

વિવિ. ૩ અમાળા, ૩ થાક ૨૩૭થી૩૯, વર્ષ ૨૦ સુ-સ. ૧૯૮૬

સ્વામી વિવેકાનંદ

અમના સદુપદેશ-માગ ૧૨-૧૩

દેવવાણી અને બોધદાયક પત્રો

અનુવાદકો:-

નાબુકલાલ નંદલાલ ચોકસી-વડોદરા.

પૃથુલાલ હરિકૃષ્ણ શુક્લ-અમદાવાદ.

મોહનલાલ દક્ષીચંદ દેશાઈ-મુંબઈ.

સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય તરફથી

સપાદક અને પ્રકાશક-ભિક્ષુ-અખ્યાનદ

અમદાવાદ અને મુંબઈ-૨

આવૃત્તિ પહેલી, ૪૪ ૫૧૧, પ્રત ૫૩૦૦

પાકા પૂઠા સાથે રૂ. ૧૧

“હાથા હપાવવાની તરને છૂટ છે.”

“વસ્તુ માહિત્ય મુદ્દાણવ” કે રાખખા—અમદાવાદના
સિદ્ધુ—અખાનદેના પ્રજાધર્મી મુદ્દિન.

હવેનું પુસ્તક વી. પી. થી મોકલાશે

૧-વિવિધ અયમાળાનું ૧૯૮૬નું છેલ્લું પુસ્તક આવતા પોપમા વી પી થી મોકનાઇ સ ૧૯૮૭ના વાર્ષિક ૩ ૫) અને સાદા પૂઠાના ૩ ૪) મ ગાવી હેવાશે માટે એ વિષે જેમને નીચવામાનું કે એવું કાઈ લખવું હોય તેઓને આ (વિવેકાન ૬- ભાગ ૧૨-૧૩) પહોંચેથી સાત દિવસ સુધીમા લખી મોકલવા વિનંતિ છે

ક-જેમને નવા વર્ષથી નવા ગ્રાહક થવું હોય

ख-જેમને ગ્રાહકમાથી નીકળી જવું હોય

ग-જેમને સાદા પૂઠામાથી પાકા પૂઠાના વર્ગમા જવું હોય

घ-જેમને પોતાના શિરનામામા ફેરફાર કરાવવો હોય

च-જેમને રજીસ્ટર પોસ્ટથી મેળવવા માટે ૩ ા વધુ ભરવો હોય

૨-આમ પ્રથમથી સૂચના અપાયા છતાં એ વિષે જે સવેળા નહિ લખે અને વી પી પાછું વાળશે, તે એ છેલ્લું પુસ્તક શુભાવશે

૩-અમદાવાદ, મુંબઈ, અને કોઈ પણ સ્થળના જે ગ્રાહકો ઉપલુ વાર્ષિક મૂલ્ય સ ૧૯૮૭ના માગસર વડી અમાસ તા ૧૯-૧૨-૩૦ સુધીમા પોતાના રજીસ્ટર નખર સાથે મં ઓ થી અથવા બીજી રીતે અમદાવાદના સરવુ સાહિત્ય વર્ષિક કાર્યાનયમા ભરીને પાવતી મેળવશે, તેમને ૧૯૮૬ નું છેલ્લું પુસ્તક વી પી થી નહિ પણ સાદી રીતે મોકલાશે

વળી જેમણે નવા વર્ષથી ગ્રાહકમા રહેવાની ના લખી હશે, તેમજ જે લાયબ્રેરીઓ વગેરે વડોદરાના “પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ” દ્વારા પૈસા ભરે છે તેમને, તથા જ્યાં જ્યાં વી પી જઈ શકતા નથી ત્યાં ત્યાં પણ ઉપલુ પુસ્તક વી પી થી નહિ પણ સાદી રીતે મોકનાશે અને લવાજમ મળ્યેથી નવા વર્ષના પુસ્તક મોકલાયા કરશે

૪-આફ્રિકા તેમજ બીજા દેશવરનાં ગ્રાહકોને દરેક પુસ્તક (ત્રણ આનાના વધુ ખર્ચે) રજીસ્ટર કરાવીનેજ મોકલાતા હોવાથી તથા ત્યાં માટેનું ટપાલખર્ચ પણ વધારે આવતું હોવાથી, અને અહીં સિનિંગ દીઠ દરથી અગિયાર આના મળતા હોવાથી, તે સંજ્ઞ નોએ પામ પૂઠા સાથેના વાર્ષિક ૩ ૮ અથવા શિલિંગ ૧૨ મોકલવા

૫-હવે પછી નીચવામાથી તેમજ નવા પમદ કરાય તેમાથી પુસ્તકો નીકળશે-બોજ સુબોધ રત્નમાળા, દુકા વાર્તાઓનો નવો ભાગ, શુભસંગ્રહનો નવો ભાગ, ભારતીય નીતિકથાઓ, પદ્ધિયારના અપ્રસિદ્ધ પુસ્તકો, સુભાષિત રત્નભાગ્યાર સતવાણીના પુસ્તકો, મહાન શીખ ગુરુઓ, કાધર કેમિયન, ભારતના સતપુરષો ઇલાદિ

૬-વિવિધ અયમાળા મા તેના સપાદકને પણ સમય ગાળવો પડે છે, અને હવે તેને આરામની જરૂર છે, તેથી નવા વર્ષની અયમાળા એકને બદલે બે વર્ષમા પૂરી થાય તોપણ નવાઈ નથી

અનુક્રમણિકા

ભાગ ૧૨ મો-દેવવાણી અથવા પ્રભુપ્રેરિત વાતો

વિષયો	પૃષ્ઠાંક
માતા હરિદાસીના બે મોહ	૩
મૂળ મથમની પહેલી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના	૪
મૂળ મથમની બીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના	૬
અમેરિકામાં સ્વામીજી	૮
આત્માર્પદેવ	૨૧
તારીખવાર ઉપદેશો	૩૭ થી ૧૫૭

ભાગ ૧૩ મો

મોધદાયક પત્રો	૧૬૩ થી ૪૮૦
કેટલાક મોધપ્રદ વિચારો	૪૮૧ થી ૪૯૮

શુદ્ધિપત્ર

પૃષ્ઠ	પાકિત	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૮	૫	ટોચ છે	છે
૧૦૩	૧૧	સ્થળ	સ્થળ
૧૨૬	૨૯	પ્રત્યાક્ષાનુભૂતિ	પ્રત્યાક્ષાનુભૂતિ
૨૨૧	૧૭	આપે	આપે
૨૩૩	૧૫	વર્તમાનો	વર્તમાન
૨૫૮	૧૬	બાહેશ	બાહોશ
૨૮૯	૨૨	છે	છે
૩૩૧	૨૮	વાતો	વક્તા
૩૭૨	૧૦	નૂતન	નૂતન
૩૯૪	૨૦	ડબી	ફૂંટી
૪૦૪	૨૮	શતાન્તર	શતાન્તરે
૪૧૩	૮	અવિર્ભાવ	આવિર્ભાવ

વિવિધ ગ્રંથમાળાના સં. ૧૯૮૬ના અષાઢ-શ્રોત્રિ-ભાગપદના અંકતરીકે, તથા સળગ અંક ૨૩૭થી૩૯ તરીકે, અને સ્વામી વિવેકાનંદના ભાગ ૧૨-૧૩ તરીકે આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ થાય છે.

મૈલાપુર-મદ્રાસના શ્રીરામકૃષ્ણ મઠ તરફથી “૪-સ્પાયર્ડ ટાઉસ” નામે અંગ્રેજી પુસ્તક નીકળેલું અને તે ઉપરથી બંગાળી-મા “દેવધાણી” પુસ્તક બેલુડ-હાવરા (કલકત્તા) ના રામકૃષ્ણ મઠ તરફથી નીકળેલું, એ બંને ઉપરથી આમાનો બારમો ભાગ શ્રી. નાણુકલાલ નંદલાલ ચૌકસીએ અનુવાદિત કર્યો છે; અને તેરમો ભાગ મોટે ભાગે સ્વામી વિવેકાનંદના અંગ્રેજી પુસ્તકો ઉપરથી શ્રી પૃથુલાલ હરિકૃષ્ણ શુક્લે અનુવાદિત કરેલો છે.

વિવિધ ગ્રંથમાળાના ઘણાખરાં પુસ્તકોની પેઠે આમાં પણ સંક્ષેપ, સરળતા, સ્પષ્ટતા વગેરેની જરૂર જણાય ત્યાં ત્યાં આ અયોગ્ય સ્તંભે તો તેની અલ્પ મતિગતિ પ્રમાણેજ યત્ન કર્યો છે. માટે સુચોગ્ય જનને આમાં ભૂલ, દોષ વગેરે જણાય તે ક્ષતવ્ય સમજીને સુધારી લે, તથા અત્ર તરફ પણ સુધારી મોકલે, એવી વિનંતિ છે.

અત્યાર અગાઉના વિવેકાનંદજીના જે જે ભાગોમા પત્રો છપાયલા, તેમાના પણ ઘણાખરા ખાસ મહત્ત્વવાળા હોવાથી તે પણ આ ૧૩ મા ભાગમા લીધા છે. એ સિવાય સં. ૧૯૬૮મા વિવિધ ગ્રંથમાળાના ૧૭-૧૮ અકમા છપાયલા ૭૧ પત્રો, કે જેનો અનુવાદ શ્રીયુત મોહનલાલ દ્વીયંદ દેસાઈ (બી. એ. એલ. એલ. બી. હાઈકોર્ટ પ્લીડર) એમણે કાર્ધ પણ આર્થિક બદલા સિવાય કરી આપ્યો હતો; તેમા પણ ઘણા પત્રો બોધપ્રદ અને અસરકારક હતા તેથી તેમાના પણ ૪૯ પત્ર આમા યથામતિ સંક્ષેપ અને સંશોધનપૂર્વક લીધા છે. આ પ્રમાણે એકંદરે ૧૬૯ પત્રોનો ઉપયોગી સંપદ ૧૩મા ભાગમા થયેલો છે. એ ભાગના મુખપૃષ્ઠમાં અનુ. વાદકતરીકે આ સંજ્ઞાનું નામ આપવાનું રહી ગયું છે; પણ બંને ભાગના એકત્ર મુખપૃષ્ઠપર પણ અનુવાદકોમા તેમનું નામ પણ જણાશે. બન્નું ત્યાસુધી સમયના ક્રમથી પત્રો અપાયા છે. પાછળથી જે થોડા ઉપયોગી પત્ર રહી ગયેલા જણાયા, તે છેવટે અપાઈ તેમા સમયનો ક્રમ જળવાયો નથી.

આ પ્રમાણે આ ગ્રંથ જે જે મૂળ અંગ્રેજી અને બંગાળી પુસ્તકો ઉપરથી યોજાયો છે તે સર્વના પ્રયોજક, અનુવાદક અને પ્રકાશક સંજ્ઞાનેનો હૃદયપૂર્વક ઉપકાર માની વિશેષમા પાડક બધુએને તેમજ તીર્થયાત્રાના પ્રેમી અને પરોપકાર જીતિયાળા

સમજાવેને બધામથ્ય કરવાની કે, ભગવાન રામકૃષ્ણ પરમહંસની આધૈકિક દિવ્યતા અને તેમના પરમશિષ્ય વિવેકાનંદની અસામાન્ય ચેત્ત્વતા તથા અધ્યાત્મ પ્રવૃત્તિશીલતાને પરિણામે જે સેવાશ્રી રામ કૃષ્ણ મિશનની સ્થાપના થયેલી છે અને એ મિશન તરફથી કરાઈ, દરદાર, રૂઝન, મદાસ અને બાંધ અનેક સ્થળોમા જે અનેક હસ્થિતાસો અને મઠો ધર્મે કોકસેરા, સાધન-ભજન ઝનપ્રચાર ઈ ના સાસ્ત્રિક હેતુથી ચલાવવામા આવે છે, તે દરેક સ્થળ ખાસ જોવાતપાસવા જેવા અને સદાય આપવા જેવા છે આ સર્વ સ્થળો વિશે જોઈતી માહિતી 'પ્રેસિડેન્ટ રામકૃષ્ણ મિશન, બેલુક-લાવરા (કપકતા)' એ સ્થળે લખવાથી મળશે

સ ૧૯૬૮ માં હાવાવા ઉપરોક્ત "સ્વામી વિવેકાનંદના પત્રો" નામક પુસ્તક સાથે તેના મુદ્રેણ અનુવાદક શ્રી મોહનલાલ દક્ષીયદ દેસાઈ પોતાના નિવેદનમા એ પત્રો વિશે લખે છે કે—

'તે વાચતા તનમા તનમનાટ અને મનમા અપૂર્વ જુરસો પ્રગટ થાય છે જા ॥ આ પ્રોત્સાદક છે, કલ્પના એવી મને રમ્ય અને ચિત્તાકર્ષક છે, આ અરમાનો વેગ એવો પ્રબળ અને શૌર્ય ન્વિત છે કે કેઈ પણ બાકી મનમુગ્ધ થવા વગર રહે તેમ નથી મને આ વાચવાથી જે રજુ થયા થઈ, તે વિશેષ હિતાચાર્ય કરવાને અને જુજરાતી પ્રજા બીજા પ્રજાઓની અપેક્ષા એ એછી જુસ્સાવાળી હોવાથી તેની સમુખ આ પત્રો મૂકનામા આવે, તો તેમા કેઈ નવો જુરસો પ્રગટ થશે અને નીચે જીવન રેકાર્ડ એ પ્રતીતિથી ચચાસક્તિ જુજરાતી વાંચકા તે વાંચતરનું નજરાણુ કયું છે'

x x x x

ઉપરોક્ત પુસ્તક સાથે એ અનુવાદક બધુએ મોજેલી સ્વામી વિવેકાનંદની 'સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર' આમા એટલા માટે નથી આપી કે વિવિધ મધમાળાદારા તેમનું ચિરંતુ જીવનચરિત્ર નીકળી ચૂકેલું છે આથી એ બધુના સ્વામી વિવેકાનંદ અને તેમના કામો વિષેનાજ કેટલાક જાણુવા જેવા વિચાર આ નીચે આપ્યા છે

"સ્વામીજીના મદાન કાર્યો તપાસીએ તો તે એક ખરતા તારા સમાન હતા-જેટલા પ્રકાશમા તેઓ બદાર આવ્યા, તેટલાજ તે આકર્ષક હતા ૩૮-૪૦ વર્ષના હુક જીવનમા સ્વામીજીએ જે અમ્ય કાર્ય કર્યું છે, તે વૈજ્ઞાનિક જડવાદના હુમલા સામે દડા રેલી ઉત્તુષ્ઠતાના પટપર દિદુષ્કર્મને પુન સ્થાપિત કરવાનું છે. વિવેકાનંદ તે ભારતીય પ્રજાવાદના ખરેખર પિતા છે. તેમની ઈચ્છા વર્તમાન દિ દબૂમને વિરોધી ક્ષણજીવ અને જડવાદી આદર્શ તથા સંસ્કૃતિના અમકામા આમ તેમ બટકનારનરીકે નહિ, પણ આપણી માતાતરીકે-જગતને બોધ આપનારી ધર્મમાતા તરીકે

પૂર પ્રકાશમાં વિકસિત કરવાની હતી. તેમની આસપાસ પ્રાચીન વૈદિક કાલનું વાતાવરણ હતું, તથા ત્યાગ અને સેવા એ પ્રતીકીય આદર્શોમાં પોતાની પ્રવૃત્તિ સદા રાખી હતી. દરેક હિન્દુવાસી સમાનતા, સ્વતંત્રતા, કાર્ય અને ઉત્પાદમાં પાશ્ચાત્ય પાશ્ચાત્ય જેવા બને, અને તેની સાથેજ ધાર્મિક સંસ્કૃતિ તથા હૃદયપ્રેરણામાં યુસ્તમાં યુસ્ત દિંદુ બને એમ ને ઇચ્છના. દરેક હિન્દુવાસી વર્તમાન હિંદના પિતા-વિવેકાનંદ માટે ગર્વાન્વિત છે.”

x x x x

“તેમને જે જે આર્થિકવાણું હતું તે નિર્દોષ લાગતું. વિદેશી-ઓના મિથ્યા લલકા પ્રત્યે સંપૂર્ણ તિરસ્કાર રાખતા. કોઈપણ વિદેશીય વાતનો પક્ષ લઈ ભારત વિરદ દીકા કરતો, તો તેઓ તુરત તેની દીકાઓ સામે પોતાની પ્રચંડ શક્તિ વાપરી એવો સરસ પ્રત્યુત્તર આપતા કે તેની દીકા તેના ગળામાળ આવે. આરીતે તેને નિરુત્તર કરી નાખતા. આવું એક ઉદાહરણ લઈએ. એક અગ્રેજે સ્ટીમરપર પુનાથુ પ્રત્યે તિરસ્કાર દર્શાવતો પ્રશ્ન કર્યો, જેના ઉત્તરમાં સ્વભીષણે એક બાણુએ દિંદુપુરાણો અને બીજી બાણુએ ખ્રિસ્તી બાઈબલ આદિને મરખાવી તેને એવો તો ખસિયાણો કરી મૂક્યો કે તે જે કોઈ ત્યાં હતો તે કદી જૂવરો નહિ અને વેદો અને ઉપનિષદોની જગતમાં કોઈ બરોબરી કરી શકે તેમ નથી એવું સ્થાપિત કર્યું. પોતાના દેશના બચાવ ખાતર પોતાનો ગમે તેવો દિક્ષોગ્નન મિત્ર હોય પણ તેનો દયા બતાવ્યા વગર ત્યાગ કરતા.”

x x x x

“તે ધાર્મિક બેસથી કહેતા હતા કે ‘ભારત તો એવી જમીન છે કે જે જે આત્માઓ પરમાત્મપદ પ્રત્યે જવાનો માર્ગ ઇચ્છે છે તેઓને અત્યંત ત્યા આવતુંજ પડશે’—આવા ભારતનું સર્વસ્વ તેમને મન પવિત્ર અને વંદ્ય હતું. ચિકાગોમાં ભરાયેલ જગતમેળા વખતે જે જે દિંદી આવતો-પછી તે ગરીબ કે તવંગર, કુલીન કે અકુલીન, હિંદુ કે મુસલમાન, પારસી કે કોઈ પણ જાતનો હોય તો તેને પોતે જ્યા ઉતરેલ હોય ત્યા લઈ જઈ તેની સારવાર અને પરોણાગત અગ્રી રીતે દ્રાવના અને જો તેમાં કંઈપણ ઉણપ આવતી તો તરતજ તેઓ પોતે તેઓના ઘરમાથી ચાલી જતા.”

x x x x

“તેમનામાં આશ્ચર્યજનક બુદ્ધિચાપલ્ય હતું. ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ પ્રતિના તે વક્તા હતા; તેમ વ્યાખ્યાનશૈલી સરળ અને જળવાણી હતી. ઘણી ભાષાઓમાં તેમનું નૈપુણ્ય હતું. કારણકે તેમણે અગ્રી ભાષામાં લખાણો અને પત્રો લખ્યા છે. બંગાલીભાષા માતૃભાષા હતી તેમાં કેટલાંક પત્રો તથા કાવ્યો લખ્યા છે. પારિસના પ્રદર્શનમાં

કેન્દ્રમાધ્યામાં સિંદુધર્મ મંજીએ વ્યાખ્યાન આપ્યું છે, અને યુરોપના જુદાજુદા દેશોમાં પ્રવાસ કર્યો છે વળી તેઓ સંગીતકૃષણ પણ હતા, અને પોતાની માતૃભાષામાં (જ ગાન્ધીમાં) સુંદર કાવ્ય રચતા. વળી સાત્ર ચિત્રકાર હતા અને વાર્તાવાપશક્તિ ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ પ્રતિની હતી "

x

x

x

x

“અહીં કોઈ પ્રશ્ન કરશે કે આત્મારની (૯૦ સં ૧૯૧૨ની) રાજકીય અળવળમાં ૧૪ કે ૧૫ વર્ષ પહેલાં અપાયેલા અને લખેલા સ્વામીજીના ભાષણો તથા પત્રો વાચવાથી હિંદને શું લાભ છે ?”

“આ પ્રશ્ન બરાબર છે. પરંતુ આનો ઉત્તર એ છે કે સ્વામીજીના ભાષણો ખરી રીતે માનવતાના નામના ઉત્તરો ન હતા, અને પત્રો કાંઈ ખાલી બીનાવાળા નથી પરંતુ તે હિંદ સમીપવર્તી કાલમાં જે ભવ્ય કાર્ય જનવસા નિર્મિત થયેલું છે તે સંબંધી આશાના વિચારશીલ સંદેશ અને પાતાના સ્વદેશજીવનના આશીર્વાદો છે. x x x x આ ભાષણોમાં સ્વામીજી કહે છે કે:— ‘વેદ અને જ્ઞાનયોગની આ જન્મભૂમિને તદ્દન શૂન્ય ગર્ભમાં ફૂલી જવાનો અથવા તો યુરોપીય વિદ્વાનનું માત્ર દેખાદેખીથી અનુકરણ કરનારીતરીકે રહેવાનો અધિકાર નથી ભારતભૂમિ કે જે સર્વ સંસ્કૃતિઓનું પાગલું છે, સર્વ ધર્મોની માતા છે તેણે જનનને ધણી બાળતો શીખવવાની છે; અને આ સર્વ કરવા માટે પોતાની દષ્ટિ સમક્ષ જે ભાવના ખઠી છે તે એક પણ દાણ વિસાચ્યા વગર જૂનકાળમાં ફરીવાર ગબીરતાથી નજર નાખવાનો, વર્તમાન કાળની તપાસણી કરવાનો અને ભવિષ્યકાળને અગમચેતીથી વિચારી લેવાનો સમય હવે આવી પહોંચ્યો છે બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો ભારત ભૂમિએ ખૂબ મનનપૂર્વક પોતાને અતિદાસિક દષ્ટિથી નિયમમાં લાવવાની છે ”

“હિંદના ભાષાગુણક્રમાંથી જોઈ શકાશે કે આત્મારના સમયમાં મતિવાળો ફેરફાર આવ્યો છે, અને તેનો જન્મ થયો એ વાત ક્યારની દેવદત્તરૂપે શ્રીરામકૃષ્ણ અને વિવેકાનંદે પોતાના બોધવચનોથી કહી આપી છે વસ્તુતઃ અનંત વીર્યવાળી શક્તિ હવે પ્રવેશ કરવા લાગી છે.” હિંદમગજ હવે બિચકુલ એક અધ અધ-પનન નથી, તે હવે નરીન જળોથી જનન થયું છે, અને પ્રતિ-બધક સંતોગોની સામે રવાન રીતે આઘાત પ્રત્યાઘાત કરતા શીખ્યું છે x x x વિરુદ્ધ સંતોગો મામે ઝુંડો ઉપાડવાનું તેણે ગબીરતાથી માથે લીધું છે, અને રવાન્ય જતાવવા શીખ્યું છે.”

x

x

x

x

x

“તેમનું (વિવેકાનંદનું) આપ્ત જીવન ગરીબો માટે રુદન કરતું,

ખળતુ, ઝાંઘાં મારતુ એકવીરસ અને કુરુણારસ કાન્ય છે મારા ગરીબો, હું ગરીમ, ગરીબ મારા ધંધારો, એ તેમનું ચિંતન હતું. તે ગરીબોની સ્થિતિ કેમ મુધરે, તે ખીજા જેવા કેમ થાય, તેનાપર પડતા જીવનો કેમ અટકે, તે માટે તેમની બધી કાર્યગત અર્થે ખીજા યોજનાઓ હતી સમકુળ્ય મિશનનું મધ્યજિંદુ આ ગરીબોનો હિદ્દાર છે. આ સખધે તેમના વિચારો વાચતા કંઈકુ હૃદયનાને ઠંદન આવે તેમ છે.”

x

x

x

x

“પોતાના વિચારો-અતીતઓ ખરે લાવવા માટે તેમણે અનેક વ્યવહાર-કાર્યગત યોજનાઓ રચી છે, તેમની કેટલીક હજી અમલ-માં મુકાઈ નથી, જ્યારે કેટલીક મુકાઈ છે અને તે હજી પણ નમુનેદાર કાર્ય કરે જાય છે આ યોજનાનો મૂળ ઉદ્દેશ શુદ્ધ-સ્વ તત્ત્વ વિચારો અને ધાર્મિક તત્ત્વોનો પ્રસાર કરવો તે છે. તેના બે ભાગ પાઠી સમાજ. (૧) ભેડોમાં વાણીદારા ધર્મપ્રચાર કરવો અને (૨) ભેડોમાં કાર્યથી ધર્મપ્રચાર કરવો પહેલા ભાગમાં પત્રો-માસિકો, ગ્રંથો ડાહવી બદાર પાડવા અને તેને માટે પ્રેસ શાખા વગેરે અને ખીજા ભાગમાં જુદી જુદી સંસ્થાઓ અને તે માટેના મિશનરીઓ ઉપજાવવા એ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.”

x

x

x

x

આ સંસ્થા તરફથી સ્વામી વિવેકાનંદના સદુપદેશોનું આ છેલ્લું પુસ્તક હોવાથી તેમના કેટલાક ખાસ જાણવા જેવા વચનો આ પુસ્તકમાંથી અને કેટલક ખીજા ભાગોમાંથી આ પુસ્તકની ઉપરે આપ્યા છે આશા છે કે દરેક વાચનાર તે જરૂર વાચશે અને વિચારશે, જે વાત મળે જોઈ તેના પાલન માટે પોતાના તનમનધનનો બને તેટલો વધુ સદુપયોગ કરશે, તથા જેટલું પાલન જોનાથી ઓછું બને અથવા ન બને તેટલે અર્થે પોતામાં દુર્જનતા-અપોગ્યતા છે, એ વાત સમજવી-સ્વીકારવી-એમાં પણ તે પોતાનું, સત્તાનોનું, સમાજનું, દેશનું અને ધર્મનું હિત તથા સેવા રહેતા બેઠ શકશે અત્યારે પરમાત્માએ ગુજરાતને પણ દેશદિત માટે સાદસ કરવામાં અને કંઈક સહેવામાં આગળ પાડેલું હોવાથી એ તકનો લાભ જોનાથી જેટલો પણ વન લેવાય તેટલો લેશે, એવી આશા સાથે અંત સુધી

કાર્તિક સુદી ૧૫ {
સં. ૧૯૮૭ }

નામમાત્રનો સ્વચ્છદી સેવક
સિદ્ધુ-અખાંદાનંદ

ગ્રંથસ્વાકાર

- ૧-શ્રીદક્ષિણામૂર્તિ પ્રકાશન મંદિર-લાનનગર, તરૂચી -
આયો વાચીએ-તેખક-ગિજુભાઇ, પૃ ૬૫૨, ૦)૨
પાચાલી-તેખક-નાનાભાઇ, પૃ ૬ ૮૦, મૂલ્ય ૦
બાળકાના લેખો, વિનોદ હચકા, દુહા અને સોગંદા,
આપણે ચાતે, કાળાસ અહ, છેલ્લો પાઠ અને સંપાદકો-
નું કથન. દરેકના પૃષ્ઠ ૪૦, મૂલ્ય ૦)૧૧
- ૨-સસ્તા સાહિત્ય મહાળ-અગર તરૂંનાં હિંદી પુસ્તકો:-
લવનવિકાસ-લેખક-શ્રી મુકુન્દિદારી રામી કદ ૫૫૭૧,
પૃષ્ઠ ૨૮૮, સાદુ પૂઠુ, મૂલ્ય રા ૧૧
સ્વર્ણવિહાન-લેખક-શ્રીદરિદુ જી 'પ્રેમી', પૃષ્ઠ ૧૦૨, ૦)૨
કિસાનો કા બિગુલ-લેખક-કિશનમિત્ર ચૌદાન, પૃષ્ઠ ૪૮, ૦)૨
અનાસાજિયોગ-લેખક-મોદનદામ ગાધી અનુવાદક-કાશી
નાથ નારાયણ ત્રિવેદી ૫૬ ૫૫૪૧, પૃષ્ઠ ૧૮૨, મૂલ્ય ૦)૨
કાંસી-લેખક-શ્રીકૃષ્ણકુમાર મુખોપાધ્યાય પૃષ્ઠ ૧૧૮, મૂલ્ય ૦૧૧
- ૩-અરોતર એનથુકેશન મોસાઈટી તરૂંનાં પુસ્તકો:-
રામો બલી ડોસા, વીર કથાઓ, બહેન. સપાદકો-અદ
શ કર ભટ્ટ અને જગનનાથ દ. ૦ ૫૩૫૧ દરેકમા પૃષ્ઠ ૧૬, ૦)૨
- ૪-આયોદ્ય કાર્યાલય-અમદાવાદ તરૂંનાં પુસ્તકો - ભાષાતર-
કર્તા-જેહાનાન દેવશ કર દવે
વૈદ્યવિનોદ-કદ ૫૫૮, પૃષ્ઠ ૩૧૨, પાકુ પૂઠુ, મૂલ્ય ૨)
શ્રીભૈષજ્ય નરનાનલી અને ચરદસ-૫૬ ૧૧૧૫૧૦, પૃષ્ઠ
૨૪૪, પાકુ પૂઠુ મૂલ્ય ૫)
- ૫-ગુજરાત વર્નાક્યુલર મોસાઈટી તરૂંનાં પુસ્તકો:-
જગતનો મક્ષિસે ઇતિહાસ-લેખક-રામપ્રમાદ કાશીપ્રસાદ
બી એ કદ ૫૫૭૧, પૃષ્ઠ ૨૪૦, સાદુ પૂઠુ ર ૦૧૧
અસિનયત્સા-લેખક-નરસિંહરાવ જોજાનાથ દિવેદીઆ
કદ ૫૫૭૧, પૃષ્ઠ ૩૩૬, સાદુ પૂઠુ ર ૧)
હિંદી સાહિત્યનો ઇતિહાસ-લેખક-કિમનસિંહ ગોવિંદ-
સિંહ આવડા કદ ૫૫૭૧, પૃષ્ઠ ૪૦૦, સા, પૂઠુ ર ૧)
મથ અને અથકાર-લેખક-દીગલાન ત્રિભોવનદાસ પારેખ
કદ ૫૫૫૧, પૃષ્ઠ ૨૩૬, સાદુ પૂઠુ ર ૧)
ગુજરાતી સાહિત્યના વધુ આર્ગસ્યકે મ્તભો-કર્તા-
દિ બ કૃષ્ણનાથ મોદનદામ અવેરી કદ ૫૫૭૧, પૃષ્ઠ
૩૨૪, પાકુ પૂઠુ, મૂલ્ય ર ૧)
પાગિલાપિક કોપ (પૂર્વાર્ધ)-કર્તા-વિશ્વનાથ મમનવાય ભદ્ર
કદ ૧૧૧૫૧૦, પૃષ્ઠ ૧૨૮, સાદુ પૂઠુ, મૂલ્ય ર ૧)

પૌરાણિક કથાકોષ (ચતુર્થ ખંડ) - કર્તા - કાલાભાષ પીતામ્બર-
દાસ દેરાસરી. કદ ૬૧૧x૧૦, પૃષ્ઠ ૧૪૪, સાદુ પૂઠ, મૂલ્ય રૂ ૧)
શ્રીહરિલીલાપોઠશકલા - કદ ૫x૭૧, પૃષ્ઠ ૧૪૮, રૂ ૦૧
કવીંધર દલપતરામ હસ્તલિખિત પુસ્તકસંગ્રહની સૂચિ-
કદ ૫૧x૮૧, પૃષ્ઠ ૩૨૮, મૂલ્ય રૂ. ૧૧

૬-ગીતા પ્રેસ (ગોરખપુર)નાં હિંદી પુસ્તકો:- કદ ૫x૭૧

અભયોગ-લેખક - શ્રી વિયોગી દરિ, પૃષ્ઠ ૪૨૮, સાદુ પૂઠ રૂ ૧૧
ગીતા કે કુછ વિષય-લેખક - જયદયાળ ગોય-દકા પૃષ્ઠ ૪૪, ૦) - ૧૧
તત્ત્વચિંતામણિ-લેખક - ઉપર મુજબ, પૃષ્ઠ ૪૦૦, પાકુ પૂઠ, રૂ. ૧)
લક્ષ્મી નારી-સંપાદક-હનુમાન પ્રસાદ પોદ્દાર પૃષ્ઠ ૮૦, ૦૧-
લક્ષ્મી બાલક-સંપાદક ઉપર મુજબ પૃષ્ઠ ૮૦, ૦૧-
સાધન પથ-સંપાદક ઉપર મુજબ. પૃષ્ઠ ૮૦, ૦) - ૧૧
માનવધર્મ-સંપાદક ઉપર મુજબ પૃષ્ઠ ૧૧૨, ૦) - ૧૧

૭-અન્ય સંજ્ઞાનો તરફનાં પુસ્તકો:-

સિ હુડો-લેખક - ઝવેરચંદ મેઘાણી. પ્રકાશક - સૌરાષ્ટ્ર કાર્યા-
લય, રાણપુર. કદ ૬૧૧x૮૧, પૃષ્ઠ ૩૦, મૂલ્ય ૦૧
અમર મહાજનો-અગણિત અને લેનીન-લેખક - શ્રી. કલ-
ભાષ કોઠારી. પ્રકાશક ઉપર મુજબ પૃષ્ઠ ૧૬૦ મૂલ્ય ૦૧૧.
સ્વર્ગસંપાદના-લેખક:-જય તિલાલ પ્રયાગી અને અમુભાષ
પી યાદિક. પ્રકાશક વસત પ્રેસ-લાવનગર. પૃષ્ઠ ૭૨, ૧)
લાવનાનાં ભરત-લેખક અને પ્રકાશક - વલ્લભજી ભાણજી
મહેતા મુ નવસારી કદ ૪૧x૬૧ના પૃષ્ઠ ૧૫૦, પાકુ પૂઠ, મૂલ્ય ૧)
ખુદાના મું-લાગ બીજો લેખક-પ્રકાશક-સૌરાષ્ટ્ર મું
દેશાધ-નવસારી. ૬૧૧x૧૦ના પૃષ્ઠ ૨૧૬, પૂઠ પાકુ, મૂલ્ય ૧૧.
ઇંદુકલા-લેખક - શ્રી માધવનાથ ત્રિજીવન રાવળ પ્રકાશક-
હુદાણા હિતેશ્વર-મુ રાજકોટ. પૃષ્ઠ ૨૨૪, મૂલ્ય લખ્યું નથી.
સૂર્યલેહન વ્યાયામ-લેખક - હરિશંકર વિદ્યાર્થી પ્રકાશક-
ખાપુભાષ કુબેરદાસ પટેલ-મુ ભોરીઆ. પૃષ્ઠ ૭૪, ૦૧

૮-વૃત્તાંતો ઇત્યાદિ

સુખા શુરુકળનો-સ. ૧૯૮૪-૮૫ નો
શ્રીકાઠીઆવાડ નિરાશ્રિત બાલાશ્રમ રાજકોટનો.
આર્યકુમાર મહાસલા વડોદરાની વિવિધ સંસ્થાઓ અને
પ્રવૃત્તિઓનો હેવાલ તથા હિસાબ તા ૩૧-૧૦-૨૯ સુધીનો.
મહારેવા લેહાણા બોર્ડિંગ-વડોદરાનો ૧૯૮૪-૮૫ નો.
શ્રીમહાવીર જૈન વિદ્યાલય-મુ બાકનો સ ૧૯૮૪-૮૫ નો.
શ્રી કલ્યા પાટીદાર કળવણી ઉત્તેજક મંડળ કડીને.

સારામાઠા પ્રસંગે જ્ઞાનલહાણી

ચોતેજ પૂર્ણ જ્ઞાની થઈને બીજાઓને જ્ઞાન આપવું, એ તો કાષ્ટકથીજ બને; પરંતુ મહાન જ્ઞાનીઓના જ્ઞાનોપદેશરૂપ ઉમદા પુસ્તકો તો સર્વ કાષ્ટ બીજાઓને આપી શકે.

કાષ્ટ કાષ્ટ ઉદારાત્માઓ આ રીતે પણ પોતાના ધનનો થોડાકથો સદુપયોગ કરે છેજ, પરંતુ દેશની વર્તમાન દશા તરફ જોના આ પ્રકાર સર્વત્ર મોટા પ્રમાણમાં આવું થઈ એક ઉમદા સામાજિક રીતરિવાજ બની ગયેલો જોઈએ.

સારામાઠા પ્રસંગે ઉપર માત્ર થોડાક વધુ ખર્ચથી (કે થોડુંક ઘી ઓછું વાપરીને પણ) સાતીગિક ખાનપાન ઉપરાંત એવા માનસિક ખોરાકની પત્રાવશિષ્ટ ઉમદા પુસ્તકો પણ પ્રત્યેક મહેમાન, પડોશી, સગા, કુટુંબી, મિત્ર, સહિજજન, બ્રાહ્મણ, વિદ્યાર્થીઓ વગેરેને ભેટ આપાય તો તે તેમને માટે ગમે તેવા મિષ્ટાન્ન અને બીજા વસ્તુઓ કરતા ઘણાજ વધારે ઉપકારક થાય એ ખુદજુ છે.

ઈચ્છા હોય તો “ અમુક પ્રસંગ અથવા વ્યક્તિના રમરણનિમિત્ત અમુક તન્દ્યા ભેટ ” કે એવું કાંઈ મુખપૃષ્ઠપર લખાવીને, કે રમરણપછી લખીને અથવા દાઢવડે લખીને તેવી ભેટ આપવાથી તે પ્રમગ અથવા વ્યક્તિના રમારકનો હેતુ પણ મરી ગયે છે.

મરના સાહિત્યદ્વારા નીકળેલા અથવા બીજા જે પણ પોતાને પસંદ પડે તે તે લોકોપકારક પુસ્તકો પોતાને ત્યાં આવતા પ્રત્યેક નાનામોટા પ્રસંગે વહેંચીને ધનના મદુપયોગનું તેમજ જ્ઞાન જેની મર્યાદાપર વસ્તુના પ્રચાનનું કોઈ દરેક સમજુ મનુષ્યે મેળવવું ઉચિત છે.

છૂટયા ખર્ચ કરવા કચ્છના મન્દીરના ધારે તો કોઈએ ઉપકારક પુસ્તકની ખાત અવૃત્તિ લખાવીને પણ વહેંચી-વહેંચાવી શકે; અને મધ્યમ કે ઓછા ખર્ચ કરવાનો હોય તો પોતાને પસંદ પડે તેવા કાંઈએક ઉત્તમ પુસ્તકની નામદી પ્રત ખરીદીને તેની લદાણી કરી શકે. જે એકથી વધુ જાતના સારા સારા પુસ્તકો લીધા હોય તો ભેટ લેનારને તેમાંથી પોતાને મનગમતું પુસ્તક ઉપાડી લેવાની સગવડ પણ આપી શકાય માત્ર પાત્રદય રૂપિયાજ આ રીતે ખર્ચવા હોય તોપણ ગીતાનો ૧૮ મો અધ્યાય અથવા તો બીજા કાંઈ મારી બસો-ચારમો પુસ્તકોઓની લદાણી વહેંચી શકાય, જેવો એકાદ રૂપિયો ખર્ચવા હોય તો તેટલાવડે પણ ધર્મપ્રેમીની અથવા બીજા અસરકારક શિખામણોના સો-બસો દસ્તાવેજ નુખેથી વહેંચી શકાય.

સ્વામી વિવેકાનંદ

અમના સદુપદેશ-ભાગ ૧૨ મો

દેવવાણી-અથવા
પ્રભુપ્રેરિત વાતો

અનુવાદક:-નાબુકલાલ નંદલાલ ચૌક્સી
ઘડિયાળી પોળ-વડોદરા

માતા હરિદાસીના બે બોલ

સવારના કથાપ્રસંગે થોડીક નોંધ લેવાનું બની શકતું હતું, અને જે નોંધો હવેના પૃષ્ઠોમા આપેલી છે તે એજ પ્રસંગો એ લેવાઈ હતી સ્વાભાવિક રીતેજ એ નોંધો કંઈક અસબદ્ધ છે એનું કારણ એ છે કે, ચાલતા પ્રસંગ વચ્ચે પણ ન સમન્વય તે બાબત વિષે પ્રશ્ન પૂછીને તેનો ખુલ્લો મેળવી લેવાની સ્વામીજીએ અમને ઉત્તેજનપૂર્વક છૂટ આપી હતી આ ઉપરથી સમન્વયે કે, પ્રત્યુત્પન્ન પુસ્તકમાની નોંધો એ નિયમિત વ્યાખ્યાનોની નોંધો જેવી સુસબદ્ધ નથી, પણ પરિચિત ઉપદેશોનું ટુકડું ટાચણ માત્ર છે એ ટાચણ દીર્ઘલિપિમા લખી લેવાયછું રોવાથી અને તે ખાસ મારા વ્યક્તિગત ઉપયોગ માટે લખી લેવાનું રાખેછું હતું તેથી, સ્વામીજીના કથન પૈકી ઘણા કથનોનું ટાચણ ચવાનું રહી ગયું છે વસ્તુ સ્થિતિ એવી છતાં સઘળી અપૂર્ણતાઓ સાથે પણ, એ નોંધો કિંમતી છે, અને જેઓ સ્વામીજીને જોળાખતા તથા ચાહતા હશે તેમની નજરે તે આ નોંધો સ્વામીજીના વચનામૃત હોવાથી સવિશેષ કિંમતી લેખાશે સ્વામીજીની આ ઉપદેશાવલિ તેમની અન્ય ઉપદેશાવલિઓ કરતાં કાંઈ બહુ જુદી પડતી નથી, પરંતુ અમારા એ પ્રિયતમ ગુરુદેવના જે જે વચનામૃતો અત્યાર સુધીમા છપાયા છે, તેમના કરતાં આ ઉપદેશાવલિની બક્ષિસ નૂતન અને ચોરસ પ્રકારની છે

એક મહાન સાધુ પુરુષની, તથા તેમના સહવાસમા ગુજરેલા અનેક સુખકર કલાકોની પ્રેમભરી યાદમા તેઓશ્રીના ઉપદેશામૃતની આ જાનગી હવે જાહેર પ્રજાને અર્પણ કરવામા આવે છે જે પ્રભુજીને સ્વામીજી આટલા બધા ભક્તિભાવે ચાહતા હતા અને જેનો મહિમા તેઓશ્રીએ અવિશ્વાતપણે અમારી આગળ ગાઈ બજાવીને પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો, તે મહાન પ્રભુજીના આશીર્વાદ સ્વામીશ્રીની આ દેવવાણી ઉપર ઉતરે અને આપણા હૃદયો એવા દિવ્ય પ્રેમથી ઉભરતા બનો કે જે દિવ્ય પ્રેમ પ્રકટાવવાનો સ્વામીજી અમને સતત આગ્રહ કરતા હતા ! આમીન ! એસ. ઈ. વાંડો ઉર્ફે હરિદાસી

મૂળ ગ્રંથમાંની પહેલી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના

સ્વામી વિવેકાનંદજીની સાથે જેમને અંગત પરિચયમાં આવવાનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું હતું, એવાં સર્વ જનો સહમત છે કે, તેઓશ્રીનો પરિચય માત્ર વ્યાખ્યાનપીઠપરથીજ મેળવનારાઓને તેમની ખરી શક્તિ અને મહત્તાનો ખ્યાલ નહિ જેવોજ હતો. તેમની પ્રભાના તેજસ્વીમાં તેજસ્વી ચમકારા, તેમની પક્તૃત્વ શક્તિનાં સર્વોચ્ચ ઉર્ધ્વનો અને તેમના ગાઢતમ જ્ઞાનનીતરતા ઉદ્ગારોનો પરિચય તો, તેમના કેટલાક ચુનંદા મિત્રો અને શિષ્યો સાથેની તેમની ખાનગી વાતચીતોમાંજ મળતો હતો. આમ છતાં કમનસીબે આપણને અત્યારસુધી તેમનાં છપાયેલાં પુસ્તકોએ માત્ર વ્યાખ્યાનકાર વિવેકાનંદનોજ પરિચય કરાવ્યો છે. મિત્ર, શિક્ષક અને પ્રેમાળ શુરુતરીકેનો સ્વામીજીનો પરિચય તો માત્ર જે થોડાક બાન્યશાળી જીવોને તેઓશ્રીના ચરણોમાં ઝેમવાનો વિરલ અધિકાર મળ્યો હતો, તેમનેજ થયો હતો. એ મહાન આધ્યાત્મિક ફૂલની આ બાજુની કંઈક ઝાંખી આપણને તેમના પ્રસિદ્ધ થયેલા પત્રોપરથી થાય છે, એ વાત ગાંધી, પરંતુ એક અંતરંગ મંડળની અંદર કેવળ ઘરવટ બાવે ઉચ્ચારાયલા તેમનાં વચનોનો લાભ આપનારતરીકે તો આ ગ્રંથનો નંબર પહેલોજ છે.

એ વચનોનું ટાચણ ન્યુયૉર્કનીવાસી મિસ એસ ઇ. વાંટડોએ કરી લીધું હતું. એ ગાંધ સ્વામીજીના અમેરિકાના કામની શરૂઆતથીજ અખંડ શ્રદ્ધાભક્તિથી તેઓશ્રીની સેવામાં પ્રવૃત્ત થઈ હતી. તેઓશ્રીના ‘રાજયોગ’ નામક ગ્રંથમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા પાતંજલયોગ સૂત્રોનો અનુવાદ અને તેની સમજુતી સ્વામીજીએ તેણીની પાસેજ પોતે બોલતા જઈને લખાવી તૈયાર કરાવી હતી એ કાર્ય માટે પોતે સ્વામીજીની આગળ કલાકોના કલાકો કેવી રીતે બેસી રહેતી તથા તેમના મુખમાંથી ઝસ્તો એકેએક શબ્દ કેવી રીતે ટપકાવી લેતી, તથા કેઈ સંસ્કૃત વચનોનો ચથાર્થ અર્થ બોળી કાઢવાને સ્વામીજી ધ્યાનમન થઈ જતા ત્યારે તેઓશ્રીના ધ્યાનમાંથી વ્યવસ્થિત થવાની રાહ ભેટી, અને મુખમાંથી નીસરતા શબ્દને તરતજ ટપકાવી લેવા માટે પોતાની કલમને

નિરતર સહીસરી રાખીને તે પોતે કેવી તત્પર રહેતી, તેનું વર્ણન એ બાઈને સ્વમુખેજ મેં અનેક વાર સાંભળ્યું છે સ્વામીજીનાં બધાજ અમેરિકન પ્રકાશનો, મુદ્રણાલય માટે તૈયાર કરનાર પણ એજ બાઈ હતી સ્વામીશ્રીનો એની કાર્યક્ષમતામા એટલો બધો વિશ્વાસ હતો કે પોતાના બ્યાખ્યાનોના ટાઇપ કરેલા ઉતારાઓ તેઓશ્રી બારોબાર તેણીના જ હાથમા મૂકી દેતા, અને તેની વ્યવસ્થા તેણીને પોતાને યોગ્ય લાગે તેવી રીતે કરી લેવાનું સૂચવતા કારણ કે પોતાના કાર્યના પરિણામ માટે તેમની બેપરવાઈ એટલી હદ સુધીની હતી—યાને તેઓશ્રી એટલા બધા નિષ્કામ વૃત્તિના હતા કે તે પોતાના નોંધાયેલા વચનોની પ્રત્યેક આમતેમ ઉપલક્ષ્ય નજર ફેરવી જવાને પણ જરાએ લલચાતા નહિ.

હૃદય અને બુદ્ધિથી કરાયેલી આ અખંડ અને પ્રામાણિક સેવાના પ્રભાવથી સ્વામીજીની આ શિષ્યાનું મન, ગુરુજીના મન સાથે એવું તદ્રૂપ બની ગયું હતું કે દુઃકાક્ષરીની મદદ વગર પણ ગુરુજીનો ઉપદેશ અદ્ભુત પૂર્ણતા અને સચોટતાથી ઉતારી લેવાને તે સમર્થ થતી હતી તે પોતે કહેતી હતી તેમ સ્વામીજીનો વિચારપ્રવાહ તેણીના હૃદયમા વહેતો અને સહજ રીતે નોંધપોથીના પાનીઆ ઉપર લખાઈ જતો એક વાર તેણી સહસ્ર ક્ષીપોધાનના આવાસમા આવી ચઢેલાં કેટલાક લાસરીઆ મુસાફરોને આ નોંધોમાથી અમુક ભાગ વાંચી સંભળાવતી હતી સ્વામીજી ત્યાં ચાલી રહેલા એ પ્રસંગ તરફ લક્ષ નહિ આપતા આમતેમ ટહેલી રહ્યા હતા, અને એ આગંતુક મુસાફરો વિદાય થતા સુધી તેઓશ્રીએ એમ ટહેલ્યાજ કયું પણ પછી તે એકદમ એ શિષ્યા તરફ ફરીને બોલ્યા કે “મારા વિચારો અને શબ્દો આવી સંપૂર્ણ રીતે તું શી રીતે ઝીલી ચકી હોઈશ? એ એવા આબાદ લખાયા છે કે તે સાંભળીને મને એમજ લાગ્યું કે બાણે હું મને પોતાનેજ બોલતો સાંભળતો હોઉં!” આથી વધારે પ્રશ્ન સાં અને સિદ્ધારસ આ સંગ્રહ માટે શી બેઠ્યો?

આ વાસ્તવિક ‘દેવવાણી’ જનસમાજ ઓગળાવવાનું કામ પોતાને હસ્તક આવવા માટે “મદ્રાસનું નિમકૃષ્ણ મિશન” પોતાનો અત્યંત સતોષ બહેર કરે છે, અને તેની

સાથે જે દોઢોઢો, આટલો બધો વખત છુપઈ નહેલો આ સમય માનવજાતિનો મિલકતરૂપ, કિમતો બજારોએકરો કંવામાં સદાય કની છે, તે પ્રત્યેક સત્તાન પ્રત્યે પોતાની અવકાશ છુપવંતની કૃતજ્ઞાદર્શાવ્યાવિના પણ નહીં શકાતુ નથી મહાત્મ નવેમ્બર ૧૯૦૮ દેવમાતા

મૂળ ગ્રંથની બીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના

આ અમૂલ્ય ગ્રંથ બીજી વખત પ્રસિદ્ધ થાય છે જ્યાં આગળ સ્વામીજીના ઉગારો તુટક અને અમંબદ્દ લાગતા હતા, ત્યાં આગળ કેટલાક ટિપ્પણો આ આવૃત્તિમાં ઉમેર્યા છે કેટલીક છાપખાનાની ભૂલો તરફ પણ લક્ષ આપવામાં આવ્યું છે, તથા આ ઉપદેશસૂત્રક નવમી સુમળ શકાય તેવો અને ભૂલોવિનાનો બનાવવા પાછળ જેટલો બની શક્યો તેટલો પશ્ચિમ દેશમાં આવ્યો છે

અર્વાચીન યુગમાં વેદાવના સર્વશ્રેષ્ઠ સૂતાવાન પ્રતિ નિધિતરીકે સ્વામી વિવેકાનંદજી આખી દુનિયામાં પ્રસિદ્ધ છે. લા-તવર્ષમાં તેમજ બહાનના બીજા સુલોકોમાં અનેક મનુષ્યોને સ્વામીજીની વક્તૃત્વશક્તિની અજબ મોહિનીને અનુભવ થયો છે પ્રત્યુત્પન્ન પ્રસંગમાં સ્વામીજી એવા ટાપ્પે એક વિશાળ અને ગુણદોષપરીક્ષક શ્રેતાસમુદાયની આગળ વ્યાખ્યાનપીઠ ઉપર નરોતા દેવા, કે જેમના પર પોતાનો પ્રભાવ બેસાડવા માટે તેમને સગીન તકના પાયાપર આવેલી બદાદત્ત મુનિઓનો, પોતાની દામણગારી પ્રતિભાનો અને ગહનમાં ગહન વિષયો પણ અજબ જેવી અસર ઉપજાવનારી વાસ્તવતરીકે રૂપરૂ રીતે અમબરી દેવાની તેમની વિશ્વ શક્તિઓનો પ્રયોગ કરવો પડે, પરંતુ આ પ્રસંગમાં તે તેઓશ્રી પોતાના પ્રભાવથી ક્યાનાય પ્રભાવિત થઈ ચૂકેલા થોડાક સુનદા શિષ્યોના એક એવા મદગ આગળ બોલતા હતા કે જે મદગ, સ્વામીજીને અજ્ઞાન અને દુષ્ટતા મહાસાગ-માથી વારીને પાર દેવાનાગ પોતાના લોભીઆ વરીકે ભેટા ગીખ્યુ હતું આ મદગની આગળ તેઓશ્રી પોતાના સર્વપ્રકારી વાક્ષાદાના ગોવંદમાં ગયતા બેસતા હતા, અને પોતાની આત્મ-જ્યોતિનાં શાંતિદાયક કિ-લ્પો પોતાની અતિ મધુરી વીણાનિનાદિની વાણીદાર પોતાની આસપાસ વિસ્વારતા હતા અને એ રીતે તેઓશ્રી પોતાના

ઉત્સાહી ભક્તોના હૃદયકમળની પાખડીઓને પોતાની આ સામાન્ય ચોંચતા વડે ખીલવતા હતા તેમની ચોતરફ શાંતિ નુ આશ્રાન્ય વ્યાપી છુ હતું ધન્ય છે તે ઘોડાકે મહાલા-ય શાળી છવે ને કે જેમને આ વા મહાન સતપુરુષ અને શુરદેવના ચરણે આગળ ભેગવાનો વિરલ અધિકાર પ્રાપ્ત થયો હતો

અઝાવાત જેવી અસર ઉપજવનારો આ સન્યાસી કાઈ પોતાની સાથેના બધાઓને ત્યા વસડી જવાનું અથવા તેો મહાત કરવાનું કામ કરતો નહોતો, પણ એ તો ત્યા શાત સુધિના ભાવથી બેસતો, અને ષગમશાંતિ તથા સુખાનંદના આદેશ બીલવાને જે ઘોડાકે ઉત્સાહી શિષ્યોની સ પૂર્ણ તૈયારી હતી તેમની આગળ, એ આદેશો તે મોકળે હાથે વેરતો હતો આ પવિત્ર સન્યાસીના સુખારવિદ્યમાથી ઝરતા શાત અને મધુરા વચનો એવા તો ગજાન તિમિરનો નાશ કરનારા અને સુખશાંતિદાયક હતા કે બધે તેજસ્વી અને રતુમહી પૂર્વદિશાના ખોળામાથી ધસી આવતી અને અધકારનો નાશ કરતી તથા હસતી અને વાયુ ઢોળતી ઉવાજ હોયને ! એ વચનામૃતમા બે એ ઘોડાકે છવેને શાંતિ અને આશ્વાસન આપવાની શક્તિ હતી, તો તેની અદર બધા છવેને પણ સુખશાંતિ આપવાની શક્તિ હોવી- નેકએ એવા એમના મુક્તિદાયક વચનામૃતોને અનવકાળના અગાધ ગર્ભમા શુભ ન ધઈ જવા દેતા સ્વામીજીની જે સ્નેહાળ શિષ્યાએ સુરક્ષિત રાખ્યા, તેના માતા જેવા લોકવત્સલ હૃદયને અનેકાનેક ધન્યવાદ છે ! અસ્તુત વ્રથકારે પ્રકાશમા આવતી સ્વામીજીની આ “ પ્રસુતેરિત વાતો ” અને “ દેવવાણી ” માટે જગતે માતા હરિદાસીનો યાને મિસ બેસ એવન વાદડોનો ઉપકાર માનવો ઘટે છે આ અથ કરતા વધારે સરસ મિત્ર અને વધારે સરસ માર્ગદર્શક અથવા હોમિયો મનુષ્યનાતિ માટે બીજો ભાન્યો હોઈ શકે એમાના જમૃતનો આસ્વાદ જે કાઈ લેશે, તે ખારીપૂર્વક બાણી શકશે કે, મૃત્યુની તેના ઉપર જરા પણ સત્તા નથી આતરિક પ્રકાશ અને સત્ય સુખશાંતિને શોધી રહેલા એવા પ્રત્યેક સ્ત્રી-પુરુષ પોત પોતાના દુષ્કારિયનો મહાને માટે નાશ કરવા માટે આ અતિ ઉત્તમ અથનો આશ્રય લે એ જહુ જરૂર છે

અમેરિકામાં સ્વામીજી

ઈ મ ૧૮૯૩ ના ઉન્ડાળામા એક તરુણ વયનો હિંદુ સન્યાસી વાનકુચારના બંદરે ઉતર્યો તેજે ચિકાગોની ધર્મ સભામા હાજરી આપવા સારૂ આટલો લાંબો પ્રવાસ ખેડ્યો હતો, પરંતુ તે કોઈ બાળીતી ધર્મસંસ્થા તરફથી મુંડાયલા પ્રતિનિધિતરીકે નહોતો આવ્યો. કોઈ તેને ઓળખતું નહોતું તેમ તેને પોતાને થકુ સાસારિક જ્ઞાન અપ હતું, તથાપિ મદ્રાસના કેટલાક ઉત્સાહી યુવકોએ તેનેજ આ મહાન કાર્ય માટે યોગ્યતા પસંદ કર્યો હતો. કારણ કે તેમની ચોક્કસ માન્યતા હતી કે, ભાગ્યવર્ષના પ્રાચીન ધર્મના પ્રતિનિધિતરીકે તેના કરતાં વધુ લાયકાતવાળી અન્ય વ્યક્તિ કોઈ નથી અને એવા વિશ્વાસથી પ્રેરાઈનેજ તેમણે ઘેર ઘેર ઝાળી ફેરવીને તેના પ્રવાસ માટે જરૂરી રકમ એકઠી કરી હતી. એ ઉધરાણામા એકઠી થયેલી રકમ તથા એક યા એ દેશી રાજાએ દાન આપેલી રકમ લઈને આ તરફ મન્યાસી-તે વખતના અપરિચિત સ્વામી વિવેકાનંદ-એ લાંબા પ્રવાસે નીકળી પડ્યા હતા.

એ પ્રમાણે એક મહાન ઉદ્દેશની મિદ્ધિ અર્થે મમુદ્ર યાત્રા કરવામા તેમને પુષ્કળ સાહસનો આશ્રય લેવો પડ્યો હતો. ભારતની પુણ્ય ભૂમિ છોડી વિદેશમા વિચરવું, એ એક હિંદુ માટે કેવું મહાભાગ્ય કામ છે, તે આપણ પાશ્ચાત્યવાસીઓની કલ્પનામા આવવું કઠણ છે. અને તેમાંયે મન્યાસીઓ માટે તો એ કાર્ય વિશેષ મુશ્કેલીવાળું છે. કારણ કે સમાગ્યવહારના જરૂરિયાત અથોની સાથે મન્યાસી લોકોને સબધ હોતો નથી. આથી માથે પેસા રાખી સર્વ વ્યવહાર ચલાવવાનો અથવા પોતાના પગ મિલાય ઇતર આધનવટે પ્રવાસ કરવાનો મહાવરો નહિ હોવાથી, સ્વામીજી આ લાંબા પ્રવાસમા પ્રત્યેક બાબતમા ઇનરાવા, અને સસારના બધા લોકો તેમની પાસેનું નાણું પડાવી ખાતા આનું પગિજામ એ આનું છે, તેઓથી જ્યારે ચિકાગો પહોંચ્યા, ત્યારે લગભગ દ્રવ્યટીન દશામા આવી ગયા હતા. વળી તેઓ કોઈ ઉપર ઓળખાણના પત્રો લાવ્યા નહોતા, તેમ

કેાઈને આ વિશાળ નગરીમાં પિછાનતા પણ નહોતા.* એ રીતે પોતાના વતનથી હજારો માઈલ દૂર અજાણ્યા લોકો વચ્ચે વસવાટ કરતાં એક દૃઢ ચિત્તવાળી વ્યક્તિને પણ સંકેત થાય; પરંતુ સ્વામીજીએ તો એ બધું લગવાનના હાથમાં સોંપી દીધું હતું. તેઓશ્રીને દૃઢ વિશ્વાસ હતો કે, શ્રી-લગવાનની કૃપા તેમનું યોગક્ષેમ ચલવશેજ.

લગલગ એક પખવાડીઆ સુધી તો તેઓશ્રીએ જે હોટેલમાં ઉતારો લીધો હતો તેના માલીક અને ખીજા ત્રીજા લોકોનાં બારે પડતાં ખીલો તેઓ જેમતેમ ચૂકવી શક્યા. પણ તેમ કરવામાં તેઓશ્રીની પાસે જે થોડી ઘણી રકમ રહેલી હતી તે છેકજ ઘટી ગઈ. એ ઉપરથી તેમને સારી પેઠે સમજાઈ ગયું કે, રસ્તાના એક ખૂણામાં પડી બૂજે પગ ઘસતાં મરવા વારો ન આવવા દેવો હોય, તો તેમણે તત્કાળ કેઈ એવું સ્થાન શોધી કાઢવું જોઈએ, કે જ્યાં રહેવા કરવાનું ખર્ચ થોડામાં થોડું લાગે. જે મહાન કાર્યનો બાર માથે લઈને તેઓ આટલા સાહસપૂર્વક અહીં સુધી આવ્યા હતા, તેનો ત્યાગ કરીને સ્વદેશ પાછા ફરવું એ તો તેમને માટે અત્યંત દુઃખકર વાત હતી. ક્ષણવાર તો નિરાશા અને સંદેહનું એક ભારી મોજું તેમનાપરથી પસાર થઈ ગયું; અને એ વિચાર મનમાં ઘોળાયા કરી તેમને વારંવાર વિસ્મયમાં નાખવા લાગ્યો કે, માયાફરેલ મદ્રાસી વિદ્યાર્થીઓની વાત એક અબુધની માફક તેમણે કાનેજ શાથી ધરી? તથાપિ હવે ખીજે કેઈ ઉપાય રહેલો નહિ હોવાથી તેમણે દુઃખી અંતઃકરણે ખીજા પૈસાને માટે તાર કરવાનો તેમજ જરૂર

* પાછળથી એક મદ્રાસી બ્રાહ્મણ ગૃહસ્થે ચિકાગોવાસી એક ગૃહસ્થ પર સ્વામીજીના અંબધમા ભલામણપત્ર લખી મોકલ્યો હતો. એટલે તેણે આ અજાણ્યા હિંદુ યુવકને એટલે સ્વામીજીને પોતાને ત્યાં રાખ્યા હતા. આથી એ ગૃહસ્થના કુટુંબ સાથે જે બધુભાવ સ્વામીજીને થયો, તે સ્વામીજીના જીવનપર્યંત જેવો ને તેવો અખંડિત રહ્યો હતો. કુટુંબના સઘળા માણસો સ્વામીજી ઉપર અતિશય ભાવ રાખતા થયાં હતા, એટલુંજ નહિ પણ તેઓશ્રીના અપૂર્વ સદગુણોના ગુણુગ્રાહક બનીને તેમના ચરિત્રમાં રહેલી પવિત્રતા અને સરળતાનો બહુ આદર કરતા હતા. આ વાતની તે લોકો પ્રસંગોપાત પ્રેમ અને આમહપૂર્વક સાક્ષી પૂરતા હતા.

પડે તો પોતાને વતન ‘માઘરે-હિંદ’ પાછા ફરવાનો પણ સંકેત કરી લઈ ચિકાગો છોડ્યું, અને બોસ્ટનનો રસ્તો લીધો.

પરંતુ જે ધર્મરતો તેઓશ્રી આટલો બધો વિશ્વાસ કરતા હતા, તે ધર્મરતી ઇચ્છા કંઈ ઓરજ હતી બોસ્ટન જતાં આગગાડીમાં તેમને એક વૃદ્ધ વનિતાનો પરિચય થયો, અને પોતાની વાતચીત ઉપરથી તેના ઉપર એવો પ્રભાવ પડ્યો કે તે બાઈએ તેઓશ્રીને પોતાનું આતિથ્ય સ્વીકારવાનું આમંત્રણ કર્યું. આથી સ્વામીજી તે બાઈના અતિથિ થઈ બોસ્ટન ગયા ત્યાં આગળ હાર્વર્ડ વિશ્વવિદ્યાલયના એક અધ્યાપકની સાથે સ્વામીજીને દોસ્તી થઈ તેને એક દિવસે સ્વામીજીની સાથે ચાર કલાક ગાળવાનો પ્રસંગ મળતાં સ્વામીજીની અસાધારણ ચોગ્યતાથી મુગ્ધ થઈને તેણે સ્વામીજીને પ્રશ્ન કર્યો કે, ચિકાગોની ધર્મ-પરિષદમાં હિંદુધર્મના પ્રતિ નિધિતરીકે આપ શામાટે જતા નથી?

સ્વામીજીએ તેને પોતાની બધી અડચણો સમજાવતાં કહ્યું કે, તેમની પાસે એ કામ માટે પૂરતું દ્રવ્ય નથી, તેમ તે મહાસલા સાથે સંબંધ ધરાવતી કોઈ વ્યક્તિપરનો પરિચયપત્ર પણ તેમની પાસે નથી એ સાબળી અધ્યાપક મહાશયે તુરતજ ઉત્તર વાળ્યો કે “શ્રીયુત બોની મારે દોસ્ત થાય છે, તેના પર એક પત્ર હું આપને લખી આપું છું” એમ કહીને તત્કાળ તેણે એક પત્ર લખી કાઢ્યો, અને તેની અદર બીજી હકીકતની સાથે આમ પણ લખ્યું કે- “મને લાગે છે કે આ અસાત હિંદુ સંન્યાસી આપણ સઘળા પશ્ચિમી વિદ્વાને એકઠી કરીએ તો પણ તે બાધાને ટપી જાય તેવો કોઈ અફલુત પશિત છે” એ પત્ર તથા તે અધ્યાપક મહાશયે કદાવી આપેલી ચિકાગોની ટિકિટ લઈને સ્વામીજી પુનઃ ચિકાગોમા આવી પહોંચ્યા, અને કંઈ પણ આનાકાની સિવાય તે મહાસલાના પ્રતિનિધિતરીકે સ્વીકારાયા.

આખરે એ ધર્મમહાસલા ખુલ્લવાનો દિવસ આવી પડ્યો, અને સ્વામી વિવેકાનંદે ધોર્વાલ્ય પ્રતિનિધિઓની પંક્તિમા પોતાની બેઠક લઈ પહેલાજ દિવસની બેઠકમા સભાના માંચડાપર વક્તાતરીકે પગ મૂક્યો એ રીતે તેમનો ઉદ્દેશ તો સફળ થયો, કિંતુ એ સુવિશાળ ઘોતાસમુદાય

તરફ નજર ફેરવતાંજ તેમના હૃદયમાં શોભ ઉત્પન્ન થયો. બીજા બધા બોલનારાઓએ તો પોતપોતાનાં ભાષણ તૈયાર કરી આપ્યાં હતાં; પણ સ્વામીજી પાસે એવી કરી તૈયારી નહોતી. એ છ સાત હજાર સ્ત્રીપુરુષોની મોટી મેદની - સમક્ષ બોલવું કેમ અને શું? સવારના સમયમાં તો તેઓ પોતાની વારી પાછી હકાબ્યા કરીને પ્રત્યેક વાર સલાપતિના કાનમાં કહેતા કે “હજી પણ બીજા કોઈને આગળ કરો.” બપોર પછીની બેઠકમાં પણ તેમણે એમજ કયાં કયું. પરંતુ આખરે સાંજે પાંચને શુભારે ઝંકટર ખરોજ મહાશયે-ઉઠીને તેમનેજ હવે પછીના વક્તાતરીકે બહાર કયાં.

પ્રમુખ મહાશયની એ બહારતે સ્વામી વિવેકાનંદની રોગરગમાં તેમના સાહસને ઉત્તેજિત કરી મૂકયું; અને સમય આવતાં ભાષણ કરવાને માટે આગળ આવી ઉભા. આવા વિશાળ શ્રોતાસમુદાય આગળ ભાષણ આપવાનો તેમના જીવનમાં આ પહેલોજ પ્રસંગ હતો; છતાં ચરિણામ નીપત્તયું વિજળીના જેવું જલદ ને અસરકારક. સાગર સમાન હજારો ઉત્સુક નરનારીઓનાં શુભપ્રત્યે દષ્ટિ કરતાંજ તેમની શક્તિ અને વાણી સંપૂર્ણ બગ્ગત થઈ ગયાં, અને તેમણે તે શ્રોતા-સમુદાયને પોતાના સુમધુર કંઠે “અમેરિકાવાસી બહેનો અને ભાઈઓ!” એવું સંબોધન કર્યું. અને તેમના એ પ્રથમ વ્યાખ્યાનની અસર એવી સરસ થઈ કે મહાસભાની બેઠકના બાકીના દિવસોમાં પણ તેમના સન્માન અને લોકપ્રિયતામાં ખામી આવી નહિ. તેમની વાત બધાં ધ્યાન દઈને સાંભળતાં અને એ મીઠી મોહક વાણી સાંભળવાને ગરમીના દિવસ છતાં પણ શ્રોતાઓ છેવટ સુધી સભામંડપમાં બેસી રહેતા.

મહાસભાનું કાર્ય સમાપ્ત થતાં સ્વામીજીએ પોતાની જરૂરીઆતો માટે દ્રવ્યસંચય કરવા કાલે એક લેકચર ખરો યાને વઠતૂતા મંડળી તરફથી અમેરિકાના સંયુક્ત સંસ્થાનો ના પશ્ચિમભાગમાં વ્યાખ્યાનો કરવાનું સ્વીકાર્યું. એ કાર્યથી તેમને અનેક શ્રોતાઓનાં દિલ જીતી લેવાનો સુયોગ પ્રાપ્ત થયો. પરંતુ થોડાજ વખતમાં તેમને એ કામનો કંટાળો આવ્યો અને તે કામ છોડી દીધું. અમેરિકામાં તેઓ એક ધર્માચાર્યતરીકે આવ્યા હતા, સાંસારિક બાબતોના સુવક્તા-

તરીકે નહિ એટલે દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ એ કામ બહુ હાજરાયક હોવા છતાં પણ તેણે તેનો ત્યાગ કરી દે અને ૧૮૯૪ની શરૂઆતમાં પોતાના મૃદુ માર્ગ હાથ ધરવાને સુધાર્ક અધ્યાત્મિકાગેના વત્તવટ દ મિયન જેનની સાથે તેણે શ્રીને નેત્રી થઈ હતી તેમની સુલકૃત તેમણે પ્રથમ લીધી તે હોકો સુખ્યત્વે શ્રીમત્વર્ગના હોવાથી તેણેનાજ મોટા મકાનોમાં તેણેણે વખતે વખત વ્યાખ્યાનો આપવા નાંધ્યા, પણ એથી તેમને તૃપ્તિ થઈ નહિ તેમને હવે એ હોકો ના તેમણે જે ધર્માનુભવ ઉત્પન્ન કર્યો છે, તે તેમની ધન્ય પ્રમાણેનો નહિ પણ ઉપ છલો અને એ ઘડીના જ્ઞાનદૂરનો હતો આથી હવે તેમણે પેનાને માટે એક એવું ગદ્ય પદ ન્યન ચોધી કહવાને વિચાર કર્યો, કે જ્યાં ન્યનના વિદ્યાર્થી શ્રીમત અને ગીર્ણ-સ્વર્ગ કેઈ વિનાશકે પે નાવી થકે

શ્રુતિદિનની 'ના તે સભા આગળના તેમના એક વ્યાખ્યાન ના તેમણે એ વિચાર અને પોતાની મનુષ્ય પ્રમણે ધર્મ શિક્ષણ આપવાનો માર્ગ સુગમ થઈ ગયો. જાબત એમ બની કે, એ સભાના પ્રમુખ ટેકર હુકમ છ લેન્ડને આ તરફ હિંદુ સંસ્થામીની વચ્ચેના તાલગવનો પ્રવચન મળતા તેણે તેમની ધર્મિના અને એનો પાશ્વનગોદધર્મવાસીઓ સમક્ષની તેમની ઉપદેશવાણીથી એક બધા નતમુક બની ગયા, કે તેમણે તદ હું સભા નનક્ષ એક ભાષણ આપવાને સ્વામીજીને નેત્રી ક ત ૧૮૯૫ના છે એ દિવસે શ્રુતિદિનનું નીતિ સલાત મળત જે 'પાંડિત્ય પ્રામાદ' તે અને 'મિત્ર' હોકાતરુક બની નયુ હિંદુ ધર્મ' એ વ્યાખ્યાનનો વિષય હતો. સ્વામીજી ૧૮૦૧ મૃદુની અને દેટાથી સજ્જ થઈને જ્યારે પેતાની ન તૃનુમિત્યા પ્રાચીન ધર્મનું વિવેચન કરવા માંડ્યુ, ત્યારે હેકોનો ઉત્તર એકા બધો જાગી ઉઠ્યો કે વ્યખ્યનને અતે એ હોકોએ તેમને શ્રુતિદિનમાં નહીં નિયમિત વગ ચલવવા નટે ખૂબ જાનહુ કર્યો નવમીજી એ એ જ બનના સમનિ આપી એટલે 'પાંડિત્ય પ્રામાદ' મા તેમજ અન્ય સ્થળોએ કેટલક નિયમિત વર્ગો ચે જયા, તેન સર્વસાધ છ નાટે કેટલક વ્યાખ્યાનો પણ થયા

શ્રુતિદિનમાં તેમણે સ્વામીજીના વ્યખ્યનનો સ્વદ આપ્યો

હતો તેમાંનાં કેટલાંક જણે તો બુકિલિનની વ્યાખ્યાનમાળાની સમાપ્તિ થતાં તેઓશ્રીની પૂઠળ ન્યુયૉર્કના જે સ્થાનમાં તેઓશ્રી રહેતા હતા ત્યાં તેજ ઘડીએ ઉપડી જવા માંડ્યું. ન્યુયૉર્કમાં સ્વામીજી એક મકાનને બીજે દાદરે એક સામાન્ય ચોરડીમાં રહેતા હતા. ત્યાંના વર્ગમાં આવનારા જિજ્ઞાસુઓની સંખ્યા ઝપોટાખંધ એટલી વધી ગઈ, કે તેમને બેસવા માટે ત્યાંનાં ખુરશીખાંકડા અપૂરતાં થઈ પડ્યાં; અને કેટલાક શ્રાતાઓ પેટીઓ પર, કેટલાક ખૂણામાંની ચોકડી પર, તો કેટલાકો લોંચપર બેસવા લાગ્યા. સ્વામીજી પણ લોંચપર તેમની સ્વદેશી ઢબથી આસન જમાવીને આશ્ચર્ય શિષ્યોને વેદાન્તનાં મહાન સત્યોનું શિક્ષણ આપતા હતા.

આટલે દિવસે હવે તેમને સમજાયું કે, પોતાના શુરુદેવ શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસનાં સર્વ ધર્મની સત્યતા તથા મૌલિક એકતાનું પ્રતિપાદન કરનારાં ઉપદેશવચનોનો પાશ્ચાત્ય જગતમાં પ્રચાર કરવાની તેમને જે અભિલાષા હતી, તે મહાકાર્યમાં તેમણે કેટલીક પ્રગતિ સાધી હતી. તેમના વર્ગની સંખ્યા તો એટલી જલદી વધી ગઈ કે મેડાપરના નાના ખંડમાં બધાંનો સમાવેશ થવો અસંભવિત થયો. આથી લોંચતળિયાનાં બે મોટાં દિવાનખાનાં ભાડે રાખવામાં આવ્યાં. એ ઠેકાણે સ્વામીજીએ તે માસમના અંતપર્યંત ધર્મશિક્ષણના વર્ગો ચલાવ્યા. એ શિક્ષણ સૌ કોઈને માટે મફત હતું. તેઓશ્રીનો આવશ્યક ખર્ચ, અનાયાસે જે કંઈ આવી મળે તેથી ચલવવો પડતો. પરંતુ એ રીતે ઘરભાડું તથા સ્વામીજીના પોતાના ખાનપાનાદિનો ખર્ચ પૂરો નહિ પડવાથી વર્ગ ત્યાંથી ઉઠાવી લેવાનો પ્રસંગ આવ્યો. એ પ્રસંગે સ્વામીજીએ બહાર કયું કે, હવેથી પોતે સર્વસાધારણ સમક્ષ ઐહિક વિષયોપર કેટલાંક નિયમિત વ્યાખ્યાનો આપવાનો ક્રમ રાખશે. એ ઐહિક વ્યાખ્યાનો માટે ફ્રી લેવામાં તેમને ધર્મનો કંઈ ખાધ નડતો નહોતો. એ રીતે દ્રવ્યનો સંકેત ટાળીને તેમણે ધર્મનો વર્ગ પણ ચાલુ રાખ્યો. તેમણે સમજાવી દીધું કે, અમે હિંદુઓની દૃષ્ટિએ તદ્દન મફત-વિના મૂલ્યે-ધાર્મિક ઉપદેશ આપવાથીજ ધર્મશુરુતું કર્તવ્ય સમાપ્ત થતું નથી; પણ એ કાર્ય કરવામાં અત્તવઆદિકનો પ્રબંધ

પણ બીજી કોઈ રીતે કરી હોવો પડે છે. પ્રાચીનકાળમાં તો ભાગ્યવશમાં એવી પણ પ્રજાવિકા હતી કે, ગુરુઓ જ શિષ્યોનાં ખાનપાન અને ગૃહેષકરવાની વ્યવસ્થા કરી દેતા.

એમ કરતાં કેતાં કેટલોક શિષ્યો તો સ્વામીજીના ઉપદેશામૃતથી એટલા બધા મુગ્ધ બની ગયા કે, ત્રીધમ જીતુમાં પણ સ્વામીજીના ઉપદેશામૃતનો લાભ મળવાની તેમણે આતુર ઇચ્છા બાહેર કરી, પરંતુ સ્વામીજી આ એક જ જીતુમાં થયેલા પન્થિમથી એટલા યાદી ગયા હતા કે ત્રીધમજીતુમાં ફરી એવી જાનો પરિશ્રમ ઉઠાવવાની તેમની મરજી નહોતી વળી વર્ષના એ ભાગમાં અનેક શિષ્યો શહેરમાં રહેતાં નહેતાં. પરંતુ એ પ્રશ્નનો ઉકેલ આપોઆપ ધર્મગથો. સેન્ટ હોરેન્સ નદીની વચ્ચે આવેલા ‘સહસ્ર દ્વીપોદન’ નામના એક મોટા બેટ પર અમારામાંની એકનો નાનો બંગલો હતો. તેણે એ બંગલો સ્વામીજી ઉપનાત અને તેટલા સમાર્થ શક્તિથી તેટલાને માટે સોંપવાની હજીજા કરી. એ જોડવણ સ્વામીજીને ગમી, અને તેઓશ્રીએ ‘મેઈન ટ્રેમ્પ’ નામના એક સ્થળે પોતાના એક મિત્રને મળી આવ્યા પછી અમારી સાથે ત્યાં આવવાનું કપૂર કપૂરું.

મિસ હાચાર નામની એક શિષ્યા આ બંગલાની માલીક હતી તેને લાગ્યું કે, એ બંગલો જેવો બીજો એક અલ્પાયદો બનશે પણ નિર્માણ કરવાની જરૂર છે, કે ત્યાં કેવળ પવિત્ર ભાવજ અહર્નિશ બિરાજ્યા કરે. અને એ વિચારની સાથેજ તેણીએ પોતાના ગુરુજી પ્રત્યેના સખિભાવતરીકે અસહ્ય બંગલાના જેટલોજ લાભો મોટો એક નવીન બંગલો બંધાવી આપ્યો. એ બંગલો એક ઉચ્ચ ભૂમિ પર અતિ સ્મરણીય સ્થાનમાં આવેલો. હેઠળે સુચ્ચ નદીપટ તથા મુખસિદ્ધ સહસ્રદ્વીપના અનેક ભાગો એ બંગલમાં ભેળે શકાતા હતા દૂર પર સ્ટેટન ગ્રામ થોડું થોડું નજરે આવતું હતું, અને ઉત્તરે છેક નજીકમાં આવેલો વિદ્યાળ કેનેડાનો કિનારો હતો. નદીનો કેટલોક જળમાન એક નાના તળાવની પેઠે બંગલની પછવાડેના ભાગમાં આવી રહ્યો હતો. બંગલો સાથેજ બાઈબલના શબ્દોમાં કહીએ તો “એક પહાડ પર નિર્માણ થયેલો” હતો, અને પ્રચંડ પ્રચંડ શિલાઓ

તેની ચોતરફ આમતેમ પડેલી હતી. નવો બાંધેલો ભાગ ટેકરીના ખૂબ ઢાળાવના સ્થાનપર આવેલો હોઈ તે મકાન બાહ્યે એક મોટી દીવાદાંડી જેવું દીસતું હતું. અમારો વર્ગ એ બંગલાની વિશાળ ચાલીમાં બેસતો હતો, અને ત્યાંજ અનેક કલાક સુધી સ્વામીજી અમને એક સુપરિચિત મિત્રની માફક પોતાના ઉપદેશામૃતનું પાન કરાવતા હતા. એના ઉપરનો ભાગ ચાને ત્રીજા મળવાની ચાલી કેવળ સ્વામીજીનાજ ઉપયોગ માટે નક્કી થયેલી હતી. ત્યાં તેઓશ્રી કોઈ પણ ભતના ખેલેલ વગર રહી શકે તેટલા માટે મિસ ડાચારે બહાર એક અલાયદો છૂનો કરાવી આપ્યો હતો. એ છૂને થઈને વચલા માળના દિવાનખાનામાં આવવાનો એક દરવાજો હતો.

આ ત્રીજા માળની ચાલીમાં સ્વામીશ્રીનો સાંજનો કથાક્રમ ચાલતો હતો. આચાર્યદેવ તેઓશ્રીના નિવાસખંડના ખારણા પાસે આસન જમાવીને કથાવાર્તા કરતા હતા. અમે પણ સંધ્યાના ઝાંખા પ્રકાશમાં શાંતિપૂર્વક તેમના સુખેથી ઝરતા જ્ઞાનામૃતનું ધ્યાનપૂર્વક પાન કરતાં હતાં. એ સ્થાન ખરેખરા એક પુણ્યનિકેતન બન્યું હતું. અમારા પગ નીચે બાહ્યે લીલાં છત્ર પાંદડાંવાળાં ઝાડોનાં મસ્તકો એક લીલા સાગરની માફક ડોલી રહેતાં હતાં. કારણકે અમારા એ મકાનની ચોતરફ ગાઢ અરણ્ય પથરાયલું હતું. એ મોટા ગામનું એકે મકાન ત્યાંથી જણાતું નહોતું. તેથી અમે બાહ્યે વસ્તીથી ઘણા ગાઉને છેટે કોઈ ગાઢ અરણ્યમાં વસતા હોઈએ એવું લાગતું હતું. વૃક્ષરાજીથી થોડેક દૂર વિશાલ સેન્ટ લોરેન્સ નદીનો પટ પથરાયેલો હતો, અને તેના વક્ષસ્થળપર ગાળે ગાળે બેઠના સમુદાય આવેલા હતા. તેમાંના કેટલાક તો તેમના પર આવેલાં ઉપાહારશૃંગો (હાંટેલો) અને લોજનાલયોના પ્રકાશિત દીવાઓથી પ્રકાશતાં હતાં. એ બધું દૃશ્ય અમારા મકાનથી એટલે બધે છેટે આવેલું હતું કે તે સાચા કરતાં ચિત્રામણ જેવું વધારે લાગતું હતું. અમારા એ એકાંતવાસમાં જનકોલાહલ જરાયે પ્રવેશ કરી શકતો નહોતો. માત્ર ક્રીટપતંગોનો અસ્ફુટ અવાજ, પક્ષીઓનો મધુરો કલરવ અથવા તો પવનના સંચારથી ઉદ્ભવતો પાંદડાંઓનો મૃદુ મર્મર ધ્વનિજ અમારા કાન પર અથડાતો. હિમચાંદનો કેટલોક ભાગ

શીતળ અદ્રકિન્તોથી પ્રકાશમાન થતો અને નીચે પથરાયલી નદીના શાન્ત જલરૂપી અરીસામાં અદ્રત મનોહર પ્રતિબિંબ નજરે પડતું એવા એ ગાધર્વલોકની અદર અમે આચાર્ય દેવની સાથે રહી સાત અઠવાડીયા દિવ્ય આનંદપૂર્વક તેઓશ્રીના અતીન્દ્રિય અનુભવોયુક્ત અપૂર્વ વચનામૃતોનું પાન કરવામાં ગાળ્યાં અમે ત્યારે જગતને સાવ ભૂલી ગયા હતાં, તેમ જગતને અમારૂં પણ વિસ્મરણ થઈ ગયું હતું એ વખતે દરરોજ સાયકાળના લોજન પછી અમે બધાએ ઉપરના છબ્બા કિંવા ચાલીના ભાગમાં ગોઠવાઈ જઈ આચાર્યશ્રીના આવવાની રાહ જોતા શાંતિથી બેસતા અમારે વધુ વખત રાહ જોવી પડતી નહિ કારણ કે અમે સઘળા આવી પહોંચીએ ન પહોંચીએ એટલામાં તો સ્વામીજીનું દ્વાર ખુલતું અને તેઓશ્રી ધીમે પગલે બહાર ચાલીમા આવીને પોતાના નિયત આસને વિરાજમાન થતા તેઓશ્રી દરરોજ બે કલાક અને ઘણી વાર તો તેથી પણ વધુ અમારી સાથેના વાર્તાલાપમાં ગાળતા એક અપૂર્વ ગતિએ પૂનેમના દિવસે તો કથા કહેતા કહેતા છેક અંદ્રાસ્ત થઈ ગયો ત્યાં સુધી એ લાભો સમય ક્યા ગયો તેની અમને પણ ખબર રહી નહિ, તેમ સ્વામીજીને પણ ખબર રહી નહિ.

એ સઘળો વાર્તાલાપ અને મવાદ લખી કાઢવાનું કામ અશક્ય નહોતું. કેમકે એ બધો દિવ્ય પ્રસંગ શ્રોતાવર્ગના હૃદયમાં એવો કોતરાઈ રહ્યો છે કે તે અમારામાંનું કોઈ પણ ભૂલી શકે તેમ નથી સ્વામીશ્રી એ પ્રસંગે પોતાના હૃદયનું કમાડ સાવ ખોલી દેતા હતા ધર્માનુભવ ગ્રાસ કરવામાં તેમને જે જે અતરાયો અને વિઘ્નો ઓળંગવા પડ્યા હતા, તે બધાં જ ભણે અમે જોઈ રહ્યા હતા તેઓશ્રીના શુરદેવજી જાતે તેમના મુખવડે અમારી આગળ ઉપદેશામૃત વહેવડાવી રહ્યા હતા, અમારા સઘળા સંશયો દાળતા હતા, અમાર સઘળા પ્રશ્નોના ઉત્તર આપતા હતા અને અમારા મંકળ મયનું નિવારણ કરતા હતા ઘણી વાર તો સ્વામીજી જાહે અમારી હાજરીજ વિમત્રી જતા અને અમારે અમારો દમ પુટી રાખવો પડતો તેઓવા ભયથી કે અગાન ધ્વાસોર્વાસન અવાજથી રખેને તેમની શાંતિનો ભગ ધાય અને તેમન

વિચારપ્રવાહમાં ખલેલ પહોંચે. પછી તેઓશ્રી પોતાના આસન-પરથી ઉઠીને આલીના સાંકડા માર્ગમાં ટહેલતાં ટહેલતાં પણ વાણીપ્રવાહ અખંડપણે વહેવડાવ્યે જતા. એવે પ્રસંગે તેઓશ્રી એવી તો કોમળ પ્રકૃતિના બની જતા, તથા બધાંને મનોભાવ એટલો બધો આકર્ષતા કે કહેવાની વાત નહિ. તેઓશ્રીના શુરુદેવ જેવી રીતે પોતાના શિષ્યોને ઉપદેશ આપતા હતા, તેવી રીતે તેઓશ્રી પણ અંતર્યામી સાથે તદ્દાકાર સાધીને ઉપદેશવાણી આપ્યે જતા અને શિષ્યો સાંભળ્યે જતા.

સ્વામી વિવેકાનંદ જેવા મહાપુરુષના સહવાસમાં રહેવું, એટલે ઉચ્ચથી ઉચ્ચ કોટિના અનુભવ એક પછી એક પ્રાપ્ત થયે જવા. પ્રાતઃકાળથી તે ઠંઠ રાત સુધી બસ એકજ ભાવ પ્રવર્તી રહેતો—અમે જાણું એક ધનિષ્ઠ ધર્મભાવના રાજ્ય-માં વસતા ન હોઈએ ! એમ લાગ્યા કરતું હતું. સ્વામીજી વચમાં કોઈ કોઈ વાર બાળકની પેઠે રમતિયાળ અને કૌતુક-પ્રિય બની જવા છતાં, તથા ઉદ્દેશસપૂર્વક પરિહાસ કરવા છતાં અને પ્રશ્નોના ઝટપટ જવાબો આપ્યે જતા હોય છતાં પોતાના જીવનનો મૂળમંત્ર જરા પણ ભૂલતા નહિ. પ્રત્યેક ચીજપરથી તેમને કંઈ ને કંઈ કહેવાનો અથવા દૃષ્ટાંત આપવાનો વિષય મળી રહેતો. એક દિવસ તેઓ અમને કૌતુકજનક હિંદુ પૌરાણિક કથારસમાં તરબોળ કરતા તો બીજી દિવસ ગંભીર તત્ત્વ-જ્ઞાનના સાગરમાં ડૂબકી મરાવતા. પૌરાણિક કથાઓના તો સ્વામીજી એક અગાધ ભંડાર હતા; અને ખરૂં પૂછાવો તો એ પ્રાચીન આર્યજાતિના જેવી અસામાન્ય પૌરાણિક ગાથાઓ બીજી કોઈ પણ જાતિમાં એટલા બધા પ્રમાણમાં પ્રચલિત નથી. એ કથાઓ સંભળાવતાં તેઓશ્રી પણ આનંદમગ્ન થતા અને અમને પણ તે સાંભળવામાં ખૂબ રસ પડતો, કેમકે એ કથાઓ કહેવાની સાથે સાથે તેઓ, તેમાં સમાયેલા સત્યનું દિગ્દર્શન કરાવીને તેમાંથી અસામાન્ય આધ્યાત્મિક ઉપદેશ એવી તો સરસ રીતે તારવી કાઢતા કે તે ભૂલી શકાયજ નહિ. અન્ય કોઈ ભાગ્યવાન જિજ્ઞાસુ મંડળીને આવા પ્રતિભાવાળા આચાર્ય-ને સુખે સર્વોત્તમ જ્ઞાન પામવાનો આવો અસામાન્ય સુયોગ પ્રાપ્ત થયો હશે કે કેમ તેનો સંદેહ છે.

આશ્ચર્યની વાત છે કે, કાકતાલીયન્યારે, બરાબર

બાર જ નરનારીઓએ સ્વામીજીની સાથે “સહસ્રદીપોદ્યાન”માં પ્રસ્થાન કર્યું હતું, અને તેઓથીએ અમને બાર જણાને સ્વમુખે કહ્યું હતું કે “તમને મેં મારા સ્વાભાવિક શિષ્યોત્તરીકે સ્વીકાર્યા છે” અને એમ હોવાથીજ તેઓથી આ પ્રભાવે રાતદહાડેા શ્રમ વેઠીને પોતાની પાસે જે કંઈ એક વસ્તુ હતી તે તમામનું ઉપદેશદ્વારા અમને દાન કરતા હતા એ બાર જણા એકી વખતે સાથે હાજર નહોતા રહ્યા વધારેમા વધારે દશથી અધિક એકી વખતે હાજર કદી નહોતા અમારા માના જે જણા પાછળથી એ “સહસ્રદીપોદ્યાન”માં સન્યાસ દીક્ષા લઈને સન્યાસી થયા હતા બીજી વ્યક્તિની સન્યાસ દીક્ષા વખતે અમારામાના પાત્ર જણને પ્રદાયક વ્રતની દીક્ષા પણ અપાઈ હતી, તથા બાહ્યના કેટલાક જણે પાછળથી ન્યુયૉર્ક શહેરમા સ્વામીજીના બીજા કેટલાક લટચ શિષ્યોની સાથે એકસામટી દીક્ષા લીધી હતી

‘સહસ્રદીપોદ્યાન’ જતા નધ્વી કર્યું હતું કે, અમે પરસ્પર હળીમળીને એકત્ર વાસ કરીશું, તે મુજબ પ્રત્યેક જણ ગૃહકાર્યમા પોતપોતાની ફરજ સર્વાંશે જાળવતુ અને તેથી અમારા આવાસની શાંતિમા કદી પણ હરકત પડોતી નહિ સ્વામીજી પોતે એક પાકા પાકશાસ્ત્રી હોઈ કેટલીક વાર તેઓ પોતે પણ અમે સર્વને માટે સ્વાદિષ્ટ વાનીઓ તૈયાર કરતા હતા તેઓથીના શુરોદેવના હેવાન્ત પછી તેઓ તેમના તન્નુ શુરભાઈઓનું સગઠન કરી તેમને એક સઘ તેમણે નિર્માણ કર્યો, અને શુરોદેવને દરતે શરૂ થયેલો તેમનો અભ્યાસ સંપૂર્ણ કરાવવાનો બાર તેમણે ઉપાડી લીધો, ત્યારે એ શુર ભાઈઓની સેવા અર્થે સોઈનું કામ પણ તેઓથી ગીજ્યા હતા

દરરોજ સવારના પહોરમા અમાના મૌનુ નિયત કાર્ય આટોપાઈ જતાજ-અને ઘણી વાર તો તે પહેલાં પણ-જે મેળા દિવાનખાનામા અમારો વર્ગ બેસતો હતો ત્યાં અમને બેગા કરીને સ્વામીજી અમને શિક્ષણ આપવાની શરૂઆત કરતા હતા દરરોજ તેઓથી ટાઈ એક વિશિષ્ટ વિનય નધ્વી કરી તે ઉપર ઉપદેશ આપતા હતા અથવા તો શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા, ઉપનિષદ કિંવા વ્યાસકૃત વેદાન્તમૂલ વગેરે કોઇએક ધર્મશ્રય લઈ તે ઉપર વિવેચન કરતા એ વેદાન્ત

સૂત્રમાં નિરૂપણ થએલા મહાસત્યો અને તેટલા યોગી બ્રહ્મચરિ
ના સુધાએલા છે તેમાં કર્તા કે ક્રિયાપદ જેવું કંઈજ હોતું
નથી, અને સૂત્રકારે પ્રત્યેક બીજાજરૂરી શબ્દનો પવિત્રતા
કરવાને એટલા બધા આગ્રહી હોય હોય છે કે હિંદુઓમાં
એક મહાશ્વી ચાલી ગયાવી છે કે, સૂત્રકાર પોતાના એકાદા
મુન । ત્યાં કહેવાને તૈયાર થાય, પણ પોતાના સૂત્રમાં એક
પણ વધારાનો અક્ષર નાખવાને તૈયાર થાય નહિ

અત્યંત યોગી બ્રહ્મ અને અદૃશ્ય ગર્વવાળા એ
વેદાન્તના સૂત્રમાં સજળધારી કરવાથી બુદ્ધા બુદ્ધા અર્થો
બીજાવાનો પૂરતો અવકાશ છે, અને તેથી શકર, રામાનુજ
અને, મધ્વ, એ ત્રણ મોટા સમર્થ ગ્રામ વસ્તુવાનીઓએ એ
સૂત્રોપર પોતપોતાના વિસ્તૃત લખ્યો લખ્યા છે આત્મકાળના
વર્તમા સ્વામીશ્રી પહેલવહેલા તો આ બાબોમાલી એકને
ઉપાડી તેના પર એવું સસ્ત વિવેચન કરતા અને હેમાડી
આપવા કે, પ્રત્યેક લાખ્યકાર પોતાના ચલને અનુસરતો
સૂત્રોને અર્થ મારી અચીને પણ કરવા શૂંચા નથી

એટલા માટેજ વર્તમા કેઈ કહાડો મધ્વાચાર્યના
શુદ્ધ દૈવવાદ પર તો કેઈ કહાડો રામાનુજચાર્યના વિશિષ્ટા
દૈવવાદ પર વિવેચન ચાલતું શીરે કરાચાર્યના અદ્વૈતવાદ
નીજ સૌ કરવા વધારે વાર વિવેચના થતી, વશાચિ શકરના
બ્રાહ્મમાં અણપ ગણત અને સૂક્ષ્મ વિચાર આવવા હોવાથી
તે સહેજે સમજા શકાતું નહિ, તેથી શિષ્યોના મનપર
રામાનુજચાર્યના લાખ્યનીજ એવંટ લગી અસર કાપમ રહેતી

કેઈ કેઈ વાર સ્વામીશ્રી નારદનું જ્ઞાતિસૂત્ર લઈને તેની
વિવેચના કરવા એ સૂત્રમાં ઈશ્વરભક્તિની સંક્ષિપ્ત આલોકના
કરાવણી છે, અને તેના અભ્યાસ કરવાથી ખાત્રી થાય છે
કે, હિંદુઓનો સાચો ને સર્વજાપી આદર્શ, ઈશ્વરપ્રેમ હોઈને
એ પ્રેમજ સાધકના મનમાંથી બીજા બધા વિચાર દૂર કરી
ઈને તેને એક અપૂર્વ આત્મહૃદયમાં નિમગ્ન કરી દે છે
ઈશ્વરની સાચે સાદાત્મ્ય સાધવાનો સૌથી શ્રેષ્ઠ ઉપાય હિંદુઓ
ના મન મુજબ તો એક સંક્રિપ્ત છે એ ઉપાય ભક્તજનોને
સ્વસાધનોજ પ્રિય લાગે છે ઈશ્વરને-કેવળ એનેજ-આહુવે
વનો એનાજ ઉપસવ પ્રેમભાવ સમયે એનું નામ જાકિ

વર્ગમાં આવના આ શિષ્ય હરમિયાન શરૂમાં જ સ્વામીજીએ અમારી અગળ પોતાના મહાન ગુરુ શ્રીરામ કૃષ્ણદેવના ચરિત્રનું સવિસ્તર વર્ણન કર્યું હતું એ મહાન ગુરુના સહવાસમાં દિવસોના દિવસો સ્વામીજી કેવી રીતે -દ્યા હતા તથા નાસ્તિક મતો પ્રત્યેના પોતાના ઝોકનું દમન કરવાને તેમને પોતાને કેવા બારે પ્રયત્નો કરવા પડ્યા હતા, તથા તેમાં કોઈ કોઈ વાર તો તેઓ ગુરુદેવને સંતાપી-ને કેવા રડાવતા—એ બધી વાત અમને કહી સંભળાવી હતી.

“સહસ્રહીપોદ્યાન”માં સાત અડવાડિયા રહીને સ્વામીજી ન્યુયૉર્ક પાછા ફર્યા, અને તે પછી અન્ય દેશોમાં ભ્રમણ કરવાને બહાર પડ્યા નવેમ્બરની આખર સુધી તેઓશ્રીએ ઇન્ડિયામાં વ્યાખ્યાનોનો સવારો ચલાવ્યો અને તે સાથે ઉત્સાહી શિષ્યો મારે વર્ગ પણ ચલાવવા માડ્યો. તે પછી પાછા તેઓશ્રી ન્યુયૉર્ક પધાર્યા અને ત્યાં ફરી પાછો વર્ગ શરૂ કર્યો. આ વખતે તેઓશ્રીની શિષ્યમંડળીએ એક સ્ટીનોગ્રાફરને (ટુકાફરીમાં કુશળ વ્યક્તિને) રોકી લીધો હતો આથી આ વખતના વર્ગના વ્યાખ્યાનો અને સવારો થોડાજ દિવસમાં પુસ્તકરૂપમાં પ્રસિદ્ધ થઈ જતા એ બધા પુસ્તકો અને પુસ્તિકારૂપે પ્રસિદ્ધ થયેલા સભાઓમાં આપેલા તેમના વ્યાખ્યાનો—એજ આજે સ્વામી વિવેકાનંદના અમેરિકા ખંડમાંના પ્રચારકાર્યના સ્થાયી નમરૂપે મોજુદ રહ્યા છે અમાગમાંના લોકોને એ વર્ગમાં અને વ્યાખ્યાનોમાં હાજર રહેવાનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું હતું, તેમને તો એ છપાયેલા પુસ્તકોનું વાચન, સ્વામીજી બાલે સ્મરણ થઈ આવીને અમરી સગાથે વાર્તાલાપ કરી-દ્યા હોય તેવું લાન કરાવે છે તેમના વ્યાખ્યાનો અને વાર્તાલાપ એવા યથાર્થ ભાવમાં આલેખાવાનું કારણ એ છે કે, તે એક જણને હાથેજ લખાયા છે, અને તે વ્યક્તિ પાછળથી સ્વામીજીની એક પત્ર ભાવિક લખ થઈ હતી. ગુરુ તથા શિષ્ય બન્નેનું કાર્ય નિષ્કામ પ્રેમભાથી પ્રગટ થતું હતું, અને તેથીજ એ કાર્ય પર ઈશ્વરના આશીર્વાદ ઉતરતા હતા.

આચાર્યદેવ

ઇ સ. ૧૮૯૪ ના ફેબ્રુઆરીની ૧૪ મી તારીખને દિવસ મારા સ્મરણપટમાં બીજા દિવસો કરતા ખાસ પવિત્ર દિવસતરીકે કોતરાઈ રહ્યો છે કારણ એ દિવસેજ મને જે મહાપુરુષે અને જે ધર્મજગતના મહાવીરે બે વરસ રહીને પોતાના શિષ્યતરીકે સ્વીકારીને અપાર આનંદ અને આશ્ચર્યમાં નિમગ્ન કરી દીધી હતી, તે સ્વામી વિવેકાનંદની પુનિત મૂર્તિના દર્શન તથા વાણીશ્રવણનો મને પહેલવહેલો લાભ મળ્યો હતો તેઓશ્રી આ દેશનાં (અમેરિકાનાં) મોટા મોટા શહેરોમાં વ્યાખ્યાનો આપતા ધૂમતા હતા, અને ડિટ્રોઇટના યુનિવર્સિટી થર્મમાં તેમણે જે અસ્ખલિત વ્યાખ્યાનમાળા ચલાવી હતી તેમાંનું સૌથી પહેલું વ્યાખ્યાન ઉપરોક્ત દિવસેજ અપાયું હતું. શ્રોતાઓની મેદની એટલી બધી હતી કે તે વિશાળ વ્યાખ્યાનખંડમાં તલ જેટલી પણ જગા ખાલી રહી નહોતી, અને સ્વામીજીને ત્યાં આગળ રાજોચિત સન્માન આપવામાં આવ્યું હતું તેઓશ્રી એ વ્યાખ્યાનના માચઠાપર ચઢ્યા, તે વખતની તેમની એ ગૌરવશાળી મૂર્તિ અત્યારે પણ મારી દૃષ્ટિ આગળ આબેદૂખ તરવરે છે તેઓનું વ્યક્તિત્વ જાણે અસીમ શક્તિથી ઉભરાતું હતું અને એક પળવારમાંજ તેમણે સૌ કોઈના ઉપર પોતાનું આધિપત્ય સ્થાપન કરી લીધું અને તેમના એ અપૂર્વ મધુર કંઠમાંથી પહેલો શબ્દ નીકળતાજ- શબ્દ નહિ પણ સંગીત-જાણે કોઈ એક વીણામાંથી કરુણ શાગિણી ટપકી રહી હોય અને તે કોઈ વાર ગભીર, શબ્દ મધ અને આવેગમય બનીને રણકાર કરતી હોય તેમ-આખી સલામાં એવી તો શાંતિ સ્થપાઈ ગઈ કે ટાકણી પડ્યાનો અવાજ પણ સાલળી શકાય સલામાં ઉભરાતો એ વિશાળ શ્રોતા સમુદાય સાલળવાને એટલો ઉત્સુક બની ગયો કે પોતાનો શ્વાસ રોકીને એક શબ્દ પછી બીજા શબ્દની રાહ જોવા લાગ્યો.

અહીં આ સ્વામીજીએ સર્વસાધારણ આગળ પાત્ર બાહેર વ્યાખ્યાનો આપ્યા વ્યાખ્યાનોના વિષય પર એમને

એવો અમાધાનજી કાણુ હતો કે તેઓ દ્યોતાઓને મંત્ર મુગ્ધ કરી દેતા. વળી તેઓ જે વાણી બોલતા તે એવા ભાવથી બોલતા કે તેમ કરવાનો બધું તેમને પરવાનોજ મળ્યો હોય. પોતાના વ્યવ્યવિષયના સમર્થનમાં તેઓથી જે સુદ્ધિઓ આગળ ધરતા, તે કદાપિ ન્યાયવિરુદ્ધ હોતી નહિ. તેથી તે સુદ્ધિઓ તેમના કથનની અત્યંતપર દ્યોતાઓનો હૃદય વિધામ બેસાડી દેતી. વળી વ્યાખ્યાનના ઉત્તમ મા ઉત્તમ ભાગપર પણ તેઓ કદાપિ એવા આવેશમાં આવી જતા નહિ, કે જે નત્ય હોડોના મનપર કસાવવાની તેમની ધાનજી હોય તે મૂળ સત્યની વાત બાજુએ મૂકી બાકી. અર્થાત્ જસની જમાવટની હથોટી સાથે વક્રત્વ કળાપર પણ તેમનો કાણુ એવો અદ્યુત હતો કે તેમણે વ્યાખ્યાન હમેશા સચોટ અને સુદાસર ઘટું.

પોતાના વિરોધી ધર્મમતો તથા તાત્ત્વિક સિદ્ધાંતો પર તેઓ નીડવ્યજી હુમલો કરતા હતા, પરંતુ તેમણે હૃદય એવું ઉદાર ન હતું કે તેઓ હોડોની દુર્જનતાઓ અને દોષો તરફ જરાયે ધ્યાન ન આપતા. સગમ જગતને પોતાની છાતી સરસુ થાપી શકે તેવા હતા. અર્થાત્ તેઓથી હોડોના અત્યાચાર અને અસહ્યવહાર સહન કરતા થકા. તેમને સુખ આપવામાં કદાપિ પાછા પડે તેવા નહોતા. સાચેજ, પાછગથી મારો તેઓઓની સાથે ગાઢ સંબંધ બંધાતા હું જોઈ શકી કે, તેઓથી પ્રમુખશક્તિની છેવટમાં છેવટની હૃદય સુધી ખરેખર સમાશીવ હતા. અહા! કેવા અપરિતીમ શ્રેય અને ધૈર્યની સાથે તેઓ પોતાની સમક્ષ આવેલા હોડોને તેમની પોતપોતાની દુર્જનતા અને આડી અવળી પ્રવૃત્તિઓમાંથી છોડાવી, તથા તેમના 'મિથ્યા અહ'ના દેવમાંથી પસાર કાઢી ઈશ્વરપ્રાપ્તિના માર્ગપર ચઢાવી દેતા! ઈર્ષ્યા કે અદેખાઈનું તો તેમનામાં નામ સરખું નહોતું. કેાઇ આવીને જો તેમને ગાળો દેતું, તો તેઓ અશ્લીઃ ધણ જતા અને 'શિવ! શિવ!' બોલતા તેમની મુખથી અઝમી ઉડતી, અને કહેતા કે "અહા! શ્રી પ્રિયતમ પ્રભુની વાણી" એવા અસહ્યવહારથી તેઓથીને ચાહનાર કેાઇ વ્યક્તિ જે ગુરુસાથી ઉદ્દેશ્ય જતી તો તેને તેઓથી પૂછ્યા કે "જ

કોઈ નિદા તથા સ્તુતિના કરનાર બનેને એકરૂપ જાણે છે, તેને પછી સ્તુતિનિદા સાથે લાગે વળગેજ શુ ?

કેટલાક વર્ષો સુધી મને તેઓશ્રીના ગાઠ સહવાસમાં રહેવાનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું હતું તેમાં એક પણ દિવસ અને તેમના ચારિત્રમાં એકાદ ડાઘ પણ જણાયો નથી ક્ષુદ્ર મનની દુર્ગંજતાઓ માટે તેમના અંતરમાં અવકાશજ નહોતો હો, વિવેકાનંદજીની અંદર જે કોઈ દોષ હોય તો તે ખરેખર ઉદારતાનો દોષ હતો આટલા બધા મહાન હોવા છતાં તેઓશ્રી એક બાળકના જેટલા સરળ હતા શ્રીમત અને સલાવિત સીપુરોની સાથે જેવા ભાવ અને પ્રેમથી તેઓ હજતા મળતા, તેવાજ ભાવ અને ઉમળકાથી દરિદ્ર અને પતિત લોકો સાથે પણ તેઓશ્રી હજી મળી શકતા.

દિટ્ટોદિટ્ટમાના પોતાના વસવાટ દરમિયાન તેઓશ્રીએ મિચ્છિગાનના માણ ગવર્નરની વિધવા બાનુ જોન જે બેંગલોર તુ આતિથ્ય સ્વીકાર્યું હતું એ બાનુના જેવી ઉચ્ચ શિક્ષણ અને સરકારવાળી સ્ત્રી અતિ વિરલ હોય છે તેણીનો ધર્મભાવ અસાધારણ હતો તેણીએ પોતે મને કહ્યું છે કે, સ્વામીજી જેટલા દિવસ (આશરે એક મહિનો) તેને ત્યાં અતિથિતરીકે રહ્યા હતા તે દરમિયાન તેઓશ્રીની કથાવાર્તા માં જે આચારવિચારમાં ઉત્તમ વ્યવહાર સિવાય અન્ય કશુંજ એક ક્ષણ માટે પણ જોવામાં આવ્યું નથી, એટલું જ નહિ, પણ તેમની હાજરીથી ઘર બધું જાણે ‘અળહ મંગલ પ્રવાહ’થી ઉભરાઈ જતું લાગતું મિચ્છિસ બેંગલોર ઘર હોડયા પછી સ્વામીજી એક પખવાડીઈ ઓનરેબલ ટ્રેસરર ઠંબુ પામરના અતિથિ થયા હતા એ શ્રીયુત પામર ‘અખિલ જગત મહામેળા’ના x અધ્યક્ષ હતા તે પહેલાં તેઓ રહેતમ સંયુક્ત સંસ્થાનો તરફના એલચી તરીકે પણ સ્કી આવ્યા હતા તથા સંયુક્ત સંસ્થાનોની મહાસભાના સભાસદ પણ હતા એ મહંમદ અત્યારે પણ જીવિત હોઈ તેમનું વય એટલી ઉપસતું છે

મારી અગત્ર માર્કિટીપરથી પણ હું કહી શકું છું કે, જે શેઠાક વર્ગ મને સ્વામીજીના ગાઠ પરિચયમાં રહેવાનું

પ્રાપ્ત થયું તે દરમિયાન તેઓમા આદર્શ તેમજ આચરણમા ઉચ્ચતમ ભાવ સિવાય કાંઈ પણ મને જણાયું નથી

આહા ! સ્વામીજીએ કેનો પ્રેમ આકર્ષ્યો નથી ! એક મનુષ્ય તેમના જેટલું નિર્મળ અને નિષ્કલંક હોઈ શકે, એ વાત તો, તેમનો પરિચય ન થયો હોત તો મારી કલ્પનામા પણ ઉતરી શકત નહિ ! અને તેમની એ જ બાબત-એ જ ગુણ-તેમના વ્યક્તિત્વને અન્ય સકળ મનુષ્યોથી નોખુ પાડે છે તેઓથી અમારા દેશની સર્વશ્રેષ્ઠ રૂપવાવસ્થાવતી લવના ઓના સસર્ગમા પણ આવતા, પરંતુ શારીરિક સૌંદર્ય તરફ તેમનું ચિત્તજ અકર્ષણ નહિ. તેઓ ઘણી વાર કહેતા કે ' મને તમારા દેશની સુતીફણ બુદ્ધિવાળી વિદુષી સ્ત્રીઓ સાથે તર્કયુદ્ધમા ઉતરવાનું ગમે છે, મારે માટે તો એ એક નવોજ અનુભવ છે, કારણ કે અમારા દેશમા તો સ્ત્રીઓ બહુધા પડદો પળારી હોય છે "

તેમની રહેણીકહેણી બાળક જેવી સરળતાવાળી હોઈ લોકોને તે અતિશય મોહ પમાડતી હતી મને યાદ છે કે, એક દહાડો તેઓથી " અદ્વૈતાનુભૂતિની પરાકાષ્ઠા "નું સુદર વર્ણન કરી એક અત્યંત આકર્ષક વ્યાખ્યાન આપ્યા પછી બીજા ક્ષણે જીના આગળ એક લોચનથીએ ઉભા હતા તેમના અહેસાસર બેઠેલી અને સુઅવલુનો ભાવ હતો લોકો ઉપર નીચે જતા આવતા હતા—કોઈ પોતાના વસ્ત્રો લાવવા તો કોઈ બીજા હેતુથી એટલામા તેમનું સુખારવિદ્ એકા એક પ્રકૃષ્ટિત બની ગયું, અને તેઓ બોલી ઉઠ્યા કે " હા, સમજ્યો ! ઉપર ચઢતી વખતે પુરુષો સ્ત્રીઓની આગળ ધાય છે, અને નીચે ઉતરી વખતે સ્ત્રીઓ પુરુષોની આગળ ધાય છે નહિ વા ? ' તેમની પૌર્વાત્ય શિક્ષા-દીક્ષાને પરિણામે તેઓથી આચારમર્માદાના ઉદ્ભવનને આતિથ્યના નિયમોના ભગતરીકે લેખવા હતા

તે લોકો તેઓથીના જીવનમા કલ્પેલા કાર્યોમા સહકાર અને સદાય આપવાને ઉત્સુક હતા તેમના વિષે વાન નીકળતા એક દિવસ તેમણે મને કહ્યું હતું કે, એ લોકો સાત્ત્વિક હોવાની અત્યંત આવશ્યકતા છે પોતાની એક શિષ્યા વિષે તેઓથીને ભારે આશા હતી તેથીમા ભાવિ ત્યાગવેગઅ

તેઓશ્રીને ખચિત જણાયલો હોવો જોઈએ. એક દહાડો મને એકલી જોતા તે બાઈ કેવી જાતનું જીવન ગુજારે છે, અને લોકોની સાથે કેવી રીતે મળેહળે છે, એ વગેરે અનેક પ્રશ્નો મને તેઓશ્રીએ પૂછ્યા; અને તે બધાનો મેં યથોચિત ઉત્તર આપ્યા બાદ તેમણે મારા મુખ સામું ચાલિ આગ્રહભર્યા ભાવપૂર્વક જોઈને પૂછ્યું કે “અને વળી તે ખૂબ સાત્ત્વિક પણ છે ને?” જવાબમાં મેં કહ્યું કે “હાજી, બહુજ સાત્ત્વિક.” એ સાલગતાજ તેઓશ્રીનું મુખારવિદ આનંદથી હસી ઉઠ્યું, તેમના નેત્રોમાથી દિવ્ય જ્યોતિ નીસરવા લાગી, અને ઉત્સાહભરે જોડ્યા કે મને પણ એમજ લાગ્યા ક્યું છે મારા કલકત્તાના કાર્ય માટે મને તેની જરૂર છે.” તે પછી તેમણે હિંદી સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ અર્થે કલ્પી રાખેલી કાર્યપ્રણાલીની વિગત તથા એ સંબંધમાં તેમણે પોતે જે જે આશાઓ સેવેલી તે મને કહી સંભળાવી તેઓશ્રી રહી રહીને કહેતા હતા કે “તેમને કેળવણીની જરૂર છે, એ માટે અમારે કલકત્તામાં એક વિદ્યાલયની સ્થાપના કરવી જોઈશે” સ્વામીજીના આ સંકલ્પ મુજબ પાછળથી ત્યાં એક ‘મહિલા વિદ્યાલય’ ભગિની નિવેદિતાદ્વારા સ્થાપિત થયું છે, અને તેમાં સ્વામીજીની ઉપરોક્ત શિષ્યાએ પોતાનો સાથ આપ્યો છે. મજકુર બાઈ કલકત્તા શહેરની એક ગલીમાં રહે છે, અંગ ઉપર સાડી પહેરે છે, અને વિદ્યાલયની બાળાઓની એક માતાની માફક યથાસાધ્ય સેવા રક્ષા કરે છે સ્વામીજી સાથેના મારા પ્રથમ પરિચય વખતે એ બાઈ મારી સાથીદાર હતી. કેમકે અમે બન્નેએ સાથે મળીને આચાર્ય દેવને ડુંડી કાઢીને અમને પોતાને શિક્ષાઉપદેશ આપવાને વિનવ્યા હતા એ શિયાળાની મોસમમાં તેઓશ્રીએ ડિટ્રોઈટ નગરનાં તરનારીઓના ચિત્ત આકર્ષી લીધા હતા. શિક્ષિત મંડળમાં તેમની પ્રસિદ્ધિ પુષ્કળ થઈ હતી, અને તેમની સાથે વાતચીતનો લાભ લેવાને લોકો ટાપી રહ્યા હતા દૈનિક યત્રોમાં તેમની રહેણીકરણી અને નીતિરીતિના સમાચાર આવવા લાગ્યા હતા. એક છાપામાં તો અંગ્રેજી ભાષા સાથે છાપવામાં આવ્યું હતું કે “મરીનો ભૂકો છાટેલુ માખણ અને રોટી એ તેમનું સવારનું ખાણુ છે!” એટલે તો

દગલાખંધ ચિઠ્ઠીઓ ને નિમંત્રણપત્રો તેમને આવવા લાગ્યાં, અને આખું હિરોઈટ વિવેકાનંદજીના ચરણોમાં મૂકયું.

હિરોઈટ તેમને હમેશ બહુ વહાણું રહ્યું હતું. ત્યાંનાં રહીશોએ તેમના પ્રત્યે દર્શાવેલા જાવ અને માયાણુ વ્યવહારની તેઓથી કદર કરતા. એ વખતે હજી અમને તેમના વિશેષ પરિચયમા આવવાનો સુયોગ મળ્યો નહોતો, કિંતુ તેમનાં વ્યાખ્યાનો અને કથાવાર્તાઓ સાંભળવાને અમે નિયમિત જતાં; જે કંઈ સાંભળીએ તે ઉપર મનન કરતાં; અને મનમાં ગાંઠ વાળી હોતાં કે, કોઈ ને કોઈ પ્રસંગે તેમની સુલાકાત લેવી જ લેવી. તે પછી લંગલગ બે વર્ષ સુધી તો અમને પત્તો લાગ્યો નહિ; એટલે અમે ધારી લીધું કે, તેઓથી કદાચ હિંદ પાછા દર્યાહરો પરંતુ એવામાં એક દહાડો બપોર પછી એકે મિત્ર મારફત સમાચાર મળ્યા કે, તેઓશ્રી હજી આ દેશમાજ (અમેરિકામાં) છે અને ઉનાળાની ઋતુ “સહસ દ્વીપોદ્યાન” ગા ગાળે છે, એટલે તો પૂછવું જ શું ? તેમને નમે ત્યાંથી હુ હી કાઢીને તેમની શિક્ષાદીક્ષાને લાભ લઈશું જ, એ વા દહ સકદપ સાથે બીજે દહાડે સવારે જ અમે નીકળી પડ્યાં.

આ પછી અનેક તપાસને અંતે અમને તેમનો મેળાપ થયો તેઓથીએ જનકોલાહલથી દૂર આવીને એકાંતમાં વાસ કર્યો હતો. એ અવસ્થામા તેમની શાંતિમાં જંગ પાડવાની ધન્ટતા અમે આદરો છે, એ વિચારથી હવે અમે જહીવા લાગ્યા, કિંતુ અમારા અંતરમાં તેમણે એવી તો ધગશ પ્રકટાવી હતી કે તેનું બીજા દશાથી નિવારણ થઇ શકે તેમ નહોતું. તેથી એ અફભુગ વ્યક્તિ અને તેના ઉપદેશના સંબંધમાં અમારે વધુ જ્ઞાન મેળવ્યેજ છૂટકો હતો. વખત અંધારી રાતનો હતો, વરસાદનાં ગાંધાં પડ્યે જતા હતાં, અને અમે પણ ઘણા પ્રવાસથી થાકી ગયાં હતાં; તથાપિ તેમનો સહસાકાત સાંધ્યા સિવાય અમને શાંતિ વળે તેમ નહોતું મનમાં શકા ઉડવા લાગી કે, તેઓ શું અમને શિષ્યાતરીકે સ્વીકારશે ? અને ન સ્વીકારે તો પછી અમારી શી ગતિ ? સાથે એવો પણ વિચાર આવ્યો કે, જે વ્યક્તિને અમારી કશીજ માહિતી નથી, તેને મળવા અમે સેંકડો ગાઉ નીકળી આવ્યાં, એ ખરેખર મૂર્ખાઈનું કામ

કયું છે. એમ છતાં અમે એ ગાઠ અંધકાર અને વરસાદનાં ઝાપટાં વચ્ચે પણ સુખે દુઃખે ટેકરીપર ચઢવા લાગ્યાં. અમારી સાથે એક ક્ષનસવાળો લોભિયો હતો. તેને અમે માર્ગ દેખાડવા માટે પૈસા પરહીને સાથે લીધા હતા. પછીથી આ પ્રસંગનો ઉલ્લેખ કરતાં આચાર્યશ્રી કહેતા કે “મારી બે શિષ્યાઓ, કે જે મને સેંકડો ગાઉનો પંથ કાપીને આવી મળી છે અને તે પણ શત્રિના અંધકારમાં અને વરસાદની ઝડીઓ વેહીને” તેઓશ્રી પાસે પહોંચતાં શું કહેવું ને કેમ બોલવું તે અમે આગળથીજ મનમાં ગોઠવી રાખ્યું હતું. પણ જેવું અમને સમજાયું કે સાચમાચ અમે તેમની પાસે આવી પહોંચ્યાં છીએ, કે તરતજ ગોઠવી રાખેલા સઘળા વિચારો ને શબ્દો અમે ભૂલી ગયાં, અને અમારામાંથી એક જણી જેવા તેવા અસ્પષ્ટ અવાજે માત્ર એટલુંજ બોલી શકી કે “અમે ડિટ્રોઇટથી આવીએ છીએ અને મિસીસ પી. એ અમને આપની પાસે પાઠવી છે.” બીજાના મુખમાંથી પણ એટલુંજ નીકળી શક્યું કે “ઇસુ ભગવાન અત્યારે પણ જો ભૂતળ પર બિરાજતા હોત અને તેમની પાસે અમે જે ભાવથી ઉપદેશ માટે પ્રાર્થના ગુબ્બરત, તેજ ભાવથી અમે આપની પાસે આવ્યાં છીએ.” અમારાં એ વચન સાંભળીને તેઓશ્રીએ અમારા તરફ રનેડલીની નજરે નિહાળ્યું અને મીઠી વાણીથી કહ્યું કે “જો ભગવાન ઇસુના જેવી તમને અત્યારે ને અત્યારે સુક્ત કરી દેવાની શક્તિ મારામાં હોત—” તે પછી તેઓશ્રી એકાદ ક્ષણ વિચારમગ્ન ભાવે ઉભા રહ્યા, અને પછી એ મકાનની માલીક બાઇ કે જે તે વખતે ત્યાં પાસેજ ઉભી હતી, તેને સંબોધીને બોલ્યા કે “આ બે બાઇઓ ડિટ્રોઇટથી આવે છે, તેમને ઉપરને મજલે લઈ જાઓ; આજની રાત તેઓ અહીંજ ગાળશે.” પછી બહુ મોડી રાત સુધી અમે આચાર્યશ્રીની ઉપદેશવાણી સાંભળ્યા કરી. તેમણે અમારા પ્રત્યે તે પ્રસંગે તો વિશેષ લક્ષ આપ્યું નહિ, પરંતુ અમે વિદાય લેવા માંડી ત્યારે તેઓશ્રીએ અમને બીજે દહાડે સવારે નવ વાગે આવવાનું કહ્યું. અમે પણ બીજે દહાડે નિયત સમયે હાજર થઈ ગયાં, અને આચાર્યશ્રીએ તરતજ

અમને ગિર્યાઓતરીકે ગ્રહણ કરી, તથા તેમના ત્યાંના કુટુંબના સહયોગથી આદરસહિત આમ ત્રણ આશ્રુ અહીં તે વખત ના અમારા આનંદની શી વાત કરે !

અમારા ત્યાંના નિવાસ વિશે અન્ય એક શિષ્યાએ વિસ્તારપૂર્વક લખ્યું છે તેથી હું માત્ર એટલું જ કહીશ કે, તે આજે ઉનાળો અને અવિનિશ્ચિત્ત આનંદમાં શુભરોએ એ સ્થાનમાં બધાનો તેમનાપર અપૂર્વ પ્રીતિભાવ હોવાથી તેમના માધુર્યનો પણ બહુ સુંદર વિકાસ થયો હતો.

અમે ત્યાં જાર જણાવતા, અને અમોને એમ લાગતું હતું કે જાતે જ જન્મન ઇશ્વર-શક્તિએજ પ્રાચીન સમયના ઇસાઈ ગિર્યાની જેમ સ્વામી વિવેકાનંદમાં પણ પ્રવેશ કર્યો છે એક દહાડો માથાકાળે ત્યાગમાદ્વાત્મ્યના વિવેચન દરમિયાન ભગવાદાસી ચતિન્નોના આનંદ અને સ્વતંત્રતાનું વર્ણન કરતા કરતા તેઓશ્રી એકાએક ઉઠી ગયા, અને ઘોડીજ વારમાં ત્યાગવૈરાગ્યની પગકાષા પ્રદર્શિત કરતી 'સન્યામીતુ ગીત' એ નામની કવિતા લખી કાઢી અને લાગે છે કે, તેઓશ્રીના એ વખતના મધ્યમ ધૈર્ય અને દેહમગ્નાએજ મને સૌથી વધારે મુગ્ધ કરી હતી એક પિતા પોતાની સતતિને જેવી નજરે જુએ તેવીજ નજરે તેઓશ્રી અમને જોતા હતા-જેકે અમારું માનના અનેક તો તેમના કરતા ઉમરે ઘણું મોટું હતા સવાળના વર્ગની કથાવાર્તાઓ સામગ્રતા મને પાંચ વાર એમ ઘણું આવતું કે તેઓશ્રીએ પરમાત્મસાક્ષાત્કાર કર્યો છે પછી તેઓ એ ખડમાથી આશ્ચર્યજતા અને પાછા ઘોડીજ વારમાં આવીને કહેતા કે " હવે હું તમારે માટે એમણે જનાવવાને જાઉં છું " અને અદેજ, કેવા ધૈર્યની મારે તેઓશ્રી બહોની પાળ પાળે ઉભા રહીને અમે અર્ધ માટે એકદલ દિહી વાની તૈયાર કરવામાં મગ્ન થઈ જતા ! દિદ્વાદ્વાદ્વાદ્વા અમારા છેલ્લા નિવાસ દરમિયાન એક દહાડો તેમણે અમારે માટે અત્યંત વ્યવસ્થા કરી બનાવી હતી એ રીતે અફશુત પ્રતિભાગાળી,

* પાંચમના મુત્તામાં ૭ તીથમાં કિંચિત્ જૂનાની વ્યવસ્થા થાય છે, અને તેમાં પણ ઉના ઉના પિવાની મોજના થાય ન આવળા થાય માં પાંચમાએ ૧૧ થયેમાં પણ કરીને એ ૧૧ મોજના થાય ન અનુસાર

પંડિતશિરોમણિ, જગવિખ્યાત આચાર્યદેવ શ્રોત્રિવેકાનંદ સ્વામી પોતાના શિષ્યોની ઝીણી ઝીણી જરૂરીયાતો પણ સ્વહસ્તે પૂરી કરી આપતા હતા—શિષ્યોને માટે એ કેવું અપૂર્વ દ્રષ્ટાંત ! એ બધી વખત તેઓશ્રી કેટલા બધા ક્રોધાળ, અને માયાળુ દેખાતા ! એવી એવી કેટલી બધી યુણ્ય સ્મૃતિઓ તેઓશ્રી અમોને વારસામાં આપતા ગયા છે ।

એક દહાડો સ્વામીજી અમોને એક કહાણી કહી સંભળાવતા હતા કે જે કહાણીએ તેમના જીવન પર સૌથી વિશેષ પ્રભાવ પાડ્યો હતો. બાલ્યાવસ્થામાં પોતાની ધાવને માટે એ કહાણી તેમણે વારંવાર સાંભળી હતી, અને એમ વારંવાર સાંભળવા છતાં તેના પર એમને કદાચિ કંટાળો આવ્યો નહોતો. એ કહાણી હતું અહીંયાં, બનતાં સુધી તેમના પોતાનાજ ચબ્બોમાં આવેશું છું.

એક વિધવા બ્રાહ્મણીને એક પુત્ર હતો. બ્રાહ્મણી બહુજ ગરીબ હતી અને તેનો છોકરો બહુ નાનો હતો; પણ એ રહ્યો બ્રાહ્મણપુત્ર; એટલે તેને લખવા વાંચવા પૂરતું શિક્ષણ તો આપવુંજ જોઈએ. પરંતુ એ વાત કેવી રીતે શક્ય બને ? ગરીબ બિચારી બ્રાહ્મણી જે ગામમાં રહેતી હતી, ત્યાં તો કોઈ શિક્ષક કે અધ્યાપક હતો નહિ, તેથી શિક્ષણ સારૂ બાળકને પાસેના ગામે જવું પડતું. એ જે ગામેની વચ્ચે એક નાની ઝાડી આવતી હતી તે એ બાળકને વટાવવી પડતી હતી. બીજા ઉચ્છ્રાધાન દેશોની માફક હિંદમાં પણ પ્રાતઃકાળમાં તથા બપોર પછી એમ જે વાર લણાવવાનો ક્રમ રાખવો પડે છે, કાશ્વ કે બપોરે એટલો તાપ પડે છે કે કોઈ પણ કામ થઈ શકે નહિ. આવું હોવાથી એ બાળકને નિશાળે જતી વખતે, તેમજ ઘેર આવતી વખતે રોજ થોડો ઘણો અંધકાર નડતો. અમારા દેશમાં (સ્વામીજી કહે છે) જેમની પાસે દ્રવ્યનું સાધન ન હોય, તેમને ધર્મશિક્ષણ મફત આપવાનો વહિવટ પરંપરાથી આવ્યો આવે છે; તે મુજબ બાળકને શિક્ષણ તો વિના ખર્ચે મળવા લાગ્યું, પરંતુ તેને માટે એને રોજ ઝાડીમાં ને જંગલમાં રહીને જવું—આવવું પડતું, અને કોઈનો સંગાથ નહિ હોવાથી તેને રોજ બીક લાગતી. પછી એક દહાડો તેણે માને કહ્યું કે “મા ! મારે

રોજ રોજ એ સયાનકે ઝાડીમાં થઈને એટલા જુવુ આવજુ
 પડે છે, ત્યારે બહુ-જ બીક થાગે છે બીજા હોદ્દા સાથે તો
 ચાકર આવે બાય છે એટલે તેઓ તો તેની માથે વાતચીત
 પણ કરી શકે, પણ માની સાથે તો કોઈ નહિ, એટલે
 મા ! મારી સાથે પણ ચાકર ન ભેંધએ ? ” બાળકના વચન
 સાંભળી તે ગરીબ મતાએ જવાળ આપ્યો કે “ એટા !
 હું ખની વાત શું કહું ? હું એટલી બધી નિર્ધન છું કે તારી
 ભેંડે ચાકર નાહવડા જેટલું મારી પાસે સાધન નથી. ” તે
 પછી બાગદ પ્રશ્ન કર્યો કે “ તો પછી મારે કેમ કરવું ? ”
 એટલે માતાએ કહ્યું કે “ જો, એક કામ કરજો એ ઝાડીમાં
 તારો બધું ગોપાળ કૃષ્ણ રહે છે, તેને તારે હાક મારવી,
 એટલે તે આવીને તારૂ જતન કરશે અને પછી તું પણ
 એટલો બહુલો નહિ રહે ” બીજે દિવસે બગડે એ જગલ
 મા પેચતાજ હાકો પડવા માડી કે “ ગોપાળભાઈ, ગોપાળ
 ભાઈ ! તમ બહા છે કે ? ” અને તેના પ્રત્યુત્તરમાં એને
 સ્વલગાયું કે “ હા, છું ભાઈ ! ” એટલે પછી બાળકને
 પૂતી સાતના નગી ગઈ અને તેની બીક હમેશને મોટે
 ટાપી ગઈ પછી તો એ જગલની ઝાડીમાંથી તેનીજ ઉંમ
 નો એક બાળક ગજ નીકળી આવ્યો અને તે એની માથે
 નમતો ને ગેલ કન્તા જગલમાં ચાલતો હવે તો એ બ્રાહ્મણ
 બહુના મનમાં જગલે દહેશત કે હું બ્રાહ્મણ રહ્યો નહિ
 ! પછી કેટલેક દહાડે શુભળના પિતાનું અવસાન થવાથી
 હિંદુસ્તાનના રીતગિવાજ અગળ એક મોટું મરવણી પર્વ
 ઉજવવાનું હતું અમા બધા વિદ્યાર્થીઓએ શુભળને કંઈ ને
 કંઈ ભેટ મમપણ કન્વાની હતી, એટલે આપણે આ દિગ્ગિ
 બહુક પણ પોતાની માથાને જઈને કહેવા લાગ્યો કે “ મા !
 બીજા વિદ્યાર્થીઓની પેઠે મારે પણ શુભળને કંઈક ભેટ
 અપવી છે, તેથી અને કંઈ ખરીદી આપ ” માએ કહ્યું કે
 ‘ ભાઈ ! હું તો માવ સાધનની છું ” એટલે બાળકે દૂસરા
 બતાવતા પૂછ્યું કે “ ત્યારે મારે શું કરવું ? હે મા !
 એનો શો હવાજ ? ” આખરે માતા બોલી કે “ ગોપાળભાઈ
 ની પાને જઈને માગજો ” એ સાંભળી બાળક જગલમાં
 ગયો અને મોટે ઘાટે પૂજવા લાગ્યો કે “ અરે ઓ ગોપાળ

ભાઈ ! ગુરુ મહારાજને લેટ મૂકવા સારૂ મને કેંઈ આપશે કે ? ” એટલામાં તો તેની આગળ એક દૂધથી ભરેલી લોટી આવી રહ્યું થઈ ગઈ. બાળકે કૃતરાતાથી ઉભરાતા અંતઃકરણે તે લોટી ઉંચકી લીધી અને ગુરુજીને ઘેર પહોંચી જઈ એક બાણુ ઉભો રહીને કેઈ નોકર તેની લેટ ગુરુજી પાસે લઈ જાય તેની રાહ જોવા લાગ્યો. પરંતુ બીજી લેટ સામગ્રીઓ એવી લલકારદાર અને નવાઈભરી આવતી હતી કે ઘણી વાર થયા છતાં નોકરોએ તેની તરફ લક્ષ આપ્યું નહિ. પછી બાળકે પોતેજ માટે ઘાંટે કહ્યું કે “ ગુરુજી ! આ હું આપને માટે લેટ લાગ્યો છું. ” તે સાંભળી ગુરુજીએ જોયું તો એની આંખેલી લેટ નજીવી લાગવાથી તોછડાઈભરેલા અવાજે એક નોકરને હુકમ કર્યો કે “ જો, પલો પલો ઉભો ઉભો ટક ટક કરી રહ્યો છે, તો એનું આંખેલું દૂધ એક ખ્યાલામાં ખાલી કરી લઈ એને વિદાય કરી દે. ” એટલે નોકરે દૂધની લોટી ઠાલવી લીધી. પરંતુ કેવું આશ્ચર્ય ! તે લોટી ખાલી થઈ ન થઈ કે પાછી ભરાઈ ગઈ, અને તે એટલી બધી વાર કે નોકરથી તે કેમ કરી ખાલી થાય નહિ ! એ જોઈને સૌ કેઈ અકિત થઈ ગયા ને તે બાળકને પૂછવા લાગ્યા કે “ આ શો અમત્કાર ! આ લોટી તને ક્યાંથી મળી ? ” બાળકે કહ્યું કે “ એ લોટી ગોપાળભાઈએ જંગલમાંથી આપી છે. ” એ સાંભળતાં તો બધાં એકીસામટાં બોલી બિડ્યાં કે “ શું ! શું ! તેં શ્રીકૃષ્ણને જાણ્યા છે, અને આ લોટી તેમણેજ તને આપી છે ? ” બાળકે કહ્યું કે “ હા, અને વળી તે રોજ મારી સાથે ખેલે છે. તથા હું નિશાળે બેઠું આવું છું, ત્યારે મારી સાથે સાથે ચાલે છે. ” એ સાંભળીને બધાં કહેવા લાગ્યાં “ શું કહે છે ! તું શ્રીકૃષ્ણની હારે હીંડે છે ને ખેલે છે ? ” ગુરુદેવે પણ પૂછ્યું કે “ અમને ત્યાં લઈ જઈને તેને દેખાડી શકીશ ? ” બાળકે કહ્યું કે “ હા દેખાડીશ. મારી સાથે ચાલો. ” પછી બાળક તથા ગુરુજી તે જંગલમાં પહોંચ્યા અને બાળક રોજના મહાવરૂ પ્રમાણે હાંકે મારવા લાગ્યો કે “ ગોપાળભાઈ ! આ મારા ગુરુજી આવ્યા છે, તમે ક્યાં છો ? ” પણ કશો ઉત્તર સંભળાયો નહિ. બાળકે બહુ બૂમો પાડી પણ ઉત્તર મળ્યો નહિ; એટલે પછી તે રડતો રડતો

બોલ્યો કે “જોપાળબાઈ! એક વાર તો આવી જાયો, નહિ તો બધાં મને બૂઠો કહેશે ” એટલે બહુ આથેથી અવાજ સભળાયો કે “તું શુદ્ધ સત્ત્વવાળો હોવાથી તને મળીશ; પણ તારા શુરુ મહાશયને તો હજી મારાં દર્શન માટે અનેક જન્મ લેવા પડશે ”

સ્વામીજી આજો ઉનાળો “સહસ્રદ્વીપોદ્યાન”માં શુભાર્યા પછી ઇંગ્લેંડ પધાર્યા એ પછી ખીજી ૧૮૮૬ ની વસંતઋતુ માં તેઓથી ઇંગ્લેંડથી પાછા ફર્યા આ વખતે તેઓશ્રી ડિટ્રોઇટ જે અઠવાડીયા માટે આવ્યા તેમની સાથે તેમનો ‘સ્પ્રીનોગ્રાફર’ શુડવીન હતો. આ શુડવીન તેમનો અત્યંત વિશ્વાસુ આદમી થઈ ગયો હતો. આ વખતે તેઓશ્રીએ ‘રિશિહુ’માં કેટલીક ખેલીઓ લાડે રાખીને ત્યાં મુકામ રાખ્યો હતો. ‘રિશિહુ’-એ કુદુબને રહેવા લાયકની એક નાની હાટેલ છે તેમાં અનેક જણ સપ્તરિવાર વાસ કરે છે. ત્યાંના-એ હાટેલના દિવાનખાનાનો તેઓશ્રી વર્ગને માટે તેમજ જાહેરવ્યાખ્યાનો માટે ઉપયોગ કરતા પરંતુ એ દિવાનખાનું એટલું મોટું ન હતું કે તેમાં ડિટ્રોઇટની વિશાળ જનસંખ્યાનો સમાવેશ થાય. આથી દુખની વાત છે કે, અનેકોને નિરાશ થઈ પાછા જવું પડતું દિવાનખાનું, ખારી ઓ, લર્જાઓ, છુના, ગરૂખા તેમજ પુસ્તકાલયનો ખંડ મુદ્દા એવા ખીચોખીચ ભગઈ જતા કે તેમાં તલ જેટલી પણ જગા રહેતી નહિ. આ વખતે તેઓશ્રી ભક્તિરસમાં જાકમઝોળ થયેલા હતા—ભગવત્પ્રેમ એજ તેમની ભૂખ અને તરમ હતી તેઓને જાતે એક પ્રકારની જિંવ્ય વેલણ લાગુ પડી હતી પ્રેમમયી જગજગનની પ્રત્યેની તીવ્ર તાલાવેલીને યોગે તેમણે હૃદય ફાડું ફાડું થઈ ગયું હતું.

ડિટ્રોઇટમાં આ વખતે તેમણે છેલ્લું જાહેર વ્યાખ્યાન ‘જ્યેષ્ઠ’ દેવળમાં થયું હતું. સ્વામીશ્રીનો એક ભાવિક ભક્ત મી રાજિંગલુઈ ઝાસમેન એ દેવળના પાદરીતરીકે હતો. દિવસ રવિવારનો ને સમય સધ્યાકાળનો હતો. શ્રોતાઓની હડ એટલી જામી હતી કે અમને બીક લાગી કે લોટો અકેળાઈ લઈને એ દઈ નવાબુની કરી બેઠે. ગસ્તાઓ ઉપર પણ બહુ દૂર મુખી લોકો ઠસોડમ ગોઠવાયા હતા, અને

ખીબ હબરોતે તો પાછા ફરવું પડ્યું હતું આ મળવર માનવસાગરને સ્વામીજીએ મત્રમુગ્ધ કરી દીધો હતો તેમના ભાષણનો વિષય હતો “પાશ્ચાત્ય જગત પ્રત્યે ભારતની વાણી” તથા “વૈશ્વિક ધર્મનો આદર્શ” તેમનું એ વ્યાખ્યાન અતિ ઉત્તમ અને વિદ્વાનયુક્ત થયું હતું એ ગત્રે આચાર્યશ્રી જેવા ખીડ્યા હતા તેવા ખીલેલા મે તેમને કદી જોયા નથી તે મુખકાતિમા એવી કોઈ ઝમક જણાતી હતી કે જે આ પૃથ્વી ની હોઈ શકેજ નહિ મને લાગતું હતું કે, જાણે તેમનો આત્મારૂપી પક્ષી દેહપિંજરને તોડી ફાડી છટકી જવાની તજવીજ કરી રહ્યો છે, અને તેજ ઘડીએ મને તેઓશ્રીના દેહાવસાનનો પૂર્વાભાસ પહેલવહેલો થયો ઘણા વર્ષના પડતા પરિશ્રમને પરિણામે તેઓશ્રી છેકજ થાકી ગયા હતા, અને હવે તેઓશ્રી જાણ દિવસ આ ભૂતળ પર રહેશે નહિ, તે એ વખતેજ મને તો સમજાઈ ગયું “ના, ના, એ તો અમરશ્યુ”—એમ કરી મે ઘણુંએ મારા મનને સમજાવવા કૌશિશ કરી, પણ અતગતમા સમજી શક્યો નહિ—અર્થાત્ સ્વામીજીને વિદ્યામની જરૂર હતી, પરંતુ તેઓશ્રી અદરખાનેથી સમજી ગયા હતા કે તેમણે પોતાનું કાર્ય આટોપીનેજ જવું જોઈએ

આ પછી મને ઇ સ ૧૮૬૬ના જુલાઈમા તેમના દર્શન થયા તેઓનું સ્વાસ્થ્ય અતિશય બગડી ગયું હતું, અને લાંબા મસુદ્રપ્રવાસથી સુધરશે એવી માન્યતાથી પ્રેરાઈ ‘ગોવલ્લડોન્ડા’ નામની સ્ટીમરમા તેઓ કલકત્તા બદરેથી ઇંગ્લંડના પ્રવાસે ઉપડ્યા સ્ટીમર ઇંગ્લંડના ‘ટિલબરી’ ડક્કામા દાખલ થતાજ તેઓ જોઈને આશ્ચર્ય પામ્યા કે તેમની બે અમેરિકન શિષ્યાઓ ત્યાં બદરમાજ ઉભી છે! તેઓશ્રી અમુક દિવસે હિંદુસ્થાનથી ઇંગ્લંડ આવવા ઉપડવાના છે, એ સમાચાર ગેક હિટી મામિકમા વાચવા ઉપરથી અમે વિનાવિવબે તેમને મળવા અમેરિકાથી ઇંગ્લંડ આવી પહોંચી હતી કારણ કે સ્વામીજીના સ્વાસ્થ્ય વિષે જે હકીકત અમને વાચવા મળી હતી, તે પરથી અમને ખૂબ દહેશત ઉપજી હતી

સ્વામીજી આ વખતે અતિશય રોગી થઈ ગયા હતા,

અને દેખાવમાં પણ નાના બાળક જેવા ચાલતા થઈ ગયા હતા. તેમની ગંદાપણની પણ બાળકતા જેવી જ ! આ સમુદ્ર પ્રવાસથી એમની તબિયતને કંઈક ફાયદો થયેલો. એક અમને પૂછ્યો આનંદ થયો. આ વખતની યુવાકીમાં સ્વામી તુરિયાનંદ તથા સગિની નિવેદિતા સ્વામીજીનાં આશીર્વાદો આપ્યાં હતાં; અને હાલની નજીક આવેલા 'વિગ્નહન' નામના સ્થળે એક પ્રખ્યાત પુરાણ બાંધણીના મંદિરમાં બેઠી સ્વામીજીને ઉતારો નક્કી થયો હતો. સ્થાનક તો બહુ એકાંત અને શાંતિપ્રદ હતું અને બધાં ત્યાં એક મહિનો મુખવેનમાં રહ્યાં.

આ વખતે સ્વામીજીએ સર્વસાધાન આગમ કે હ પણ જાનતું વજ્રવ્ય ન ક્રન્તાં જલદી જલદી સ્વામી તુરિયાનંદજી તથા અમેરિકન ધિયો સાથે અમેરિકાનો ન્સ્ટો લીધો. સમુદ્રની છાતી પર નાચતી સ્ત્રીમંડળમાં અમે દશ ચિન્મયનંદીય દિવસો સ્વામીજીના અહવાસમાં ગાળ્યા. દરરોજ પ્રાતઃકાળમાં ગીતાજીનો પાઠ અને તે પર વિવેચન, સંસ્કૃત કવિતા અને કથાઓની નકલ અને અનુવાદ, તથા સુગંધિ પ્રાચીન વૈદિક મોત્રોનો પાઠ, જોવો કમ ચાલ્યો. સમુદ્ર શાંત હતો અને ગરે આંદની તેના વહસ્થળ પર અપૂર્વ રૂપેરી આદર વિભાસી દેતી હતી. એ દશ દિવસની ગને! અમારે માટે બહુ અસાધાન હતી આંગ થતાં સ્વામીજી ઉપચના તૃપ્તપર દહેડતા. આંદની ના પ્રકાશમાં તેમનું શરીર બહુ સાવન્યજક દેખાતું. વચમાં વચમાં દહેડવાતું બંધ કરી પ્રકૃતિદેવીની શોભાના વિષયમાં અમારી આગળ કંઈ ને કંઈ કહેતા, અને બોલી ઉઠતા કે "આ બધી માયાગમ્યની વસ્તુઓ જો આટલી મુંઝવે છે, તોપણ વિચારી જુઓ કે, એમની પૃથ ને નિત્ય વસ્તુ ગેલો છે, તેનું મૌલ્ય કેવું ને કેટલું બધું અલોકિક હશે !"

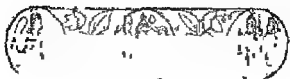
એક અન્યંત ગમતીય ગને, કે ત્યારે પૂર્ણિમાનાં સાંધ્ય કિન્તેમાં જગત નાહી અને-દમી ચલુ હતું, તે મનોહર રાત્રિએ તેઓશ્રીએ અનેક શણકાથી એ અપૂર્વ 'વ્યમાધુરીનું' ગુપચુપ જાન કર્યાં કર્યું. પછી એકાએક અમારી તરફ જોઈને તથા સમુદ્ર અને આકાશ તરફ આંતરણી ચીંધીને તેઓશ્રી બોલ્યા કે "જુઓ, કવિત્વની ઉંડી મીમા અત્યારે આપણી નજર આગે ખરી થઈ છે,

એટલે પછી કવિતા ગાવાનું પ્રયોજનજ ક્યાં રહે છે ?”

એમ કલ્પેલા કરતાં કરતાં અમે સર્વ ન્યુયૉર્ક પહોંચ્યાં. ગુરુદેવની સાથે એ દસ દિવસો એવા તો પરમાનંદ અને ગાઠ સહવાસમાં ગુણરવાના અમને મળ્યા હતા કે ન્યુયૉર્ક આવી પહોંચતાં મનમાં યશું કે હજી મોડું આનંદ હોત તો કેવું સારું ? એ પછી મને સ્વામીજીનો મેળાપ થયો ઇ. સ. ૧૯૦૦ની ૪થી જુલાઈએ. એ દિવસે તેઓશ્રી પોતાની મિત્રમંડળી સાથે થોડા દહાડા ગુણરવાને ડિટ્રોઈટ પધાર્યા હતા.

તેમનું શરીર બહેજ સૂકાઈ ગયું હતું—જાણે કે ભાવ-મય શરીર—જાણે કે એ મહાન આત્મા હાડમાંસના પાંજરા-માં હવે વધુ વાર પૂરાઈ રહેવાને અનિચ્છુક હોય ! તથાપિ બહુ આશા નથી એવું જાણ્યા છતાં પણ તેઓશ્રીના આરોગ્ય-ની આશા અંતરમાં પોપાવા લાગી.

આ પછી મને તેમના દીદર જોવાનો સુયોગ મળ્યો તહિ; કિંતુ મારી સાથીદાર બીજી શિષ્યાને “સ્વામીજી અમારો હમેશને માટે ત્યાગ કરી ગયા, તે પહેલાં કેટલાંક અઠવાડિયાં તેમના ગાઠ સહવાસમાં ગાળવાનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું હતું.” એ દુઃખદ પ્રસંગની વાત યાદ આવતાં તેનું હૈયું ભરાઈ આવી અપાર દુઃખ થાય છે. એ હૃદયભેદક દુઃખ અત્યારે પણ મારૂં સંગાથી થઈ રહ્યું છે; તથાપિ એ કદમાં પણ ઉંડે ઉંડે એક મહાન શાંતિ ખિંગાઈ રહી છે કે, પોતાના જીવનદ્વારા લોકોને સત્ય માર્ગ ખતાવવા સારું જ અસામાન્ય મહાપુરુષો ભૂતળ પર અવતરે છે, એવા એક મહાપુરુષનો સહવાસ અને કૃપાલાભ મને મળ્યો હતો. હવે એ લાભ અમારા જીવનમાં સંલવાતીત થઈ ગયો છે; તોપણ મળેલા લાભનું મહત્વ વ્યારે હું પીછાતું છું, અને દરરોજ તેઓશ્રીનાં વચનોનો વિચાર કરતાં કરતાં તેમાં અવનવીન સૌન્દર્ય અને ગહનતર ભાવ રહેલો જોઈને ધ્યાનમગ્ન બની જાઉં છું; ત્યારે સાચેજ મને એવો આલાસ થાય છે કે જાણે કોઈ કહેતું હોયને કે—“તારી જીતી હવે ઉતારી નાખ, કારણ કે હવે જે સ્થાન પર તું જઈ ઉભી છે, તે તો મહાપવિત્ર ભૂમિ છે.”

દેવવાણી-અથવા પ્રમુખેરિત વાતો

તા ૧૯ જૂન, ૧૮૯૫ વુધવાર

(સ્વામીજી બાર્ડબ્રાથર્થી સેન્ટ બૉનન્ટુ બૉરપેલ કાંઠો ને બોલ્યા કે “તમે સર્વ ખ્રિસ્તી હોવાથી આ વર્ગને આનંદ ખ્રિસ્તી ધર્મશાસ્ત્રીજ કર્યો ઉચિત સમજી છો.”)

જુએ, અચી સરમાજ સેન્ટ બૉનન્ટુ આ વચન છે-
‘પ્રારભમાં આનંદશબ્દનું અર્થિત્વ હતું એ શબ્દ, પ્રજાની સાથે વિદ્યમાન હતો, અને પ્રજાસરૂપ એ શબ્દ હતો.”

હિ હજો આ ‘શબ્દ’ને માયા અથવા તો અવ્યક્ત કદાચને અવ્યક્ત કહે છે કાનજી કે એ પ્રજાનીજ શક્તિ છે એ નિરપેક્ષ પ્રજાસત્તાને અથવા શક્તિ ‘પ્રકૃતિ’ એવા નામથી પણ જોળખાય છે એ ‘પ્રકૃતિ’નો વિકાસ એ પ્રકારનો થાય છે આ ‘પ્રકૃતિ’ને આધારજી વિકાસ સામાન્ય મનુષ્યોના કૃપમા થાય છે, અને તેનો અસાધારણ વિકાસ ક્રીરામ, કૃષ્ણ, બુદ્ધ, ઈસુ, (ગૌરામ, મહામહા (અલૌ), બરથોસ્ત, મહાવીર, કબીર, નાનક, શાનેંદર) સમકુળજી વગેરે અવતારી મુકેપોદેપે થાય છે એ નિશુજી પ્રજાના વિશેષ વિકાસરૂપ ભગવાન હજી ખ્રિસ્તને આપણે સામાન્ય પ્રયત્નથી જાણી શકીએ છીએ, તેથી પ્રથમ તો તેઓજ આપણે માટે ‘જોશ’ અથવા જાણવા યોગ્ય છે કારણ કે નિશુજી પ્રજાસરૂપને તો અસામાન્ય પ્રયત્ન સિવાય આપણે જાણી શકતા નથી મતલબકે, સામાન્ય પ્રયત્નથી આપણે કાંઈ પરમ પિતાને (પરમાત્મદેવને-ગૌરામી હાથરને) જાણી શકતા નથી-જાણવાના અધિકારી વાંદ શકતા નથી-પણ તેના પુત્રને (‘પ્રાદ મીસન’ ને) જાણી શકીએ પણ સામાન્ય મનુષ્યતરીકે આપણે જે જોઈએ છીએ અને જે સાધના સાધી શકીએ તેમ છીએ, તે જોતા આપણે અસા

માન્ય મહાપુરુષ દ્વારા, ચેગંબર અથવા અવતારદ્વારા, અને તેવાઓમાંના એક તરીકે—મનુષ્યરૂપે વિચરનાર ભગવાન ખ્રિસ્ત-દ્વારા પણ એ નિર્ગુણ પ્રદાને—પરબ્રહ્મ પરમાત્માને પામી શકીએ તેમ છીએ.

જૉનના પહેલા પાંચ શ્લોકોમાં ખ્રિસ્તી ધર્મનો સારાંશ સમાયેલો છે. કેમકે એ પ્રત્યેક શ્લોક ગહનમાં ગહન દાર્શનિક (શાસ્ત્રીય) સત્યથી ભરપૂર છે.

જે ઈશ્વર પૂર્ણ નિર્દોષ અને પૂર્ણ સ્વરૂપ છે, તે કદી દૂષિત કે અપૂર્ણ થતો નથી. તે અધિકારમાં પણ વસી રહ્યો છે, છતાં એ અધિકાર તેને મુદ્દલ સ્પર્શ કરી શકતો નથી. ઈશ્વરની દયા સર્વપ્રત્યે અને વ્યાપકતા પણ સર્વ કોઈમાં હોવા છતાં તેઓનાં પાપ એને સ્પર્શી શકતાં નથી. નેત્રમાં પીડા થતાં આપણે સૂર્યને બીજી રીતે (વિરુદ્ધ ભાવથી) જોઈએ એ બનવા ભ્રમ છે, પરંતુ તેથી સૂર્ય કંઈ બદલાઈ ગયો હોતો નથી. એ તો પ્રથમથી જોયો છે તેવો ને તેવોજ હોય છે. આપણને નેત્રવ્યાધિ થવાથી સૂર્યના સ્વરૂપમાં લેશ પણ વધઘટ થતી નથી. જૉનના ૧૯મા શ્લોકમાં “જગતનાં પાપ દૂર કરે છે”—એવો જે ઉલ્લેખ છે, તેનો અર્થ એજ છે કે, કાઈસ્ટ આપણને પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરવાનો માર્ગ બતાવશે. ઈશ્વર કાઈસ્ટરૂપે જન્મ્યા તે મનુષ્યોને પોતાનું પ્રકૃત સ્વરૂપ દર્શાવવા માટેજ—અર્થાત્ આપણે પણ વસ્તુતઃ તો બ્રહ્મ-સ્વરૂપ છીએ તે સમજાવી દેવા માટેજ. એ દેવત્વપર આપણે જે મનુષ્યત્વનું આવરણ ઓઢી રાખ્યું છે તેને દૂર કરી દઈએ, એટલે આપણે પણ દેવભાવવાળા બની રહીએ તેમ છીએ—અર્થાત્ મૂળ રૂપમાં તો ભગવાન કાઈસ્ટ અને આપણા વચ્ચે કશોજ ભેદ નથી.

ત્રિનીટિ એટલે ત્રિપુટિવાદીઓ ‘ટ્રિનીટરિયનો’ * જે

* ‘ટ્રિનીટરિયન’ એટલે ‘પિતા’ ‘પુત્ર’ અને ‘પવિત્રાત્મા’ અથવા પ્રિયત, ઈશ્વર અને પરબ્રહ્મ-પરમાત્મા, એ ત્રણે એકજ પરમાત્માના આવિર્ભાવ દોર્ઘ વસ્તુતઃ એ ત્રણે એકજ છે, એવું માનવાવાળો ખ્રિસ્તીઓમાં એક મંપ્રદાય છે. અને એ માનવાવાળો અસ્વીકાર કરનાર બોળે જે પક્ષ છે, તે એમ કહે છે કે, ભગવાન કાઈસ્ટ એ માત્ર મનુષ્યજ દના.

અંગાળી અનુવાદ ઉપરથી

કાંઈસ્ટ, તેનું સ્થાન આપણા જેવા સાધારણ મનુષ્ય કરતા બહુજ ઉચું છે, ત્યારે એકત્વવાદીઓનો (યુનિટેરિયનનો) કાંઈસ્ટ ઈશ્વર નથી, પણ માત્ર એક સાધુ સુરુષ કિંવા સત છે એ બેમાથી એકે પણ આપણને સહાય કરી શકે તેમ નથી પરંતુ જે કાંઈસ્ટ ઈશ્વરનો અવતાર છે અને જેને પોતાનું ઈશ્વરપણું નિસ્મૃત થયું નથી, તેજ કાંઈસ્ટ આપણને સહાયકારક થઈ શકે છે એમજે તેનામા કાંઈ જાતની અપૂર્ણતા હોતી નથી આ અવતારોની તુલના નાટકના પરવારેલા ખાત્રોની સાથે કરી શકાય જે ખાત્રોનો ભાગ પૂરેપૂરો ભગવાઈ ગયો હોય તેમનું કંઈજ પ્રયોજન એવસા રહેતું નથી, તોપણ પ્રેક્ષકોને કેવળ આનંદ આપવા ખાતર તેઓ ફરીને રમ ભૂમિપર આવે છે, તેમ સુસ્ત થયે ના મહાપુરુષો પણ દ્વેષોના કલ્યાણને માટે ભૂતકાળ પર અવતરે છે સંસારની દેઈ જાતની મહિનતા એ મહાપુરુષોને વળમી શકતી નથી તેઓ તો માત્ર આપણને શાશ્વત કલ્યાણનો પથ બતાવવાનું આપણા જેવા મનુષ્ય થઈને આવે છે, અને આપણી ચેટેન માયાના પાશમા અધાયેલા જણાય છે, પરંતુ વાસ્તવિક રીતે તો તેઓ કદાપિ મધ્યસ્થ નહિ હોઈ સ્વભાવ થઈજ સદા સર્વદા મુક્ત હોય છે

x x x x

મગળકારી શુભ સત્ત્વ સત્યની સમીપની વસ્તુ છે ખરી, પણ તે વાસ્તવિક મૂળ સત્ય તો નથીજ શો ઉપાય કરવાથી આપણને અશુભ સત્ત્વ કશી ખસડ ન કરી શકે તે શીખી લીધા બાદ, મગળ વસ્તુથી આપણને હર્ષશોક પણ ન થાય એની ચાવી પણ મેળવી લેવી જોઈએ આપણને અતુલવસિદ્ધ થવું જોઈએ કે, આપણે વાસ્તવિક રીતે મગળ અમગળ બનેથી પર છીએ એ શુભ અશુભ બનેનું જે મૂળ છે, તેનેજ આપણે લક્ષ્યસ્થાન બનાવવું જોઈએ તેની સાથે એ પણ સમજી જવું જોઈએ કે, મગળ—અમગળ પેટી જ્યાં એકત્ર પશુ અસ્તિત્વ હોય ત્યાં બીજાનું પણ હોવાનુંજ ખરૂં જોતાં તો મગળ—અમગળ એ બન્ને એકજ વસ્તુ હોઈ દેવતાનો આભાસ થવો એ તો આપણા મનનુંજ કારણ છે મન જ્યારે સ્થિર અને શાંત હોય છે, ત્યારે

મંગળ-અમંગળ કિંવા શુભ-અશુભ કશાનો તેને સ્પર્શ થતો નથી. તમે પણ શુભાશુભના કારણરૂપ બંધનને છેડીને છૂટા થઈ બાકો, એટલે પછી એમાંનું કોઈ પણ તમને વળગી શકશે નહિ. મુક્ત થતાંજ તમને પરમાનંદની પ્રાપ્તિ થશે અશુભ એ લોહાની બેડી છે, ને શુભ એ સુવર્ણની બેડી છે; પણ છે તો બન્ને બેડીઓજ. માટે એનાથી મુક્ત થાઓ, અને સમજી રાખો કે, કોઈ પણ શુંબલા-કોઈ પણ બેડી તમારી મરજી ન હોય તો તમને બાંધી રાખવા સમર્થ નથી. પ્રથમ સોનાની શુંબલાની સહાય લઈ લોહાની બેડી નાખો, અને પછી એ બન્ને શુંબલાઓને ફેંકી દો. જે અશુભરૂપી કાંટો આપણા અંગમાં ખુપાઈ રહ્યો છે, એજ બાકનો એકે ખીજે 'શુભ' નામનો કાંટો નાખો, અને પછી લઇને પૂર્વના કાંટાને કાઢી અંતે એ બન્ને કાંટાને ફેંકી દો, ફેંકી દેતાંજ મુક્ત થઈ રહેશો.

x

x

x

x

જગતમાં હિંમેશાં હાતાશ્તુ આસન ધડલું કરે. સર્વસ્વ આપી દો, અને પછી કશાની ત્યાગના ન કરો. ગ્રેમ આપો, રનેહ અર્પો, સહાય આપો, સેવા આપો, જે જે કંઈ તમારી પાસે આપવા જેવું હોય તે સઘળું આપી દો; પરંતુ ખગ્ગર-દાર જે બદલામાં કશાની આશા કરી તો ! આપતી વખતે કોઈ પણ જાતની શરત કે કંઈ પણ ઇચ્છયો નહિ. તમે તેમ કરશો તોજ તમારા ગળામાં કોઈ શરત કે બીજા કશાનું ભેતરું નહિ પાલે. આપણે આપણી દાનમીલતને ખાતરજ જે આપ્યે જમ્યે છીએ તો ઈશ્વર પણ તેજ રીતે પોતાના પરમ ઉદાર ધોરણે (આપણને જે કોઈ લૌકિક વસ્તુ નહિ ભેઠતી હોય તો) અલૌકિક વસ્તુ પામવાની યોગ્યતા આપ્યે જાય છે.

આપવાવાળો તો એકમાત્ર ઇશ્વરજ છે, જગતનાં બીજાં બધાંતો હુકાનદાર માત્ર છે.....ની સહીવાળી હુંડી, તેની દુપા પામવા માટે નિષ્કામ (લૌકિક ઇચ્છા વિનાનો) પ્રયત્ન કર્યો કે તત્તજ આવી પહોંચે છે અને તે તત્ત ગ્રીકરાય છે.

“ ઈશ્વર અનિર્વાચનીય ગ્રેમસ્વરૂપ છે ”-તે પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય વસ્તુ છે, છતાં તે “ જિતિ જિતિ અથવા આ, આ ”

કહીને લૌકિક આંખવડે બતાવી શકાય તેમ નથી.

X X X X X

આપણે જ્યારે કોઈ દુઃખ-કષ્ટમાં તથા પરસ્પર અથડા-મણમાં આવી પડીએ છીએ, ત્યારે જગત આપણને એક ઘોર ભયાનક સ્થાન જેવું લાગે છે; પરંતુ જેવી રીતે આપણે કોઈ બે કુરકુરીઆને પરસ્પર ગેલ કરતાં અથવા બચકંબચકી કરતાં જોઈએ છીએ, ત્યારે આરંભમાં તે તરફ વિશેષ લક્ષ નહિ આપતાં એવું માની લઈએ છીએ કે, એ તો એ બે જણ મઝા કરે છે, અને તે પણ એટલે સુધી કે વચ્ચે વચ્ચે એકાદને ખરેખર બચકું બેસી જાય તોપણ આપણને એમજ લાગે છે કે એથી કંઈ અનિષ્ટ થવાનું નથી-ઉલટું એ દશ્ય જોવામાં આપણને મઝા પડે છે. એજ પ્રમાણે સંસારમાં આપણી પરસ્પર મારામારી ને કાપાકાપી વગેરે બે કંઈ થાય છે તે બધુંજ ઈશ્વરની દૃષ્ટિમાં તો જોલ સિવાય બીજું કંઈજ નથી હોતું. ભગવાનને તો એથી માત્ર મઝાજ મળે છે.

X X X X X

(બિદાગ)

લાદી ગયું ભવસાગરમાં મુજ ડૂબે ડૂબે નાવ

મોહ-તુફાન ઝડી માયાની વાધતી, માડી જગ્યાવ-

મન-માછીએ બની અનાહી, પડરિપુ હાથે સોપી દાંડી;

વાયુ વિષમ ને હાંકી હોડી, ના, ના, કદી ઉગરાય—લાદી૦

ભક્તિ-હલેસાં આલ્યાં તૂટી, ઋદ્ધા-એકી ગઈ છે બેઠી;

ન ખસે કોશિશ કરતાં ક્રોધિ, માત હવે શું થાય ?—લાદી૦

અવરઉપાય ન દેખું હાવે, કોણ અહો અહીંથીજ જગ્યાવે?

ઓ દુર્ગે ! તારો તો ફાવે, નામ તણો ધરું ભાવ !—લાદી૦

લાદી ગયું ભવસાગરમાં મુજ ડૂબે ડૂબે નાવ:

મોહ-તુફાન ઝડી માયાની વાધતી, માડી જગ્યાવ.

માતા ! તારો પ્રકાશ કંઈ માત્ર સાધુજનોમાંજ હોય છે અને દુર્જનોમાં નથી હોતો એવું નથી. પ્રેમીઓમાં જે પ્રકાશ રહ્યો છે, તેજ પ્રકાશ જૂનીઓમાં પણ રહ્યો છે. બધાંમાં મા ! તુંજ ગદી છે; અને તુંજ તિરોહિત અને આવિ-ભૂત થાય છે. પ્રકાશનાં કિરણો મેલી અને ગદી વસ્તુઓપર પડવા છતાં તે મેલાં કે અશુદ્ધ બનતાં નથી, તેમ સ્વચ્છ અને

પવિત્ર વસ્તુઓ પર પડવાથી તેમના ગુણમાં કંઈ વધારો થતાડો થતો નથી પ્રકાશ તો સદાય શુદ્ધ અને ફેરફાર રહિત અવિકારી છે પ્રાણીમાત્રના આધારરૂપ એ સૌમ્યમા સૌમ્ય સ્વરૂપવાળી, સદાય શુદ્ધ સ્વભાવવાળી અને સદાય અપરિવર્તન શાળી એવી મા જગત્જનની પોતેજ બિરાજી રહી છે

“ યા દેર્ષા સર્વમૂતેષુ જેતનેચાભિધિવતે ।

નમસ્તસ્યૈ નમસ્તસ્યૈ નમસ્તસ્યૈ નમોનમ ॥”

હુ ખ-કદમાને હુધાતૃષ્ણામાં, તેમજ સુખલોગમાં ને ઉદાત્ત ભાવોમાં પણ એજ માનુ સ્વરૂપ મોજુદ છે ત્યા આગળ એક ભરો મધુપાન કરી રહ્યો છે, ત્યા પણ મધુ પોતેજ તે ભ્રમરરૂપે મધુપાન કરી રહ્યા છે એ રીતે સર્વજ જગદીશ્વરનો-જગદભાનો વાસ બાણી લઈને પછી એવી જ્ઞાની વ્યક્તિઓ નિદા-સ્તુતિ ઉભયનો ત્યાગ કરી દે છે ખાતરી રાખો કે, કંઈથી અને કશાથી તમારૂં કિંચિત પણ અનિદ કરી શકાય તેમ નથી શી રીતે કરી શકે ? શુ તમે સુખ નથી ? શુ તમે આત્મા નથી ? પ્રભુ આપણા પ્રાણના પણ પ્રાણ છે, અહુના પણ અહુ છે, અને ઓત્રના ઓત્રસ્વરૂપ છે *

આપણે સ સારમાં ચાલી રહ્યા છીએ અને આપણને પકડવા સિપાઇઓ આપણી પૂઠગ પૂઠળ છૂટેલા છે, એટલે જગતના મૂળમાં પરમાત્માનું જે પરમ સૌદર્ય રહેલું છે તેનો કિંચિત આજ્ઞાસ માત્રજ આપણે દેખી શકીએ છીએ પકડાઈ જવાના ભયને લીધે આપણે એવા તો વિહ્વલ થઈ રહ્યા છીએ કે તેથી આપણે અસત્યને સત્યતરીકે, અને જડને ચેતન તરીકે માની લઈએ છીએ જડની અદર જે કંઈ સત્તા છે, તે તો કેવળ તેની પૂઠળ રહેલી છે અર્થાત્ આપણે જગત કહી જેને ઓળખીએ છીએ, તે યાત્રુ વાસ્તવમાં ઈશ્વરજ છે—પ્રકૃતિદ્વારા આવિર્ભૂત થતો પરમાત્માજ છે

તા. ૨૩ જૂન, રવિવાર

ધીટ અને નિષ્કપટ યાને નિખાલસ થાયો; એટલે પછી લે કોઈ માર્ગ પર તમે ભક્તિ અને શ્રદ્ધાપૂર્વક ચાલવા માંડશો તે માર્ગે પૂર્ણ પરતુની પ્રાપ્તિ તમને અવશ્ય થશે. સાંકળની એકાદ કડીને પણ કોઈ રીતે જો પકડી શકશો, તો પછી કંમે કંમે આખી સાંકળને તાણી લાવવાને તમે સમર્થ થશો. જાડના મૂળમાં જળનું સિંચન થતાં આખા જાડને પાણી મળી રહે છે; તેની ચેઠે ભગવાનની પ્રાપ્તિ થતાં સર્વ કંઈ આવી મળે છે.

એકદેશીયતાનો યાને એકતરફીપણનો ભાવ એજ દુનિયામાં સર્વ અનર્થનું મૂળ છે; તેથી તમે પોતાના પંડમાં જેટલી અધિક બાબતોનો વિકાસ કરશો, અને જેટલા વિવિધ ભાવો ખીલવશો તેટલા પ્રમાણમાં તમારો અંતરાત્મા વધારે ખીલી ઉઠશે; અને જગતને તમે એ ગંધી દૃષ્ટિઓથી જોઈ શકશો—કોઈ વાર જ્ઞાનીની દૃષ્ટિથી તો કોઈ વાર ભક્તની દૃષ્ટિથી, એમ ભિન્ન ભિન્ન સમયે જુદા જુદા ભાવોએ જગતને અનુભવી શકશો. તમારી પોતાની પ્રકૃતિને એક વાર સુરિધર કરો અને પછી તેને ભળવી રાખો—વજગી રહેા. અમુક એકજ આદર્શને વજગી રહેવાની—એકનિષ્ઠ રહેવાની ચીવટ, એજ પરિવર્તનનો એકમાત્ર ઇલાવ છે. જો ઇષ્ટદેવમાં યથાર્થ ભાવ ભક્તિ હશે અને તમારી આંતરિક ઇચ્છા અને ભાવનામાં ચોરી જેવું—લોકિકે ધનમાનાદિકની ઇચ્છા જેવું નહિ હશે યાને સંપૂર્ણ નિખાલસતા હશે, તો એ એક નિઃશય તમને એક ભાવમાંથી અન્ય સકળ ભાવો તરફ દોરવી જશે. દેવાલયો, મતસિદ્ધાંતો, વિવિધ અનુષ્ઠાનોને વિધિઓ—એ બધું તો કુમળા છોડની ચોતરફ તેના રક્ષણ કરવા માટે વાઢ કરી લેવા જોઈએ છે; અને આમળ જતાં તો એક વૃક્ષતરીકે તેની ખિલવણી થવા કાજે એ વાડને પણ ભાંગી નાખ્યેજ છૂટકો છે; તેવી રીતે ભિન્ન ભિન્ન ધર્મો, વેદ, બાઈ-બલ ઇત્યાદિ ધર્મગ્રંથો અને મતસિદ્ધાંતો—જો ગંધાં પણ અધ્યાત્મભાવરૂપી કુમળા છોડની આસપાસની વાઢ જેવા

હોઇને-કિલ્લેબંદી-તે 'સાધકને તેના પસંદ કરેલા માર્ગે' આગળ વધવામાં તેનું સંસ્કષ્ણ કરે છે.

*

*

*

*

સમગ્ર સમુદ્રનું અવલોકન કરો, અને નહિ કે તેના છૂટા છવાયા તરંગોનું. એક કીડી અને એક દેવતા વચ્ચે જરા પણ ભેદભાવ ન જુઓ. એકે એક કીડો ભગવાન ઇસાનો ભાંડુ છે. એક ખીજા કરતાં મોટો છે અને ખીજે તેના કરતાં હલકો છે, એવું તમે કહીજ શી રીતે શકો ? પ્રત્યેક પોતપોતાના સ્થાનમાં મહાન છે. આપણે જેટલા આ બુલ્લોકમાં છીએ, તેટલાજ સૂર્યલોકમાં અને તારામંડળોમાં પણ છીએ. કેમકે આત્મા દેશકાળની મીમાએથી પર-અનંત વિશાળ-હોઈ સર્વવ્યાપી છે. પ્રભુજીના ગુણગાન કરતું પ્રત્યેક સુખદું એ માર્ગજ સુખ છે, અને વિશ્વભરમાં જોનારી એકે એક આંખ મારીજ આંખ છે. આપણે કોઈ પણ ઠેકાણે સીમાબદ્ધ નથી યાને કોઈ પણ સ્થાન આપણને પૂરવા સમર્થ નથી. આપણે દેહ સાદાત્રણ હાથનો નથી, પણ સમગ્ર બ્રહ્માંડ એ આપણો દેહ છે. આપણેજ જાદુગરની માફક જાદુઈ લાકડીના સંચાલનપૂર્વક સ્વેચ્છા મુજબનાં દરેકે આપણી સમક્ષ ઉભાં કરીએ છીએ આપણે આપણાજ રચેલા મોટા જાગામાં લપાઈ રહેલા કરોળીઆ જેવા છીએ. કરોળી-ઓ જેમ પોતાના નિર્માણ કરેલા જાગાના હરદોઈ તંતુપર સ્વેચ્છા મુજબ આવ-જવ કરી શકે છે, તેમ આપણે પણ કરી શકીએ. અત્યારે એ કરોળીઆને પોતે જે મોડાક સ્થાનમાં રહેતો હોય છે તેનુંજ માત્ર જ્ઞાન ટોચ છે, પરંતુ વખત જતાં તેને સમગ્ર જાગાનું યથાર્થ જ્ઞાન થશે. આપણને પણ આપણું નાનું સ્વસ્થ શરીર અત્યારે ક્યાં છે તેનુંજ માત્ર જ્ઞાન છે, યાને જે તે સ્થાન પૂર્ણજ આપણું અસ્તિત્વ આપણે અનુભવી શકીએ છીએ, તથા એકજ મસ્તિષ્કને કિંવા એકજ બેબને ઉપયોગ આપણે કરી શકીએ છીએ; પરંતુ ત્યારે આપણે પૂર્ણજ્ઞાનની-કિંબદંતના જ્ઞાનાવીન અવ-સ્થાને પ્રાપ્ત થઈશું, ત્યારે આપણે જધુજ જાદૂી શકીશું તથા સકળ લેજનો વ્યવહાર આપણને સાધ્ય થશે. અત્યારે પણ આપણે આપણા વર્તમાન જ્ઞાનને ખીલવીને એવું ગતિ-

માન કરી ચક્રીએ તેમ છીએ કે તે પોતાની વર્તમાન સીમા છોડીને પૂર્વજાતભૂમિનાં કિંવા જ્ઞાનાતીત કાર્યો કરી શકે.

આપણે દેવળ અસ્તિત્વરૂપ—સત્સ્વરૂપ થવાની કોશિશ કરી રહ્યા છીએ કે જેથી ‘હું’ જાવ પણ રહેવા પામે નહિ, અને શુદ્ધ રક્ષાટિકમણિ જેવા શુદ્ધ નિર્મળ બની જઈએ—જેવા શુદ્ધ અને નિર્મળ કે તેમાં સમગ્ર સંસારતુ પ્રતિબિંબ પડવા છતાં પોતે જેમના તેમ નિર્લેપ રહીએ. એવા બનવાને આપણે અહર્નિશ મથી રહ્યા છીએ, અને જ્યારે એ સ્થિતિ હસ્તામલકવત્ પ્રાપ્ત થશે ત્યારે પછી કંઈજ કરવાપણું આપણે માટે રહેશે નહિ પછી તો શરીર એ દેવળ યત્ર સરખું બની રહેશે, અને તે આપોઆપ—આપણા તરફની કોઈ જાતની સંભાળ વગર પણ—સદા સર્વદા સ્વચ્છ રહેશે. કેમકે કચાશી કે કોઈથી પછી તે અપવિત્રજ થઈ શકશે નહિ.

તમે પોતેજ અનંતસ્વરૂપ છો. એવું એક વાર જાણી લો, અને અતુલવસિદ્ધ કરી લ્યો, એટલે પછી ભય આપો—આપજ પલામન કરી જશે નિરંતર કહેતા રહો કે “હું” અને મારો જાપ (અર્થાત્ ઈશ્વર) એકજ છીએ.”

× × × × ×
દ્રાક્ષના પેલાઓપર જેમ દ્રાક્ષનાં લૂમનાં લૂમ આવે છે, તેમ જલિખ્યમાં ખિસ્તો પણ સખ્યાબધ પ્રાદુર્ભૂત થશે તે વારે પછી આ સંસારનેા જેલ અતમ થઈ જઈ અદ્વય બનશે જેમ સગડીપર મૂકેલી કીંદલીમાતુ પાણી ઉકળવા માંડતાં પ્રથમ સપાટી પર એક પરપોટો દેખાય છે, પછી બીજો, ત્રીજો એમ કરતા કરતાં આખરે પરપોટાની સખ્યા અગણિત બની જઈ જંધુંજ પાણી બદબદવા લાગી વસણરૂપે ઉડી જાય છે, તેમ આ સંસાર વિશે પણ સમજવાતું છે. પાછલા બે અઢી હજાર વર્ષમાં ભગવાન જુદા, ઈસ્રુખિસ્તા, શંકરાચાર્ય ઇત્યાદિરૂપે મોટા પરપોટાઓ પેદા થયા. મુસા એ એક નાનો પરપોટો હોઈ તેની પછી એક ઠરતા એક મહાન પરપોટો ઉઠતા રહ્યા છે એમ કરતા એક સમય એવો આવશે, કે જ્યારે મમસ્ત અંસાર પરપોટારૂપ બની વસાળ થઈને અદ્વય થઈ જશે, છતાં સંસારરૂપી પાત્રમા તો નૂતન જળની સ્પષ્ટ નિર્માણ થઈ સુષ્કિન્ના પ્રવાહ તો આજ્યાજ કરશે

તા. ૨૪ જૂન, સોમવાર

(આજે સ્વામીજીએ ‘નારદીય ભક્તિસૂત્ર’માંથી કેટલાક સૂત્રો એક પછી એક વાંચી તે પર વિવેચન કરવા માંડ્યું)
 ઈશ્વર પ્રત્યેનો પરમ અનુરાગ અથવા પ્રેમભાવ એજ ભક્તિ છે, અને એ ભક્તિરસજ વાસ્તવિક અમૃત છે એની પ્રાપ્તિ થતા મનુષ્યને કોઈ પણ પ્રકારની ઈચ્છા ન રહેતા તે સર્વાથા સતુષ્ટ બને છે કોઈ પણ હાનિથી તે શોક પામતો નથી, કોઈની ઈર્ષ્યા કરતો નથી અને એ ભક્તિરસનો એક વાર અનુભવ થતા અન્ય કોઈ પણ વિષયમાં તેને આનંદ પડતો નથી, અને સંસારના કોઈ પણ વિષય માટે તેને ઉત્સાહ રહેતો નથી ઇષ્ટસાક્ષાત્કારથી મનુષ્ય પ્રેમાન્મત્ત પણ થાય છે, સ્તબ્ધ પણ બની જાય છે અને આત્મા રામ પણ બને છે :

મારા ગુરુદેવ (શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસ) કહેતા કે “આ આખોય સંસાર ગાડાઓની ભારે મોટી ઇશ્વરતાલ જેવો છે. એમાં વમતા સકળ માનવીઓ જાડાતુર છે—કેટલાક ધનના ગાડા, તો કેટલાક સુદરતાના ગાડા હોય છે અને કેટલાક યશકીર્તિના ગાડા હોય છે, ત્યારે થોડાક વિરલા વળી પ્રભુ પાછળ પણ ગાડા બન્યા હોય છે હું તો મારે ઈશ્વરનીજ પાછળ ગાડો થવાનું પસંદ કરું કેમકે પ્રભુનું સ્વરૂપ પાશ્વર્યમયિ મરણુ છે તેના સ્પર્શમાત્રથી કાંઈરૂપ મનુષ્ય શુદ્ધ થયનરૂપ બની જાય છે આદૃતિ તો એની એજ રહે છે, પરંતુ પ્રકૃતિ એના થોડે સાવ પગલાઈ જાય છે અર્થાત્ એ પછી તેનાથી કોઈ જનનું અનિષ્ટ કે અન્યાયનું કામ થતું નથી ”

“ ઈશ્વરનું ચિન્તન કરતા કરતા ભક્તજન ક્યારેક રૂએ

* ૐ સા વર્મ પરમેષ્વરમુખા । ૐ અમૃતમ્પા જ ।

ૐ યા યજ્ઞ્યા ગુમાત સિદ્ધો મવતિ અમૃતો મવતિ તૃપ્તો મવતિ ।

ૐ યા વ્રાણ્ય ન નિન્નિન્ ચાચ્છતિ ન શોચતિ ન દ્વેષ્ટિ ન રમત નાસાદી મવતિ ।

ૐ યજ્ઞાનાન્ મત્તો મરણિ સ્તદ્યો મવતિ આત્મારામો મવતિ ।

(નારદ ભગ્વિષ્ણુ, ૧ મા અનુવાક, સૂત્રો ૨ થી ૬)

છે, ક્યારેક હસે છે, ક્યારેક ગાયન લલકારે છે, ક્યારેક નાચે છે, તો ક્યારેક તેને ‘અદ્ભુત-અદ્ભુત’ કહીને વર્ણવે છે. પરંતુ સર્વદા એક યા બીજા પ્રકારે તે માત્ર એક ઈશ્વરની જ વાત કરે છે.” +

મહાપુરુષો ધર્મનો પ્રચાર કરે છે, પરંતુ ઇસુ, બુદ્ધ અને રામકૃષ્ણ જેવા અવતારી પુરુષો તો ધર્મ આપી શકે છે. તેમનો દૃષ્ટિપાત કે સ્પર્શ માત્ર પણ સામાની અંદર ધર્મશક્તિનો સંચાર કરવા માટે બસ થાય છે. તમારા ખ્રિસ્તી ધર્મમાં ‘હોલી ઘોસ્ટ’ અર્થાત્ એક પવિત્રાત્માની શક્તિનું સ્થાન છે અને એને ઉદેશીનેજ “હસ્તસ્પર્શ”ની વાત બાઈબલમાં કહેવાઈ છે. પ્રભુ જીસસના હસ્તસ્પર્શથી શિષ્યોમાં ખરેખર શક્તિનો સંચાર થયો હતો. એનુંજ નામ ‘ગુરુપરંપરાગત’ શક્તિ, એનુંજ નામ યથાર્થ ‘બાપ્ટિઝમ’ એટલે કે દીક્ષા, અને એ દીક્ષાનો પ્રકાર અનાદિકાળથી જગતમાં ઉત્તરોત્તર ઉતરતો આવ્યો છે.

“કોઈ પણ જાતની લૌકિક વાસનાની તૃપ્તિ માટે ભક્તિનો ઉપયોગ કરી શકાય નહિ કેમકે ભક્તિ પોતે સકળ વાસનાઓના નિરોધના કારણરૂપ છે.” x ભક્તિનાં લક્ષણો નારદજી આ પ્રમાણે વર્ણવે છે—

“સઘળાં વિચાર, વચન અને કાર્યનું ત્યારે પ્રભુને સમર્પણ થઈ જાય અને પ્રભુની ક્ષણિક વિસ્મૃતિથી પણ હૃદયમાં અત્યંત વ્યાકુળતા થાય, ત્યારે સમજવું કે ભક્તિનો યથાર્થ ઉદય થયો છે.”—

“ઉપરોક્ત પ્રકારની ભક્તિ એજ પ્રેમની સર્વોત્કૃષ્ટ અવસ્થા છે. કારણ કે અન્ય સાધારણ લોકોના પ્રેમમાં

+ શ્રીમદ્ભાગવતના નીચેના શ્લોકમાં એ ભાવ વર્ણવ્યો છે.—
 ક્વચિદ્ભુવન્ત્યચ્ચુત ચિન્તયા ક્વચિદ્વસન્તિ નન્દન્તિ વદન્ત્ય-
 લૌકિકા : । નૃત્યન્તિ ગાયન્ત્યનુશીલ્યન્ત્યજં મવન્તિ તૂર્ણા
 પરમેત્યનિર્વૃત્તાઃ ॥ (ભાગવત, સ્કંધ ૧૧, અધ્યાય ૩, શ્લોક ૩૨)

x ઃ સા ન કામયમાના નિરોધરૂપાત્ ।

(નારદભક્તિસૂત્ર, અનુવાક ૨ જો, સૂત્ર ૭ મુ)

* ઃ નારદસ્તુ તદર્પિતાસિલાચારતા તદ્વિસ્મરણે પરમ વ્યાકુલતેતિ । (નારદભક્તિસૂત્ર, અનુવાક ૩ જો, સૂત્ર ૧૯ મુ)

પ્રેમીને પોતાના પ્રેમપાત્ર પાસેથી સાચો પ્રેમ પ્રાપ્ત કરવાની આકાંક્ષા હોય છે, ત્યારે ભક્તના પ્રેમમાં તો પ્રેમપાત્રના સુખમાન તેજ સુખ સમાયલું હોય છે”^x

“સ્વાભાવિક ભક્તિ સિદ્ધ થતા સાધક સન્યાસી થઈ જાય છે, એમ કહેવાનું તાત્પર્ય એજ છે કે, પછી તે વ્યક્તિના બધા લૌકિક તેમજ વૈદિક કર્મો છૂટી જાય છે, યાને તે વ્યક્તિ એ બધા કર્મોથી પર જની રહે છે”

વળી “જ્યારે અન્ય સકળ આશ્રયોના ત્યાગપૂર્વક ચિત્ત પ્રભુ પ્રત્યે આસક્ત જની જાય અને વિદોષી સકળ વિષયોપરિતિ ઉદાસીનતા પ્રકટી કેવળ પ્રભુનોજ આશ્રય લેતા થઈએ, ત્યારે સમજવું કે યથાર્થ ભક્તિનો ઉદય આપણામાં થવા માંડ્યો છે”⁺

“જ્યાં સુધી ભક્તિની અદર દૃઢ પ્રતિષ્ઠિત ન થવાય ત્યાંસુધી શાસ્ત્રવિધિ મુજબ વર્તવું જોઈએ”⁺

અર્થાત્ શાસ્ત્રવિધિનું પાલન કર્યા વિના પણ તમારા હૃદયમાં યથાર્થ ભક્તિભાવ ચાલુ રહે એટલી દૃઢતા તમારા ચિત્તમાં જ્યાંસુધી ન આવે, ત્યાંસુધી શાસ્ત્રોની મર્યાદામાંજ રહી વર્તન કરવું અને એવી દૃઢતા સિદ્ધ થયા પછીજ શાસ્ત્રવિધિથી પર થઈ શકાય છે કારણ શાસ્ત્રોના વિધિનિષેધ મુજબજ વર્ત્યાં કરવું એ કંઈ જીવનનો અંતિમ ઉદ્દેશ નથી પ્રત્યક્ષીકરણ યાને સ્વાનુભવ એજ એકમાત્ર આધ્યાત્મિક સત્યનું પ્રમાણ છે માટે દરેક જરૂર પોતેજ પોતાની પરીક્ષા પૂર્વક અનુભવવું જોઈએ કે, એ વાસ્તવિક સત્ય છે કે નહિ ને કોઈ ધર્મોચાર્ય કે ઉપદેશક એમ કહેતો આવે કે “એ સત્યના મને દર્શન થયા છે, અને તમને તે થઈ શકે તેમ નથી” તો તેના વચન પર કદાપિ ભરોસો કરશો

x ॐ नाम्न्येव तस्मिन् वत्सुरा मुखित्वम् ।

(નારદભક્તિમુત્ર અનુવાક ૩ શ્લોક, સુત્ર ૨૪ મુ)

+ ॐ निरोधस्तु लोप्येद् व्यापार संन्यास ।

ॐ तस्मै अनन्यता तद्विरोधीपूदार्सीतता ।

(નારદભક્તિમુત્ર અનુવાક ૨, શ્લોક ૫, ૬)

• ॐ मयतु निश्चयदादयांदुर्द्धं शास्त्ररक्षणम् ।

(નારદ ભક્તિમુત્ર, અનુવાક ૨, શ્લોક ૧૨)

નહિ. પરંતુ “અચૂત કરવાથી તમારાથી પણ એ સત્ય પ્રત્યક્ષ કરી શકાય તેમ છે” એમ કહેનારનાં વચનપર અવશ્ય વિશ્વાસ રાખજો. જગતના સર્વ જમાનાનાં અને સર્વ દેશોનાં, સર્વ શાસ્ત્રો અને સર્વ સત્યો વેદરૂપ છે. કારણ કે એ સકળ સત્યો પ્રત્યક્ષ કરવાનાં હોઈ હરકોઈ વ્યક્તિથી તેનો આવિષ્કાર કરી શકાય એમ છે.

“લક્ષિતસૂર્યનાં કિરણો જ્યારે પ્રથમ દિગન્તમાં દેખાવા માંડે છે, ત્યારે પોતાનાં સર્વ કર્મો ઈશ્વરને સમર્પણ કરી દેવાની ઉત્કેષ્ટ ઇચ્છા આપણામાં ઉદ્ભવે છે, અને એક ક્ષણ માટે પણ તેનું વિસ્મરણ થતાં આપણું અંતર વલો-વાઈ જાય છે, યાને ગાઢ દુઃખાનુભવ થાય છે.”

ઈશ્વર અને તેના પ્રત્યેની તમારી લક્ષિત—એ બેની વચ્ચે આડખીલીરૂપે કોઈને પણ આવવા દેતા નહિ. તેનેજ આહો, તેનાજ અનુરાગી બનો, તેનીજ લક્ષિત કરો. જગતના લોકોને એ સંબંધમાં કહેવું હોય તે ભલે કહે, એમના બક-વાદની લેશ પણ ખરવા ન કરો. પ્રેમલક્ષિત ત્રણ પ્રકારની છે—(૧) સમર્થા, (૨) સમંજસા અને (૩) સાધારણી. સાધારણી પ્રેમલક્ષિતના પ્રકારમાં મનુષ્ય પોતાના પ્રેમપાત્રની પાસેથી ‘મને આ આપો, તે આપો’ એમ કંઈ ને કંઈ માત્ર માગ્યા કરે છે ને પોતે સામે કંઈજ આપતો નથી. સમંજસા લક્ષિતમાં વિનિમય અર્થાત્ બદલા અગર સાટાનો ભાવ રહેલો છે; ત્યારે સમર્થાની અંદર પ્રેમીને કિંવા લક્ષ્મીને કોઈ પણ જાતના પ્રતિદાનની અથવા બદલાની અપેક્ષાજ હોતી નથી. પતંગીઆની દીવા ઉપર જેમ શુદ્ધ અને નિષ્કામ પ્રીતિ હોય છે—બળી મરવું પડે તો તે હા, પણ દીપક પ્રત્યેની પોતાની પ્રીતિ—લક્ષિત પતંગીઉં ત્યજતું નથી, નેવુંજ સમર્થા પ્રીતિવાળા લક્ષ્મીના સંબંધમાં પણ હોય છે.

“આ લક્ષિત—કર્મ, જ્ઞાન અને યોગ કરતાં પણ ચઢીઆતી છે, શ્રેષ્ઠ છે.” *

કર્મના યોગે તો કર્મ કરનારની પોતાનીજ ચિત્તશુદ્ધિ થાય છે, બીજા કોઈને તેથી લાભ થતો નથી આપણો

* ઓ સા તુ કર્મજ્ઞાનયોગેમ્યોપ્યધિકત્તરા ।

(નારદ લક્ષિતસૂત્ર, અનુવાક ૪, સૂત્ર ૨૫)

કેયટો આપણે પોતે / ઉકેલવાનો છે. યાને આપણી ઉત્તતિ સાધનદ્વારા આપણે પોતેજ સાધ્ય કરવાની છે, મહાપુરુષો તો કવણ આપણને તેનો રસ્તો દેખાડી આપે છે. ખરૂં જ કહ્યું છે કે, યાદશી યસ્ય ભાવના સિદ્ધિર્ભવતિ તાદશી— અર્થાત્ જેની જેવી ભાવના, તેવી તેની સિદ્ધિ માટે ભગવાન ઈશુ ઉપર જે તમે તમારો સઘળો ભાર નાખતા હો, તો તમારે સદા સર્વદા તેનું જ ચિંતન કરવું જોઈએ, કે જેથી તમે તેના જેવા થાઓ અને તેની યથાર્થ ભક્તિ કરી શકો એ પ્રકારની નિરતર ભાવનાનું નામ જ ભક્તિ ક્રિયા પ્રેમ છે.

“પરાભક્તિ અને પરાવિદ્યા બેઉ એકજ વસ્તુ છે”

છતાં ઈશ્વરવિષે માત્ર વિવિધ મતમતાતરોની ચર્ચા કરીને કે સાબળીને બેસી રહેવાથી ચાલશે નહિ. આપણે તેની ભક્તિ અને સાધના કરવી જોઈએ. સંસાર અને સાસારિક વિષયો, તમામનો ત્યાગ કરી દો—ખાસ કરીને ઊંડડો જ્યાં સુધી કુમળો હોય, અર્થાત્ જ્યાં સુધી ચિંતનમાં દૃઢતા આવી ન હોય તેટલા વખત પૂરતો તો જરૂર કરો, અહર્નિશ ઇશ્વરનાજ ધ્યેય ધ્યાનમાં મસ્તુક રહો, અને બની શકે ત્યાં સુધી બીજી બાબતોને ખાસે અને વિચારમાં પણ ન રાખો. આનો અર્થ એવો નથી સમજવાનો કે, રોજના આવશ્યક કાર્યો કે તે સંબંધી વિચારો ન કરવા એ સઘળું કરવું, પણ તે તદ્દભાવ ભાવિત થઈને યાને પ્રભુમય રહીનેજ કરવું જોઈએ. મતવળ કે, ખાનપાન અને નિદ્રાદિ સકળ કાર્યોમાં અને સકળ પદાર્થોમાં સદા પ્રભુનાજ દર્શન કર્યા કરો. ખીલ્લોની સાથે વાતચીત કરો. તો તે પણ ઇશ્વર સંબંધીજ કરો એમ કરવાથી સાધનકાર્યમાં પૂર્ણ સહાયતા મળે છે.

ભગવાનની અથવા તેના ચોગ્યતમ મહાન સત્તાનોની સાચા મહાપુરુષોની કૃપા અપાદન કરો. * પ્રભુપ્રાપ્તિ માટેના નો બેજ ધોરી રસ્તા છે.

પ્રભુના એવા સત્તાનોની યાને સાચા મહાપુરુષોની સગતિનો લગ્ન મળવો બહુ દુર્લભ છે. બાકી જે મનુષ્યમાં

* ૐ મુન્યતસ્તુ મદત્પર્યંત મગવન્નૃપાલેનાદા ।

(નારદ ભગિશ્વર અનુસ્તુતિ, સુત્ર ૧૮)

ચોગ્યતા હોય તો તેમની સાથેના પાંચ પળ જેટલા ટુંકા સમાગમથી પણ તેનું સારું જીવન-પલટાઈ જાય છે.* જે એવા સંતસમાગમની મનુષ્યના મનમાં ખરી અભિલાષા હોય છે, તો તો તેને કાંઈ ને કાંઈ મહાપુરુષની સંગતિ મળેજ મળે છે.

ભક્તો અગર મહાપુરુષો જે સ્થાનોમાં રહેતા હોય છે, તે સ્થાનો તીર્થસ્વરૂપ બની જાય છે, તેઓ જે વચનો ઉચ્ચારે છે તે શાસ્ત્રવચન લેખાય છે, અને તેઓ જે જે કર્મો કરે છે તે તે બધાં શુભ કર્મતરીકે સત્કારાય છે—એવું મોટું મહાપુરુષોનું માહાત્મ્ય છે.* તેઓ જે સ્થાનમાં રહેતા હોય છે, તે સ્થાન તેમના દેહમાંથી વહેતાં પવિત્ર આંદોલનોથી ભરપૂર બની જાય છે; અને તેથી જે લોકો તે સ્થાને જાય છે તેમના પર તેમનો પ્રભાવ પડે છે—અર્થાત્ તેઓનાં અંતરે એ આંદોલનોનો અનુભવ કરે છે, એટલે તેમની ચિત્તવૃત્તિમાં પણ પવિત્ર ભાવનો સંચાર થાય છે.

“આવા ભક્તજનોની અંદર જાતિ, વિદ્યા, રૂપ, કુળ, ધન કે ધંધાવિષયક લેહભાવ હોતો નથી; કેમકે તેઓ સર્વ તેનાજ બની રહેલા હોય છે.”†

કુસંગનો સર્વથા ત્યાગ કરી દો, અને તેમાં પણ આરંભની અવસ્થામાં તો ખાસ કરીને વિષયાસક્ત લોકોની સંગત પણ ત્યજ દો. કેમકે એનાથી ચિત્ત ચંચળ થવાનો સંપૂર્ણ સંભવ છે. તેમજ ‘હું’ અને ‘મારું’ના ભાવો પણ બિલકુલ તણ દો. કેમકે આ જગતમાં જેને ‘મારું’ જેવું કંઈ રહેતું નથી તેનીજ આગળ પ્રભુ પ્રકટ થાય છે—તેનેજ પ્રભુની ઝાંખી થાય છે. બધી જાતનાં સાંસારિક પ્રીતિનાં બંધન છેદી નાખો, આજસનો પરિત્યાગ કરો, અને ‘મારું શું થશે’ એવી જાતની બધી ચિંતા પરહરો. તમારાં કરેલાં કર્મોનું

* ॐ મહત્સંગસ્તુ દુર્લભોઽગમ્યોઽમોઘશ્ચ ।

(નારદ ભક્તિસૂત્ર, અનુવાક ૫, સૂત્ર ૩૯)

† ॐ તીર્થોકુર્વન્તિ તીર્થાણિ સુકર્મ કર્માણિ સચ્છાસ્ત્રી શાસ્ત્રાણિ । ॐ તન્મયાઃ । (નારદ ભ૦ સ૦, અનુવાક ૯, સૂત્ર ૬૯, ૭૦)

+ ॐ નાસ્તિ તેષુ જાતિ વિચારૂપકુલધનક્રિયાદિ ભેદઃ ।

ॐ ચતસ્તદેવ્યઃ । (નારદ ભક્તિસૂત્ર, અનુવાક ૯, સૂત્ર ૭૧-૭૨.)

ફળ પેખવા માટે કહી પણ પાછું બાળી બુઝો ના. બધાંજ કર્મો પ્રભુને સમર્પણ કરતા રહી કર્તવ્ય કર્યું જાણે, અને તેના ફલાફલનો વિચાર પણ કરવાનું છોડી દો. + ત્યારે તમારી બધી વૃત્તિઓ એક અવિચ્છિન્ન ધારામાં પ્રભુ તરફ વહેશે; ત્યારે ધનધામ કે માનખડાઈ પાછળ બાધોડિયાં જેવી અવદશા રહેશે નહિ; અને એકમાત્ર પરમાત્માસિવાય બીજા કશાંયનો વિચાર કરવાનો પણ અવકાશ નહિ રહે, ત્યારે—ત્યારેજ તમારા હૃદયમાં એ અપાર અને અલૌકિક પ્રેમાનંદ જાગી ઉઠશે. લૌકિક વાસનાઓ તો બધી કાચના મણુકા જેવી અસાર વસ્તુ છે.

કુદરતી પ્રભુપ્રેમ ઇશ્વરાનુરક્તિ અથવા પરાભક્તિ અહિંતુક હોય છે. કેમકે એમાં કોઈ પણ લૌકિક કામનાને સ્થાન હોતું નથી. વળી તે નિત્યનૂતન અને પ્રતિક્ષણ વધ્યા કરનારી હોઈને માત્ર સૂક્ષ્મ અનુભવથીજ સમજી શકાય એવી હોય છે. વ્યાખ્યા કે વિવેચનથી તેનું સ્વરૂપ કદાપિ સમજી શકાતું નથી. x

ભક્તિ એજ સર્વ સાધનોમાં સહજ અને સરળ સાધન છે. ભક્તિ સ્વાશાવિકે હોઈ તેમા કોઈ યુક્તિ કે તકની અપેક્ષા રહેતી નથી. વળી તે સ્વયંપ્રમાણ હોઈ તેમાં અન્ય કોઈ

+ ॐ દુઃસંગઃ સર્વથૈવ ત્યાગ્યઃ ।

ॐ કામ ક્રોધ મોદ સ્મૃતિશ્ચંદ્ર યુક્તિનાદ કારણત્યાત્ ।

ॐ તતંગાપિતા અપીમે સંગાત્ સમુદ્રાયન્તિ ।

ॐ કમ્તરતિ માયામ્ ? યઃ સંગાન્ ત્યજતિ ચો મહા-
નુભવં સ્થયતે ચો નિર્મમો ભવતિ ।

ॐ યો વિવિક્તસ્થાનં સેવતે ચો લોકયન્ધ્રમુન્મૂલયન્તિ
નિર્ગુણ્યોભવતિ યોગક્ષેમં ત્યજતિ ।

ॐ યઃ કર્મફલં ત્યજેતે કર્મોપિ સદ્યસતિ વતો નિર્દ્વિદ્ધો
ભવતિ ।

ॐ વેદાનપિ સદ્યસન્તિ દેવલમવિચ્છિન્નાનુગાનં તમતે ।

(નારદ સ્મિત્શ્રુત, અનુવ ૩ ૬, શ્રુતો ૪૩ થી ૪૬)

x ॐ ગુણગદિનં કામનારદિનં પ્રતિક્ષણ વર્ચમાનમાવિચ્છિન્નં
મૃદન નરમનુભવરૂપમ્ (નારદ સ્મિત્શ્રુત, અનુવ ૩૭, શ્રુત ૫૪.)

પ્રમાણ કે પુતાવાની પણ અપેક્ષા રહેતી નથી.~ મુક્તિ-તર્ક એટલે શું ? એજ કે કોઈ પણ વિષયને આપણા મનદ્વારા સીમાબદ કરવો. આપણે જાણે મનરૂપી જાળ નાખી તેમા કોઈ વસ્તુને પકડીએ છીએ અને પછી કહીએ છીએ કે, એ વસ્તુને અમે સાધ્ય કરી છે. પરંતુ ઈશ્વરની જાણિતમાં એમ કરવું કદાચ શક્ય નથી-ઈશ્વરને મનરૂપી જાળમાં પકડવાનું કોઈ કાળે જાને તેમ નથી

ભક્તિ હમેશા અહેતુકી હોવી જોઈએ એટલે સુધી કે કોઈ અયોગ્ય વ્યક્તિ કે અયોગ્ય વસ્તુ ઉપર પણ આપણે પ્રેમ પથરાયો હોય, ત્યારે પણ તેના મૂળમાં સ્વાભાવિક પ્રેમ અને કુદગતી આનંદ રહેવો જોઈએ પ્રેમનો બ્યવહાર ગમે ત્યાં ને ગમે તે રીતે ભલે થાય, પણ તેની શક્તિ તો સદા એકરૂપ હોય છે, પ્રેમ સ્વભાવથી જ શાંતિ અને આનંદસ્વરૂપ છે

એક ખૂની પણ ત્યારે પોતાના જાળકને બચ્ચી કરે છે, ત્યારે પ્રેમભાવ સિવાયના અન્ય સકળ લાવોનું તેને વિસ્મરણ થઈ જાય જો માટે અહંતાનો સહતર નાશ કરી દો, કામ ક્રોધના પાશમાંથી સર્વથા છૂટા થાઓ અને સર્વ કંઈ ઈશ્વરને સમર્પી દો નાહું નાહું તુહિ તુહિ—આગલી અજ્ઞાનજન્ય અહંભાવ-દેહભાવ આલ્યો ગયો છે, અને હવે કેવળ તુંજ અવશિષ્ટ રહ્યો છે. દેહભાવે હું તારો છું, અને આરમભાવે હું એ તુંજ છું. કોઈની નિંદા કરો નહિ દુઃખ કે આશ્વાસનાવી પડે, ત્યારે જાણો કે ઈશ્વર તમારી સાથે કીંદા કરી રહ્યો છે, ખેલ ખેલી રહ્યો છે, અને એમ પીછાણીને એ હું ખમા પણ સુખનો અનુભવ કરો.

ભક્તિ અથવા પ્રેમ દેશકાળની સીમાથી પર હોઈ પૂર્ણ સ્વરૂપ છે.

* ॐ अन्यस्मात् सौलभ्यं भक्तौ ।

ॐ प्रमाणान्तरस्यानपेक्षत्वात् स्वयं प्रमाणत्वात् ।

(નારદ ભક્તિસૂત્ર, અનુવાક ૮, સૂત્ર ૫૮-૫૯)

x ॐ शान्तिरूपात् परमानंदरूपाच्च ।

(નારદ ભક્તિસૂત્ર, અનુવાક ૮, સૂત્ર ૬૦)

તા ૨૫ મી જૂન મંગલવાર

પ્રત્યેક લોગવૈભવ પછી દુઃખ તો આવે છેજ, પછી તે કા તો સુખની પછી તરતજ આવે કે લાભે ગાળે આવે, પણ આવવાનું તો ખરૂં જ છતાંમા જેટલો વધારે ઉન્નત હોય છે, તેટલું સુખની પાછળ દુઃખ પણ વધારે અને વહેણ આવે છે કાલ્ય કે આપણને જે ખરી જરૂર હોય છે તે તો સુખદુઃખ ઉભયની પર અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરવાની કૃમકે એ બન્ને આપણને આપણા મૂળ સ્વરૂપને ભૂલાવી દેનારા છે-હર શખનાગ છે, જેટલુંજ નહિ પણ એ બન્ને બેડીરૂપ છે એક બેડી લોખંડની તો બીજી સોનાની, પણ છે તે બન્ને બેડીઓજ એ ઉભયની પૂઠે આત્મા સહેલો છે, કે જેને સુખલોગ પણ નથી કે દુઃખલોગ પણ નથી સુખ અને દુઃખ એ તો અતકરણની ખાસ અવસ્થાઓ છે, અને હરેક અવસ્થા સદાય પરિવર્તનશીલ-ફરી જનારી હોય છે પરંતુ આત્મા તો સદેવ આનંદસ્વરૂપ, અપરિણામી અને શાંતિસ્વરૂપ છે એ આત્માને આપણે પ્રાપ્ત કરવાનો હોય એવું તો છેજ નહિ કેમકે તે તો આપણને ક્યારેનાય મળેલો છે આપણે તો કેવળ આપણા અતકરણ પર ચડેલા મેલના ઘર થોઈ નાખીને તેના દર્શન સિદ્ધ કરવાના છે

આપણે જ્યારે એ આત્મસ્વરૂપમા પ્રતિબિંબિત થઈ શકીએ ત્યારેજ જગતને આપણે વાસ્તવિક રીતે ચાહી શકીએ છીએ મારે ઉચ્ચામા ઉચ્ચો ખરો પદોપકાર કરવો હોય તોપણ એકવાર તો તમે તમારા પ'ડને અંતકરણને પૂખજ Cન્ધ ક્ષાપગ લઈ લાઓ એ પ્રકારે આપણા એ વિરાટ સ્વરૂપનું જ્ઞાન અનુભવસિદ્ધ કરીને તે પછીજ આપણે સમગ્ર જગતપ્રપચને પૂર્ણ શાંતભાવે નિદ્રાળવો ભેદએ આ જગતપ્રપચ એ બાળકોના ખેલ જેવો છે, એવું આપણે જ્યારે લાણી લઈએ, ત્યારે પછી જગતમા બનતી ઠોઈપણ ઘટના આપણને બ્યગ કરી ચકચે નહિ જા, જે પ્રશમાથી મન પ્રકુન્નિત થયે તો નિદ્રાથી તે ખિન્ન પણ નિઃશ્વય થયે ઈંદ્રિયોના તેમજ મનના પણ સઘળા મુખો

અસાર અને અનિત્ય છે; પરંતુ આપણી લીતર એક એવું નિરપેક્ષ સુખ રહેલું છે, કે જે સુખ કોઈની કે કશાની ઉપર આધાર રાખતું નથી. એ સુખ સંપૂર્ણ સ્વતંત્ર હોઈ પરમાનંદરૂપ છે. આપણું સુખ જેટલું લીતરની વસ્તુ ઉપર અવલંબે છે, તેટલું બહારની વસ્તુપર અવલંબતું નથી. માટે એ આંતરિક સુખાનંદ જેટલા પ્રમાણમાં આપણામાં વધારે ઉંડું ઉતરે છે તેટલા પ્રમાણમાં આપણે અધિક ધાર્મિક અને અધિક આધ્યાત્મિક બનીએ છીએ. એ આત્માનંદનેજ જગત ધર્મ કહીને ઓળખે છે.

આંતરિક જગત બાહ્ય જગત કરતાં અનંતગણું મોટું છે. બાહ્યજગત એ તો આંતરિક જગતનો માત્ર આંખો બાહ્ય-પ્રકાશ છે. આ જગત સત્ય નથી તેમ મિથ્યા પણ નથી; પરંતુ સત્યની છાયા માત્ર તે છે. કવિજન કહે છે તેમ “કલ્પના એ સત્યની સોનેરી ઢાળ ચઢાવેલી છાયામાત્ર છે.”

વેદાંતના મત પ્રમાણે જગતએ એક અચેતનનિર્ણવ જડ પદાર્થ માત્ર છે. એ જગતમાં આપણે જ્યારે પ્રવેશ કરીએ છીએ, ત્યારેજ તે આપણે માટે જીવંત વસ્તુ થઈ પડે છે. જગતના તમામ પદાર્થ અચેતન-નિર્ણવ છે. તેમને આપણેજ જીવિતદાન દઈએ છીએ. તેમ છતાં મૂળ બળુચકની માફક એ સત્ય વાત વિસરી જઈ તેમનાથી કોઈ વાર લડકીએ છીએ તો કોઈ વાર તેમનો ભોગ કરીએ છીએ; પરંતુ પેલી માછણોના જેવી તમારી ગતિ ન થાય તે ધ્યાનમાં રાખજો. એ વાત એવી છે કે, એક વાર કેટલીક માછણો બજારમાંથી ઘર પાછી ફરતાં માર્ગમાં સખત વાવાઝોડાના તોફાનમાં સપડાઈ ગઈ. તોફાન એવું ભારે હતું કે તેમનાથી સહીસલામત ઘર ભોગાં થવાય તેમ નહોતું. તેથી ત્યાં રસ્તામાંજ તેમણે એક માળણનો આશરો લીધો. માળણે તેમને રાત્રે સૂવા માટે જે ઘર કાઢી આપ્યું તે બગીચાની અડોઅડ આવેલું હતું; તેથી ત્યાંની હવા બગીચાનાં સુંદર ફૂલોની સુવાસથી તર બનેલી હતી. માછણોએ એ મકાનમાં પ્રવેશ કરતાંજ એ યુથબોદાર સુરંધ તેમના નાકને જણાવા લાગી; પણ એ મીઠી સુવાસ તેમને તો એવી અસહ્ય થઈ પડી કે આમ તેમ પાસાં ધસતાં ફેમે કરી તેમને ઉંધ

આવી નહિ આથી આખરે તેમની એટલે સૂચવ્યું કે 'આવો, આપણે આપણી છાબડીઓમા પાણી છાટીને આપણા ઉશીકે રાખીએ' તેની એ સૂચનાનો અમલ થતાજ યાને છાબડીઓ માથી નીકળતી મન્છીની દુર્ગંધનો નાકે સ્પર્શ થતાજ સઘળી માછણા નિરાતે ધારવા મંડી ગઈ.

આ સ સાગ પણ આપણે માટે મન્છીની છાબડી જેવો છે માટે એના ઉપર આપણે આપણા સુખલોગનો આધાર ન રાખવો જોઈએ જેઓ તેમ કરતા હોય, તેઓ તામસ પ્રકૃતિના અથવા બદ્ધ જીવો છે જીને પ્રકાર રાજસ પ્રકૃતિના જીવોનો છ તેમનામા અહિંસા બહુ પ્રબળ હોય છે તેઓ સદાસર્વદા 'હુ' 'હુ' કહ્યા કર છે તમને હાથે કેટલીક વાર સત્કાર્યો થાય છ, અને તેથી ઠેશિશ કરે તો તેઓ ધાર્મિક પણ થઈ શકે, પરંતુ સર્વથેષ્ટ વર્ગ તો સાત્ત્વિક પ્રકૃતિના જીવોનો છે સાત્ત્વિક પ્રકૃતિના જીવો નિરતર અતમુખ યાને આત્મનિષ્ઠ હોય છે આ સત્ત્વ, રજસ અને તમસના ત્રણે ગુણો પ્રત્યેક વ્યક્તિની અદર મોજુદ હોઈ જુદે જુદે અવસરે જુદો જુદો એકેએક ગુણ પ્રાધાન્ય લોગવતો જણાય છે

સૃષ્ટિ એટલે કશાની બનાવટ કે રચના, એવું નથી સમજવાનું, પણ એનો અર્થ 'જે સામ્યભાવ નહ થઈ ગયો છે તેને પુનઃ પ્રાપ્ત કરવાની ઠેશિશ' એ/લોજ સમજવાનો છે જેમ કેાઈ એક જીવના ચૂરા કરી પાણીથી ભરેલા કેાઈ વાસણ મા નાખીએ છીએ, તો તે દુકડા એકે એકે અથવા તો સાથે મળીને વેગબધ તન્તા તન્તા પાણીની સપાટી પર આવવાની ઠેશિશ કરે છે, તેમ સૃષ્ટિની બાબતમા પણ સમજવાનું છે જ્યાં આગળ જીવન કે જગત જેવું છે ત્યાં આગળ હુ ખ અને અશુભ તો થોડા ઘણા પ્રમાણમા હોવાનું જ જીવન એ હુ ખથી ચક્રાચલુ છે અને તેવું જ જોઈએ થોડા પણ અશુભતા પાયાપજ્જી જીવન આ જગતની સૃષ્ટિ અવલોકેલી છે જગતની અદર જે જે કંઈ હુ ખ અને અશુભ જેવું રહેલું છે તે બહુ મારુ છે કેમકે સામ્યભાવ વિધર થતાજ યાને સુખ-હુ ખ કિંવા શુભ-અશુભની મમાનતા સ્થપાતાજ સૃષ્ટિનો વચ ચર્ચ જશે મનવગ કે, સામ્યતા અને વિનાશ એ ઉભય એકજ વસ્તુ છે માટે જ્યાં સુધી

આ જગત ચાલે છે, ત્યાં સુધી તો સુખદુઃખ કિંવા શુભાશુભ એકબીજાના સગીર રહેવાનાં આમ છતાં જ્યારે આપણે જગત નું અતિક્રમણ કરીને સુખદુઃખ અને શુભાશુભ ઉભયથી પર થઈએ છીએ, ત્યારે આપણને પરમાનંદની પ્રાપ્તિ થાય છે.

આ સંસારની અદર દુઃખગ્રસ્તિત નયું સુખ, કે અશુભ વિહોણું કેવળ શુભ પ્રાપ્ત થાય, એ કદી શક્ય નથી કારણ કે જીવન અથવા જગત એટલેજ સામ્યભાવની ક્ષતિ આપણને જેની જરૂર છે તે મુક્તિની છે, નહિ કે જીવનની, સુખની કે શુભની સૃષ્ટિનો પ્રવાહ અનંત ને અનાદિ હોઈ એક અગાધ સરોવરની સપાટી ઉપરના સદા ગતિમાન મોજા જેવો છે એ સરોવરમાં એવાં ગહન સ્થાનો છે, કે જ્યાં આગળ આપણી ગતિ હજી થઈ શકી નથી, અને કેટલાક સ્થાનોએ સામ્યભાવની પુનઃ સ્થાપના થઈ ચૂકવા છતાં સપાટી પરતું મોજાં તો નિરતર ગતિશીલ ગ્રહા કરીને સામ્યાવસ્થા મેળવવાની ચેષ્ટા અસ્ખલિત ચાલી રહી છે જીવન અને મૃત્યુ એ એકજ ઘટનાના જુદા જુદા નામો માત્ર છે, કિંબદ્ધ ના એકજ સિદ્ધાંતની ઉલટ મુલટ બાબતો છે. ખન્ને માયાના રૂપ હોઈ માત્ર પ્રયત્નથી મમજી શકાય નહિ તેવાં દુર્બોધ છે એક વાત જીવવાની ચેષ્ટા થતી જોવામાં આવે છે તો બીજી ક્ષણે વિનાશ અથવા મૃત્યુની ચેષ્ટા થતી જોવામાં આવે છે આપણુ યથાર્થ સ્વરૂપ જે આત્મા, તે તો જે જીવન-મૃત્યુ ઉભયથી પર છે ઈશ્વરના અસ્તિત્વનો જ્યારે આપણે સ્વીકાર કરીએ છીએ યાને જ્યારે આપણે તેના સ્વરૂપને પિછાની એ છીએ, ત્યારે એમાં નિજ આત્માને ઓળખવા મિથ્યા બીજી કશું જ બનતું નથી એ આત્માથી યાને ઈશ્વરથી આપણે પોતેજ પોતાને જુદા પાડીને ઉપાસના કરીએ છીએ, પરંતુ વસ્તુતઃ તો તે સદા સર્વદા આપણો જ અંતઃગતમા છે, કે જે એકમ અદ્વિતીયમ ઈશ્વર છે

એ ગુમાયલી સામ્યાવસ્થાને પાછી પ્રાપ્ત કરવા માટે આપણે પ્રથમ તો જસદ્વારા તમમને અને પછી સત્ત્વદ્વારા રજસને જીતવા જોઈએ સત્ત્વ એ એક એવી સ્થિતિ, ધીર ને પ્રશાન્ત અવસ્થા છે કે જે કેમશઃ વધતી જાય છે, અને આખરે બીજા ભાવોનો યાને જન્મ અને તમસનો બિલકુલ

લોપ થઈ જાય છે બંધનના પરિત્યાગપૂર્વક મુક્ત થાઓ અને યદ્યર્થ ' પ્રભુપુત્ર ' બનો, એટલે પછી ઇસુ ભગવાન ની માફક તમે પણ પિતાનાં દર્શન પામશો. અનંત શક્તિ અને અનંત વીર્યનેજ ધર્મ તથા ઈશ્વર સમજવાનાં છે તેથી દુર્બળતા અને દામ્ભત્વમાનનો ત્યાગ કરી દો. જો તમે મુક્ત સ્વભાવ થાઓ તોજ આત્મા કહેવાઓ અને ત્યારેજ અમૃત ત્વ તમારી મુઠ્ઠીમા આવે ગુપ્તતા એ તો ઈશ્વરનો સ્વભાવ છે, અને એ મુક્ત સ્વભાવ એ ઈશ્વર છે

x

x

x

x

જગત અથવા સંસાર માટે માટે છે, અને નહિ કે હું જગત કિંવા સંસાર માટે તેમ શુભ અને અશુભ એ આપણા દાસ છે—બદા છે—શુભામ છે—અને નહિ કે આપણે તેમના આગળ પ્રગતિ ન કરતાં જ્યાં હોય ત્યાંના ત્યાં પડ્યા રહેવું, એ પશુઓનો સ્વભાવ છે, અશુભનો ત્યાગ કરી શુભની પ્રાપ્તિ માટે ડોશિશ કરવી એ મનુષ્યનો સ્વભાવ છે, અને શુભ અશુભ બેમાથી એકેયને માટે ચેષ્ટા ન કરતા સર્વદા સર્વ અવસ્થામા આનંદમય ગ્રંથે એ સ્વભાવ દેવતાઓનો છે. આપણે એવા દેવતા બનવાનું છે એને માટે હૃદયને સમુદ્ર ના જેવું વિશાળ બનાવો અને જગતના ક્ષુદ્ર ભાવોથી પર બનો, તે એટલે સુધી કે કદાચ કંઈ અશુભ આવી થકે તો તેનાથી પણ આનંદથી ઉન્મત્ત બની જાઓ. વળી જગતને એક છબીની માફક નિહાળના થાઓ છબીના શુભાશુભ ભાવ જેમ તમારી ચિત્તવૃત્તિને વિચલિત કરી શકતા નથી, તેમ જગતના શુભાશુભ ભાવોથી પણ તમે અવિભ્ર છે, જેમ જાણીને તેના સૌંદર્યનોજ માત્ર ઉપભોગ કયો જાઓ. જગતનું મુખ એ તો ચેરીઓમા રમતા બાળકોને ઉકરડામા થી કાચના મણકા જડે ને તેમને જે મુખાભામ થાય તેના જેવું સચ્ચિત્ર અને મિથ્યા છે માટે સંસારના મુખ-હુ ખો તરફ તો શાતબાવથી જુઓ અને ઉભયને એકરૂપે જુઓ મુખ-હુ ખ જ ને ભગવાનનો ખેવ છે, ઈશ્વરની લીલા છે, તેથી એમાનુ ત્યારે જે પણ આવી ગણે તે સ્થિતિમા આનંદ માનો

x

x

x

x

મારા ગુરુદેવ કહેતા હતા કે “બધુજ નારાયણરૂપ છે, છતાં વાધનારાયણને તો આદેશીજ નમસ્કાર કરી અળગા રહેવું ઉચિત છે; તેમ બધી જાતનાં પાણી નારાયણનાં રૂપ છે તો પણ મેલું ને ગંદું પાણી અપેય હોય ત્યાજ્ય છે.”

સુવિશાળ ગગનમંડળ એ પ્રભુજીતું ધૂપિયું છે, અને સૂર્ય-ચંદ્ર તેના જ્વલંત દીપક છે; તો પછી અન્ય મંદિરની જરૂર શી છે? સકળ નેત્રો વારાં છે, છતાં તને એકે નેત્ર નથી; સકળ હસ્તો તારા છે, છતાં તને એકે હસ્ત નથી. x

ત્યાગ અને ગ્રહણથી રહિત તથા પદ્મજાલાલસંતુષ્ટ થાઓ. કંઈ પણ મેળવવા કે છોડવાનો પ્રયત્ન ન કરો, અને જ્યારે જે આવી મળે તેનાથી સંતોષ પામો. જ્યારે કંઈ પણ વસ્તુ સ્થિતિ તમને કશાથી વિચલિત કરી શકે નહિ; ત્યારેજ સમજવું કે તમને સુક્ષિત અથવા સ્વારાજ્યસિદ્ધિ લાધી છે. માત્ર સંહત કર્યેજ નહિ ચાલે, પણ પૂર્ણરૂપે અનાસક્ત બનો. ચેલી સાંઢની વાત સદા સ્મરણમાં રાખજો. એ વાત એવી છે કે, એક વાર એક મચ્છર આવીને એક સાંઢના શિંગડા પર બેઠો. બહુ વાર સુધી બેઠા પછી એની સારાસાર ખુદ્દિ જાગ્રત થઈ અને એમ લાગ્યું કે, આ શિંગડા પર મારા બેસવાથી બિચારા સાંઢને બહુ કષ્ટ થતું હશે. આથી સાંઢને તે કહેવા લાગ્યો કે “રે સાંઢભાઈ! આપના શિંગડા ઉપર હું બહુ વારથી બેઠો છું, અને એમ કરીને મેં આપને બહુ કષ્ટ આપ્યું છે, એવું હવે મને લાગે છે; માટે ભાઈ! મને તેની માફી આપશો, હવે હું મારે ઉડી જાઉં છું.” તે સાંભળીને સાંઢ બોલ્યો કે “ના રે ભાઈ! ના. જોઈએ તો કુટુંબપરિવાર સાથે આવીને મારા શિંગડા પર બેસ ને! મારે મન તો એથી કશુંયે આવતું નથી કે જતું નથી.”

x અપાણિપાદો જલનો ગ્રહીતા । પश्यत्यचक्षુઃ સ શૃણોત્યકર્ણઃ ।

(ઉપનિષદ)

તા. ૨૬ મી જૂન બુધવાર

આપણું અહંજ્ઞાન-અહંભાવ ત્યારે ટળી જાય, ત્યારે જ આપણું સર્વોત્તમ કાર્ય સિદ્ધ થયું કહેવાય, અને ત્યારે જ બીજાઓ ઉપર આપણે વિશેષ પ્રભાવ પાડી શકીએ. સઘળાજ પ્રતિભાશાળી મહાપુરુષો આ વાત જાણતા હોય છે માત્ર એક ઈશ્વરજી કર્તાધર્તા હોવાથી એ દિવ્ય કર્તાની સમક્ષ આપણાં હૃદયનાં દ્વાર ખોલી દે; એને જ કાર્ય કરવા દે; અને આપણે પડે કંઈજ ન કરે. કેમકે ખરૂં જોતાં આપણે કંઈજ કરી શકીએ તેમ નથી. શ્રીકૃષ્ણે ગીતાજીમાં કહ્યું છે કે “હે અર્જુન! ત્રિલોકની અંદર મારે પોતાને કર્તાવ્ય કે પ્રાપ્તવ્ય જેવું કશું નથી, છતાં દોઢહિતાર્થ હું કર્મ કરું છું” માટે સઘળું એના ઉપરજ છોડી દે, યાને એનાજ ઉપર જાયો, આધાર રાખો તથા સર્વાંશે અનાસક્ત બનો. એમ થશે ત્યારેજ તમારે હસ્તે કંઈ સ્વાભાવિક કાર્ય ઉત્તમ પ્રકારે સિદ્ધ થશે જે શક્તિઓદ્વારા કાર્ય થાય છે, તે શક્તિઓને તો આપણે જોઈ શકતા નથી. માત્ર તેનાં પરિણામોનેજ આપણે જોઈ શકીએ. માટે ‘અહં’ ને અજાગું કરી તેનો નાશ કરો, તેને સાવ વિસારી દે અને ઈશ્વરનેજ તમારા અંતરમાં રહી કાર્ય કરવા દે. કેમકે એ કામ એતુ પોતાનું છે. આપણે તો અહંતા-મમતાથી અજાગા રહીને તેનેજ કાર્ય કરવા દેવાનું છે. એ સિવાય બીજું કંઈજ આપણે કરવાનું નથી જાણત એમ છે કે, આપણે જેમ જેમ આધા સરકતા જઈશું, તેમ તેમ ઈશ્વર વધુ ને વધુ આપણા અંતરમાં આવતો જશે માટે આપણા ‘કાયા અને ખોટા અહંભાવ’નો નાશ કરી કેવળ ‘પાકા અને માવ સાચા અહં’નેજ રહેવા દે. અર્થાત્ ‘હૃદ્ર અહં’ના પરિત્યાગપૂર્વક ‘વિરાટ અહં’ની ભાવનાને જાગૃત રાખો.

અત્યારે આપણે જે સ્વરૂપમાં ને જે સ્થિતિમાં છીએ તે પણ આપણાજ વિચારોનું અને ભાવનાઓનું પરિણામ છે માટે તમે કેવી જાનના વિચાર મેલો છો તે તરફ ખૂબ ધાનજી રાખજો. વાળી એ ઝીલું વસ્તુ છે, ત્યારે વિચારો લાંબા કાળ સુધી ટકનારા હોઈ તેમની ગતિ પણ દર-મુદત

વ્યાપી હોય છે. આપણે જે જે વિચાર કરીએ છીએ, તે પ્રત્યેકની આપણા આસ્ત્રિયર છાપ પડે છે. આધીજ સાધુ-જનની ટોળ-ટીખળમાં કિંવા ગાલિપ્રદાનમાં પણ તેના હૃદયસ્થ પ્રેમ અને પવિત્રતાનો પાસ બેઠેલો હોય છે, અને તેથી આપણું કલ્યાણજ થાય છે.

કશાયની કામના કરો નહિ. ઇશ્વરનું ચિંતન જરૂર કરો; પણ કશા બદલાની અપેક્ષા ન રાખો. કામનારહિત હોય તેમનાંજ કર્મો ફળદાયી બને છે. ભિક્ષાળી સાધુ સંન્યાસી-ઓદ્ધારા આંગણે આંગણે ધર્મનું વહન થયા કરે છે; છતાં પોતે કંઈ કરે છે તેનો ખ્યાલ સરખો તેમને હોતો નથી, તેમ બદલામાં કશાનો દાવો પણ તેઓ કરતા નથી. તેમને હાથે જે કાર્ય થાય છે તે અજ્ઞાતલાવે કિંવા બેખબર રીતેજ થયે જાય છે. જ્ઞાનરૂપી વૃક્ષનું ફળજ તેમના ખાધામાં આવે—અર્થાત્ પોતે કંઈ શુભ કાર્ય કરી રહ્યા છે એનું જો તેમને જ્ઞાન સ્ફૂરે, તો તરતજ અહંકાર તેમના પર સ્વારી કરે અને તેમને હાથે થતું લોકકલ્યાણ બિલકુલ અલોપ થઈ જાય. ‘હું’ એ શબ્દનું ઉચ્ચારણ કરતાંજ આપણે ભૂલભૂલામણીમાં સપડાઈએ છીએ; આપણી આંખે અવળા પાટા બંધાઈ જાય છે; અને પછી કહીએ છીએ કે, અમે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીએ છીએ! પરંતુ વસ્તુતઃ તો એ ઘાણીએ બેઠેલા બળદના જેવો મિથ્યાશ્રમ છે. ભગવાને પોતાના સ્વરૂપને સર્વોત્તમ રીતે તદ્દન અદૃશ્ય રાખ્યું છે, તેવી રીતે જે મનુષ્ય પોતાની જાતને સંપૂર્ણ છુપાવી શકે છે; તેનુંજ કાર્ય સરસમાં સરસ રીતે સિદ્ધ થાય છે. પોતાની જાતને છુટો, એટલે સમગ્ર જગત છુટાઈ જશે—રે ! તમારા ચરણોમાં આવી આજોડશે.

સત્ત્વમાં સ્થિરતા થતાં આપણે સકળ પદાર્થોને તેમના

x બાધબલમાં વર્ણન છે કે “સૌથી પ્રથમ સરગ્ગયલા સ્ત્રી—પુરુષ જે આદમ ને ઇવ, તેમને ઇશ્વરે સ્વર્ગનો બગીચો રહેવા માટે આપ્યો હતો, પણ સાના જ્ઞાનવૃક્ષનું ફળ ખાવાની સખત મના કરી હતી. આમ છતાં સેતાનની પ્રેરણાથી એ ફળ તેમણે ખાધું; અને ખાતાજ તેઓ પોતાના અસલ નિષ્પાપ સ્વભાવથી બ્રહ્મ થઈને પૃથ્વીપર આવી પડ્યા.” એને ઉદ્દેશીને સ્વામીજીનું આ કથન છે. આ ઠેકાણે ‘જ્ઞાન’નો અર્થ સુખ-દુઃખ, શુભ-અશુભ ઈતિ નું આપેક્ષિક જ્ઞાન એમ સમજવાનો છે

બંગાળી અનુવાદક

અસલ સ્વરૂપમાં ભાળી શકીએ છીએ, અને પછી ઇન્દ્રિયો
અને બુદ્ધિના ક્ષેત્રોથી પર પણ થઈ શકીએ છીએ. અહંતા
ની વચ્ચે જેથી મજબૂત દિવાલ આપણને ગોધી રાખે છે.
સર્વ બાબતોનો આપણે અહંતાની સાથે સંબંધ જોડીએ
છીએ અને એમ માની લઈએ છીએ કે, અમુક કામ તો
હું કરું છું, તમુક તો મારું છે; આ વિચાર મારો છે ને
પેણું સૂચન તો મેં કર્યું છે, ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ. આ છુદ્ધ
'અહંતા મમતા'ના ભાવને જોડી વારે દૂર કરી દો. અહંતા
રૂપી જે પૈશાચિક ભાવ આપણી જાંઘર પર કરી રહ્યો છે
તેને સદંતર સંહારી નાખો. 'નાહ નાહં, તૂહિ તૂહિ' એજ
મંત્રનું ઉચ્ચારણ કરો, એનેજ અનુભવો અને એનેજ જીવન-
માં ઉતારો. આ અહંતાએ નિર્માણ કરેલા જગતનો જ્યાંસુધી
આપણે ત્યાગ નહિ કરી શકીએ, ત્યાંસુધી સ્વર્ગના રાજ્યમાં
પ્રવેશ કરવાને આપણે કદાપિ સમર્થ થઈ શકીએ નહિ. કોઈથી
કદાપિ તેમ થયું નથી અને ભવિષ્યમાં થનાર પણ નથી.
સંસારનો ત્યાગ કરવાનો માયનો એજ છે કે, આ અહંતાને
સર્વથા વિસારી મૂકવી. તેનો ખ્યાલ સરખો ન રાખવો—
અર્થાત્ દેહમા વસવા છતાં દેહમય જની રહેવું નહિ. એ
બદ્ધત અહંતાનું તો બિલકુલ નિકંદન નીકળી જવું જોઈએ;
એટલે સુધી કે લોકો જ્યારે તમારે માટે યદ્વાતદ્વા બોલતા
હોય ત્યારે પણ તમારે તેમને આશીર્વાદ આપતા થવું જોઈએ.
તે લોકોના તમારા ઉપર કેવા ઉપકાર થયા છે ને ધાય છે
તેનાજ માત્ર એવે પ્રશ્નને વિચાર કરો. તેમની ગાળોથી કે
નિંદાથી તમારે જરાયે અહિત થવાનું નથી. ઉલટું અહિત
થશે તો તેમજુજ થશે અહંતાના નાશનો સહેલો ને સુગમ
ઉપાય એજ છે કે, જે સ્થાનના લોકો તમને પિછારતા
હોય, તેજ સ્થાને ખાત્ર કરીને જાઓ. એટલે તે લોકો
તમારી અહંતાને મારી જૂંટીને તમાગમાથી જગાડી દેશે, અને
એમ ધર્મ તમે પ્રભુના વધારે નિકટવર્તી થશો. વાંદરી જેમ
પોતાના બચ્ચાને પોતાની મલામતીના વખતમા છાતી સરસું
ચાપી રાખે છે, પરંતુ પોતાના જનપર આવી પડતા તેને
પડતું મૂકે છે એટલુંજ નહિ પણ તેને પોતાના પગ નીચે
નાખતાં પણ પાછી પાની કરતી નથી, તેમ—આબેદુજ તેમજ

આપણે પણ આ સંસારરૂપી બચ્ચાને કાપતું આવે ત્યાં સુધી વળગતા રહીએ; અને આખરે તેને પગતળે કચડી નાખવાની જરૂર જણાતાં તેમ કરવાની પણ તાકાત આપણામાં આવી હોય તોજ આપણે ઇશ્વરની સમીપ જવાના અધિકારી થયા કહેવાઈએ. સદ્ગતિ અને ધર્માચરણને માટે સામાવાળાઓના અત્યાચાર સહેવા વારો આવે તો તેને ધન્ય ઘડી ધન્ય દહાડો સમજવો. તેમ આપણને જો લખતાં વાંચતાં ન આવડતું હોય ચાને દુનિયાની નજરમાં આપણે અલણ ને ઠોઠ મનાતા હોઈએ, તો પણ આપણી જાતને ધન્ય માનવી. કેમકે ઇશ્વર અને આપણી વચ્ચે અંતરાય ઉપસ્થિત કરનારી, કિંજલુના ઇશ્વરથી આપણને અલગ અગર અહિંમુખ કરનારી વસ્તુઓ એથી ઓછી થાય છે.

વિષયભોગો લક્ષાવધિ ક્ષિપ્ર નાગ છે. અને તો આપણે ધુંદીજ નાખવો જોઈએ. ભોગનો ત્યાગ કરીને આપણે આગળ ને આગળ ડગ ભરીએ છીએ, ત્યારે તુરતમાં કશું હાથ નહિ આવવાથી આપણે નિરાશ પણ થઈએ છીએ; પરંતુ એ વખતે ખાંસ સાવચેત રહો, દબતાને ન ગુમાવો અને ત્યાગને મજબૂતીથી વળગી રહો. આ સંસાર એક ભયંકર પિશાચ જેવો છે. સંસાર એ એક રાજ્ય છે અને આપણું ‘ક્ષુદ્ર અહ’ એ તેનો રાજા છે. તેને અળગું કરી દઇ દબતા-પૂર્વક ઉભા રહો. કામ-કાંચન અને માન-યશનો પરિત્યાગ કરી પ્રભુનેજ મજબૂત હાથે પકડી રાખો; એટલે આખરે સંપૂર્ણ ઉદાસીનતાનો ભાવ સાધ્ય થશેજ થશે. ઇંદ્રિયોને ચરિતાર્થ કરવામાં ચાને ઇંદ્રિયોની તૃપ્તિમાંજ સુખ સમાયણું છે, એ ખ્યાલ સર્વાંશે જડવાદાત્મક છે. ઇંદ્રિયોની એ રીતની તૃપ્તિમાં સાચા સુખાનંદનો એક કણ પણ નથી હોતો. એમાં સુખનો જે અત્થ સ્વત્થ ભાસ થાય છે, તે તો એ સાચા આનંદનો માત્ર પડછાયોજ છે.

ઇશ્વરને આત્મસમર્પણ કરી દે છે, તેજ જગતના કહે-વાતા કર્મવીરો કરતાં જગતને માટે વધુ કામ કરે છે. પોતાની જાતને સંપૂર્ણ શુદ્ધ કરી હોય એવો એક પણ માણસ પલટણ-ખંધ ધર્મપ્રચારકો કરતાં વધુ કાર્ય કરે છે. ચિત્તશુદ્ધિ અને મૌનમાંથીજ વાણીમાં અદ્ભુત શક્તિ આવે છે.

“કમળના ફૂલ જેવા બનો. કમળ એક જગાએજ સ્થિર

રહે છે ને ખીલે છે, પણ ખીલે છે ત્યારે ભમરાઓ અને મધ માખીઓ ચોમેરથી આપોઆપ આવી ચડે છે” અર્થાત્ એક વાર સાધનભજનદ્વારા પોતાનેજ સાધો-સુધારો, એટલે પછી તમારા જ્ઞાન અને ચારિત્ર્યની સુવાસથી આકર્ષાઈને લોકો આપો આપજ તમારી પાસે આવીને શિક્ષાદીક્ષા માગશે, અને ગ્રહણ કરશે, તમારે પ્રચાર માટે કોડધામ કેન્દ્રની નજર નહિ રહે

શ્રીયુત કેશવચંદ્ર સેન અને શ્રીરામકૃષ્ણદેવની વચ્ચે એક મહત્ત્વનો ભેદ હતો તે એ કે, શ્રીરામકૃષ્ણદેવની સાધના પરમાત્મસાક્ષાત્કાર માટેની હતી અને ઘણા લોક તેમને ગાંડામા ગળી કાઢતા હતા, ત્યારે કેશવબાળુ પ્રથમથીજ એક પ્રખર ધર્મસુધારક, મહાન નેતા અને ભારતવર્ષીય બ્રહ્મોસમાજના સ્થાપક થયા હતા. પરિણામ શું જણાયું ? એજ કે, બાર વર્ષની સાધના દરમિયાન તેમને લોકો બહુ બાળુતા પણ નહિ, પરંતુ છેવટે તો એ પન્થ શાત દક્ષિણેશ્વરવાસી મહા પુરુષ કેવળ ભારતવર્ષનાજ નહિ પણ જગતના વિચારસાગર મા કાન્તિ કરી ગયા છે એવા મૌનધારી કિંવા મિતભાષી મહાપુરુષોજ મહાશક્તિનું ઉત્તમ સાધન બની શકે છે એવા મહાપુરુષો બહુ બોલતા નથી, પણ પ્રેમભક્તિમા ચકચૂર રહી પોતાનું જીવન ગુજારે છે તેઓ “હું કે માફ” કદાપિ કહેતા નથી-અર્થાત્ પોતે નિર્મમ અને નિરહકારી હોઈ, પોતાને ઈશ્વરના ચત્રરૂપ યુવા માટે બાજ્યશાળી લેખે છે આવી આદ્યુત વ્યક્તિઓજ અનેક મહાપુરુષોને ઉત્પન્નવી શકે છે તેઓ સદા સર્વદા ઈશ્વરની માથે તાઠાત્મ્ય સાધના થકા આ સામાન્ય જગતથી બહુ બહુ દૂર એવા એક આદર્શ જગતમા વસતા હોય છે તેઓને કશાંયની કામના હોતી નથી, તેમ તેઓ કશું ઇનાદાપૂર્વક કરતા નથી, છતાં પણ જગતના સાચા અને દ્રેષ્ટ મેવક-એટલે કે જગતના મર્મ પ્રકારના ઉચ્ચ ભાવોને પ્રેરનારા તેઓજ હોય છે વળી તેઓ જીવન્મુક્ત હોઈ અહતને નામે તેમનામા મીઠું વળેલું હોય છે-અર્થાત્ તેમની દુઃખ અહતામમતા નષ્ટ થઈ ગઈ હોય છે અને માનવશની લોહપતા પણ અસ્તગત થઈ હોય છે હુંકમાં કહીએ તો તેમનું તમામ વ્યક્તિત્વ લોપાઈ જઈને તેઓ શુદ્ધ અત્વરૂપ બની રહ્યા હોય છે

તા. ૨૭ મી જૂન ગુરુવાર

નિવૃત્તિ એટલે સંસારમાંથી અળગા થઈ જવું તે. હિંદુઓનાં પુરાણોની અંદર કહેવાયું છે કે સનક, સનાતન, સનંદન અને સનતકુમાર—એ ચાર પ્રથમ સરજાયલા ઋષિઓને હંસરૂપે સ્વયં લગવાને એતાળ્યા હતા કે, સુદિપ્રપંચ એ માત્ર ગૌણ વસ્તુ છે; અને તે ઉપરથી તેઓ પ્રજોત્પત્તિના કાર્યથી અલગ રહ્યા હતા. નામરૂપથી બ્યારે આપણે મુક્ત થઈશું, એટલે કે બ્યારે આપણને સારા કે માઠા કોઈ પણ દેહની આવશ્યકતા નહિ રહે, ત્યારે—ત્યારેજ આપણે ભવ પાશમાંથી છૂટી ચકીશું. શાશ્વત ઉત્તતિ એટલેજ શાશ્વત બંધન; તેથી નામરૂપની ઉત્તતિ ઇચ્છવા કરતાં તેમનો સમૂળગો થવંસ ઇચ્છવો એજ બહેતર છે. આપણે હરકોઈ પ્રકારના દેહમાંથી—રે ! દેવદેહમાંથી પણ મુક્તિ મેળવવી જોઈએ. એકમાત્ર ઇશ્વરજ મથાર્થ સત્ય વસ્તુ છે; એ સત્ય વસ્તુનું અસ્તિત્વ કદાપિ સંભવિત નથી. અસ્તિત્વ માત્ર એક આત્માનું જ છે અને સોડદમ કહેતાં તે હુંજ છું.

નિષ્કામભાવે કરતાં સત્કાર્યોની—નિષ્કામ કર્મની જરૂર અથવા કિંમત કેવળ મુક્તિપૂરતીજ છે. પરોપકારનાં નિષ્કામ કર્મોદ્દાગ કરતાં પોતાનું કંડ્યાણુ થાય છે, તેટલું બીજા કોઈનું નહિ.

જ્ઞાન એટલે માત્ર વર્ગીકરણ. એકજ જાતની દેટલીક વસ્તુઓને એકજ વર્ગમાં ગોઠવી દેવી તેવું નામ જ્ઞાન છે. એકજ પ્રકારની અનેક વસ્તુઓ બ્યારે આપણા જોવામાં આવે છે, ત્યારે તે બધીને આપણે અમુક એક નામ આપીએ છીએ અને સંતોષ પામીએ છીએ. આપણને પત્તો મળે છે એ કેટલીક ઘટનાઓનોજ મળે છે; તે ઘટનાઓ કેમ બનવા પામી તેના કારણનો પત્તો તો કદી લાધતોજ નથી. આવા પ્રકારના અજ્ઞાનમાં અટવાયા કરનારા આપણે અજ્ઞાનનાજ એક વિશાળતર ક્ષેત્રમાં ચોમેર ઘૂમી આવીને એમ માની લઈએ છીએ કે, આપણે કંઈક બાણ્ય—આપણને કશાકતું જ્ઞાન લાંધ્યું ! આ સંસારમાં “શા માટે ?” એ પ્રશ્નનો ઉત્તર મળી

શકે તેમ નથી. એના ઉત્તર માટે તો આપણે ભગવાનની હંજુરમાજ જવું જોઈએ જે સકળનો જ્ઞાતા અને પ્રકાશક છે તેને આપણે કોઈ પણ રીતે બાંધી શકીએ તેમ નથી કારણ કે સમુદ્રમાં પડતા મીઠાના ગાંગડા જેવો એનો પ્રકાર છે. મીઠાનો ગાંગડો સમુદ્રમાં પડતાજ જેમ સમુદ્રની સાથે ભળી જઈ તદ્દપ થઈ જાય છે, તેમ મનુષ્ય પણ જ્ઞાતાના સ્વરૂપસાગરમાં અંપલાવીને જ્ઞાતારૂપ જની જાય છે, જોટલે પછી તેના સ્વરૂપને પ્રકાશમાં આજીવાપણું રહેજ ક્યાં ?

વિષમતા એ સૃષ્ટિનું મૂળ છે, અને સામ્ય કિંવા એક રસતા એ ઇશ્વરનું સ્વરૂપ છે એ વિષમ બાવને તરીને પાગ ચાલ્યા જશે, જોટલે જીવન અને મૃત્યુ બંને નષ્ટ થઈ જશે, અને તમે શાશ્વત સામ્યને પ્રાપ્ત થઈ બ્રહ્મમાં પ્રતિષ્ઠિત થશો, કિંબદુના સ્વયં બ્રહ્મરૂપ જની રહેશો. માટે કોઈ પણ રીતે મુખિને માધો—જનને જોખમે પણ મુખિને સિદ્ધ કરે. એક ચોપડીની સાથે તેના નથળા પાનાએનો જેવો અને જેટલો સંબંધ છે, તેવો ને તેટલોજ સંબંધ આપણા સકળ જન્મેનો આપણી સાથે છે, કિંતુ આપણે વાસ્તવિક રીતે તો અપરિણામી, આદીન્વરૂપ અને આત્મારૂપ હોઈ તેના પર જન્માનરોની હાયામાન પડે છે જેવી રીતે કોઈ એક સજગતી મશાલને ગોળ ગોળ ધૂમાવનાં આપણી આખને એક વસ્તુવની પ્રતીતિ થાય છે પણ વસ્તુત તે મિથ્યા છે, તેવીજ રીતે આ જન્મપરંપરાની પ્રતીતિ પણ મિથ્યા છે આત્મામાંજ વ્યક્તિમાત્રનું એકત્વ નહેલું છે, અને એ આત્મા અનંત, અપરિણામી અને અચચળ દોવાથી તેજ બ્રહ્મ છે, એ આત્માને જીવન કહી શકાય નહિ, પણ તેના યોગથી-સત્તા મૂર્તિધીજ સમસ્ત જીવનની ઉત્પત્તિ થાય છે એ આત્માને પોતાને ‘મુખ’ કહેવાય નહિ, પણ એનાદારાજ મુખની નિષ્પત્તિ છે.

આજકાલ લોકો ભગવાનનો યગ્ન્યાગ કરે છે, કારણ કે તેમની ધાન્ય પ્રમાણે જગતના મુખસ્વચ્છદના માટે તેણે જેટલું કંવુ જોઈએ તેટલું તે કર્યો નથી, અને તેથી તેઓ સવાલ કરે છે કે “અમને એ શા કામનો છે ?” કેમ બાળે ધર્મ એ કચનાપટ્ટીનો કોઈ અધિકારી ન હોય ! શું

આપણે પણ જ્યાં તેને એવાજ ભાવથી અવલોકીશું ?

આપણાથી થઈ શકે તેમ છે તે એટલુંજ કે, આપણી સઘળી વાસનાઓને, ઈર્ષાઓને, ઘૃણાઓને અને લેદ્દખુદ્ધિને તિલાંજલિ આપી દઈએ. “ક્ષુદ્ર” “હુ”ને કચડી નાખવું જોઈએ, મનને મારી નાખવું જોઈએ—એક જાતની માનસિક આત્મહત્યાજ કરવી જોઈએ ! શરીર અને મનને પવિત્ર અને સ્વસ્થ રાખો, પણ તે કેવળ પરમાત્મપ્રાપ્તિ કરવાના કામમાં આપણને યત્નરૂપે મદદગાર થાય એટલા માટેજ. શરીર અને મનનું ખરેખરું પ્રયોજન પણ માત્ર એટલુંજ છે. કેવળ સત્યની ખાતરજ સત્યને ટુંડો; તેનાદ્વારા આનંદ મેળવવાની આકાંક્ષા ન રાખો. સત્યને ટુંડતાં આનંદ તો એની મેળેજ આવી મળશે. પણ એ આનંદની લાલચથી સત્યની શોધમાં ન પ્રેરાવું, પરમાત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ સિવાય અન્ય કોઈજ ઉદ્દેશ ન રાખવો જોઈએ. સત્યની પ્રાપ્તિ નરકમાં રહીને થતી હોય તો તેમ કરવામાં પણ પાછી પાની કરવી નહિ. નરકમાં રહીને પણ સત્યને પ્રાપ્ત કરવાની હામ લીડો.

તા. ૨૮ અને ૨૯ જૂન

આજે તા ૨૮ મીએ અમારી બધી મહત્તી સ્વામીજીની સાથે એક બગીચાએ ઉલ્લાસી કરવા ગઈ હતી સ્વામીજીની ઉપદેશધારા ત્યાં પણ રોજની માફક ચાલુ હતી, પરંતુ આજના ઉપદેશની, સુસાદરી દરમિયાન નોંધ લઈ શકાઈ નથી થેરથી નીકળવા પહેલાં નાસ્તા વખતે તેમણે કહ્યું હતું કે —

સર્વ પ્રકારના અગ્નિને માટે પ્રભુનો પાડ માનો અગ્નિ પણ પ્રભુનું જ સ્વરૂપ છે પ્રભુની મર્વાબાપી શક્તિ અગ્નિકારાજ આપણી બધી શક્તિમા પરિણામ પામે છે અને આપણને સર્વ કાર્યોમા સહાય કરે છે

(આજે તા ૨૮ મીએ સ્વામીજી ગીતાજી લઈને આવ્યા)

ગીતાજીમા હૃદયિકા કહેતા ઇન્દ્રિયોના, કિંવા ઇન્દ્રિય યુક્ત જીવસમૂહના અધીશ્વર એવા શ્રીકૃષ્ણે, શુદ્ધકેશ કહેતા નિદ્રાના અધીશ્વર કિંવા નિદ્રાને જીવનારા અર્જુનને ઉપદેશ આપેલો છે આ જગતજ ‘ધર્મક્ષેત્ર’ કુચ્છેત્ર છે પાત્ર પાડવો (અર્થાત્ ધર્મ) સો કોરવો (એટલે કે જે સકળ વિષયોમા આપણે આસક્ત હોઈએ છીએ તેમની) સાથે યુદ્ધ કરે છે. પાત્ર પાડવભાઈઓની અદર અર્જુન (અર્થાત્ પ્રભુજી જીવાત્મા) સર્વશ્રેષ્ઠ વીર હોઈ તે સેનાપતિનું કામ કરે છે આપણે સમગ્ર ઇન્દ્રિયસુખોની સાથે એટલે કે જે જે વસ્તુઓમા આપણી અતિશય આસક્તિ હોય છે તે તે તમામ વસ્તુઓની સાથે આપણે યુદ્ધ કરીને તેમનો સહાર કરી નાખવાનો છે—અર્થાત્ આપણે નિઃસંગ જીવોને એકલા ઉભા રહેવાનું છે

શ્રીકૃષ્ણે સંસારના સર્વ કાર્યો કર્યા હતા, પણ તે અનાસક્ત રહીને તેઓશ્રી સમારમા રહેવા છતાં સંસારપ્રેમી કદી ધર્મ ગયા નહોતા. માટે “બધાજ કાર્યો કરો પણ તે અનાસક્તિપૂર્વક કરો, કાર્યની ખાતર કાર્ય કરો, તમારા પોતાની ખાતર કશું ન કરો.”

x

■

x

x

x

તમારી સ્વાધીનતાથી જો બીજાનું લેશ પણ અહિંન થતું હોય તો તે સ્વાધીનતા કુદન્તી સ્વાધીનતા નથી એમજ

સમજવું. કોઈનું અનિષ્ટ કદાપિ કરો ના—કોઈને પણ અપાયકારક કદાપિ નીવડો ના.

x x x x

જઠલાવથી જોતાં કુવિચારો એ રોગનાં જંતુઓ જેવા છે. આપણા રહે—એ જાણે લોખંડના દુકડા છે, અને તેના પર આપણો પ્રત્યેક વિચાર આસ્તે આસ્તે હથોડાના ઘા કરી, જેવી આપણી ઇચ્છા હોય છે તેવા આપણને બનાવે છે.

વિશ્વના સકળ સુવિચારોના આપણે વારસા છીએ; પણ આપણો એ વારસાઈ હક્ક આપણને ત્યારેજ પ્રાપ્ત થાય કે જ્યારે આપણે તેમને માટે આપણાં હૃદયદ્વાર તદ્દન ખુલ્લાં રાખીએ.

x x x x

અનંત જ્ઞાનનો ઝરો તો આપણુ પ્રત્યેકની અંદર—શુદ્ધ છીડીધી માંડીને તે સ્વર્ગીય દેવતાની અંદર—અસ્પર્શિત વહી રહ્યો છે. સ્વાભાવિક ધર્મ જેવા જઈએ તો માત્ર એકજ છે. માત્ર આપણેજ પોતે તેનાં સિત્ત સિત્ત રૂપો, સિત્ત સિત્ત ચિહ્નો અને સિત્ત સિત્ત પ્રકાશનો લઈને લડી મરીએ છીએ. જેમને શોધતાં આવડે છે તેમને માટે તો સત્યયુગ આ વર્તમાન કાળમાં પણ વિદ્યમાન છે. ખરી બાબત એમ છે કે, આપણે પોતે બ્રહ્મ થઈ ગયાં છીએ, તેથીજ જગતને બ્રહ્મ થયેલું મानी લઈએ છીએ.

પૂર્ણશક્તિને આ જગતમાં કંઈજ કરવાપણું હોતું નથી. તે તો માત્ર ‘અસ્તિ’ કિંવા ‘સત્’જ કહેવાય, તેને કર્તવ્ય કે કર્મ જેવું કંઈજ નથી.

યથાર્થ સિદ્ધિ એકજ છે એ વાત સાચી, પણ આપે ક્ષિક સિદ્ધિઓ વિવિધ પ્રકારની હોય એ પણ તેટલુંજ સાચું સમજવું.

તા. ૩૦ મી જૂન, રવિવાર

કોઈ પણ કંપનાનો આશય લીધા વગર કશાનો વિચાર કરી શકાતો નથી એકાદા પણ આચળવાળા પ્રાણીનો આધાર લીધા વગર આચળવાળા સમગ્ર પ્રાણીવર્ગની સમજૂત આપણા મનમાં ઠસતી નથી, એવુજ ઈશ્વરની બાબતમાં પણ છે

વિચારમાનને બે અંગ હોય છે—એક તો ‘ભાવ’ અથવા ‘વિચારણા’ અને બીજો એ ભાવસૂચક ‘શબ્દ’ અને આપણને એ બંનેની જરૂર છે વિજ્ઞાનવાદી (આઈડિયાલિસ્ટ) તેમ જડવાદી (મટીરિયાલિસ્ટ) એ બેઉમાંથી એકનો મત સંપૂર્ણ સત્ય નથી આપણે તો ભાવ તેમજ તેનો પ્રકાશ, એ બંનેને સ્વીકારવા જોઈએ

નિર્વાણની અવસ્થા તમને ત્યારેજ પ્રાપ્ત થઈ કહેવાય, કે જ્યારે તમારી અહંતા અને મમતા બિલકુલ નહીં થઈ જાય ભગવાન બુદ્ધદેવે કહ્યું કે “જ્યારે ‘તમે’ નહિ રહે, (યાને જ્યારે તમારો કુદ્ર અહંભાવ ઓગળી જશે), ત્યારેજ તમને તમારી સર્વોચ્ચ અને યથાર્થ અવસ્થા પ્રાપ્ત થશે”

મોટા ભાગના લોકોમાં એ અવસ્થા દિવ્ય જ્યોતિ કહેતા પ્રભુનો પ્રકાશ ઠકાયેલો અને આછો હોય છે કોઈ એક લોકોની પીપમાં આપણે એક દીવો રાખીએ તો તેનો ઉત્તસ જેમ જલાર ફેલાવા પામતો નથી, તેમજ આ દિવ્ય જ્યોતિની બાબતમાં પણ અધિકાંશ લોકોના મનમાં હોય છે, પણ એવી ગણવા જેવું નથી પવિત્રતા અને નિસ્વાર્થતાના અભ્યાસથી ક્રમે ક્રમે આપણે એ દિવ્ય જ્યોતિની આડે રહેલા પડદાને ખાતળો ને ખાતળો કરતા રહીશું, તો આખરે તે કાચની માફક પારદર્શક બની જશે શ્રીરામકૃષ્ણદેવનું, માનો કે લોકોની પીપમાંથી કાચના બુગડામાં રૂપાતર થવા પામ્યું હતું અને એ રૂપાતર એવું તો સ્વચ્છ અને પારદર્શક હતું કે તેનાદ્વારા અદર અઘડગી રહેલી જ્યોતિ આબેદૂષ જણાતી હતી અત્યારે આપણે બંને એની લોખંડની પીપો દોઢાં, પણ વહેલા મોટા તો આપણ ગોને કાચની પીપોમાં ફેરવાઈ જવાનું છે એજ મારો આપણ વિચરણ થઈ રહ્યું છે કાચની પીપમાં રૂપાતર થાગીએ એટલેથીજ બચ નથી થવાનું,

પણ એથી એ ઉચ્ચતર ને ઉચ્ચતર વિકાસ સાધવાનો છે. કારણ કે પારદર્શક કે અપારદર્શક પણ પીપ જેવું બ્યાંસુધી રહે ત્યાં-સુધી તો આપણે જઈ સાધનદ્વારાજ વિચારવાનું કે ચિંતન કરવાનું રહે છે. અસહિષ્ણુ અગર અધીરી વ્યક્તિ કોઈ કાળે આમાં વિનયવંત નીવડી શકે નહિ.

* * *

મોટા મોટા સંતો ને સાધુમહાત્માઓ આદર્શ તત્ત્વના પદાર્થપાઠ અથવા દૃષ્ટાંત જેવા હોય છે; પરંતુ તેમના ચેલાઓ તે સંત મહાત્મા વ્યક્તિનેજ આદર્શ કિંવા તત્ત્વ ગણવા-ગણાવવામાં અસલ આદર્શ—અસલ તત્ત્વ જે ઈશ્વર તેને વિસરી જાય છે.

સગુણ ઈશ્વરની વિરુદ્ધ ભગવાન બુદ્ધે ઉપાડેલી ભુખેશનું પરિણામ એ થયું, કે ભારતવર્ષમાં પ્રતિમાપૂજા દાખલ થઈ. બાકી વૈદિક યુગમાં પ્રતિમાપૂજાને કોઈ પિછાનતું પણ નહોતું; બુદ્ધદેવના ધર્મપ્રચારને પરિણામે જગતના સ્વજાતરીકે તથા લોકોના સખાસ્વરૂપે ઈશ્વર મનાતો જાંઘ થયો. એટલે તેની પ્રતિક્રિયારૂપે પ્રતિમાપૂજાની ઉત્પત્તિ થઈ. બુદ્ધની પણ મૂર્તિ ઘડાઈને પૂજવા માંડી. ઈસુના સંજ્ઞાધર્મમાં પણ એવોજ પ્રકાર બન્યો છે.

x x x x

સુધારા માટે ચેતા પ્રબળ પ્રયત્નોનું પરિણામ આજરે તો ગતિરોધકજ બને છે. માટે કોઈને એમ ન કહો કે “તું ખરાબ છે.” ઉલટું એમજ કહો કે “ભાઈ! તું સારો છે, પણ હજી વધારે સારો થા.”

પુરોહિતોનો વર્ગ સકળ દેશમાં અનર્થકારી છે. કેમકે તેઓ જનતાને ભાંડે છે, વખોડે છે અને તેમની કુત્સિત ટીકાઓ કરે છે. તેઓ સમાજરૂપી યંત્રનો એક તાર પકડી-ને તાણે છે ને માને છે કે, અમે યંત્રને સુધારીએ છીએ; પણ પરિણામ એ આવે છે કે, એક સુધારવા જતાં બીજા બે ત્રણ બગડે છે. ગ્રેમને કહી ભાંડવાપણું કે નિંદવાપણું હોતું નથી. પ્રતિષ્ઠાની આકાંક્ષા હોય ત્યાંજ ભાંડણ કે નિંદાને સ્થાન રહે છે. ધર્મસંગત કિંવા ન્યાયસંગત કોપ, તેમજ શાસ્ત્રસંમત હિંસા જેવી કોઈ વસ્તુજ નથી.

જે તમે ક્રોધને સિદ્ધ નહિ થવા દો, તો તે શિયાળવું થઇને ઉભું રહેશે સ્ત્રીબતિ શમ્ભિનું સ્વરૂપ છે પણ અત્યારે પુરુષબતિ તેના પર અત્યાચાર ગુજારીને તેમનો હુરૂપયોગ કરી રહ્યો છે, તેથી જ તે શમ્ભિની દેવીઓ અનર્થની દેવીઓ વધુ થઇ રહી છે સ્ત્રીબતિ અત્યારે શિયાળરૂપ છે, પણ તેના પર ગુજરતો અત્યાચાર બધા થશે કે લાગલી તે મિહિષ સ્વરૂપ થઇ જશે

સાધારણ રીતે કહીએ તો આધ્યાત્મિક મહારવાકાક્ષાનું યાને ધર્મભાવનું મન-બુદ્ધિદ્વારા નિયમન કરવું ઉચિત છે. તેમ નથી થતું તો તે બાવની અવનતિ થઇને તે બાવુકતા માત્ર બની રહે છે

x   x   x   x

બધા આસ્તિક એ વાતનો તો સ્વીકાર કરે છે જ કે, આ પરિવર્તનશીલ જગતની પૂઠે એક અપરિવર્તનશીલ વસ્તુ રહેલી છે પણ એ ચરમ પદાર્થની ધારણાના સળધમાં તેમની વચ્ચે મતભેદ રહ્યો હોય છે બુદ્ધિ એ વાતનો સાવ ઇન્કાર કર્યો છે તેમનું કહેવું એમ હતું કે “બ્રહ્મ અથવા આત્મા જેવું કશાંયનું અસ્તિત્વ નથી”

ચારિત્ર્યની દૃષ્ટિએ જોતા બુદ્ધદેવ જગતના મહાન પુરુષો માં સર્વોત્તમ થઇ ગયા છે અને તેમનાથી બીજે નબરે ઇમુ પ્રિય્ત આવે છે, તથાપિ ગીતાણી અદર શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન જે ઉપદેશી ગયા છે તેના જેવો મહાન ઉપદેશ જગતની અદર ચોધો જડે તેમ નથી એ અફબુત કાવ્યરચના જેલો કરી છે તે એવા વિરલ મહાત્માઓમાનો એક હતો, કે જેમના જીવનદ્વારા મમતા જગતમાં નવજીવનનો પ્રવાહ વહ્યા કરે છે ગીતાના લેખકના જેવું અફબુત મરિનક-અલો કિક લેવું મનુષ્યબતિના જોવામાં પુનઃ કદાપિ આવશે નહિ

x   x   x   x

શુભ કે અશુભરૂપે પ્રકટ થવાવાળી જગતમાં માત્ર એક જ શક્તિ છે, ‘ઇશ્વર’ અને ‘મેતાન’ એ બેઉ એક જ નહીં હોઇ તેમના પ્રવાહમાત્ર પરસ્પર વિરુદ્ધ દિશામાં વહેનારા છે

તા. ૧ લી જુલાઈ સોમવાર

(શ્રીરામકૃષ્ણદેવ)

શ્રીરામકૃષ્ણના પિતા એક સ્થિતિયુક્ત નૈષ્ઠિક બ્રાહ્મણ હતા—એવા કે તે અમુક જાતિના બ્રાહ્મણ સિવાય ઇતર કોઈ પણ બ્રાહ્મણનું કે જાતિનું જ્ઞાન સ્વીકારતા નહોતા. આજીવિકા માટે પણ તેઓ ખીજા સામાન્ય મનુષ્યોની પેઠે કોઈ ધંધો કે નોકરી કરતા નહોતા. એક રીતે જોતાં તેઓ ‘આકાશ-વૃત્તિ’ પર રહેનારા હતા, એટલે કે અયાચિત ભાવે જે આવી મળતું તેમાંથી અન્નવસ્ત્રાદિનો ખર્ચ કાઢતા. અયાચિત જ્ઞાન તેઓ અહણુ કરતા ખરા, પણ તે કોઈ પતિત બ્રાહ્મણ તરફથી આવતું તો તેનો સુદૃઢ સ્વીકાર કરતા નહિ. હિંદુ-ઓના સિદ્ધાંત પ્રમાણે પોતાને માટે ઘર બાંધવું એ પણ સ્વર્થનું કામ છે. દેવળ દેવતા અને અતિથિઓ માટેજ ગૃહ બાંધવું ઉચિત લેખાય છે. આથીજ તેઓ ભગવાનના સ્મરણપૂજનના સ્થાનતરીકે મંદિરો બાંધાવે છે.

કુટુંબની અતિશય ગરીબાઈને લીધે શ્રીરામકૃષ્ણને નાની ઉંમરમાંજ એક દેવમંદિરના પૂજારીતરીકેની નોકરી લેવી પડતી હતી. એ મંદિરમાં જગજ્જનનીની મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠિત હતી, અને તે જગદંબા અથવા કાલીના નામથી ઓળખાતી હતી. એ કાલીના મંદિરમાં એક સ્ત્રીમૂર્તિ એક પુરુષ-મૂર્તિની ઉપર પગ મૂકીને ઉભેલી હોય છે, અને તે એવો ભાવ દર્શાવે છે કે, માયાનું આવરણ જ્યાં સુધી દૂર ન થાય ત્યાં-સુધી જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી. બ્રહ્મ પોતે સ્ત્રી કે પુરુષ બેમાંથી એકે નથી, પણ એ તો અજ્ઞાત અને અજ્ઞેય છે. તે જ્યારે પોતાને અભિવ્યક્ત કરે છે, ત્યારે પોતાના સ્વરૂપને માયાના આવરણ તળે ઢાંકી દે છે, જગજ્જનનીનું રૂપ ધારણ કરે છે અને સૃષ્ટિપ્રપંચનું નિર્માણ કરે છે. દેવીના પગતળેની પુરુષવ્યક્તિ શિવ કહેતાં ઇશ્વરની સૂચક હોઈ માયાના આવરણ તળે ઢાંકાઈ જવાને લીધે તે શવ કહેતાં સુડડું થઈ પડ્યું છે—એમ સૂચવે છે. અદ્વૈતવાદી અગર

જ્ઞાનમાર્ગનો ઉપાસક કહે છે કે “હું બળપૂર્વક માયાવશ્ય લેદીને ધ્રુવસ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરીશ.” ત્યારે દ્વૈતવાદી કહેતાં ભક્તિમાર્ગનો ઉપાસક એમ કહે છે કે “ધ્રુવને પામવા માટે હું જગજ્જનનીની પ્રાર્થના કરીશ કે તે દ્વાર ખોલી નાખે. એ દ્વારની ચાવી માણનેજ હસ્તક રહે છે.”

એવી એ જગજ્જનની મા કાલીની પૂજા કરતાં કરતાં આપણા એ ઉગતા પૂજારીના હૃદયમાં વ્યાકુળતા અને ભક્તિનો એવો તો ફણગો ફૂટ્યો કે તેને લીધે મંદિરનું પૂજા વગેરેનું કાર્ય નિયમિતભાવે અને નિયમિત પ્રણાલિકા મુજબ ચાલી શક્યું નહિ. તેથી તેમણે એ કાર્યનો ભાર પોતાને માથેથી કાઢી નાખ્યો. ચાને પૂજારીપદનું રાજનામું આપી મંદિરની હદમાં એક નાનુંશું જંગલ હતું ત્યાં એકાંતમાં બેસીને દિવસ ને રાત ધ્યાનધારણામાં નિમગ્ન રહેવા લાગ્યા. એ સ્થાન ખરાબર ગંગાના તીરપ્રદેશમાં આવેલું હતું. એક દિવસ એવું બન્યું કે ગંગાજીના પ્રબળ પ્રવાહમાં એક મહુલીને ઉપયોગી સઘળી સામગ્રી તણાઈ આવી અને તે એક ઉછળતા મોજાએ ખુદ તેમના ચરણો આગળ લાવી મૂકી. એ સાધનોવડેતેમણે એક મહુલી તૈયાર કરી. એ મહુલીમાં રહીને તેમણે પ્રાર્થનાઓની પરંપરા ચલાવવા તથા રોવા માંડ્યું. એક જગજ્જનની સિવાય અન્ય કશાની ચિંતા, પોતાના શરીરની ચિંતા સુદાં તેમને રહી નહિ. તેમનો એક સગો દિવસમાં એક વાર તેમને ખવડાવી જતો, અને તેમની સંભાળ રાખતો. એમ કરતાં-થોડા દિવસ રહીને એક સંન્યાસિનીનું ત્યાં આવાગમન થયું અને તેણીએ તેમને ‘મા’ને પ્રાપ્ત થવામાં સહાય કરવા માંડી. એ રીતેતેઓશ્રીને ને ને જાનના ગુરુઓની ત્યારે ત્યારે જરૂર પડી, ત્યારે ત્યારે તે તે જાતના ગુરુઓ ત્યાં આગળ આપોઆપ પ્રાપ્ત થયા હતા. સકળ સંપ્રદાયના ઠેાઠ ને ઠેાઠ આમુ મહાત્મા તેમની શક્તિ આવીને મોખ્ય ઉપદેશનું વગર માન્યે દાન દઈ જતા, અને તેઓશ્રી પણ એ પ્રત્યેકનો ઉપદેશ આગ્રહપૂર્વક કાને ધરતા; છતાં પણ ઉપાસના તો તેમણે જગન્માતાનીજ ચાહુ રાખી હતી-તેમને મન તો બધુંજ ‘મા’ રૂપજ હતું.

શ્રીરામકૃષ્ણદેવ કોઈની પણ સામે ઠકંચ ચાબદનો પ્રયોગ

કરતા નહિ. તેમનું હૃદય એટલું તો ઉદાર હતું કે સર્વ સંપ્રદાયના લોકો તેઓશ્રીને પોતાનાજ સંપ્રદાયના લેખતા. તેઓશ્રી બધાંયને આહવા હતા, યાને બધાંય પર તેમનો સ્નેહભાવ હતો. તેમની દૃષ્ટિમાં બધાજ ધર્મો સાચા હોઈ, તેઓશ્રી વખતોવખત કહેતા કે, ધર્મજગતની અંદર સર્વ ધર્મોને માટે સ્થાન છે તેઓ મુક્ત સ્વભાવના હતા, પણ તેમનો એ મુક્ત સ્વભાવ વજ્રવત્ કઠોરતાથી નહિ પણ સ્કળ પ્રત્યેના તેમના સમાન પ્રેમભાવથી જણાઈ રહેતો હતો. એવા કામળ પ્રકૃતિના લોકોદ્ધારાજ નૂતન ભાવની સૃષ્ટિ નિર્માણ થાય છે, અને વજ્રની માફક ધડાકો કરનાર વ્યક્તિ દ્વારા એ નૂતન ભાવનો ચોમેર ફેલાવો થાય છે. સેન્ટ પૉલ આ પાછલી પ્રકૃતિનો પુરુષ હતો. તેથીજ તેને હાથે સત્યનો પ્રકાશ ચારે દિશામાં વિસ્તરવા પામ્યો.

તથાપિ સેન્ટ પૉલનો યુગ અત્યારે હવે ગયો નથી. હવે તો આપણેજ અર્વાચીન જગતના નૂતન હીવારૂપ થવાનું છે. સ્વયં પોતાની મેળેજ દેશકાળને ઉપયોગી થઈ પડે એવો એક સંઘ નિર્માણ કરવો, એ આપણા યુગની ખામ જરૂરિયાત છે. એવો એક મંઘ બ્યારે નિર્માણ થશે, ત્યારે તેજ જગતનો છેલ્લો ધર્મ બની ગેરશે. સંસારચક્રની ગતિ તો ચાલુજ રહેવી જોઈશે. આપણે તો તેને તેમ કરવામાં મદદ કરવાની છે, અંતરાય ક્યેં નહિ ચાલે. વિવિધ ધર્મભાવરૂપી તરંગો ઉછળે છે ને પડે છે, અને એ સર્વ તરંગોના મથાળા-પર જે તે યુગનો અવતારી મહાપુરુષ જિગજતો હોય છે. શ્રીરામકૃષ્ણનો જન્મ વર્તમાન યુગને ઉપયોગી ધર્મશિક્ષણ આપવા માટે છે તેમનો ધર્મ રચનાત્મક છે, ખંડનાત્મક નથી. તેમને પ્રાપ્ત થયેલો ધર્મ વૈજ્ઞાનિક પ્રકારનો છે એ ધર્મ કોઈને પણ એમ નથી કહેતો કે “બસ માની લો” પણ એમ કહે છે કે “બાતે પરખી લો”—યાને “એ સત્યનાં દર્શન મને થાય છે અને તમારી ઈચ્છા હશે તો તમને પણ થઈ શકશે”—“મો જે સાધનો વાપર્યાં છે તે સાધનોનો તમે ઉપયોગ કરશો તો તમને પણ મારીજ પેઠે સત્યનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન થશે ઈશ્વર સૌ કોઈની સમીપ આવશે, એ સમત્વનો ભાવ સર્વથી પહોંચી શકાય એવો છે.” શ્રીરામકૃષ્ણ જે ઉપદેશ

આપી ગયા છે તે બધો ઉપદેશ હિંદુધર્મના સારરૂપ હોઈ તેમની પોતાની એમા કોઈજ નવી વસ્તુ નથી એમાં કશું પોતાનું હોવાનો એમણે દાવો પણ કદી કર્યો નથી. નામ, યશ કે અન્ય કશાયની તેમને લેશ પણ તમા નહોતી

તેમણે ધર્મપ્રચાર કરવા માંડ્યો, ત્યારે તેમની ઉંમર આશરે ચાલીસ વર્ષની હતી પણ એ પ્રચારકાર્ય માટે તેઓશ્રી ક્યાય પણ કદાપિ બહાર વિચર્યા નહોતા. તેમની પાસે આલી ચલાવીને જેમને ઉપદેશ લેવો હોય તેમને માટે તેઓ હમેશા તત્પર રહેતા, એટલુજ નહિ પણ એવાની તેઓ શ્રી ઇચ્છા પણ કરતા

હિંદુસમાજની રૂઢિ પ્રમાણે આલનારા તેમના રૂઢિચુસ્ત માળાપે યૌવનના આરભકાળમાજ તેમનું લગ્ન થાય વર્ષની એક નાની બાલિકા સાથે કરી દીધું હતું એ બાલિકા તેના પિયરના પરિવાર લેગી એક આંધેના ગામડામાં રહેતી હતી તેનો યુવાન પતિ ઇશ્વરના માર્ગમા આગળ વધવા ઠેવી ઠેવી કઠોર સાધનાઓ સાધી જ્યો છે તેની એ ગિચારી બાલિકાને બળપ્રમુદ્ધા નહોતી જ્યારે તે વયમા આવી, ત્યારે તે તેનો પતિ ભગવતપ્રેમમા ઉન્મત્ત થઈ ગયો હતો તે પગ પાળા મુસાફરી કરીને દક્ષિણેશ્વરના કાલિમંદિરમા પોતાના સ્વામીની પાસે આવી પહોચી સ્વામીદેવને જોતાજ તેમની ખરી અવસ્થા એ પામી ગઈ કારણુ તે પોતે પણ એક મહાન આત્મા હોઈ પગમ વિશુદ્ધ અને પરિહૃતી. પતિદેવની એ અવસ્થામાં અતગચરૂપ થવાને જાહેરે તેમના કાર્યમાં કેવળ સહાયમૂત્ર થઈ રહેવાનીજ તેણે ઇચ્છા કરી પતિદેવની એ ઉન્નત અવસ્થામાથી તેમને ગૃહસ્થાશ્રમમા ધસડી પાડવાની કોગિશ કે ઇચ્છા તેણીએ મુદ્દવ કરી નહિ

શ્રીરામકૃષ્ણને હિંદુસ્તાનમા એક મદાન અવતારતરીકે પણ પૂજવામા આવે છે, અને તેમની વચનિ એક ધાર્મિક ઉત્તમવતરીકે ઉજવાય છે

x

x

x

x

એક મપ્રદાય એવો છે, કે જે કહે છે કે “ભગવાનને કેવળ શિવ અને મુંદરરૂપેજ પૂજવા, એ તો માત્ર દુર્ગંજના

છે એના અશિવ અને અસુદ્ધ સ્વરૂપની પણ ભક્તિ તથા પૂજા કરવી જોઈએ ” આ સપ્રદાય ટિબેટ પ્રદેશમા સર્વત્ર પ્રચલિત હોઈને એ દેશમા વિવાહપદ્ધતિ અથવા લગ્ન જેવી કોઈ પ્રથાજ નથી ભારતવર્ષમા એ સપ્રદાય ખુદ્દી રીતે જીવી શકે તેમ નથી, એટલે તેના છાના છપના મડળો ચાલે છે (શિષ્યમાજના કોઈ પણ મનુષ્યથી જાહેર રીતે એ મડળોના સભ્ય થઈ શકાતું નથી, કે તેમા ભાગ લઈ શકાતો નથી ‘ક્રોમ્યુનીઝમ’ (એટલે કે કોઈએ પણ વ્યક્તિગત સપત્તિ રાખવી નહિ, અને બધાની સપત્તિ સામાન્ય માલકીની રહે, એવો મત) મુજબનુ કાર્ય ટિબેટ દેશમા ત્રણ વાર અજમાવાયુ, પણ ત્રણે વાર તે નિષ્ફળ નીવડયુ એ સપ્રદાયના લોકો ખૂબ તપસ્યા કરે છે, અને શક્તિ અથવા વિભૂતિ લાભની દૃષ્ટિએ, એમા તેમને સફળતા પણ ઠીક મળે છે

‘તપસ’ શબ્દનો મૂળ ધાતુને અનુસરતો અર્થ તપ દેવો અથવા બાળવુ એવો થાય છે તપસ્યા, એ આપણી ઉચ્ચ પ્રકૃતિને ‘તપ્ત’ કિંવા ઉત્તેજિત કરવા માટેની એક સાધના અથવા પ્રક્રિયાનિશેષ છે એમા કેટલીક વાર તો સૂર્યોદયથી માંડીને તે સૂર્યાસ્ત લગી ‘જ’ ઇત્યાદિને જપ કે એવુ કંઈ બીજુ આખો દહાડો સતત કર્યા કરવાનુ હોય છે એ બધી ક્રિયાના સાધનથી સાધકમા એક એવી શક્તિનો સચાવ થાય છે કે તેના યોગે તેની કોઈ પણ આધ્યાત્મિક અથવા ભૌતિક ઈચ્છા પાર પડી શકે છે, અને પોતાની ઇચ્છિત વ્યવસ્થામા તે પરિણત થાય છે આ તપસ્યાનો ભાવ સમગ્ર હિંદુ ધર્મમા યોગપ્રોત રહેલો છે એટલે સુધી કે ઇશ્વરના સબધમા જોલતા પણ હિંદુઓ કહે છે કે, સદ્ગુણી રચના કરવા માટે ઇશ્વરને પણ તપસ્યા કરવી પડી હતી મતલબ કે, તપશ્ચર્યા એ એક એવુ માનસિક યત્રવિશેષ છે, કે જેના વડે સર્વ કંઈ સિદ્ધ થઈ શકે શાસ્ત્રમા કહ્યું છે કે “આ ત્રિભુવનમા એવી કોઈ ચીજ નથી કે જે તપસ્યા દ્વારા પ્રાપ્ત ન કરી શકાય ”

x

x

x

x

જે સપ્રદાયોના મિદ્ધાંત અને ક્રિયાકાંડની સ્ત્રગે પોતાનો

મેળ ન હોય અને જેમના તન્ક પોતાની સહાનુભૂતિ પણ ન હોય, તેવા સંપ્રદાયોનું વર્ણન કરનારા લોકો શાત-લાવે તેમજ અશાતલાવે, અને રીતે બૂઠા ને મિથ્યાભાષી હોય છે. તેમના હેવાલ વળૂદભર્યા માનવા ન જોઈએ. કેમકે અમુક જોકે સંપ્રદાયનો ચૂસ્ત અનુયાયી અન્ય સંપ્રદાયોની અંદર રહેલા સત્યોની ભાગ્યેજ ઝાંખી કરી શકે છે.

x

x

x

x

ભક્તશિરોમણિ હનુમાનજીને કોઈએ જોકે વાર પૂછ્યું કે “ આજે કયી તિથિ ચઈ ? ” ત્યારે તેના જવાબમાં તેમણે જણાવ્યું કે “ સમ જોજ મારી તિથિ ને તારીખ છે. અન્ય કોઈ તિથિ કે તારીખ હું જાણતો નથી, અને જાણવાની મને પરવા પણ નથી ”

તા. ૨ જી જુલાઈ મંગલવાર

(જગજ્જનની)

‘શાક્ત હોકો સર્વવ્યાપી પરમશક્તિને ‘મા’ નામે ભજે છે, કારણ કે ‘મા’ના જેવું ‘મીઠું’ અને મધુર નામ કોઈ પણ નથી. હિંદુસ્તાનમાં શ્રીત્વનો સર્વોચ્ચ આદર્શ ‘માતા’જ મનાયો છે. પ્રેમના ઉચ્ચતમ વિકાસરૂપ ‘માતૃભાવ’થી ઈશ્વરની ઉપાસના કરવી તેને હિંદુઓ ‘દક્ષિણાચાર’ અથવા ‘દક્ષિણમર્ગ’ કહે છે. એના દ્વારા ઉપાસકની આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ અને સુક્તિજ થાય છે, ઐહિક ઉન્નતિ નથી થતી. ઈશ્વરના ભીષણ રૂપની યાને રુદ્ર મૂર્તિની ઉપાસનાને ‘વામાચાર’ કિંવા ‘વામ-મર્ગ’ કહેવામાં આવે છે. એના દ્વારા સામાન્ય રીતે સાંસારિક ઉન્નતિ સારી પેઠે થાય છે, પણ આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ ઝાઝી થતી નથી; થાય છે તો ક્વચિતજ થાય છે. વળી કાળે કરીને એ વામાચારની ઉપાસના અવનતિના ખાડામાં ફેંકી દેનારી તથા તેના ઉપાસકનો ઉચ્છેદ કરનારી નીવડે છે.

શક્તિના પ્રથમ વિકાસરૂપે જનની છે, અને જનકના ભાવ કરતાં જનનીનો ભાવ વધારે ઉચ્ચ મનાયો છે. ‘મા’ ના ઉચ્ચારની સાથે શક્તિનો ભાવ, સર્વશક્તિશાળી ઈશ્વરી શક્તિનો ભાવ પ્રગટ થાય છે. બાળક પણ પોતાની જન્મ-દાત્રી માતાને સર્વશક્તિશાળી સમજે છે. એ જગજ્જનની ભગવતી આપણામાં કુંડલિનીરૂપે નિદ્રિત રહેલી છે. એને ભજ્યા ને ભજ્યા વગર—અર્થાત્ કુંડલિનીને ભક્ષત કર્યા વગર આપણા યથાર્થ સ્વરૂપને ઓળખવાને—પરમાત્મસાક્ષાત્કાર સાધવાને આપણે સમર્થ થઈ શકીએ તેમ નથી.

સર્વશક્તિમત્તા, સર્વવ્યાપિતા અને અનંત દયાળુતા—એ જગજ્જનની જગદંબાના મુખ્ય ગુણો છે. જગતમાં જેટ-જેટલી શક્તિ વિદ્યમાન છે, તે સકળની સમષ્ટિ તે જગદંબા-નું સ્વરૂપ છે; અને જગતની અંદર શક્તિનો જે જે આવિર્ભાવ કે વિકાસ જણાય છે તે પણ બધું એ જગદંબાનું જ રૂપ છે. તે પ્રાણરૂપ છે, બુદ્ધિરૂપિણી છે અને પ્રેમરૂપિણી પણ તેજ છે. એ જનની જગતમાં ઓતપ્રોત વ્યાપી રહેવા છતાં જગતથી નિરાળી પણ છે. તે એક વ્યક્તિરૂપિણી પણ

હોઇને જોઇ શકાય તેવી પણ છે. એવી એ જગન્માતામાં ચિત્ત સ્થિર થતા આપણે ઇચ્છામાં આવે તે કરવા શક્તિમાન થઈશું. ક્રમકે તે આપણી પ્રાર્થના શીઘ્ર સાંભળે છે અને તરતજ તેનો ઉત્તર વાળે છે.

એ જગદંબા હરકોઈ ક્ષણે હરકોઈ સ્વરૂપમાં આપણને દર્શન દઈ શકે છે. જગદંબાને નામ અને રૂપ બંને હોઈ શકે, અને અરૂપી નામ પણ હોય. એ બધા વિવિધ બાવોમાં માણની ઉપાસના કરતાં કરતાં એક અવસ્થા એવી આવે છે, કે ત્યારે નામરૂપ ઇશુજ નહિ રહેતાં શુદ્ધ સત્તારૂપે માણ વિરાજે છે.

જેમ શરીરના મઘળા કોપો મળીને એક મનુષ્યવ્યક્તિ સિદ્ધ થાય છે, તેમ પ્રત્યેક જીવાત્મા પણ એકેકા ઠોપસ્વરૂપ હોઈ તેમની સમષ્ટિ તે ઈશ્વરનું વિરાટ સ્વરૂપ છે, અને તેનાથી પણ પર અનંત પૂર્ણ તત્ત્વ જે બ્રહ્મ, તે તેનું પરમધામ છે. એ પદ્મબ્રહ્મરૂપી સમુદ્ર ત્યારે શાત અને સ્થિર હોય ત્યારે તેને બ્રહ્મ કહેવામાં આવે છે, અને એના એજ મમુદ્ર માં ત્યારે તરંગો ઉઠે છે ત્યારે તેને આપણે શક્તિદેવી અથવા જગદંબાતરીકે પીછાનીએ છીએ. એ શક્તિ અથવા મહામાયાજ દેશકાળ અને કાળરૂપ છે એ બ્રહ્મજ જગદંબા છે એના જે સ્વરૂપો છે—એક સર્વિશેષ કિંવા સગુણ, અને બીજું નિર્વિશેષ કિંવા નિર્ગુણ. સગુણ સ્વરૂપે એ શક્તિ ઈશ્વર, જીવ અને જગતતરીકે વ્યક્ત થાય છે, ત્યારે નિર્ગુણ રૂપે તે અવ્યક્ત અને અજ્ઞેય રહે છે. એ નિર્ગુણ મત્તામાંથીજ ઈશ્વર, જીવ અને જગત, અથવા પુરુષ, પ્રકૃતિ અને જીવાત્માની ત્રિપુટિ ઉદ્ભવી છે મમત્ર અસ્તિત્વ કહેના આપણે જે જે કંઈ જાણી પીછાની શક્તિએ તેમ છે, તે તે બધુંજ આ ત્રિપુટીમાં મમાઈ જાય છે આનેજ વિશિષ્ટાદેવ ત્યાદ કહે છે—અર્થાત્ વિશિષ્ટાદેવવાદનો ભાવ આવેજ છે.

કૃષ્ણ, છુદ્ધ અને કાઈટટ—એ પણ આ જગદંબાનાજ એકેકા કણ અથવા બિંદુતરીકે હતા આપણી જન્મદાત્રી માતામાં પણ એજ જગન્માતાનો એક કણ ઉતરી આવેલો હોય છે, તેની ઉપાસનાથી પણ મહત્તાને પમાય છે. પણ જો તમારે પગ્મ જાન અને પગ્મ જ્ઞાનંદનીજ અપેક્ષા હોય, તો તો એ જગન્માતાની જગદંબાનેજ ઉપાસો એનેજ ભાવથી ભજો.

તા. ૩.જી જુલાઈ બુધવાર

સામાન્ય રીતે એમ પણ કહી શકાય કે, ભયથીજ મનુષ્યના ધર્મની શરૂઆત થાય છે “ઈશ્વરની ભીતિ યાને પ્રભુનો ડર એજ જ્ઞાનનો આરભ છે” પરંતુ આગળ જતા એના કગ્તા આ ઉચ્ચતર ભાવ આવે છે કે “પ્રેમનો પૂર્ણ ઉદય થતા ભય દૂર થઈ જાય છે.”

આપણા હૃદયમાં પ્રેમ, ધર્મ અને પવિત્રતાની જેમ જેમ વૃદ્ધિ થતી જાય છે, તેમ તેમ બહાર પણ પ્રેમ, ધર્મ અને પવિત્રતા વધુ ને વધુ જણાય છે આપણે ખીજના કાચની જેટલી નિદા કરીએ છીએ, તેટલી નિદા ખરું જોતા તો આપણી પોતાનીજ ધાય છે તમારા આંતર્જગતને એક વાર ઠીકઠાકે કરો કે જે કગ્તું તમારા પોતાના હાથમાં છે—એટલે બૃહત્ પ્રહ્લાંડ અર્થાત્ બાહ્યજગત તો તમારે માટે આપોઆપ ઠીક થઈ જશે આપણા અંતરમાં જે વાત નથી હોતી તે વાત બહાર પણ આપણને જણાતી નથી એક મોટા એન્જનની સાથે તેના જેવા એક ક્ષુદ્ર એન્જનનો જે સંબંધ છે, તેવોજ સંબંધ આપણા સમગ્ર જગતની સાથે છે ક્ષુદ્ર એન્જનની અદૃશ્ય ગડબડ જણાતા, વિરાટ એન્જનમાં પણ તેવીજ ગડબડ થયેલી હોવી જોઈએ, એવું તરતજ આપણી કલ્પનામાં આવી જાય છે.

જગતની અદૃશ્ય જે કંઈ યથાર્થ ઉન્નતિ થયેલી છે, તે બધી પ્રેમની શક્તિથી થયેલી છે માત્ર દોષનું નિરૂપણ કર્યા કગ્વાથી યાને દૂષણજ દીધા કરવાથી કરેલા લાભ નથી હજારો વર્ષો સુધીની અજમાયશ અને પરીક્ષાને અંતે જણાયું છે કે “નિદાથી કંઈજ કાર્યસિદ્ધિ થતી નથી”

* * * *

માસાહારી પ્રાણી-દાખલાતરીકે સિંહ—એકજ આધાત કરીને યાકી લોથ થઈ પડે છે, પરંતુ સહિષ્ણુ બળદ આખો દિવસ ચાલ ચાલ કરે છે, તેખાય છે ને ઉઘે છે તે પણ ચાલતાં ચાલતાજ સતત ઉઘોળી ‘યાકી’, ભાતખાઉ ચીના કુલીની સાથે હરીફાઈ કરી ચકે નહિ x x x x

ભગવત-સાધના કરો મૂઠની માફક એવો પ્રશ્ન કદાપિ

ન કરો કે, ભગવત્-સાધના ક-વાથી જગતનું શું કે યાજી થશે ? જગતની વાતને જવા દો, જગતને ચૂકામા પડવું હોય તો પડવા દો તમે તમારે ભગવાનને ભજતા રહો, ભાવપૂર્વક ભક્તિ કરો અને કથાયની કાક્ષા ન કરો. ભક્તિ, બસ ભક્તિ, એના સિવાયનું બધું જ ભૂતી જાઓ અન્ય સમજ વાદો અને મતમતાતરોને એકસાથે વિમારી મૂકો ભક્તિરસનો-ભગવદ્ પ્રેમનો ખ્યાલો પીને મસ્ત બની જાઓ, અને “તારો રે ! પ્રભુ તારો, મદામળને માટે તારો ” એમ કહી ખીનું બધું ભૂલી જઈને ભક્તિમાગરમા અપવાવો ઈશ્વર એટલે પ્રેમનું જ સ્વરૂપ બિલાડીને પોતાના બન્યા પર પ્રેમ વર્પાવતી યાને તેમની માથે જેવ કરતી જુઓ તો ત્યાં ને ત્યાંજ ઉભા રહો અને ભગવાનની ઉપાસના કરો કારણ કે બિલાડીના એ પ્રેમ-જેવમા ઈશ્વરનો જ આવિર્ભાવ થયો છે, એમા શક નથી “ હું તારો, હું તારો ” એમ નિશ્ચિન કંઈયે જાઓ, કેમકે એથી ભગવાનના દર્શન આપણને સર્વત્ર થઈ શકે તેમ છે ઈશ્વરને જ્યાં ત્યાં દૂરતા કરો નહિ, તે તો તમારી નિકટથી નિકટ હાજર હજીયુર છે, દર્શન કરો એવીજ વાર છે

“એ વિશ્વાત્મા, જગજગ્યોનિ પ્રભુ સર્વદા તમારી નક્ષા કરો ”

x

x

x

x

નિર્ગુણ પન્દ્રહ પન્માત્માને ઉપામી શકાય નહિ, તેથી આપણે આપણી પોતપોતાની પ્રતિનિધિ અનુસરતા તેના આવિર્ભાવની ઉપામના કવી પડે છે ઇંમુ પણ આપણા જેવીજ મનુષ્ય પ્રતિનિધાગો હોનો અને પોતાનું જ્ઞાનચાન્નિ ખીવ વધાવી તે ખ્રિસ્ત બન્યો હતો આપણે પણ એ પ્રમાણે ક-ને તેના જેવા ખ્રિસ્ત થઈ શકીએ તેમ છીએ અને તેમ થવું જ લેઈએ ‘ ખ્રિસ્ત ’ અને ‘ જુદ્ધ ’ એ વિશિષ્ટ આધ્યાત્મિક શાખાઓ અથવા અવસ્થાઓના નામો છે, કે જે અવસ્થાએ આપણે પહોંચવાનું છે હમુ અને ગૌતમની અદ્ય તે તે અવસ્થાએ પ્રગટી-અર્થાત્ હમુએ ‘ ખ્રિસ્ત ’ અવસ્થા અને શાક્ય મુનિ ગૌતમે ‘ જુદ્ધ ’ અવસ્થા પ્રાપ્ત કરી જગન્માતા દિવા આદ્યશક્તિ-એ પ્રદાનો પડેલો અને સર્વ-ગ્રેષ્ઠ આવિર્ભાવ છે તેના પછીજ ખ્રિસ્તો અને જુદ્ધોનો નબર

આવે છે. આપણે ચોતેજ આપણી આબુખાબુ સંજોગો ઉભા કરીને તેમાં આપણી જાતને બાંધીએ છીએ, અને એ બાંધન-રૂપી બેડીને તોડનારા પણ આપણે ચોતેજ છીએ. આત્મા અભયસ્વરૂપ છે. આપણા આંતરપ્રદેશની બહાર આવેલા કેાઇ ઈશ્વરને આપણે ઉપાસીએ છીએ—ભજીએ છીએ, ત્યારે કરીએ છીએ તો સારુંજ; પણ જ્યારે એ ઈશ્વરનું સાચું અને પૂરું સ્વરૂપ જ્યારે આપણા બાણુવામાં આવે છે, ત્યારેજ એનું રહસ્ય આપણી સમજમાં ઉતરે છે. પ્રભુપ્રેમનો સર્વોચ્ચ ભાવ તેની સાથેની એકતા છે.

એક ફારસી સુફી કવિતામાં આમ નિદર્શન થયું છે:—

“એક દિન એવો હતો કે જ્યારે હું હતી નારી અને તે હતો નર. ઉભય વચ્ચેનો પ્રેમ વધતો ચાલ્યો; ને વધ્યો વધ્યો તે એટલે સુધી કે ન રહ્યો ‘હું’ અને ‘તે’નો ભેદ-ભાવ. અત્યારે મને ઝાંખું ઝાંખું પાદ છે તે એટલુંજ, કે એક વાર અમે બે વ્યક્તિઓ હતી; પણ પ્રેમે આવીને અમને સાંકળ્યાં, અને આખરે અમે બે શ્રીદીને એક થયાં.”x

જ્ઞાનની વિધમાનતા અનાદિ અને અનંત છે. ઈશ્વરની અસ્તિ જ્યાં સુધી છે ત્યાં સુધી જ્ઞાનની અસ્તિ પણ છે. જે વ્યક્તિ કેાઇ આધ્યાત્મિક નિયમ શોધી સાધીને બહાર મૂકે છે, તેનેજ ‘ઇન્સપાયર્ડ’ અર્થાત્ ઋષિની સંસા પ્રાપ્ત થાય છે, અને તે જે જે સિદ્ધાંત પ્રકાશમાં લાવે છે તેને અપૌરુષેય ઈશ્વરી વાણી કહેવામાં આવે છે. પરંતુ એ અપૌરુષેય ઈશ્વરી વાણી પણ અનંત છે, એટલે એકું નથી સમજવાનું કે અમુક હદ સુધી આવીને તે સમાપ્ત થઈ ગઇ છે. માટે હવે તો તેનું આંખ મીંચીને અનુસરણ કરવું જોઇએ. હિંદુઓના વિજેતાઓ વરોનાં વરો થયાં ટીકા કરતા આવ્યા છે કે, હિંદુઓ ચોતેજ પોતાના ધર્મની ટીકા કરવાનું સાહસ કરે છે; પરંતુ

x શ્રીચૈતન્ય મહાપ્રભુ સાથેના રાય રામાનદના પ્રસંગમાં પણ આજ ભાવનું કથન મળી આવે છે—

“ન રહી હું રમણી, નહિ વે રમણે; જન્મે મનોમન, મનોજ-પેશવગણે.
ધત્યાદિ.

મનોજ=કામ; પેશવ=દક્ષ; સુચતુર.

(શ્રીચૈતન્ય ચરિતામૃતમાંથી.) અંગાળી અતુવાદક

હિંદુઓનો એ ગુણુજ તેમને સ્વાધીનચેતા બનાવે છે હિંદુ
ઓ જગતભગ્ના સર્વશ્રેષ્ઠ ધાર્મિક જાતિ હોઈ ભગવતનિદા
કે ધર્મનિદાને જાણતી નથી હિંદુઓને મન તો ભગવાન
વિષે કે ધર્મવિષે હરકોઈ ભાવે આલોચના કરવાથી પવિત્રતા
અને કૃત્યાણની પ્રાપ્તિ થાય છે વળી તેઓ અવતારોપ્રતિ,
શાસ્ત્રોપ્રતિ કે દાલિક ભક્તિ પ્રતિ કોઈ પ્રકારની કૃત્રિમ ધદા
કે ભક્તિ દાખવતા નથી

ખ્રિસ્તી ધર્મસ પ્રદાય, ઇસુ ખ્રિસ્તને પોતાની માન્યતાને
અનુકૂળ બનાવવાની ગડમથલ કરે છે, પણ પોતાની જાનને
ભગવાન ઇસુના ભવનાદર્શ પ્રમાણે ઘટાવવાની કેશિશ
કરતો નથી આથી ભગવાન ખ્રિસ્તસખધી જે જે શ્રેયો ને જે
જે વચનો, ખ્રિસ્તી સપ્રદાયના તે તે વખતના ઉદ્દેશની સિદ્ધિ
અર્થે સહાય કરનાર જણાયા, તેટલાજ સગ્સણ થયુ છે—
તેટલાજ સચવાઈ રહ્યા છે આ ઉપરથી સમજાશે કે, માત્ર
એવા ધર્મશ્રેયો પર કદાપિ આધાર રાખી શકાય નહિ, અને
વળી એવી રીતની યથોપાસના ક્રિયા શાસ્ત્રોપાસના, એ તો
અધમ પ્રકારની ભુતપરગતી (મૂર્તિપૂજા) હોઈ તે આપણા
હાથપગને સમૂળગા જકડી દે છે x x x x

ભુવસુષ્ટિમા મનુષ્યજ શ્રેષ્ઠ ભુવ છે, અને મૂર્મુવ સ્વ
ઇત્યાદિ લોકોમા આ ભૂલોક કહેના મૃત્યુલોકજ સર્વોચ્ચ
છે માનવભાવ કરતા વધારે ચઢીઆતી કલ્પના આપણે
ઇશ્વરની કરી શકીએ તેમ નથી, તેથીજ આપણે ઇશ્વર
મનુષ્યભાવાપન્ન છે, અને મનુષ્ય પણ ઇશ્વરસ્વરૂપ છે સારાશ
કે, આપણે મન મનુષ્ય એજ ઇશ્વર અને ઇશ્વર એજ મનુષ્ય
છે આ મનુષ્યભાવને ઓગળી જઈ તેના કરતા કોઈ ઉચ્ચતર
વસ્તુ આપણને સમજાય છે, ત્યારેજ આપણને દેહ તેમજ
કલ્પનાના દોષમાથી બટ કૂદી પડવાનું અને સંસારનો ત્યાગ
કરી દેવાનું મન થાય છે, અને એમ ઉચ્ચ નવસ્થા પ્રાપ્ત
કરતા કરતા ત્યારે આપણે કેવલ અવસ્થાને ચાને ભગવાનના
અનંત નવરૂપને પ્રાપ્ત થઈએ છીએ, ત્યારે તો આપણુ આ
જગતમા નહેવાપણુજ હોતુ નથી

x

x

x

x

સકળ કાવ્ય, સકળ ચિત્રકળા કે મકળ ગીત-એ

કેવળ શબ્દ, રંગ કે ધ્વનિદ્વારા અસિબ્યક્ત અથવા અવિભૂત થતા ભાવ સિવાય અન્ય કંઈજ નથી—અર્થાત્ શબ્દ, રંગ કે ધ્વનિદ્વારા પ્રકાશમાં આવતી હૃદયની લાગણીનું નામજ કાવ્ય, ચિત્ર કે સંગીત છે.

x x x x

રાપનાં ફળ જેમને જલદી જલદી લોગવવાનાં પ્રાપ્ત થાય છે, તેમનાં ધન્યલાગ્ય સમજવાં. કારણ કે તેમનું ખાતું એટલું જલદીથી ભરપાઈ થઈ જાય છે; અને જેમનાં પાપોનાં ફળ મોટાં આવે, તેમનાં દુર્લાભ્ય સમજવાં. કેમકે તેમને લોગવવાની સજા પણ પ્રમાણમાં તેટલી અધિક હોય છે.

જેઓ સમત્વભાવને પ્રાપ્ત થયા હોય છે, તેઓજ બ્રહ્મમાં સ્થિત થયેલાં યાને બ્રહ્મનિષ્ઠ કહેવાય છે. હરકેઈ પ્રકારની ઘટ્ટા એટલે તે આત્માદ્વારા આત્માનો વિનાશ. માટે જીવનનો યથાર્થ નિયામક અને મિત્ર તો પ્રેમજ છે. એ પ્રેમ-મય અવસ્થાને પ્રાપ્ત થવું તેનુંજ નામ સિદ્ધાવસ્થા છે. પરંતુ એ સિદ્ધિના માર્ગમાં આપણે જેમ જેમ આગળ વધીએ છીએ, તેમ તેમ બાહ્ય કાર્યો આપણે કરી કરીએ છીએ. સાર્વિક વ્યક્તિઓ એમ જાણે છે કે, આ ભયો બાળકોનો ખેલમાત્ર છે. અને એવી પાકી સમજણને લીધેજ તેઓ કશાય બાહ્ય વ્યવહારમાં માથું મારતા નથી.

ધા કરવો અથવા તમારો મારવો, એ તો બહુ સહેલું કામ છે; પણ તમારો મારીને પછી હાથને ત્યાં નો ત્યાંજ રોકી રાખીને “હે પ્રભો ! તારે શરણે હું આવ્યો છું” એમ કહી પ્રભુ શું કરે છે તેની રાહ જોતાં. શાંતિપૂર્વક ઉભા રહેવું; એ કામ ભડકાવી નાખે એવું કઠણ છે.

તા. ૫મી જુલાઈ શુક્રવાર

સત્યની શોધ કરતી વખતે, હરકોઈ ઘડીએ બદલાવા જેટલા તૈયાર તમે હો નહિ, ત્યાંથી સત્યનો લાભ તમને કદાપિ થતો નથી, માટે સત્યની શોધમાં તો અવશ્ય તમારે એવી તૈયારી અને મજબૂતી પૂર્વક જુકાવવું જોઈએ x x

ભારતવર્ષના બહુ પ્રાચીન, આર્વાક સમ્રદાયના લોકો સંપૂર્ણ જડવાદી હતા. અત્યારે એ સમ્રદાયનો લોપ થઈ ગયો છે, અને તેમના ઘણાખરા પુસ્તકોનો નાશ થઈ ગયો છે એ લોકોનો એવો દાવો હતો કે, આત્મા તો હેહ અને તેની ભૌતિક શક્તિઓમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી હેહના નાશ સાથે આત્માનો પણ નાશ થાય છે વળી હેહના નાશ પછી આત્માનું અસ્તિત્વ રહે છે, એનું કંઈ પ્રમાણ નથી તે લોકો કેવળ ઇન્દ્રિયજન્ય પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનનોજ સ્વીકાર કરતા અને અનુમાનદ્વારા પણ જ્ઞાનનો લાભ થઈ શકે, એ વાતનો સાવ ઇન્કાર કરતા હતા x x x x

સમાધિ એટલે જીવાત્મા અને પરમાત્માનો અલોદ્ભાવ, અથવા એકરૂપતા સાધવી તે x x x x

જડવાદી કહે છે કે ‘હું મુક્ત છું’ એવું જ્ઞાન તો ખાલી ક્ષમણ છે ત્યારે અધ્યાત્મ વિજ્ઞાનવાદીનું કહેવું છે એમ કે ‘હું બદ્ધ છું’ એવું જો જણાય છે, તે ક્ષમણ છે એ ખોટો તોડ કાઢતા બેદાતવાદી કહે છે કે “તમે એક સાથે મુક્ત તેમજ બદ્ધ બન્ને છો.” વ્યાવહારિક ભૂમિકાપર તમે કદાપિ મુક્ત હોતા નથી, અને પારમાર્થિક દ્રિષ્ટિ આધ્યાત્મિક ભૂમિકાપર તમે મદાય મુક્ત છો.

મુક્તિ અને બંધન-એ બન્નેની પર આવડા જાઓ.

પ્રત્યેક વ્યક્તિની પૂઠે અનંત શક્તિ રહેલી છે એ અનંતશક્તિને-એ જગદખાને પ્રાર્થો, એટલે તે તત્કાળ તમારી પામે આવશે અને તમારામાં વિરાજશે.

“હે જગદેવે ! હે વાગ્દેવિ ! હે સ્વયંભૂ માતા ! તું વાણી કે ગાન હોઈપર મિનનું. હે મિહનાદી માતા ! તારો અવિર્ભાવ મારામાં પ્રગટે. હે મહાકાવિ ! હે મહીપમહિનિ ! તું અનંતકાવચિત્તી છે, તુજ અમોઘ શક્તિ છે !”

તા. ૬ ટી જુલાઈ શનિવાર

(આજની કથા ભગવાન વેદવ્યાસે રચેલાં વેદાન્તનાં સૂત્રોના શંકરભાષ્ય પર ચાલી.)

॥ ૐ વત્સત્ ॥

શ્રીમદ્ધંકરાચાર્યના મત પ્રમાણે જગતને ‘હું’ અને ‘તું’ એવા બે ભાગમાં વહેંચી શકાય. અને જેમ પ્રકાશ તથા અંધકાર એકબીજાથી સંપૂર્ણ વિરોધી છે, તેમ આ ‘હું’ અને ‘તું’ પણ પરસ્પર વિરોધી છે; એટલે-એ એમાંથી એકેની ઉત્પત્તિ બીજામાંથી હોઈ શકે નહિ. આ ‘હું’ એજ સત્ય વસ્તુ છે, અન્ય કહેતાં વિષય એ તો માત્ર મિથ્યા આભામ છે. એથી વિરુદ્ધ મત, અર્થાત્ વિષય સત્ય અને વિષયી મિથ્યા-એ મત કદાપિ સાબીત થઈ શકે તેમ નથી.

આપણા અનુભવમાં આવતું આ જગત સત્ય અને મિથ્યાના મિશ્રણથી થયું છે. શક્તિઓના સમાન્તર ચતુર્કોણ-માં રાખેલા એક દડા ઉપર પરસ્પર વિરોધી એવી બે શક્તિ-ઓનો પ્રયોગ કરવામાં આવે, તો તે દડાની ગતિ કર્ણદેખાની દિશામાં થાય છે, તેવીજ રીતે આપણા ઉપર પણ પરસ્પર વિરોધી શક્તિઓનું કાર્ય થવાને લીધે સંસારની ઉત્પત્તિ થાય છે. વાસ્તવમાં આ જગત બ્રહ્મસ્વરૂપ અને સત્ય છે; પણ આપણે જગતને એ ભાવે જોતા નથી. જેવી રીતે છીપમાં ચાંદીનો ભ્રમ થાય છે, તેવી રીતે બ્રહ્મમાં જગતનો ભ્રમ થાય-છે. એનેજ અધ્યાસ કહેવામાં આવે છે. જેમ આપણે એક વાર જોયેલા દેખાવનું આપણને જ્યારે ઇચ્છીએ ત્યારે સ્મરણ થાય છે, પણ તે સ્મરણનો આધાર તો જોયેલા સાચા દૃશ્યપરજ હોય છે, તેમ સત્ય વસ્તુના અસ્તિત્વપરજ જેનો આધાર રહ્યા હોય એવા દાઘ પણ અસ્તિત્વને અધ્યાસ કહેવામાં આવે છે. એ અધ્યાસ આપણને સત્ય જેવો લાગે છે ખરો, પણ વાસ્તવિક રીતે તેનું અસ્તિત્વ સત્ય નથી હોતું. વળી ‘અધ્યાસ’નું દૃષ્ટાંત આ પ્રમાણે પણ અપાય છે:- ઉષ્ણતા એ જળનો ગુણધર્મ નથી, છતાં આપણને જળમાં ઉષ્ણતાની કલ્પના થાય છે; તે પ્રમાણે જે ગુણ જેમાં ન હોય તેમાં તેની કલ્પના થવી તેનું નામ ‘અધ્યાસ’ જે વસ્તુ જેવી

નથી તેને વિષે તેવી બુદ્ધિ કદપવી તેનું નામ અધ્યાસ. આ પરથી મુમળાય છે કે, આપણે જ્યારે જગતને જોઈએ છીએ, ત્યારે આપણે મત્યનેજ એતાં હોઈએ છીએ, પરંતુ એ સત્યની આડે એક આવજી અર્થાત્ પડે. આવી જવાને લીધે તે પડદામાંથી તે વિપરીત જાવવાનું જણાય છે. એ રીતે આપણે વિષયને અર્થાત્ કર્મને વિષયી એટલે કર્તા-તરીકે માની લેવાની ભૂલ કરીએ છીએ, પરંતુ આત્મા કોઈ કાળે વિષયયા કર્મ થતો નથી મન એ અંત કરણની ઇન્દ્રિય છે, અને બીજી બાહ્ય ઇન્દ્રિયો એ તેના હાથમાંનાં યંત્ર અથવા આધનરૂપ છે વિષયીની અંદર કિચિત્ પ્રમાણમાં બહિઃપ્રક્ષેપશક્તિ હોય છે, તેથીજ તેને 'હું છું' એવું જ્ઞાન થાય છે પરંતુ એ આત્મા અથવા વિષયી એ પોતાનોજ વિષય છે, અને નહિ કે મન અથવા ઇન્દ્રિયોનો. તથાપિ આપણે એક જાવનો બીજા જાવ ઉપર અધ્યાસ કરી શકીએ. દાખલા-તરીકે જ્યારે આપણે કહીએ છીએ કે, આકાશ ભરું છે ત્યારે આકાશ પોતેજ એક જાવમાત્ર છે, અને ભૂરાપણું એ પણ એક જાવ છે-અને તેમ છતાં આપણે ભૂરાપણાના જાવનો આકાશના જાવ ઉપર આદેશ અથવા અધ્યાસ કરીએ છીએ.

વિદ્યા અને અવિદ્યા, અગર તો જ્ઞાન અને અજ્ઞાન-એ બન્નેનું અસ્તિત્વ છે, કિંતુ આત્મા કોઈ પણ વખતે અવિદ્યા અગર અજ્ઞાનથી આચ્છાદિત થતો નથી સાપેક્ષ જ્ઞાન પણ શરૂ છે, કેમકે તે ચરમ જ્ઞાનને પહોંચવાના પગથીઆની ગરજ સારે છે, કિંતુ ઇન્દ્રિયજન્ય જ્ઞાન અથવા તો માનસિક જ્ઞાન-રે ! વેદપ્રમાણભૂત પદાર્થ જ્ઞાન સુદાં કદાપિ પરમાર્થ અથવા પ્રકૃત મત્ય હોઈ શકતું નથી. કાગળ કે એ બધાંજ જ્ઞાનો સાપેક્ષ જ્ઞાનમાં આવી જાય છે. માટે 'હું દેહ છું' એ જ્ઞાનમાંથી સૌથી પ્રથમ મુક્ત થાઓ. ત્યાર પછીજ યદ્યર્થ જ્ઞાનની આકાંક્ષા ઉત્પન્ન થશે જ્ઞાનની જ્ઞાન તો પાશવ જ્ઞાનની એક ચઢિયાતી પાયરી માત્ર છે.

x

x

x

x

વેદોના એક જાગમાં કર્મકાંડ કહેતા અનુશાનપદ્ધતિ તથા ચર્યાગ ઇત્યાદિનો ઉપદેશ છે. બીજા જાગમાં બ્રહ્મજ્ઞાન અને આધ્યાત્મિક ધર્મનો વિષય યદ્યર્થ વર્ણવાયો છે.

વેદોનો આ ભાગ પરમાત્મતત્ત્વ વિષે ઉપદેશ આપે છે, અને એટલા માટેજ વેદના એ ભાગનું જ્ઞાન પરમાત્મદર્શનનાં નજીકનું તત્ત્વજ્ઞાન છે. એ અનંત પરબ્રહ્મનું અપરોક્ષ જ્ઞાન (પરમાત્મગ્યાણાત્માર) કોઈ પણ શાસ્ત્ર કે ઇતિર કથા પર આધાર રાખતું નથી. કેમકે એ અપરોક્ષ જ્ઞાન અથવા પરમાત્મદર્શન પોતેજ પૂર્ણસ્વરૂપ છે. અનેક શાસ્ત્રોના અધ્યયન માત્રથી કાંઈ એ અપરોક્ષ જ્ઞાન અથવા પરમાત્મદર્શન પમાતું નથી. એ અપરોક્ષ જ્ઞાન કોઈ મત કે વાદરૂપ નથી, પણ તે અપરોક્ષાનુભૂતિરૂપ છે—સાક્ષાત્કારનો વિષય છે. અરીસા પર જામેલો મેજ સાફ કરી નાખતાં જેમ પ્રતિબિંબનાં દર્શન થાય છે, તેમ પોતાના મનની પવિત્રતા સધાતા તરતજ આ જ્ઞાન હૃદયમાં પ્રગટે છે કે, અહં બ્રહ્માસ્મિ યાને હું બ્રહ્મ છું. માટે સર્વપ્રથમ તમારા મનને પવિત્ર બનાવો એટલે તમને પણ અનુભવ થશે કે તમે બ્રહ્મ છો.

અસ્તિત્વ છે તે માત્ર બ્રહ્મનુંજ છે. જન્મ નથી કે મૃત્યુ નથી; દુઃખ નથી કે કષ્ટ નથી; હત્યા નથી કે પરિવર્તન નથી; સાર્જ નથી કે માહું પણ નથી—જે છે તે બધુંજ બ્રહ્મ છે. છતાં એ સિવાય બીજું ત્રીજું જે કાંઈ જણાય છે, તે તો દોરડામાં સાપનો ભ્રમ થાય તેના જેવું છે. એ ભ્રમ આપણે પોતાનો હોવાથી તેને માટે જવાબદાર પણ આપણેજ છીએ. જગતનું કલ્યાણ આપણે હાથે ત્યારેજ થઈ શકે, કે ત્યારે આપણે જગદીશ્વર ભગવાનને ચાહીએ અને તે પણ આપણને ચાહે.

આત્માને કોઈ જાતનો જાતિભેદ કિંવા વર્ણભેદ નથી; તેમ 'આત્માને જીવન યા મરણ, અગર તો કોઈ પ્રકારની ગતિ કે શુણ્ય નથી; છતાં તે આત્મામાં છે એમ માનવું એ પણ ભ્રમ છે. આત્મામાં પરિવર્તન કોઈ કાળે થતું નથી, તેમ તે કદાપિ ક્યાંય જતો કે આવતો નથી. તે તો તેના પોતાના સઘળા અવિર્ભાવોના અનંત સાક્ષીરૂપ છે. આમ છતાં આપણે તેને જે તે અવિર્ભાવતરીકેજ માની લઈએ છીએ એ આપણે અનાદિ અનંત ભ્રમ છે, અને તે ચિરકાળથી ચાલ્યો આવે છે. આથીજ વેદને આપણી સપાટી સુધી નીચા ઉતરીને આપણને ઉપદેશ આપવો પડ્યો છે. એ પ્રમાણે જો એ ઉચ્ચતમ સત્યનું ઉચ્ચતમ ભાવ કે

ભાષામાં વેદે નિરૂપણ કયું ન હોત, તો આપણાથી તે સમજી જ શકાત નહિ.

સ્વર્ગની ભાવના, એ તો આપણી વાસનામાંથી ઉત્પન્ન થયેલા કુસંસ્કાર અથવા પહેલ સિવાય બીજું કંઈજ નથી. એ વાસનાજ બંધનરૂપ અને અવનતિનું દ્વાર છે. બ્રહ્મદષ્ટિ સિવાય અન્ય કોઈ ભાવે કોઈ પણ ચીજને જુઓ નહિ. જો તેમ કર્યો તો ત્યાં ત્યાં તમને અન્યાય અને અશુભજ દેખાશે. કારણ કે જે વસ્તુ આપણે જોવા જઈએ છીએ તેના ઉપર આપણે એક ભ્રમાત્મક આવરણ નાખીએ છીએ, અને તેથીજ આપણને જે તે અશુભ દેખાય છે. માટે આ બધા ભ્રમોમાંથી મુક્ત થાઓ, અને પરમાત્મદેવના લોકતા બનો. સઘળા પ્રકારના ભ્રમોમાંથી છટકું એવું નામ પણ મુકિત છે.

એક રીતે જોતાં સૌ કોઈ બ્રહ્મને જાણે છે, કારણ કે તેને ખબર છે કે 'હું છું.' પરંતુ મનુષ્યને યોગ્યતા અર્થાત્ સ્વરૂપની ઓળખ હોતી નથી. આપણે બધાજ જાણીએ છીએ કે આપણે છીએ, 'પણ કેવી રીતે છીએ' તેની આપણને ખબર હોતી નથી. અદૈતવાદ સિવાયની બીજી ઉતરતી કેટિની મીમાંસાઓ આશિક સત્યનું નિદર્શન કરે છે; પરંતુ વેદાનું સારતત્ત્વ એજ છે કે, આપણામાની પ્રત્યેક વ્યક્તિની અંદર જે આત્મા વિરાજી રહ્યો છે તેજ બ્રહ્મ છે—આત્માજ બ્રહ્મસ્વરૂપ છે. જગતપ્રપંચમાંનું સર્વ કંઈ જન્મ, વૃદ્ધિ ને મૃત્યુમાં અથવા તો ઉત્પત્તિ, રિયતિ ને લયના ક્ષેત્રમાં સમાયલું છે. આપણે પરમાત્મસાક્ષાત્કાર કેવા અપરોક્ષાનુભૂતિ, એ વેદોથી પણ પર છે. કારણ કે વેદનાં પ્રમાણોને પણ એ અપરોક્ષાનુભૂતિપરજ આધાર રાખવો પડે છે સર્વોચ્ચ વેદાન્ત એ તો આ પ્રમાણે પ્રપંચાલીત સત્તાનું—પરબ્રહ્મ પરમાત્માનું તત્ત્વજ્ઞાન છે.

અહિને આદિ અથવા આરબ છે એમ કહેવું, એ સર્વ પ્રકારના દાર્શનિક વિચારના મૂળમાં કુદાટો મારવા જેવું છે.

આ જગત લૌકિક બોગોથી ભરપૂર છે, છતાં કથાયની વાંચના કરો ના. એવી વાંચના કરવી એ દુર્બળતા હોઈ આપણને બીખારી બનાવે છે, પરંતુ આપણે શું બીખારી છીએ? ના, ના, આપણે તો રાજાના કુંવર છીએ—રાજપુત પરમાત્મદેવના પુત્ર છીએ.

તા. ૭ જુલાઈ રવીવાર

અનંત અવ્યક્તતાના જગતપ્રચરણે જમે તેટલા જાગ્ર
પડે તેપણુ તે અનંતજ રહે છે; કેમકે તેનો પ્રત્યેક ભાગ
પણ અનંત-સાથે અલિનરૂપે જોડાયેલો છે.

પરિણામી અને અપરિણામી, વ્યક્ત અને અવ્યક્ત-
એ હિસાબ અવસ્થાઓમાં પ્રકાશ તો એનો જોજ છે. જ્ઞાતા,
જ્ઞાન અને જ્ઞેય-એ ત્રિપુટિ એ અવ્યક્તમાંથીજ જગતરૂપે
વ્યક્ત થાય છે. સોચીજનો ધ્યાનમાં જે પરમાત્મસાક્ષાત્કાર
પામે છે, તેપણુ તેઓ આત્માની અસ્તિવડેજ પામે છે.

ત્યાંમુખી લૌકિક સુખલોગની વૃત્તિ થાય છે, ત્યાંમુખી
મધન કામ્ય રહે છે. અપૂર્ણતા અથવા ઓછા હોય ત્યાં-
મુખીજ લોગની ધ્રુવતા રહે છે; કારણ કે અપૂર્ણ વાસનાની
ગુપ્તિનું નામજ લોગ છે. પ્રકૃતિ, જીવાત્મા તેમજ ઇન્દ્રિય, એ
ત્રણેમાં અધિષ્ઠાનરૂપે રહેલી સત્ય વસ્તુ તે પ્રકાશ છે. પરંતુ
ત્યાંમુખી આપણે તેનો સાક્ષાત્કાર કરી શકતા નથી ત્યાંમુખી
તે અદૃશ્ય રહે છે. પર્વણદાસ જેમ અગ્નિ ઉત્પન્ન કરી
શકાય છે, તેમ પ્રકાશનો પણ મંથનદાસ સાક્ષાત્કાર કરી શકાય
છે. દેહ એ નીચેનું અરણિ-કાષ છે, પ્રણવ અથવા ઠંડકાર
એ ઉપરનું અરણિકાષ છે, અને ધ્યાન એ મંથનરૂપ છે. x
એ ત્રણે સાધન સિદ્ધ થતાં આત્માની ભીતર પ્રકાશજ્ઞાનરૂપી
જે અગ્નિ રહેલો છે, તે પ્રકાશી નીકળે છે. તપસ્યાદાગે એને
પ્રાપ્તિદેવતાની ઠાંસિશ-કરો. શરીરને સરળ અથવા સીધું
રાખીને મનરૂપી કુંડમાં ઇદ્રિયોની આહુતિ આપો. ઇદ્રિયો-
નાં કેન્દ્રો બધાંજ અંદરની બાબતો છે, અને તેનાં કરણો
અથવા યંત્રો બાહ્યભિરૂપ છે. તેથી એ કરણોને ઠાંકી ઠાંકીને
અંદરની બાબતો મનમાં પેસાડો, અને પછી ધારણની
સહાય લઈ એ મનને ધ્યાનમાં સ્થિર કરો. દૂધની અંદર
જેમ સર્વજીવી આપેલું હોય છે, તેમ જગતની અંદર પ્રકાશ

x આત્માનમરણિ કૃત્વા પ્રણવં ચોત્તરારણિમ્ ।

ધ્યાનનિર્મન્યનામ્વાસાદેવં પદ્યોન્નિમૂલવત્ ॥

પણ સર્વત્ર રહેલ છે પણ મંથનદ્વારા તેને એક વિશિષ્ટ સ્થાન પર આવી શકાય છે મંથનક્રિયા વડે જેમ દૂધમાંથી માખણ તારવી કઢાય છે, તેમ ધ્યાનદ્વારા આત્માની અંદર રહેલા પ્રદ્ધનો સાક્ષાત્કાર પામી શકાય છે x

સપ્તમાં હિંદુ દર્શનશાસ્ત્રો કહે છે કે, આપણને ૫ વેદ-દ્રિય ઉપરાંત એક છઠી ઇન્દ્રિય છે, અને તેના દ્વારા આપણને અતીન્દ્રિય જ્ઞાનનો લાભ થાય છે

x x x x

જગત એ અવિરામ ગતિસ્વરૂપ છે, અને ધર્મણને લીધે કાળે કરીને તે સકળનો વિનાશ થઈ જશે ત્યાર બાદ કેટલોક અવધિ વિદ્યામનો આવશે અને તે વીતતા ફરી પાછું પૂર્વવત્ બધું શરૂ થશે ને ચાલશે.

x x x x

વ્યાસુધી આ 'ત્વગ્ગભર' યાને ત્વચ્ચાડી આકાશ મનુષ્યની આસપાસ વિંટળાયલુ ગ્રહે છે-અર્થાત્ કે વ્યાસુધી મનુષ્ય ગરીબની સાથે તાદાત્મ્યભાવ સેવે છે, ત્યાંસુધી તેને ઇન્દ્રિયદર્શન કદી સિદ્ધ થતા નથી

x x x x

ભાગ્યવર્ધમાં છ દર્શનશાસ્ત્રો અસ્તિક દર્શનશાસ્ત્રો કહેવાય છે કેમકે તેઓ વેદોને માને છે

વ્યાસનું દર્શન વિશેષભાવે ઉપનિષદોની ઉપગ્રંથિ પ્રતિ ક્ષિત થયેલું છે તેમણે સૂત્રોરૂપે-યાને બીજગણિતશાસ્ત્રમાં જેમ કેટલાક અક્ષરોની મદદવડે ખૂબ સંક્ષેપમાં ભાવોનું નિર્દર્શન થાય છે તેમ-સંક્ષેપમાં પોતાના ભાવો નિર્દિષ્ટ કર્યા છે એ સત્ગુણનામા એમણે કર્યા કે ક્રિયાપદનો ઉપયોગ કર્યો નથી એ દીતે આ વ્યાસસૂત્રો અનિત્યસંપ્રમા સ્વાયત્તા હોવાથી તેમનો અર્થ સમજવામાં એવી તો શુ ચલાવે ઉભી થઈ કે પરિણામે એ એક-જ સૂત્રોમાંથી દ્વિતવાદ, વિશિષ્ટાદિતવાદ અને અદ્વિતવાદની ઉત્પત્તિ થવા પામી છે અને એ બધા વિભિન્ન મતો ના મોટા મોટા શાખ્યકારો, વેદવચનોને પોત

x પૂતમિથ પયમિનિનૃદં મૂતે મૂતે વસતિ ચ વિજ્ઞાનમ્ ।

સતત મન્યચિત્તત્વં મનસા મંથનમૂતેન ॥

(મહાનિંદુ ઉપનિષદ, ૨૦)

પોતાની દર્શનસરણીને બંધબેસતાં બનાવવાની ધૂનમાં પ્રસંગો-
પાત ખેંચતાણુ કરી જાણી ગૂંજીને મિથ્યાવાદી બન્યા છે.

વેદો ઘણે ભાગે દાર્શનિક તત્ત્વોની આલોચના કરે છે.
દર્શનશાસ્ત્ર કિંવા તત્ત્વજ્ઞાન વિહોણો ધર્મ કુસંસ્કાર થવા
તો વહેમમાંજ જઈ પડે છે; તેમજ ધર્મશાસ્ત્રરહિત દર્શન
શાસ્ત્ર અથવા તત્ત્વજ્ઞાન કેવળ નાસ્તિકતામાં જઈ પડે છે.

વિશિષ્ટાદ્વૈતવાદ એટલે સગુણ અદ્વૈતવાદ. એના વ્યા-
ખ્યાતા એટલે કે વિવરણ કરનારા શ્રી રામાનુજાચાર્ય હતા.
તેઓ કહે છે કે “વેદરૂપ ક્ષીરસાગરનું” મધન કરીને વ્યાસ-
જીએ માનવજાતિના કંઈયાણુ માટે આ વેદાન્તદર્શનરૂપી
માખણ તારવી કાઢ્યું છે.” વળી તેઓ એમ પણ કહે છે
કે “જગત-પ્રભુ બ્રહ્મ અશેષ-કંઈયાણુ-ગુણ-ગણ-સમન્વિત
પુરુષોત્તમ છે.” મધ્વાચાર્ય સર્વાંશે દ્વૈતવાદી છે. તેમનું
કહેવું છે કે, સર્વે વર્ણના લોકો-અને સ્ત્રીઓ સુદ્ધાને
વેદાધ્યયનનો અધિકાર છે. પોતાના મતના સમર્થનમાં
તેઓએ મુખ્યત્વે પુરાણોમાંથી આધાર ટાંક્યા છે. મધ્વાચાર્ય
કહે છે કે, બ્રહ્મનો અર્થ વિષ્ણુ સમજવાનો છે, શિવ નહિ;
કેમકે વિષ્ણુ સિવાય મુકિતનો દાતા કોઈ નથી.

તા. ૮ મી જુલાઈ સોમવાર

મધ્વાચાર્યની મીમાંસામા સ્વતંત્ર વિચારને સ્થાન નથી, તેમણે બધા વેદશાસ્ત્રોનાજ પ્રમાણે આપ્યાં છે.

ગમાનુજનું કહેવું છે કે, વેદોજ અધ્યયનને માટે પવિત્રમાં પવિત્ર નથી. પ્રાદાણ, દાત્રિય અને વેશ્ય-એ ત્રણ ઉંચી વર્ણના પુત્રોએ યજ્ઞોપવીત પારણ કર્યા બાદ આક્રમે, દશમે કે અગિયારમે વર્ષે વેદાધ્યયનનો આરંભ કરવો ઘટે છે વેદાધ્યયન એટલે ગુચ્છાદે જાહેર નિયમિત સ્વર અને ઉચ્ચારણમહિત વેદો સાધત શબ્દે શબ્દ કહે કરવા તે

ભગવાનના પવિત્ર ન મનું પુન પુન ઉચ્ચારણ કરવું તેનું નામ જપ છે. જપદ્વારા આધક ક્રમે ક્રમે અનંત સ્વરૂપને પ્રાપ્ત થાય છે યજ્ઞયાગાદિ અનુષ્ઠાનવિધિઓ દુર્બળ નોકા જેવા છે બ્રહ્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ અર્થે યજ્ઞયાગાદિ ઉપગ્રંથ વિશેષ વસ્તુની જરૂર રહે છે મુકિત એટલે અજ્ઞાનનો વિનાશ; અને એ અજ્ઞાનનો વિનાશ બ્રહ્મજ્ઞાનદ્વારાજ સિદ્ધ થઈ શકે વેદાન્તનું તાત્પર્ય બલુવા માટે આ બધા યજ્ઞયાગાદિ કરવા-જ જોઈએ, એવું નથી જો અત કરણમાધી મજાવિરોધ ગયા હોય તો કેવળ ઝકારનો જપ પણ (તેના અર્થની સાવના પૂર્વક થાય તો) એ કાર્ય માટે બસ છે.

બ્રહ્મ નિષ્ક્રિય છે, આત્મા બ્રહ્મ છે અને આપણેજ આત્મા છીએ, એ પ્રકારની જ્ઞાનસિદ્ધિથી જ્ઞાતિભાવ દૂર થઈ જાય છે માટે આ તત્ત્વનું—આ જ્ઞાનનું પ્રથમ શ્રવણ થવું જોઈએ, પછી મનન થવું જોઈએ, અને છેવટે તેનો અસંપ્રસાર અવસ્થાદ્વારા પ્રત્યક્ષાનુભવ લેવો જોઈએ મનન એટલે વિચાર કરવો અને પછી નિશ્ચિત થયેલા જ્ઞાનને પોતાની અંદર સ્થિર કરવું, અથવા સદા સર્વદા વિચાર અને ધ્યાનદ્વારા તે જ ને આપણા જીવનનું અગીમૂલ કમી દેવું એ નિદિધ્યાસન. આ સતત વિચાર અથવા ધ્યાન એ એક પાત્રમાયી બીજ પાત્રમાં ડાલવાના તેડની અવિનિષ્ઠ ધનસમાન છે આ ધ્યાન અદર્શિય મનને પન્માત્મવિગમ્મા અમૃત રાખી મુકિતના માર્ગમા આપણને સદાય કહે છે માટે રાત ને

દિવસ પ્રભાવિત હૃદયપૂર્વક રટો કે સોડહં સોડહં. એ સતત રટણના કૃણરૂપેજ પ્રત્યક્ષાનુભૂતિ અથવા પરમાત્મસાક્ષાત્કારનો લાભ મળશે. એ રીતે તન્મય ભાવથી ભગવાનનું સદાસર્વદા સ્મરણ અને રટણ કરવું તેનુંજ નામ પરાભક્તિ પણ છે.

સકળ પ્રકારનાં શુભ કર્મો, આ ભક્તિસાધનમાં આક્રમકતરી રીતે પણ સહાયભૂત થનારાં અને તેથી મુક્તિની દિશામાં લઈ જનારાં છે. માટે કર્મ કરો, પણ તેનાં કૃણ ભગવાનને અર્પણ કરી દો. હા, તત્ત્વજ્ઞાન મેળવ્યું હોય તોજ પૂર્ણતા—પરમાત્મસાક્ષાત્કાર અથવા સિદ્ધાવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે. જે દોષ ભક્તિપૂર્વક સત્યસ્વરૂપ ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા અને સાધના કરે છે, તેનીજ આગળ એ સત્યસ્વરૂપ પરમાત્મા પ્રગટ થાય છે.

x x x x

આપણે દીપકરૂપ છીએ, અને એ દીપકની જ્યોત આપણે જેને જીવન કહીએ છીએ તે છે. જ્યારે ઑકિસજન એટલે કે અન્નજનનx અથવા પ્રાણવાયુનો જથ્થો જ્યારે ખૂટી જાય છે ત્યારે દીપક પણ હોલવાઈ જાય છે. આપણે તો માત્ર દીપકને સાફસુફ રાખી શકીએ, અને તે કામ આપણું છે. જીવન એ કેટલીક વસ્તુઓના મિશ્રણરૂપ છે, કાર્ય અથવા પરિણામરૂપ છે અને તેથી તેનાં ઉપાદાનકારણોમાં તેનો લોપ થાય એ અવશ્ય વાત છે.

■ ઑકિસજન માટે બંગાળીમાં આ શબ્દનો પ્રયોગ થાય છે. ગુજરાતીમાં પણ પારિભાષિકતરીકે એ શબ્દને અપનાવવો ઘટે છે.

અનુવાદક

તા. ૧ મી જુલાઈ મંગલવાર

આત્મભાવથી મનુષ્ય વાસ્તવિક મુક્ત છે, કિંતુ
 જીવભાવથી તે બદલ છે અને પ્રત્યેક ભૌતિક અવસ્થાદ્વારા
 તેનામાં પરિવર્તન ચતુર રહે છે મનુષ્યતરીકે તો તેને એક જાતનું
 યત્ર જ કહી શકાય. માત્ર એનામાં મુક્તિ અથવા સ્વાધીન
 તાનો જે ભાવ રહ્યો હોય છે એ જ એની વિશેષતા બાકી,
 તો તે એક જીવનું યત્ર જ છે પરંતુ જગતના બધા શત્રુઓ
 કરતા આ મનુષ્યશરીર જ સર્વોત્તમ છે અને મનુષ્ય મન જ
 સર્વોત્તમ ગ્રન છે મનુષ્યને પરમાત્મપ્રાપ્તિ વધા પછી તે હું છે
 તેવું શરીર ધારણ કરી લેવા સમર્થ અને છે પછી તે બધા
 નિયમોથી પર બની જાય છે શરૂઆતમાં તો આ એક
 કથનમાત્ર હોઈ તેને સાબીત કરી જતાવવાનું છે પ્રત્યેક
 વ્યક્તિએ એ વાત પોતે જ પોતાને નાટે સિદ્ધ કરી લેવાની છે
 આપણે આપણા જ મનને સમજાવી શકીએ છીએ, બીજાના
 મનને આપણે સમજાવી કે સતોપી શકતા નથી ધર્મવિજ્ઞાન
 ની અદર એકમાત્ર રાજયોગજ એવું વિજ્ઞાન છે, કે જે પૂરવાર
 કરી દેખાડાય તેમ છે—અને હું તો, મને જે તાને જેનો પ્રત્ય
 ક્ષાતુભવ થયો હોય ચાને જે વાત મે પોતે સાબીત કરી
 બોધ હોય, તેનો જ ઉપદેશ આપુ છું વિચારશક્તિની સંપૂર્ણ
 વિકસિત અવસ્થાતુજ નામ અપરોક્ષ જ્ઞાન છે, પરંતુ તે
 જ્ઞાન કોઈ કાળે યુક્તિ-તર્કનું વિરોધી હોઈ શકે નહિ

કર્મદ્વારા ચિત્તશુદ્ધિ થાય છે, તેથી કર્મ એ વિદ્યા
 અથવા જ્ઞાનના મહાયક છે બૌદ્ધોના મત પ્રમાણે માનવ
 તથા તિર્થંકરોનું કન્યાણસાધન એ જ માત્ર કર્મ છે, ત્યારે
 બ્રાહ્મણો વા હિંદુધર્મીઓનો એવો મત છે કે, ઉપાસના તથા
 સર્વ પ્રકારના યજ્ઞયાગાદિ પણ તેવા જ કર્મો છે અને તે ચિત્ત
 શુદ્ધિના મહાયક છે શકરાચાર્યના મત પ્રમાણે “શુભાશુભ
 સંકળ પ્રકારના કર્મો જ્ઞાનના પ્રતિરોધક છે” જે કર્મો અજ્ઞાન
 તન્નુ ઘસડી જાય છે તે બધા જ પ્રત્યક્ષ રીતે નહિ તો કારણરૂપે
 પણ પાપકર્મો છે, કારણ કે તે કર્મો જન અને તમસની
 અભિવૃદ્ધિ કરનારા હોય છે સર્વદામન જ દેવજ જ્ઞાનનો લાભ
 થાય છે શુભ કર્મોદ્વારા જ્ઞાનની આડે આવેલો પડદો દૂર રૂડી

જાય છે અને જ્ઞાનદ્વારાજ ઈશ્વરનાં દર્શન પામી શકાય છે.

જ્ઞાન કદી ઉપજાવી શકાતું નથી, તેનો તો માત્ર આવિષ્કારજ કરી શકાય છે; અને જે કોઈ વ્યક્તિ મહાન આવિષ્કાર કરનાર નીવડે છે તેને પ્રત્યાદિષ્ટ અથવા પ્રેરિત પુરુષ કહેવામાં આવે છે. અવતાર તો તે ત્યારેજ કહેવાય, કે ત્યારે તેના દ્વારા કોઈ આધ્યાત્મિક સત્યનો આવિષ્કાર થવા પામે. ભૌતિક સત્યનો આવિષ્કાર કરનાર વ્યક્તિને આપણે વૈજ્ઞાનિક અથવા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીને નામે ઓળખીએ છીએ. ભૌતિક, નૈતિક કે આધ્યાત્મિક એ બધાંય સત્યોનું મૂળ જો કે એક પરબ્રહ્મજ છે, તોપણ આપણે આધ્યાત્મિક સત્યોનેજ સર્વોત્તમ આસન આપી શકીએ. કેમકે મનુષ્યજીવન માં એમનુંજ મહત્ત્વ વિશેષ છે.

શંકરાચાર્ય કહે છે કે, બ્રહ્મ સર્વ પ્રકારનાં જ્ઞાનના સાર રૂપ તથા પાયારૂપ છે; અને જ્ઞાતા, જ્ઞાન અને જ્ઞેયરૂપે જે જે આવિર્ભાવો છે તે બધાય એ બ્રહ્મના કાલ્પનિક ભેદમાત્ર છે. રામનુજાચાર્ય બ્રહ્મમાં જ્ઞાન અથવા ચૈતન્યના અસ્તિત્વનું આરોપણ કરે છે; ત્યારે પ્રકૃત અદ્વૈતવાદીઓ કોઈ પણ ગુણનું આરોપણ બ્રહ્મમાં કરતા નથી—તે એટલે સુધી કે હરકોઈ અર્થમાં સત્તા સુદ્ધાના ગુણનો પણ તેઓ સ્વીકાર કરતા નથી. રામનુજાચાર્ય કહે છે કે, સચરાચર જ્ઞાનતરીકે જેને આપણે ઓળખીએ છીએ તેનાજ સારસ્વરૂપ બ્રહ્મ છે, અવ્યક્ત અથવા સામ્યભાવાયુક્ત જ્ઞાન, વ્યક્ત કિંવા વૈષમ્યાવસ્થાને પ્રાપ્ત થતાંજ જગતપ્રપંચની ઉત્પત્તિ થાય છે.

✱   ✱   ✱   ✱

બૌદ્ધ ધર્મ જગતના ધર્મોમાં સૌ કરતાં વધારે દર્શનિક ધર્મ છે. તે ભારતવર્ષની સર્વસાધારણ જનતામાં બહુ ફેલાયો હતો. અહા! અહીં હજાર વર્ષ ઉપર ભારતવર્ષીય આર્ય-પ્રજાની સભ્યતા અને સંસ્કાર કેવા અદ્ભુત હોવા જોઈએ, કે તે પ્રજાનો સાધારણ જનસમાજ પણ આવા ઉચ્ચ ભાવોને ઝીલવાની યોગ્યતા ધરાવતો હતો!

ભારતવર્ષના શ્રેષ્ઠ દર્શનવેત્તાઓમાં બુદ્ધજ એક એવો થઈ ગયો, કે જેણે બતિભેદનો સ્વીકાર કર્યો નહિ. અત્યારે ભારતવર્ષમાં એકે બૌદ્ધમાર્ગી મળી આવતો નથી.”

તા. ૧૧ મી જુલાઈ ગુરુવાર

x	x	x	x
x	x	x	x
x	x	x	x

ખ્રિસ્તીધર્મનો પ્રચાર હમેશા તત્કાલના જોરે થયો છે. લગવાન ખ્રિસ્ત જેવા ન્યયી નિનષદ્રવી અને યાત્ર પ્રકૃતિવાળા મહાપુરુષના શિષ્યો આજે બધો હત્યાકાંડ મથાવે, એ કેવું આશ્ચર્ય! બોલ, હરકામ અને ખ્રિસ્તી-નો ત્રણ ધર્મો જગતના પ્રચારશીલ ધર્મો છે, યાને પ્રચારકો દ્વારા પોતાની સંખ્યાવૃદ્ધિ કરનારા છે એમની પહેલાના હિંદુ, બાહુદી અને જ-યોસ્ત (પારસી), એ ત્રણ ધર્મોએ પ્રચાર દાતા પોતાની સંખ્યા વધાવવાનો મંત્રી પ્રયાત્ન કર્યો નહોતો. બોલોએ હત્યાકાંડનો કંઠાપિ આશ્રય લીધો નહોતો. માત્ર પોતાના શુદ્ધ મહાવ્યવહારથી અને કોમળ પ્રચારથી તેઓ જગતના પોતાના ભાગના લોકોને એક વાર પોતાના ધર્મમાં લઈ શક્યા હતા.

x	x	x	x
x	x	x	x
x	x	x	x

ધર્મ એ બહુ દ્રવ્ય દેનારી ગાયરૂપ છે એ ગાયે બહુ લાતો મારી છે, પણ તેથી શું થઈ નયું? એનું દ્રવ્ય પુષ્કળ નીકળે છે દુઝતી ગાયની પાદ પછી રોડનાર વ્યગ્રિ સદી લે છે.

પ્રત્યેક ચત્રાંશ નાટકમાં છે કે 'મહામોહ અને વિવેક' એ બે ભાવો વચ્ચે જીવંત ચાલી તેમાં વિવેક રાખનો સંપૂર્ણ જય થતો નહોતો. તેવામાં વિવેક નાવની સાથે ઉપનિષદ દેવીનું પુનર્મિલન થયું, અને તેના યોગે તેને પ્રત્યેકપુત્રની પ્રાપ્તિ થઈ એ પ્રત્યેક પુત્રના પ્રજાવથી તેને શત્રુ નામે કાંઈ નહીં તે પછી વિવેક ગળ લગ્નિને વચો ને પરમ મુખમાં ગહેવા લગ્યો." એ રીતે આપણે પણ પ્રત્યેક કહેવા ધર્મનાક્ષાત્ર-સ્વરૂપ મહાપરતકની પુત્રના પ્રાપ્તિ કરવાની છે એ પુત્રને અવશ્યથી પાવશ્યને તથા અછી રીતે

ઉછેરીને મોટો કરીશુ તો તે વયમા આવતા એક પ્રયત્ન વીર થઇને ઉભો રહેશે

પુરુષ જેમ સ્ત્રીના પ્રેમમાં પડતા એકમુખી બની જાય છે, તેમ મનુષ્યની સકળ ઇચ્છાશક્તિ ભક્તિ અથવા પ્રેમના યોગે અનાયાસે એકમુખી અથવા એકાગ્ર બની જાય છે ભક્તિમાર્ગે સ્વાભાવિક અને મનોરંજક હોઇ એ માર્ગે લક્ષ્ય સ્થાન તરફ જવાય છે પણ બહુ આરામથી ત્યારે જ્ઞાનમાર્ગે, એ એક પ્રબળ પ્રવાહવાળી પહાડી નદીને જોરપૂર્વક ઠેલી ઠેલીને તેના ઉત્પત્તિસ્થાન અથવા મૂળ તરફ પાછી વાળી દેવા જેવો કઠિન છે જ્ઞાનમાર્ગે લક્ષ્યસ્થાનની પ્રાપ્તિ શીઘ્ર થાય એ વાત સાચી, પણ એ માર્ગે બહુ દુર્ગમ છે જ્ઞાન માર્ગે કહે છે કે “પ્રવૃત્તિમાત્રનો નિરોધ કરો.” ત્યારે ભક્તિ માર્ગે કહે છે કે “સઘળુંજ પ્રવાહને સુપ્રત કરી દો, સંપૂર્ણ ભાવે શાશ્વત આત્મસમર્પણ કરી દો.” આ ભક્તિનો માર્ગ જ્ઞાનમાર્ગ કરતાં અલગતા લાભો છે, પણ તે સુગમ અને સુખકર પણ તેટલોજ છે

ભક્ત કહે છે કે “હે પ્રભો ! ચિરકાળને માટે હું તારો છું; હવેથી હું જે જે કંઈ કરતો જણાઉં છું, તે તે તમામ વાસ્તવિક રીતે તુંજ કરે છે, અને ‘હું’ અને ‘મારું’ જેવું હવે કંઈજ રહેતું નથી”

“હે પ્રભો ! મારી પાસે દ્રવ્ય નથી કે જ્ઞાનપુણ્ય કર, બુદ્ધિ નથી કે વિદ્યા પ્રાપ્ત કર, એટલો સમય નથી કે યોગસાધના કર, તેથી હું પ્રેમમય પુરુષોત્તમ ! હું તનેજ મારાં તનમન અર્પણ કરી દઉં છું ”

કૂતરાની માફક એકે ઠાહિલા માસના દુકાણની પાછળ ખાટકા મારતા મારતાં મરવું તેના કરતા ઈશ્વરને હુલતા હુલતા મરવું બહેતર છે પસદ કરતી વખતે સર્વોત્તમ આદર્શને પસદ કરો, અને તે પછી તે આદર્શની પ્રાપ્તિ માટે સાફ જીવન ન્યોછાવર કરી દો મૃત્યુ જ્યારે આટલું બધું ચોક્કસ અને અનિવાર્ય છે, ત્યારે પછી એક મહાન ઉદ્દેશની સિદ્ધિ અર્થે પ્રાણાર્પણ કરવું પડે એના કરતાં સૌભાગ્યની વાત બીજી શી હોઈ શકે ? —“સાન્નિમિત્તે વં

ત્યાગો વિનાશો નિયતિ સતિ ।” —સાફ કાર્ય કરવા જતાં મોત થાય તેમ હોય, તો એ મોતને વધાવી લેવું, પણ સત્કાર્યને ન છોડવું.

શક્તિદ્વારા અનાયાસે જ્ઞાનનો લાભ થાય છે; અને એ જ્ઞાન પછી પરાશક્તિ પ્રગટે છે.

જ્ઞાનીને જે તે વાત પર સૂક્ષ્મ વિચાર કરવાનું બહુ ગમે છે અને સામાન્ય વિષય ઉપર પણ તે મોટી ધામધૂમ મચાવી દે છે. પરંતુ શક્તિ કહે છે કે “ઈશ્વર પોતાનું ચતુર્થ સ્વરૂપ મારી આગળ પ્રગટ કરશે.”

તા. ૧૨ મી જુલાઈ શુક્રવાર

(શાંકરભાષ્યમાંથી આજની કથાના પ્રસંગો લેવાયા.)

‘તત્ તુ સમન્વયાત્’—(વ્યાસસૂત્ર, ૧, ૧, ૪.) આત્મા

અગર પ્રજ્ઞા આખા વેદાંતનો પ્રતિપાદ વિષય છે.

વેદાંતપરથીજ ઇશ્વરને જાણવાનો રહે છે. બ્રહ્માજ વેદો જગતના આધકારણ, સર્જન, સ્થિતિ અને પ્રલયકર્તા ઇશ્વરનીજ કથા કહે છે. સર્વ હિંદુ દેવદેવીઓના ઉપર બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને શિવ, એ દેવત્રયનું સ્થાન આવેલું હોય, ઇશ્વર એ ત્રણે દેવના સરવાળારૂપ છે.

વેદ તમને બ્રહ્મ દેખાડી શકે તેમ નથી. બ્રહ્મ તો તમેજ મૂળથકી છો. વેદ તો માત્ર એ સત્યને આપણી આંખો આગળથી અલગ રાખનાર આવરણને હઠાવી દેવાના કામમાં આવણને મદદ આપી શકે એટલુંજ. પ્રથમ આવરણ દૂર થઈ જાય છે તે અજ્ઞાનનું, તે પછી પાપનું અને તે પછી વાસન અને સ્વાર્થપરતાનાં આવરણો નષ્ટ થઈ જાય છે. એટલે પછી સર્વ પ્રકારનાં દુઃખ સંકટોનો એકીવેળા આરો આવી જાય છે. અજ્ઞાનનો આ તિરોલાવ ત્યારેજ થાય, કે જ્યારે “હું અને બ્રહ્મ એકરૂપ છીએ” એવું જ્ઞાન આવણને પ્રગટે-અર્થાત્ કે આવણે જ્યારે એવું સમજતા થઈએ કે ‘આત્મ અને હું અલિપ્ત હોઈ માનવી ઉપાધિઓની સાથે મારાં કંઈજ લેવા દેવા નથી.’ માટે તમે દેહાત્મબુદ્ધિ દૂર કરી દો એટલે સઘળાંજ દુઃખો તમારાં દૂર થઈ ગયેલાં દેખાશે મનતા જોરે વાધિઓને મટાડવાનું રહસ્ય આ છે. અજગત એ એક સંમોહન(હિંપ્નોટીઝમ)નો વ્યાપાર છે માટે તમારા પોતાના ઉપરથી આ સંમોહન અથવા હિંપ્નોટિઝમનો આવેશ જો તમે કાઢી નાખશો તો તમારે કશાંજ દુઃખ લોગવવાનાં રહેશે નહિ.

મુક્ત થવું હોય તો પ્રથમ આવણે પાપના પરિત્યાગ પૂર્વકે પુણ્ય ઉપાર્જન કરવું જોઈએ, અને તે પછીજ પાપ પુણ્ય ઉલ્લયનો ત્યાગ કરી દેવો જોઈએ. પ્રથમ રજસદા તમસને છતીને પછી રજસ તમસ બન્નેનો સર્વમાં લ

કરી દેવો જોઈએ, અને અતે એ તરો ગુણોથી અતીત થઈ જવું જોઈએ. એમ કરીને એવી એક અવસ્થાને પ્રાપ્ત થાઓ, કે જ્યાં આગળ તમારો પ્રત્યેક શ્વાસોન્ધ્વિસ પણ પ્રભુની ઉપાસનારૂપ હોય.

જ્યારે જ્યારે તમને કોઈ બીજા મનુષ્યના શબ્દોથી ખાસ અસર થાય અને શીખવાનું મળે ત્યારે ત્યારે જાણીને કે પૂર્વજન્મમાં તમને એ વિષયનો કેટલાકે અનુભવ હતો. કારણકે અનુભવ એજ એકમાત્ર શુદ્ધ અથવા શિષ્ટક છે.

શક્તિ અથવા સત્તાની પ્રાપ્તિ જેટલેટલી થતી જાય છે, તેટલેટલી તેના દુઃખમાં પણ વૃદ્ધિ થતી જાય છે. માટે વાસના-માત્રનો ત્યાગ કરી દો. કોઈ પણ પ્રકારની વાસના કરવી એ મોટા ભારે વમજો! વચ્ચે એક લાકડી દેંકવા સમાન છે. વાસનામાત્ર સોનાના વજ્ર થોડેલી વિપની ઝોળી સમાન છે, એવું સમજવું તેનું નામ વૈગન્ય છે.

તા. ૧૪ મી જુલાઈ રવિવાર

ભારતવર્ષમાં દર્શનશાસ્ત્રનો જે અર્થ થાય છે તે એજ છે, જેના દ્વારા પરમાત્મદર્શન પામી શકાય તે શાસ્ત્ર અથવા તે વિદ્યા. મતલબ કે, દર્શનશાસ્ત્ર અથવા તત્ત્વજ્ઞાન એ ધર્મની યુક્તિસંગત વ્યાખ્યા છે. આથીજ હિંદુઓ ધર્મ અને દર્શનને સાંધનારી સાંકળ જેવું શું છે, એવો પ્રશ્નજ કહી કરતો નથી—એ જાણવાની તેને ઇચ્છાજ થતી નથી.

દાર્શનિક વિચારસરણીનાં ત્રણ પગથીયાં છે, જેવાં કે—(૧) સ્થૂળ વસ્તુસમૂહનું પૃથક્ પૃથક્ જ્ઞાન (કોંક્રીટ); (૨) સ્થૂળ વસ્તુઓને વર્ગવાર ગોઠવી તેમની વચ્ચે રહેલી સમાનતાને શોધી કાઢવી તે (જનરેલાઇઝેશન) અને (૩) એ સામાન્યપણામાં પણ સૂક્ષ્મ વિચારદ્વારા એકતાનો આવિષ્કાર કરવો (એબ્સ્ટ્રેક્ટ). સકળ વસ્તુઓનું જે ઠેકાણે એકત્વ પ્રાપ્ત થતું હોય એવી ઠેકાં સર્વાશિરોમણિ વસ્તુ હોય તો તે એકમ અદ્વિતીયમ બ્રહ્મ છે. ધર્મની પ્રથમ અવસ્થામાં બિન્ન બિન્ન પ્રતીકો અથવા વિધિઓની સહાયતા લેવાયલી જણાઈ આવે છે. દ્વિતીય અવસ્થામાં નાના પ્રકારની પૌરાણિક ગાથાઓ અને ઉપદેશોનું જોર જણાય છે; અને તેની છેલ્લી અવસ્થામાં દાર્શનિક તત્ત્વોના વિવરણને સ્થાન મળે છે. એમાંનાં પહેલાં બે કહેતાં પ્રતીક અને પૌરાણિક ગાથા, એ તાત્કાલિક પ્રયોજન પૂરતાં હતાં; પણ સકળ ધર્મના મૂળ પાયારૂપ તો તેની ફિલસૂફી અથવા દર્શનશાસ્ત્રજ છે, બાકીનું બીજું બધું તો તેના અંતિમ સ્થાનરૂપ જે પરમાત્મા તેને પહોંચવાનાં પગથીયાંમાત્ર છે.

પાશ્ચાત્ય દેશોમાં ધર્મ વિષે તમારા લોકોનો ખ્યાલ સામાન્ય રીતે એવો બંધાયેલ ગયો છે, કે બાઈબલના ન્યુ ટેસ્ટામેન્ટ અને ખ્રિસ્ત સિવાય કોઈ ધર્મની સંભાવનાજ ન હોય. યાજ્ઞી ધર્મમાં પણ મુસા અને ઈસ્રાએલના સંબંધમાં એવીજ ધારણા ચાલે છે. આનું કારણ એ છે કે, આ ધર્મો બધા પૌરાણિક ગાથાઓનાં વર્ણનો ઉપર આધાર રાખે છે. કુદરતી અને સર્વોત્કૃષ્ટ ધર્મ હોય તે પૌરાણિક ગાથાઓથી ઉપલા પ્રદેશમાં વિહાર કરે છે અને પૌરાણિક ગાથાઓ ઉપર આધાર રાખતો નથી. આધુનિક ભૌતિક વિજ્ઞા-

ને એ તો ખરૂં જોતા ધમની પાયો વધુ મજબૂત કર્યો છે સમસ્ત પ્રજાડ એ એક અખ ઠ વસ્તુ છે, એવું આ વિજ્ઞાન ગ્રામીની મદદથી હવે સાબીત કરી શકાય તેમ છે દાર્શનિક લોકો યાને અધ્યાત્મવેત્તાઓ જેને સત્ અથવા સત્ય કહીને ઓળખાવે છે, તેનેજ ભૌતિક વિજ્ઞાનવેત્તાઓ 'જડ' કહી ઓળખાવે છે, પરંતુ વાસ્તવિક રીતે જોતા તો એ ઉભયની વચ્ચે કંઈજ વિરોધાત્મક અંધટો નથી કારણકે જન્મેના કથનનું તાર્પથ એક જ જીવો, પરમાણુ અદૃશ્ય, અચિત્ત છે, છતાં પણ તેની અદર પ્રજાડના સમગ્ર મામર્યું જોવા છે, એમ વૈજ્ઞાનિકોનું કહેવું છે આત્માવિષે વેદાન્તીઓનું પણ આશ્ચર્યજન એવું જ કથન છે વસ્તુતઃ તો સકળ મત મતાતમે જુદી જુદી ભાષામાં અને જુદા જુદા શબ્દોમાં એક ની એકજ વાત કહેતા હોય છે

વેદાન્ત તેમજ આધુનિક વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર એ જાને જગતના આદિધારણીરીકે એવી એક વસ્તુનું નિદર્શન કરે છે, કે જે વસ્તુ કોઈની પણ સ્વરૂપ વગર જગતરૂપે અવિભૂત થાય છે આમાજ અન્ય સકળ કા જોનો સમાવેશ થઈ જાય છે નિમિત્ત, તેમજ સમવાયી અને અસમવાયી ઉપાદાનકારણો-એ બધું જ એ આદિધારણીમાં રહેલું છે ઉદાહરણ તરીકે કુભાનો દાખલો લઈએ કુભાર મગેડીમાંથી ઘટો જનાવે છે એમાં કુભાર એ નિમિત્તકા જ છે, મગેડી એ સમવાયી ઉપાદાનકારણ છે, અને કુભાનો ચક્ર એ અલ્પમ વયી ઉપદાનકારણ છે પરંતુ આત્મા તો આ ત્રણે કારણો છે વગી આત્મા એ કારણ અને કાર્ય બને છે વેદાન્તીનું કહેવું છે કે, આ જગત સત્ય નથી, આભાસમાત્ર છે પ્રકૃતિ પણ કોઈ પદાર્થ નથી, પણ અવિદ્યારૂપી આવજ્ઞાના થઈને દેખાતો પ્રજ્ઞા છે વિશિષ્ટાદેવતાદીઓનું પ્રતિપાદન છે કે, મુશ્વર અથવા પ્રજ્ઞા પ્રકૃતિ અથવા આ જગતપ્રપચરૂપે થયો છે, ત્યારે અદેવતાદીઓનો મત છે કે, મુશ્વર આ જગતપ્રપચરૂપે પ્રતીત થાય છે ખરો, પણ તે આ જગત નથી

અનુભૂતિ અથવા અનુભવને આપણે એક માનસિક પ્રક્રિયા તરીકેજ ઓળખી શકીએ, યાને એક માનસિક ધર્મના રૂપે તથા મગજમાની એક છાપરૂપેજ ઓળખી શકીએ.

મગજને આપણે આગળ કે પાછળ ગતિ કરાવી શકતા નથી, પણ મનના સંબંધમાં તેમ કરી શકીએ છીએ. મનને ભૂત, ભવિષ્ય, વર્તમાન—અધાજ કાળમાં ગતિ કરાવી શકાય છે. આથી મનમાં જે જે ક્રિયા ચાલે છે તે અનંતકાળને માટે સંચાલ રહે છે. મનમાં સઘળીજ પૂર્વઘટનાઓ મૂળથી સંસ્કારરૂપે સચવાઈ રહેતી આવી છે; મન સર્વવ્યાપી છે. x
 “દેશ-કાલ-નિમિત્ત” એ વિચારની પ્રણાલિકા છે”-એ સત્યને પ્રકાશમાં લાવવાનું કામ એ કેન્દ્રનું મોટામાં મોટું પરાક્રમ છે; પરંતુ વેદાન્તે તો યુગો પૂર્વે જગતને શીખવાડ્યું છે અને તેને ‘માયા’ એવું વિશિષ્ટ નામ પણ આપેલું છે. શાપનહોર માત્ર સુક્તિની ભૂમિપર ઉભો રહે છે, અને સુક્તિદ્વારા વેદાનાં તત્ત્વોની વિવેચના કરવાની ચેષ્ટા કરે છે. ....શંકરાચાર્ય વેદોને આર્ષ કહી ગયા છે. x x x x

અસુરો એ તમઃપ્રધાન યંત્રો છે, અને દેવો એ સત્વ-પ્રધાન યંત્રો છે; પણ છે તો બન્ને યંત્રોજ. કેવળ મનુષ્યાવસ્થાજ યંત્રવત્ ન હોતાં સચેતન છે. યંત્રવત્ લાવ હોય તો તેના ભાંગીને ભૂકો કરી નાખો, અને દેવાસુર બન્ને કરતાં તમે શ્રેષ્ઠ છો એ ધારણા સ્થિર કરો, * એટલે પછી સુક્ત થઈ જવાશે. આ મૃત્યુહોકજ સુક્તિસાધન માટે ચોચ્ચ છે, અને આ મનુષ્યાવતારમાંજ સુક્તિનું સાધન થઈ શકે છે. -

x દેશ-કાલ અને કારણનું અસ્તિત્વ અંતઃકરણ અથવા સ્મૃતિથી પર કદાપિ હોઈ શકતું નથી. મન કે સ્મૃતિદ્વારાજ તે વિચાર, અનુભવ કે વાસનારૂપે વ્યક્ત થાય છે. તે પરથી હરે છે કે, દેશ-કાલ-કારણ એ સૌનું અસ્તિત્વ પણ અંતઃકરણમાજ હોવું જોઈએ વ્યક્તિગત મન પણ એ સર્વવ્યાપી અથવા વિરાટ મનનો એક અંશ છે, અને તે અખાત અથવા સમુદ્રનો નાનો સરખો કકડો જેમ લગભગ યોગરદમ જમીનથી ઘેરાઈ ગયો હોય છે અને માત્ર યોડોક લાગ ખુલ્લો હોઈ તેના યોગે સમુદ્ર સાથે તેનું જોડાણ હોય છે, તેમ આ વ્યક્તિ મન પણ શરીરમા લગભગ ચોતરફ ઘેરાઈ ગયા જેવું છે.

* યાદ રાખો કે, શરીરરૂપી યંત્ર અને તમારી વચ્ચેના સંબંધ કારીગર અને તેના ઝોગર વચ્ચેના સંબંધ જેવો છે; તેથી એની સજે તાદાત્મ્યભાવ કરી સેવા ના.

તા. ૧૬ મી જુલાઈ મંગલવાર

✱

✱

✱

✱

આત્માની ઉપર જે આવરણ પડી રહેલું છે તેને સર-
કાવી નાખવા માટે ચાને જાંધન તથા બ્રમ દૂર કરવા માટે,
કર્મ અને ઉપાસનાની આવશ્યકતા છે. જો આપણે કંઈ પણ
પ્રયત્ન ન કરીએ તો આપણી આજ્ઞા પુણ્યતી નથી અને નિઃ-
સ્વરૂપને જાણી કે જોઈ શકતા નથી અદૈત વેદાંતજ વેદોનો
ગૌરવમુકુટ છે, કિંતુ વેદના બીજા ભાગની-કર્મકાંડની પણ
જરૂર છે. કેમકે તે આપણને કર્મ તથા ઉપાસનાનું શિક્ષણ
આપે છે, અને એની મહાયતાથી પણ અનેક જણ ભગ-
વાનને પ્રાપ્ત કરી શકે છે, તથાપિ એવા પણ અનેક હોય
છે, કે જેઓ અદૈત વેદાંતની સહાય વગર જો મુક્તાવસ્થાને
પામવા સમર્થ થતા નથી. અદૈતવાદ જે અવરથામાં લઇ
જાય છે, તેજ અવસ્થાએ કર્મ અને ઉપાસના પણ પડોંચાડે છે.

વિવિધ ધર્મોનો જોજ પ્રયત્ન છે કે, મનુષ્યને પ્રથમ
એક સ્થૂળ પદાર્થનું અવલંબન આપવું, અને તે પછી ધીમે
ધીમે તેને સર્વોચ્ચ અવસ્થાએ પહોંચાડવો. આ ઉપરથીજ સમજી
શકાય છે કે, જો બધા ધર્મો હજી મુખી જગતમાં કેમ હયાત
રહ્યા છે, અને જો પ્રત્યેક ધર્મ મનુષ્યના ઉન્નતિમાર્ગમાં કેાઈ ને
કેાઈ રીતે કેવો ઉપયોગી છે. જે અવિદ્યા અથવા અજ્ઞાનને
દૂર કરવાને જાણે પ્રવૃત્ત થાય છે, તે અવિદ્યા અથવા અજ્ઞાન
નોજ તે પોતે પણ એક જ્ઞાન છે. તેમનું કર્તવ્ય જ્ઞાનની ઉપર
જે અજ્ઞાનરૂપી આવરણ ચડેલું છે તેને દૂર કરી દેવા પૂરતુંજ
છે જગત અને બ્રહ્મ એક છે ખત, તથાપિ એકી વખતે તે
બંને તમારાથી જોઈ શકાતાં નથી કેાઈ એક મુંદર શિક્ષા ઉપર
કંઈ કેાતરકામ હોય, તો જે વાદે તમે શિક્ષાની મુંદરનાને
ખ્યાલ કરતા હો છો, તે વાદે તમને તેના ઉપરના કેાતરકામનો
ખ્યાલ નથી રહેતો, અને ત્યારે કેાતરકામ અથવા લેખના
ભાવનો વિચાર કરવામાં મગ્નજ બન્યા હો છો, ત્યારે જો
શિક્ષાનો ખ્યાલ નથી રહેતો. તેવીજ રીતે બ્રહ્મ અને જગત-
ના સંબંધમાં પણ બને છે.

તા. ૨૦ મી જુલાઈ શનિવાર

પ્રત્યક્ષાનુભૂતિ એજ યથાર્થ જ્ઞાન કિંવા ધર્મ છે. ધર્મ-સંબંધી વાતો આપણે અનંત યુગો સુધી કર્યા કરીએ, તો પણ તે આપણને આત્મજ્ઞાન કરાવી આપવાને શક્તિમાન થશે નહિ. અમુક મતમતાંતરના સિદ્ધાંતોમાંજ માત્ર માન્યા કરવું તેમાં અને નાસ્તિકતામાં કંઈજ ફરક નથી. એક રીતે તો ધર્મના સિદ્ધાંતમાંજ માત્ર માન્યા કરનાર આસ્તિકના કરતાં તો નાસ્તિક વધારે સારા ને સારા છે. એ પ્રત્યક્ષાનુભૂતિના પ્રકાશમાં હું જેટલાં રૂગ આગળ ભરું છું તેટલાં તો મારાં પોતાનાંજ સદાકાળને માટે બની જાય છે. કોઈ પણ દેશનું યથાર્થ જ્ઞાન તો તમને ત્યારેજ થાય છે, કે જ્યારે તમે ખુદ તે દેશમાં ફરી ફરીને જુઓ છો. માટે આપણે પ્રત્યેક પોતેજ પોતપોતાને માટે જોઈ કે અનુભવી લેવાનું રહે છે. આચાર્યો તો માત્ર આપણી સમક્ષ જોરાક આણીને રજુ કરે છે, એ જોરાકને ખાઈ પચાવીને પુષ્ટિ પ્રાપ્ત કરવી એ કામ આપણું પોતાનું છે. તર્કસૂક્તિથી ઈશ્વરનું કદાપિ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ રજુ કરી શકાય તેમ નથી. એનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ તો પ્રત્યક્ષાનુભૂતિથીજ મળી શકે છે.

ભગવાનનો મેળાપ આપણી બહાર થવો અશક્ય છે. ભગવાનનું સર્વોત્તમ દેવળ આપણેજ છીએ.

આપણા ચિત્તની સકળ વૃત્તિઓની એકાગ્રતા એજ આપણને 'ઈશ્વરદર્શન'માં સહાયજૂત થનારું યંત્ર છે. એ એકાગ્રતા ઈચ્છાશક્તિદ્વારા સાધી શકાય છે; અને વિચાર, ભક્તિ, પ્રાણાયામ ઇત્યાદિ વિવિધ ઉપાયોવડે એ ઈચ્છાશક્તિ ઉત્તેજિત અને અંકુશિત થાય છે. એકાગ્ર ચિત્તજ આપણે માટે આત્માનું સ્વરૂપ દર્શાવનારા દીપકરૂપ થાય છે.

એકજ જાનની સાધનપ્રણાલી બધાંને માફક ન આવે. પરંતુ આ વિવિધ પ્રણાલીઓ એ કંઈ એવાં પગથીઆંરૂપ નથી કે જે અતુકમે લેવાવાંજ જોઈએ. કમંકાંક એ ઉત્તરતી ઠાટિનું સાધન છે, તે પછી ઈશ્વરને બહાર જોવાની અવસ્થા આવે છે અને છેલ્લી અવસ્થા ઈશ્વરને આત્મામાંજ જોવાની યાને બ્રહ્મસાક્ષાત્કારની આવે છે. કેટલાક પ્રસંગોમાં આ

અનુક્રમ પ્રમાણે વર્તન થવાની જરૂર રહે છે અરી, પરંતુ ઘણા પ્રસંગોમા તો માત્ર એકજ સાધનનું અનુસરણ જસ થઈ રહે છે અપરોક્ષ જ્ઞાન અથવા પરમાત્મસાક્ષાત્કાર થવા પહેલાં તમારે કર્મ અને ભક્તિમાર્ગોમાથી પસાર થવું જ જોઈએ-એવું જોને તેને કહેતા રહેવું જોના જેવી એવક્રી બીજી કોઈજ નથી

ન્યાયુધી તમને અન્ય કોઈ ઉચ્ચતર તત્ત્વની પ્રાપ્તિ ન થાય ત્યાયુધી તો તમારી બુદ્ધિ કિંવા તર્કશક્તિનેજ વળગી રહો. પણ જોનાથી ઉચ્ચતર અવસ્થાએ પહોંચતા તમને જણાશે કે, એ નૂતન અવસ્થા તર્કશક્તિ કિંવા યુક્તિવિચાર કરતા ચઢીઆતી છે કારણ કે એ તમારી તર્કબુદ્ધિની વિરોધક નથી એ બુદ્ધિથી પર અવસ્થા તે સમાધિની અવસ્થા છે, પરંતુ કોઈ સ્નાયુજન્ય વિકારના સખમે પ્રાપ્ત થતી મૂર્છાવસ્થાને સમાધિની અવસ્થા માની લેવાની ભૂલ ન થવી જોઈએ આ સમાધિનો મિથ્યા દાવો કરવો યાને પશુના જેવા સ્વાભાવિક અથવા પુસ્તકોથી પ્રાપ્ત થતા સહજ જ્ઞાનને સમાધિની અવસ્થા માની લેવાની ભૂલ કરવી, એ ભયાનક છે 'અર્થ' ભવસમાધિ છે કે કોઈ સ્વયુજન્ય વિકારનું પરિણામ છે, તેનો બહાર થી નિર્ભય કરવાનો કોઈ ઈલાજ નથી એ અવસ્થા અર્થ સમાધિ છે કે નહિ તે તો આપણે પોતેજ સમજી શકીએ બુદ્ધિનો અવાજ યાને યુક્તિવિચાર અથવા તર્કબુદ્ધિ એ આપણું જૂલ-જ્ઞાન્તિમાથી રક્ષણ કરનારો મહદગાર છે ધર્મ લાભને અર્થ જોજ કે, યુક્તિ-તર્કની સીમાને વટાવી જવું, પણ જોનો રસ્તો તો યુક્તિ-તર્કના દોષમા રહીનેજ જાય છે-કિ બહુના યુક્તિ-તર્ક જોજ યુક્તિ-તર્કની પારના પ્રદેશમા પહોંચાડનારો માર્ગદર્શક જોમીએ છે મહજ્જ્ઞાન અથવા ગ્રેરણાશક્તિ એ જરૂર છે, પ્રજ્ઞા અથવા તર્કશક્તિ એ જળ છે અને અલૌકિક જ્ઞાન અથવા સમધિ એ વરાળ યાને સૂક્ષ્મતમ અવસ્થા છે આ અવસ્થાઓ એક પછી એક ક્રમસર આવે છે-અર્થાત્ આપણે તો પ્રથમના બે પગથીઆ જોળાંગી જવાના છે, અને એવ. સ્થાનમા પહોંચવાનું છે, કે ન્યા દેહ અને મન એ બેમાથી કશાનું અસ્તિત્વ ન હોય

ધર્મનું સ્થાન તર્કબુદ્ધિથી પર છે શ્રદ્ધા અથવા

વિશ્વાસનો અર્થ અમુક માન્યતા એવો નથી, પણ એ પારમાર્થિક પદાર્થને પકડવો એવો થાય છે. એ વિશ્વાસના પ્રભાવથી હૃદય જાગી ઊઠે છે. એ પારમાર્થિક આત્મતત્ત્વ વિષે પ્રથમ શ્રવણ કરો, અને પછી મનનશક્તિનો—વિચારશક્તિનો પાલવ પકડી જુઓ કે તે ક્યાં સુધી લઈ જઈ શકે તેમ છે—અર્થાત્ એના ઉપર વિચારનું પૂર વહેવડાવો અને તેના પરિણામે જે શેષ રહે—જે નક્કી થાય તેને ગ્રહણ કરો. શેષ રૂપે કંઈજ બાકી ન રહે, તો તો કુસંસ્કાર અને વહેંચના સંકલ્પમાંથી છૂટ્યા, એમ સમગ્ર પ્રભુનો પાડ માનો. એ પછી સ્થિરભાવે અને શાંતચિત્તે એ આત્માનું નિદિધ્યાસન કરો. યાને ધ્યાનદ્વારા તમારા મનને તેના ઉપર એકાગ્ર કરીને તદ્-રૂપ કરી દો. એ પછી વાણીનું કંઈજ પ્રયોગન રહેતું નથી, તમારા મૌનમાંજ બીજામાં એ સત્યનો અંચાર કરી દેવાની તાકાત આવી જાય છે. માટે વૃથા વાક્યાડંબરમાં તમારી શક્તિનો વ્યય ન કરતાં મૌનપૂર્વક ધ્યાનમાંજ મસ્તુલ રહો, અને બાહ્યજગતની કોઈ પણ ધમાલ કે ઘાલમેલની લેશ પણ હખલગીરી તમારી ચિત્તશાંતિમાં પહોંચવા ન દો. તમારું મન જ્યારે તેની સર્વોચ્ચ અવસ્થામાં પહોંચી જાય છે, ત્યારે તમને તેનું જ્ઞાન પણ રહેતું નથી. માટે મૌનનું સેવન કરી શક્તિનો સંચય કરો અને આધ્યાત્મિકતાના વિદ્યુતસંચાર-યંત્ર (હાયનેમે) જેવા થઈ રહો. જિભારી હોય તે શું આપી શકે? રાજા હોય છે તેજ આપી શકે છે—અને તે જ્યારે પોતે પોતાને માટે નિઃસ્પૃહ બન્યો હોય છે, ત્યારેજ આપી શકે.

x   x   x   x

તમારી પાસેની ધનસંપત્તિ તમારી પોતાની છે એમ ન માનતાં, પ્રભુના ભંડારીતરીકે તમારો તેના પર અધિકાર છે એમ લેજો. એના પ્રત્યે આસક્તિ રાખો ના. નામ, યશ, ધન—એ બધાંયને જવા દો; કેમકે એ બધાંજ ભયાતક બંધનરૂપ છે. સ્વાધીનતાના અલૌકિક વાયુનું સેવન કરો. તમે સુક્ત, સુક્ત, જસ સુક્તજ છો! અવિરત ભાવે રટયા કરો કે “હું સદાનંદરૂપ છું, સુકૃતસ્વભાવ છું, અનંતસ્વરૂપ છું! આદિ કે અંતને મારા આત્મામાં સ્થાન નથી, બધુંજ મારા આત્માસ્વરૂપ છે!”

તા. ૨૧ મી જુલાઈ રવિવાર

પાતંજલ યોગસૂત્ર

ચિત્તને વૃત્તિઓરૂપે વિખરાઈ જતું અટકાવનાર શાસ્ત્ર તે યોગશાસ્ત્ર છે — “યોગશ્ચિત્ત વૃત્તિનિરોધ” । ચિત્ત એ વિષયસમૂહની છાપ અને અનુભૂતિ, અર્થાત્ કે ક્રિયા અને પ્રતિક્રિયાના મિશ્રણસ્વરૂપ છે, તેથી એ નિત્ય કહેતા ચિર સ્થાયી હોઈ શકે નહિં મનુષ્યને એક સૂક્ષ્મ શરીર હોય છે એ સૂક્ષ્મ શરીરદ્વારા મન સ્થૂળદેહ ઉપર કાર્ય કરે છે વેદાન્ત કહે છે કે, એ મન અથવા અત્ કરણની પાછળ વાસ્તવ આત્મા રહેલો છે, કે જે અનત, અતિમ તત્ત્વરૂપ, પૃથક્કરણના ઉદ્ભાવનિણામરૂપ એક અખટ વસ્તુ છે એ એક અખડ વસ્તુ અભિધ્રણ છે, ને તેના ભાગ પાડ્યા પડી શકે તેમ નથી જન્મ એ પુનર્યોજનની ક્રિયા છે, અને મૃત્યુ એ વિયોજનની ક્રિયા છે, અને એ બધળા પૃથક્કરણોને અતે આત્મતત્ત્વ હોય શકે છે એ આત્મતત્ત્વના વિભાગ નથી, તેથી એ આત્માને પહોંચતાજ નિત્ય સનાતન તત્ત્વની પીછાન યઈ બાય છે

સમુદ્રના પ્રત્યેક મોલની પાછળ સમગ્ર સમુદ્ર રહેલો છે, અને આવિર્ભાવરૂપે જે કંઈ જણાય છે તેજ મોલ છે— કેટલાક મોટા ને પ્રચંડ તો કેટલાક નાના ને હલકા, પણ વસ્તુતઃ તો તે બધાજ મોલ સ્વરૂપપદ્ધતિ સમુદ્રજ છે પરંતુ મોલતરીકે દરેક મોલ એ સમુદ્રનો અંશ છે એ મોલ એ ત્યારે શાત થઈ બાય છે ત્યારે બધુજ એકરૂપ બની બાય છે—પરંતુ કહે છે તેમ ‘દશ્યવિદ્દાન દ્રણ’ના જેવું બની બાય છે

તેઓ ઉત્તમ અધિકારીઓ હોય છે, તેઓની પ્રગતિ યોગસાધનામા અપાટાબધ થાય છે, અને છ મહિનામા તો તેઓ યોગીરૂપે થઈને ઉભા ને છે ઉત્તરના અધિકારીયાને જેમનો વિશ્વાસ ઓછો હોય છે, તેમને તો યોગસિદ્ધિ મેળવતા કેટલાક વર્ષો લાગે છે, તે એટલે સુધી કે જે વ્યક્તિ નિષ્ઠ પૂર્વક સાધના કરે અને બીજા બધાજ કામકાજ છોડી દઈને સદા સર્વદા યોગસાધનામાજ મરગુલ ન્યા કરે તેને પણ

તેટલોજ વધશે બુઝોને, એક કીડી કરતાં આપણે કેટલા બધા બચલીત અને દુઃખી રહીએ છીએ ! માટે એ જગત પ્રપંચમાંથી મુક્ત થઈને ભગવાનની તરફ આવો. સદ્ગુણ શાસ્ત્ર જોજો અને નહિ કે સુઠિતું—અર્થાત સુઠાતું તત્ત્વ બાણવાની કોચિથ કરો અને સુઠ પદાર્થનું તત્ત્વ બાણવાની આળપંપાળ ત્યજ દો.

“અભ્યાસ અને વેરાગ્યવડેજ કેવળ મનનો નિરોધ કરી શકાય છે.”

X X X X

અમારા પૂર્વજો શાંતપણે નીતિધર્મ અને ઈશ્વરસંબંધી વિચાર કરી ગયા છે, અને તેથીજ એ કામને માટે લાયક મગજ અમ કિંદુઓને વારસામાં મળેલાં છે; પણ ધર્મશ્રદ્ધાની પ્રાપ્તિ માટે અમારા લોકોમાં પણ આજકાલ જે ધર્માચરણી મચી રહી છે, તેને લીધે અમારાં એ અપૂર્વ ભેગાં ઘસાઈને નષ્ટ થઈ જવાનો સંભવ છે.

X X X X

પોતાનું આરોગ્ય પોતે સાધવાની અમુક એક શક્તિ શરીરની અંદર રહેલી છે, અને માનસિક અવસ્થા ઔષધ, વ્યાયામ ઇત્યાદિ વિવિધ બાબતો એ આરોગ્યશક્તિને નાશત કરી શકે છે. જ્યાંસુધી આપણે ભૌતિક અવસ્થાઓ અને પદાર્થો તરફ ખેંચાઈએ છીએ, ત્યાંસુધીજ આપણને ભૌતિક પદાર્થોની જરૂર રહે છે. સ્નાયુઓના ફાસત્વમાંથી જ્યાંસુધી આપણે છૂટીએ નહિ યાને સ્નાયુસમૂહોપર આપણે સંપૂર્ણ કાબુ ધરાવતા થઈએ નહિ ત્યાંસુધી તેમની ઉપેક્ષા આપણાંથી થઈ શકે તેમ નથી.

આપણી સાધારણ જ્ઞાનભૂમિની નીચે મનની ધીણ એક ભૂમિ છે, તેને અજ્ઞાનભૂમિ કહી શકાય. પ્રત્યક્ષાનુભૂતિ એજ જ્ઞાનનો પાયો છે. મન જ્યારે જ્ઞાનભૂમિથી પણ પર થઈ જાય, ત્યારેજ એ યથાર્થ વસ્તુની—એ જ્ઞાનસ્વરૂપ પરબ્રહ્મની ઉપલબ્ધિ થાય છે એવી રીતે ધર્મ જેમને પ્રત્યક્ષ થયો હોય, તેઓ આપણોકો કહેવાય છે. તેમને જે ઉપલબ્ધિ થઈ હોય છે તેનું પ્રમાણ એજ કે, તમે પણ તેમની પ્રણાલિકાને અનુસરી જોશો, તો તમને પણ તેવી ઉપલબ્ધિ થશે—

યાને તમને પણ ધર્મ પ્રત્યક્ષ થશે પ્રત્યેક વિજ્ઞાનશાસ્ત્રના પ્રયોગમાં તેની પોતપોતાની પ્રજ્ઞાલિકાઓ અને તેના પોતાના વિશિષ્ટ ઓળખે. અથવા ઉપકરણોની જરૂર પડે છે એક ખમોળવેતો હશે તે તમને ચનિશ્વર મહા પરના ચક્રગ્રા, રસોડામાંના થાળીવાડકા કે કળાટીઆની મદદથી જાણી નહિ ચક્ર એ જતાવવા માટે તો તેને દૂરથીની જરૂર રહે છે એની પેઠે ધર્મના મહાન સત્યોનુ અવલોકન કરવા કાળે, જે લોકોએ તમારી પહેલાં એ સત્યોને પ્રત્યક્ષ કર્યા હોય તેમનીજ પ્રજ્ઞાલિકાઓ અને સાધનાનો તમારે ઉપયોગ કરવો ઘટે છે વિજ્ઞાનશાસ્ત્રની મહત્તા પ્રમાણે તેના શિક્ષણ અને અભ્યાસના ઉપાયો પણ વિધિવિધ પ્રકારના હોય છે સમારંભ આવાગમન ચવા પહેલાં તેમાંથી બહાર નીસરવાના ઇલાજ જગત ને તૈયાર કરી રાખ્યા છે, તેથી આપણે જે કંઈ કરવાનું રહે છે તે એટલું જ કે, એ ઉપાયોને આપણે ચલાવત જાણી લેવા પરંતુ એમાં પણ પ્રજ્ઞાલિકાઓની વિરિધ તાને માટે લડી મરે નહિ, અને તમારી નજર માત્ર સાક્ષાત્કાર કરવા તરફ જ તમને તમને પોતાને અનુકૂળ આવે તેવી ઉત્તમમા ઉત્તમ પ્રજ્ઞાલિકા તમે ખુદ પસંદ કરી દેશો તમે તમારે ફેરીઓ ખાવા માટેને ઈ બીજાઓ બલે ખાલી ટોપલી માટે લડી મરે-તેની દરકાર તમે કરો ના એક વાર તમારા ઇંદના પ્રત્યક્ષ દર્શન કરો તમે ખ્રિસ્તી હો તો ખ્રિસ્તના દર્શન કર્યો તે પછીજ તમે આચા ખ્રિસ્તી થયો બાકી તો બધું 'દમઢાલ ને મહી પોલ' જેવો ખાલી વિત ડાવાડ છે જીભાનેડી જેટલી ઓછી તેટલીજ સરળતા વધુ છે

સંદેશોજ સંદેશવાહકને અને દેવતાજ મંદિરને ઉત્પન્ન કરે છે-અર્થાત જગતની અંદર જેની પામે કંઈ સંદેશો વહી જવાનો કે કંઈ નૂતન બોધ આપવાનો હોય તેનેજ સંદેશ વાહક, પેગંબર અથવા પ્રબુનો દૂત કહી ચકાય છે, અને દેવતાની મૂર્તિની કે તેના ભાવની પ્રતિષ્ઠા થયેલી હોય તોજ મંદિર એ દેવમંદિર કહેવાય છે

સ્વેનકેતુની બાબતમાં જેમ બન્યું હતું તેમ 'જ્ઞાન તેજની સુરખી તમારા મુખ ઉપર જગદી ઉઠે નહિ' ત્યામુખી સાધના કર્યા કરો

અનુમાનની વિરુદ્ધ અનુમાનનો ઝઘડો ઉઠે છે તેથીજ મારામારી થાય છે. પરંતુ એક વાર પ્રત્યક્ષ દર્શન કરીને પછી ધર્મની વાત કરી જોશે તો કોઈ પણ મનુષ્યનું હૃદય એવું નથી, કે જે તેનો સ્વીકાર ન કરે, કિંમહુના તેનો વિરોધ કરે. સેન્ટ પૉલનું તેની ઇચ્છાવિરુદ્ધ પણ મતાંતર થયું હતું, તે સાક્ષાત્કારનાજ પ્રભાવથી થયું હતું.

ભ્રમ પોતેજ પોતાની સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરે છે, અને પોતેજ પોતાનો વિનાશ કરે છે. એનુંજ નામ માયા છે. કહેવાતું બધુંજ જ્ઞાન માયાના પાયાપરજ પ્રતિષ્ઠિત થયેલું હોવાથી એક વખત તો જરૂર એવો આવે છે, કે જ્યારે એ જ્ઞાન પોતેજ પોતાનો ધ્વંસ કરી નાખવાને પ્રવૃત્ત થાય છે. “ત્યજ્ય દો એ રજ્જુ, ભવસાગરે ઘસડતું.” એ ભ્રમ કદાપિ આત્માને સ્પર્શી શકતો નથી. જ્યારે આપણે એ ભવસાગરમાં ઘસડતા રજ્જુ અર્થાત્ દોરડાને પકડીએ છીએ—યાને માયાની સાથે આપણે ભળી જઈએ છીએ—ત્યારેજ તેનો યાને માયાનો અધિકાર આપણા ઉપર આવે છે. માટે એ માયાને પડતી મૂકો, એને જવું હોય ત્યાં જવા દો, અને માત્ર સાક્ષીરૂપ થઈ રહો. તેમ થતાંજ અવિચલિતભાવે જગતપ્રપંચરૂપી છબીનું સૌંદર્ય નીરખીને તમે સુખ થઈ જશો—એના સૌંદર્યની ખરી કદર તમને ત્યારેજ થઈ શકશે.

પાસે આવી પહોંચ્યા. પ્રથમ પ્રવાસી જેમ તેમ કરીને દિવાલ ઉપર ચઢીને પાછળ નમ્મર કર્યા વગર લકૂ દધને અંદર ફરી પડ્યો. બીજો મુસાફર પણ દિવાલને મથાળે ચઢ્યો. અંદરની બાજુ દિદિ દેવી ને આનંદધ્વનિ સાથે અંદર ફરી પડ્યો. ત્રીજાનો વારો આવતાં તે પણ દિવાલની ટોચે પહોંચ્યો, ને પોતાના સોબતીઓ કાઢી ગયા છે તેનું નિરીક્ષણ કરીને હર્ષ-પૂર્વક હાઃ હાઃ હસીને તેમની પૂઠે સંચર્યો. પરંતુ ચોથો પ્રવાસી દિવાલને મથાળે પહોંચ્યો અને ત્યાંથી પાછો ફરીને પોતાના સાથીદારોની શી ગતિ યદ્ય તે ઇતર લોકોને જણાવવા માટે હેઠે ઉતરી આવ્યો. આ સંસારપ્રપંચની બહાર કશુંક છે તેનું પ્રમાણ આપણી પાસે છે, અને તે આ માયાની દિવાલ ઉલ્લંઘીને કંઠકાલેર નામી છૂટેલા મહા-પુરોનો હજી પણ શુભ રહેલો હાસ્યધ્વનિ.

x

x

x

x

આપણે જ્યારે એ પરબ્રહ્મથી પોતાની જાતને પૃથક્ કરીને તે પરમ સત્તામાં કેટલાક ગુણોનું આરોપણ કરીએ છીએ, ત્યારે એ ગુણગુણ પ્રદામતા આપણો ઈશ્વર બને છે. ઈશ્વર એ આપણા મનદાગ જેવાતું જગતપ્રપંચનું મૂળભૂત સ્ત્રી છે અને મેતાન એ કુમંદકારી આચ્છાદિત ધણેલા મનદાગ પ્રતીત થતો જગતનો હુ ખસમૂલ્ય છે

તા. ૨૫ મી જુલાઈ ગુરુવાર

પાતંજલ યોગસૂત્ર

કાર્ય ત્રણ પ્રકારનાં હોઈ શકે—(૧) કૃત (પાતાનાં કરેલાં), (૨) કારિત (બીજા પાસે કરાવેલા) અને (૩) અનુમોદિત (બીજાઓએ કરેલાં પણ તેને તમારું અનુમોદન મળેલું કે કંઈ વાંધો નહિ એવાં); એ ત્રણે પ્રકારનાં કાર્યોની અસર તો આપણા ઉપર લગભગ એકસરખીજ હોય છે.

સંપૂર્ણ પ્રહસ્યાર્થદ્વારા માનસિક તથા આધ્યાત્મિક શક્તિઓનો ખૂબ વિકાસ થાય છે. પ્રહસ્યારીએ કાયા-વાચા-મનસા મૈથુનવર્જિત થવું જોઈએ. દેહજ્ઞાનનો બની શકે તેટલો દરજ્જો ત્યાગ કરી દે.

જે અવસ્થામાં સ્થિરભાવે અને સુખશાંતિપૂર્વક અનેક ક્ષણસુધી બેસી શકાય તે અવસ્થાને આસન કહેવામાં આવે છે. એ આસનસિદ્ધિ, સતત અભ્યાસદ્વારા અને મનને અનંતના ભાવથી ભાવિત કરવાથી યાને અનંતની સાથે મનનું તાદાત્મ્ય સાધવાથી થઈ શકે છે.

એકજ વસ્તુ પ્રતિ ચિત્તવૃત્તિનો પ્રવાહ વહેતો રાખવો તેનું નામ ધ્યાન છે.

સ્થિર જળની અંદર જો પથ્થર કે કાંકરો નાખવામાં આવે છે, તો તે જળમાં અનેક વર્તુલાકાર તરંગો ઉત્પન્ન થાય છે; તે વર્તુલો બધાંય એકબીજાથી લિપ્ત હોવા છતાં પરસ્પરના ઉપર કાર્ય કરે છે. તેજ પ્રમાણે આપણા મનની અંદર પણ વૃત્તિનો પ્રવાહ ચાલે છે; પણ આપણી અંદર તે કાર્ય અજાણપણે ચાલે છે અને યોગીઓની અંદર તે જાણ-પૂર્વક ચાલે છે. આપણે કરોળીઆની માફક પોતાનીજ રચેલી જળમાં રહીએ છીએ, અને યોગાભ્યાસદ્વારા આપણે કરોળી આની માફક મરજીમાં પડે તે સ્થાનપર વિચરવા સમર્થ બનીએ છીએ. અ-યોગી લોકોને, જે સ્થળે રહેતા હોય છે તે સ્થળેજ બંધાયે રહેવું પડે છે.

x

x

x

x

પારકાને ઇજા પહોંચાડવાથી બંધન ઉત્પન્ન થાય છે, અને તે સત્યને આપણી નજર આગળથી દૂર કરી છુપાવી

ગળે છે. માત્ર નિષેધાત્મક ધર્મજાધનાજ પૂતી નથી. આપણે માયાને મહાત્ત કન્વાની છે, એમ કરીને તેને વચ કરીશું ત્યારેજ તે આપણી પાછળ પાછળ ચાલનારી અનુચરી બનશે બંધનમાનનો. ત્યારે નિષેધ અને સાચેસાચ નાશ થઈ જાય છે, ત્યારે વસ્તુઓ એમની મેળે આપણી પાસે ચાલી આવે છે—અર્થાત્ કોઈ વસ્તુ માટેની આપણી આત્મકિ સાવ નાણુદ થઈ જાય છે, ત્યારે તે વસ્તુ આપોઆપ આવીને ઉભી રહે છે (ખરીજ વાત છે કે ‘ત્યાગે સો આગે અને જાગે મો આગે’) તે વસ્તુ માટેનો આપણો વ્યથાર્થ અધિકાર પણ ત્યારેજ સ્વપાય છે જેમને કથાયનો અભાવ હોતો નથી યાને જેમને કથાયની ઉલ્લપ ભાસતી નથી, તેઓજ પ્રકૃતિપર જય મેળવીને તેના માલિક બને છે.

જેનાં સમામ બંધન છટી ગયા હોય એવા કોઈ મહાત્માને શબ્દે જાણો, એટલે એ મહાત્માની કૃપાથી કાળે કરીને તમે પણ મુક્ત થઈ જાઓ. ઈશ્વરની ચરણાગતિ યાને ઈશ્વરનું શબ્દ લેવું એ તેના કંનાં પણ ઉચ્ચતર ભાવ છે, પણ તે અતિશય દાણ છે—એવો દાણ કે એ કાપ જેણે વાસ્તવિક પાર પાડ્યું હોય એવો અષ્ટ એક શુદ્ધાન્દિની અંદર માહમાડ એક વાગ હીલામાં આવે છે ! કશું અનુભવો નહિ, કશું બલો નહિ, કશું દરો નહિ અને કશુંજ પેલાનું કરી રાખો નરિ—બધુજ બધું ઈશ્વરને પ્રમર્ષણ કરી દઈ કહો કે “હે પ્રભો ! તારી કૃપા પ્રમાણે થવા દે.” ‘આપણે બદ્ધ છીએ’ એ ભાવજ આપણને મારી નાખે છે—એ ભાવજ આપણને બાધી નાખે છે, પણ વાસ્તવિક રીતે તો એ ભાવ સ્વપ્ન જેવો મિથ્યા છે. જાનો, આજમ મરણને ઉડો, એટલે એ સ્વપ્ન તાન્તજ ઉડી જશે. ઈશ્વરનું શબ્દ લો, માયા-મરુ (માયાનું ન્વ) ઉડ્યથી જવાનો એજ એકમાત્ર ઉપાય છે.

“આ દિવા અપઃ લોકે, હૃદે મુખિ મળે ના;
પોથી પન યાઓના, કે મદિરો આપે ન.
મિથ્યા દાક્ષ મૂળે રેઈ, નમં તેનો તમજ લે;
સવસાગર ધરણી રમજી, ધર્મ તેં તુજ દસ્ને.
નિશકે દિવે ત્યજે ન્વજી, બને મુખ અહો;
બાળીને સન્માત્રી જપ, ઝ તન્ સન્ હ.”

આપણે બીજાના પ્રત્યે જે દયાલાવ દાખવી શકતા હોઈએ તો તે આપણું ખાસ સૌભાગ્ય સમજવું. કારણ કે એથી આપણી પોતાનીજ વિશેષ ઉન્નતિ થાય છે. એવા જે મનુષ્યો દુઃખ વેઠતા હોય છે, તેનું કારણ એ છે કે, તેઓ ઉપકાર કરીને પોતાનું કલ્યાણ સાધતા હોય છે. આથી દાતા દાન કરતી વખતે દાન લેનારની સામે ઘુંટણમંડીએ બેસી પોતાને ધન્ય માને છે; અને ગ્રહીતા સામે ઉભો રહીને દાન સ્વીકારે છે. પ્રાણીમાત્રમાં એ પ્રકારે પ્રભુજનાં દર્શન કરી, જે આપો તે તેનેજ આપો. અશુભ કિંવા અનિષ્ટ જોતા આપણે બિલકુલ બંધ થઈ જઈશું, ત્યારે આપણે માટે આ દુનિયાનો અંત પણ અવશ્ય આવી જશે. કારણ કે જગતને ઉદ્દેશજ એ છે કે, આપણને એ ભ્રમમાંથી મુક્ત કરવા. ‘કંઈ અપૂર્ણતા છે’ એ ભાવજ અપૂર્ણતાનો ઉત્પાદક છે. આપણે પૂર્ણસ્વરૂપ છીએ, એવી ભાવના સતત લાભ્યા કરવાથીજ અપૂર્ણતાનો ભાવ દૂર થઈ શકે છે. તમે કાલે તેવું સાડું કે શુભ કાર્ય કરશો, તોપણ તેની સંજો કંઈ ને કંઈ અશુભ તો વળગેલું રહેશેજ. પરંતુ જે કંઈ કરો તે નિષ્કામભાવે કરવાથી ચાને તે તે કાર્યના ફળાફળની અપેક્ષા પોતાને માટે રાખ્યા વગર કરવાથી અને બધાંજ કાર્યોનાં ફળો પ્રભુને સમર્પણ કરી દેવાથી કોઈજ શુભ-અશુભની અસર તમારાપર પહોંચી શકશે નહિ.

કર્માચરણ ચાને કર્મો કરવાં એજ કંઈ છેવટનો ધર્મ નથી, તોપણ તે રૂઢે પ્રકારે અને નિષ્કામભાવે કર્યાથી તે કર્મો મુક્તિ તરફ લઈ જાય છે. બીજાંને કરુણાના ભાવથી જોવાં એ વાસ્તવિક પક્ષે તો અજ્ઞાન માત્ર છે. કારણ કે કરુણા કેના ઉપર લાવવાની? પ્રભુ ઉપર શું તમે કરુણા કરી શકો કે? અને સર્વત્ર ઈશ્વર સિવાય બીજું છે પણ શું? ઈશ્વરને ધન્યવાદ આપો કે, તેણે તમારી આત્મોન્નતિ માટે આ જગત-રૂપી નૈતિક બ્યાયામશાળાનું દાન દીધું છે; કિંતુ એમ તો હરગીજ ધારો નહિ કે, તમે દુનિયાને કદી સદાય કરો છો. તમને કોઈ ગાળ લાંડે તો તેના પ્રત્યે પણ કૃતજ્ઞયુદ્ધિ રાખો. ને તેનો ઉપકાર માનો. કારણ કે તે તમને ગાલિપ્રદાન અથવા અભિશાપ એ શી વસ્તુ છે તે જોવા માટે એક જાતનું દર્પણ

આપે છે, અને આથે સાથે વગી આત્મસયમનો અભ્યાસ સાધવાની તક આપે છે ગાદે એ ગાળ આપનારને પણ તમારો આશીર્વાદ આપો અને સુખીઆ થાઓ કસરત કે અભ્યાસ વગર કોઈ પણ પ્રકારની શક્તિ જન્મત થતી નથી, કે ખીલતી નથી. આરસી કે હર્પણ માં ધર્યા વગર આપણા શ્વી પોતાનો અહેસો નીરખી શકાતો નથી

અપવિત્ર વિચાર અપવિત્ર કાર્યના જોડણી જૂથિત છે. કામેન્દ્રિયાના હમનથી ઉચ્ચતમ ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે કામ શક્તિને આધ્યાત્મિક શક્તિમાં પલટાવી દો, પણ પોતાને પુરુષાર્થહીન તો કરોજ ના કારણ કે એ તો કેવળ શક્તિનો હુકમયોગ કરવા સમાન છે. આ શક્તિ જોડલા પ્રમાણમાં પ્રગળ હોય છે, તેટલા પ્રમાણમાં કાર્ય પણ તેના થોગે અધિક સાધી શકાય છે પાણીનો પ્રગળ પોષ હાય લાગે તોજ તેની સહાયતાથી કારખાનુ વિશેઃ ચલાવી શકાય છે

હવે આપણને જે જાણવાની ખાસ જરૂર છે તે એજ કે, હમિર જેવી એક અતિ મહત્વની વસ્તુ છે અને તેને આપણે ધારીએ તો અત્યાદે ને અસીજ જોડ શક્તિએ તેમ છીએ

તા. ૨૭ મી જુલાઈ

કઠોપનિષદ

પરમાત્મસાક્ષાત્કાર પામેલી સિદ્ધ વ્યક્તિ સિવાય અન્ય કોઈ પાસે સત્યનું શિક્ષણ લેશે નહિ. કારણ કે બીજા બધામાં તો તે માત્ર વાતનોજ વિષય હોય છે, અનુભવ હોતો નથી. સાક્ષાત્કાર અથવા પ્રત્યક્ષાનુભૂતિ પામેલો મનુષ્ય ધર્માધર્મ, ભૂતભવિષ્ય ઇત્યાદિ સકળ દ્વંદ્વોથી પર બની જાય છે. "નિષ્કામ વ્યક્તિને એ આત્માનાં દર્શન અને શાશ્વતી શાંતિનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે." વાતચીતો, વિચારો, શાસ્ત્ર-બ્યાસ, બુદ્ધિનો ગગનગામી વિહાર-અરે! વેદો સુદ્ધાં અનુભવસિદ્ધ આત્મજ્ઞાન કરાવી શકતા નથી.

આપણી અંદર જીવાત્મા તેમજ પરમાત્મા બન્ને છે. જ્ઞાનીજનો જીવાત્માને છાયારૂપ, અને પરમાત્માને યથાર્થ સૂર્યરૂપ કહી ઓળખે છે ને ઓળખાવે છે.

મનને જો આપણે ઇન્દ્રિયોની સાથે સંયોજિત કરતા નથી, તો આપણને આંખ, કાન, નાક વગેરે કોઈ પણ ઇન્દ્રિયદ્વારા કશાંયનો જ્ઞાનબોધ થતો નથી. મનજ એ બાહ્ય ઇન્દ્રિયોનો ઉપયોગ કરે છે. એ બાહ્ય ઇન્દ્રિયોને બહાર વિચરવા ન દો, અને એમ કરીને શરીર તેમજ બાહ્યજગત બન્નેથી મુક્ત બની જાઓ.

મનનો નિગ્રહ કરો, ને ઇન્દ્રિય સકળનો નિરોધ કરો. એમાં સફળતા મળતાંજ તમે યોગી થાઓ છો અને તે પછી બાકીની બધીજ વસ્તુઓ આપોઆપ આવીને ખડી રહેશે. જોવા, સાંભળવા, સુંઘવા ને ચાખવાનો ઇન્કાર કરો; મનોવૃત્તિજ બાહ્ય ઇન્દ્રિયોમાંથી કાઢી લો. એ કામ તો તમે જ્યારે તમારું મન કોઈ વિષયમાં તદ્દતીત બન્યું હોય છે, ત્યારે અજાણપણે પણ હમેશાં કરો છો; તો પછી એજ કામ જાણપૂર્વક પણ કરવાનો અભ્યાસ તમે પાડી શકશો. મનની ઇચ્છા હોય ત્યાં તે ઇન્દ્રિયોનો ઉપયોગ ને પ્રયોગ કરી શકે છે. તમે ચેતપેતાની ખોલીમાં જઈને બેસો, અને તમારા અંતરાત્મામાંથી ઉપનિષદોનો આવિષ્કાર કરો. તમે બધી બાબતોની અનંત ખાણરૂપ છો, ભૂત-ભવિષ્ય, સકળ ગ્રંથોની

અંદર તમે પોતેજ સર્વશ્રેષ્ઠ થાં છો. એ અંતરનો ગુરુ ત્યાંમુખી પ્રગટ થતો નથી, ત્યાંમુખી બહાનું સઘળું શિક્ષણ, સપણો બોધ વૃદ્ધા છે. બહાનના શિક્ષણદારાને હૃદયરૂપી ગ્રંથ ખુલી જાય, તોજ તે બાહ્યશિક્ષણની કંઈક કિંમત છે, એમ કહી શકાય.

આપણી ઇચ્છાશક્તિ એ “હુરૂ મીરો અવાજ” છે. અને યથાર્થ નિર્ધારતા તો તે છે, કે જે આપણને વિધિનિયેધ કરે છે, યાને ‘આ કર’ અને ‘પેણું ન કર’ એવું જે કહે છે. એ ઇચ્છાશક્તિએજ આપણને બંધનમાં આણી મૂક્યા છે. અજ્ઞાની મનુષ્યનો ઇચ્છા તેને બંધનમાં ધસડી જાય છે, અને એ ઇચ્છાનું જે જ્ઞાનપૂર્વક સંચાલન થાય છે તો તે મુક્તિ અપાવી શકે છે. હજારો ઉપાયથી એ ઇચ્છા-શક્તિને શુભ, શુદ્ધ અને દૃઢ બનાવી શકાય છે. એ પ્રત્યેક ઉપાય એ એક એક પ્રકારનો યોગ છે; તોપણ પ્રણાલીબદ્ધ યોગદ્વારા એ કાર્ય જલ્દીથી શિદ્ધ થાય છે. ભક્તિયોગ, કર્મ-યોગ, ગન્ધર્વયોગ અને જ્ઞાનયોગદ્વારા પૂર્ણ નિશ્ચિતરૂપે ફલકાર્ય થવાય. મુક્તિલાભ ગેળગવા માટે તમારી અંદર જેટલેટલા પ્રકારની શક્તિઓ હોય તે બધીનો ઉપયોગ કરો-કર્મ, વિચાર, તત્ત્વજ્ઞાન, ઉપાસના, ધ્યાન-એ બધાનો આધાર તો; બધાજ નરો મારગ હોય તો નાગો, વગળની બધીજ ચાવીઓ ખુલ્લી મૂકી પૂરવેગથી તમારી આગબોટ હંકારો અને તમારો ગતવ્ય સ્થાનમાં પહોંચી જાઓ. જેટલું જલ્દી પહોંચાય તેટલું ગાઢ

■

x

x

x

ખ્રિસ્તી લોકોનો ‘બાપ્ટિઝમ’નો મંત્રકાર એ એક પ્રકાર ની બાહ્યશુદ્ધિ દોષ તે અંત શુદ્ધિના પ્રતીક અથવા સૂચક રૂપ છે. એ વિધિ બૌદ્ધધર્મમાંથી લેવાયો છે.

‘યુકેગ્રિટ’-અથવા પ્રબુલોજનનું અનુદાન અમર્ય જનિઓની એક પ્રાચીન પ્રથાનો અવશેષ છે એ અસમ્ય-જંગલી જનિના લોકો દોષદોષ વાર પોતાના મોટા મોટા મુખીઓને મારી નાખતા અને તે મુખીઓને મદાન બનાવ નારા ગુણોને પોતાની અંદર પ્રકાશિત કરવાના ઉદ્દેશથી તેમના માથાનું બાંધણું કાઢતા. તેઓ પ્રદાપૂર્વક માનતા હતા

કે, એ રીતે કરવાથી જે શક્તિઓના પ્રભાવથી તેમના નેતાઓ વીર્યવાન, સાહસી અને ઠહાપણવાળા બન્યા હતા, તે શક્તિઓ બધીજ તેમની પોતાની અંદર આવશે અને કેવળ એકજ વ્યક્તિ વીર્યવાન અને અકલમંદ ન રહેતાં સમસ્ત જાતિ અકલમંદ બની જશે. આ નર-બલિની પ્રથા ચાહુદીઓની અંદર પણ હતી, અને તેને માટે તેમના ઇશ્વર જેહોવાએ તેમને અનેક વાર નશિયત કર્યા છતાં તે તેમની અંદરથી બિલકુલ નાબુદ થઈ શકી નહોતી ઇસુ ખ્રિસ્ત પોતે શાંત પ્રકૃતિ અને પ્રેમી પુરુષ હતા, છતાં પણ ચાહુદીઓની માન્યતાઓને અનુકૂળ બનીનેજ તેમને પોતાના મતને પ્રચાર કરવાની જરૂર પડ્યાથી, ખ્રિસ્તીઓની અંદર એ મતવાદ અથવા ભાવનાનો ઉદય થયો કે ઇસુ ભગવાને ક્રોધ પર ચઢીને સમગ્ર માનવજાતિના પ્રતિનિધિતરીકે પોતાની જાતનું બલિદાન આપ્યું, અને પ્રભુજીને સંતુષ્ટ કર્યા.

ચાહુદીઓની અંદર પૂર્વે એક પ્રથા હતી કે, તેમના પુરોહિત લોકો મંત્રપાઠપૂર્વક બકરાના ઉપર મનુષ્યોનાં પાપ ચાંપી બેસાડતા અને પછી તે બકરાઓને જંગલમાં હાકી દેતા અહીંયાં બકરાને બહલે મનુષ્યને પાપના પ્રાયશ્ચિત્તના સાધનતરીકે લેવામાં આવ્યો છે, એટલોજ તફાવત છે, આ નિષ્કુર ભાવના પેસવાથી ખ્રિસ્તીધર્મ ખ્રિસ્તના યથાર્થ શિક્ષણથી બહુ આવો પડી ગયો અને તેની અંદર પારકાંપર અત્યાચાર ગુજારવાની અને ખૂનરેણુ અભાવવાની ભાવનાનો વિકાસ થયો.

x

x

x

x

તા. ૨૧ મી જુલાઈ સોમવાર

કેટલીક વાર આપણે કોઈએક વસ્તુનો નિર્દોષ તેની આસપાસની પરિસ્થિતિઓનું વર્ણન કરીને કરીએ છીએ. એને તટસ્થ લક્ષણ કહેવામાં આવે છે. બ્રહ્મને જ્યારે આપણે 'સમિચ્છદાનંદ' કહી ઓળખાવીએ છીએ, ત્યારે વસ્તુતઃ તે આપણે માત્ર એ અનિર્વાચ્ય સર્વાતીત સત્તારૂપ સમુદ્રના કિનારાનું જ આછું આછું વર્ણન કરીએ છીએ એને આપણે "અસ્તિ યાને છેજ" એમ કહીને પણ સૂચવી શકતા નથી કારણ કે 'અસ્તિ' એમ કહેવા જતા તેથી વિપરીત 'નાસ્તિ'નું જ્ઞાન પણ થાય છે, એટલે એ બાવ પણ સાપેક્ષ છે તેના સળધી કોઈ પણ કલ્પના કે કોઈ પણ ધારણા કરવી વૃથા છે કેવળ નેતિ નેતિ—યાને આ નહિ, એ નહિ—એમ કહીને જ તેનું વર્ણન કરી શકાય તેમ છે કારણ કે તેના વિષે વિચાર કરવા જતા કે કલ્પના બાધવા જતા તેને સીમા બદ કરવા જેવું બને છે.

નામ-રૂપ એ જ્ઞ-બીનના કાચ ઉપરના ડાઘા સમાન છે, છતાં એ ડાઘ સૂર્યના પ્રકાશ વગર આપણી નજરે ચઢતા નથી, તેવીજ રીતે એ બ્રહ્મરૂપી સત્ય વસ્તુને પૂઠે નહોત્ય, તે આપણે નામ-રૂપની માયાને થવું જોઈ શકીએ નહિ મનના ડાઘ સંપૂર્ણરૂપે સ્વ-છ કરી નાખે, એટલે પછી 'હું' અને મારો જાપ એક છીએ-' એ સત્યનો આપણે પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરી શકીશું.

આપણને પ્રથમ પ્રત્યક્ષાનુભૂતિ થાય છે, તે પછીજ યુગ્મિ-વિચાર અથવા તર્કસિદ્ધ જ્ઞાન આવે છે આ પ્રત્યક્ષાનુભૂતિ આપણને વાસ્તવ સ્વરૂપે સિદ્ધ થવીજ જોઈએ, કારણ એજ વારનવિક ધર્મ છે કોઈ જ્યોતિ શાસ્ત્ર પુરાણ, પાશંદ મનમતાતર કે અવતારોની કથાવાર્તા ન સાંભળે તે કહંજ વાધો નહિ, પણ જો તે પ્રત્યાક્ષાનુભૂતિ એક વાર કરી લે તે પછી તેને બીજા કશાની ગંજ પડતી નથી ચિત્તશુદ્ધિ દેના, ધર્મની સાગ કથા એજ છે મનના ડાઘ ત્યાગુધી આપણે ધર્મી ધર્મીને માફ કરી નાખના નથી ત્યાગુધી ૧ મત્યવરૂપના

યથાર્થ દર્શન આપણને કહી લાવતાં નથી. જાણકને ક્યાંય પાપ જેવું જણાતું નથી; કારણકે બહારના પાપના પરિભાષણો નિર્ણય કરવાનું કોઈ સાધન હજી તેનામાં હોતું નથી. તમારી પાતાની અંદર રહેલા તમામ દોષોને વધે ફર કરી દો, તો તમને પણ બહાર કોઈ દોષ દેખાશે નહિ. નાના બાળકની નજર દેખતાં કોઈ ચોરી કરી જાય, તો પણ તેનો ખ્યાલ સરખો જાણકને આવતો નથી—એ એક ચોટું કામ અથવા ગુનેહો થયો એવું જ્ઞાન તેને યતુંજ નથી. કોઈ એક ચિત્રમાં રહેલી બૃહ વસ્તુ એક વાર જો તમે જોવા પામો છો, તો પછી તે વસ્તુ વખતોવખત તમારી નજર આગળ આવ્યા કરે છે. તેથીજ રીતે તમે જો એક વાર નિષ્પાપ અને મુક્ત થઈ જાઓ છો, તો પછી જગતમાં જ્યાં ને ત્યાં તમને મુક્તિ અને નિર્દોષતા સિવાય અન્ય કશાનો આભાસ થતો નથી. “પરમાત્મસાક્ષાત્કાર મેળાંજ તમારા હૃદયની વધી અધિઓ હોવાઈ જાય છે, વાંકાંચૂંકા સ્થાનો સુધળાં સીધાં ચડ યઇ જાય છે, અને આ જગતનું દૃશ્ય સ્વપ્નના દૃશ્યની માફક ઉઠી જાય છે.” અને જ્યારે જાગી ઉઠીએ છીએ ત્યારે આવું વૃક્ષા સ્વપ્ન આપણને આંધુજ કેમ! તેનું રહી રહીને આપણને આશ્ચર્ય થયા કરે છે।

“જેને પ્રાપ્ત કર્યાથી દુઃખના પર્વત પણ હૃદયને ચલાય-માન કરી શકતા નથી” તેનેજ પ્રાપ્ત કરવો જોઈએ.

એકની એકજ અજ્ઞાત વસ્તુ સૌ કોઈને પોતપોતાના માનસિક ભાવ અનુસાર વિન્ન વિન્નરૂપે ભાસે છે. એ અજ્ઞાત વસ્તુનું ઉત્તમોત્તમ દૃશ્ય પણ અહીં આ પૃથ્વીપરજ ભેવાનું મળે છે. મારે સ્વર્ગમાં જવાની ઈચ્છા કહી સેવો નહિ, આ પૃથ્વીપર દ્રવ્યની છાકછેજ અને પીસી નાખનારૂં ઘોર દારિદ્ર્ય—એ જન્ને સ્થિતિઓ બંધનરૂપ છે, અને આપણને ધર્મમાંથી યાને મુક્તિના માર્ગમાંથી પાછા પાડે છે. તણ મહાન બક્ષિઓ આપણને આ પૃથ્વીપર મળેલી છે, અને એ તણે હર્લબ છે. એમાંની પ્રથમ બક્ષિસ તે મનુષ્યદેહ. બીજી બક્ષિસ તે મુક્ત થવાની પ્રજાળ આકંક્ષા. ત્રીજી બક્ષિસ તે મોહરૂપી સમુદ્રને વટાવીને પાર પહોંચ્યો હોય એવા મહા-

પુત્રપનો આશય * આ ત્રણે મળવા બહુ સમયવાનને ધન્યવાદ આપો, કેમકે તમે સુકિતના યથાર્થ અધિકારી હોઈ તમે સુકૃત થશોજ થશો.

કેવળ તર્કસુક્તિદારા અથવા શ્રેય બાણવાદી તમને સત્યનું જે જ્ઞાન લાપે છે, તે તો કોઈ ખીણ તર્કસુક્તિદારા ખંડિત થઈને ઉડી જઈ ગઈ છે, પરંતુ તમે જાતે પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરીને જે સત્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હોય છે તે કોઈ કાળે-મટી શકતું નથી—તે સદાયને માટે તમારૂં પોતાનું ચર્ચ રહે છે મનુષ્ય, જન્તાવર, આહાર, કામકાજ ઇત્યાદિ જેના પણ સર્ગમાં તમે આવો તે દરકની પૂઠે પ્રલદષ્ટિ કરતા રહો, અને એ રીતે સર્વત્ર પ્રલદષ્ટિ કર્યા કરવાથી તે તમોને એક દેવરૂપ બની જશે.

અમેરિકાનો પ્રખ્યાત અજ્ઞેયવાદી ઇન્ગરસોલ, તેણે એક વાર મને કહ્યું કે “જેમ નારગીને આપણે નીચાવી નીચાવીને કેવળ રસહીન કરી મૂકીએ છીએ તેમ આ જગતમાથી જેટલો લાભ ઉઠાવાય તેટલો ઉઠાવી લેવાના સિદ્ધાંતમા હું માનવાવાળો છું, કારણ કે આ જગતથી ઇતર કોઈ જગતના અસ્તિત્વ મળે આપણી સર્વાંશે ખાતરી નથી” પ્રત્યુત્તર વાળતા મેં તેને કહ્યું કે “આ જગતરૂપી નારગીને નીચાવી લેવાની રીત તમારા કરતા મને સારી આવડે છે, અને એ રીતથી મને રસ પણ તમારા કરતા વધુ મળે છે હું જાણુ છું કે, મારે મનવાનુજ નથી, તેથી મને એવી કંઈ બીક નથી અને મારે કોઈની બીક નથી, તેથી હું આનંદપૂર્વક ધીરે ધીરે મોજથી નીચાવવાનો લક્ષ્ય લઉં છું મારે કોઈ કર્તાવ્ય કે કર્મ નથી, તેમ પુત્ર-કલત્ર કે ધન-દોલતરૂપી કોઈ બંધન પણ મારે નથી, એટલે સર્વ નરનારીને હું સરખા ભાવથી ચાહી શકું છું મારે માટે તો એ પ્રત્યેક જણ અદ્વૈતરૂપ છે મનુષ્યને અદ્વૈતભાવે ચાહવામાં અહા ! કેવો આનંદ આવે છે! તમારી નારગીને તમે આ મારી રીતથી નીચાવી જશો, તો તમને અત્યારના કરતા દશદબરગણો

* दुर्लभं त्रयमेवेतम् देवानामदहेतुकम् ।

मनुष्यस्य मुमुक्षुर्चं मदापुरुषसंथय ॥

(વિવેકચૂડામણિ)

વધારે રસ એજ નારંગીમાંથી મળશે. માટે તમે પણ રસનું એકેએક ગિંદુ નીચોવીને લઈ લો.”

કેઈ પણ વ્યક્તિનો ક્યાસ તેના દોષોપરથી કઢાવો ન લેઈએ. મનુષ્યની અંદર જે જે મહાન સદ્ગુણો લેવામાં આવે છે તે બધાય તેના પોતાના છે, કિંતુ તેની અંદર વિશેષ લાવે દેખાતા દોષો એ મનુષ્યજાતિની અંદર સર્વ-સામાન્ય હોઈ તે માનવીની નિર્બળતાઓ માત્ર છે; તેથી તેના ચરિત્રનો વિચાર કરતી વખતે એ દોષોની ગણના કદી થવી ન લેઈએ.

x

x

x

x

તા. ૩૦ મી જુલાઈ મંગલવાર

કાઠરો અને ખુદો કેવળ બાહ્યાવલંબનસ્વરૂપ । આપણી આશ્વત્થિક શક્તિઓને એ આલબનો પર આપણે આરોપિત કરીએ છીએ એટલું જ પ્રકૃત પમે તો આપણી પ્રાર્થનાઓ અને બદગીઓના પ્રત્યુત્તર આપો પોતે જ વાળીએ છીએ

જે સમજા મદ્દાપુરુષો કે પેગબરો પ્રચારકાર્ય નિમિત્તે લકાલટી કરે છે તેઓ, જે મદ્દાપુરુષો નિર્જન નીત્ય સ્થાનમાં મદ્દાપવિઃ જીવન જીવે છે, અને ત્યાં રહ્યા રહ્યા ઉત્તમોત્તમ ભાવો ભાવીને જગતને મૂકીને સદાય કરે છે, તેમના કરતાં એછા પૂર્ણ હોય છે આવા શાન્તિપ્રિય નિર્જનવાસી મદ્દાપુરુષોનો એક પછી એક આનિર્વાવ થાય છે, અને અતે એ બધાની શક્તિના અરવ જાણ એક મદ્દાશક્તિસ પક્ષ પુરુષનું પ્રાકટય થાય છે, અને તે એ બધા તરવોનો પ્રચાર કરે ।

x x x x

માનવદેહ એ મર્મયોદ્ધ દેહ છે અને અનુધ્યપ્રાણી એ સર્વશ્રેષ્ઠ પ્રાણી છે કારણ કે આ માનવદેહમાં અને આ જન્મમાંજ આપણે આ આપેશિક જગતમાંથી સંપૂર્ણ છૂટા થઈ વાસ્તવિક મુખિ પામી શકીએ તેમ છીએ અને આપણું અતિમ લક્ષ્ય તો એ મુખિજ છે વળી તે માત્ર આપણેજ પામી શકીએ એવું નથી, પણ અનેક જગ્યા સાથેસાથ આ જીવનમાંજ મુક્તાવસ્થાની પ્રાપ્તિપૂર્વક પૂર્ણતાને પામ્યા છે, સામાજિક આધાતોજ આપણને જન્યત કરે છે અને આ જગતપ્રપચનુ સ્વયં જાગવામાં સદાય કરે છે એ આધાતો જ આપણને આ જગતની અમ પૂર્ણતા સમજાવી આપે છે, અને તેમાંથી નાસી છૂટવા માટેની તાત્કાલિક આપણા મા પ્રગતિ છે

x x x x

આપણી નીતિ એટલી ઉચ્ચ, તેમજ આપણો અનુભવ પણ ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારનો હોય છે, અને આપણી ઈ-છાશક્તિ પણ તેટલાજ પ્રમાણમાં ઉચ્ચ અને બળવાન બને છે

નીચેની વાતમાં સમગ્ર વેદાંતદર્શનનો સાર સમાઈ જાય છે:—સોનેરી પાળોવાળા બે પંખીઓ એકજ ઝાડ ઉપર બેઠેલાં છે. ઉપલી ડાળીએ બે પંખી બેઠું છે તે સ્થિર શાંતભાવથી પોતાના મહિમામાંજ મશ્ગુલ છે; ત્યારે બે પંખી નીચેની ડાળીએ બેઠેલું છે તે એ ઝાડનાં કેઈ વાર મીઠાં તો કેઈ વાર કડવાં ફળ આપતું વ્યગ્રભાવે બેઠું છે. એક વાર તેના ખાધામાં અસાધારણ કડવું ફળ આવતાં તે જરા થંભ્યું અને ઉંચે બેઠેલા પેલા લલ્લ પંખી તરફ તેની નજર ગઈ; પણ થોડીજ વારમાં તેને પાછું તે ઉપરના પંખીનું વિશ્મરણ થઈ ગયું, અને પાછું પૂર્વવત્ એ ઝાડના ફળ ખાવા લાગ્યું. ફરી વાર એક કડવું વિષ જેવું ફળ તેના ખાધામાં આવ્યું; એટલે આ વખતે તો તે ફરર ફરીને ઉંચેની ખાણુએ હિડ્યું અને મથાળે બેઠેલા પંખી પાસેની ડાળી પર જઈને બેઠું આમ કેટલીયે વાર જન્યું, અને એમ કરતાં કરતાં આખરે તે નીચી ડાળનું પંખી ઉપરના પંખીની ડાળીપર—સ્થિતિપર આવી પહોંચ્યું એટલે તેનું વ્યક્તિત્વજ નષ્ટ થઈ ગયું અને જણાયું કે, બે પંખીઓનું અસ્તિત્વ વસ્તુતઃ કદીજ હતું નહિ એ શાંત, સ્થિરભાવ સહિત પોતાના નિજ મહિમામાં મગ્ન થયેલું ઝાડની ટોચે બેઠેલું પંખી, સર્વ સમયે તે પોતેજ હતું.

તા. ૩૧ મી જુલાઈ સુવવાર

જીવનમુક્ત વ્યક્તિનું શરીર ચત્રવત્ પેતાની મેળે-
શુભ કાર્યો કર્યે જાય છે તેના દ્વારા કેવળ શુભ કાર્યો-
થયે જાય છે, કરણ કે તે સંપૂર્ણરૂપે શુદ્ધ અને પવિત્ર થયું
ટાય છે જે ભૂતકાલિન સંસ્કારના વેગથી તેનું દેહચક્ર
અથવા તો શરીરરૂપી પેદુ આલતુ હોય છે, તે બધા સંસ્કાર
શુભજ હોય છે અશુભ તો ક્યારના નહીં થઈ ગયા હોય છે

x   x   x   x

ચક્ષુષ્ય પદ્યાલપ રસ વિયૂષવર્જિતમ્ ।

તાદિન દુર્દિન મન્યે મેષાચ્છત ન દુર્દિનમ્ ॥

અર્થાત્ જે દિવસે મારાથી ભગવત્પ્રસન્ન થતો નથી
તે દિવસને હું દુર્દિન માનું છું, પણ જે દિવસે ધનધોર
વાદળ ઘેરાઈ ગઈને વરસાદની ઝડીઓપર ઝડીઓ તૂટી પડે
છે તે દિન એ વાસ્તવિક દુર્દિન નથી

પ્રથમ પ્રશ્ન પ્રત્યેના અનન્ય પ્રેમને- ‘યથ થં ભક્તિ’
કહેવામાં આવે છે અન્ય કોઈ વ્યક્તિ પ્રત્યે ગમે તેટલો
પ્રેમ હોય, છતાં તેને ભક્તિ નામ અપાતું નથી તમારા
પાશ્ચાત્ય પ્રદેશોમાં ઈશ્વર વિષે એક વ્યક્તિના જેવો ભાવ સમ
જવામાં આવે છે, તેના કરતા ભારતવર્ષીય પરમેશ્વરની ધારણા
અનેકગણી શ્રેષ્ઠ છે તે એ કે ‘જેમા આ સમગ્ર વિશ્વની ઉત્પત્તિ,
રક્ષિતિ અને લય રહેલા છે તે- ઈશ્વર હોઈ તે નિત્યશુદ્ધ,
સર્વશક્તિમન સદા સુખસ્વભાવ, દયામય, સર્વજ્ઞ, શુભ
ઓનો પણ શુભ અને અનિર્વાચનીય પ્રેમસ્વરૂપ છે”

ઈશ્વર નિગદાર છે, છતાં તેની અદર મવ આકાશ છે,
નિર્ગુણ છે, છતાં સઘળા સુખવાળો છે આપણે ત્યાંમુખી
મનુષ્ય-અવસ્થામાં હોએ, ત્યાંમુખી આપણે ઈશ્વર, પ્રકૃતિ
અને શુભ, એ ત્રિવિધ અસ્તિત્વો ભોવાઈ પડે છે, એનાથી
ઉત્તરુ આપણાથી થઈ શકતુંજ નથી-યાને અમ કયાં સિવાય
આપણે દૂટકોજ નથી

પરંતુ બખને મન તો આ બધો દાર્શનિક ભેદ ગિથ્યા
પ્રહાપમાત્ર છે મુક્તિ કે તર્કવિચારની તેને કશી દરકાર નથી

હોતી કેમકે તે તો તજરે નિહાળે છે—પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરે છે પ્રભુના શુદ્ધ પ્રેમમાં તે હીન કિંવા શુભ થઈ જવા ઇચ્છે છે, અને મુક્તિ કરતા આ અવસ્થા વધારે વાચ્યનીય છે એવું કહેનારા અનેક ભક્તો યદ્ય ગયા છે તેઓ કહે છે કે “મારે સાક-રૂપ નથી બની જવું, પણ સાકરનો સ્વાદ લેવો છે”—“મારે એ પ્રેમાસ્પદ પર પ્રેમ કરવો છે”

ભક્તિયોગમાં પ્રથમ અને ખાસ જરૂરિયાત આ છે કે, ઈશ્વર માટેની ઇચ્છા પ્રામાણિક અને પ્રબળ હોવી જોઈએ. યાને ઈશ્વર માટે તાલાવેલી હોવી જોઈએ. અત્યારે આપણને ઈશ્વર સિવાય બીજા બધાની જરૂર છે જ્યાંમુઘી આપણી જરૂરિયાતો આ ભૌતિક જગતની જ હદમાં રહે છે, ત્યાંમુઘી આપણને ઈશ્વર માટે તાલાવેલી લાગતી નથી એ તો જ્યારે આપણા માથા ઉપર ચોગરહમથી ઘા પડે છે, અને આ જગતના મકળ વિષયોથી ઉપરામ બનીએ છીએ, ત્યારે જ કોઈ ઉચ્ચતર વસ્તુની ઝબકા આપણને થાય છે, ત્યારે જ એનો અભાવ આપણને માલમ પડે છે, અને ત્યારે જ આપણે ઈશ્વરને ખોળતા થઈએ છીએ.

ભક્તિ ખડનાત્મક નથી—યાને તે આપણી કોઈ પણ વૃત્તિનો ઉછેદ કરતી નથી ઉલટું. ભક્તિયોગ તો એમ શીખે વાડે છે કે, આપણી એ બધી જ વૃત્તિઓ મુખિના માર્ગમાં સહાયકારી થઈ પડે છે એ વૃત્તિઓને આપણે અનિત્ય ભોગ વૈભવમાં ગુમાવી દઈએ છીએ, તેને બદલે તેને ઈશ્વર તરફ વાળી દેવી જોઈએ.

ધર્મવિધેની તમારી પાશ્ચાત્ય ભાવના કરતા ભક્તિનો ભાવ એ બાબતમાં જુદો પડે છે કે, ભક્તિમાં ભય જેવી કોઈ વસ્તુને સ્થાન નથી, તેમ તેના દ્વારા કોઈના ક્રોધને શાત કરવાની કે કોઈને સતુષ્ટ કરવાની ચેષ્ટા થતી નથી એવા પણ ભક્તો પડ્યા છે, કે જેઓ ઈશ્વરને પોતાનો બાળક માની ઉપાસે છે, કે જેથી કરીને તેમની ભક્તિ સાધનામાં ભયના કે ભયચુકા આદ્યગુણોના ભાવને અવકાશ ન હોવા પામે જ્યાંમુઘી કિચિત્ પણ ભય હોય ત્યાંમુઘી ભક્તિનો આગ જ થઈ શકતો નથી. વળી ભક્તિમાં ભગવાનની પાસેથી કંઈ માગી લેવાનો, અગર તો સાદાપાટી

ના સોદાનો લાવ પણ લેશ હોતો નથી કરી ચીજને માટે ભગવાનની આગળ પ્રાર્થના કરવી એ ભક્તની દૃષ્ટિએ મહા અપરાધરૂપ મનાય છે. ભગ્ન તો આદેશ્ય, ઐશ્વર્ય કે સ્વર્ગ માટે પણ પ્રભુ પાસે પ્રાર્થના ગુજારતો નથી.

ભગવાનને આહવાની યાને ભક્ત યવાની જેને ઇચ્છા હોય, તેણે વાસનામાત્રને એક ભાસામાં બાધીને તે ભારે ને ભારે દરવાજાની બહાર રાખી મૂકીને પ્રભુમંદિરમાં પ્રવેશવું જોઈએ. એ પરમધામમાં પ્રવેશવાની આકાંક્ષા જેને હોય તેણે એ રાત્ર્યના દરવાજામાં પગ મૂકવા પહેલાં એ દુકાન દારિયા સાટા-બહલાના ધર્મની પોટલી બાધીને દરવાજાની બહારના રાખી દેવી જોઈએ. આનો અર્થ એવો નથી સમજવાનો કે, ભગવાનની આગળ કંઈ ચીજની યાચના કરવામાં આવે તો તે ચીજ તેની પાસેથી મળતી નથી. મળે છે તો એકેએક ચીજ, પણ એ રીતે માગણીઓ કરવી એ અધમ અને બૂલભરેલું છે-એક પ્રકારની દુકાનદારી છે. એ તો ઝવિયા જાદુવીરો ફૂપ સ્વનતિ દુર્મતિઃ-આને ગંગાજીને પવિત્ર કિનારે વસવા છતાં મતિમંદ માણસ પાણી માટે દૂરે ખોદવા બેસે, એના જેવું કહેવાય વગી હીરાની ખાણ પાસે આવીને કાચના મણકા ખોળનાર જેવો જુદિહીન અને મૂખ છે, તેવો જ જુદિહીન અને મૂખ એ ભક્તને સમજવો, કે જે પ્રભુની પાસેથી પાર્થિવ પદાર્થોની ઇચ્છા કરે આદેશ્ય, ઐશ્વર્ય અને ઐહિક ઉન્નતિ માટે પ્રભુપ્રત્યે થતી પ્રાર્થના એને ઉત્તમ ભક્તિ કહી શકામજ નહિ. કોઈ શહેનશાહની કદમખોશી કરવા આપણે જવું હેય તો શું સીખારીના વેચે ત્યાં દાખલ થવાની રજા આપણને મળશે કે? ખચિત જ નહિ. દરવાજા આપણને પછા ભારીને દરવાજેથી જ હાંકી કાઢશે, તો પછી આ તો શહેનશાહનો પણ શહેનશાહ છે, એટલે તેનો હાતુરમાં તો સીખારીના પોપાકમાં આપણે જઈ શકીએ જ નહિ. દુકાનદારોને તો ત્યાં પ્રવેશવાનું મળે જ નહિ, તેમની ખરીદીને વેચાણરૂત્તિ ત્યાં મુદલ ચાલી શકે નહિ. બાઈબલમાં તમે વાંચો છો કે, એસસે ખરીદનારા અને વેચનારાઓને દેવગની બહાર હાકી કાઢ્યા હતા.

આ ઉપરથી એટલું તો નિર્વિવાદ છે કે, ભક્ત યવા

માટે આપણે સૌથી પ્રથમ તો સ્વર્ગાદિની મુખેચ્છા પૂરે-પૂરી છોડી દેવી જોઈએ. કેમકે એ સ્વર્ગ જે એક વિશેષ ભોગવિલાસ ભોગવવાનું સ્થાન છે, તે સ્વર્ગ ઇશ્વરરૂપ શી રીતે હોઈ શકે? વળી એ સ્વર્ગકામના પણ ભોગવિલાસની-જ વાસના છે, કે જેને જિલકુલ તિલાંજલિજ આપવી જોઈએ લડતનો પ્રેમભાવ પૂરોપૂરો શુદ્ધ અને નિઃસ્વાર્થ હોવો જોઈએ, અને તે પ્રેમના બદલામાં આ લોકની કે અપરલોકની કશીજ અભિલાષા ન રહેવી જોઈએ. અને એક પણ ક્ષણ નહિ શુભાવતાં રાત્રિદિવસ ધ્વિરોપાસના કરવી જોઈએ.

એ રીતે રાત્રિદિવસ ભજવાથી તેના આગળ ભગવાન નિજસ્વરૂપ પ્રગટાવી અલૌકિક અનુભવ કરાવે છે.

તા. ૧ લી ઑગસ્ટ ગુરુવાર

ખરે ગુરુ તો તેજ કહેવાય, કે જેની પાસેથી આપણને આધ્યાત્મિકતાનો વાત્સલ્ય મળે. એ એક એવી નહેર છે, કે જેમાં આધ્યાત્મિકતાનો પ્રવાહ વહેતો વહેતો આપણી પાસે આવે છે, અને તેજ એક એવી માંડળ છે, કે જે આપણને મમત્ત આધ્યાત્મિક સૃષ્ટિ માથે સાકળે છે અમુક સામાન્ય મનુષ્ય ઉપર વધારે પડતો વિચાર મૂકવાથી હુર્જાના અને સારરહિત જડપૂજા વધે છે; કિંતુ સુયોગ્ય ગુરુપ્રત્યેનો પ્રભાવ અનુગત્ત યાને ગાદ શક્તિભાવ શીઘ્ર ઉત્પત્તિ આપે છે. કેમકે આ સુયોગ્ય નિઃસ્વાર્થી જાદાગુરુ આપણને અતરસ્થ ગુરુની સાથે મેળવી આપે છે. માટે તમારા ગુરુમાં એ ચથાથ સરવ હોય તો તેની જરૂર આરાધના કરો. કેમકે એવા ગુરુની મેવા-ભક્તિ તમને પરમ અવસ્થાની પ્રાપ્તિ જલદીથી કરાવશે.

શ્રીરામકૃષ્ણ એક બાળકના જેવા પવિત્ર સ્વભાવના હતા. તેઓ સારાય છવનમાડવ્યને અડક્યા નહોતા, અને તેમની કામ-ચ્છા તો માત્ર જન્મજાત યદ્યઃયદ્ય હૃદી ભૌતિક વિજ્ઞાન શીખવા માટે ધર્માચાર્યોની પાસે ન જશે; કેમકે તેમની બધીજ શક્તિ આધ્યાત્મિક વિષયમાંજ યોગ્યલી હોય છે. શ્રીરામ કૃષ્ણ પરમદ્વંસમાં તો મનુષ્યભાવ છેકજ મરી ગયો હતો, અને માત્ર દેવભાવજ રહ્યો હતો. પાપને તેઓથી જોઈજ શકતા નહોતા, કેમકે સામાન્ય મનુષ્યો હનતાં વધારે પવિત્ર દષ્ટિવાળા તેઓથી હતા. આવા ગણ્યામાંડ્યા પરમદ્વંસોની પવિત્રતાને લીધેજ આપણે જલ્લાહ ટકી રહ્યા છીએ. જો એ બધાજ જગતનો મામટો ત્યાગ કરી જાય, તો જગતના દુકંદે દુકંદા યદ્ય જઈને તેનો નાશજ થઈ જાય. તેમની પવિત્ર હયાતિ માત્રથી જગતનું કલ્યાણ સધાય છે. -ને તે છતાં એ વાતનું જગ પણ અભિમાન તેમને હોતું નથી તેઓ સ્વભાવથીજ પોતાનું આદર્શ અને માડું છવન છવના થકા સંતુષ્ટ રહે છે.

x

x

x

x

આપણી અંદર જે જ્ઞાન-ચોતિ નહેલી છે, તેનો ખ્યાલ આપણને કરાવીને તેને પ્રકાશમાં આણવાની પ્રેરણા, સૂચના

અને આગ્રહ શાસ્ત્રો કરે છે, પરંતુ એ શાસ્ત્રોની યથાર્થ સમજણ તો આપણને ત્યારેજ પડે છે, કે જ્યારે આપણને પ્રયોગસિદ્ધ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું હોય છે એ અત્યર્થોત્તિનો પ્રકાશ તમારા અંતરમાં ઝળકવા માટે, ત્યારે પછી શાસ્ત્રોનું બહુ પ્રયોજન નથી રહેતું.

આ પ્રમાણે હરકોઈ શાસ્ત્ર અગર ગુરુઓ આપણને એ ધર્મપ્રાપ્તિ કરાવી આપવામાં સહાયક થાય એના કરતા વિશેષ કહ્યું કરી શકે તેમ નથી તેમની મદદ વગર પણ જો આપણમાં આત્મિક પરમ યોગ્યતા આવી હોય તો સર્વ બ્રહ્મયક સત્યની પ્રાપ્તિ આપણને થઈ શકે છે, તથાપિ શાસ્ત્રો અને આચાર્યો અત્યે કૃતજ્ઞ ભુક્તિ અવશ્ય રાખે. અને તેમનો સમાહર અવશ્ય કરે. તમારા નિજ ગુરુને તો પરમેશ્વરની માફક પૂજો, છતાં તેને પણ અધ્યક્ષદ્વારપૂર્વકે તો નજ અનુસરો તેનાપર બની શકે તેટલો ભક્તિભાવ રાખો, પણ વિચાર કરો તે તો સ્વતંત્ર ભાવેજ કરો કેમકે કોઈ પણ જાતની અધ્યક્ષદ્વારતમને સુક્તિ અપાવી શકે તેમ નથી, સુક્તિસાધન તો તમારે તમારી એળેજ કરી લેવાનું છે એક ઈશ્વરવિશેષ એવી ભાવના રાખો કે તેજ આપણો સદાનો સહાયક છે.

સ્વાધીનતાનો ભાવ અને ઉચ્ચતમ પ્રેમ બંનેની ગતિ સાથે સાથે થવી જોઈએ એમ થાય છે તો જેમાથી કોઈએ એકબીજાને બંધનકારકે નીવડતું નથી ઈશ્વરને આપણે કશુંજ આપી શકીએ તેમ નથી, ઉલટો તેજ આપણને બહુ આપે છે તે ગુરુઓનો પણ ગુરુ છે પછી આગળ જતા આપણને એમ પણ જણાય છે કે, તે આપણા આત્માનો પણ આત્મા છે, આપણું યથાર્થ સ્વરૂપ તે એજ છે આપણે તેને ચાહીએ તેમાં કશીજ નવાઈ નથી, કેમકે તે આપણા અત્માનો પણ અંતરાત્મા છે એના સિવાય અન્ય કોને કે કયી ચીજને આપણે ચાહી શકીએ? આપણે તો દુઘેન્ધનમિવા નહમ્-યાને ઉધ્વતા કે ધૂમાડા વગર બળતી સ્થિર જ્યોતિ રૂપ થવું છે સર્વજ્ઞ જે તમને પ્રજ્ઞનાજ દર્શન થાય તો પછી ભલું પણ વમારે કોણ કરવાનું રહ્યું? પ્રજ્ઞનું તો ભલું તમે કરીજ શકો નહિ આ અવસ્થામાં સશયમાત્રનો હોય થઈ જાય છે, અને સર્વજ્ઞ સમત્વભાવ પદ્યસાઈ બાંધ છે.

પછી કાંઈનું પણ ભણું અથવા કદ્યાણુ તમે કરો છો તે તમારી જાતનું કરો છો. તમે દાન આપનાર કરતાં દાન લેનાર વધારે ઉંચો છે એવો અનુભવ કરો. તમે સામાની એવા કરો છો તેનું ઠાણુ એ છે કે, તમે એના કરતાં ઉતરતા છો, અને નહિ કે તે નીચો છે અને તમે ઉંચો છો. આપો ખન, પણ શુભાળપુષ્પ પોતાની મુગધ જેમ મુકતભાવે આપે છે તેમ આપો મુગધ સર્વત્ર દેવાવડી એ શુભાળપુષ્પનો સ્વભાવ છે, અને પોતે બીજાઓને મુગધનું દાન કરે છે તેના ખ્યાલ તેને લેશ પણ હોતો નથી, તેમજ તમે પણ આપો તે એવાજ ભાવે આપના રહો.

મહાન હિંદુ મુધારક રાજા રામમોહન રાય આવી જાતના નિઃસ્વાર્થ કામનો અદ્ભુત નમુનો હતા. તેમણે પોતાનું સારૂં જીવન હિંદને સહાયજન યવામાંજ વાપર્યું હતું. સતી યવાના આલને કિંબદંતી વિધવાઓને જીવતી બાળી મૂકવાના આલને અટકાવનારો તેજ નર હતો. આ સંજ્ઞામાં સામાન્ય માન્યતા એવી છે કે, એ મુધારો અંગ્રેજોનેજ સર્વોચ્ચ આભારી છે, પરંતુ વાસ્તવિક સ્થિતિ એવી છે કે, એ પ્રધાની સામે રાજા રામમોહન રાયે અળવજા ઉપાડી હતી અને એને કાયદાથી નાબુદ કરવા માટે સરકારનો ટેકો મેળવવામાં તેમની ફતેહ થઈ હતી. બાકી, રાજા રામમોહન રાયે એ પ્રધાની સામે સુખેશ ઉઠાવી, ભાંડુધીમાં અંગ્રેજોએ તે બાબતમાં કંઈજ કર્યું નહોતું. આ સિવાય રાજા રામમોહન રાયે બ્રહ્મસમાજ નામનો એક ધર્મસમાજ પણ રચાવ્યો હતો, અને તેની સાથે એક વિશ્વવિદ્યાલયની સંસ્થાપના માટે પણ લાખ રૂપિયાનું દાન કર્યું હતું. તે પછી તેઓએ બ્રહ્મસમાજની આગેવાની સ્વયં ધોરી દીધી હતી અને તેમ કરતાં કહ્યું હતું કે "તમે મારા વગર પણ આગળ ચાલવા માંડો." નામ-યશની કિંવા પરિણામની તેમને લેશ પણ પરવા નહોતી, તેમ બીજા પણ કોઈ લેવેહના ફળની આકાંક્ષા તેમને હતી નહિ.

જાણે કે એક 'ચક્રદોળ.' એ ચક્રદોળમાં આત્મા સ્વાર ચાંપેને જાણે ધૂમી રહ્યો છે. એ ચક્રદોળના ફેરા અનંત છે. એકે એકે ફરીને જીવ એ ચક્રદોળમાંથી ઉતરી પડે છે, અને બેઠે છે; પણ ચક્રદોળ તો અવિદ્યાન ફર્યાજ કરે છે. એજ

જાતની ઘટના આ સંસારની અનંતકાળ બનતી રહે છે. એવી રીતે એક શ્રેણીમાંથી બીજી શ્રેણીમાં જીવાત્મા ધ્રુમતો અને અનુભવો લેતો ફરે છે. અને એમ કરતાં કોઈક શ્રેણીમાં પોતાના પ્રદક્ષસ્વરૂપનો અનુભવ પમાતાં તે સદાને માટે શ્રેણીમુક્ત થઈ રહે છે. આ સંસારમાં લવિષ્ય બાણવાનું પણ બની શકે છે. અને એ જાતની શક્તિ સહેજે સાધ્ય થઈ શકે તેમ છે. પરંતુ એનાથી વાસ્તવિક લાભ કંઈજ થતો નથી; એટલુંજ નહિ પણ એ શક્તિની પ્રાપ્તિ અર્થે જેટલી કૌશલ્ય કરવામાં આવે તેટલી આપણી આધ્યાત્મિક સાધનામાં ક્ષતિ આવે છે. માટે એવા તેવા વિષયોની લાંબગડમાં ન પડતાં લગવાનની ઉપાસનામાંજ રત રહે.

તા. ૩ જી ઑગસ્ટ ગુનિવાર

જે વ્યક્તિઓને આ જન્મમાં જ સુકિનલાલ મેળવેલો હોય છે તેમને આ એક જ જીવનમાં હજારો વર્ષની જીવન જીવવા પડે છે, યાને હજારો વર્ષની જીવનના કાર્ય કરી લેવાં પડે છે. તેઓ પોતા જે યુગમાં જીવતા હોય છે, તે યુગના ભાવો કરતા અનેકગણા આગળ નીકળી જવું પડે છે, પરંતુ આધારણ લોકો તો પેટે ઘસડાતાં ઘસડાતાં ધીમી ધીમી જ ગતિ કરી ચકે છે કાઈકરો અને બુદ્ધો આપણામાં આ પ્રકારે ઉત્પન્ન થાય છે

x

x

x

x

પ્રાચીન કાળમાં એક કિંદુ રાણી થઈ ગઈ તેનાં સત્તાનો આજ જન્મમાં સુકિનો લાલ પામે એ બાબતમાં તેનો એટલો ભયો આત્મક હતો કે તેણીએ પોતાને તેમના લાલનપાવનનો સંપૂર્ણ ભાગ ઉડાવી લીધો હતો બાળકોની બાંધ્યાવચ્ચામાંથી જ તે તેમને પારણામાં ઉઘાડતી વખતે પારણુ જુલાવતા જુલાવતા રોજ એક જ એક જ જીન હાથ રહાતરીકે માતી કે “સરવમાનિ, સરવમાનિ” યાને “તું તેજ છે, તું તજ છે” એ રીતે એના ત્રણ ગતાનો ઉગનાવેલ મંન્યાસી થઈ આવ્યા ગયા, પરંતુ એમાં પુત્રને રાજ કરવા માટે બીજે ક્યોણે લઈ જઈને ઉછેરવાની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી નાહી માતાએ તે બાળકને પોતાની મોટમાંથી વિદાય કરતી વખતે કાગળની એક કાપડી માઢળીઆમાં મૂકી અખી અને કહ્યું કે ‘મોટો ધાય ત્યારે આમાં શું લખ્યું છે તે વાચજે’ એ કાપડીમાં લખ્યું હતું કે “બ્રહ્મ એકલો સત્ય છે, બીજું બધું મિથ્યા છે. આત્મા ઠરી મરનો નથી કે કોઈને માનતો નથી નિ સ્વ મ થા અથવા સત્સંગમાં વાસ કરો ” એ તત્ત્વ રાજપુતના વાચવામાં જેવું આ આવ્યું કે તત્ત્વજ તે પણ સંન્યાસી થઈને અરણ્યમાં આવ્યો ગયો.

અત્યારે આપણી સ્થિતિ બદલતા કૃતનના જેવી છે. કારણે જેમ કોઈ નમોડામાં તજર ન ખીને પુત્રી લાય અને ત્યાં પડેલા એકાદ બાળકોનો દુકટો, રજોને કોઈ આવી

પોતાને હાકી કાઢશે એવી ધાત્વીમા આમ તેમ જોતો જોતો
આવા માંડે, તેવી સ્થિતિ આપણી આ સંસારમા છે આને
ખદલે સંસારમા તમે એક રાજા જેવા થઈને રહો, અને આ
સમગ્ર સંસાર ઉપર તમારો માલકી હક્ક છે, એમ જાણી
જાઓ ત્યાસુધી તમે સંસારનો સદંતર ત્યાગ કરી નથી
દેતા અને સંસારી સળધો તમને જાંઘતા ખંધ નથી
પડતા, ત્યાસુધી એ સ્થિતિ કેદી આવતી નથી શારીરિક રીતે
તમે સંસારનો પરિત્યાગ કરવા અશક્ત હો, તો માનસિક
રીતે તો તેનો ત્યાગ કરીજ દો તમારા અંત કરણના ઉડા
ણુમાથી તમે સંસાર સાથેનો સંજંઘ છોડી દઇ વૈરાગ્યસંપન્ન
થાઓ યથાર્થ થજ-યથાર્થ આત્મત્યાગ આતુંજ નામ છે.
એના વગર ધર્મલાભની યાને આધ્યાત્મિક લાવની સલાવના
જ નથી કેઇ પણ પ્રકારની વાસનાનું સેવન કરશો નહિ
કારણ કે તમે જેવી વાસનાનું સેવન કરતા હો છો તેવીજ
વસ્તુ તમને આવી મળે છે, અને તેની સાથે સાથે ભયંકર
ખંધન પણ આવે છે, કિંમહુના એ વાસનાના ફળરૂપે આવી
મળેલી એ વસ્તુ પોતેજ તમારા ખંધનનું કારણ થઈ પડે
છે એ તો ત્રણ વરદાન પામેલા મનુષ્યે વરદાનોદ્વારા પોતા
ના આખે અંગે જેમ નાક ઉગાડ્યા હતાં તેના જેવું છે. x

x વાત એવી છે કે, એક થરીજ માણસ અમુક એક દેવતાની
આરાધના કરીને તેને પ્રસન્ન કરી શક્યો એટલે દેવતાએ તેને ત્રણ
પાસા આપીને કહ્યું કે “આ પાસા આપુ છું તે લે એ પાસાને
કોઈ પણ કામના મનમા રાખીને તું દેરીસ કે તારી તે મનોકામના
પૂર્ણ થશે આ ત્રણ પાસાથી તારી ત્રણ કામના સિદ્ધ થશે.”
આ વરદાનથી તે માણસ હર્ષ પામી પોતાને ઘેર પાછો ફર્યો
અને પોતાની પત્નીને આ શુભ સમાચાર કહી સંભળાવ્યા ત્રી
પણ બિચારી ખદૂ રાજ થઈ અને તેણીએ પહેલા વરદાનતરીકે
ધન-ઐશ્વર્ય માગી લેવાની પોતાના સ્વામીને સલાહ આપી આના
જવાબમા તે માણસે કહ્યું કે “આપણુ બંનેના નાક બન્નુ બેડાળ
અને નાના છે, અને તેટલા માટે લોકો આપણી મસ્કરી કરે છે
તથી પહેલી વારના પાસા આપણે ગરુડના જેવા સુદર નાકો મેળવ-
વાને નાખીશુ ધનદોલતથી આપણા શરીરની બેડાળતા સુધરી શકશે
નહિ” પરંતુ સ્ત્રીની ઈચ્છા પ્રથમ ધનદોલત મેળવવાની હતી.
તથી તેણીએ તેના હાથ પકડી લીધો અને તેને પામા નાખતા

વાસનાના સેવનથી હીક એવોજ પ્રકાર બને છે ત્યાંમુધી આપણે આત્મસંતુષ્ટ બનતા નથી, ત્યાંમુધી આપણે મુક્તિલાભ મેળવવાને સમર્થ થતા નથી. “આત્માજ આત્માને ઉદારક અથવા મુક્તિદાતા છે, અન્ય કોઈ નહિ.”

એવું અનુભવતા શીખો કે, તમે બીજા બધાંના શરીરો માં પણ વિદ્યમાન છો, ચાને એવું જ્ઞાન સિદ્ધ કરવાની ચેષ્ટા

અટકાવો. પણ પેલો માણસ સુદર નામને માટે એટલો બધો છતે જાર બની ગયો હતો કે તેણે ઝડપ દહને પેતાનો દાઢ આંત્ર પગભાથી છૂટો કર્યો અને પામા નાખતા બોલ્યો કે “અમને બન્નેને સુદર સુદર નામની પ્રાપ્તિ થાઓ અને નાક સિવાય કશાની નહિ.” એના મુખભાથી આ શબ્દો નીકળનાજ તે બન્નેના શરીરો સુદર સુદર નાકોથી ઉભરાઈ જવા લાગ્યા એ વેળેને તો તે બન્ને પરિપત્ની દેખનાદુર ગયા કે આ શી આશુત ? તેથી બીજી વાર પામા નાખીને એ આશુતથી છૂટવાની માગણી કરવા તે બન્ને સદમન થયા તે મુજબ કરતા તેમના શરીરપરના બધાજ નાક અદ્વિત્ય રીતે ગયા ને સાથે તેમના પૂર્વના નાના નાકો પણ છૂટી જઈ તે પરિપત્ની બન્ને જમ્મુ નાકવિનાના નકમ થઈ ગયા આ રીતે બે વગ્દાન તેમના નિર્ગર્થક નિર્વાપા અને દહેશુ કરવું તેની તેમને કહી સમજાવ્યું થઈ નહિ દહેશ માત્ર એકજ વગ્દાન માગવાનું જાણી રહ્યું હતું આ નજી દશામા તો તેઓ પહેલાના કરતા પણ વધારે રૂઢા રાગતા દના એવી દુર્દશાને લીધે તેમની બદાર નીકળવાની પણ દિમત ની રીતે ચાલે ? તેમને સુદર નાક મેળવવાની ઇચ્છા તો બહુએ હતી, પરંતુ ધાસ્તી એ છાગી કે એ સુદર નાક લઈને તેઓ બદાર નીકળશે ત્યારે પાડપાડોથીઓ અને ઈતર બધાજ લોકો તેમને પૂછશે કે “અરો ! અવા સુદર નાક કેવી રીતે મેળવ્યા ? આની મંચી સમજૂતી આપવા જના લોકો તેમને મોટા મૂખાંમા-મધે આ મંચી કાઢશે અને કહેશે કે ‘કેવા મૂખાં કે વળુ વળુ વગ્દાનની સદાચ ઉત્થા તેઓ પેતાની પરિરિદનિ સદેજ પણ નુકારી શક્યા નહિ’ એ બીજી તેઓ બન્ને પાછા સદમન થયા કે ‘આપણે આપણા પહેલાનાજ અસદ નાકો પાછા મેળવ્યા’ તે મુજબ ત્રીજી વાર પામા કે કાપા અને તેમના અસદનાજ જુગા ને બેગ નાક તેમના ચહેરાપર દેવાયા આ વર્ના ઉપરોક્ત કથનને સત્વીર કરી જતાવ છે કે ‘કોઈ પણ પ્રકારની વાસનાનું નેવન ક મો નહિ કારણ કે તમે જેવી વાસના ધરાવો છો તેવીજ વસ્તુ તમને આવી મળે છે, અને તેની સાથે સાથે બધાં જ બધાં પણ આવે છે’

કરો કે અમે બધાંજ એક છીએ. બાકીની બીજી તમામ નકામી વાતોને ભૂસાની માફક હવામાં ઉડાડી દો. તમે સારાં માઠાં જે જે કાર્યો કરો તેના સંબંધમાં યુનઃ વિચારજ ન કરો. હુર્જીજ, સ્વચ્છ અને અસાની છવો કદી આત્માને પ્રાપ્ત થતા નથી; કોઈ પણ કાર્યને તમારાથી થયેલું ન થયેલું કરી શકવાનું નથી, એવું ફળ તો આવવાનુંજ. તો પછી જે ફળ આવે તેને સામે મોઢે સત્કારો; પણ સાથે સાવધ રહો કે, એવું કૃત્ય ફરીને તમારે હાથે થવા ન પામે. બધાંજ કાર્યોનો ભાર પ્રભુને સમર્પી દો; સારાં માઠાં તમામ અર્પી દો. સારાં સારાં એટલાં પોતાને માટે રાખી લઈને, કેવળ નકારાં એટલાં તેને આપવાં—એવો કપટાચાર આદરશે નહિ. જેઓ પોતાને પોતે સહાય કરતા નથી, તેમનેજ પ્રભુ સહાય કરે છે.

વાસનારૂપી મદિરાનું પાન કરીને સમસ્ત જગત જ્ઞાન ભૂલી ઉન્મત્ત થાય છે. દિવસ અને રાત્રિ જેમ એકસાથે કદાપિ આવી શકતાં નથી, તેમ વાસના અને પ્રભુ પણ સાથે સાથે કદી આવી શકતાં નથી; માટે વાસનામાત્રનો ત્યાગ કરી દો.

જહાં રામ તહાં કામ નહીં કામ તહાં નહીં રામ ।

હુઈ સાથ મિલત નહીં, વિનરજનો એક ઠામ ॥

x x x x

“ખોરાક, ખોરાક” એમ પોકાર્યા કરવામાં અને ખોરાક ખરેખાત ખાવામાં તેમજ “પાણી પાણી” એમ પોકાર્યા કરવામાં અને વાસ્તવ પાણીનું પાન કરવામાં આલ-ધરતીનો તફાવત છે. તેવીજ રીતે માત્ર “ઈશ્વર ઈશ્વર” યા “ખુદા ખુદા” એમ ખાલી રહ્યા કરવાથી પ્રભુનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન પામવાની આશા આપણે રાખી શકીએ નહિ. ઈશ્વરદર્શન માટે તો આપણે પ્રયત્ન અને સાધન બન્ને કરવાં જોઈએ.

સમુદ્રનું મોલું પાછું પડીને સમુદ્રમાં લીન થઈ જાય ત્યારેજ તે અસીમ બની શકે છે; એક મોળતરીકે કદીજ તેનાથી અસીમ બની શકાતું નથી. એક પખત સમુદ્ર-રૂપ બન્યા પછી તેને યુનઃ મોલું બનવું હોય તો બની શકે છે, એટલુંજ નહિ પણ ઇચ્છામાં આવે તેટલું મોડું બની શકે છે.

દર્શનશાસ્ત્ર એ અમુક કેટલીક પ્રત્યક્ષાનુભૂતિઓનું

પ્રણાલીબદ્ધ સમન્વયીશ્રુત માત્ર છે ત્યાં આગળથી ધર્મને
આરબ ધાય છે, ત્યાં આગ તર્કબુદ્ધિનું જળ આવી રહે
છે સમાધિ અથવા ઈશ્વરભાવાવેશ તર્કબુદ્ધિ કન્ટા ધણુ
ઉંચું સ્થાન લોગવે છે, છતાં પણ તે તર્કબુદ્ધિનો વિરોધક ન
હોવો જોઈએ—યાને સમાધિની અવસ્થામાં પ્રસથતા મત્યે
તર્કબુદ્ધિ દ્વારા પ્રાપ્ત થયેલા સત્યોથી ઉચ્ચતા નજ હોવા
જોઈએ તર્ક-બુદ્ધિએ મેં દુ કામ કરવા માટેનું ભારે હુમિયા
છે ત્યારે સમાધિ અથવા ઈશ્વર-ભાવાવેશ એ પટ્ટીદાર હાલકું
ઓળટ રોઈ તેનાવડે આપણે સત્યનો આગ્રહ ખતનો
ખોવવા શક્તિમત થઈએ છીએ, પરંતુ કેંઈ વસ્તુ અથવા
કંઈ કાર્ય કે વાની આપણા અતન્મા પ્રેરણા થાય તેને
ઈશ્વર-ભાવાવેશ નથી માની લેવાનો.

x

x

x

x

મયાની અદ્વતીને ઉપનિ સાધવી તને એક મોહું
ગોળ કુણુ કહી ચકાય હમક તમે જે જ્ઞાનેથી પ્રયાણ
આદ્યું હોય છે તે ને તેજ સ્થાને પાછા આવીને ઉભા
રહો છો એમા તકાવત એટલો છે ખરો કે, પ્રયાણ કરતી
વખતે તમે અજ્ઞાન અજ્ઞાતા હતા, અને એના એ કેમણે
પાછા ફરતી વખતે તમને જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ હોય છે
ઈશ્વરોપાસન, નાધુમદ્વારમ એવી પૂજા, એકાગ્રતા, ધ્યાન
અને નિષ્કામ કર્મો—એ બધા માયાની જબરજસ્ત લગભાથી
નામી છૂટવા માટેના ઉપાયો છે પરંતુ એને નાજ પ્રથમ
તો આપણામાં સુધ્ધિ માટેની તાલ વેત્રી પ્રગટવી જોઈએ—યાને
અપણે તીવ્ર સુમુહુ બનવું જોઈએ આપણા દુહયના અધમાને
હકાલી દેનાર જ્યોતિ આપણી પોતાનીજ અદર રહેલી છે
એ સ્ત્રોતિ તે જ્ઞાનજ્યોતિ છે, અને એ જ્ઞાન એજ આપણો
સ્વભાવ અથવા આપણુ સ્વરૂપ છે (અ જ્ઞાનને આપણે
'જન્મશિલ્પ દુઃ' કહી આગળાવી શકીએ નહિ કેમકે
વસ્તુતઃ તે આપણો દોઈ જન્મજ નથી) ત્યારે, આપણે
કરવાનું માત્ર એજુલ્લ રહે છે કે, જે જ્ઞાનમયમે દામી ખખ
નારા વાદગ્યમૃદને આપણે પ્રયત્નપૂર્વક જો નક્ષત્રી કાઢીએ
આ લોકમા કે અલોકમા કેઈ પણ પ્રમાણે લોગ
જો ખપાની કામનાને જિન્દગી ત્યજી દો દમ અને ગમ પ્રાપ્ત

યાને ઇન્દ્રિયો તથા મન ઉપર સયમ પ્રાપ્ત કરો તમે હુ ખી
છો એવો ભાવ ધર્યા વગર હુ ખમાતને સહન કરો, યાને
તિતિક્ષા કેળવો મુક્તિ વિના ખીજા કશાનો વિચાર ન કરો
શુભા નેગજ તેના વચનોમા વિશ્વાસ રાખો, અને તમે
મુક્ત થઈ શકશોજ એવી ખાતર જમા શ્રદ્ધા સાથે ઉચ્ચારો
કે ‘ સોડહ સોડહ ’ અને એમ ક્રતા ગમે તે થાય તેની
પરવા મુદ્દલ કરો નહિ ખાતીખીતી વખતે, હરતીફરતી
વખતે અને ભોગવતી કે સહેતી વખતે પણ સોડહ સોહને
જાપ જપતા રહો, અને તમારા મનને સતત કહેતા રહો
કે “ જે જગતપ્રપચ આપણને દૃષ્ટિગોચર થાય છે તેનું
અસ્તિત્વ કોઈ પણ કાળે હતું નહિ, અસ્તિત્વમા માત્ર ‘હું’
જ છું જોજો, એકે દહાડો એથી જ્ઞાનનો પ્રદીપ જળહળી
ઉઠશે, અને જગતરૂપી સ્વપ્ન ઉડી જઈ કેવળ બ્રહ્માજ સર્વત્ર
દેખાશે રાત ને દિવસ વિચાર્યા કરો કે આ જગતમાત્ર શૂન્ય
છે, અને બ્રહ્મા જે છે તે છે મુક્ત થવા માટે પ્રબળ
ઈચ્છા ધરાવતા થાઓ

સગાવહાલા અને મિત્રબાધવ બધાજ જરી પુરાણા
અધ ક્રૂવા જેવા છે એ અધ ક્રૂવાઓમા આપણે ઝંપાપાત
કરીએ છીએ, અને તેના યોગે આપણને કર્તાજ્ઞ, અને બધ
નાદિના સ્વપ્ના આવે છે, અને એ સ્વપ્નાનો આદેશ નથી
આવતો ભ્રમની સૃષ્ટિ ઉભી કરો નહિ ભ્રમ એ તો વડના
ખાડ જેવો છે, અને આ વડની માફક એ પણ આગળ ને
આગળ ફેલાતો જાય છે

આશુચ જગત એક ભ્રમમાત્ર છે, એ તમને ફરી વાર
ખનાવી ન જાય તેની ખબરદારી રાખજો જગતને તમે, તે
જે રૂપમા નથી તે રૂપમા અત્યારસુધી જોયા કદ્યું છે,
હવે તો તેને તેના ચચાર્થ સ્વરૂપમા જાણો શરીર જો ક્યાય
પણ ઘસડાતું હોય તો તેને સુખે ઘસડાવા દો શરીર ક્યા
ઘસડાઈ જાય છે ને તે ક્યા છે તેની કાળજી ન કરો

તા. ૬ થી ઑગસ્ટ રવિવાર

“અજ્ઞાની લોકો જેને જાણ્યા વગર ઉપાસે છે, તેનો મહિમા હું તારી આગળ પ્રસિદ્ધ કરું છું.”

આ એક અદિતીય પ્રદાન સકળ જ્ઞાન પદાર્થો કરતાં આપણને અધિક જ્ઞાત છે તેજ એક એવો પદાર્થ છે, કે જેને આપણે સર્વત્ર દેખીએ છીએ સર્વ કોઈ પોતાના નિજ આત્માને જાણતા હોય છે જનાવરો સુઢાં તમામને ખબર હોય છે કે “હું છું.” આપણે જો કંઈ જાણીએ છીએ તે બધુંજ આત્માના વિસ્તારસ્વરૂપ છે આ તત્ત્વ નાનાં નાનાં બાળકોને શીખવે, તો તેઓ પણ તેને ગ્રહણ કરી શકશે પ્રત્યેક ધર્મ-કોઈ કોઈ ઠેકાણે અજ્ઞાન ભારે છતાં પણ-આ આત્માનીજ ઉપાસના કરતો આવ્યો છે, કારણ કે આત્મા વિના અન્ય કશાનું અસ્તિત્વજ નથી

આ જીવનને આપણે જો અવળા અર્થમાં જાણીએ છીએ અને વળગી ન્હીએ છીએ એજ અવળા અર્થનું મૂળ છે. એથીજ આ બધી ઠગાઈ, ચોરી વગેરે થાય છે, અને લીધેજ લોકો પૈસાને પન્થેશ્વર ગણી પૂજે છે, અને એમાધીજ પાપ તથા ભયની ઉત્પત્તિ થાય છે કોઈ પણ વસ્તુને મૂલ્ય વાન લેજો નહિ અને તેના પ્રત્યે આમરૂઠા બનો નહિ જો તમે કયા પ્રત્યે-જીવગી સુઢાં પ્રત્યે-આમરૂઠા નહિ ગણો, તો પછી કોઈ જાનના ભય ગ્રહેલા પામશે નહિ.

सृष्टौ स मृ युगाग्रौणि य इह नानेव पश्यति ।

અર્થાત્ કે જો આ જગતમાં જુદા જુદાપણું જુએ છે તે મૃત્યુ પછી મૃત્યુને માત્ર ધાય છે બધુંજ ત્યારે આપણે એકરૂપે જોતા થઈશું, ત્યારે આપણે માટે મૃત્યુ જેવું કંઈ ન્હી શક્યો નહિ. જગતમાના બધા દેહ તારાજ છે, અને નાડપાસો, જીવજીવ, મૃત્યુચક્ર-અદે સમસ્ત પ્રદાંત મારાજ દેહ છે, તોપછી એ મરીજ કેવી રીતે શકે ? પ્રત્યેક મન પણ મારૂં છે અને પ્રત્યેક વિચાર પણ મારો છે, તો પછી મોત આવેજ કેમ કરીને ? આત્મા કદી જન્મનો નથી કે કદી મરતોયે નથી, એવું ત્યારે આપણને અન્યથ જ્ઞાન

થાય છે, ત્યારે સંદેહમાત્ર ભાગી બાય છે. “હું છું, હું બાણું છું, હું સુખી છું” યાને “અસ્તિ, માતિ પ્રિય”-એ બધાંના ઉપર કદી સંદેહ આણી શકાય તેમ નથી. મારે કુધા જેવું કંઈજ હોઈ ન શકે. કારણ કે જગતમાં જે કોઈ પણ ખાય છે તે હુંજ ખાતો હોઈ છું. આપણો એકાદ વાળ બે ખરી પડે છે, તો આપણે એમ નથી માની લેતા કે આપણે મરી ગયા; તેવીજ રીતે એક દેહનું બે પતન થાય છે, તો તે એક વાળ ખરી પડવા જેવુંજ થાય છે.

x   x   x   x

એ જ્ઞાનાતીત વસ્તુ બ્રહ્મ છે. તે વાણી, વિચારને જ્ઞાનના ક્ષેત્રથી પર છે. ....માણસની ત્રણ અવસ્થાઓ છે:- પશુત્વ (તમસ), મનુષ્યત્વ (રજસ) અને દેવત્વ (સત્ત્વ). એ દેવત્વદ્વારા સર્વોચ્ચ અવસ્થાને પ્રાપ્ત થનારાજ માત્ર અસ્તિ કિંવા સત્સ્વરૂપ બની રહે છે. તેમને માટે કર્તવ્ય કંઈ પણ રહેતું નથી. તેઓ કેવળ લોકો ઉપર પ્રેમ કરે છે અને એક લોકચુંબકની પેઠે લોકોને તે પોતાના તરફ ખેંચે છે. એવુંજ નામ જીવનમુક્ત અવસ્થા છે. એ અવસ્થામાં કોઈ પણ સત્કાર્યો તમારે પ્રયાસપૂર્વક કરવાં પડતાં નથી, પણ તમે જે જે કરો છો તે તે કામો બધાંજ સત્કાર્ય હોય છે. આવા પરમાત્મસાક્ષાત્કારને પામેલા બ્રહ્મવેત્તાનું સ્થાન દેવતાઓ કરતાં પણ ઉચ્ચતર છે. જીસે બ્યારે મોહ ઉપર વિજય મેળવીને “ સેતાન! મારી સામેથી દૂર થા ” એમ કહ્યું, ત્યારે દેવતાઓ પણ તેની પૂજા કરવા આવ્યા હતા. બ્રહ્મવેત્તાને કોઈની સહાય માગવી પડતી નથી, સમસ્ત સંસાર સ્વયં તેનાં ચરણોમાં પડે છે. તેની એકે એક ઈચ્છા પરિપૂર્ણ થાય છે, તેનો આત્મા બીજાઓને પવિત્ર કરે છે. માટે જે તમારે ઇશ્વરપ્રાપ્તિની અભિલાષા હોય તો, એવા કોઈ સાચા બ્રહ્મવેત્તાની પૂજા કરો. બ્યારે આપણને દેવાનુ-ગ્રહથી મનુષ્યત્વ, મુમુક્ષુત્વ અને મહાપુરુષનો આશ્રય, એ ત્રણ મહાન ઇશ્વરી બક્ષિસો પ્રાપ્ત થાય, ત્યારે સમજી લેવું કે મુક્તિ હવે સુઠીમાં આવી ગઈ છે-મુક્તિ હવે આપણીજ છે.

x   x   x   x

સદાકાળને માટે દેહનું મૃત્યુ થવું, એવું નામ નિર્વાણ

છે. એ નિર્વાણનો સિદ્ધાંત નિષેધાત્મક બાણુ રણ કરતાં કહે છે કે “હું” આ નથી, એ નથી, એયે નથી” વેદાંત એના કરતાં આગળ વધીને ‘લોકારાત્મક’ બાણુનું યાને સુક્તિનું પ્રતિપાદન કરે છે, અને કહે છે કે “હું” અનંત અસ્તિત્વ છું, અનંત જ્ઞાન છું, અનંત આનંદ છું, હું તે છું.” હું’માં સાચિદાનંદઃ સોડદમ્ એ વેદાંતનો ભાવાર્થ છે.

કેાઈ પણ તત્ત્વનો વિશ્વાસ કે અવિશ્વાસ આપણા સાચા “હું” પછાનો નાશ કરવા સમર્થ નથી. જેનું અસ્તિત્વ વિશ્વાસની ઉપર ટકી રહે અને અવિશ્વાસની સાથે ઉડી જાય, તે વસ્તુજ કેવળ જ્રમરૂપ હોય છે. આત્માને એમાતું કશું જ સ્પર્શી શકતું નથી. આ હેઠુ એ એક અંધારો ઓરટો છે. એમા જ્યારે આપણે પ્રવેશ કરીએ છીએ, ત્યારેજ તે ઉભસવાળો યાને સજીવન બને છે એ પ્રકાશને ઢાંકી શકાય ખરો, પણ નાશ તો કેાઈ રીતે-કેાઈ કાળે નજ કરી શકાય.

x

x

x

x

આજના જમાનામા ભગવાનની ઉપાસના અનંત શક્તિ સ્વરૂપિણી જગદંબારૂપે કળી ઉચિત છે. એમ કરવાથી પવિત્રતાનો ઉદય થયો, અને એ માતૃપૂજના પ્રભાવથી અહીં-અમેરિકામા મહાશક્તિનો વિકાસ થયો આ દેશમા કેાઈ મ દિગ્તી સત્તા યાને પુરોડિનવર્ગની શક્તિ આપણો ટોટો પીસનાર નથી, અને બીજા ગરીબ મુલકોની માફક અહીં કેાઈને ગરીબાર્થના હુ ખ લોગવવા પડતાં નથી. ગ્રીસનિએ સેંકડો યુગો યથા કંટો મહન કર્યા છે, અને પરિણામે સીસમાજની અંદર અમીમ ઘેર્ષ, પન્થિગ અને ખંતનો વિકાસ થયો છે, તેથી ઓઓ કેાઈ પણ વિશ્વાસની ચીવડાઈથી વળગી રહે છે, અને તેને મહેને છોડી દેતી નથી એમના આવા સ્વભાવને લીધે તેઓ કુમરકારો યાને વહેમોથી ઉભા રાતા ધર્મોનો અને ધર્મચરુઓનો મુખ્ય આધાર દરેક મુલકમા ધર્મ પડે છે, અને એમનો જા સ્વભાવજ એમની મુક્તિનું સાધન પણ ધર્મ રહેશે. આપણે વેદાંતી ધર્મને વેદાંતનો મહાન ભાવ જીવનમાં ઘટાવવો પડ્યો માધાચુ જનમમાજ માં એ ઉત્તમ ભાવનો પ્રચાર થવો જોઈએ, અને માત્ર સ્વાધીન અમેરિકામાંજ એ કામ ધર્મ ગહે તેમ છે. અમારા

ભારતવર્ષમાં બુદ્ધ, શક અને બીજી કેટલીક પ્રતિભાશાળી વ્યક્તિઓએ એવા ભાવોનો જનસમાજમાં પ્રચાર કર્યો હતો, પણ સાધારણ જનતા તેને પચાવી શકી નહિ યાને હમેશને માટે ઝીલી શકી નહિ આ નૂતન યુગમાં સાધારણ જનતા પણ વેદાતના આદર્શ અનુસાર જીવન જીવતી બનવી જોઈએ, અને ઈશ્વરોદ્ધાર એ કાર્ય સિદ્ધ થઈ શકશે

આદર કરીને હું રાખો, આદરણી મા રથામાને,
મન દેખે ને દેખુ હુએ, અવર ન દેખે અબાને
કામાદિ પડરિપુ સૌને, હાકી કાઢો હાકોટે,
રસના વીણુ મૌ ઇદ્રિયોને, મારી કાઢો લાપોટે
નટવાને મા જગદબાને, ગળો એકલી જીહ્વાને,
કુમતિ કામ કરે કુમત્રીતુ, ફરકવા ન દો લવ એને
જ્ઞાન-નયનને ગળો સત્રી, રહેજ સાવધ એ નિત્યે,
લવસાગર તરવાને કાળે, લજો મા શક્તિ એ રીત્યે
પ્રાણી સૌથી પર છે મા તું, જીવન-અર્ધ વળી મારો,
આત્મતણો મા આત્મા તું છે, લલો તુ લવસાગર આરો

શરીર એ જેમ મનતુ હથિયાર છે, તેમ મન એ આત્માતુ હથિયાર છે જડ એ બહાગ્ની ગતિ છે, અને મન એ અદરની ગતિ છે બધાજ પરિણામોનો-નામો અને રૂપોનો આરભ અને છેડો કાળમાં રહેલો છે આત્મા અપરિણામી છે તેથી તે પૂર્ણસ્વરૂપ છે, અને તે પૂર્ણ છે તેથી અનંત પણ અવધ્ય છે, અને તે અનંત છે, તેથી દેવળ એકજ અદ્વિતીય છે કારણકે એ અનંતો હોઈ શકેજ નહિ જો કે તે અનેકરૂપે દેખાય છે, છતાં વાસ્તવમાં એકજ છે

x x x x

‘દાઓ’વાદીx કોન્ફ્યુશિયસ મતાનુયાયી, બૌદ્ધ, હિંદુ, યાહુદી, મુસલમાન, ખ્રિસ્તી અને જગ્થોસ્તી-એ સર્વેએ લગભગ એકજ પ્રકારની ભાષામાં આ અતિ ઉત્તમ સોનેરી નિયમનો પ્રચાર કર્યો હતો કે “બીજાની પાસેથી તમે જેવા

x ઈ સ પૂર્વેની છઠી મહીમાં ગ્રીન દેશમાં ‘લાઓટ્ઝે’એ ચલાવેલો ધર્મસંપ્રદાય એના મિદ્ધાત લગભગ વેદાતને મળતા હતા ‘દાઓ’ની ભાવના અને અસર વેદાન્તના નિર્ણય પ્રત્યે મળતી છે બગાળી અનુવાદક

વ્યવહારની અપેક્ષા રાખતા હો, તેવોજ વ્યવહાર તમારે બીજાઓ પ્રત્યે રાખવો જોઈએ " પરંતુ એકલા દ્વિદુઓએજ એ વિધિની વ્યાખ્યા અર્થાત્ સમજૂતિ કે ખુલાસો આપ્યો છે માણસે બીજા બધાને ચાહવા જોઈએ, તેનું કારણ કે તે બધા તેના આત્મા સિવાય અન્ય કંઈ નથી એક અનંત વસ્તુજ સર્વત્ર વિદ્યમાન છે

જગતમા જોટવા જોટલા મહાન ધર્માચાર્યો યહ ગયા છે, તેમા લાઓટ્ઝે, બુદ્ધ અને ઇસુ ખ્રિસ્ત ઉગ્ગ સોનેરી નિયમ વધારે સ્પષ્ટતાથી ઉપદેશી ગયા છે કે "તમારા શત્રુઓનું પણ સારું કરો-તમને ધિમ્મરતા હોય તેમને પણ ચાહો "

તરવોનું અસ્તિત્વ તો મૂળથીજ હોય છે આપણે કાંઈ તેમને ઉત્પન્ન કરતા નથી, પણ તેમને ચોધી કાઢીને પ્રકાશમા આણીએ છીએ એટલુંજ. ધર્મનું લક્ષ્ય કેવળ પ્રત્યક્ષાનુભૂતિ અથવા સાક્ષાત્કારમાજ રહેલું છે વિવિધ મતમતાતરો એ માત્ર એ ધર્મના પેટા રસ્તા છે, નહિ કે ધર્મ પોતે છે જગતમા ધર્મ નામથી જોળખાતા બધાજ ધર્મો જુદી જુદી જાનિઓની જરૂરીઆતોને બધવેસતા આવે એવી જાનના એકજ ધર્મના ભિન્ન ભિન્ન આકાર અથવા પેટામાર્ગ છે મતોની ભિન્નતાને લાધેજ માન મારામારી અને વિરોધ થાય છે, અને જોરીતે ઇશ્વરનું જે નામ મુવેદશાતિદાયક હેતુ જોઈએ તેજ નામ જગતમા થયેલા રૂઝખાતોમાના અડધાનું કારણ બન્યું છે. આટે એ મતભેદની ખટપટ જવા દઈ મીઠા એના મૂળ ધર્મ તરફ ચાલ્યા જાઓ, અને ખુદ ઇશ્વરનેજ પૂછો કે "તારૂ સ્વરૂપ કેવું છે?" તેના તરફથી જો કોઈજ ઉત્તર ન મળે તો નમજ્જવું કે તેના 'અસ્તિ'જ નથી, પરંતુ જગતના બધાજ ધર્મોનું કહેવું છે કે, તે જરૂર ઉત્તર આપે છે

x

x

x

x

ત્યામુખી આપણે પોતે ઇશ્વરનો સાક્ષાત્કાર પામીએ નહિ, ત્યામુખી તેના વિશે આપણે કંઈજ જાણ નેવું જાણી શકના નથી. પ્રત્યેક માણસ અવબાવ યમીજ સંપૂર્ણ છે અવ-તારોએ અને મહાપુનર્યોએ આ સંપૂર્ણતાને વ્યથા દરી છે યાને પ્રકાશમા આણી છે, અને આપણામા તે સજ્જ બાબત

ભાવે શક્યતાના રૂપે રહેલી છે. પ્રભુને આપણે જ્યાંસુધી જોઈ શકીએ નહિ, ત્યાંસુધી આપણે કેવી રીતે સમજી શકીએ કે મુસાએ તેને જોયો હતો? માટે “ઇશ્વર જો કોઈની પાસે આવ્યો હશે, તો તે મારી પાસે પણ આવશેજ. માટે હું તો સીધો તેનીજ પાસે જઈશ, તેનીજ સાથે વાતો કરીશ, અને તેને સ્વમુખેજ હું જાણવાનું બધું જાણીશ” એવો નિશ્ચય કરે અને આગળ વધો. માત્ર વિશ્વાસ અથવા શ્રદ્ધા રાખી હાથ જોડીને બેસી રહેવું, અથવા મનમાં આવે તેમ વર્ત્યા કરવું, એને હું પાયાતરીકે સ્વીકારી શકતો નથી; એમ કરવું એ તો માત્ર નાસ્તિકતા અને ઘોર ઇશ્વરનિંદાજ છે.

ઇશ્વર જો આજથી બે હજાર વર્ષ અગાઉ અરબસ્તાનનાં રેતીનાં રણોમાં વસતા એક મહાપુરુષ સાથે બોલ્યો હોય, જો તે બીજા પણ અનેક મહાપુરુષો સાથે બોલ્યો હોય, તો તે અત્યારે મારી સાથે પણ બોલી શકે છે; નહિ તો હું કેવી રીતે જાણું કે તે મરી ગયો નથી? માટે તમે પણ હરકોઈ ઉપાયથી ઇશ્વરની પાસે આવો, બસ આવોજ; પરંતુ એ આવવાના ઉત્સાહમાં કોઈ સાથે ધક્કામુક્કી કરશો નહિ; કેમકે એ માર્ગ કાંઈ સાંકડો નથી, બહુ વિશાળ છે.

જ્ઞાનીમાં કયાભાવ તો સ્વભાવરૂપ બની રહે છે. તે કીડી માટે પણ આણુ આપવા રાજી હોય છે, કેમકે તે જાણતો હોય છે કે શરીર એ કોઈ ચીજ નથી.

એક ભાવને ઉપદેશનો મૂળ પાયો બનાવો, પરંતુ તેની સાથે સાથે બીજા ભાવોનું શિક્ષણ પણ આપતા રહો. જ્ઞાનનું લક્ષિત સાથે, અને યોગનું ચુકિતવિચાર અથવા તર્ક સાથે સામંજસ્ય સાધવું જોઈએ, અને કર્મ તો બધાજ માર્ગમાં અંગરૂપ બનવું જોઈએ. દરેક જણને જ્યાં તે ઉભો હોય ત્યાંથીજ આગળ ચાલતો કરો. ધર્મશિક્ષણ હમેશાં સ્વનાત્મક હોવું જોઈએ, ખંડનાત્મક નહિજ.

મનુષ્યની પ્રવૃત્તિ તેના આગલા જીવનનો પરિચય આપે છે. એની એ પ્રવૃત્તિ એક એવી રેખા અથવા વ્યાસાર્ધ કહેતાં ત્રિજ્યા છે, કે જેને અનુસરીનેજ તેને ચાલવું પડે છે. સર્વે વ્યાસાર્ધો કિંવા ત્રિજ્યાઓ કેન્દ્ર ભણીજ લઇ જાય છે. કોઈની પણ પ્રવૃત્તિમાં ખલેલ પહોંચાડવાનો જરા પણ પ્રયત્ન કદી કરો નહિ. એવો પ્રયત્ન શુરુ તથા શિષ્ય ઉભયને પાછા પાડે છે ચાને બન્નેની ક્ષતિ કરે છે. જ્યારે તમે જ્ઞાનનું શિક્ષણ આપતા હો, ત્યારે તમારે જ્ઞાની બની જવું જોઈએ, અને શિષ્ય જે ભૂમિકા ઉપર હોય તેજ ભૂમિકા ઉપર તમારે રિયત થવું જોઈએ. બીજા યોગોમાં પણ એમજ કરવાનું છે. પ્રત્યેક વૃત્તિનો વિકાસ એવા ભાવથી સાધો કે જાણે એ વૃત્તિ સિવાય ઇતર કોઈ વૃત્તિ આપણને છેજ નહિ. કહેવાતા સામંજસ્યપૂર્ણ કિંવા અવિરોધી ઉત્તતિ-સાધનનું યથાર્થ રહસ્ય આજ છે—અર્થાત્ ગંભીરતાના ભાવની સાથે ઉદારતાના ભાવને મેળવો, પણ એના ભોગે તો નહિજ. આપણે અનંતસ્વરૂપ છીએ. આપણી અંદર કોઈ જાતની મર્યાદાની મેખા મારવા કોઈજ આવી શકે તેમ નથી; તેથી આપણે એક સુસ્તમાં સુસ્ત મુસલમાનના જેટલા ગંભીર, અને ઘોરમાં ઘોર નાસ્તિકવાદીના જેટલા ઉદાર ભાવવાળા થઇ શકીએ તેમ છીએ.

આ કાર્યસિદ્ધિનો ઉપાય મનને અસુકે એકજ વિષય પર ચોણ રાખવું એ નથી, પણ મનનો વિકાસ સાધવો તથા તેને સંયમમાં આણવું એ છે. એ ઉપાય સિદ્ધ થતાંજ તમે મનને મરણ પડે તે દિશામાં વાળી શકશો. આ પ્રમાણે કરવાથી તમને ગંભીરતા તેમજ ઉદારતા બન્નેનો લાભ થાય છે. જ્ઞાનની ઉપલબ્ધિ કરતી વખતે તે એવા ભાવપૂર્વક કરો,

કે જાણે જ્ઞાન સિવાય બીજું કંઈ છે નહિ તે પછી ભક્તિ યોગ, રાજયોગ અને કર્મયોગની બાબતમાં પણ એવાજ ભાવથી માધન કરે. તરંગને મૂછી હાથે સમુદ્ર તરફ જાઓ, સમુદ્રને પ્રાપ્ત થતાં મરણ પડશે તેટલા તરંગો ઉત્પન્ન કરવા તમે શક્તિમાન થશો તમારા મનરૂપી સરોવર પર કાબુ મેળવો, નહિ તો બીજાનાં માનસસરના તરવો તમારાથી કદી પણ સમજી શકાશે નહિ.

સાચો ગુરુ તેજ કહેવાય, કે જે શિષ્યની પ્રકૃતિ અનુસાર તેને દોરવી શકે શિક્ષકની ઉત્તમ સહાનુભૂતિ વગર આપણાથી શિક્ષણકાર્ય ઉત્તમ પ્રકારે સાધી શકાતું નથી મનુષ્યપ્રાણી એ એક જવાબદાર પ્રાણી છે, એવો ખ્યાલ ઊઠી દો. કેવળ એક જ્ઞાનીને જ જવાબદારીનું જ્ઞાન હોય છે અજ્ઞાન વ્યક્તિઓએ તો મોહમદિગ એટલી બધી ઢીંચી હોય છે કે જેને ખગિજાએ તેઓ શુદ્ધિમા નથી હોતા માટે તમારે જ્ઞાનીએ તો તેમના પ્રત્યે અખૂટ ધીરજભર્યું વર્તન રાખવું જોઈએ પ્રેમસિવાય અન્ય કયોજ ભાવ તેમના પ્રત્યે રાખવો જોઈએ નહિ, અને જે વ્યાધિને લીધે તેઓ જગતને જ્ઞાત દષ્ટિએ જોતા હોય છે, તે વ્યાધિ દૂર થઈ જઈ તેઓ યથાર્થ ભાવે જગતને જોતા થાય એ કામમાં તેમને સહાય જૂટ થાઓ એટલી વાત નો હૃદયમેથ યાદ રાખજો કે, મુક્ત અથવા સ્વાધીન મનુષ્યોમાજ મુક્ત અથવા સ્વતંત્ર ઇચ્છા હોય છે બાકીના બધાં માણી બંધનમુક્ત હોઈ તેમનાં નિજ કૃત્યો માટે તેઓ જવાબદાર નથી હોતાં ઇચ્છા એ ઇચ્છાતરીકે બંધનરૂપ જ છે પાણી ત્યારે હિમગિરિનો શિખર ઉપરથી પડતું હોય છે ત્યારે તે મુખ હોય છે, પરંતુ નદી-રૂપમા તેનું રૂપાતર થતાજ તે કિનારાદ્વારા બંધાય જાય છે, તથાપિ તેનો મૂળ વેગજ તેને આખરે સમુદ્રપ્રતિ લઈ જાય છે અને ત્યાં એ પાણી પોતાનો અસહ સ્વાધીન સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરે છે બાઈબલમા પણ પ્રથમ સ્થિતિને યાને નદીરૂપે આબદ થવાને જ 'ફ્રાલ આફ મેન' યાને માનવીનું પતન કદીને વર્જવું છે, અને બીજા ભાવને 'નિસરેકશન' યાને પુનરુત્થાન કદીને વર્જવું છે. આ પ્રમાણે એક પરમાણુ, પણ પોતાની મૂળ-મુક્તાવસ્થા પ્રાપ્ત કર્યા સિવાય અંધી શકતો નથી.

કેટલીક કલ્પનાઓ બીજી કલ્પનાઓનાં બંધન ટાળવામાં મદદ કરે છે. આ આશુજ જગત એક કલ્પનારૂપ છે; પરંતુ કલ્પનાઓનો એક સમૂહ બીજા સમૂહનું નિવારણ કરે છે. જે સમૂહની કલ્પનાઓ આપણને એમ કહે છે કે, જગતમાં પાપ, દુઃખ અને મૃત્યુ રહેલાં છે તે સમૂહની કલ્પનાઓ ખરેખર ભયાનક છે; પરંતુ કલ્પનાઓનો બીજો જે સમૂહ આપણને કહે છે કે “હું પવિત્ર છું, ઇશ્વરની ‘અસ્તિ’ છે, અને દુઃખની ‘અસ્તિ’ નથી” એ સમૂહની બધીજ કલ્પનાઓ સારી હોઈ તેઓ આપણને બીજાંઓનાં બંધન તોડવામાં સહાયજૂત થાય છે. બંધન કરનારી બેડીની સકળ કડીઓને તોડી નાખવાની તાકાતવાળી સર્વોચ્ચ કલ્પનાને કોઈ હોય, તો તે સચુણ ઇશ્વરની છે.

ચોરાંજ મનુષ્યો કેવળ ઇશ્વરપ્રાપ્તિને માટે પ્રયત્ન કરે છે—પૂર્ણ નિષ્કામ લાવે કર્મ કરે છે, બાકી શુદ્ધ વેદાંતીઓ તો ધણા છે. તમે પણ તેમની પેઠે “હું જનકરાજ જેવો નિર્લેપ છું” એમ કહીને ડોળ કરેા નહિ. જ્યાં સુધી અસંપ્રજ્ઞાત સમાધિ અથવા સાચો પરમાત્મસાક્ષાત્કાર થયો નથી ત્યાંસુધી એક પ્રકારના મોહ અને અજ્ઞાનમાંજ છો, એટલે નિષ્કપટ લાવે સરળતાથી કહો કે “મને આદર્શ સમજાય છે, પણ હું તેને હજી પહોંચી શકતો નથી.” વળી વાસ્તવ ત્યાગ નહિ કરવા છતાં ત્યાગ કરવાનો ડોળ પણ નજ કરશો. અને ત્યાગ કરો તો દહતાપૂર્વક તેને વળગી રહેજો. લડાઈ લડતાં સેંકડો લડવૈયા ધરાશાયી થાય, તો પણ તમે તો તમારો ધ્વજ ફરકાવીને આગળજ ધસ્યા જાતો. ને ધારેલે રથજે રોયાય ત્યારેજ જાયજો. ધરાશાયી ગમે તેને અને ગમે તેટલાંને થવું પડે, છતાં જે પડે, તે પોતાના હાથમાંનો ધ્વજ બીજાને સોંપતો જાય અને તે બીજો તેને આગળ ધપાવ્યે જાય. ધર્મનો ધ્વજ તો હરગીજ નહિ નમે. એ કદાપિ ભૂમિસાત થઈ શકશે નહિ.

બાઈબલમાં કથન છે કે “પ્રથમ પ્રભુના રાજ્યને ખોળી દો, એટલે પછી તમને મળવાનું બધુંજ ત્યાં મળી રહેશે.” પરંતુ હું કહું છું કે, હું નાહી ઘોઈને સ્વચ્છ થયા પછી ધૂળમાં આળોટી મારા અંગ ઉપર ફરીને મેલ શા માટે ચઢવા

દઉં? માટે મારું તો તમને એમજ કહેવું છે કે, બીજું બધું પડતું મૂકી પ્રથમ પ્રભુનું રાજ્ય જોખી કાઢો અને બીજું ત્રીજું શોધતા ન કરો. એ ત્યાગનું ફળ પણ કોઈ ને કોઈ રૂપે અને સમયે ફળશેજ. ખ્રિસ્ત પોતાની પાછળ બાર માછી શિષ્યોને મૂકતો ગયો હતો, પરંતુ એ યોગ શિષ્યોએ પણ પ્રબળ દામન સામ્રાજ્યને ગુલાંટ ખવડાવી દીધી.

પૃથ્વીપર જે કંઈ પવિત્રમાં પવિત્ર અને ઉત્તમમાં ઉત્તમ હોય તેનુંજ ઇશ્વરની વેદી ઉપર બલિદાન આપો. ત્યાગનો જે પ્રયત્ન સરખો કદી નથી કરતો તેના કરતાં જે ત્યાગને માટે કાંઈક મારે છે, તે વધારે સારો છે. કોઈ સાચા ત્યાગીના દર્શનથી પણ હૃદયપર પવિત્રતાની છાપ પડે છે. માટે “ઇશ્વરને પ્રાપ્ત કરીશજ, તેનેજ માત્ર હું ચાહું છું” એમ કહીને દેહ પગલે ખડા થઇ જાઓ, અને ઇશ્વર અને સંસાર એ બેની વચ્ચે કોઈજ જાનનો તડતેડ નહિ કરતાં સંસારને ત્યજ દો, અને એ રીતે દેહપ્રત્યેની પણ આસક્તિ દૂર થયા પછી જ્યારે તમારો દેહ પડશે ત્યારે પછી તમને બીજો દેહ કોઈ કાળે નહિ લેવો પડે. માટે એવી રીતે મુક્ત થાઓ કેવળ દેહ પાડવાથીજ આપણે મુક્ત નથી થઈ શકતા.

ધર્મના બાહ્ય અનુષ્ઠાનાદિ કર્મો કરવાં સહેલાં છે અને તે સાધારણ જનતાને આકર્ષે છે, પરંતુ વાસ્તવિક ભેતા તો એ બાહ્યકર્મોમાં (પ્રભુપ્રેમ નહિ પણ સંસારપ્રેમ લોકકીર્તિનો) મોહ મુખ્યત્વે રહેલો હોવાથી એમાં કંઈજ સાર હોતો નથી.

x

x

x

x

તા. ૬ ઠી ઑગસ્ટ મંગલવાર

તેજ કાર્ય નીતિસંગત કહેવાય, કે જે આપણને જડના પાશમાંથી છોડાવે. એનાથી ઉલટું કાર્ય અનીતિ અથવા અસત્ કહેવાય. આ જગતપ્રપંચ અનંતરૂપ ભાસે છે, કેમકે એમાંની બધીજ ચીજો ચક્રાકાર ગતિમાં ચાલે છે, યાને ત્યાંથી નીકળી આવી હોય છે ત્યાંજ પાછી નિવૃત્ત થાય છે. એ ચક્ર અથવા વર્તુલની રેખા આગળ ને આગળ વધતી પોતાના મૂળ છેડાની સાથે સંધાઈ જાય છે, તેથી અહીંયાં કહેતાં આ સંસારમાં કંઈજ ઠેકાણું વિશ્રામ અગર શાંતિ નથી. આ સંસારરૂપી ચક્રમાંથી આપણે છટકી જવુંજ જોઈએ. મુક્તિજ આપણું એકમાત્ર લક્ષ્ય છે, એકમાત્ર ગતિ છે.

* * * *

અશુભ અથવા અનર્થ કેવળ આકાર યા રૂપ બદલે છે, પણ તેનો ગુણ તો તેનો તેજ રહે છે. પ્રાચીન કાળમાં “હાય તેની વાય” અથવા “જેની શક્તિ તેની ભક્તિ” જેવું હતું; પરંતુ તે અધિકાર અત્યારે ચાલાકી અને ધૂર્તતાને મળ્યો છે.

સુખ અને દુઃખ એકબીજાની સાથે એવાં સંકળાયેલાં છે, કે એકની હાજરી વગર બીજું મળવુંજ અશક્ય છે. જગતમાં એક માણસનું સુખી થવું એ બીજાનું દુઃખી થવું છે. કેમકે ધનધામાદિકનું સુખ જડ સુખ હોઈ તેનું પ્રમાણ નિશ્ચિત થયેલું હોય છે. તેથી સુખનો એક પણ વધારે કણ બીજાની પાસેથી કાઢી લીધા સિવાય મળી શકતોજ નથી. માત્ર આ જડ જગતથી અતીત સુખજ—બ્રહ્માનંદજ—એક એવું સુખ છે કે કોઈને પણ ક્ષતિ કે હાનિ પહોંચાડ્યા સિવાય હરકોઈ લઈ શકે છે. જડ સુખ એ તો જડ દુઃખનુંજ માત્ર રૂપાંતર છે.

x * * * x

ઘાણીએ જોડાયેલો બળદ તેની નજર સામે મૂકી રાખેલા ઘાસના પૂજા પાસે પહોંચીજ શકતો નથી; એ તો માત્ર ઘાણી ફેરવી ફેરવીને તેલજ કાઢ્યા કરે છે. એવી રીતે આપણે

પણ આ જગતમા સુખરૂપી ધાસના પૂજાની આશામા ને આશામા-કે જે પૂજો સર્વદા આપણી સામે ને સામે પડ્યો રહે છે-પ્રકૃતિની ઘાણી પીંચા કરીએ છીએ અને એ રીતે ઘણી તાણતા તાણતાજ સૃષ્ટિને લેટીએ છીએ, તે પણ ફરીથી ઘણીએ બેડાવા માટેજ! અશુભને દૂર કરવામા જે આપણે ફાવીજ જઈએ, તો તો એવું દૃશ્ય બેવાનું મળે છે, કે જેના કરતા ઉચ્ચતર દૃશ્ય ઘોઈ કાળે આપણે બેયું ન હોય તેમ થતાજ સતોષમય થઈ જઈશું અને પછી કોઈ પ્રકારના ફાફા કદાપિ મારીશું નહિ જડ જગતમા સુખની બધીજ શોધ નિર્થક છે, એવું જ્યારે માનવીને અનુભવથી જણાય છે, ત્યારેજ ધર્મનો ખરો આરભ થાય છે એમ થતા સુધીનું જ્ઞાન એ તો ઉપવકિયું જ્ઞાન હોઈ ધર્મનો અર્થ અશમાન હોય છે

ભૌતિક વિજ્ઞાન તથા ધર્મ એ બન્ને આપણને બધન મુક્ત થવામા સહાય કરે છે માત્ર ધર્મ વધારે પુરાતન છે, અને વિજ્ઞાન કરતા વધારે પવિત્ર છે કેમકે ધર્મ નીતિમત્તાને-દૈવી સપત્તિને-અથવા આસ્ત્રિતને એક અતિ આવશ્યક અંગ ગણે છે, ત્યારે વિજ્ઞાન તેમ નથી કરતું

‘ પવિત્રાત્માઓના ધન્યભાગ્ય છે કારણ કે તેઓ પ્રભુના દર્શન પામશેજ ’ જગતના બધાજ શાસ્ત્રો અને પેગંબરો હુમ્મ થઈ જાય તોપણ આ એકલું વાક્યજ મમથ મનવન્તતિને બચાવી લેવા બસ છે અતરની આ પવિત્રતાજ પ્રભુના દર્શન પમાડશે, વિશ્વરૂપી સમથ સગીતમા આ પવિત્રતાનોજ ધ્વનિ રહેલો સહગાય છે, અથવા આ વિશ્વના મગીન સમરતનો વિષય આ પવિત્રતાજ છે પવિત્રતાને કોઈજ બધન હોતું નથી બજાનના આવરણોને પવિત્રતાથી દૂર ખસેડો એમ થતાજ આપણું યથાર્થ સ્વરૂપ પ્રકાશમા આવશે અને આપણે બાણી શકીશું કે, આપણે કદાપિ બધનમા હતાજ નહિ અનેક બાવે બેવું એજ મોટામા મોટું પાપ છે સવને આત્મરૂપ પેળો અને સર્વને ચાહો

x   x   x   x   x

પન્નુપ્રકૃતિવાળો માણસ પણ એક જખમ અથવા લામની નફરત મારા દેહનોજ એક અંશ છે આપણે તેની નેવાચાંદ્રી કરીને તેને ગાગે બનાવવો જોઈએ મારે એવો

પશુપ્રકૃતિ માણસ જ્યાંસુધી સાજો થઈને સુખીઓ ન થાય, ત્યાંસુધી તેની યત્નપૂર્વક સેવાચાકરી કરો અને મદદ આપો.

આત્મસ્વરૂપે આપણને કોઈજ દેહ નથી, તેથી એમ બોલવું કે “હું ઇશ્વર છું” અને વિષ પણ મને હાનિ કરતું નથી” એ એક સ્વવિરોધી ને બેફાલ વાક્ય છે.

કારણ કે જ્યાંસુધી બધીજ કુપ્રવૃત્તિઓ આપણામાંથી બળીને ભસ્મીભૂત થઈ નથી, ત્યાંસુધી મુક્તિની પ્રાપ્તિ થઈજ શકતી નથી. મુક્તિની અવસ્થા પ્રાપ્ત થવા પહેલાં આપણામાંનો તમામ કચરો બળી ગયો હોય છે અને બાકીમાં માત્ર “જ્યોતિરિવ અધૂમકમ્” અને “દગ્ધેન્ધનમિવાનલમ્”—યાને ભડકા અને ધૂમાડા વિનાની જ્યોત રહી હોય છે.

પૂર્વનો કેમવેગ યાને પ્રારબ્ધ જીવનમુક્તાના શરીરને ટકાવી રાખે છે, પરંતુ હવે તે માત્ર સત્કર્મોજ કરતું હોય છે. કારણ કે તેની અંદરનું અસત્ બળી જઈને સત્ તેનાથી મુક્ત થયું હોય છે.

*

*

*

*

(આને બીજો દિવસે એટલે કે તા. ૭ મી ઑગસ્ટને શુધવારને રોજ સ્વામીજી સહસ્રહીપોદાનનો ત્યાગ કરીને ન્યુયૉર્ક પધારી ગયા હતા. તેથી આ ઉપદેશાવલિ અહીંજ સમાપ્ત થઈ હતી.)

।શ્ચોમ્।

स्वामी विवेकानंद-भाग १२ मो
समाप्त

स्वामी विवेकानंद

एमना सदुपदेश-भाग १३ मो

बोधदायक पत्रो

अनुवादकः पृथुलाव हरिकृष्ण शुक्ल
भीष्मजी-अभेदावाद

વોધદાયક પત્રો

પત્રાંક ૧

અનંતપુર, ફેબ્રુઆરી ૧૮૮૮

પ્રિય મ.,

તમારો મોટો આભાર થયો. માસ્તર ! રામકૃષ્ણને તમે બરોબર સમજી ગયા છો. ઘણાજ થોડા માણસો તેમને બરોબર સમજી શકે છે.

તમારો
વિવેકાનંદ

તા. ૪. માર્ચ અંતઃકરણ આનંદથી ઉલરાઈ ગયું છે. અને જે ધર્મ હવે પછી સમસ્ત જગતપર શાંતિની વર્ષા કરવાનો છે, તે ધર્મમાં કોઈને સંપૂર્ણ તરબોળ થયેલા જોઈને હું શાથી ગાંડો થઈ જતો નથી તેની મને નવાઈ લાગે છે.

પત્રાંક ૨

ભગવાન રામકૃષ્ણને મારા નમસ્કાર હો !

જસનગર મઠ, તા. ૧૬ મી નવેમ્બર ૧૮૮૮

શ્રીયુત મહાશય,

આપે જે બે પુસ્તકો મોકલ્યા તે મને મળ્યાં છે; અને આપનો પ્રેમપૂર્ણ પત્ર વાંચીને માર અંતર આનંદથી ઉલરાઈ ગયું છે. એ માત્ર તમારા દયાળુ અને ઉદાર અંતઃકરણની સાક્ષીતી છે. મારા જેવો એક ભિક્ષુ કે જે માત્ર ભિક્ષાતુજ અન્ન ખાય છે તેના પર જ્યારે તમે આટલો બધો પ્રેમ દર્શાવો છો ત્યારે એ મારાં પૂર્વપુણ્યનેજ આભારી છે, એમાં શંકા નથી. આપે વેદાંતની હેટ મોકલીને મને તેમજ રામકૃષ્ણના સમસ્ત સંન્યાસીઓને આભારી કર્યા છે. તે બધા માન-પૂર્વકે આપને પ્રણામ કરે છે. મેં આપની પાસે પાણિનીના

વ્યાકરણની માગણી મારા એકલાનેજ માટે કરી ન હતી. આ મડમા સંસ્કૃત શાસ્ત્રોના અધ્યયનપર ઘણુંજ ધ્યાન આપવામાં આવે છે. બંગાળમાં તો લગભગ વેદ વિસ્મરણ ગયા છે, એમ કહીએ તો ચાલે. આ મડમાંના ધણાને સંસ્કૃતનું જ્ઞાન છે, અને વેદમાં જે ‘અમિષ્ઠા’ વિભાગ છે તેમાં સંપૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરવાનો તેમનો વિચાર છે. તેઓ એવા વિચારના છે કે, જે કંઈ કરવું તે સંપૂર્ણપણે કરવું. પાણિની ના વ્યાકરણનું પૂરેપૂરું જ્ઞાન મેળવ્યા વગર વેદની ભાષા સમજવી અશક્ય લાગવાથી, અને અત્યારે તે એકલાનીજ પ્રાપ્તિ થઈ શકે એમ હોવાથી તેની એક નકલની જરૂર હતી. નાનપણમાં અમે સંસ્કૃત શીખવાને ‘મુ-ધબોધ’ નામનું વ્યાકરણ શીખ્યા હતા, તે ‘લઘુકૌમુદી’ કન્યાં વધારે સારું હતું. તમે પોને પણ સારી રીતે વિદ્વાન હો અને આથી આ ભાષાતમા તમેજ અમારે માટે ઉત્તમમાં ઉત્તમ ન્યાયાધીશ હો. આથી જો તમને એમ લાગે કે, અમારે માટે ઉત્તમમાં ઉત્તમ અષ્ટાધ્યાયી (પાણિનીની) છે, તો તેની એક નકલ મોકલી આભારી કરશે. આ મડમાં જુદિશાળી, સાવચેત અને સૂક્ષ્મ દષ્ટિવાળા માણસોની ખોટ નથી. મને આશા છે કે, અમારા ગુરુદેવની કૃપાથી થોડાજ સમયમાં તેઓ પાણિનીની પદ્ધતિ પ્રકૃષ્ટ કરી લેશે, અને ફરીથી બંગાળમાં વેદની સ્થાપના કરશે. આ સાથે હું મારા ગુરુદેવની બે છબીઓ અને સાદી ભાષામાં અપાયેલા તેમના ઉપદેશના બે ભાગ, કે જે એક ગૃહસ્થ તરફથી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલા છે તે મોકલી આપું છું. આશા છે કે, તેનો સ્વીકાર કરીને આપ અમને આભારી કરશે. મારી તંદુરસ્તી હવે ધણી સુધરી ગઈ છે. એથી બે કે ત્રણ માસમાં આપને મળવાના સુભાવ્યની આશા રાખું છું. x x તમારો

નિવેદાન-૬

પત્રાંક ૩

પ્રભુ વિજયી હો !

બાગબજાર, કલકત્તા-તા. ૪ જુલાઈ ૧૮૮૬

શ્રીયુત મહાશય,

x	x	x	x
x	x	x	x

બનારસ આવીને આપનાં દર્શન કરી આપની સાથે વાર્તાલાપમાં થોડાક દિવસ ત્યાં ગાળવાનું મને કેટલું મન છે તે શબ્દોથી વર્ણવી શકાય એમ નથી; પણ દરેક વસ્તુ તેની (પ્રભુની) ઈચ્છાપરજ અવગંબી રહી છે. જો કે અહીં કલકત્તાના ઘણા આબરૂદાર અને શ્રીમત માણસોનો મારા તરફ પ્રેમ અને સહાનુભૂતિ છે, પણ તેમની સોબતમાં મને કંટાળો આવે છે, જ્યારે તમારી સાથેની એક દિવસની મુલાકાતમાં તમને મારા હૃદયે આધ્યાત્મિક જીવનના એક નજીકમાં નજીકના સગાતરીકે અને મિત્રતરીકે સ્વીકારી લીધા છે. તમારા અને મારા હૃદય વચ્ચે એવું તે શું એકય છે કે જેથી આમ થયું તેની મને નવાઈ લાગે છે! તેનું કદાચ પ્રથમ એક કારણ એ હોય કે, તમે પ્રભુના પ્રિય સેવક છો, અને ખીજું કદાચ આ હોય.—

તત્ત્વેતસા સ્મરતિ નૂનમવોધપૂર્વમ્ ।

માઘસ્થિરણિ જનનાન્તર સૌહૃદાણિ ॥

“અંતરના ઉંડાણમાથી નિઃપ્રયત્ને ઉદ્ઘોષવતાં, પૂર્વજન્મમાં થયેલા ગાઢ સંબંધનાં એ સંસ્મરણો હોવા જોઈએ ”

(શાકુન્તલ પ્રવેશ ૫ મે)

તમારી આધ્યાત્મિક ક્રિયા અને વિશાળ અનુભવથી તમે મને જે શિખામણ આપી છે તે બદલ હું તમારો ઘણો ઋણી થયો છું. આપ કહો છો કે, પોતાના મગજમાં દરેક પ્રકારના નવા વિચારો સરવાથી માણસને ઘણી વખતે સહન કરવું પડે છે, એ વાત તદ્દન સાચી છે અને મને પણ તેનો અનુભવ થયેલો છે

પણ આ વખતે તો મારે માટે એ તદ્દન નવું જ દર્દ છે “જે થાય છે એ સારા માટે જ થાય છે” એ કહેવતમાં થી મારી શ્રદ્ધા ખસી ગઈ નથી, અને એ કદી ખસવાની

પણ નથી—શાઓમા મારી થદા અચળ છે પ્રભુનીજ ઈન્છાથી મારા જીવનના ગયા છે સાત વર્ષો દરેક પ્રકારની આશુતો અને સુરહેનીઓની સામે લડવામાજ ગયા છે, મે આદર્શ પુરુષને જોયા છે, અને છતાં કોઈ પણ વસ્તુને અત્યુધી મારાથી વળગી રહેવાતું નથી જોજ માફ પરમ હુ ખ છું

અને જ્યાંસુધી હું કલકત્તાની નજીક રહું છું ત્યાં સુધીમા તો મને સફળતાનો જર પણ સંભવ દેખાતો નથી કલકત્તામા મારા માતૃથી અને મારા જે નાના ભાઈઓ રહે છે હું સૌથી મોટો છું મારાથી નાનો ભાઈ આર્ટની પ્રથમ વર્ષની પરીક્ષા આપવાની તૈયારી કરે છે ત્રીજો ભાઈ તો નાનો છે

પહેલા તો તેઓ સારી સ્થિતિમા હતા, પણ મારા પિતા જીનુ મૃત્યુ થયા પછી તેમને ઘણું જ હુ ખ ખમ્મણ પડે છે—ખાવાનું ન મળવાથી તેમને ડેટવીઝ વાગે તો ઉપવાસ કરવા પડે છે આ બધા હુ ખમા વળી વૃદ્ધિ કરવાને માટે મારા ડેટલાક મગાઓએ તેમને નિરાધાર દશામા જોઈને તેમના વડીલોપાજિંત ઘરમાથી હાફી મૂક્યા, જો કે હાઈકોર્ટમા ફરિયાદ કરવાથી મકાનનો અમુક ભાગ તેમને રહેવાને માટે મળેલો છે તેમના પર હવે ગરીબાઈનું હુ ખ શરૂ થઈ ચૂક્યું છે

કલકત્તાની નજીક રહેવાથી મારે તેમના હુ ખના સાક્ષી બનવું પડે છે અને મારી નજમ વૃત્તિ મારા અહીં ભાવને જાગૃત કરીને મને કંઈ અર્થમા પડવાને ઉશ્કેરે છે અને આવી પળે મારા મનમા જોકે પ્રચંડ યુદ્ધ ચાલી રહે છે તેથીજ મે લખ્યું હતું કે, માન મનની દશા બધ કર છે પણ હવે તેમના કેમનો નિકાલ આવી ગયો છે આથી હવે ટેટલુંક કામ આરોપીને દુ મદાને માટે તેમની રજા લઉં એવો તમે મને આશીર્વાદ આપો

આપૂર્વમાણમચલ પ્રતિષ્ઠ સમુદ્રમાપ પ્રાવિશતિ યદ્વત ।
તદ્વત્ કામા ય પ્રવિશન્તિ સર્વે સ જ્ઞાતિમાત્રોતિ ચ કામકામો ॥

“જે માણસ જોગની ઈન્છાવાળો છે, અને તેની પાછળ દોડે છે, તે જ્ઞાન પામતો નથી, પણ નદીઓનું પાણી પોતામા અતત વહેતું હતાજેમ સમુદ્ર તેને સમાવીને શાત રહે છે, તે પ્રભાણે જેણે પોતાની ખમનાઓને પોતાનામા

સમાવી દીધી છે તેજ શાંતિ પામે છે ”

(ભગવદ્ગીતા અ ૨-૭૦)

આપ મને એવો આશીર્વાદ આપો કે જેથી દિવ્ય શક્તિના સર્વોપરિ બળથી માત્ર અતઃ બળવાન થાય, અને મારી પાસેથી માયા સદાને માટે ઘણું દૂર ચાલી જાય, કારણ કે “તે જે કોસ અમારે માટે ગળી મૂંચેા હતો તે અમે ઉઠાંચેા છે, અને તેનો મગ્ણાતે પણ અમે ત્યાગ ન કરીએ એવી શક્તિ તુ અમને આપ ” (ઇમીટેશન ઑફ કાર્લસ્ટ)

તમારો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૪

બનનગર તા ૭ મી ઑગસ્ટ ૧૮૮૬

શ્રીયુત મહાશય,

આપને મે પૂન્યભાવથી સંબોધ્યા તેથી ગયા પત્રમા તમે મુજબણ બતાવી છે. તેમાં મારી કંઈજ કસુ નથી કસુર તો તમારા ઉત્તમ સહુણોની છે મે તમને મારા પ્રથમના એક પત્રમા જણાવ્યું છે કે, તમારા ઉત્તમ ગુણોથી હું તમાગ તરફ જે રીતે આકર્ષાઉ છુ તેથી પૂર્વજન્મનો આપણો કંઈ સંબંધ હશે એમ જણાય છે જ્યાં જ્યાં હૃદયની મહત્તા, ઉદારતા અને પવિત્રતા હશે ત્યાં ત્યાં મારૂ મસ્તક નમશે / અને તેમા હું ગૃહસ્થ કે સન્યાસી વચ્ચે કંઈજ ભેદ નખતો નથી શાંતિ શાંતિ. શાંતિ. મારી તો એવીજ પ્રાર્થના છે કે —

અત્યારે કીર્તિના લોભને લીધે “ગરીબોને માટે અમે ત્યાગ કર્યો છે” એવો દલ કરીને, જે હજારો માણસો સન્યાસ લે છે, અને અતોબ્રષ્ટ તતોબ્રષ્ટ થાય છે, તેને બદલે તેમાથી એક પણ તમાન જેવા ઉદાર, પવિત્ર અને ઉચ્ચ આત્માવાળો થાય એવી મારી પ્રાર્થના છે મારા બ્રાહ્મણ બધુ-શિષ્યોએ તમાગ ઉત્તમ ગુણોવિષે સાક્ષીને તમને પોતાના પ્રણામ કહેવડાવ્યા છે

મારા પ્રશ્નોના તમે જે ઉત્તર આપ્યા છે તેથી મારા એક ભૂલભરેલા વિચારમાં સુધારો થવા પામ્યો છે અને એને માટે હું તમાગે સદા ઋણી રહીશ આ પ્રશ્નોમા

બીજો એક આ હતો:-

૧-મહાભારત જેવા પુરાણમાં જેમ જવાબુ છે કે, જ્ઞાતિ એ ગુણકર્મોનુસાર છે તે બાબત શંકાન્યાય કંઈ જણાવે છે કે કેમ? અને જણાવતા હોય તો તે શેમાં?

મને એમાં શંકા નથી કે, આ દેશના દૃષ્ટિબિન્દુ પ્રમાણે જ્ઞાતિ એ જ-માનુસાર છે; અને એમાં પણ શંકા કરી શકાય એમ નથી કે, આ યુદ્ધોને સ્પાર્ટોના ગુલામો અને અમેરિકાના હબસીઓ કરતાં પણ વધારે સ્ત્રતાવવામાં આવતા હતા અને છુંદવામાં આવતા હતા. માટે જો તમે મારે માટે પૂછો તો આ જ્ઞાતિના પ્રશ્નમાં જે પક્ષ પડ્યા છે તેમાંના એકે તરફ મારો પક્ષપાત નથી. દારણ કે હું જાણું છું કે, જ્ઞાતિનું બંધારણ ગુણકર્મોનુસાર પાઠવામાં આવ્યું છે, અને જે કોઈ ગુણકર્મથી પર જવા માગતો હોય છતાં ન્યાતજાતની જુદાઈમાં હોય તો તે તેને મારે ભયભરેલું છે. આ બાબતમાં માગ ગુન્હેવાની કૃપાથી મને કંઈક નિશ્ચિત રૂપમાં વિચારો મળેલા છે; પણ જો મને તમારા વિચારો પણ જાણવાનું મળે તો તેથી દેટલાક વિચારોમાં સુધારોવધારો કરવાનું અને તેને વધારે નિશ્ચિત સ્વરૂપમાં મૂકવાનું મારાથી બની શકે.

ન્યાસુધી તમે મધપુરામાં લાકડી ખોખો નહિ ત્યાંસુધી કંઈ મધ ટપકવાનું નથી. એટલા માટે હું તમને યોગ્ય પ્રશ્નો પૂછીશ અને મને એક અજ્ઞાન તેમજ બાળકતરીકે ગણીને કંઈ પણ ખોટું લગાડ્યા વગર હું પૂછું તેના ઉત્તર આપશો.

x

x

x

x

૧-અવધૂત-ગીતા અને બીજાં પુસ્તકો જેને “નિર્વાણ” કહે છે તે અને વેદાંતસૂત્રની “મુક્તિ” એ એ એકજ છે કે કંઈ ફર છે ?

૨-જો “ઉત્પન્ન, પાલન અને નાશ વગર” એ મૂત્ર

* જગદ્વ્યાપારર્થે પ્રકરણાદ્ સંનિહિતત્વાચ્ચ ।

(વિદ્યાનમૂત્ર ૪-૪-૧૩)

અરી આમજ જનનના ઉત્પન્ન, પાલન અને નાશ, એ ત્રણે વાના ઈશ્વરનાજ દાસમા છે, અને જેને મુક્તિ મેળવવી

લઇએ તો “નિર્વાણ”નો અર્થ જ શું ? શું કોઇ સંપૂર્ણપણે ઈશ્વરત્વ પ્રાપ્ત નજ કરી શકે ?

૩-ચૈતન્યદેવે જગન્નાથપુરીમાં સર્વભોમને આ પ્રમાણે કહ્યું હતું એમ સંલગ્નાય છે:—“હું બ્યાસનાં સૂત્રો સમજી શકું છું. એ સૂત્રો દ્વૈતવાદી છે, પણ ટીકાકાર તેને અદ્વૈતવાદી બનાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે તે હું સમજી શકતો નથી.” શું આ સાચું છે ? લોકવાયકા એવી છે કે, આ સંબંધે ચૈતન્યદેવ અને પ્રકાશાનંદ વચ્ચે વિવાદ થયો હતો અને ચૈતન્યદેવ તેમાં જીત્યા હતા. ચૈતન્યદેવની લખેલી એક ટીકા પ્રકાશાનંદના મઠમાં હોવાની પણ લોકવાયકા છે.

૪-આચાર્યને તંત્રમાં પ્રવૃત્તિનું શુદ્ધ કહ્યા છે. શુદ્ધધર્મની મહાયાન શાખાનું એક ‘પ્રજ્ઞાપારમિતા’ નામનું પુસ્તક છે તેમાંના સિદ્ધાંતો શંકરાચાર્યના વેદાંત મત સાથે ખરોખર મળે છે. પંચદશીનો લેખક પણ જણાવે છે કે, જેને આપણે “બ્રહ્મન” કહીએ છીએ એજ બૌદ્ધોનો “શૂન્યવાદ” છે. આ બધાનો શો અર્થ ?

૫-વેદને સાબીત કરવાનો આધાર વેદાંતસૂત્રમાં શા માટે ઉમેરવામાં નથી આવ્યો ? પ્રથમ એમ કહેવામાં આવતું હતું કે, ઈશ્વર છે તેની સાબીતીતરીકે વેદ છે; અને પછી એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે, વેદની સાબીતી મૂળ પુસ્તક

છે તેને તો પોતે અમુક કાર્ય કરે છે એવી ભાવનાજ મુક્તિના કાર્યમાં અવરોધ કરે છે, એટલે આપણે એવા પરિણામપર આવીએ છીએ કે, જેને મુક્તિ મળે છે તે તો ઉત્પન્ન કરવાની, સાચવી રાખવાની અને નાશ કરવાની ત્રણે શક્તિ વગરનો છે; અને જે અપ. જગત પેદા કરવાની, રક્ષવાની અને નાશ કરવાની શક્તિ એકલા ઈશ્વરમાજ હોય તો પછી “નિર્વાણ” પ્રાપ્ત કરવાથી ઈશ્વરમા માણસ મળી જાય છે તેનો અર્થ જ શો છે ? એમ સ્વાભાવિક પૂછે છે.

આપણે આ વાત ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે, તે સમયે સ્વામીજીતો જ્યારે ધીમે ધીમે વિકાસ થતો હતો તે વખતેજ આ બધા પ્રશ્નો એમના મનમાં ઉદ્ભવતા હતા આપણા શાસ્ત્રો અને શ્દિ-રિવાજોના સંપૂર્ણ જ્ઞાનનો વિકાસ તેમના મગજમાં કેવી રીતે ધીમે ધીમે થતો જતો હતો, અને વેદાંતનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતા પહેલાં તેમને કેવી માનસિક દયામાથી પસાર થવું પડ્યું હતું તેની પણ આપણને આમાથી થોડી થોડી ઝાંખી થાય છે.

છે. “એ ઇશ્વરનો શ્વાસપ્રાણ છે.” જેને અગ્રેજીમાં આપણે “ગોળગોળ ફલીલ” કહીએ છીએ તે પ્રમાણે આ લખાણ શું નકાસું નથી હતું ?

૬-વેદાંત આપણને શ્રદ્ધા રાખવાનું કહે છે, કારણ કે માત્ર કંઈ ડોરી ફલીલો કરવાથી જ અંતિમ પરિણામ પામી શકાતું નથી. તો સાંખ્ય અને ન્યાયની વાતમાં જરા પણ ખામી દેખાતાં શામાટે તેમના પર એકદમ હુમલો કરવામાં આવે છે ? આપણે કેનાપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ મૂકવો ? દરેક જણ પોતાના વિચાર સ્થાપિત કરવાને ગાંડા થયેલા દેખાય છે. વ્યાસના કહેવા પ્રમાણે મહર્ષિ કપિલે પણ ભારે ભૂલ કરી છે. તો એમ કેણ કહી શકે એમ છે કે, વ્યાસે તેમનાથી પણ ભારે ભૂલ કરી નહિ હોય ? શું કપિલમુનિ પણ વેદ બરોબર સમજી શક્યા ન હતા ?

૭-ન્યાયમાં લખ્યા પ્રમાણે તો જેમણે સાક્ષાત્કાર કરેલો છે તેમના શબ્દો છે. એટલે કયેણ તો સર્વજ્ઞ છે; આ વાત સૂર્યસિદ્ધાંત અનુસાર શી રીતે સાબીત કરી શકાય એમ છે ? જેમને સામાન્ય ખગોળવિદ્યાનું પણ જ્ઞાન નથી, પૃથ્વી ત્રિકોણ છે, વાસુકી નાગના આધારે તે ટકી ગઈ છે એવી એવી અજ્ઞાન વાતો જે કહે છે તેમની બુદ્ધિપર વિશ્વાસ મૂકવાથી શી રીતે આપણને આ અનંત સવસાગર તરવામાં મદદ મળશે ?

૮-જો પેલા કરતી વખતે ઇશ્વરને પણ સાગં કે નકાસં કમંપરજ આધાર ગળવે પડે છે તો પછી તેની ભક્તિ કરવા થી આપણને શો ફાયદો છે ? નરેશચંદ્રે એક સુંદર કાવ્ય બનાવેલું છે જેમાં એક ઠંડાણે તે નીચે પ્રમાણે જણાવે છે -

“નસીબમાં જે લખેલું છે તે જો ગમે તે પ્રકારે પણ બનવાનું જ છે તો જો મા ! પવિત્ર દુર્ગામાતાના નામનો જશ કરજશી શું ફાયદો છે?”

૯-જો કે એ વાત સાચી છે કે, એકજ વિષય પર ઘણા પુસ્તકો એકઠાં કરવા અને પછી તેમાંથી કયા કયા વિરોધ આવે છે તે જણું તે કંઈ ઠીક નથી, પણ તો પછી શા કાન્ધુથી મધુપકં અને એવા બીજાં નિવાજો એકાદ બે મૂળપુસ્તકોમાંથી કાઢી નાખવામાં આવ્યા છે ? અશ્વનો

ભોગ, ગાયનો ભોગ, સંન્યાસ, શ્રાદ્ધમાં માંસાદિકનો ઉપયોગ વગેરે શામાટે તેમાંથી કાઢી નાખવામાં આવ્યા છે ? જો વેદ સદાકાળને માટેજ હોય તો દ્વાપર યુગમાં આ નિયમો પાળવા, કલિયુગમાં આ નિયમો પાળવા એમ જુદું જુદું શા માટે જણાવવામાં આવ્યું છે ?

૧૦-જે ઇશ્વરે વેદ લખ્યા તેજ ઇશ્વર ફરીથી તેમાં ફેરફાર કરવાને માટે જુદ્ધતરીકે અવતર્યા. આમાંથી કયા ફેરફારને આપણે માન્ય કરવો ? આમાંથી પ્રમાણભૂત કોને ગણવો ? પહેલાંને કે પછીનાને ?

૧૧-તત્રશાસ્ત્ર કહે છે કે, કલિયુગમાં વેદમત્રો નિષ્ફળ છે તો ઇશ્વરની કયા આજ્ઞાનું આપણે પાલન કરવું ?

૧૨-વ્યાસ પોતાનાં વેદાંતસૂત્રોમાં કહે છે કે, વાસુદેવ વગેરે દેવી અવતારની પૂજા કરવી તે ખોટું છે અને તેજ વ્યાસ ભાગવતમાં ફરીથી એની એ પૂજા માટે ખૂબ વખાણ કરે છે. શું આ વ્યાસને કંઈ જાંડપણ લાગ્યું છે કે ?

x

x

x

x

આ અને આવી બીજી ઘણી શંકાઓ મારા મનમાં છે; અને તમારી કૃપાવડે તેનો મારા મનમાંથી નાશ કરવાને ભવિષ્યમાં તમારી સન્મુખ તે બધી શંકાઓ મૂકવાની હું આશા રાખું છું. આવા બધા પ્રશ્નો તો રૂબરૂ મળ્યા વગર પૂછી શકાય એમ નથી અને તે વગર તેનો સંતોષકારક ખુલાસો પણ મળી શકે નહિ. આથી આ બધી વાતો આપની આગળ રજુ કરવાની મારી ઉમેદ છે, પણ તે જ્યારે શુરુદેવની કૃપાથી તમને રૂબરૂ મળીશ ત્યારે.

મેં એમ કહેવાતું સાંભળ્યું છે કે, આવી વાતોનો સાચો નિકાલ ત્યાંસુધી આપણે અંતરમાં ધાર્મિક વૃત્તિનો અમલ કરી આગળ વધતા નથી, ત્યાંસુધી માત્ર દલીલો અને તર્કથી કદી પ્રાપ્ત થતો નથી; છતાં પણ શરૂઆત કરતાં પહેલાં ઘોડો ઘણો પણ સંતોષ થવાની આવશ્યકતા તો છેજ.

તમારો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૫

બાગબગાર-કેલકત્તા, ૨ સપ્ટેમ્બર ૧૮૮૬

શ્રીયુત મહાશય,

ધોડાકે દિવસો પર તમાન બે માયાળુ પત્રો મળ્યા
જ્ઞાન અને ભક્તિનું તમામા થયેલું અદ્ભુત ઐશ્વર્ય જોઈને
મને ઘણાજ આનંદ થયેલો હતો અને વિવાદ કંવાનું છોડી
દેવાની તમે મને જે સલાહ આપો છો તે તદ્દન વ્યાજબી
છે, અને વ્યક્તિગત જીવનનો જોજ ખરો આદર્શ છે

‘જ્યારે તે મહાન પ્રભુના દર્શન થાય છે ત્યારે હૃદયની
સર્વ નાથજો છૂટી જાય છે, દરેક સંશયો નાશ પાને છે,
અને તેના દરેક કર્મના બીજ બળીને લક્ષ્મી થઈ જાય છે’

(માહ્યોપનિષદ ૨-૭-૮)

પણ જેમ માગ ગુરુદેવ કહેતા હતા કે “જ્યારે ધર્મા
પાટી ભરાય છે ત્યારે તેનો અવાજ થાય છે, પણ ભરે
ગયા પછી બિલકુલ અવાજ થતો નથી” મરી દશા પણ
તમે તે પ્રકારનીજ બાંધો આ બે કે ત્રણ અસંવાદિયામા
હું તમને મળી ચકીશ. પ્રભુ આ ઇન્દ્રિયને પૂર્ણ કરે!

તમારો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૬

ભગવાન તમકૃષ્ણને મા : નમસ્કાર હો!

ગોનાબગાર-ગાંધીપુર

પૂજ્ય મહાશય,

તમારો વિમાસણથી ભરેલો પત્ર મને મળ્યો હતો આ
સ્થાન જલ્દી છોડી શકું એમ નથી બાબાજીના આમંત્રને
અમાન્ય કરવો તે તદ્દન અશક્ય છે સાધુજીની સેવા કં-વ
થી તમને કંઈ દેખીતો અટક લાગ થયો નથી તેનો તમને
પશ્ચાત્તાપ થાય છે આ વાત આવી પણ ખરી, અને નથી
પણ ખરી. જો તમે તમાન આદર્શ મુખ તરફ દૃષ્ટિ કરો તો
આ વાત આવી છે, પણ જો તમે પાછળ નજર નાખો, કે
જ્યાંથી તમે શરૂઆત કરી હતી તો તમને તમાન માલમ
પડશે કે, પહેલા તમે માત્ર પશુ હતા અને હવે માણસ

છો. તેમજ ભવિષ્યમાં તમે દેવતા કે ખુદ પોતે ઈશ્વર બની શકશો. વળી એ પ્રકારનો અસંતોષ અને પશ્ચાત્તાપ એક રીતે ઘણાજ સારો છે. એ ઉન્નતિની આગાહી છે. આ પ્રકારના પશ્ચાત્તાપ અને અસંતોષ વગર કોઈની ઉન્નતિ થતી નથી. ગળે કંઠી બાંધતાંજ કે ટીલું તાણતાંજ જેને પ્રભુનાં દર્શન થાય છે, તેની ઉન્નતિ તેટલીજ રહે છે; અને આગળ વધતી નથી. તમારા મનમાં જે નિરંતર અસંતોષ રહે છે તેથી એમ લાગે છે કે, પ્રભુની તમારાપર કૃપા છે. ખાત્રી રાખજો કે, એમાં ડરવાનું કંઈજ કારણ નથી. તમે બહુજ તીક્ષ્ણ બુદ્ધિ-શાળી માણસ છો અને સમજી શકો છો કે, ધૈર્ય એજ વિજય નો એક ઉત્તમ માર્ગ છે. આ બાબતમાં અમારા જેવા ઉછરતા લોહીવાળાઓએ તમારી પાસેથી ધણુંજ શીખવાનું છે, એવી મારી ખાત્રી છે. તમે વિચારવાન માણસ છો અને મારે કંઈ વધારે ઉમેરવાની જરૂર નથી. માણસને પ્રભુએ બે કાન આપેલા છે, પણ મુખ તો એકજ આપેલું છે. ખાસ કરીને તમને સ્પષ્ટ બોલવાની ટેવ છે, અને કોઈ પણ બાબતમાં મોટાં મોટાં વચન આપતાં પહેલાં તેનો પૂરતો વિચાર કરો છો. આથી મને ઘણી વખતે ચીડ ચઢે છે; પરંતુ વિચાર કરતાં મને એમ લાગે છે કે, તેમાં તમે બહુ દૂરદેશીપણું બતાવ્યું છે.” “ખંત અને ખાત્રી” “શક્તિની જે ખોટ છે તે ગતિની ત્વરાથી પૂર્ણ કરવામા આવે છે” અસ્તુ ! તે ગમે તેમ હોય, પણ આ જગતમાં વચનપરજ દરેક વસ્તુનો આધાર રહેલો છે. વચનની પાછળ રહેલા ખરા ભેદને પારખવાની શક્તિ દરેકમાં હોતી નથી. (ખાસ કરીને ત્યારે તમારો કર-કસરીઓ સ્વભાવ દરેક વચનને ભેદી બતાવે છે ત્યારે) વચનની પાછળ શો અર્થ રહેલો છે તે બરોબર સમજવાને માટે તે માણસનો અંગત લાંબો પરિચય હોવો જોઈએ. અમુક પંથમાં કે તે બાબત ચીકણી કરવામાં ધર્મ રહેલો નથી—આપણા પૂજ્ય ગુરુનો આવો ઉપદેશ હતો તે તમે કેમ વીસરી જાઓ છો ? કૃપા કરીને તમારાથી જેટલી બને તેટલી અમને મદદ કરો. તેનું શું પરિણામ આવે છે ? અથવા તેનાથી સાફ યા નરસું પરિણામ આવ્યું છે તેનો ન્યાય કરવાનો અધિકાર આપણો નથી. x x x ગિરીશ બાબુને અત્યારે જે મોટો ધક્કો

લાગ્યો છે તે પરથી એમ લાગે છે કે, અત્યારે માની નેવા કરવાથી તેમને અત્યંત શાંતિની પ્રાપ્તિ થશે તે ધણાજ તીક્ષ્ણ બુદ્ધિવાળા માણસ છે આપણા પ્રિય ગુરુજીનો પણ તમારામા સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હતો તમારા મહાન સિવાય બીજો કયાય તેઓ બોજન નહોતા કરતા અને એ માણસુ છે કે, માનો પણ તમારામા સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે આથી મને લાગે છે કે, તમારા જેવા અચળ જાણકોમા જે કંઈ જામી અને દોષો હોય તે તમે દરગુજર કર્યો તમાન પોતાના જાણકો એજ એ બુલો કરી છે એમ ગળીને માફ કર્યો મારે આટલું જ કહેવાનું છે કૃપા કરીને મને વળતી ટપાચે જણાવો કે, વાપિ ગૌતમવ ક્યારે છે ? કમ્મન્માનો હુ જાવો મને ધણીજ પીડા કરે છે થોડાક સમય પછી આ સ્થગ થલુ જ રજિ યામણ થઈ જશે કેટલાએ ગાઉના ગાઉ મુખી શુભાળના કૂલોની દારની દાર બરાઈ જશે સતીશ કહે છે કે, તે વખતે ઉત્સવને માટે પોતે કૂલોના તાળ શુદ્ધ મોકવશે x x તમારો પુત્ર એક વીર બને અને કદી કાયર ન બને એવું પ્રભુ કરો !

તમારો વિવેકાનંદ

તા હ જે મા આન્યા હોય તો તેમને મારા અગણિત પ્રજામ કહેજો, અને મને આશીર્વાદ આપવાનું કહેજો, કે જેથી હું માન આદર્શમા અચળ શ્રદ્ધાવાન શું, અથવા જે આ દેહથી સંપ્રમાણે ન થાય એમ હોય તો તે સત્વર નાશ પામે !

વિ

પત્રાંક ૭

પ્રિય—

મને આન્યા છે કે તમે કુમર હોયો તમે તમારી આધ્યાત્મિક ક્રિયા કરતા શરૂજો અને પોતાની જાનને દરેકના નમ્ર નેવક માનીને તેમની સેવા કરજો તમે જે લોકોની આથે ન્હો છો તે લોકો એવા છે, કે જેમના નમ્ર નેવક કહેવડાવવાની અને ચળુની રજ લેવાની માસી પણ લાયકાત નથી એ જાણીને તમે તેમની એવા કરજો અને તેમને માટે દુહયમા સક્રિયતાવ રાખજો તમને તે જાણો જાડે અથવા

ગમે તેવું નુકસાન કરે તોપણ તમે ગુસ્સો કરશો નહિ. બ્રીચોમાં કદી ભેળાશો નહિ. ધીમે ધીમે મજબૂત થવાનો પ્રયત્ન કરજો અને વિદ્વાન્ન પરમ દેહ ટકી રહે એવી શરીરને ટેવ પાડજો. જે કોઈ સમકુળજનું નામ લે તેને તમારા ગુરુ તરીકે માનજો. શેઠનો પાઠ તો સૌ કોઈ સજવવી શકે એમ છે, પણ સેવકનો પાઠ સજવવો એ ધણુંજ મુશ્કેલ કામ છે. ખાસ કરીને તમારે સ—તું અનુકરણ કરવું. તમે ખાત્રીપૂર્વક માનજો કે, ગુરુમાં અચળ ભક્તિ, અનંત સેવ અને શ્રદ્ધા વગર કશું પ્રાપ્ત કરી શકાતું નથી. તમારામાં સખ્ત નીતિ હોવી જોઈએ. આમાંથી એક તમુ પછુ આઠા અવળા ગયા તો તમારું બધું કશું કારણુ સદાને માટે પૂજા મળી જશે.

સ્નેહાધીન
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૮

શ્રીરામકૃષ્ણને પ્રણામ હો !

અઢાળાઢ, તા. ૫ મી જાન્યુઆરી ૧૮૯૦

શ્રીમુત મહાશય,

તમારો કૃપાળુ પત્ર મળ્યો, તેમાં તમારી માંહગીની હકીકત વાંચીને હું ધણીજ કિલગીર થયો છું. તમને મેં જે પત્ર લખ્યો હતો તેની મતલબ એટલી છે કે, તમારા જેવી ઘણીજ નાણુક તબિયતવાળાએ જો વેધનાથમાં રહેવું હોય તો પુષ્કળ પૈસા ખર્ચવા પડશે, તે વગર ત્યાં રહેવાતું અને એ અશક્ય છે. જો તમારે હવાફેરની ખરેખાર જરૂરજ હોય અને માત્ર થોડો ખર્ચ આવે એવું સ્થાન શોધી કાઢવા માટેજ, અથવા એવા ઘીળ કોઈ કારણથી આટલો બધો સમય ગુમાવ્યો હોય તો લે કિલગીર થવા જેવું છે. * * * * * જો માત્ર હવાનીજ વાત કરતા હો તો વેધનાથ એ સર્વોત્તમ સ્થાન છે, પણ ત્યાંનાં ચાણી સાચાં નથી. તેનાથી પેટમાં બગાડ થાય છે. જ્યારે હું ત્યાં રહેતો હતો ત્યારે હુમેશાં મને ડુઝાવો રહેતો. મેં તમને ક્યારનોએ એક પત્ર લખી દીધો છે, તે તમને મળ્યો? કે પછી વાંચીને પડતો મૂક્યો? મારા મત પ્રમાણુ તો જો તમારે હવાફેર માટે જવાબુજ

હોય તો જેટલા વહેલા જાઓ તેટલું વધારે સારું. હું તમને સત્ય હકીકત કહું તો ક્ષમા કરજો. તમને હમેશાં એવી ઈચ્છા રહ્યા કરે છે કે દરેક વસ્તુ તમારે જે પ્રમાણે જોઈતી હોય તેજ પ્રમાણે તમને મળવી જોઈએ; પણ કમભાગ્યે આ જગતમાં એવું ભાગ્યેજ બને છે. આત્માનં સતત રક્ષેત્ “ગમે તે પ્રસંગ-માંથી દરેકે પોતાની જાતને બચાવવીજ જોઈએ.” “હે પ્રભુ! દયા કરા!” આમ કહેવું એ બધું ઠીક છે, પણ તે તો તેનેજ મદદ કરે છે કે જે પોતાની જાતને મદદ કરે છે. જ્યારે તમે તમારા પૈસાજ બચાવવાનો પ્રયત્ન કરો છો તો શું ઈશ્વર પોતાની વડીલોપાર્જિત મિલકતમાંથી ખર્ચ કરીને તમારે માટે હવાદેરની વ્યવસ્થા કરી આપશે? જો તમને ઈશ્વરપર એટલો બધો વિશ્વાસ હોય તો પછી ડોક્ટરને પણ મહેરબાની કરીને જોલાવશોજ નહિ. x x x જો તમને ત્યાં ન કાવે તો તમે જનારસ જાઓ. મેં ક્યારનુંએ આ સ્થાન છોડી દીધું-હોત, પણ અહીંના ગૃહસ્થો મને રજા આપતા નથી. x x મને એક વાર ફરીથી કહેવા હો કે, જો હવાદેરનો નિશ્ચય થઈજ ગયો હોય તો હવે કંજુસાઈને લીધે મહેરબાની કરી વિલંબ કરશો નહિ, એમાં વિલંબ કરવો અને આપઘાત કરવો એ બે બંદોબસ્ત છે, અને આપઘાતમાંથી તો ઈશ્વર પણ બચાવી શકતો નથી. ટી—જાણુ અને બીજા સર્વને મારા નમસ્કાર કહેજો.

તમારો સ્નેહાર્પીત
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧

માણપુર તા. ૪ થી ફેબ્રુઆરી, ૧૮૮૦

શ્રીયુત મહાશય,

આપનો માયાળુ પત્ર મળ્યો. મારા મહાદ્ ભાગ્યથી બાબાજી સાથે સુલાકાત થઈ છે. ખરેખર તે એક મહાન સંત છે—બહુ અદ્ભુત વાત છે. આ નાસ્તિકોના યુગમાં ભક્તિ અને યોગથી ઉત્પન્ન થયેલી એક પ્રચંડ શક્તિની એ એક બબ્બ મૂર્તિ છે. મેં એમની કૃપાનું ચરણ ચોક્કસ છે અને તેમણે મને આશા આપી છે, કે જે કૃપા મેળવવા બહુ યોગ્ય ભાગ્યશાળી બન્યા છે. બાબાજીની એવી ઈચ્છા

છે કે, મારે અહીં થોડાક દિવસો વધારે રોકાવું અને તેથી મને તેમના તરફથી કંઈક ફાયદો થશે. આથી આ સંત-પુરુષની આજ્ઞાને માન આપીને હું અહીં થોડાક દિવસ વધારે રોકાઈશ. મને લેશ પણ શંકા નથી કે, આથી તમને પણ ઘણુંજ આનંદ થશે. હું તમને કાગળમાં સર્વ હકીકત લખતો નથી, પણ બધું ખરેખર વિચિત્ર છે. જ્યારે આપણે રૂબરૂ મળીશું ત્યારે સર્વ હકીકત કહીશ. આવા સંત માણસોના અંગત સમાગમમાં જ્યાંસુધી આપણે આવતા નથી ત્યાંસુધી શાસ્ત્રોમાં આપણી શ્રદ્ધા કદી તેના ખરેખરા રૂપમાં ખીલતી નથી.

તમારો
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૦

ગાંધીપુર, તા. ૭મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૯૦

શ્રીયુત મહાશય,

તમારા સમાચાર સાંભળીને મને ઘણુંજ સુખ થયું છે. તેમના દેખાવની રેખાપરથી તો બાબાજી વૈષ્ણવ હોય એમ લાગે છે. ભક્તિ, યોગ અને નમ્રતાથી તે સાક્ષાત્ મૂર્તિસમા દેખાય છે. તેમના મકાનની ચારે બાજુ દિવાલો આવી રહેલી છે. અંદર જવાને માટે આ દિવાલમાં થોડાં-કંજ ખારણાં છે. આ દિવાલોની અંદરના ભાગમાં જમીનની અંદર એક લાંબી બખોલ છે, કે જેની અંદર તેઓશ્રી સમાધિ લે છે. જ્યારે તે આ બખોલમાંથી બહાર આવે છે ત્યારેજ તે ખીજઓ સાથે વાતચીત કરે છે. તેઓ પોતે શું ખાય છે તેની ફાઈને કંઈ પણ ખબર નથી. આ માટે લોકો તેમને પવહારી બાબા (પવન ખાઈને રહેનારા) કહે છે. પ્રથમ એક વખતે તો તેઓશ્રી પાંચ વરસ સુધી બખોલ માંથી બહાર આવ્યા ન હતા. આથી લોકોને એમ લાગ્યું હતું કે, તેમણે દેહત્યાગ કર્યો હશે; પણ હવે પાછા તે બખોલ-માંથી બહાર આવ્યા છે. પરંતુ હવે તેઓ લોકોને દર્શન આપતા નથી, માત્ર ખારણાને ઓથે રહીનેજ વાત કરે છે. તેમની વાણીમાં જેવી મીઠાશ છે તેવી મીઠાશ મેં કોઈ પણ મનુષ્યમાં હજી સુધી દીઠી નથી. તેઓશ્રી પ્રાંનનો કદી

મીધો જવાબ આપતા નથી, પણ કહે છે કે “આ કાશને શાની ખબર છે?” પણ પછી જેમ જેમ વાત આગળ ચાલતી જાય છે, તેમ તેમ તેમની વાણીમાં જ્ઞાનનો અંગાર સળગતો જાય છે એક દિવસ તેમને ત્યારે મેં ઘણુંજ આચર્યું કર્યો ત્યારે તેમણે કહ્યું કે “અહીં યોગક દિવસ રહેવાની તમે કૃપા કરો.” પણ તેઓ કદી એવી રીતે વાત કરતા નથી તે પછી મને એમ લાગ્યું કે, એ મને ખાતરી આપે છે અને હું ત્યારે ત્યારે બાવળ કરું છું, ત્યારે ત્યારે તેઓશ્રી મને યોગક વખત વધારે રોકાવાનું કહે છે એ વિદ્વાન માણસ છે, એમાં તો કંઈજ શંકા નથી, પણ તેમના વર્તનપરથી તે કદી કળી શકાય નહિ તેઓશ્રી કેટલાક ધાર્મિક વિધિ કે જે પૂનમથી માંડીને મહિનાના છેલ્લા દિવસ સુધી આ ધાર્મિક ક્રિયા ચાલુ રહે છે આથી મારી ખાતરી છે કે, તેટલા સમય સુધી તેઓ બખોલમાં જઇને સમાધિ લેતા નહિ હોય હું તેમની મજુરી ગી રીતે મેળવી શકું? કાળુ કે તેઓ કદી મીધો જવાબ આપતા નથી માત્ર “આ દામ” “મારું તકલીફ” એવાં એવાં વાક્યો બોલ્યા કરે છે જો તમારી આવવાની ઇચ્છા હોય તો આ કાગળ મળતાજ તુરંત નીકળજો નહિ તો તેમના આદ્યા ગયા પછી તમારા મનમાં ઘણુંજ ચિંતાપ ગદી જશે તેમની મુલકાત લઇને એકાદ બે દિવસમાં તમે પાછા ફરી શક્યો, માટે તેમની સાથે ખાત્ર વાત કરવાનો વિચાર છે માત્ર મિત્ર મતીશ બાબુ ઘણીજ માયાળુ રીતે સહાર કરશે. માટે આ કાગળ મળતાંજ તમે આવજો. ત્યાંસુધીના તમારા આવવાના સમાચારથી હું બાબાજીને જણાવીશ

તમારો

વિવેકાનંદ

તા. ૪ જો કે ફોફને તેમની સાથે ગેરવાના મુદવાન નો લાભ ફરી ન મળે છતાં પણ જાણ મહાત્માને માટે લીધેલી તકલીફ પણ ફરી નિષ્ફળ જતી નથી

પત્રાંક ૧૧

ગાંધીપુર, તા. ૧૩ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૯૦

શ્રીયુત મહાશય,

તમારી માંદગીના સમાચાર સાંભળીને મને ચિંતા થાય છે. મને પણ ઈશ્વરમાં હુ:ખાવો હતો તે જરા મહે નત કરવાથી વધારે પીડા આપી રહ્યો છે. જે દિવસ સુધી તો એથી હું બાબાજીને મળવા જઈ શક્યો નહિ. આવે બાબાજી તરફથી મારી ખબર પૂછવાને માટે માણસ આવ્યો હતો; તેથી હું આવે તેમની પાસે જવાનો છું. હું તેમને તમારા ઘણાં ઘણાં નમસ્કાર કહીશ “ પ્રકાશ દેખાવા લાગ્યો છે ” એટલે કે ગુરુમાં અદ્ભુત શ્રદ્ધા અને ભક્તિ સ્પષ્ટ થયાં છે. આવી પ્રચંડ સહનશક્તિ અને નમ્રતા મેં કદી જોઈ નથી. જો કંઈએ સાફ પ્રાપ્ત થયે તો તેમાં તમારો ભાગ છેજ, એની તમે ખાતરી રાખજો.

તમારો
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૨

ભગવાન રામકૃષ્ણને મારા વંદન હો !

ગાંધીપુર-ફેબ્રુઆરી ૧૮૯૦

મિત્ર અખંડાનંદ,

તમારો પત્ર મળ્યો. ઘણુંજ આનંદ થયો. તમે રીબેટ માટે જે લખ્યું છે તેથી ઘણી આશા બંધાય છે. હું એકાદ વખત ત્યાં જઈ આવવાનો પ્રયત્ન કરીશ. સંસ્કૃતમાં રીબેટને ઉત્તરકુલવર્ધ કહેવામાં આવે છે. એ કંઈ સ્વેચ્છાભર્યું પ્રદેશ નથી. દુનિયામાં સૌથી ઉંચામાં ઉંચી એ સપાટભૂમિ હોવાથી ત્યાં સખત કંડી પડે છે; પણ ધીમે ધીમે વખત જતાં માણસ તેનાથી ટેવાઈ બચે છે. રીબેટના લોકોની રીતભાત અને રિવાજો વિશે તમે કંઈજ લખ્યું નથી. જો એ લોકો એટલા બધા માયાળુ છે તો પછી તમને તેમણે આગળ શા માટે જવા ન હીધા ? એક લાંબા પત્રમાં સંપૂર્ણ વિગતે દરેક હકીકત લખી જણાવો. તમે અહીં આવી નહિ શકો એવા સમાચાર સાંભળીને મને ઘણુંજ દુ:ખ થયું છે; કારણ તમને

મળવાને માટે મારું મન તવપી નહુ છે અને લાગે છે કે, બીજા બધા ક-તા હું તમને વધારે ચાહું છું, પણ તે ગમે તેમ હોય, એટલી માયાની જાગમાથી પણ દૂટી જવનો હું પ્રયત્ન કરીશ

દીગેટીયનોમા પ્રચલિત જે તાત્ત્વિક વિધિઓ બાબત તમે લખો છો તેની ઉત્પત્તિ પણ હિંદુસ્તાનમાજ થઈ છે બ્યારે બુદ્ધ ધર્મની પડતી દશા આવી ત્યારે આ તત્ત્વવિદ્યાનો પ્રચાર વધ્યો આપણામા તત્ત્વનો જે કંઈ થોડો થયો પ્રચાર હતો તે પણ બૌદ્ધ લોકોનોજ ઉત્પન્ન કરેલો હતો આ તત્ત્વવિધિઓ આપણા વામમાર્ગના કરતા પણ વધારે ભયકર હતી કારણ કે એમા બ્યલિચારને સંપૂર્ણ છૂટ આપવામા આવી હતી આ પ્રમાણે બ્યારે બૌદ્ધધર્મના અનુયાયીઓ અનીતિ અને પાપાચારથી ભ્રષ્ટ થયા ત્યારે કુમારિલ ભટ્ટે તેમને દેશમાથી હાકી કાઢ્યા જે પ્રમાણે કેટલાક સન્યાસીઓ શકરાચાર્યને અને બાઉ-સ ચેતન્યને માટે કહે છે કે ખાનગીમા તો તે બહુ સ્વાદીઆ હતા, મુકબ દાઝ ખીતા અને દરેક પ્રકારના પાપકર્મ ક-તા, તેજ પ્રમાણે વર્તમાનકાળના તત્ત્વવિદ્યામા માનનારા બૌદ્ધો બુદ્ધ ભગવાન માટે એવું કહે છે કે, બુદ્ધ ભગવાન સંપૂર્ણ વામ માર્ગી હતા, અને આથી પ્રજાપારમિતામાની તરવગાયા જેવી સુદર વસ્તુઓનો તે લોકો બહુજ બીભત્સ અર્થ કરે છે આતુ પરિણામ એ આવ્યું કે, બૌદ્ધો અત્યારે બે વિભા ગમા વહેચાઈ ગયા છે બર્મીઝ અને મિહાની લોકોએ તત્ત્વનો તદ્દન ઇન્કાર કર્યો, તેજ પ્રમાણે તેમણે હિંદુ દેવ દેવીઓને પણ ઉચે બેસાડ્યા અને અમિતાભ બુદ્ધમ્ કે જેને ઉત્તરના બુદ્ધિસ્ત્રો બહુ માનની નજરથી જુએ છે તેને પણ માથે માથે રૂબસદ આપી દુકામા ઉત્તર તરફના બૌદ્ધ લોકો કે જેઓ અમિતાભ બુદ્ધમ્ અને બીજા દેવોની પૂજા કરતા તે અમિતાભ બુદ્ધમ્ અને દેવેનું પ્રજ્ઞાપારમિતામા નામ નિશાન નથી, પણ બીજા અનેક દેવદેવીઓની પૂજા કરવા નું તેમા જણાવ્યું છે દક્ષિણ તરફના બૌદ્ધ ધર્મના લોકોએ ઇરાદાપૂર્વક શાસ્ત્રોનો ઇન્કાર કર્યો અને દેવદેવીઓને વેગળા મૃત્યા બુદ્ધધર્મનું “દરેક વસ્તુ બીજાને માટે” એ વાક્ય

કે જેનો શ્રીચેતનાં આટલો બધો પ્રચાર થયેલો તમે જોયો તેણે વર્તમાનકાળના યુરોપમાં ઘણીજ અસર કરી છે. એ બાબતમાં તો મારે ઘણું ઘણું કહેવાનું છે, પણ પત્રમાં તેમ કરવું લગભગ અશક્ય છે. બુદ્ધ ભગવાને જે કાર્ય કર્યું, તે તો એટલુંજ છે કે, ઉપનિષદોમાંનો જે ધર્મ માત્ર એકજ જ્ઞાતિને વાસ્તે રખાયેલો હતો તેના દરવાજા તોડીને સર્વને માટે તે ખુલ્લા કર્યા. એમના “નિર્વાણ”ના સિદ્ધાંતથી એમની એટલી બધી તે શી મહત્તા વધી જાય છે? તેમની એટલું તો તેમના અદ્વિતીય પ્રેમમાંજ સમાઈ રહેલી છે. સમાધિના ઉંચા દરજ્જા વગેરેથી કે જેથી તેમના ધર્મને મંજીરતાનું સ્વરૂપ મળ્યું તે લગભગ દરેક વેદની અંદર છે. એ માત્ર કંઈ પણ ખામી હોય તો તેમની બુદ્ધિ અને ક્યાણુ હૃદયનાં છે, કે જેનો ભેદો હજી દુનિયાના ઇતિહાસમાં શોધ્યો નહે એમ નથી. વેદનાં ધર્મસિદ્ધાંત તો જે પ્રમાણે બીજા ધર્મોમાં અને ચાહુદીઓના ધર્મમાં છે તેજ પ્રમાણે છે, એટલે કે યજુર્વાગ કરીને ભોગ આપીને જોવી બાહ્યક્રિયાઓ વડે મનને શુદ્ધ કરવું. પણ બુદ્ધ ભગવાનજ એક એવા હતા, કે જેમણે સૌથી પ્રથમ જોની સામે હુમલો કર્યો, છતાં અંદરનો જે ગર્જાભાગ, જે આત્મા હતો તે તો પહેલાંની પેઠેજ જેવો ને તેવો રહ્યો. એમણે જે જે માનસિક ક્રિયાઓ કરવાનું કહ્યું છે તેમાં જુઓ, વેદને બદલે સુત્રાસ(બુદ્ધ ભગવાનની આજ્ઞાઓને “સુત્ર” કહેવામાં આવે છે)માં શ્રદ્ધા રાખવાનું ફરમાન છે તે જુઓ. જ્ઞાતિની પ્રજા પણ પહેલાંનીજ માફક કાયમ રહી; (બુદ્ધ ભગવાનના સમયમાં જ્ઞાતિઓનો સમૂહો) નાશ કરવામાં આવ્યો ન હતો.) પણ માત્ર હવે તેને નિર્ણય અંગત શુણોપરથીજ કરવામાં આવતો હતો, અને જે લોકોને તેમના ધર્મમાં શ્રદ્ધા ન હતી તે લોકોને નાસ્તિક કહેવામાં આવતા હતા. આ રીતે બધું અસલ પ્રમાણેજ રહ્યું. બૌદ્ધોને માટે “નાસ્તિક” શબ્દ ઘણો બૂનો પુરાણો હતો, પણ તેમણે કદી તલવારનો ઉપયોગ કર્યો નથી અને તેમનામાં સહિષ્ણુતા ઘણીજ હતી. દલીલોથી વેદને હરાવી દેવામાં આવ્યા. જલે ! પણ તમારા ધર્મની સાબીતીઓ શું છે? તો કહે છે કે “શ્રદ્ધા સચો”—જે

કાયદો દરેક ધર્મમાં છે તેજ પાછો અહીં આ પણ, છતાં તે સમયે તેની ધણીજ આવશ્યકતા હતી, અને એજ કારણથી તેમણે અવતાર ધારણ કર્યો. જુદા ભગવાનનો સિદ્ધાંત કપિલમુનિના જેવો છે, પણ ચક્રનો તેમના દરતા કેટલો વધુ અને વાજળી છે! જુદા અને કપિલ હમેશા કહે છે કે, દુનિયા દુષ્કર્મથી ભરેલી છે, તેમાં દુષ્કર્મ સિવાય બીજું કશું જ નથી-તેનાથી દૂર નાનો-જેટલો દૂર નસાય તેટલો દૂર શુભ લઈને નાચો. શુ આ દુનિયામાં સુદૃઢ સુખ છે? નહિ? બ્રાહ્મસમાજવાળા કહે છે કે, કુદરતનો એવો નિયમ છે કે દુનિયા સુખથી ભરેલી છે કહાય કેટલાક એમ કહેશે કે, ત્યારે તમે દુષ્કર્મમાં સંપૂર્ણ જેવાઈ જશો. ત્યારે પોતાની મેળે દુષ્કર્મ સુખરૂપ થઈ જશે, પણ ચક્ર ભગવાન આ પ્રકારની દલીલ કરતા નથી તેઓ ત્રી તો કહે છે કે, આ દુનિયા છે-અને નથી-ધણી દુનિયા એટલે દુ જોનો ભેદ ઉદ્દેશીય-હું એ જોઈશ કે, તેમાં દુષ્કર્મ છે કે બીજું પણ કંઈક છે? એ હાઉંથી કરીને હું કંઈ તેનાથી દૂર નામવાનો નથી હું તેને વિષે અપૂર્ણ માહિતી મેળવીશ એની તપાસ કે વાતો જે કંઈ અનલ દુષ્કર્મ અમાયલુ છે તે દુષ્કર્મને અપૂર્ણપણે ભેગવાને તો હું તૈયાનજ છું જે માત્ર લાગણીઓમાંથીજ ઉદ્ભવે છે તેવા સુખ અને દુષ્કર્મ, માદગી અને મૃત્યુથી તમે મને રંગવવાનો પ્રયત્ન કરો છો તે શું તમે મને જનાવજ અમલો છો? હું એ ચપલ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીશ તેને માટે હું માત્ર બાજુ શ્રવન આપી દઈશ આ દુનિયામાં કેશુજ નાણુવા જેવું નથી-તેના માટે જો આ દુનિયાથી પર-કે જેને લાવાન જુદા પ્રજા પામિતાનું નામ આપેલું છે એવું અનુભવાનીત ને કંઈ પણ દોષ તો તેજુજ માટે જાણુવું છે, તેથી મને આનંદ પ્રાપ્ત થાઓ કે દુષ્કર્મ પ્રાપ્ત થાઓ તેની અને કશી દ કાં નથી કેવા મહાન વિચાર! તેજા ભ-ચ! જુદા ભાવનો ધર્મ ઉપનિષદો પર અને ચક્રનારાયણો વત્સજ્ઞાન પર સ્વાયો છે પણ જુદા ભાવના જેવું વિદ્યાળ દ્રવ્ય ચક્રના આર્યનું ન હતું-નહી માત્ર શુદ્ધ જુદાજ ભરેલી દની તાત્રિકોના અને સમાજના ભયથી હાથપર ચમેલો દેાદેા

મટાડવા જતાં તેમણે આખો હાથ કાપી નાખ્યો. x એમને વિષે જે કોઈને કંઈ લખવું હોય તો એક મોટું પુસ્તક લખવું પડે. પણ મારું એટલું બધું જ્ઞાન પણ નથી તેમજ મને તેટલી કુરસદ પણ નથી.

ભગવાન બુદ્ધ મારા ઇષ્ટ છે, મારા પ્રભુ છે. તેમણે ઇશ્વરત્વ વિષે ઉપદેશ આપ્યો નથી—તેઓ પોતેજ ઇશ્વર હતા, એ વાતની મને ખાતરી છે; પણ પ્રભુની અનંત કીર્તિને હૃદમાં બાંધવાની કોઈની શક્તિ નથી. ના, બુદ્ધ ઇશ્વરમાં પણ પોતાને મર્યાદિત કરવાની શક્તિ નથી. સુત્તનિપાતમાંથી ગંદારસુત્તનો તમે જે તરબુતો કહેલો છે તે ઘણોજ સુંદર છે, એજ પુસ્તકમાં એક બીજું સુત્ત છે “ધાન્યસુત્ત.” તેમાં પણ એજ પ્રકારનો વિચાર રહેલો છે. ધમ્મપદમાં પણ એજ વિચારને મળતા આવે એવા ઘણા ફકરા છે; પણ તે તો નિઃશંક છેલ્લીજ સ્થિતિ છે.

જ્ઞાનવિજ્ઞાનવૃત્તાત્મા કૂટસ્યો વિજિતેન્દ્રિયઃ ।

જ્યારે સાક્ષાત્કાર કરીને જ્ઞાનની પ્રાપ્તિથી જેને સંપૂર્ણ સંતોષ થયો છે, સર્વ પ્રકારની દશામાં જે એકજ પ્રકારનો રહે છે, જેણે પોતાની લાગણીઓપર વિજય મેળવેલો છે, જેને પોતાના શરીરને માટે જરા પણ ચિંતા નથી, એની સંભાળ રાખવી જોઈએ એમ જેને લાગતું નથી, તે મક્ત હાથીની પેઠે કશાની પણ દરકાર કર્યા વગર ગમે ત્યાં ભલે વિચરે; જ્યારે મારા જેવા પામર પ્રાણીએ તો એકજ સ્થાનમાં બેસીને જ્યાંસુધી સાક્ષાત્કાર ન થાય ત્યાંસુધી ભક્તિ કરવી જોઈએ. અને ત્યાર પછીજ તેણે તે પ્રમાણે વર્તન કરવું પડે છે; પણ એ તો ઘણી વેગળી વાત થઈ—ઘણીજ વેગળી.

ચિન્તા શૂન્યમદૈન્યમૈક્યમગ્નનં પાનં સરિદ્વારિણુ

સ્વાતંત્ર્યેણ નિરંકુશા સ્થિતિરમીર્નિદ્રા ઇમજ્ઞાને વને ।

x વૈદિક ધર્મની રક્ષા કરવાને તેની પવિત્રતા સચવાય તે માટે અને તાત્વિક મતના પ્રવાહમાં કે જેમાં તે વખતે લોકો ભળતા જતા હતા તેમાંથી તેને ઉગારવાને માટે વેદમાં જેને “શુદ્ધો” કહેવામાં આવે ■ તેમના પ્રશ્નને તેમણે હેડ્યો નહિ. આમીશ આજ કહેવા માગતા હોય એમ લાગે છે,

વહ્ન ક્ષાલનશોષણાદિરહિતં દિગ્દાસ્તુ શય્યા મહી
સન્ધારી નિગમાન્તર્ધાચિપુ ત્રિદાક્ષીઢા પરે પ્રહ્લણિ ॥

વિમાનમાલમ્ય શર્ગરમેતત્ મુનક્ષયોપાન્ વિપયાનુપસ્થિતાન્ ।
પરેચ્છયા ચાલ્વદાત્મવેત્તા યોડ્યક્ષલિહ્નોડનુપવવાહ્ય ॥
દિગમ્યરી તાપિ ચ સામ્યરી ચા ત્વગમ્યરી વાપિ ચિદમ્યરસ્ય ।
ઉન્મત્તવદ્વાપિ ચ ચાલ્વદા પિશાચવદ્વાપિ ચરત્યવન્યામ્ ॥*

જે મનુષ્યે બ્રહ્મસાક્ષાત્કાર કર્યો છે તેને ખાવાનું
વિના ખયત્ને મળી રહે છે જ્યાથી પાણી મળે ત્યાથી તે
જળપાન કરી લે છે સ્વ-જંદે તે પોતાને જ્યાં પસંદ પડે
ત્યાં કુર્ચા કરે છે એ પોતે નિર્ભય છે કદીક તે જગલમાં
તો કદીક શ્મશાનમાં પણ સૂએ છે એ તે માર્ગે પ્રયાણ
કરે છે કે જે વેદોએ બહુ કહ્યો છે, પણ તેનો અત કયા
છે તેની તેમને ખબર નથી તેનું શરીર આસ્માન પ્રમાણે
ઢાઈના પણ આલબનવગરનું છે, અને બાળકની પેઠે તે
ખીમઓની ઇચ્છાનુસાર વર્તન કરી રહે છે કદી કદીક તે
નશાવસ્થામાં ફરે છે અને કદીક તે બારે ભપકાબંધ
કપડા પહેરે છે કેટલીક વાર તો તે માત્ર જ્ઞાનરૂપીજ વસ્ત્રો
ધારણ કરે છે ઢાઈક વખતે તે બાળકની પેઠે તો વળી ઢાઈ
વાર ગાડા માણસની પેઠે તે પોતાનું વર્તન રાખે છે,
અને કદી કદી પિશાચની માફક વનમાં ભ્રમણ કરે છે

ૐ ગુરુદેવના પવિત્ર ચરણોમાં પ્રાર્થના કરે છું કે,
તમને એવી ઉચ્ચ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાઓ, અને વરાહની પેઠે
સદા મસ્ત બનીને ફરે।

સ્નેહાધીન
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૩

પ્રશ્ન વિજયવંત હો !

બાણપુર, તા. ૩ જી માર્ચ ૧૮૯૦

શ્રીયુત મહાશય,

તમારો માયાળુ પત્ર હમણાંજ મારા હાથમાં આવે છે. સાહેબ ! આપ કદાચ બહુતા નહિ હો કે, હું જે કઠોર વેદાંતિક વિચારો ધરાવું છું તે છતાં હું ઘણાજ નરમ સ્વભાવનો આદમી છું. અને એજ માફ કર્યું કારણું ધૂળ મેળવે છે. નાની સરખી વાતમાં પણ હું મને બૂલી જાઉં છું. મારા ભલા માટે ગમે તેટલો નિશ્ચય અને પ્રયત્ન છતાં બીજાના લાભની વાત આવતાંજ મારો નિશ્ચય વીસરી જાઉં છું. આ વખતે મેં એવો સખત નિર્ણય કર્યો હતો કે, હવે તો આત્મકલ્યાણનોજ રસ્તો લેવો, પણ અલ્હાબાદમાં એક બંધુની બિમારી સાંભળીને ત્યાં દોડી ગયો, અને હવે ઋષિકેશથી સમાચાર આવવાથી મન ત્યાં જવાના વિચાર કર્યા કરે છે. x x કેડનો હુઃખાવો હજી મને છોડવાનો ઇન્કાર કરી ઘણું હુઃખ આપે છે. કેટલાક દિવસોથી પવારી બાબાજીને મળવા જઈ શક્યો નથી; પ્રેમને લીધે તે દરરોજ ખબર પૂછાવે છે. હવે હું વાત ફેરવાઈ ગયેલી જોઉં છું. હુંજ એક બિખારી-તરીકે તેમના દ્વારપર આઠ્યો છું છતાં એ તો મારેજ વિષે બહુવાની ઈચ્છા રાખે છે. મને લાગે છે કે, આ સંતે હજી સંપૂર્ણતા પ્રાપ્ત નહિ કરી હોય. કેમકે અતિશય રોકાણ-વાળા, અતિશય વૃત્તવાળા અને અતિશય ગુહ્યતાવાળા લાગે છે. મારી ખાત્રી છે કે, જ્યારે સમુદ્ર સંપૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરે ત્યારે તે પોતાની હદમાં સમાઈ શકતો નથી. એથી મેં નિર્ણય કરી લીધો છે કે, આ સાધુને ખલેલ કરવામાં કંઈ સાર નથી. હુંક સમયમાં અહીંથી તેમની રજા લઈશ. હું તમને એમ છૂટી જવા દેવાનો નથી-હું તમને ઋષિકેશ લઈજ જવાનો છું. કંઈ પણ બહાનાં કે મુશ્કેલીઓની વાત ચાલવાની નથી. શું તમે ત્યાં સ્વચ્છતા સાચવવાની મુશ્કેલીની વાત કરો છો ? તો હુંગરાઓમાં પુકળ પાણી લેરહું છે; અથવા શું જગ્યાની ખોટની વાત કરો છો ? પણ તમને તો ખબર છેજ કે, કલિયુગના સંન્યાસીઓ અને તીર્થંગર

કેવા છે? પૈસા મળ્યા એટલે તમને સ્થાન કરી આપવાને
ખાતર તે લોકો મદિરમાનો દેવમૂર્તિને પણ ફેંકી દેશે
માટે સ્થાનની ત્યા સુરક્ષેલી પડવાની નથી બનારસ જેટલી
ગરમી ત્યા પડતી નથી ત્યા હમેશા રાત્રિ શીતળ હોવાથી
નિદ્રા આવવાની પણ ખાતરી છે x x x x
x x x x x શુ એ મારા નવરા મગજની એક કલ્પનાજ
છે કે આપણી વચ્ચે કંઈક પૂર્વજ-મનો સળધ છે? તમે
જુઓ કે, તમારા એકજ પત્ની મારા કેટલાય વિચારો
હવેમા ઉડી ગયા છે અને હવે બીજી વાતો મૂકીને હું
કેવો તમારા તરફ નીકળી આવું છું

x x x x

ખાખાજીમા સહન કરવાની શક્તિ અદ્ભુત છે અને
એથીજ હું તેમની પાસે માગી રહ્યો છું કે, કંઈક આપે પણ
અપવાની કાનત જણાતી નથી માત્ર લે લે લેજ કરવું છે
આથી હું પણ નાસી જઈશ તમારો

વિવેકાનંદ

તા ક હું હવે કોઈ મોટા માણસોને ત્યા જવાનો
નથી કવિ કમલાકાંત કહે છે કે—

“ઓ મન! તું આતદદિ કરીને રહે લોકોને આપણે
તું જઈશ નહિ, તારે જે કંઈ એઈતું હશે તે તને મળી
રહેશે માત્ર તું એક સ્થાનપર શાત થઈને બેસ અને તારા
અંતરની એકાગ્રતામા-અનન્ય નિષ્ઠામા તેને શોધ ત્યા
અમૃત્ય બહાર બરેલો છે પારસમણિ વગેરે તું જે કંઈ
માગીશ તે તને તે આપી શકે એમ છે, કારણ કે ઓ
મન! તેની પાસે બહુમૃત્ય એવા અસખ્ય રત્નોનો બહાર
બરેલો પડ્યો છે તે તો કલ્પતરુ સમો છે માત્ર તમારી
સાચી ઈ-છા-આતુરતા જગતજ ઈચ્છેલી વસ્તુ આપશે ”

આથી આપણે એવા નિર્ણયપર આવી શકીએ છીએ કે,
રામકૃષ્ણની બરોબરીનો કોઈ છેજ નહિ સપૂર્ણતા, ક્યા,
બદ્ધ જીવો પ્રત્યે સહાનુભૂતિ એમનામા જેટલા પ્રમાણમા
હતા તેટલા આ જગતમા બીજા કોઈમા ન હતા કે તો
તેઓ અવતાર હતા અથવા તો વેદાવમા જેને સુખાતમા કહે
છે અને મનુષ્યોના કલ્યાણને માટે જે વારંવાર જન્મ

ધારણ કરે છે તેમાંના એ હતા. મારી આવી સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા છે, અને આવા માણસની ભક્તિ વિષે પતંજલિ એક ઠેકાણે કહે છે. કે:-“ અથવા સંતપુરુષ વિષે સતત ચિંતન કર્યા કરવાથી પણ આદર્શ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.” તેમણે પોતાના સમસ્ત જીવનમાં મારી એક પણ પ્રાર્થનાનો ઈન્કાર કર્યો નથી. તેમણે મારા લાખે શુન્દા માફ કર્યા છે. મારાં માતાપિતા પણ તેમના જેટલા પ્રેમ મારાપર રાખતાં ન હતાં. આ હકીકત તદ્દન સાચી છે, - એમાં કશી અતિશયોક્તિ નથી અને તેમનો દરેક શિષ્ય એ વાત બાળે છે. ભારે સંકટ-ને સમયે અને લાલચની વખતે અતિદુઃખથી હું પ્રાર્થના કરતો હતો કે “ઓ પ્રભુ! માફ રક્ષણ કર.” પણ મને કોઈ તરફથી કશો ઉત્તર મળતો ન હતો. પરંતુ આ અદ્ભુત સંત અથવા અવતાર અથવા એને તમે ગમે તે કહો તેણે માણસનાં અંતર પારખવાની પોતાની અદ્ભુત શક્તિવડે માફ દુઃખ બાણી લીધું અને પોતાની સમક્ષ બોલાવીને તે દૂર કર્યું. જો આત્મા અમર હોય અને તેથી જો તેઓ પણ હજી જીવતા હોય તો હું તેમને ફરી ફરીને પ્રાર્થના કરું છું કે “ઓ ભગવાન રામકૃષ્ણ! જો અનંત દયાના સાગર! જો મારા પરમ શરણ! કૃપા કરીને મારા મિત્રની ઈચ્છા પૂર્ણ કર, કે જે સારા મુમુક્ષુ છે.” તે તમારું સર્વ વાતો કહ્યાણુ કરો. આ આખા જગતમાં મેં તેમને એકલા-નેજ દયાના સાગર સમા જોયા છે. શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ: કૃપા કરીને પ્રતિઉત્તર જલદી આપશે. તમારો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૪

શ્રીરામકૃષ્ણજી કીર્તિવંત હો!

ગાંધીપુર, તા. ૧૫ મી માર્ચ ૧૮૯૦

પૂજ્ય મહાશય,

આપનો માયાળુ પત્ર ગઈ કાલે મળ્યો. સુરેશ બાબુની માંદગી ઘણી સખત છે, એ સમાચાર બાણીને મને ઘણુંજ દુઃખ થયું છે. જે કાળે જે બનવાનું હોય છે તે બન્યાજ કરે છે. પરંતુ વળી સાથે સાથે તમે પણ બિમાર પડ્યા

છો એ ઘણા હુ ખની વાત છે જ્યાંથી અહીં લાવની લાવના આણ હોય, ત્યાંથી ઔપધોષચારમા ખામી આવવા દેવી એ એક પ્રકારનું આજ્ઞા છે, તે ગુન્હો અને કસુર છે જેનામા અહીંની લાવના નથી, તેને વાસ્તે તો એકજ રસ્તો ખુલ્લો છે, અને તે એ કે, તેણે સધળું સહન કરવું આ શરીર કે જેમા જીવાત્મા રહેલો છે તે જુદા જુદા કાર્ય કરવાનું એક ઉપયોગી સાધન છે માટે જે કોઈ એને રાગ અને હુ ખનો અખાડો યવા દે છે તે ગુન્હેગાર છે અને જે કોઈ તેની કાળજી રાખતું નથી તો તે પણ કષ્ટકાને પાત્ર ॥ કોઈ પણ જાનની ગડબાજ વગર જેવી પરિસ્થિતિ ઉભી થાય તે પ્રમાણે કાર્ય કરે.

નામિતન્દેત મરણ નામિતન્દેત જીવિતમ્ ।

ફાલમેવ પ્રતીક્ષેત નિયસ મૃતવો યથા ॥

“ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે બની શકે તેટલું વધુમા વધુ કરવામાજ પોતાની મુખ્ય ક્ષરજ રહેવી છે તે મૃત્યુને પણ શોધતો નથી, તેમ જીવનને પણ શોધતો નથી, માત્ર એક સેવકની પેઠે જે આજ્ઞા થાય તે પાળવા માટે સદા તત્પર રહીને તે પોતાનો કાળ બચાવ કરે છે ”

x

x

x

x

હું આવતી કાલે અહીંથી નીકળવાનો છું માને મારા ઘણા ઘણા નમસ્કાર કહેજો તમે બધા મને આશીર્વાદ આપો કે હું મારા આદર્શમા કાયમ રહું અને જન્મમથીજ જે બધનોમા હું બધાયો હતો તેમાથી મુક્ત થયા પછી પાછો સ્વરચિત બધનોમા બધાઉં નહિ જે કોઈ પણ કલ્યાણનો કરનાર હોય અને તેનામા તે કરવાની શક્તિ હોય તો મારી તેને નિરતર પ્રાર્થના છે કે, તમો સર્વનું તે સર્વદા કલ્યાણ કરો

તમારો સ્નેહાધીન

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૫

ગાંધીપુર, તા ૧૫ મી માર્ચ ૧૮૯૦

પ્રિય—

તમે માનસિક દર્દ લોગવી રહ્યા છો એ જાણીને હું ઘણોજ દિલગીર છું. કૃપા કરીને તમને જેનાથી આનંદ થાય એવુંજ કાર્ય કરજો.

યાવજ્જનનં તાવન્મરણં તાવજ્જનનીજઠરે શયનમ્ ।

‘इति संसारे स्फुटतर दोषः कयमिह मानव तव सन्तोषः॥’

“ત્યાં સુધી જન્મ છે ત્યાં સુધી મરણ પણ છેજ, અને ત્યાં સુધી ગર્ભાશયમાં શયન કરવાનું પણ છેજ. ફરી ફરીને જન્મમરણ લેવાનું આ પ્રત્યક્ષ હુઃખ છે. અરે માનવ ! શું આવા જગતમાં તને સંતોષ મેળવવાની અભિલાષા છે ?”

તમારો દનેહાધીન

વિવેકાનંદ

તા. ૬.—આવતી કાલે હું અહીંથી પ્રયાણ કરવાનો છું. જોઈ' છું કે નસીબ ક્યાં લઈ જાય છે.

પત્રાંક ૧૬

પ્રિય—

તમારો પત્ર મળ્યો, તેમાંના સમાચાર જાણીને તમારો આભારી થયો છું. “ટ્રીબ્યુન”માં જે તાર પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો છે, તે તાર બાબતની કેશી હકીકત હું જાણતો નથી. શિકાગો છોડ્યાને મને છ માસ થઈ ગયા છે, પણ હજી પાછા ફરવાને માટે હું સ્વતંત્ર નથી. આથી હું એક સ્થાન-પર નિશ્ચિત નથી. તમે બધાએ ઘણીજ તકલીફ ઉઠાવી છે અને તેને માટે હું પૂરતો આભાર શી રીતે માની શકું ? તમે બધાએ કાર્ય કરવાની અદ્ભુત શક્તિ બતાવી આપી છે. શ્રીરામકૃષ્ણનાં વચનો શી રીતે ખોટાં પડે ? કદી પડેજ નહિ. તમારામાં અદ્ભુત શક્તિનો સંચાર થયો છે—તે વિષે મેં ક્યારનુંય લખ્યું છે. શ્રીરામકૃષ્ણની કૃપાથી કોઈ પણ બાબતની તપાસ કરવાનું બાકી રહ્યું નથી. કોઈ પણ પંથ કે બીજા ગમે તેની એને સ્થાપના કરવી હોય તો ભલે કરે. તેમાં નુકસાન શું છે ? શિવા વઃ સન્તુ પન્થાનઃ “તમારો

માર્ગ કન્યાસુમય હો ।” બીજી તમાગ પત્રની મતલબ હું સમજી શક્યો નથી, આપણે માટે એક મઠ બાંધવાને માટે હું મારી મેળે માત્ર પોતાનું જ એક રૂડ એકડું કરીશ અને આ બાબતમાં જો લોકો કદાચ મારી ટીકા કરશે તો તેથી આપણને કે આપણા કાર્યને કોઈ પણ પ્રકારની અસર પહોંચે એમ નથી તમે તમારા મનને સદા ઉન્નત અને સ્થિર દશામાં રાખો તેથી તમને કોઈ પણ પ્રકારનું નુકસાન થવાનું નથી તમારું પોતાનામાં પ્રેમની ઘણીજ વૃદ્ધિ થાઓ લોકોની ટીકા તરફ તમે તદ્દન નિરપૃહ રહેશો તો ચાલશે કે- બાળને આપણા કાર્ય માટે ઘણાજ પ્રેમ છે અને તે મહાન પુરુષ છે તેમને માગ બામ પ્રેમપૂર્વકના પ્રણામ કહેજો પ્રભુની કૃપાથી જ્યાંસુધી તમારા પોતાનામાં કુમ પની બાવના જાગત થઈ નથી, ત્યાંસુધી તમારે માટે કશોજ ભય નથી, રજે વન પંતમસ્તકે ધા-“યુદ્ધમાં, વનમાં કે પર્વતના શિખર પર” ધ્યાસિ યહુવિદ્યાનિ “હરેક મહાન કાર્યમાં હરકતો તો હોય છેજ” કુદરતનોજ એ કાનુન છે મનની ઉડી મમતોલના ગળજો પામજી છવો તમારી વિરુદ્ધ શુ કહે છે તેનો જરા પણ ખ્યાલ કરશો નહિ નિરપૃહ રહેજો, નિરપૃહ -હેજો, નિરપૃહ રહેજો । મે તે ક્યારનું વિગતવાર લખી દીધું છે દૃષ્ટા કરીને છાપાઓ અને વિગતો મને મોકલશે નહિ સૂર્યની સામે જેને પૂજા ઉડાડવી હોય તેને ઉડાડવા દેજો હિંદુસ્તાનમાં જે જે પશ્ચિમ કરતો હતો તેવું જ અહીં છે, માત્ર બીજાના બોલનો ઉવગે વધારો થયો છે આ દેશમાં લોકોના મુસ્તકો માટે હું ધરાક કયાથી લાવું ? અહીં જે બીજા પુષ્કળ માલતો છે તેમના જેવોજ હું તેમનામાનો એક છું, વિશેષ કંઈજ નથી તે જાતના છાપાઓમાં અથવા બીજી એવું જે કંઈ લખાવું મારે માટે આ દેશમાં યાય છે તેને હું અગિરવને ન્યાધીન કંઈ છું તમે પણ તેજ પ્રમાણે કરજો એજ ન્સતો વાજબી છે ગુરુ મહાગજના કાર્યને માટે યોડીક જાહેર ટીવચાલની આવશ્યકતા હતી તે પ્રમાણે કાર્ય થયું છે અને તે ઠીકજ થયું છે હવે તમારું માણુનો આપણે માટે શુ બકે છે તે તરફ આપણે ધ્યાન આપવાની કશીજ આવશ્યકતા નથી હું મુડી

એકઠી કરતો હોઈશ કે બીજી જે ગણે ઉઠે છે તેવું ગમે તે કરતો હોઈશ, પણ શું એવા ધૂળ જેવા માણસોના અભિપ્રાયથી તેનું કાર્ય અટકી પડવાનું છે ? મારા પ્રિય ભાઈ ! હજી તમે તો બાળક છો, જ્યારે હું તો વૃદ્ધ થતો જાઉં છું. એવા લોકોના અભિપ્રાય અને ટીકાને હું કેટલું જોઈું મહત્ત્વ આપું છું તેનો તમે આ પરથી ક્યાસ કરજો. જ્યાંસુધી કમ્મર કસીને તમે મારી પૂઠે ઉભા છો ત્યાંસુધી આખી દુનિયા સંપ કરીને આપણી સામે આવે તોપણ ડરવાનું કાંઈજ કારણ નથી. પણ મને એટલી તો ખબર છેજ કે, મારે બહુજ લબ્ય વૃત્તિ ધારણ કરવી પડશે. મને લાગે છે કે, તમારા સિવાય મારે બીજા કોઈને પણ લખવો જોઈએ નહિ. સાથે સાથે એટલું જણાવજો કે, કે- ક્યાં છે ? તેને શોધી કાઢવાનો પ્રયત્ન કરજો અને તેને હેતુથી મઠમાં તેડી લાવજો. તે ધણાજ વિદ્વાન અને સાચા દિવના માણસ છે. લોકો ગમે તે કહે તોપણ તમારે જમીનના બે દુકડા મેળવવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. છાપાંઓમાં મારી તરફેણમાં અથવા મારી વિરુદ્ધમાં જેને જેટલું લખવું હોય તેટલું બદો લખો. તે પર તમારે જરાય ધ્યાન આપવું નહિ; અને મારા પ્રિય ભાઈ ! હું તમને ફરી ફરીને પ્રાર્થના કરું છું કે, તમારે મને ચોકબંધ છાપાંઓ મોકલવાં નહિ. આવે સમયે તમે આરામની વાતજ શી રીતે કરી શકો છો ? જ્યારે આપણે આ હેઠનો ત્યાગ કરીશું ત્યારેજ આપણે માટે આરામનો સમય છે. એક વખત ફરીથી ઉત્સવની તૈયારી કરો; ભાઈ ! એવી રીતે તૈયારી કરો કે આબુબાલુનો આખો પ્રદેશ ઉત્સાહથી ભરણ જાય અને પ્રેમના પૂરમાં નિંદાઓરોની આખી ટોળી તણાઈ જાય. તમે તો હાથીસમાન છો અને તેથી તમારે કીડીના થટકાથી ડરવાનું કારણ શું છે ?

તમે જે શિરનામું મોકલ્યું હતું તે મને લાંબા વખતથી મળી ચૂક્યું છે અને તેનો જવાબ પણ બાળુને ક્યારનો મોકલી આપ્યો છે.

ધ્યાનમાં રાખજો કે, આંખો અને કાન ઈશ્વરે બેની સંખ્યામાં આપેલાં છે, પણ મુખ તો એકજ આપેલું છે. નિરપૃહતા રાખો, નિરપૃહતા રાખો, નિરપૃહતા રાખો ! નહિ

કલ્યાણહત્ કાશ્ચિદ્ દુર્ગતિં તાત ગચ્છતિ । “શુભકાર્ય કર નારની કદી દુર્ગતિ થતી નથી” અહા ષીક ! અને બાઈ ! આપણે કેની ષીક રાખવાની છે ? અહીં આગળ મીથનરીઓ અને તેમના જેવા ષીબ જૂઓ પાડી પાડીને આખરે વૂપ થઈ ગયા છે—અને આખી દુનિયામા પણ તેજ પ્રમાણે થશે.

નિન્દન્તુ નીતિનિપુણા યદિ વા સ્તુવન્તુ
લક્ષ્મી સમાવિદ્યતુ ગચ્છતુ વા યથેષ્ટમ્ ।
અથૈવ વા મરણમસ્તુ શત્રાન્તરે વા
ન્યાય્યાપ્ય પ્રવિચલાન્તિ પદં ન વીરત્ ॥

“નીતિશાસ્ત્રમા પારગત્ત એવા પઠિતો નિદા કરે કે સ્તુતિ કરે, લક્ષ્મી પોતાની ઇન્છા પ્રમાણે આવે કે જાય, આ થડીએજ મૃત્યુ થાઓ કે સો વર્ષ પછી થાઓ, પણ સ્થિર બુદ્ધિવાળા માણસો સત્યના માર્ગથી કદી ચલિત થતા નથી”

તમારે એવા જડ લોકો સાથે લેણાવાની કંઈ આવશ્યકતા નથી, તેમજ તેમની પામે કંઈ બીજા મારગવાની પણ જરૂર નથી પ્રભુ સર્વ વસ્તુઓ પૂરી પાડે છે અને અવિધ્યમા પણ તેજ તમને સર્વ વસ્તુઓ પૂરી પાડશે મારા બાઈ ! બમતુ શુ કારણ છે ? દરેક મહાન વસ્તુની પ્રાપ્તિ મહાન મુશ્કેલીઓમાથી થાય છે હે વીર ! કુર પૌરુષમાત્મન, ઉપેક્ષિતયા જના સુરૂપણા કામકાન્તનવશગા —“હે વીર ! તું તારો ભગીન્ય પ્રયત્ન કર કામ અને કાચનના પળમા કસાયેલા કગાલ લોકો તરફ તો નિરપૃહતાનીજ દૃષ્ટિ રાખ આ દેશમા હવે મારી સ્થિતિ મજબૂત થઈ ચૂકી છે મારે મહદની કંઈજ જરૂર નથી, પણ મારી તેમને હવે માત્ર એકજ માર્યાના છે કે, મારા માટેના બધુરનેહથી મને મહદ કંપાને માટે તમાગમા તે એક પ્રકારની મગદાનગી હાખલ થઈ છે તેનો ઉપયોગ તમે પ્રભુની સેવામા કરો બ્યાસુધી તમને એમ ખાત્રી થાય નહિ કે, મન ખોલવાથી લાભજ થવાનો છે લ્યાસુધી તમે કદી તમારૂં મન કોઈની આગળ ખોલશો નહિ તમાગ મોટામા મોટા દુરમન માટે પણ પ્રિય અને સખ્યતાભરેલી ભાષા વાપરજો દીર્ઘિ, શ્રીમતાઈ અને ભોગવિલાસની ઇન્છા પ્રાણી માત્રમા સામાન્યપણે હોય છેજ, અને જો બને કામ

એકજ સાથે કરી શકાય એમ હોત તો (ધર્મિય અને સેતાનની ઉપાસના એકજ સાથે થાય એમ હોત તો) પ્રિય ભાઈ ! દરેક માણસ ઘણાજ ઉત્સાહથી તે પ્રમાણે કરત. એ તો કોઈક મહાત્માઓજ ખીજના રજમાત્ર ગુણને પર્વત સમા માનીને કામ કરે છે અને જગતના કલ્યાણ સિવાય ખીજ કોઈ ઇચ્છા કરતા નથી. પરગુણપરમાણું પર્વતીકૃત્ય, અપિચ વિષ્ણુ ઘનમુપકારશ્રેણિમિઃ પ્રીયમાનઃ એટલા માટે જડ માણસો કે જેમની બુદ્ધિ અજ્ઞાનમાં ડૂબી ગઈ છે અને જે આત્મશુન્યતામાં ખડુંજ આવી ગયું છે એમ માને છે તેમને તેમનું છોકરવાદીપણું કરવા દેજો. જ્યારે તેમને એમ લાગશે કે, એ ઘણું ભારે પડી જાય એમ છે, ત્યારેજ તેઓ 'તેમ કરવાનું' છોડી દેશે. ચંદ્રની સામે થુંકવાનો તેમને પ્રયત્ન કરવા દો, તે થુંક પાછું તેમનાપરજ પડશે. શુભં ભવતુ તેષામ્—“ તેમનું કલ્યાણ થાઓ.” જે તેમનામાં જરા પણ તથ્ય હશે તો તેમની કૃતેહને કોણ શોધી શકે એમ છે ? પણ જે માત્ર ઇર્ષ્યાને લીધેજ એ લોકો નકામા બખાળા કરતા હશે તો તેમનું ખડું નકામું છે. હ—એ માળાઓ મોકલી છે. અસ્તુ. પણ તમારે જાણવું જોઈએ કે, જે જાતના ધર્મનો પ્રચાર આપણે ત્યાં છે તેવા ધર્મને માટે અહીં સ્થાન નથી. લોકોની વૃત્તિ અને પ્રકૃતિને અનુકૂળ આવે એવો ધર્મ હોવો જોઈએ. જો તમે તેમને હિંદુ થવાનું કહેશો તો તે સઘળા લોકો તમારો ત્યાગ કરશે; અને જે પ્રમાણે આપણે હિંદુસ્તાનમાં પાદરીઓને ધિક્કારીએ છીએ તે પ્રમાણે તે લોકો તમને ધિક્કારશે. હિંદુ શાસ્ત્રના માત્ર દેટલાકે વિચારેજ તેમને પસંદ પડે છે. તમારે જાણવું જોઈએ કે, એથી વિશેષ કંઈજ નથી. ધણે લાગે પુરુષવર્ગ તો ધર્મ કે એવા કશા માટે વિશેષ દરકાર પણ કરતો નથી. સ્ત્રીવર્ગ કંઈકે કંઈકે રસ લે છે; પણ તેઓ મોટા મોટા ડોઝ (ખાલીઓ) આપવા ચોગ્ય નથી. x x x x દરેક વસ્તુનો પ્રચાર ધીમે ધીમે થાય છે. ધીરજ, પવિત્રતા, ખંત. તમારો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૭

પ્રિય—

તમારો પત્ર મને હમણાજ મળ્યો છે. કદાચ અત્યાર સુધીમા તમને મારા બીજા પત્રો મળી ગયા હશે અને તમારા જાણવામા આવ્યું હશે કે, હવે કંઈ વધારે અમેરિકા મોકલવા ની આશયકતા નથી દરેક વસ્તુની અતિશયતા કરવી એ ઠીક નથી. હાપાઓના મારા વખાણથી હું પ્રસિદ્ધિમા આવ્યો છું, એમા કંઈજ શકા નથી, પણ તેની અસર અહીં ના કરતા હિંદુસ્તાનમા વધારે થઈ છે અહીં આગળ ઉલટું સતત જાહેર ખબર કરવાથી ઉચ્ચ દરજ્જાના લોકોના મનમા ખગળ અસર થાય છે તેથી હાલ છે એ પૂરતું છે હવે તમે હિંદુસ્તાનમા આ મિટિંગોની દબ પગ વ્યવસ્થિત થવાનો પ્રયત્ન કરજો તમારે આ દેશમા કંઈ વધારે મોકલવાની હવે જરૂર નથી પૈસાની બાબતમાં મેં પ્રથમ માને મારે એક મકાન બાંધવાનો નિર્ણય કર્યો છે, કા-ણુ શ્રીઓને તેની પ્રથમ જરૂર હતી x x x માની જગ્યા માટે હું લગભગ રૂ ૭૦૦૦ મોકલી શકુ એમ છું જે સ્થાનને માટે પહેલા ખાત્રી થઈ જાય તો પછી મને બીજા કથાની દરકાર નથી. જ્યારે હું ન હોઉં ત્યારે પણ એ કાર્ય માટે આ દેશમાથી વાર્ષિક રૂ ૧૬૦૦ની રકમ મળ્યા કંઈ એવી વ્યવસ્થા કરવાની હું આશા નાખુ છું શ્રીઓના સ્થાનના નિભાવ પેટે તેમની નકમ હું આપી દર્શાવ અને પછી તે રકમમા ધીમે ધીમે વધારો થશે ગ્ધાન પ્રાપ્ત કરવાને માટે મેં તમને ક્યાનુચ લખી દીધું છે x x x

અત્યાર પહેલાં તો હું હિંદુસ્તાન આવી ગયો હોત, પણ હિંદુસ્તાન પાને પેત્રા નથી રામકૃષ્ણ પ-મહા અને હજારો માણનો માન આપે છે, પણ કોઈ એક નાતી દમદી આપવાને તૈયાર નથી—હિંદુસ્તાન એવું છે, x x x ત્યાંસુધી ગમે તે પ્રકારે એકચપથી -દેને. દુનિયાને મિલકતોની જાદુ જોઈ દ-કાર છે તે તો માત્ર વ્યમ્નિ માટેજ દ-કાર નામે છે તે લોકો જે માણસને પચદ દે છે તેની ગમે તેવી અકલ વગન્ની વાત પણ તે ત્રાજગયે અને બી-તની ગમે

તેવી ઠાહી વાત પણ તે લોકો સાંભળશે નહિ. આ વસ્તુનો તમે વિચાર કરજો અને તે પ્રમાણે તમારી વર્તણૂકમાં ઘટતો સુધારોવધારો કરજો. અંતે દરેક વસ્તુ ખરોખર નીવડશે. જો તમારે સત્તા ચલાવવી હોય તો પ્રથમ નોકર બનો. એજ એની ગુપ્ત ચાવી છે. જો કે તમારા શબ્દો સખ્ત હશે તો પણ જો તમારામાં પ્રેમ હશે તો તે તરી આવશે. ગમે તેવી ભાષામાં પણ માણસનો પ્રેમ ઢાંકયો રહેતો નથી.

મારા પ્રિય ભાઈ! રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાક્ષાત્ ઈશ્વરનો અવતાર હતા, એમાં મને જરાપણ શંકા નથી; પણ તેમનો ઉપદેશ શો છે તે લોકોને તેમની મેળે યોધી કાઢવા દો. એ વસ્તુ કંઈ એવી નથી, કે જે તમે બીજાની ઉપર પરાણે લાદી શકો. મારો વાંધો માત્ર આટલોજ છે.

લોકોને પોતાનીજ મેળે પોતાનો અભિપ્રાય બહાર કરવા દો. આપણે શું કરવા બોલ્યું બોધ્યું? પ્રથમ રામકૃષ્ણ પરમહંસનો અભ્યાસ કર્યા વગર વેદ, વેદાંત, ભાગવત અને પુરાણોનું તથ્ય કોઈને ખરોખર સમજવાનું નથી. હિંદુધર્મના વિચારોપર તેમનું જીવન એક મહાન પ્રયત્ન પ્રકાશ નાખવાનું કાર્ય કરે છે. વેદાંત અને તેના આદર્શોપર એ એક જીવંત ટીકાસ્વરૂપે હતા. એકજ જાગીમાં તેમણે હિંદુસ્તાનનું સમસ્ત ધાર્મિક રાષ્ટ્રીય જીવન જીવી બતાવ્યું છે. x x x x x x રામકૃષ્ણ પરમહંસ સૌથી છેલ્લા અને સંપૂર્ણ છે. જ્ઞાન, પ્રેમ, ત્યાગ અને સેવાવૃત્તિની એ સાક્ષાત્ મૂર્તિજ હતા. એમની ખરોખરી કરી શકે એવું બીજું કોણ છે? જે કોઈ એમની કદર કરી શકે એમ નથી, તેનો જન્મ ધારણ કરવો બ્યર્થ છે. હું એમનો જીવનનાં જીવનપર્યંત સેવક છું, એજ મારું મહાભાગ્ય છે. તેમનો એક શબ્દ પણ મારે મન વેદ અને વેદાંત કરતાં વધારે મહત્વનો છે. તસ્ય વાસદાસદાસોઽહમ્ - “અહો! હું તો તેના ચાકરોના ચાકરોના પણ ચાકર છું.” પણ સંકુચિત અંધશ્રદ્ધા તેમના સિદ્ધાંતોનું ખંડન કરે છે અને તેથીજ મને ગુસ્સો આવે છે. તેમનું નામ ભણે અજ્ઞાનતાના અંધકારમાં ડૂબી જાય, પણ તેના ઉપદેશનાં ફળ આવવા દો. શું તેઓ કીર્તિના ગુલામ હતા? ફેટલાકે માછીઓ અને અણણ માણસો ઇસુને ઈશ્વરતરીકે

માનતા હતા, પણ ભણેલા માણસોએ ઇંસુનો વધ કર્યો. બુદ્ધ ભગવાન તેમના જીવતાં જ કેટલાક વેપારીઓમાં અને ગોવાળોમાં માન પામ્યા હતા, પણ ભગવાન રામકૃષ્ણ તો પોતાના જીવનમાં ઓગણીસમી સદીના અંતમાં યુનિવર્સિટીના સેતાનો અને રાક્ષસોથી પણ ઇશ્વરના અવતારતરીકે મનાયા હતા. પુસ્તકોમાં તેમને માટે (બુદ્ધ, કૃષ્ણ, ઇંસુ વગેરે) માત્ર કોઈક ઠેકાણે થોડું થોડું લખવામાં આવ્યું છે, એક કહેવત છે કે “ડુંગરા ફરથી રળીઆમણા.” પણ અહીં તો એક એવી વ્યક્તિની વાત છે, કે જેની સાથે આપણે રાત અને દિવસ રહ્યા છીએ તોપણ આપણે તેને તે બધી વ્યક્તિઓ (બુદ્ધ, કૃષ્ણ, ઇંસુ વગેરે) કરતાં મહાન ગણીએ છીએ તમે આનો ભેદ સમજી શકો છો ?

માના જીવનનો ગભીર ભાવ તમે હજી સમજી શક્યા નથી—તમારામાંથી કોઈ સમજી શક્યું નથી; પણ એ સર્વ તમે ધીમે ધીમે સમજી શકશો. શક્તિવગર કદી જગતનો ઉદ્ધાર થયો નથી. જગતમાં સર્વ દેશે કરતાં આપણે દેશ શામાટે વધારેમા વધારે કમતાકાત અને સર્વથી પછાત છે તે તમે સમજી શકો છો ? તેનું કારણ એ છે કે, આપણે શક્તિનો સત્કાર કરતા નથી ભારતવર્ષમાં એ શક્તિની પાછી સ્થાપના કરવા માટે જ માનો જન્મ થયો છે અને એ શક્તિને મધ્યબિંદુ બનાવ્યા પછી જ ફરીથી જગતમાં એક વાર ગાળી અને મૈત્રેયી અવતરશે પ્રિય બાઈ ! તમે હમણા થોડું-ક સમજી શકો છો, પણ ધીમે ધીમે તમે બધું સમજી શકશો. આથી જ હું પ્રથમ માતા મહત્તી સ્થાપના કરવાની ઇ-છા મણું છું. x x x શક્તિની કૃપા વગર જગતમાં કોઈ કાર્ય સંપૂર્ણ થતું નથી અમેરિકા અને યુરોપમાં મે શું જોયું ? શક્તિની પૂજા, સત્તાની પૂજા એ કે હજી તેઓ માત્ર બોનપેસવજ વધારવા માટે શક્તિની પૂજા કરે છે આ પગથી તમે જ્યાં કરો કે, જો આ શક્તિની પૂજા પવિત્ર ઇચ્છાથી, સાર્વિક ભાવથી અને માતાતરીકે કરવામાં આવે તો તે પ્રમાણે કર નારનું કેટલું કલ્યાણ થઈ શકે એમ છે ! દિવને દિવને વધારે સ્પષ્ટતાથી જોવાની મારી શક્તિ વધતી જાય છે અને મારી અંતર્દષ્ટિ પણ વિશાળ બનતી જાય છે. આટલા માટે જ આપણે

માતાને માટે મઠની સ્થાપના પ્રથમ કરવી જોઈએ પ્રથમ માતા અને તેની પુત્રીઓ, અને પછી પિતા અને તેના પુત્રો. તમે માફ આ કહેવું સમજી શકો છો? x x x મારે મનથી તો પિતાની કૃપા કરતાં માતાની કૃપા લાખો દરજ્જે વધારે મહત્વની છે માતાની કૃપા-માતાના આશીર્વાદ મારે મન સર્વોપરિ છે. x x કૃપા કરીને મને માફ કરજો, પણ માતાની વાતમા હું જરાક પક્ષપાતી છું જો માત્ર માતા આજ્ઞા કરે તો તેનાં જૂતાવળો ગમે તે કામ કરવાની તાકાત ધરાવી શકે છે. ભાઈ! અમેરિકા જતા પહેલાં મેં માતાના આશીર્વાદની યાચના કરી હતી મને તેના આશીર્વાદ મળ્યા અને એકજ સપાટે હું સમુદ્ર તરી ગયો જુઓ, હું બહી આગળ ભય કર ઠંડીમા ઠેકાણે ઠેકાણે વ્યાખ્યાનો આપી ગયો છું અને અનેક અડચણો સામે લડી રહ્યો છું, કે જેથી હું કે ઓ ઉધરાવી શકું અને માના મઠની સ્થાપના કરી શકું x x-નો સ્વભાવ ક્ષત્રિયો જેવો ઉત્ત છે, પણ માના માટે તેના અંતરમાં અદ્ભુત પ્રેમ છે આથી હું તેના અનેક તરંગી ફાટાઓ સહેલાઈથી નિભાવી લઉં છું હમણા તે અદ્ભુત કામ કરી રહ્યો છે હું મારી પોતાની જાતને હમેશા નિશ્ચિત દશામા રાખુ છું, અને તમે પણ મદ્રાસીઓ સાથે સહકાર કરીને ઘણુંજ સારું કાર્ય કર્યું છે. પ્રિય ભાઈ! તમારા તગ્મથી મને ઘણીજ આશા છે. તમારે સહકારથી કાર્ય કરવાને માટે દરેકને વ્યવસ્થિત કરવા ઘટે છે તમે માના મઠને માટે જમીનનું નક્કી કરશો કે તરતજ હું સીધો હિંદુસ્તાન આવીશ જમીનનો ટુકડો મોટો હોવો જોઈએ. શરૂઆતમા માટીનું ઝુંપડું હશે તોપણ ચાલશે. યોગ્ય સમયે હું એક સુદર મકાન બાંધીશ તમે કોઈ વાતે ડરશો નહિ

x

x

x

x

સદા તમારો
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૮

નમો મગવાન રામરૂપ્ણાય !

ગાંધીપુર-માર્ચ ૧૮૯૦

શ્રીયુત મહાશય,

મેં લાઇ છું—ને એક પત્ર લખ્યો છે તેમાં એનો પ્રવાસ બંધ કરવાનું અને એકાદ સ્થાનમાં સ્થિર થવાનું મેં તેને જણાવ્યું હતું, અને ટીબેટમાં તેને જે જે સાધુ-ઓની મુલાકાત થઇ હોય તેમના સ્વભાવ, પ્રકૃતિ અને રીતરિવાજો વિષેની હકીકત પણ મને મોકલવાનું મેં જણાવ્યું હતું. તેનો જે જવાબ આવ્યો છે તે હું આ સાથે બીડું છું. ઋષિકેશમાં લાઈ ક—ને વારંવાર તાવના હુમલા થાય છે. અહીં આગળથી મેં તેને તાર કરેલો છે. જો તેના જવાબ-પરથી મને એમ ખબર પડશે કે, તેને મારી જરૂર છે તો હું અહીંથી સીધો ઋષિકેશ જઈશ. ત્યાં નહિ જઈ તો એકાદ બે દિવસમાં હું તમારા તરફ આવીશ. મહાશય ! આ માયાની જાળને મારી આજીઆજી મને વિંટાતી જોઇને તમે હસશો, અને એમાં શંકા પણ નથી કે, હકીકત પણ તેવીજ છે. પરંતુ સાંકળ તો લોખંડની પણ હોય છે અને સુવર્ણની પણ હોય છે. સુવર્ણની જે સાંકળ છે તેમાંથી ઘણાં સારાં પરિણામ આવે છે અને એ પરિણામ જ્યારે પૂરેપૂરાં આવી જાય છે ત્યારે એ સાંકળ આપોઆપ ખરી પડે છે. મારા ગુરુદેવના શિષ્યો જે મારે મનથી તેમના પુત્રો બરાબર છે એમની એવા કરવી એજ એક મારો આદર્શ છે; અને જો મારે કંઈ પણ ફરજ બજાવવાની હોય તો તે આ એકજ છે, એમ મને લાગે છે. કદાચ હું લાઈ ક—ને અલ્હાબાદ અથવા એવા કંઈ બીજા સ્થળમાં જ્યાં સગવડતા હશે ત્યાં મોકલીશ. મારા સેંકડો ગુન્હાઓ હું તમારા ચરણમાં રાખી દઉં છું. “હું તો તમારા પુત્ર સમાન છું, માટે હું કે જેણે તમારું ચરણ ગ્રહ્યું છે તેની તમારી ઇચ્છા પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરે.”

તમારો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૯

બરાહનગર, તા. ૧૦ મી મે, ૧૮૯૦

X X X X

આ ઠેકાણે હાલમાં ચમરાજ ઘણા બંધુઓ અને આત્માઓનો લોગ લે છે તેથી કરી માફ મન બહુ વ્યગ્ર છે. પાછળથી મારે કોઈ કાગળપત્ર આપ્યો નહિ હોય, એમ લાગે છે. શ્રી વિશ્વનાથ ઠેકાણુ બહુ ક્યારે અને કેવી રીતે મને વિશ્રાંતિ આપશે તેની મને સમજ પડતી નથી. ગરમી જરા ઓછી થતાંજ હું અહીંથી પલાયન કરવાનો છું, પણ ક્યાં જઈશ તે હું પોતેજ બરાબર જાણતો નથી. આપ મારે માટે શ્રીવિશ્વનાથની પ્રાર્થના કરજો કે, મને તે પૂરતું બળ આપે. આપ પોતે ભક્ત છો, તેથી “મર્મ મક્તાનાં યે મક્તાસ્તે મે મક્તતમા મક્તાઃ” (મારા ભક્તોના જે ભક્તો છે તે મારા સૌથી ઉત્તમ ભક્તો છે) એ ભગવદ્વાક્યનું સ્મરણ કરીનેજ હું આપને આ વિનંતિ કરું છું.

પત્રાંક ૨૦

બાગબજાર, કલકત્તા, તા. ૨૬ મી મે, ૧૮૯૦

બહુ વિપદાદટનાથી ઘેરાઈ તથા મનની ડામાડોળ સ્થિતિમાં હું આપને આ પત્ર લખું છું; શ્રીવિશ્વનાથની પ્રાર્થનાપૂર્વક એની સુખિયુક્તતા તથા સંભવાસંભવતાનો વિચાર કરીને પ્રત્યુત્તર આપી કૃતાર્થ કરશો.

૧-પ્રથમજ મેં આપને કહી દીધું છે કે, હું શ્રીરામ-કૃષ્ણનો ગુલામ છું, દુઃખસી અને તલસમેત આ દેહ એમને ચરણે આપ્યો છે. એમની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન મારાથી કદી પણ થઈ શકે તેમ નથી. એમના જેવા મહાપુરુષને પણ જો આળીસ વરસના કઠોર ત્યાગ, વેરાગ્ય, ચવિત્રતા અને કઠોરતમ સાધનાઓ કર્યા પછી તથા અલૌકિક જ્ઞાન, ભક્તિ, પ્રેમ અને વિભૂતિઓથી વિભૂષિત થયા પછી અકૃતાર્થ સ્થિતિમાં શરીર છોડવું પડ્યું હોય તો પછી અમારા જેવા માટે તો આશાજ ક્યાં ? અમારે ભરોસો કોનો કરવો ? તેથીજ તો મારે એમના વાક્યને આત્મવાક્ય લેખી ભરોસો કરવો પડે છે.

૨-તેઓશ્રીનું મને એ દરમાન છે કે, તેમના હસ્તક

સ્થપાયલા આ ત્યાગી મંડળીનું દાસત્વ મારે કરવું, તેથી ગમે તે થાઓ પણ એમાં મારે ખંતપૂર્વક મંડયા રહેવું જ જોઈએ. પછી એમ કરતાં ભલે સ્વર્ગ આવે, નરક આવે યા મુક્તિ આવે તેની મને પરવા નથી—ગમે તે સ્થિતિનો હું સહર્ષ સ્વીકાર કરી લઉં.

૩-તેઓશ્રીનો આદેશ એવો ॥ ૬, તેઓશ્રીના ત્યાગી સેવકાએ એકત્રિત રહેવું; અને તે માટેની જવાબદારી મારે માથે સુકાઈ છે. અલબત્ત, કદી કદી કોઈ અહીંતહીં જામ તે જુદી વાત છે, પણ તે થોડા સમયના પ્રવાસરૂપે જ હોવું જોઈએ. તેઓશ્રીનો પોતાનો મત એવો હતો કે, એક જીવન મુક્તિને જ એવી રીતે અહીંથી તહીં વિચરના રહેવાનું કાલે. એવી જીવનમુક્તાવસ્થા જ્યાંસુધી પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાંસુધી તો એક ઠેકાણે બેસીને સાધનામાં જ નિમગ્ન રહેવું ઉચિત છે. અહંમમભાવો નહ થઈ ગયા પછી જેને જે સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય તે પ્રમાણે ભલે તે વર્તે, પરંતુ ત્યાંસુધી તો પ્રવૃત્ત સાધકને માટે સતત જમણું અનિવૃત્તનક છે.

૪-તેથી ઉક્ત આદેશ અનુસાર તેઓશ્રીની સંન્યાસી-મંડળી બરાહનગરમાં એક જીર્ણ મકાનમાં એકત્રિત થયેલી છે અને સુરેશચંદ્ર મિત્ર તથા બલરામ બસુ નામના તેઓશ્રીના બે ગૃહસ્થ શિષ્યો તે સઘળાના લોજ/નપાણીની તથા મકાન-ભાડાની વ્યવસ્થા કરે છે.

૫-વિવિધ કારણોને લઈને બગવાન રામકૃષ્ણના શરીરને અમિહાહ કરવામા આવ્યો હતો. એ કામ બહુ નિંદ્ય થઈ ગયું એમાં તો સંદેહ નહિ. અત્યારે તેમનાં બસ્માવશેષ-અસ્થિ જે સાચવી ગળેલાં છે તેને ગંગાતીરે કોઈ સ્થાનમાં સમાધિ આપી શકાય તો ઉપરના મહાપાપમાંથી કંઈક છૂટીએ એમ મને લાગે છે. એ બસ્માવશેષ તથા તેઓશ્રીની ગોદી (આસન) અને પ્રતિદૃતિ(છબી)ની અમારા મકામાં રાજ યથાનિયમ પૂજા થાય છે અને અમારો એક પ્રાણજ-કૃત્વોત્પન્ન ગુરુમાર્ગ એ કામમાં ગતદિવસ રોકાયેલો રહે છે, એ તો આપને વિદિત જ છે. એ પૂજનો ખર્ચભાર પણ સદરહુ બે મહાત્માઓજ ઉપાડી લે છે.

૬-જેના જન્મથી આપણી બંગ્ગતિ અને બંગ્ગમૂર્તિ

પવિત્ર થઈ છે; જેનું અવતરણ પાશ્ચાત્ય વાદ્ધટાથી મોહિત થયેલા ભારતવાસીઓના પુનરુદ્ધાર માટેજ થયું હતું; જેણે તે હેતુ માટે આવશ્યક ત્યાગીમંડળી મોટે ભાગે વિશ્વવિદ્યાલયના શિષ્યમંડળ (યુનિવર્સિટી-મેન) માંથીજ સંપાદન કરી છે; તેવા એ મહાપુરુષનું કોઈ સ્મરણચિહ્ન આ ખંગ-ભૂમિમાં-તેઓશ્રીની પોતાની સાધનભૂમિમાંજ અદ્યાપિપર્યંત ઉભું ન થાય, એના કરતાં આક્ષેપાર્હ અને શરમાવનારી વાત ખીણ શી હોઈ શકે ?

૭-પૂર્વોક્ત એ મહાત્માઓની પ્રબળ ઇચ્છા હતી કે, ગંગાતીરે એક જમીન વેચાતી લઈને તેમાં એઓશ્રીનાં અસ્થિ પધરાવી તેના પર સમાધિ ખાંધવી તથા તેઓશ્રીનો શિષ્યમુદાય પણ તેજ ઠેકાણે નિવાસ કરી રહે. સુરેશ-બાબુએ તો એ કામ માટે રૂ. ૧૦૦૦) ની દેણગી પણ કરી હતી અને વળી વધુ આપવાનું અભિવચન આપ્યું હતું; પરંતુ ઇશ્વરની ગૂઢ ઇચ્છાનુસાર ગઈ રાત્રેજ એમણે ઇંડલોકનો ત્યાગ કર્યો છે. બલરામ બાબુના માઠા સમાચાર તો આપને અત્યાર અગાઉ મળી ચૂક્યા છે.

૮-અત્યારે હવે તેઓશ્રીના શિષ્યોએ તેઓશ્રીની ગાદી તથા અસ્થિ અવશેષ લઈને ક્યાં જવું, એની કંઈજ સિધરતા નથી. ખંગદેશના લોકો વાતો તો મોટી મોટી કરે છે, પણ કાર્યમાં મીંદુ હોય છે તે તો આપને ખબરજ છે. શિષ્યો બધા સંન્યાસી છે. તેઓ અત્યારે પણ ગમે ત્યાં જવાને તૈયાર છે; પરંતુ તેમનો આ દાસ અત્યારે મર્માન્તક વેદના અનુભવે છે અને લગવાન શ્રીરામકૃષ્ણનાં અસ્થિને ભૂમિદાહ કરવા કાંજે એક સ્થાન પણ મળતું નથી, એના વિચારમાત્રથી હૃદય વિદીર્ણ થઈ જાય છે.

૯-હજાર રૂપરડીમાં કલકત્તાની નજદીકમાં જમીનની પ્રાપ્ત અને મંદિર થવું અસંભવિત છે. ઓછામાં ઓછા પાંચ-સાત હજાર વગર એવી કોઈ જમીનજ મળે તેમ નથી.

૧૦-આપ અત્યારે શ્રીરામકૃષ્ણના શિષ્યોના એકમાત્ર સાચા મિત્ર તથા આશ્રયસ્થાન છો. વાયવ્ય પ્રાંતમાં આપનાં માનમેલો તથા ઓળખાણ-પિછાન પણ જોઈએ તેવાં છે; તેથી હું આપને પ્રાર્થના કરું છું કે, જો આપની ઇચ્છામાં

આવે તો ઉપા પ્રદેશમાના આપના ઓળખીતા ધાર્મિક ધન
વાનોમાથી ઉઘરાણુ કરી આ કાર્યને મદદ કરવી આપશ્રીને
ઉચિત છે કે નહિ તેનો વિચાર કરી જોયો જગવાન રામ
કૃષ્ણની સમાધિ તથા તેઓશ્રીના શિષ્યોનુ આધ્યત્મિક
ગંગાતીરપર જગદેશમાજ કોઈ ઠેકાણે થાય એ આપશ્રીના
પુખ્ત વિચારને સર્વથા ઉચિત ભાસતું હોય તો આપશ્રીની
અનુમતિ મળતાજ હું આપ સમક્ષ આવી હાજર થઈશ
અને એ કાર્યને કાજે, મારા પ્રભુને કાજે તથા પ્રભુજીના
સત્તાનોને કાજે યેઃ યેઃ ફરી ભીષ્મ માગવામા પણ હું
જરાકે લજવાઇશ નહિ વિશેષ વિચાર તથા શ્રીવિશ્વનાથની
પ્રાર્થનાપૂર્વક આ વાતપર આપ આપનુ સઘળુ ધ્યાન આપશે
મારા અભિપ્રાયમા તો જો આ અતિ અકપટ, વિદ્વાન,
સત્યલોભૂત તંત્રુ સન્યાસીગણુ સ્થાન તથા સહાયના અભાવે
શ્રીરામકૃષ્ણનો આદર્શભાવ સિદ્ધ ન કરી શકે તો તે આપણા
દેશના હુર્ભાગ્યજ સમજવા

૧૧-જો એમ કહો કે "તમે સન્યાસી લોકો છો, તમારે
વળી આ મકેળ વાસના કેવી ?" તો હું કહીશ કે, હું શ્રીરામ
કૃષ્ણનો દાસ છું-તેઓશ્રીનુ નામ તેઓશ્રીની જન્મ તેમજ
સાધનભૂમિમા દૃઢપ્રતિષ્ઠિત કરવા કાજે તથા તેઓશ્રીના
શિષ્યગણના માધનમા અણુમાત્ર સહાયતા કરવા કાજે જો
મારે ચોરી કે 'ઠેકાઈટી' કરવી પડે તો તેમ કરવાને પણ હું
રાજી છું આપશ્રીને હું પરમ આત્મીયતરીકે સમજી છું,
આપને સઘળુ જ કહીશ એટલા માટેજ હું ફરી કવકતા
જાઓ છું આપને મેં આવતા પહેલા સઘળુ કહેલુ જ
છે, જેમ ધ્યાનમા આવે તેમ કરશે

૧૨-દક્ષીણની ખાતર જો આપ એમ કહો કે, કાગી
આદિ સ્થાનમા આવવુ વધારે સુગવટભર્યું થઈ પડ્યો તો
તેના જવાબમા હું આપને જણાવીજ ગયો છું કે, તેઓશ્રી
ની જન્મભૂમિમા, તેઓશ્રીની સાધનભૂમિમા જો સમાધિ
નહિ થાય તો તે કેવા પન્તિાપની વાત કહેવાશે! જગ
ભૂમિની અવસ્થા બહુજ શોચનીય છે ત્યજ દોને કહે છે,
એનુ તો એ દેશના લોકોને સ્વપ્નુ પણ નથી કેવળ ભોગ
વિલાસ, ઇદ્રિયપત્તા અને સ્વાર્થપરાયણતાજ એ દેશનાં

અસ્થિમન્ન કોરી રહી છે ભગવાન આ દેશમા વેગવ્ય તથા અસસારિત્વનુ પ્રેરણુ કરો! અહીના લોકમા કઈજ માલ નથી વાઘવ્યપ્રાતવાસીઓમા, વિશેષે કરીને ધનિક વર્ગમા આવા કાર્ય માટે અત્યત ઉત્સાહ છે એવો મને ભરોસો છે એવ્ય લાગે તે ઉત્તર આપશે

— x

×

✕

✕

पत्रांक २१

ભાગખઝાર-કલકત્તા, તા ૬ જુલાઈ ૧૮૬૦

x

✕

✕

X

ગ— તો મને હજી પહેલાના જેવો જ ઢગધડા વિનાનો લાગે છે એનામા કંઈ ફેરફાર થયો નથી, સિવાય કે દેશાટણના થોગે એની મશ્તી અને ઉછૂળલતા કમી થઈ છે અને આપણે માટે તેમજ શુરુદેવમાટે તેનો પ્રેમ વધ્યો છે તે ધીટ છે, બહાદુર છે, પ્રમાણિક છે અને આડગ પણ છે એને ઉપયોગી નર બનાવવા કાળે ખોટ માત્ર મનોબળાયુક્ત કોઈ માર્ગદર્શકનીજ છે એવા કોઈ ઉપદેશકની પ્રતિભા એનાપગ પડતા તે ભકિતભાવપૂર્વક તેને શરણે જવા પ્રેરાશે અને પરિણામે તે એક સગસ નર નીવડશે

✕

✕

✕

x

હું નથી ધારતો કે, તુ કલકતા આવવાની ઉતાવળ કરે
રખડવાનું તે પૂરું કર્યું છે જાણ તે ઠીક થયું, પરંતુ તારે
કરવાની એક ચીજનો હાલ તે પ્રયત્ન સુદ્ધા નથી કર્યો અને
તે એ કે, નિશ્ચયપૂર્વક ધ્યાન ધરવા એસવું જ્ઞાન એવી
વસ્તુ નથી કે તે સહસા પ્રાપ્ત થઈ શકે “ ઉઠ વહાલી દીકરી !
ઉઠ, તારા લગ્નવિધિની સઘળી તૈયારી થઈ ગઈ છે અને તારી
હાજરીની રાહ જોવાય છે” એમ કહી નિદ્રાવશ થયેલી
કન્યાને એકાએક જાગ્રત કરી શકાય છે, તેવી રીતે જ્ઞાનને
જાગ્રત કરી શકાતું હોય એમ હું નથી માનતો માત્ર દૈવ માનવું
છે કે, દેર્ઘ પશુ યુગમા ઘણા યોડાજ માણસો જ્ઞાનને પામે
છે અને તેથી આપણે ઠેક મગ્ણપર્યાંત મથ્યા કરવું જોઈએ-
એને માટેનો યત્ન સતત ચાલુજ રાખવો જોઈએ એ મારી
જૂની પુરાણી રીત છે, સમજ્યા ? આધુનિક સંન્યાસીજ્ઞાનના

તત વિચે તો હું બહુ સારી રીતે જાણું છું. શાન્તિ અને સામર્થ્ય તમને મળે એવી મરી આશિષ છે

x

x

x

x

આદ્યમોક્ષનાં હવાપાણી તમને કેવાં લાગે છે ? સ-એ અગર તારે કોઈએ અત્રે આવવાની જરૂર નથી. ઘણા માણસો એ એકત્ર રહેવામાં ક્ષયદો થો ? આત્માનું કલ્યાણ ન કરાય તો પછી શા કામનું ? અહીં તહીં બટકયા કરવાની મૂર્ખાઈ મા કર્યો-તે બધું ઠીક છે, પણ વીર બનો.

निर्मलमोहा जितसंगदोषा अप्यात्मनित्या विनिवृत्त कामाः ।
द्वन्द्वैर्विमुक्ताः सुखदुःखसंज्ञैर्गच्छन्त्यमूढाः पदमव्ययं तत् ॥

(ગીતા અ. ૧૫, શ્લો. ૫)

‘ અહંકાર અને મોહથી રહિત, સંગદોષને છૂતનારા, પરમાત્માના સ્વરૂપને વિચાર કરવામાં સદા તદ્દલીન રહેનારા તથા કામનાઓ જેમની અત્યંત નિવૃત્ત થઈ ગઈ છે અને સુખદુઃખનાં જોડકાથી જેઓ બિલકુલ મુક્ત થયેલા છે એવા સુત્ર જનો-જ તે અવિનાશી પરમપદને પામે છે ’

અગ્નિમા ભૂટકો મારવાનું તમને કોણ કહે છે ? સાધના ને માટે હિમાલય જો તમને અનુકૂળ ન જણાય તો પછી ખીજે કપાક જાઓ. ઉપરાધાપરી આટલા બધા પ્રયત્નો પૂછવા એ કેવળ દુર્બળ મનનીજ નિશાની છે. ઊંઠ, ઓ પરાક્રમી પુરુષ ! તું જાગૃત થા અને ભેરાવર બન ! કામ, કામ, કામ ને બસ કામ કંઈ જાઓ ! મથો, ખૂળ મથો ! બસ, હાલ તો એજ.

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૨૨

અ-મેર, ૧૪ એપ્રિલ, ૧૮૯૧

x x વિશુદ્ધ અને નિઃસ્વાર્થી બનવાનો યત્ન કરો-
એમાજ બધો ધર્મ સમાયલો છે x x x x

પત્રાંક ૨૩

આળુ, ૩૦ એપ્રિલ ૧૮૯૧

પેલા બ્રાહ્મણ બટુકને ઉપનયન સંસ્કાર આપ્યો ? તમે સંસ્કૃતનો અભ્યાસ કરો છો કે ? ક્યાંસુધી આવ્યા ? મને લાગે છે કે, તમોએ પ્રથમ લાગ તો પૂરા કર્યો હશે.... તમારી શિવપૂજામાં તો તમે દક્ષ છો ને ? જો ના હો તો તેમ થવાને પ્રયત્ન કરજો. “પ્રભુ” સામ્રાજ્ય પ્રથમ ખોલો. ચાને પ્રભુમય બનો, એટલે જીજ્ઞાં બધુંજ તમોને આવી મળશે.” ઈશ્વરને અનુસરો અને તમારી સર્વ ઇચ્છાઓ સફળ થશે.....બંને સેનાપતિ સાહેબોને મારાં રુનેહાભિનંદન કહેશે. તેઓ મોટા હોદ્દાદાર હોવા છતાં મારા જેવા એક અકિંચન ફકીરપ્રતિ બહુ મમતા રાખતા હતા. વત્સો ! ધર્મનું રહસ્ય ખાલી સિદ્ધાંતોમાં નહિ, પણ આચરણમાં રહ્યું છે. ભલા થવું અને ભલાઈ કરવી-એજ ધર્મ-સર્વસ્વ છે. ‘પ્રભુ, પ્રભુ’ એમ આરડયા કરનારો માણસ ખરો ધાર્મિક નથી, પણ જે એ પરમ પિતાની ઇચ્છાનુસાર વર્તે છે તેજ ખરો ધર્મિષ્ઠ છે. મારા અલવરી સુવકા ! તમારી મંડળી બહુ સારી છે અને મને આશા છે, કે ઘણા નજદીકના ભવિષ્યમાં તમારામાંના ઘણા જણ સમાજના શણગારરૂપ અને માતૃભૂમિને આશીર્વાદ સમાન થઈ પડશે. એજ.

તા. ૬. ૬દાય કોઈ કોઈ વાર સંસારચક્રના ઉઝરડા લાગે તો તેથી ગભરાતા ના; થોડાજ સમયમાં તે ફગાઈ જશે અને ધણી સઘળાં સારાં વાનાંજ થશે.

પત્રાંક ૨૪

મુંબઈ તા. ૨૦ મી, સપ્ટેમ્બર ૧૮૯૨

પ્રિય પંડિતજી મહારાજ,

આપનો પત્ર મને સમયસર મળ્યો છે, મારી લાયકાત વગર મને શા માટે આટલો બધો વખાણવામાં આવે છે તે સમજાતું નથી. પ્રભુ ઈસુએ કહ્યું છે કે “એક સિવાય જીજ્ઞાં કોઈ નિર્દોષ નથી, અને તે ઈશ્વર છે.” જીજ્ઞા તો

તેને વાપરવાના માત્ર સાધનો (હથિયારો) છે “ઈશ્વરની કીર્તિ” મહાન હોય ” અને જે માણસ તેને યોગ્ય હોય તેને તે મળે, પણ મારા જેવો કે જેનામાં તેને માટે યોગ્યતા નથી તેને તે ઘટતી નથી ચાકરની લાયકાત તો તેના પગાર જેટલી પણ નથી, અને એક ફકીરને તો ખાસ કરીને કોઈ પણ પ્રકારની સ્તુતિ કે માનપર હક્ક નથી, કારણ કે જો તમારો નોકર માત્ર પોતાની ફરજ જ અદા કરે તો શું તમે તેના વખાણ કરશો ?

× × × પડિતજી ! સ— અને મારા ઋષિદેસરે મને સ્નેહપૂર્વક સલાચો છે તે જાદલ તેમનો ધણોજ આભાર થયો છે

હવે હું તમને કંઈક ખીલુજ કહીશ હિંદુઓના મગજ હમેશા અનુમાન અને કલ્પના કરવામાં પ્રવીણ હોય છે, પણ જા સર્વ કલ્પના અને અનુમાનપરથી કોઈ ખાસ એક સર્વમાન્ય વાત, અથવા પરિણામ, અથવા કારણ તારવી કાઢવામાં પ્રવીણ નથી આપણા સર્વ દર્શનોમાં (તત્ત્વજ્ઞાનમાં) જારીકમાં જારીક અને માથુ પકવી નાખે એવી દલીલો જોવામાં આવે છે આપણે એક સિદ્ધાંત લઈએ છીએ, અને તે ખરો છે એમ માનીએ છીએ પછી તેના પર આપણે દલાવો કર્યા કરીએ છીએ, પણ આ સિદ્ધાંત જેટલો જાણીશ (છોકરમત) હોઈ શકે તેટલો હોય છે, છતાં આપણે કદી તેની સત્યતા જાખત વિચાર કરતા નથી તે ખરો છે કે ખોટો છે તેની આપણે તપાસ કરતા નથી આથી આપણી પાસે કોઈ પણ પ્રકારના સ્વતંત્ર વિચારો નથી, અને આટલા મોટા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રો કે જે નિરીક્ષણ અને કલ્પના તેમજ અનુમાનને વ્યવહારમાં મૂકવાની શક્તિના ફલરૂપ છે તેનો આપણામાં અભાવ છે જામ હોવાનું કારણ શું ?—તેના કાણું જે છે—આપણા દેશની આબોહવામાં પ્રચલિત ગરમી રહેતી છે આ ગરમીના સળગાવી સ્વાભાવિકપણે પ્રવૃત્તિ કરતા માણસને શાંતિ અને ચિંતન વધારે અનુકૂળ અને પ્રિય થઈ પડે છે અને આથી જાણ્યો ઉપદેશકતરીકે ફરના પ્રવાસ કે ગમુદ્રપર્મટન કરવાનું માથે લેતા ન હતા

× જેમની પાસે તેમજો પાણિનીનું મહાભાષ્ય વાંચ્યું હતું

તે સમયમાં સમુદ્રપર્યટન કરનારા અને લાંબા દૂર દેશના પ્રવાસ કરનારા લોકો હતા ખરા, પણ આ લોકો તો લગભગ વેપારીવર્ગના હતા. તે સમયે જે લોકોએ ઉપદેશને માત્ર ધંધાતરીકે જ સ્વીકારેલો હતો તેમને વધારે ધન પ્રાપ્ત કરવાની તૃષ્ણા જાગી હોવાથી માનસિક વિકાસ કરવાની તેમની બધી શક્તિ મારી ગઈ હતી. આથી તેમનાં નિરીક્ષણોથી લોકોનાં જ્ઞાનમાં વૃદ્ધિ થવાને બદલે તે જ્ઞાન અપોગતિમાં પડ્યું. કારણ કે તેમનાં નિરીક્ષણો (અવલોકનો) ખરાબ હતાં અને તેમની વાતો અતિશયોક્તિ ભરેલી તેમજ કપોલકલ્પિત રીતે મારી મચાડીને જોવી રીતે ભ્રાંસાડવામાં આવી હતી કે તેના અસલ સ્વરૂપને ઓળખવું જ અશક્ય થઈ પડ્યું.

આ પરથી આપ સમજી શકશો કે, આપણે પ્રવાસ કરવો જોઈએ, આપણે દૂરનાં મુલકોમાં જવું જોઈએ, બીજાં દેશોમાં સમાજની વ્યવસ્થા શી રીતે ચાલે છે તે આપણે જોવું જોઈએ; અને જો આપણે એક વાર ફરીથી પ્રજાતરીકે ઉભા થવું હોય તો બીજી પ્રજાઓના મનમાં અત્યારે શું ચાલી રહ્યું છે તે જાણવું જોઈએ અને તે જાણવાને તેમની સાથે આપણે તદ્દન સીધો અને સ્વતંત્ર સંજોગ રાખવો જોઈએ. વળી સર્વથી મહત્ત્વનું તો એ છે કે, આપણે બીજાં લોકો પર ભુલમ કરતાં અટકવું જોઈએ. આપણે કેટલી બધી હાસ્યાસ્પદ દશામાં આવી પડ્યા છીએ ! જો કોઈ બંગી અથવા ઢઠ આપણી પાસે બંગી અથવા ઢઠતરીકે આવશે, તો જાણે તે કોલેરા કે એરી જંતુ ન હોય તેમ આપણે તેને પૂતકારી કાઢીશું, પણ એજ બંગી અથવા ઢઠ બાપ્ટીસ્ટ (ખ્રિસ્તીધર્મમાં દાખલ થતી વખતે કરવામાં આવતી ક્રિયા) લીધા પછી અને રામલો કે મગનો મટીને મિ. જોન અથવા દાઉદ ચયા પછી જો તે કોઈ પણ હિંદુને ત્યાં જશે તો હું નથી ધારતો કે તે તેને ખુરશી નહિ આપે અથવા તેની સાથે હસ્તાધૂનન (ગ્રેકહેન્ડ) ન કરવાની હિમંત ધરે. આથી વધારે અધોગતિ હોવી કેટલી શક્ય નથી. અને તમે જુઓ તો ખરા ! આ પાદરીઓ દક્ષિણમાં શું કરી રહ્યા છે ! લાખોની સંખ્યામાં તે હલકી વર્ણના લોકોને વટલાવે છે; અને સમસ્ત હિંદુસ્તાનમાં ધર્મોચાર્યોના

જુ-મ નીચે સૌથી વધારે ચગદાયેલા એવા ગ્રાવજકારના
 રાન્યમા-કે વ્યા જમીનનો દરેકે દરેક કટકો ખાદ્યોની
 માલીકીનો છે, અને સ્ત્રીઓ-અરે! રાન્યકુટુબની હોય છતા
 પણ ખાદ્યોની આથે તેમની રખાવ (રાખેલી સ્ત્રી-ઉપપત્ની)
 તરીકે રહેવામા માન સમજે છે, તે રાન્યમા લગભગ ચોથો
 ભાગ ખ્રિસ્તી બન્યો છે અને તેમા હું તેમને દોષ નથી દેતો
 ટેવીડ અને જેસીમા તેમનો ભાગ ક્યા છે? ક્યારે? ક્યારે?
 ઓ પ્રભુ! મનુષ્ય મનુષ્યનો સાધ જનશે? આપનો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૨૫

ખેત્રી, તા ૨૭ મી એપ્રિલ ૧૮૯૩

પ્રિય ડૉક્ટર,

તમારો પત્ર હમણાજ મળ્યો. મારા જેવા નાલાયકને
 માટે તમારો પ્રેમ જોઈને હું ધણીજ આભારી થયો છું બિચારા
 બ-એ પોતાનો પુત્ર ગુમાવ્યો છે તે જાણીને હું બહુજ
 દિલગીર છું “પ્રભુએ આપ્યો હતો અને પ્રભુએ લઈ લીધો છે
 પ્રભુનું નામ આશિષમય હો” આપણે તો માત્ર એટલુંજ જાણી
 એ છીએ કે, કોઈ પણ વસ્તુ નાશ પામતી નથી અથવા નાશ
 પામી શકતી નથી આપણે માટે માત્ર આધીનતા જ સર્જાયેલી
 છે-શાત અને અપૂર્ણ આધીનતા જે સરહદ સૈનિકને તોપને
 માટે જવાનો ટુકડા કરે, તોપણ તેને ફરિયાદ ક-વાનો
 કે એક અક્ષર પણ બળવાનો અધિકાર નથી, હક નથી
 ને હયાતુ પ્રભુ બ-ને તેના હુ ખમા દિવાસો અને શાંતિ
 આપે, અને મદા હયાતુ એવી જગજગનીના અતર પ્રત્યે
 તેને વધારે ને વધારે નજીક લઈ લાય એવી મારી પ્રાર્થના છે

સમુદ્રના પ્રવાસ માટે તો મેં જામી તૈયારી સુબધથી
 કરી લીધી છે બી-ને કહેજે કે, જા સાહેબ અથવા
 મા-ના ગુરભાઈઓ માગ કાર્યમા કદી અડચણ કરેજ નહિ,
 રાત્ર માહેબનો તો મારાપર અપાર પ્રેમ છે

સર્વં છટ વસ્તુસ્થિતિના આપનાર પ્રભુ આપને અહો આ
 અને તે પછી પણ સુખી રાખે એવી પ્રાર્થના ક-નાર

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૨૬

પ્રિય બંધુ,

“માતાના ઉદરમાંથી જેવો નગ્ન આવ્યો છું તેવો નગ્ન ત્યાં જઈશ; ઈશ્વરે આપ્યું અને તેણેજ લઈ લીધું. પ્રભુની મરણ !” આ કથન એક વૃદ્ધ ચાહુદી સંત પુરુષે જ્યારે ભારે વિપત્તિઓ તેના ઉપર આવી પડી ત્યારે કહેલું છે, અને તે સાચુંજ છે. આ કથનમાં જીવનની કસોટી રહેલી છે, પ્રથમ વાવાઝોડું થાય છે ત્યારે સમુદ્રનાં મોજાં જમીન ઉપર ધસી આવે છે; પણ તેના મધ્યમાં તો અનંત શાંતિ, ગંભીરતા અને અપાર આનંદનું સામ્રાજ્ય રહેલું હોય છે. “જેઓ દુઃખ આવી પડતાં રહેન કરે છે તેઓ સુખી છે; કારણ કે તેઓનું સાંત્વન પરમેશ્વર કરે છે.” આ કથનનો હેતુ એ છે કે, આપત્તિની ક્ષણોમાં હૃદય નિરાશ અને શૂન્ય થઈ પડી જાય છે. શોક, દુઃખ અને નિરાશાના ભારથી આપું જગત આપણને તણ નિરાધાર મૂકીને ચાલ્યું જતું હોય એવો ભાસ થાય છે. સર્વ સૃષ્ટિ કેવળ દુઃખનો અલેખ કિલ્લો હોય એવું જણાય છે; અને એ વખતેજ આંતરદષ્ટિ ખુલે છે, પ્રકાશ એકાએક ઝળહળે છે, સ્વપ્નસૃષ્ટિ નાશ પામે છે અને અંતર્મુખતા થતાં પ્રકૃતિના લબ્ધ રહસ્યસમીપ આપણે જઈએ છીએ ત્યારેજ—જેમ ભાર ખડું વધવાથી નાનકડાં વહાણો ડબે છે તેમ દુઃખનો ભાર વધે છે; ત્યારેજ અસત્ય કલ્પનાજાળ ફર થઈ જાય છે અને તે બુદ્ધિવાન, બળવાન અને યુરવીર મનુષ્ય તે અનંત, સર્વદા પરમાનંદમય એવા જીવનને—તે અનંત પરમાત્મા કે જેને જુદા જુદા દેશમાં જુદા જુદા નામથી બોલવામાં અને પૂજવામાં આવે છે તેને પ્રત્યક્ષ જુએ છે. * અને ત્યારેજ જે બેડીઓ દુઃખના ઘરરૂપ દેહ સાથે બંધાઈ રહેલી હોય છે તે થોડા વખત માટે તૂટે છે, અને પછી બંધનરહિત એવો આત્મા પરમપદને પ્રાપ્ત થાય ત્યાંસુધી ઉંચો ઉંચો ચઢ્યા કરે છે. “તે પ્રદેશમાં દુષ્ટો દુઃખ દઈ શકતા નથી અને થાકી ગયેલાઓ શાંતિ મેળવે છે.” બંધુ ! દિવસ અને રાત પ્રભુપ્રાર્થના છોડીશ નહિ. સદા-

કાળ તારી ઇચ્છા પ્રમાણે થશે, એવું કદાચ વગર રહીશ નહિ, કારણકે આપણું કર્તવ્ય 'આ જોમ કેમ છે ?' એવા એવા પ્રશ્નો કંવાનું નથી, પરંતુ તે કાર્ય કરવાનું અને તેમાં પ્રાણ દેવાનું છે—અર્થાત્ આપણું કર્તવ્ય તો દેહ રહો કે બાળો, પણ પ્રભુપ્રત્યે દૃઢ ભાવ રાખી કાર્ય કરવામાં છે.

ઓ પ્રભુ! તારા નામને ધન્ય છે, અને તારીજ ઇચ્છા સધળે પ્રવર્તે પ્રભુ! અમે બાળીએ છીએ કે, અમારે શનિ થવાનું છે પ્રભુ! અમે સમજીએ છીએ કે, જગદબાનોજ હાથ અમાના પર છાપ મારે છે, અને "આત્મા તો બળવાન છે, પણ દેહ નિર્બળ છે પ્રેમજનક પ્રભુ! જે શાંતિની ઉદા સીનતા તું શીખવે છે તેની સામે હૃદયમાં બ્યાપી રહેલું દુઃખ સુદ કરે છે ઓ પ્રભુ! તું કે જેણે તારા બધા પરિવારને શાંતચિત્તે તારી નજર સામે નાશ પામતાં ભોંચા છે તેવું બળ અમને આપ પ્રભુ! આવ, તેજ મહાન શિક્ષક થઈને શીખવ્યું છે કે, સિપાઈએ એક પણ રૂકડાટ વગર હુકમ માન્ય કરવો જોઈએ પ્રભુ! આવ, અભ્યુત્થાના સારથિ! આવ અને જેમ તે તેને શીખવ્યું હતું તેમ મને પણ શીખવ કે 'મય્યેય મન આઘત્સ્વ મયિ શુદ્ધિ નિવેશય ।' એટલે કે તાગમાં સર્વસ્વ અર્પણ કરવું એજ આ જીવનને ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ ઉદ્દેશ છે, કે જેથી કરીને પ્રાચીન સતોની પેઠે હું પણ તારામાં દૃઢ ભાવ રાખીને ત્યાગવૃત્તિથી કહું કે હૃદય ધીરપ્નાર્પણમસ્તુ ।

ધીર આપને શાંતિ આપે એવી પ્રાર્થના કરનાર
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૨૭

પ્રિય એક—

x x મારે તમારે માટે માત્ર એકજ શબ્દ કહેવાનો છે તમે એ સતત સ્મરણમાં રાખજો કે, કદાચ હું તમને ફરીથી ન પણ મળી શકું નીતિમાન થજો, બહાદુર થજો, સદા આનંદી થજો—અણીશુદ્ધ ચાત્રિવાન, મનુષ્યો પૈકી ધર્મના સિદ્ધાંતો માટે નમ્રમી મનુષ્યો કરી નહિ કાયર માણસોજ પાપ કરે છે, બહાદુરો કદી પાપ કે તા નથી, અરે !

મનથી પણ પાપ કરતા નથી દરેક માણસને, મિત્રને કે દુશ્મનને-દરેકને આહવાનો પ્રયત્ન કરજો તમે મરદ બનજો અને જે તમારી સલાહ નીચે છે એટલે કે આગ-, કે- અને આઈ- એમને મરદ બનાવજો તેમને ચારિત્રવાન અને દયાવાન બનાવજો મારા બાળકો! તમારે માટે કોઈ પણ ધર્મની આવશ્યકતા નથી માત્ર નીતિ અને શૌર્ય! કાયરતા ન જોઈએ, પાપ ન જોઈએ, કેસુર ન જોઈએ, કમતાકાત ન જોઈએ અને બાકીની દરેક વસ્તુ આપોઆપ તમારે માટે ચાલી આવશે x x આર-ને કહી તમારી સાથે નાટકશાળામાં અથવા એવા બીજા- માણસોને નિર્બળ બનાવી દે એવા-સ્થાનોમા લઈ જશો નહિ અથવા એકલા જવાની પણ તેને રજા આપશો નહિ
તમારો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૨૮

પ્રિય આર-, કે- અને આઈ-

મારા બાળકો! તમે યાદ રાખજો કે, માત્ર નૌમદો અને કાયરોજ પાપ કરે છે અને તે છુપાવાને જૂઠું બોલે છે બહાદુર માણસો હમેશા ચારિત્રવાન હોય છે. ચારિત્રવાન થવાનો પ્રયત્ન કરજો, બહાદુર થવાનો પ્રયત્ન કરજો, અને દયાળુ થવાનો પ્રયત્ન કરજો

તમારો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૨૯

ચોકોહામા તા ૨૦ મી જુલાઈ ૧૮૯૩

પ્રિય એ-, બી-, છ- અને મારા સર્વ મદ્રાસી મિત્રો,

મારી અહીંની હિલચાલના સમાચાર હમેશા આપને ન આપવા માટે આપ મને ક્ષમા કરશો અહીંઆ દરેક માણસ હમેશા કંઈક ને કંઈક કામમા ગુથાયેલો હોય છેજ અને ખાસ કરીને મારા જેવા માટે કે જેને પોતાની સાથે સામાન શી રીતે રાખવો અને તેની સલાહ શી રીતે લેવી તે વાતનું જરાપણ જ્ઞાન નથી મારી શક્તિનો મોટો ભાગ તે એમાજ ખર્ચાઈ જાય છે ખર્ચખર્ચ, આ માથાકૂટ ઘણીજ જખરી છે મુખ્યથી અમે કોલબો બદરે આવી પહોંચ્યા છીએ

લગભગ આખો દિવસ અમારી સ્ટીમર બંદરમાં જ પડી ગઈ, આ વક્રનો લાજ લઈને અમે સ્ટીમરમાંથી ઉતરીને શહેર ભેળવે માટે ગયા. ગાડીમાં બેસીને ગલીમાં અને રસ્તાઓમાં અમે ફર્યા, પણ મને તેમાંથી માત્ર એક જ વસ્તુ યાદ રહી અને તે એક મંદિર છે, જેની અંદર નિર્વાણુસમયની આરામ લેવી સ્થિતિમાં લગવાન શુદ્ધની એક પ્રચંડ મૂર્તિ હતી. x x x

બીજો સુકામ અમે પીનાંગ કર્યો. સમુદ્રકાંઠે મલાયા દ્વીપકલ્પની મધ્યમાં એ શહેર આવેલું છે. મલાયાના સર્વ રહેવાસીઓ મુસલમાન છે. આ લોકો પ્રાચીન સમયમાં ચાંચીઆ (દરિયામાં લૂંટનાર) તરીકે ઘણાજ પ્રસિદ્ધ હતા, અને દરેક વેપરીને તે જમ જેવા લાગતા હતા; પણ આ જમાનામાં કુંજરો (લુચ્ચક આગગોટો) અને તોપોની શોધખોળ થવાથી તેમને નિરુપદ્રવી થયા. શોધવાની જરૂર પડી છે. પીનાંગથી સિંગાપોર જતાં રસ્તામાં સુમાત્રાના પરંતોનાં ઉંચાં શિખરો અમારા ભેવામાં આવ્યાં. કેપ્ટને અમને કેટલાંક સ્થળો બતાવ્યાં, કે જે સ્થળો ચાંચીઆઓને પ્રિય હતાં અને જ્યાં આગળ તે લોકો સંતાઈ રહેતા હતા. સિંગાપોર રોઈટસ મેટલમેન્ટની રાજ્યધાનીનું મુખ્ય શહેર છે.

સિંગાપોરમાં એક સુંદર બોટાનિકલ ગાર્ડન (વનસ્પતિ સંગ્રહાલય) છે. તેની અંદર કેટલાંક ઘણાંજ સુંદર તારવૃક્ષો આવેલાં છે. ‘પ્રવાસીના તાડ’ એવા નામથી પ્રસિદ્ધ થયેલા સુંદર પંખા જેવા તાડ અહીં પુષ્કળ ઉગે છે. બ્રેક્ટના નામનાં વૃક્ષો તો ઠેરઠેર માલુમ પડે છે. જે પ્રમાણે મદ્રાસમાં ફેરીઓ પુષ્કળ મળે છે, તે પ્રમાણે અહીંનાં સુપ્રસિદ્ધ મેંગોરટીન નામનાં પુષ્કળ વૃક્ષ ઉગે છે, પણ ફેરીની મજા તો જુદીજ છે. રેખાની આટલી નજીક છતાં અહીંના લોકો મદ્રાસના લોકો કરતાં અડધા પણ સ્વામ વર્ણના નથી. સિંગાપોરમાં એક સુંદર સંગ્રહસ્થાન પણ આવેલું છે.

આ પછી હોંગકોંગ શહેર આવે છે. અહીં આવે છે ત્યારે ચીનમાં આવ્યા હો એમ તમને તન્તજ લાગે છે. અહીંનાં ચીનનું મહત્ત્વ સર્વોપરિ છે. દરેક મધ્યરી, દરેક વ્યાપાર તેમનાજ હાથમાં હોય એમ દેખાય છે. હોંગકોંગ એ આબેહુલ ચીન છે. સ્ટીમરે લંગગ નાખ્યું કે તન્તજ

સેંકડો ચીનાઓ તમને કિનારા પર લઈ જવાને પોતાની હોડીઓ લઈને તમારી આસપાસ ફરી વળે છે. આ હોડીઓને બબ્બે સુકાન હોવાથી તેનો દેખાવ વિચિત્ર લાગે છે. આ હોડીવાળો પોતાના કુટુંબ સાથે હોડીમાં જ રહે છે. સુકાન પર લગભગ ઘરઘણિયાણી જ હુમ્મશાં ભેસે છે. એક સુકાન તે હાથવડે ચલાવે છે અને બીજું સુકાન પગવડે ચલાવે છે, અને સોમાં નબ્બાણું ટકા તો આ સ્ત્રીની પીઠ પર ઝોળીમાં લટકાવેલું એક નાનું બાળક તમારા જોવામાં આવશે. અને તે એવી રીતે લટકાવવામાં આવે છે, કે જેથી એ નાના ચીનાઈ બાળુના હાથપગ છૂટા રહે છે. જ્યારે તે સ્ત્રી સુકાન ચલાવતી હોય, અથવા કોઈ બારે વજનની વસ્તુઓ ખસેડતી હોય, અથવા એક હોડીમાંથી બીજી હોડીમાં નવાઈ-ભરી સફાઈથી ફેલી જતી હોય છે, ત્યારે પેલો નાનો લિહંગ-ચંગ (બાળક) મજેથી માતાની પીઠ પર પડ્યો પડ્યો પોતાના નાના હાથપગ આમતેમ હલાવ્યા કરે છે. એ દૃશ્ય જોઈને આપણને ઘડીક વિચિત્ર આનંદ થાય છે. ત્યાં ફટીમ લાંચ (વરાળથી ચાલતી હોડી) અને હોડીઓની એટલી તો ધમાલ હોય છે કે દરેક પળે આ નાના લિહંગચંગનું માથું અને તેની લાંબી એટલી બધાની કચ્ચુંબર થઈ જવાનો સંભવ હોય છે; પણ આ વાતની તેને જરા પણ દરકાર નથી. આ ધાંધલવાળી જીંદગીની તેને જરાય પરવા હોય એમ લાગતું નથી. ઘણીજ ઉઘોગી એવી તેની માતા થોડા થોડા સમયને અંતરે જે એખાની રાટલી તેને આપે છે, તે શાંતિથી ખાતો ખાતો મોજથી નાનો લિહંગચંગ પડ્યો રહે છે. ચીનાઈ બાળકો પૂરેપૂરાં ફિલ્સૂફ (તત્ત્વજ્ઞાની) હોય છે અને એટલી નાની ઉંમરે તેઓ શાંતિથી કામે વળગી જાય કે જે ઉંમરે આપણા હિંદનાં બાળકો ભાગ્યે ભાંખોડીએ ચાલતાં હોય છે. આવશ્યકતા કહો કે જરૂરીઆત કહો તેનું તત્ત્વજ્ઞાન તે ઘણીજ સારી રીતે શીખેલાં હોય છે. હિંદીઓ અને ચીનાઓ સુધારામાં જે આટલા બધા પાછળ છે તેનું મુખ્ય કારણ તેમની અત્યંત ગરીબાઈ છે. દરરોજની જરૂરી-આત અને આવશ્યકતાજ પૂરી પાડવી તેમને માટે એટલી મુશ્કેલ હોય છે કે બીજી બાળતોનો વિચાર કરવાની

તેમને કુરસદજ મળતી નથી.

હોંગકોંગ શહેર ઘણું જ સુંદર છે. તે ટેકરીઓને મથાળે અને તેના ઢોળાવપર બાંધવામાં આવેલું છે. હોંગકોંગમાં જેને 'સીટી' તરીકે ઓળખવામાં આવે છે તેના કરતાં હોંગ-કોંગ 'ટાઉન' તરીકે ઓળખાતો ભાગ વધારે શીતળ છે. અહીં આગળ લગભગ સીધી ઉંચાઈમાં ટેકરીને મથાળે જતી ટ્રાન્કે છે, જેને વરાળના બળથી તારનાં ફોરકાંવડે ઉપર ખેંચવામાં આવે છે.

અમે હોંગકોંગમાં ત્રણ દિવસ રહ્યા, અને પછી કેન્ટોન (કંતાન) શહેર જોવાને ગયા, જે નદીના મુખ તરફ હરિયા-કિનારેથી એ'શી માઈલને અંતરે આવેલું છે. અહીં આગળ એટલી બધી ધાંધલ અને ધમાલ હતી કે ન પૂછો વાત ! અસાધ્ય હોડીઓ લગભગ નદીના પાણીને તો ઢાંકી જ દે છે. આ હોડીઓ કંઈ વેપારને માટેજ હોય છે એમ નથી, પણ આમાંની સેંકડો તો ઘરતરીકે રહેવાના કામમાં આવે છે. તેમાંની કેટલીક તો ઘણી જ સુંદર અને મોટી હોય છે. ખરી રીતે તો, આ બે કે ત્રણ મગલાનાં મકાનો જ હોય છે. તેમની આબુખાબુ એટલા પણ હોય છે અને વચ્ચે રસ્તા પણ બનાવેલા હોય છે. આ બધું જ તરતું હોય છે.

ચીનની સરકારે પરદેશીઓને વસવાને માટે ખાસ જમીન આપેલી છે ત્યાં અમે ઉતર્યા. અમારી ચારે બાજુ નદીને બંને કિનારે માઈલોના માઈલ સુધી કંતાન શહેર વસેલું છે. ઉછળતો, ધૂધવતો, બળે કે માનવસમુદ્ર ન હોય અને તેની આટલી બધી વસ્તી છતાં, આટઆટલો ઉદ્યોગ છતાં તેના જેવું ખીચું ગંદું શહેર મેં દીડું નથી. આપણા હિંદુસ્તાનમાં શહેરો ગંદાં હોય છે તેવા અર્થમાં હું અહીંની ગંદકીની વાત કરતો નથી; કારણ કે ચીનની સરકાર કચરાના એક તરણાને પણ નકાસું જવા દેતી નથી. હું જે ગંદકીની વાત કરું છું તે ચીનના વતનીઓની છે. આપણને તો એમ જ લાગે કે ચીનએજે બળે નાહવાના સોગન ખાધા છે, હરેક મકાનનો દુકાનતરીકે ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, અને રહેવાના કામ માટે તો છેક ઉપરનો માળજ વપરાય છે. રસ્તાઓ ઘણા જ સાંકડા હોય છે, તે એટલે સુધી કે રસ્તે

ચાલતાં જાને તરફની દુકાનોને તમારાથી અડી જવાય છે. હથ ડગલાં ચાલે કે માંસ વેચનારની દુકાન તો હોયજ. તેમાં કેટલીક દુકાનો એવી પણ હોય છે, કે જ્યાં ફતરાતું અને બિલાડાનું માંસ વેચાય છે. અલબત્ત, આ ફતરાતું અને બિલાડાનું માંસ તદ્દન ગરીબવર્ગનાજ લોકો ખાય છે.

ચીનાની સ્ત્રીઓ કદી બહાર જોવામાં આવતી નથી. ઉત્તરદિગ્દશ્યનાના લોકો પ્રમાણે તેમનામાં પણ સખ્ત રીતે પરદો પાળવાનો રિવાજ છે. માત્ર મધૂરવર્ગની સ્ત્રીઓજ બહાર જોવામાં આવે છે. આ લોકોમાં ઘણીક વારે આપણને આપણાં નાનાં બાળકોના પગ કરતાં પણ નાના પગવાળી સ્ત્રીઓ જોવામાં આવે છે. આટલા નાના પગ હોવાથી તેમને ચાલતાં પણ ક્ષતિ નથી, અને તે ચાલે છે એમ પણ કહેવાય નહિ. તે તો માત્ર ફરે છે એમજ કહેવાય.

હું ચીનાઓનાં કેટલાંક મંદિર જોવાને ગયો હતો. કેન્ટોનમાં જે મોટામાં મોટું મંદિર છે તે ચીનનો બાદશાહ જેણે પોતાના પાંચસો અનુયાયી સાથે પ્રથમ ખોદધર્મની હીલા લીધી તેના સ્મરણાર્થે બાંધવામાં આવ્યું છે. અલબત્ત, મધ્યમાં છુદ્ડ લગવાનની મૂર્તિ રાખવામાં આવી છે, બીજે તબક્કે એનાથી નીચે બાદશાહની મૂર્તિ બેસાડવામાં આવી છે, અને તેમની જાણે પાણી તેના અનુયાયીઓની હાર બેસાડવામાં આવી છે. આ બધી મૂર્તિઓ લોકોમાંથી સુંદર રીતે કાતરી કાઢેલી છે.

કેન્ટોનથી અમે પાછા હોંગકોંગ આવ્યા અને ત્યાંથી જાપાન આવ્યા. પ્રથમ અમે નાગાસાકી આગળ લંગર કર્યું. અમે માત્ર યોરાકેજ કલાકને માટે ત્યાં ઉતર્યા હતા અને ગાઢીમાં બેસીને સહેરમાં ફરી આવ્યા. કેટલો બધો ફરક ! જાપાનીસ પ્રજા દુનિયામાં સૌ કરતાં વધારે સ્વચ્છ પ્રજા છે. દરેક વસ્તુ સ્વચ્છ અને સુંદર હોય છે. તેમના સ્ત્રી લગભગ બધાજ ઘડોળા, સ્વચ્છ, સીધા અને દુરસ્ખ ધીવળા હોય છે. તેમનાં નાનાં મકાનો રમકડાં જેવાં સુંદર લાગે છે. દરેક સહેર અને જામડાની પાછળ પાછળ નામના વૃક્ષથી ઢંકાયેલી ટેકરીઓ આવી રહી હોય છે અને તેથી સુંદરતામાં એક વધારો થાય છે. તેમનાં ઠીજણાં શરીર, સુંદર ચામડી, વિચિત્ર

પહેરવેશ, તેમની ચાલવાની રીત, બોલવાની રીત અને હાલસાવ, એ બધું જ વિચિત્ર હોય છે જાપાન એ સુદર રમ્ય ચિત્રને યોગ્ય ભૂમિ છે લગભગ દરેક મકાનની પાછળ બગીચો હોય છે તેમા જાપાનીસ ફેશન પ્રમાણે નાના નાના છોડવા સુદર રીતે ઉગાડેલા હોય છે નાના નાના ફૂલના ક્યારાઓ, બનાવટી બહેળાઓ અને તે પર પરચરના નાના નાના સુદર પૂલો આવેલા હોય છે.

નાગાસાકીથી હું કૌણી આંચો, અને સ્ટીમર છોડી દઇને જાપાનનો અંદરનો પ્રદેશ જોવાના હેતુથી હું જમીન માર્ગે (ખુશકી) ચોકોહામા આંચો. દેશના અંદરના ભાગમા આવેલા એમના ત્રણે મોટાં શહેર મેં જોયા. ઓસાકા શહેર એ મોટામા મોટું માલ ઉત્પન્ન કરનારું સ્થળ છે તેમા ઘણા કારખાનાં આવેલા છે અને યુદ્ધ માલબને છે, બીજું કિયોટો એ પ્રથમ રાજધાનીનું શહેર હતું અને ત્રીજું ટોકિયો શહેર, જે હાલની રાજધાનીનું શહેર છે ટોકિયો શહેર કલકત્તાથી લગભગ બમણું મોટું છે અને વસ્તી પણ બમણી છે.

પાસપોર્ટ (પરવાના) વગર કોઇ પણ પરદેશીને જાપાન ના અંદરના પ્રદેશમા જવા દેવામા નથી આવતો.

હાલની વસ્તુસ્થિતિને યહોચી વળવાને માટે જાપાનીસો પૂરેપૂરા જાગ્રત થઈ ગયા છે તેમનું સૈન્ય સંપૂર્ણ તાલીમ ભર્યું છે આ સૈન્યમા જાપાનીસ ઓફિસરની રોધ પ્રમાણે બનાવવામા આવેલી તોપો રાખવામા આવી છે આ તોપો દુનિયાના બીજા કોઇ પણ દેશની તોપો કરતા ઉતરે એમ નથી પોતાનું નૌકાસૈન્ય પણ આ લોકો વધારતા જાય છે એક જાપાનીસ ઇજનેરે બનાવેલી એક માઇલ લાંબી ટનલ (જમીનની અંદર બનાવેલો યુગલો) પણ મેં જોઈ.

દીવાસળી બનાવવાના કારખાના ખરેખર જોવા લાયક છે પોતાને જોઇતી દરેક વસ્તુ પોતાનાજ દેશમા બનાવવાનો તેમણે નિશ્ચય કર્યો છે ચીન અને જાપાન વચ્ચે વ્યવહાર અને વ્યાપાર ખેડતી આગબોટોની એક જાપાનીસ કંપની છે, અને તે યોડા વખતમા મુજબ અને ચોકોહામા વચ્ચે વ્યાપાર શરૂ કરવાની ઇચ્છા રાખે છે x

x દરે તો જાપાની આગબોટો દુનિયાની સફર કરે છે

મેં પુષ્કળ મંદિરો જોયાં. લગભગ દરેક મંદિરમાં
કંઠલાક સંસ્કૃત શ્લોકો પ્રાચીન ખંગાળી લિપિમાં લખેલા
જોવામાં આવે છે. અહીં આગળ માત્ર થોડાક સાધુઓજ
સંસ્કૃત જાણે છે; પણ તે ઘણાજ બુદ્ધિશાળી છે. આ ભિલુ-
સાધુઓમાં પણ વર્તમાન યુગના સુધારાએ પ્રવેશ કરેલો છે.
જાપાનના લોકો વિશે મારા મનમાં શું શું છે તે એક ટુંકા
પત્રમાં જણાવવાની ખારી શક્તિ નથી. માત્ર મારી એવી ઈચ્છા
છે કે, હિંદુસ્તાનના આપણા સંખ્યાબંધ યુવાનોએ દરવર્ષે
જાપાનની મુલાકાત લેવી જોઈએ.

જાપાનીસના મનમાં તો હજી હિંદુસ્તાન સ્વપ્નસ્રષ્ટિ
છે, કે ત્યાં બધું ઉચ્ચ, પવિત્ર અને સૌંદર્યયુક્ત છે. અને
તમે, તમે શું છો?.....જીવનભર બકવાદ કર્યા કરનારાઓ,
મિથ્યાપ્રલાપ કરનારાઓ, તમે શું છો? આવો, અને આ
જાપાનીસ લોકોને જુઓ, અને પછી શરમથી તમારાં મોઢાંને
હુપાવી દો. અરે! તમારી સમસ્ત જાતિજ એસીઓ(મુસ્લ)
ની બનેલી છે. તમે અહીં જાવો તો તમારી જાતિ બ્રહ્મ
ધર્મ જાય; અહા! તમારી પવિત્રતા ચાલી જાય. વહેમ અને
મૂર્ખાઈભરેલી રૂઢિ અને માન્યતાઓનો જાળો માથાપર
રાખીને તમે યુગયુગથી બેસી રહ્યા છે. આ જાળો દરેક પળે
અને દરેક ક્ષણે વધતોજ જાય છે, તેનું તમને જ્ઞાન નથી.
સ્પૃશ્ય અને અસ્પૃશ્ય, ગ્રાહ્ય અને અગ્રાહ્ય વગેરેની
ચર્ચામાં તમે સેંકડો વર્ષ ગુમાવ્યાં છે, અને હજી ગુમાવો
છો. સામાજિક રૂઢિનાં બંધનોએ તમારામાંથી માણસાઈ
નાબુદ કરી છે અને હજી તમને પામ્યામાં કંઈ જાય છે; પણ
તમને અંધારોને તેનું જ્ઞાન નથી. આટલું બધું છતાં તમે
અત્યારે શું છો?.....કોઈ અંગ્રેજનું બનાવેલું પુસ્તક લઈ તેને
ગોખતાં ગોખતાં નદીકિનારે કે કોલેજના પરડા પર ચાંટા
મારો છો. તમે તે ગોખજુવટી કરો છો; કારણ કે ગુલામોના
દેશમાં ઉછરેલા તમે, તે સ્વતંત્ર અંગ્રેજને સમજી શકતા
નથી. પણ તમારે તે સમજવાની જરૂરજ ક્યાં છે? તમારી
મહાનમાં મહાન ઈચ્છા તો ફક્ત રૂ. ૩૦)ની નોકરી મેળવ-
વાની હોય છે, અને એથી વધારે થાય તો વધીલ જનો.
બસ, તમારી ઈચ્છાની-તમારી મહત્ત્વકાંક્ષાની અહીં હદ આવે
! વિ. ૧૯

છે. તેથી વધારે ઉંચે જોવાની-જવાની તમારા જેવા શુભાભી-
ની તાકાત નથી હોતી. અરે! તમારા વિદ્યાર્થીઓની દશા
તો જુઓ! બાઈ બી. એ. નો અભ્યાસ કરે છે, શરીર પર
લોહીનું ટીપું નથી, આંખો ઉંડી પેસી ગઈ છે, ઘેર પા
રખન છોકરાં અને નમાલી એવી માંદલી સ્ત્રી રોટલાના ટુકડા
વાસ્તે ટળવળે છે! આવી તમારા દેશના વિદ્યાર્થીઓની દશા
છે. અરે! શું સમુદ્રમાં એટલું પાણી નથી કે તમારાં
કોલેજનાં પુસ્તકોને, તમારા યુનિવર્સિટીના ગ્રંથાલોને,
હીપ્પોમાને અને તમને બધાંને ડૂબાવી શકે? જાઓ, જો
એટલું પાણી હોય તો ડૂબી મરો.

આવો, મિત્રો! એક વાર મરદ બનો. તમારી ઉત્પત્તિ-
માં, તમારા કલ્યાણમાં આડે આવતા આચાર્યોને, બટ્ટા-
ચાર સાધુઓને અને મહંતોને ઉંચકીને ફેંકી દો. કારણ
કે તે લોકો કદી સુધરવાના નથી. તેમનાં હૃદયો કદી વિશાળ
થવાનાં નથી. તમારા વહેમ અને તમારા અજ્ઞાનપરજ એ
લોકો સહેલ સપાટા કરે છે, તેથી તમને (બહુ તો શુષ્ક
વેદાંત શીખવે છે અને ચારિત્ર સંબંધી પાયાભૂત) જ્ઞાન
મળે એમ તેઓ કદી ઇચ્છતા નથી. માટે એ આચાર્યોને,
એ ધર્મને નામે ધર્મીંગ ચલાવનાર સેતાનોને પ્રથમ જડ-
મૂળથી ઉખેડીને ફેંકી દો.

આવો, મિત્રો! બાઈઓ! એક વાર શુભાભીની જાલુર-
ને તોડીને ફેંકી દો. કુવામાંના હેડકા ન રહેતાં બહાર આવીને
વિશાળ જગતને જરા જુઓ કે પ્રભુઓ કેવી આગળ
વધી રહી છે!

શું તમે આર્થ છો? શું તમે હિંદી છો? શું તમને
આર્થ સંસ્કૃતિ પ્રિય છે? જો હોય તો આગળ આવો,
નમાલી આગ્રાઓ અને નિર્માલ્ય ભાવનાઓનો ત્યાગ કરો;
અને તમારા હિંદુસ્તાનને માટે, તમારી આર્થ જાતિને માટે,
અરે! સમસ્ત માનવજાતિના કલ્યાણને માટે, વધારે ઉંચા
આદર્શને માટે અને વધારે પવિત્ર કાર્યને માટે પ્રયત્ન કરો,
યુદ્ધ કરો; જે જે લોક આપણ પટે તે આપણ. પાછા વળીને
ન જુઓ, પ્રિયમાં પણ પ્રિય હોય તેને ખાતર પણ પાછા ન
વળો; આગળ વધો, આગળ વધો, આગળ વધો!

હિંદુસ્તાન અત્યારે લોગ માગી રહ્યું છે. તેને ઓછામાં ઓછા એક હજાર યુવાન માણસોનો—માણસોનો, જનાવરોનો નહિ પણ ઉદાગ, શુદ્ધ, અંતઃકરણવાળા એક હજાર યુવાનોના લોગની જરૂર છે. આપણા વહેમોને અને અંધશ્રદ્ધાને તોડવાને માટેજ ઇશ્વરી સંકેતથી બ્રિટિશ સત્તા સ્થપાઈ અને તે કાર્યમાં મદદ કરવાને માટે મદ્રાસેજ પ્રથમ માણસો આપ્યાં હતાં. હવે ઇશ્વરના એક નવા અને પવિત્ર સંકેતને માટે—ગરીબને પ્રેમ—ભૂખ્યાંને અન્ન અને—અસણુને જ્ઞાન મળે તેને માટે—આહુતિ આપવાને મદ્રાસ કેટલા માણસો આપવા તૈયાર છે ?

યુગયુગથી ચાલી આવતા બુદ્ધિને કરીને માણસો માણસ મટીને પણ જની ગયા છે, તેમને ફરીથી મનુષ્ય બનાવવાને માટે સર્વશ્વનો લોગ આપવાને કેટલા તૈયાર છે ?

તમારો વિવેકાનંદ

તા. ૬. આ વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખજો કે, કામ શાંતિપૂર્વક, ખંતપૂર્વક અને મૌનપણે કરજો. છાપાંઓમાં પ્રસિદ્ધ કરી નામના મેળવવાના ધતિંગમાં પડશે નહિ.

વિ.

પત્રાંક ૩૦

ખીઝી મીડોઝ, મેટકાફ માસ.

તા. ૨૦ મી ઑગસ્ટ ૧૮૬૩

પ્રિય બંધુ,

આપનો પત્ર કાલે મળ્યો. મેં જાપાનથી લખેલો પત્ર તમને મળી ગયો હશે. ઉત્તર પાસિફીકને રસ્તે થઈને હું જાપાનથી વાનકુંવર પહોંચ્યો. ઠંડી પુષ્કળ પડતી હતી અને મારી પાસે ગરમ કપડાં ન હોવાથી મારે ઘણું કષ્ટ મહન કરવું પડ્યું; પણ ગમે તે પ્રકારે હું સહિમલામત વાનકુંવર પહોંચ્યો, અને ત્યાંથી કેનેડા થઈને શીકાગો ગયો. ત્યાં હું લગભગ દરરોજ મેળામાં જતો હતો. આ મેળો (પ્રદર્શન) ઘણું પ્રચંડ હતો અને તે જોવાને વાસ્તે ઓછામાં ઓછા દશ દિવસ થાય છે. શીકાગોમાં હું લગભગ બાર દિવસ રહ્યો. બી—એ જે બાઈની સાથે મારૂં ઓળખાણ કરાવ્યું હતું

તે અને તેમના પતિ શીકાગોના ઉંચામાં ઉંચા વર્ગના માણસો છે, અને તે લોકો મારા તરફ ઘણાજ માયાળુ હતા. ત્યાર પછી હું શીકાગોથી બોસ્ટન આવ્યો. મી. એલ-બોસ્ટન સુધી મારી સાથે હતા. તેઓ પણ મારી સાથે બહુજ માયાથી વર્તતા હતા.

અહીં મારે જે ખર્ચ કરવો પડે છે તે લયંકર છે. દરરોજનો ખર્ચ લગભગ એક પાઉન્ડ (આશરે પંદર રૂપિયા) આવે છે; તેમ એક સીગારેટ લેવા જાયો તો તમને લગભગ આઠ આના પડે છે. અમેરિકન લોકો એટલા શ્રીમંત છે કે તેઓ પાણીની પેટે પૈસા ખર્ચે છે. દુનિયાની કોઇ પ્રજા તેમની હરિફાઇ ન કરી શકે તેથી કાયદા-કાનુન બનાવીને તે લોકો યીજોના બાવ ફરજિયાત ઘણાજ મોંઘા રાખે છે. દરેક મજૂર લગભગ નવથી દશ રૂપિયા પેદા કરે છે અને તેટલા ખર્ચી નાખે છે. ત્યાંથી નીકળતી વખતે જે કદપના-મુદ્રિ મેં રચી હતી તે તદ્દન નાશ પામી છે. મારે તો અહીં અશક્યતા સામેજ યુદ્ધ કરવાનું છે. અહીંથી નાસી ઇટીને હિંદુસ્તાન આવતા રહેવાનું કંઈ સેંકડો વાર મન થયું હશે, પણ હવે મેં નિશ્ચય કરી લીધો છે અને ઇશ્વરનો એવોજ સંકેત હશે એમ મને લાગે છે, મને આમાં કંઈ માર્ગ સૂઝતો નથી, પણ ઇશ્વરને તો તે માર્ગ માલુમ છેજ. મારે મારા સ્થાનપર દૃઢ રહેવુંજ જોઈએ. પછી સફળતા મળેા યા ન મળેા. મરણાંતે પણ મારે આ કાર્ય કર્યેજ ઇટકો છે.

હાલમાં હું બોસ્ટન પાસે આવેલા એક ગામડામાં એક બાઇને ત્યાં મહેમાનતરીકે રહું છું. અકસ્માતજ આગ-ગાડીમાં આ બાઇ સાથે મારે જોળખાણ થઇ હતી. તેજે મને પોતાને ત્યાં આવવાનું નિમંત્રણ આપ્યું, અને મેં એ આમંત્રણનો સ્વીકાર કરી લીધો. કારણ કે એમાં અમને બંનેને એક પ્રકારનો લાભ રહેલો છે. એ બાઇની માથે રહેવાથી દરરોજનો મારા ખર્ચનો એક પાઉન્ડ બચી જાય છે, અને તેને એ લાભ યાય છે કે, પોતાના મિત્રોને બોલાવી ને હું જાણે હિંદુસ્તાનની કોઈ અગ્રયણ વસ્તુ ન હોઈ એમ મને પ્રત્યંનતરીકે તે જતાવે છે. આ બધું મારે સહન કરીજ લેવું જોઈએ. ભૂખમરો, ઠંડી અને મારા વિચિત્ર

પોપાકથી રસ્તામાં બોલાતી મારી હુરરરે—આ બધાંની સામે મારે ટકી રહેવાનું છે; પરંતુ મારા વહાલા દોસ્ત ! મહાન પરિશ્રમ અને મહાન દુઃખ સહન કર્યા વગર મહાન કાર્ય કદી થયાં નથી.

✠ x x વળી એ પણ ધ્યાનમાં લેવું ઘટે છે કે, આ દેશ ખ્રિસ્તી લોકોનો છે. તેમના પર એ સિવાય બીજા કોઈ સંસ્કાર કે બીજી કોઈ પણ અસર નથી; અને હું પણ બીજા કોઈ પંથ કે સંસ્થાઓની દુશ્મનાવટની જરા પણ દરકાર કરતો નથી. હું અહીં આગળ કુમારી મેરીનાં બાળકોની મધ્યમાં વસ્યો છું, અને ભગવાન ઈસુ મને અવશ્ય મદદ કરશેજ. અહીંના લોકો હિંદુધર્મના ઉદાત્ત વિચારોને તેમજ નાઝરેયના પયગંબર તરફના મારા પ્રેમને બહુજ પસંદ કરે છે. ગેલીલીના મહાન નરે જે આદેશ કરેલો છે તેની વિરુદ્ધમાં મારે કંઈજ કહેવાનું નથી, એવું હું તેમને જણાવું છું. હું ખ્રિસ્તીઓને એટલુંજ કહું છું કે, જે સ્થાન તમે ઈસુને આપે છે તેવુંજ સ્થાન હિંદુસ્થાનના મહાપુરુષોને પણ આપો. અને મારું કહેવાનું આ લોકો બરોબર-સમજી શકે છે.

શિયાળો હવે નજીક આવતો જાય છે અને મારે હરેક પ્રકારનાં ગરમ કપડાંની જરૂર પડશે. અહીંના વતનીઓને જેટલાં કપડાં જોઈએ છીએ તેના કરતાં આપણને વધારે કપડાંની જરૂર પડે છે.....

મારા દોસ્ત ! સાંભળ. હિંમત અને ધીરજ ધારણ કર; કારણકે હિંદુસ્તાનમાં આપણે હાથે મહાન કાર્ય થવાનાં છે. શ્રદ્ધા રાખ, અને આપણેજ તે ઠાર્યો કરીશું. આપણેજ કે જે ગરીબ છીએ, તિરસ્કૃત છીએ, અને એનું દુઃખ અનુભવથી સમજીએ છીએ, તેજ મહાન કાર્યો કરી શકીશું. નહિ કે.....

ગઈ કાલે શિકાગોમાં એક રમુજી ઘટના બની. ક—ના રાજા અહીં આવેલા હતા. શિકાગોના કેટલાક લોકો તેમને “બડે જાવ મહેરબાન” બનાવવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા. મેળામાં (પ્રદર્શનમાં) આ રાજા સાથે મારી મુલાકાત થઈ હતી, પણ મારા જેવા ગરીબ ફકીર સાથે વાત કરતાં તેમના જેવા

મહાન પુરુષને નાનમ લાગી હતી. આ મેળામાં એક ચક્રમ લેખનો દક્ષિણી બ્રાહ્મણ નખવડે બનાવેલાં ચિત્રો વેચવાનો ધંધો કરતો હતો. અહીં આગળ પણ તેણે પહેર-વેશમાં ધોતીજ રાખેલી હતી. આ મરાઠા બ્રાહ્મણે છાપાં-ઓના રિપોર્ટરોને રાજાં માટે ઘણીઘણી વાતો કહી નાખી કે “એ રાજા તો હજી વર્ણનો છે, આ રાજાઓ બધા માત્ર ગુલામોજ છે અને લગભગ પોતાનું બધું જીવન નીતિશ્વર માર્ગમાં ગાળે છે. વગેરે, વગેરે.” અને અમે-રિકન છાપાંઓના એડીટરો કે જે લોકો સચ્ચાઈ(1)ને માટે પ્રસિદ્ધ છે, તેમની દાનત આ ખબરપત્રીની વાતને મહત્ત્વ આપવાની હતી. આથી તેમણે બીજે દિવસે હિંદુસ્તાનથી આવેલા એક જ્ઞાની માણસના વર્ણનથી—એટલે મારા વર્ણનથી—કાલેમો ભરી ભરીને છાપી નાખ્યાં, અને જે શબ્દો હું સ્વપ્નમાં પણ બોલ્યો ન હતો તેવા શબ્દો માગ મુખમાં મૂકીને મને આરમાન સુધી ચઢાવી દીધો; અને પેલા મરાઠા બ્રાહ્મણે રાજા માટે જે જે ટીકા કરી હતી, તે પણ મેંજ કરી હતી એમ જણાવી દીધું. આનું પરિણામ એ આવ્યું કે, શિકાગોની સભાએ ઘણીજ ત્વરાથી તે કે—ના રાજાનો ત્યાગ કર્યો. મારાજ દેશબંધુ સામે મારોજ ઉપયોગ કરીને અમે-રિકાના એડીટરોએ પોતાનું કામ સફાઈથી સાધી લીધું. તે ગમે તેમ હોય પણ આ પરથી એટલું તો સાબીત થાય છે કે, આ દેશમાં આડંબર અને ભપકા કરતાં જુદાંને વધારે માન મળે છે.

ગાંધી કાલે સ્ત્રીઓના કેદખાનાની સુપરિન્ટેન્ડન્ટ મિસિસ.... અહીં આત્યાં હતાં. આ કેદખાનાને તે લોકો કેદખાનાતરીકે નથી ઓળખાવતાં, પણ તેને સુધાગિણી શાળા- (વેફરમેટરી સ્કૂલ) તરીકે ઓળખાવે છે. અમેરિકાની સઘળી ભવ્ય વસ્તુઓમાં આ એક ઘણીજ ભવ્ય વસ્તુ છે. અહીંના કેદીઓની સાથે ઘણીજ મમતાથી વર્તવામાં આવે છે. ઘણી કાળજીથી તેમને સુધારવામાં આવે છે. આ શાળામાં માણસ એક કેદીતરીકે અને ગુન્દેગારતરીકે આવે છે, પણ ત્યારે તે બહાર જાય છે ત્યારે તે એક આબરૂદાર અને પ્રમાણને ઉપયોગી એવા ગૃહસ્થતરીકે જાય છે. આ

સંસ્થા એટલી સુંદર અને એટલી ઉપયોગી છે કે તે જાતે જોયા વગર તેનો ખ્યાલ તમને આવેજ નહિ.

પણ જ્યારે આપણે આપણું હિંદુસ્તાનનાં ગરીબ અને પતિત લાઈખહેનોને માટે શું કર્યું છે, તેનો વિચાર કરીએ છીએ, ત્યારે મારું અંતઃકરણ દુઃખથી ચીરાઈ જાય છે. હિંદુસ્તાનના ગરીબોને અને પતિતોને સુધરવાની, ઉત્તમ માર્ગે ચઢવાની તકજ મળતી નથી. ગરીબોનો, નીચી વર્ણના લોકોનો, પાપીઓનો હિંદુસ્તાનમાં કોઈ મિત્ર નથી. તેમને કશી મદદ મળતી નથી. તે લોકો ગમે તેટલો પ્રયત્ન કરે પણ તેમનાથી ઉંચે ચઢાતુંજ નથી. દિવસે દિવસે તે લોકો વધારે ને વધારે અધોગતિને પામતા જાય છે. કૂર સમાજ તરફથી તેમના પર દુઃખ અને જુદમનો વરસાદ વરસાવવામાં આવે છે; પણ આ ફટકા ક્યાંથી પડે છે તેની પણ તેમને ખબર નથી. અરે! પોતે પણ મનુષ્યો છે તેટલુંજ તેમને લાન રહ્યું નથી, અને આનું પરિણામ તેજ ગુલામી. થોડાંક વર્ષોથી વિચાર કરનારા માણસોને આ વાત સ્પષ્ટ સમજાઈ છે. પણ કમનસીબે તેમને એમ લાગ્યું કે, આ બધા દુઃખનું કારણ માત્ર હિંદુધર્મજ છે. અને દુનિયામાં એક મહાનમાં મહાન જોવા હિંદુધર્મનો નાશ કર્યા વગર આ દશા સુધારી શકાય એમ નથી.

પણ મિત્ર! તું મારી વાત સાંભળ. ઈશ્વરની કૃપાથી મને આ વાતનો લેહ સમજાયો છે, કે આમાં ધર્મનો કંઈ પણ દોષ નથી. ઉલટું તમારો ધર્મ તો તમને એમજ શીખવે છે કે, જગતમાં તમારોજ આત્મા બધે વસી રહ્યો છે, અને જુદાં જુદાં રૂપ ધારણ કરીને તમે પોતેજ બધે વિચરી રહ્યા છો. ત્યારે આમ થવાનું કારણ શું? કારણ એટલુંજ કે, તમારાં અંતઃકરણો સૂકાઈ ગયાં છે, તેમાં દયા કે મમતા રહી નથી, તેથી તમારો ધર્મ તમને જે શીખવાડે છે, તેનો વ્યવહારમાં અમલ ન કરતાં, પોથીમાંનાં રિંગણાં પેઠે માત્ર પોથીમાંજ રહેવા દો છો. શું આમાં ધર્મનો દોષ છે? પ્રભુએ એક વખત લગવાનું બુદ્ધનો અવતાર ધારણ કરીને ગરીબ, દુઃખી અને પાપીઓને માટે શું કર્યું, તેમના પર કેવી દયા, કેવો પ્રેમ રાખ્યો તે તમને ખતાવ્યું; પણ તમે તે ધ્યાનમાં રાખ્યું નહિ.

તમારા ધર્મગુરુઓએ એક મૂર્ખાઈભરેલી વાત ઉપજાવી કાઢી કે, ખોટો ધર્મ સ્થાપીને અસુરોને લલચાવવાને માટે જ ભગવાને અવતાર ધારણ કર્યો હતો. અવળત, આ વાતમા પણ સત્ય તો રહેલું જ છે, અને તે એ જ કે, ભગવાનના ઉપદેશમા જેમણે વિશ્વાસ કર્યો તે અસુરો નથી અને ન હતા, પણ ખરા અસુરો તો આપણે જ છીએ, કે જે તેમના સત્ય ઉપદેશમા વિશ્વાસ અને શ્રદ્ધા કરતા નથી.

જે પ્રમાણે ભગવાન ઇસુનો તિરસ્કાર કરવાથી યાહૂદી લોકોને આજે ઘરબાર વગર બીખારીની પેઠે બટકવું પડે છે અને દરેક પ્રજાનો જીવન સહન કરવો પડે છે, તે જ પ્રમાણે તમારા મહાત્માઓના અને તમારા ધર્મના આદેશને ન માનવાથી તમે આજે ગુલામીમા સડી રહ્યા છો. જે કોઈ પ્રજા તમારા ઉપર રાજ્ય કરવા માટે તે પ્રજાની ગુલામી સ્વીકારવાને તમે હમેશા તૈયાર રહો છો.

અરે જીવનભગારો ! તમને એવું જ્ઞાન નથી કે જી મ અને ગુલામી એ એક જ વસ્તુની બે બાજુ છે જે માણસ જી મ કરે છે તેને ગુલામી પણ લોગવ્યે જ છૂટકો છે ગુલામ અને જીવનભગાર એ બે એક જ વસ્તુ છે.

પોલીસરીમા સમુદ્રમવાસ બાળત આપણે એક પહિત સાથે સાજે ચર્ચા કરતા હતા તો વાત બી- અને છ-ને કદાચ યાદ તો હશે જ એ પહિતના બેવકૂફીભરેલા હાવભાવ અને “કદાપિ ના” મને હમેશા યાદ રહેશે એ લોકોને એમ જ્ઞાન હોય એવું લાગતું નથી કે, દુનિયાની મરખા મણીમા હિંદુસ્તાન તો એકમાત્ર નાનો ધરખો ટુકડો છે, અને વ્યાપે આ ટુકડામા રહેતા તેત્રીસ કરોડ જનુઓને (માણુઓને) આપસઆપસમા લડતા અને એકબીજા પર જી મ કરતાં દેખે છે ત્યારે દુનિયા તેમના તરફ તિરસ્કારની દૃષ્ટિથી જુએ છે, અને તેમને ધિક્કારે છે.

આ વસ્તુસ્થિતિ તો મિઠાવ્યે જ છૂટકો, પણ મહાન હિંદુધર્મનો નાશ કરવાથી આ બંને એમ નથી એ તો હિંદુધર્મના મહાન અને પવિત્ર મિદ્ધાતોને શ્રદ્ધાપૂર્વક વ્યવહાર મા મૂકવાની, અને તેની સાથે બુદ્ધિવાદથી સંપૂર્ણ વિકાસ પામેલ, એવા બુદ્ધધર્મની દયા અને પ્રેમનું મિશ્રણ કરવાથી જ

બની શકે એમ છે.

એક લાખ સ્ત્રી અને પુરુષોની આજે જરૂર છે. જેના હૃદયમાં પવિત્રતાનો અભિ હમેશાં પ્રજ્વલિત હોય, પરમ-કૃપાળુ પ્રભુમાં જેને અનંત શ્રદ્ધા હોય, ગરીબ, પતિત અને પગતળે છુંદાતા માનવો માટેના પ્રેમથી જેમનાં હૃદયમાં વનરાજ કેસરીનું બળ, હિંમત અને નિઠરતા આવેલાં હોય, એવાં એક લાખ સ્ત્રીપુરુષોની જરૂર છે. આ લોકો મદદ, સહાનુભૂતિ, સામાજિક બળવો અને ઉદ્ધારનો આદેશ આપતા આપતા દેશના એક છેડાથી તે બીજા છેડા સુધી ફરી વળશે અને દરેકને સમાનતા શું છે એ શીખવશે.

જગતમાં બીજો કોઈ એવો ધર્મ નથી કે જેણે હિંદુ-ધર્મ જેટલી ભવ્યતા અને ગંભીરતાથી મનુષ્યજાતિની સમાનતાનો આદેશ આપ્યો હોય; અને છતાં આશ્ચર્યની વાત એ છે કે, બીજો કોઈ એવો ધર્મ નથી, કે જે હિંદુધર્મ પ્રમાણે ગરીબો અને પતિતોની ગરદનપર છુરી ચલાવતો હોય. પણ પ્રભુએ મને દીવા જેવું સ્પષ્ટ દેખાડી આપ્યું છે કે, આમાં ધર્મની કસુર નથી. જે પ્રમાણે ખ્રિસ્તીધર્મમાં ફેરીસીઝ અને સેડ્યુસીઝ જેવા ઢાંગી લોકો વસતા હતા, તેમ પ્રમાણે હિંદુ ધર્મમાં ઢાંગી, સ્વાર્થી અને દંભી લોકો વસે છે. આ લોકો પારમાર્થિક અને વ્યાવહારિકતાના બહાના હેઠળ ભુલમ કરવાનાં સાધનો શોધી કાઢે છે, અને ભુલમ કરે છે. માટે તેમાં હિંદુધર્મની કસુર નથી, પણ આ ઢાંગી અને દંભી લોકોની જ કસુર છે.

પણ તું નિરાશ થા મા. શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને ગીતામાં કહ્યું છે કે “કર્મણ્યે વાધિકારસ્તે મા ફલેષુ કદાચન” “માત્ર તારે તો કર્મ કરવાનો જ અધિકાર છે, તેના ફળનો તને કશો અધિકાર નથી.” (મતલબ કે, તું તારો ધર્મ બજાવતો રહેજે અને ફળ માટેની જવાબદારી તું ઈશ્વરપર છોડી દેજે.) એ વાત હમેશાં સ્મરણમાં રાખજે. હે મિત્ર ! હવે તું કમર કસીને તૈયાર થઈ જા. મને તો આ કાર્ય કરવાની પ્રભુની આજ્ઞા થઈ ચૂકી છે. મેં મારું અત્યારસુધીનું બધું જીવન માત્ર દુઃખ અને દર્દની પરંપરાઓમાં જ ગાળ્યું છે—મેં મારાં પ્રિયમાં પ્રિય અને સ્નેહી સ્વજનોને ભૂખે મરી જતાં જોયાં

છે; અને આ બધું મેં જેમને માટે સ્કંદન કર્યું, જેમને માટે તિસ્કાર, અપમાન અને દુઃખ વેડીને હું હાસ્યાસ્પદ બન્યો તે હોઠો પણ મારો તિસ્કાર અને અપમાન કરી માન તન્નુ અવિશ્વાસની નવજન્મી બુલે છે.

હે માન મિત્ર ! આ આખું જગત તો દુઃખનું એક પ્રચંડ કાળખાનું છે, પણ આ કાળખાનું મહાન અને સમર્થ એવા આત્માઓને માટે એક પાઠ્યાળા પણ છે, કે જે પાઠ્યાળામાં આ ૬૦૦૦ આત્માઓ અનંત ધૈર્ય, અનંત પ્રેમ, દયા અને મમતાના ૬૬ શીખે છે. તે ઉપરાંત કદાચ પ્રફુલ્લ તરી પડે, અને એક દણની અંદર આખું વિશ્વ સગી દે, છતાં પણ સલામતીમાન ન થનાર એવું તેમનું આત્મજન પણ અહીંનું કેળવણી છે.

તે હોઠો મારો તિસ્કાર કરે છે, તેમની તો મને માત્ર દયાજી આવે છે; પણ તેનાં તેમની કમુક નથી, કારણ કે એ હોઠો તો હજી ભાગકેજ છે-તદન નાનાં બાળકો છે, પછી ભલે તેમને કદાચ સમાજમાં ઉંચું મ્થ ન આપવામાં આવ્યું હોય.

ખલું, પીલું, સૂણું અને પ્રજા દુઃખનું કન્વી એ સિવાય તેમની દષ્ટિ કદી ઉંચે જતીજ નથી સંસારનું ગાડું નિવ મિતપણે ખેંચ્યા કર્યું. પૈશ્વ કમાવા અને ચંદ્ર સ્વાર્થો માણસોનાં ખોટાં વખાણથી પેતાની જાતને મહાન માની લેવી, તે સિવાય તેમની નજર વધારે ઉંચે જતી નથી. ગરીબ બિચારા મુખી આવડાં ! તેમની નિદ્રામાં કદી ખલેલ પડતું નથી તેમના સંકુચિત નાનાં હૃદયમાં કદી બગવો ઘટો નથી હિંદુસ્તાનની પ્રજાનો મોટો ભગ તે દુઃખમાં કથકાર્થ નહોતો છે, તે અધોગતિના કદવમાં સરી પડે છે, સદીઓના જુગમથી જેમનું મનુષ્યત્વ નષ્ટ થાયું છે, તેનાં દુઃખની ચીસ તેમને કદી સંભળતી નથી.

યુગયુગથી ચલી આવેલી માનસિક, નૈતિક, શારીરિક અને ધાર્મિક શુદ્ધાતીથી, દેવ થવાને અન્વયેત મનુષ્યોને તેમણે પશુ જનવી દોષા છે જગજગતનો સમ પવિત્ર અને પૂજ્ય એવી શ્રીમદ્વિને તેમણે માત્ર પોતાની વિષયવાસનાઓને પોષવાનું મશીન બનાવી દીધી છે, અને અંદરની

જે આશીર્વાદ સમાન હોવી જોઈએ તેને તેમણે નરક સમાન બનાવી દીધી છે. આ વાતનો તેમને સ્વપ્નમાં પણ ખ્યાલ આવતો નથી; પણ જીભ કેટલાકે એવા માણસો છે, કે જે આ જુએ છે. તેમનાં હૃદય દ્રવે છે, તેમનાં અંતઃકરણમાં રક્તનાં આંસુઓ પડે છે. આ લોકો જાણે છે કે, આનો ઉપાય છે, અને ગમે તે જોગે પણ-જીવના જોખમે પણ-આ ઉપાય કરવાને તૈયાર છે. “આવા લોકોને માટેજ પ્રભુનો દરબાર ઉઘાડો છે.” મારા મિત્ર! જ્યાં આગળ ગટરમાં, આવાં કુદ્ર જંતુઓ પોતે ડાંખ મારવાને અને ઝેર ફેલાવવાને તૈયાર છે, ત્યાં આગળ આવા મહાન આત્માઓને પોતાના ઉચ્ચ સ્થાનપરથી નજર કરવા કુરસદ ન હોય એ શું વાજબી નથી?

જે લોકો કહેવાતા ધનવાન છે, તેમનો વિશ્વાસ કરીશ નહિ, તે લોકો તો જીવતા કરતાં સુવેલા વધારે છે. માત્ર આશા તો તમારામાંજ છે-તમારામાં કે જેઓ નમ્ર છે, ઉતરતા છે, પણ પ્રમાણિક છે. માટે પ્રભુમાં શ્રદ્ધા રાખો. સુતસર્વીપણની જરૂર નથી, તે કંઈજ ઉપયોગનું નથી. હુઝી લોકો તરફ મમતા રાખો, અને મદદ માટે પ્રભુને પ્રાર્થના કરો. તે આવશેજ. હર્દલયાં અંતઃકરણથી અને માત્ર આ એકજ આશાથી અવા કહેવાતા શ્રીમંતો અને મહાન માણસોને ઘેર હું અથડાયો છું. અરે! તે એક, બે કે પાંચ વરસ માટે નહિ, પણ બાર વરસ સુધી દેશના એક છેડેથી તે જીભ છેડા સુધી હું આથડાયો છું, અને આખરે ભારે અંતઃકરણથી અડધી દુનિયા ઓળંગીને હું આ વિચિત્ર સુલકમાં આવી પડ્યો છું. ઈશ્વર મહાન છે. તે મને અવશ્ય મદદ કરશેજ. કદાચ એમ પણ બને કે, ભૂખ અને ટાઢથી આ સુલકમાં માફ મૃત્યુ થાય તો, મારા તરફ મિત્ર! ગરીબ, અસાન અને છુંદાયેલા માટેની આ દયા, આ પ્રેમ, આ પ્રાણાંત સુદ્ધ હું તમારે માટે વારસામાં મૂકી જાઉં છું. તમે આ સર્વેજ પાર્થસારથિ (અર્જુનના સારથિ-શ્રીકૃષ્ણ)ના મંદિરમાં જાઓ, અને તેના ચરણમાં મસ્તક નમાવો. તે ગરીબોનો મિત્ર હતો અને નીચ વર્ણના ગોવાળોનો સખા હતો. શ્દ્ર સુલકને આલિંગન આપતાં

ને દાણ પણ અચકાવે નથી, જેણે અમીરઉમરાવોનાં
 આમંત્રણે કરતાં વેશ્યાના આમંત્રણને પસંદ કરી બુદ્ધ
 ભગવાનના અવતારમાં તેનો ઉદ્ધાર કર્યો હતો, તેનાં ચરણ-
 માં તમે મસ્તક ઝૂકાવો અને તમારો ભોગ આપો, આખા
 જીવનનો ભોગ આપો. ગરીબો, પાપી અને કુંદાયલા કે
 જેમને માટે કો વારંવાર જન્મ ધારણ કરે છે, તે ગરીબો,
 પાપી અને કુંદાયલાઓને માટે તમે હસતે મુખે આત્મસમર્પણ
 કરો. તમારા દેશના તેમજ કદાચ માણસો દિવસે દિવસે
 અધોગતિ પામતા જાય છે. તેના ઉદ્ધારને માટે પ્રતિજ્ઞા કરો.
 આ કંઈ એક જ દિવસનું કાર્ય નથી. માર્ગ ઝેરી
 કંટકાથી ભરપૂર છે, પણ ભગવાન કે જેણે પાપીના રથ
 હંકર્યો હતો, તે તમને પણ માર્ગ બતાવવાને સદા સર્વદા
 તૈયાર છે, એ આપણે જાણીએ છીએ. માટે તેનામાં અનંત
 ઘડા રાખીને, તેના નામનું સ્મરણ કરીને આજ સૈકાંણો થયાં
 હિંદુસ્થાનપર જે દુઃખનો ડુંગર લઢાયેલો છે તેને આગ
 લગાવી દો, અને જરૂર તે બળીને ખાખ થઈ જશે. આવો,
 મિત્રો! કામની જલદી શરૂઆત કરો. કારણ કે કામ ધણુંજ
 પ્રચંડ અને મહાન છે, અને આપણે બહુજ વાર લગાવી
 છે. કીર્તિ અને વિજય પ્રભુનાંજ, અને આપણે જરૂર સફળ
 થઈશું. આ મુદ્દમાં સેંકડો અને હજારો ખર્ચી જશે, પણ
 બીજાં સેંકડો અને હજારો આ કામને ઉપાડી લેશે. હું કદાચ
 અહીંનાં નિષ્કુળ થઈને મરી પણ જાઉં, પણ બીજો માણસ
 તરતજ મારું કામ શરૂ કરશે. દેશને કયું દર્દ લાગુ પડ્યું
 છે, તે તમને ખબર છે; તેનો ઉપાય ચો છે, એ પણ તમને
 ખબર છે. માટે ઘડા રાખીને ખંત અને ધીરજપૂર્વક ઉપચાર
 કર્યો જાવો. કહેવાતા શ્રીમંતો અને મોટા માણસો તરફ-
 થી કશી આશા ન રાખશો. જેમનાં હૃદયો મરી ગયાં છે,
 અને જેઓ માત્ર શુદ્ધ બુદ્ધિપરજ જીવન ધારણ કરી રહ્યા
 છે, એવા અંતઃકરણ વગરનાં છાપાંઓ અને માસિકાનાં પાનાં
 ભરનારા લેખકો પર પણ વિશ્વાસ ન રાખશો. ઘડા અને
 સહાનુભૂતિ-જીવંત ઘડા અને જીવંત સહાનુભૂતિનો જરૂર
 છે. ભૂખ નથી, દુઃખ નથી, તાપ નથી, ટાઢ નથી, જીવન કંઈ
 વસ્તુ નથી, મોત કંઈ નથી, એ જો માત્ર જામણા છે. પ્રભુનો

માર્ગ વિજયવંત છે-આગળ કૃત્યકદમ જઠાવો, પ્રભુ આપણે સરદાર છે. કોણ ધવાય છે-કોણ પડે છે, તે જોવાને પાછળ રોકાયો નહિ. પાછળ દૃષ્ટિ પણ કરશે નહિ, આગળ વધો, આગળ વધો. અને તોજ આપણે વિજયને પ્રાપ્ત કરીશું. એક પડશે અને બીજો તેનું સ્થાન લેશે. આ પ્રમાણે આપણે વિજય અવશ્ય છે. પ્રભુ આપણને મદદ કરો.

આ ગામથી હું આવતી કાલે જોસ્ટન જવાનો છું. અહીં આગળ અંબોની એક મોટી કલણ છે. આ કલણ સમાખાઈને ઘણીજ મદદ કરે છે. ત્યાં હું વ્યાખ્યાન આપવાનો છું. પ્રથમ તો મારે જોસ્ટન જઈને કેટલાંક ગરમ કપડાં ખરીદવાંજ પડશે. જો મારે અહીં જીવતા રહેવાની ઇચ્છા હોય તો મારે આ પહેરવેશ પણ ખરીદવોજ પડશે. જ્યારે હું રસ્તામાંથી પસાર થાઉં છું, ત્યારે સેંકડો લોકો મને જોવાને ટોળે મળે છે, એટલા માટે મારે એક લાખો કાળો કેટ પહેરવાની જરૂર છે, અને ભગવી કફની તેમજ ફેંટો તો જ્યારે વ્યાખ્યાન આપું ત્યારેજ પહેરવાની આ લોકો મને સલાહ આપે છે.....લાગવગ વધે અને જોઈતી અસર થાય તે માટે થોડોક સમય અહીં રોકાવાની આવશ્યકતા છે. x x x x

કેનેડા સિવાય અમેરિકાની આગગાડીમાં વર્ગ પાડવામાં નથી આવ્યા; તેથી મારે ફર્સ્ટ ક્લાસમાંજ મુસાફરી કરવી પડે છે. અમેરિકાની આગગાડીમાં માત્ર આ એકજ વર્ગ છે. બીજો એક ક્લાસ છે જેને “યુલ્કમેન્સ” કહેવામાં આવે છે. આ વર્ગમાં દરેક જાતની સગવડ મળે છે. ખાવાની, પીવાની, સૂવાની અરે જાણે તમે તમારા મકાનમાં કે હોટેલમાં રહેતા હો તે પ્રમાણે નાહવાની પણ સગવડ કરી આપવામાં આવે છે; પણ આ વર્ગ એટલો બધો ખર્ચાળ છે કે ફર્સ્ટ ક્લાસ છોડીને હું તેમાં મુસાફરી કરવાની હિંમત કરી શકતો નથી.

અહીં આં સમાજમાં દાખલ થઈને, તમારી વાત લોકોને સંભળાવવી એ ધણું મુશ્કેલ કાર્ય છે. અત્યારે કોઈ પણ માણસ શહેરમાં છે નહિ. દરેક માણસ હવે ખાવાનાં (સમર પ્લેસીસ) સ્થળોએ ગયેલ છે. જ્યારે શિયાળો ખેસશે ત્યારે વિ. ૨૦

તે લોકો પાછા આવશે માટે મારે એટલો સમય રાહ જોવી પડશે આટલાટલો પ્રયત્ન કર્યા પછી હું આ કાર્ય આમ મહેતાઈથી છોડી દેવાનો નથી રોમ કંઈ એક દિવસમા બધાય નહતું હું અહીં છ મહિના રહી શકું એટલી વ્યવસ્થા જો તમે કરી શકો તો મને આશા છે કે, સૌ સારા વાના થઈ રહેશે તે હરમિયાન હું કોઈ જીજ્ઞે રસ્તો શોધી કાઢવાની તૃતીજમા છું

અત્યારે પણ અહીં આ (અમેરિકામા) એટલી બધી ઠંડી પડે છે, કે અમારે સવારે અને રાત્રે લાપવાને માટે દેવતા સળગતો રાખવો પડે છે કેનેહામા તો અહીંના કરતા પણ ઠંડી વધારે પડે છે અહીં તો ઘણી નાની ટેકરીઓપર પણ બરફ જામી ગયેલો જોવામા આવે છે

ધીમે ધીમે હું મારો માર્ગ કરી શકીશ, પણ તે કરવાને માટે આ ઘણાજ ખર્ચાળ દેશમા લાગેા વખત રહેવાની આવશ્યકતા છે હમણા હિંદુસ્તાનમા રૂપિયાની કિંમત વધાન્વાધી આ દેશમા ભારે ગભરાટ ફેલાયો છે, અને ઘણા કરખાના બધ કરવા પડ્યા છે મારે સંભુગી પકડીને રાહ જોવીજ જોઈએ

મારે અત સુધી પ્રયત્ન કરવોજ જોઈએ, અને કહાય હું ઠંડી, ભૂખ અને જિમારીથી અહીં મરી જાઉં તો તમે મારે જાકી રહેલું કામ ઉપાડી લેજો પવિત્રતા, સન્માન અને શ્રદ્ધાનીજ જરૂર છે પ્રથમ તો અમેરિકામા હું મારો પ્રયત્ન કરીશ જો તેમા નિષ્ફળ જઈશ તો ઇંગ્લાંડમા પ્રયત્ન કરીશ, અને જો મને ત્યાં પણ નિષ્ફળતા મળશે તો હું હિંદુસ્તાનમા પાછો આવીશ, અને પ્રભુની ળીજ આશા થાય ત્યાંપ્રધી રાહ જોઈશ

તમારો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૩૧

શિકાગો તા. ૨ જુન ૧૮૯૩

પ્રિય—

મારી નજાઈને લીધે તમને મેં આટલી બધી અડ-
ચણમાં નાખ્યા, તે માટે હું ઘણાજ દિલગીર છું. તે વખતે
મારી પાસે એક પાછ પણ હતી નહિ, પણ હવે તો પ્રભુની
કૃપાથી મને મિત્રો મળ્યા છે. જોરડનની પાસે આવેલા
એક ગામમાં મને ડૉ. રાઈટ સાથે પીછાન થઈ છે. આ ગૃહસ્થ
હાર્વર્ડ યુનિવર્સિટીમાં ગ્રીક ભાષાના પ્રોફેસર છે. તેમણે મારા
તરફ ઘણાજ સહાનુભૂતિ બતાવી અને ધર્મપરિષદમાં જઈ
વ્યાખ્યાન આપવાની આવશ્યકતા આગ્રહપૂર્વક સમજાવી.
તેમની એવી માન્યતા છે, કે એમ કરવાથી અમેરિકાની પ્રજા
સાથે મારો પરિચય થશે. ધર્મપરિષદના કાર્યવાહકો કે
તેની સાથે સંબંધ ધરાવતા કોઈ પણ માણસને હું ઓળ-
ખતો ન હતો, તેથી મારે માટે સઘળી વ્યવસ્થા કરવાની
જવાબદારી ડૉ. રાઈટે પોતે માથે લીધી છે, અને પરિણામે
મારે પાછા શિકાગો આવવું પડ્યું છે. અહીં મને તેમજ
ધર્મપરિષદ માટે આવેલા પૂર્વ અને પશ્ચિમના સર્વ પ્રતિ-
નિધિઓને એક ગૃહસ્થના મકાનમાં ઉતારે આપવામાં
આવ્યો હતો.

જે દિવસે પરિષદનું કામ શરૂ થવાનું હતું, તે દિવસે
સવારે આટલું પહેલે નામના મકાનમાં અમે સર્વ પ્રતિ-
નિધિઓ એકઠા થતા હતા. આ મકાનમાં પરિષદની બેઠકને
માટે એક મોટો મંડપ અને બીજા કામચલાઉ નાના નાના
મંડપો તૈયાર કરવામાં આવ્યા હતા. દરેક દેશના અને પ્રજાના
માણસો ત્યાં આવેલા હતા. હિંદુસ્તાનમાંથી બ્રહ્મોસમાજ
તરફથી મજસુદાર આવ્યા હતા, અને તેમની સાથે મુંબઈવાળા
નગરકર હતા. જૈન ધર્મના પ્રતિનિધિતરીકે શ્રી. ગાંધી આવ્યા
હતા. મિસિસ બીસાન્ટ અને મિ. ચક્રવર્તી ચિચોસોશી તરફથી
આવેલા હતા. આમાંથી મજસુદાર અને હું એ તો જૂના
મિત્ર હતા, અને ચક્રવર્તી મને માત્ર નામથીજ ઓળખતો
હતા. સરઘસના આકારમાં અમને સારે દમામથી પરિષદના

‘એટલું’ પર લઈ જવામાં આવ્યા નીચે એક વિશાળ હાલ (મંડપ) હતો અને ઉપર એક ઘણીજ મોટી ગેલેરી હતી. ઉચ્ચ ફેળવણી પામેલાં અને વિદ્વાન એવાં છ માત્ર હવેર ત્રી પુરોધાથી બધું ચીકાર ભરાઈ ગયું હતું અને ‘એટલું’ પર આખા જગતના વિદ્વાન માણસો એકઠા થયા હતા. અને હું કે જે બહાર મલામાં કદી પણ બોલ્યો નથી તેને દુનિયા માના દરેક દેશમાંથી, અને દરેક પ્રજામાંથી સુનંદાઈને આવેલા વિદ્વાનો અને પંડિતો આગળ આપું વ્યાખ્યાન કરવાનો અમય આવી પડ્યો !! આ પ્રચંડ સભાના કામ કાજની શરૂઆત, હળદળાભરેલા વિધિ, વ્યાખ્યાનો અને સંગીતથી કરવામાં આવી ત્યાર પછી પ્રતિનિધિઓની એક પછી એક ઓળખાણ કરાવવામાં આવી, ત્યાર પછી અનુક્રમે વ્યાખ્યાનની શરૂઆત થઈ. અલ્પજાત, માફ હૃદય તો વૃક્ષપરના પાંદડાની પેઠે અંદર ફફડી રહ્યું હતું, અને મારી છબ તાજવે મોટી ગઈ હતી હું એટલો બધો ગભરાઈ (નર્વસ થઈ) ગયો હતો કે તે સવારે કંઈ પણ બોલવાની મારી હિંમત ચાલી નહિ મજમુદારે સુંદર વ્યાખ્યાન આપ્યું, ચક્રવર્તી પણ સરસ રીતે બોલ્યા, અને બન્નેને લોકોએ તાળીઓથી વધાવી લીધા આ બધા લોકો મંપૂર્ણ તૈયારી કરીને આવેલા હતા અને પોતાની સાથે બાપજો તૈયાર કરીનેજ લાવેલા હતા પણ હું તો તદ્દન મૂર્ખો હતો, અને વ્યાખ્યાનની દશીજ તૈયારી ન હતી પણ મેં મનમાં ને મનમાં દેવી મન્સવતીના અન્નુભા નમસ્કાર કર્યા અને વ્યાખ્યાનપીઠ (એટલું) પર આવીને ઉભો. ટા બેસેજે સભાજનોને મારી ઓળખાણ કરાવી માન વ્યાખ્યાનની શરૂઆત મેં “મારી અમેરિકન બહેનો અને બાઈબો” એ પ્રમાણે કરી આ માંભજીને મિનિટ મુખી કાનને બહેરો દઈ નાખે એવો તાળીઓનો ગગણટ ચાલુ રહ્યો અને ત્યાજે મેં માફ નાનું સ્વસ્તુ વ્યાખ્યાન પૂરું થયું ત્યારે હું તદ્દન ધાકી ગયો હતો. અને લાગતીઓથી માફ અતર ઇંગી - હું હતું. બીજે દિવસે લગભગ દરેક પેપરમાં માફ વ્યાખ્યાન ને દિવસના થયેલા કામકાજમાં સર્વથી ઉત્તમ હતું, એમ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યું વર્તમાનપત્રોના આ લેખથી હું આખા અમેરિકામાં પ્રસિદ્ધ થઈ ગયો ખરે

ખર, જેમ સુપ્રસિદ્ધ શ્રીધરે કહ્યું છે તે પ્રમાણે “મૂકં કરોતિ
વાચાલં” “પ્રભુ મૂંગા માણસને પણ મહાન વક્તા કરી શકે
છે.” ઈશ્વરના નામને ધન્ય છે ! તે દિવસથી હું એક
સુપ્રસિદ્ધ વ્યક્તિ ગણાવા લાગ્યો. અને જે દિવસે મેં
હિંદુધર્મપરતું મારું વ્યાખ્યાન વાંચ્યું તે દિવસે હાલ
પહેલાં કદી નહિ ભરાયેલો એટલો ચિકાર ભરાઈ ગયો. આનો
તમને કંઈક ખ્યાલ આવે તેટલા માટે એક વર્તમાનપત્રમાંથી
માત્ર બેજ લીટીનો અહીં ઉતારો આપું છું:—“જ્યાં નજર
કરે ત્યાં સ્ત્રીઓ, સ્ત્રીઓ, અને સ્ત્રીઓ. એકે એક ખૂણો
તેમનાથી ચિકાર ભરાઈ ગયો હતો. જ્યાંસુધી વિવેકાનંદ-
નો નિબંધ વંચાયો નહિ, અને બીજાના નિબંધો વંચાતા
હતા ત્યાંસુધી તેમણે ધીરજથી વિવેકાનંદના નિબંધની
રાહ જોયાંજ કરી.” વગેરે વગેરે. જો હું તમને અહીંનાં
વર્તમાનોપત્રોમાંથી એના વર્ણનની કાપલીઓ કાપીને મોકલું
તો તમે અજાયબ થશો; પણ તમને તો ખબર છેજ કે,
હું પ્રસિદ્ધિને ધિક્કારનારો છું. માત્ર એટલુંજ જણાવવું
ખસ થશે કે, જ્યારે જ્યારે હું વ્યાખ્યાન આપવાને ઉભો
થાઉં છું ત્યારે ત્યારે કાન ફાડી નાખે એવો તાળી-
ઓનો ગગડાટ થાય છે. લગભગ દરેક વર્તમાનપત્રે મને
અભિનંદન આપ્યું છે. સૌથી વધારેમાં વધારે તુંડમિજાણ
પત્રને પણ એટલું તો કબૂલ કરવું પડ્યું છે કે “આ
પ્રખ્યસુરત અહેરાવાળો માણસ, પોતાની હોહયુખક જેવી
આકર્ષક હાજરીથી અને વ્યાખ્યાન કરવાની અદ્ભુત છટા
અને કળાથી આખી ધર્મપરિષદમાં સૌથી આગળ તરી
આવે છે.” x x x અને તેમના મારા તરફના સ્નેહનું
શી રીતે વર્ણન કરું ? મને હવે કશાની તંગી નથી. અહીં
મને જોઈતી દરેક વસ્તુ મળી રહે છે. યુરોપના પ્રવાસ
માટે જોઈતા પૈસા પણ મને અહીંથીજ મળી રહેશે.....
ન—આચાર્ય નામનો એક યુવક અહીં આવી પડ્યો છે,
ગયાં ત્રણ વર્ષથી તે શહેરમાં રખડ્યા કરતો હતો; પણ
રખડતો હોય કે ધંધો કરતો હોય તે ગમે તેમ હોય પણ મને
એ પસંદ પડી ગયો છે. માટે જો તમે તેના વિષે કંઈ
જાણતા હો તો મને અવશ્ય જણાવજો. એ તમને જાણજે

છે તે વરસમા સુરોપનું પેરીસ પ્રદર્શન ભગ્યું તેજ વરસ માં એ અહીં આવ્યો છે. જ x x x

મને હવે કોઈ પણ વસ્તુની ખોટ નથી. આ શહેર માના સુંદરમાં સુંદર મકાનો મારે માટે હવે ખુલ્લાં છે. આખો વખત હું હવે કોઈ ને કોઈના મહેમાનતરીકે રહું છું. હમેશાં કોઈકનું આગમન તો હોય છેજ. આ પ્રજામા એટલી બધી કુતૂહલ વૃત્તિ (નવું જાણવાની ઇચ્છા) છે કે બીજી કોઈ પણ પ્રજામાં એટલી કુતૂહલ વૃત્તિ હજી જોવામાં આવી નથી. દરેક વસ્તુ જાણવાની તેમને ઇચ્છા હોય છે, અને તેમની સ્ત્રીઓ દુનિયાના કોઈ પણ દેશની સ્ત્રીઓ કરતા વધારે આગળ વધેલી છે. અમેરિકાની સ્ત્રીઓ યાતા પુરપો કરતા વધારે સરકાર પામેલી હોય છે. પુરુષો આખો સમય પૈસા કમાવાને માટે વેતરૂં કર્યા કરે છે અને સ્ત્રીઓ જ્ઞાન મેળવવાની એક પણ તક જવા દેતી નથી. આ પ્રજા ધણીજ માયાળુ અને ખુલ્લા દિલની છે. જે કોઈને ઉપદેશ આપવાનો મેનિયા લાગ્યો હોય તે અહીં આવે છે અને મને જણાવતા દિલગીરી થાય છે કે, એમાંના કેટલાક ખરાબર નથી હોતા. અમેરિકાની પ્રજામાં કેટલાક દોષ પણ રહેલા છે, પણ તે કયી પ્રજામાં નથી?

પણ મારો કહેવાનો સાર આટલામાં સમાઈ જાય છે. એશિયાએ મંરકૃતિને જન્મ આપ્યો, સુરોપે એ સંરકૃતિ પુરુષોમા કેળવી અને અમેરિકા હવે સ્ત્રીઓ તેમજ કામદાર વર્ગને તૈયાર કરી રહ્યું છે. સ્ત્રીવર્ગ અને કામદાર વર્ગને માટે અમેરિકા એક સ્વર્ગસમાન દેશ છે. તમે અમેરિકાના સમાજને અને સ્ત્રીઓને આપણા દેશના સમાજ અને સ્ત્રીઓ સાથે સરખાવી જુઓ, એટલે તરતજ આ વાતનો તમને ખ્યાલ આવશે. અમેરિકાને હવે સપાટાખંધ ઉદ્યમતવાદી થતા જાય છે આપણા હિંદુસ્તાનમા જે અમેરિકન પાઠરીઓ આવે છે, તેમના પરથી આ લોકો વિશે ખ્યાલ જાંધરો નહિ. જેમના જેવા અહીં કોઈકોઈ હોય છે એ ખરૂં, પણ તેમની સખ્યા હવે જલ્દી ઘટતી જાય છે. જે અધ્યાત્મવાદ માટે હિંદુસ્તાન મોટામા મોટી જટાઈ મારે છે તે અધ્યાત્મવાદ તરફ આ પ્રજા ધણીજ ઝડપથી હવે આગળ વધતી જાય છે.

હિંદુઓએ પોતાનો ધર્મ છોડી દેવાની કશીજ જરૂર નથી; પણ તેમણે ધર્મને તેની યોગ્ય મર્યાદામાં રાખીને, સમાજને અને લોકોને ઉન્નત માર્ગે ચલાવી અને વધવા દેવાની સ્વતંત્રતા આપવી જોઈએ. હિંદુસ્થાનના દરેક મુધાન્ડે એક મોટામાં મોટી ગલીર ભૂલ કરેલી. ધર્મશુભોના દષ, તેમના ભુલમ અને તેમનાથી થયેલી અધોગતિ એ ગર્વેને માટે તેમણે ધર્મને જ જવાબદાર ગણેલો છે. આથી તેમણે જે લોખંડી ઇમારતને તોડી પાડવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પણ પરિણામ શું આવ્યું? નિષ્ફળતા જમવાન બુદ્ધથી માંડીને તે રાજા રામચોહન સહ, અને વર્તમાન કાળના સર્વ મુધાન્ડેએ આજ ભૂલ કરી છે. દરેકે જ્ઞાતિને ધાર્મિક સંસ્થા ગણીને તેને અને ધર્મને એકસાથે જ તોડી પાડવાનો તેમણે પ્રયત્ન કર્યો અને તે લોકો નિષ્ફળ ગયા. ખીલુ બાલ્યે ધર્મ શુભોએ લાખો હવાતિયા માર્યા, છતાં પણ જ્ઞાતિ માત્ર સામાજિક સંસ્થા જ રહી છે અને ધાર્મિક કંઈ જ નથી. આ સંસ્થાએ (જ્ઞાતિએ) જે કાર્ય કરવાનું હતું તે કરી લીધું છે, હવે એના અસ્તિત્વની જરૂર નથી, પણ જો તમારે તે તોડવી હોય તો તો એક જ ઉપાય છે કે, દરેક માણસને તેની અમલિગત સ્વતંત્રતા આપવી. આ દેશમાં જન્મેલો દરેક મનુષ્ય એમ માને છે કે તે મનુષ્ય છે; જ્યારે હિંદુસ્થાનમાં જન્મેલો દરેક માણસ એમ જ માને છે કે, તે શુલામ છે. હવે માત્ર એક જ રસ્તો માણસની ઉન્નતિ વાચ છે અને તે રસ્તો તે સ્વતંત્રતા છે. આ સ્વતંત્રતા તમે લઈ હશે અને તમારી અધોગતિ નિર્માણ થઈ ચૂકી ચમજાશે. બુદ્ધો, અત્યાના હિન્દુઓના કુલમાં જ્ઞાતિ દેવી, ગુપ્તાદિય વગેરે પાસથી નાથ છે. જ્ઞાતિ સંસ્થાને નાથ કરવા માટે ધર્મની હવે જરૂર પડતી નથી. દુકાનદારીનો, મોલોનો અને દારૂ ગાળવાનો ધંધો કરતાં પ્રાણલો ઉત્તરહિંદુસ્થાનમાં તો હવે આમાન્ય છે. આનું કાગળ શું? આનું કાનું હિન્દુઈ છે. અત્યાની સંસ્કારના અમલમાં પોતાના ગુરુજનને માટે ગમે તે માણસને ગમે તે ધંધો કરવાની સ્વતંત્રતા છે. પોતાને અત્યંત મહત્ત્વ ધંધો કરતા તેને કોઈ અટકાવી શકતું નથી. આનું પરિણામ એ આવ્યું છે કે, હવે હાથોહાથ હિન્દુઈ કેવી

પડે છે આથી હજારો માણસોને અધોગતિમા રાડવા કરતા પોતાને યોગ્ય જીવો ધધો શોધતા અને તે પ્રાપ્ત કરતા આપણે જોઈએ છીએ

લગભગ આખો શિયાળો મારે આ દેશમાજ માળવો પડશે અને પછી યુરોપ જઈશ પ્રભુ મને હરેક પ્રકારની મદદ આપશેજ તમારે જો બાબતની ચિંતા કરવાની કશી જરૂર નથી તમારા પ્રેમ માટેનો આભાર મારાથી વર્ણવી શકાય જોમ નથી

દિવસે દિવસે મારી ખાતરી થતી જાય છે કે, પ્રભુ મારી સાથે છે અને તેના જતાવેના માર્ગે જવાનો હું પ્રયત્ન કરું છું તેની જેવી ઈચ્છા હશે તે પ્રમાણે થશે ..જગતના કલ્યાણને માટે આપણે મહાન કાર્યો કરીશું, અને તે સાડ કરવાને ખાતરજ સાડ કરીશું, નામના અને કીર્તિ મેળવવાને માટે નહિ

“શા માટે અને શું કરવા ?” જો પૂછવાનું આપણું કામ નથી આપણે માટે તો કાર્ય કરવું અને તે કરતા કરતા તેમા ફના થઈ જવું જોઈછુંજ છે

સહા આનંદમા રહો અને શ્રદ્ધા રાખો કે, આપણને મહાન કાર્યો કરવાનેજ પ્રભુએ સરજ્યા છે અને આપણે તે કરીશું હમેશા તમારી જાતને તૈયાર રાખો, નિર્મળ અને પવિત્ર રહો, રોહને ખાતરજ રોહ કરો ગરીબ, દુખી અને જે લોકો અધોગતિમા અગદાયેલા છે તેમનાપર પ્રેમ કરો અને તમારાપર ઈશ્વરના આશીર્વાદ ઉતારશે ૨-ને તેમજ બીજાઓને અવારનવાર મળતા નહોતે અને હિંદુ સ્થાનની ગરીબ પ્રજાપર સહાનુભૂતિ નાખવાનું તેમને કહેજો શી રીતે તે લોકો ગરીબોની ગરદન છુદી નહા છે તે તેમને સમજાવજો, અને જો તેમના ઉદ્ધારને માટે તે પ્રયત્ન ન કરે તો તે મનુષ્ય કહેવડાવવાને વાચક નથી તમે નિર્ભય થજો પ્રભુ તમારી સાથે છે અને હિંદુસ્તાનના કરોડો દુખી અને જૂખે મરતાઓનો તે ઉદ્ધાર કરશે તમારે ત્યાંના કેટલાક યુવાનો અને ખાસ કરીને ગજકુમારોના કન્તા અહીંની રેલ્વેનો મશ્વર વધારે કેળવાયેલા લાયક છે હિંદુસ્તાનની શ્રીઓના ખ્યાવમા આવે તેના કરતા પણ અહીંની શ્રીઓ

લગભગ વધારે કેળવાયેલી હોય છે. શા માટે આપણને તેવી કેળવણી ન મળે ? આપણે મેળવવીજ જોઈએ.

કદી એમ ન ધારશો કે, તમે ગરીબ છો. પૈસા એ કંઈ પ્રતાપ નથી. (મંત્રણ કે, પૈસાથી તમારો પ્રતાપ પડતો નથી. તમારા કહેવાની કશી અસર થતી નથી.) પવિત્રતા અને પ્રેમમાંજ સર્વ શક્તિ રહેલી છે. આવો અને જીવો, સમસ્ત જગતના પદ પર એજ વાત સિદ્ધ છે.

આંશીર્વાદ સાથે તમારો વિવેકાનંદ

તા. ૬.—સાથે સાથે એટલું જણાવવાનું કે, ...નો નિબંધ ઘણાજ વિચિત્ર હતો, એવો નિબંધ મેં કદી જોયો નથી. કોઈ વ્યાપારીનું જાણે સૂચિપત્ર કે જાહેર ખર્ચ ન હોય તેના જેવો હતો. આથી પરિષદમાં વંચાવાને લાયક તેને કદી ગણવામાં આવ્યો નથી. આથી ન—એ એમાંનો થોડોક ભાગ પાસેના નાના મંડપમાં વાંચી સંભળાવ્યો, પણ તેમાંનો એકે અક્ષર કોઈ સમજ્યું નહિ. તેને આ વાત જણાવશો નહિ. ઘણાજ થોડા શબ્દોમાં વધારેમાં વધારે વિચારો જણાવવા એ પણ એક મહાન કળા છે. આર—નો નિબંધ પણ કાપીને ટુંકો કરવામાં આવ્યો હતો. લગભગ એક હજારથી પણ વધારે નિબંધો વાંચવામાં આવ્યા હશે; તેથી આવા વિચિત્ર નિબંધોને માટે સમય આપવાનું બની શકે એમ ન હતું. તેમનો અર્ધો કલાકનો નિયમ છતાં પણ મને વધારે સમય આપવામાં આવ્યો હતો. .... કારણ કે પ્રેક્ષક-વર્ગને રાહી રાખવાને માટે સૌથી લોકપ્રિય વક્તાઓને છેવટે જોડવામાં આવ્યા હતા. ઇશ્વર તેમનું કલ્યાણ કરે ! કેટલી ધીરજ, કેટલી સહાનુભૂતિ અને કેટલા પ્રેમથી તે સવારના દશથી તે ચતુર્થા દશ વાગતાં સુધી બેસતા હતા. વચ્ચે માત્ર અર્ધો કલાકે ખાવાનીજ રજા મળતી. એક પછી એક નિબંધો વંચાવેજ જાય, તેમાંના કેટલાક તો સાવ નકામા અને કંટાળો ઉપજાવે એવા હોય છતાં પણ, પોતાના પ્રિય વક્તાઓને સાંભળવાને તે લોકો (પ્રેક્ષકો) આખર સુધી બેસી રહેતા હતા. ઇશ્વર તેમનું કલ્યાણ કરે.

સીલોન(લંકા)થી આવેલા ધર્મપાલ તેમના પ્રિય વક્તાઓમાંના એક હતા....., તે ઘણાજ મધુર માણસ

હતા, અને પચિસ સહી તેટલું સમયમાં અને એકબીજાના ઘણાજ પચિસમાં આવી યા.

પૂનાના એક ખિન્વી બાઈ, જેનું ધર્મના પ્રતિનિધિ મિ. ગાંધી અને નિવૃત્ત ૨૧૫૭ આદી વધારે વખત રોગવાના છે, અને વ્યવસ્થાપનને ગમે અગત્યની નીમજવાના છે હું હ-હુ હુ કે, તેમને નફરતા નબે વ્યાખ્યાનના મો ધણે આ દેશમાં ઘણો લક્ષ્યક છે, અને ઘણી વખતે તો તેમની કમાણી પણ સારી થાય છે

મિ હગનોલને એક વ્યાખ્યાનના લગભગ ૧૫ થી ૧૮ હજાર રૂપિયા) મળે છે આ દેશમાં એ સૌથી વધારે પ્રસિદ્ધ વખત છે
વિ.

પત્રાંક ૩૨

શિમગો તા ૧૬ મી નવેમ્બર

પ્રિય દિવાનજી સાહેબ,

આપણી અધિકૃતિનું એમ જ કા-લુ છે અને તે એ કે, આપણે આખા જગતથી નોખા પડી ગયા છીએ એ સ્થિતિ સુધારવાનો નાત એમ જ ઉપાય છે, અને તે એ જ કે, આપણે પાછા જ ગયા પ્રવાહના મગી જવું જેમણે ગતિ એવું જીવનની નિશાની છે અનેગિમ ૨૨ જાન્ય પ્રદેશ છે

અન્યાસીએ પોતાના અન્યાસીપાત્ર મધી કહ્યું એ શુભાશુ નથી તેની હેવા કવાની પદ્ધતિમાં પણ કદ દેર પડ્યો નથી આ મયાગુ દેશમાં નારે નાટે દરેક મમાન ઉપાદુ' ૧૧ જે કમિટી અને હિંદુ ધાનમાં ના બનાવેલો હતો તે શુ આદી આ નાઈ ન બનાવે? અને તેલે બનાવ્યો છે

અન્યાસીએ અનેક મશુ ૨ જાન્યુ એકને? એ મદ્ય તમે સમજી નહિ નહો પણ તે જરૂર હતું મજદે જગત પાને જે તને મજદે મજદે મજદે મજદે તેમ હાય તે તે માત્ર તનારો ધર્મજ છે અને તમે મની નથી ગયા તેની જાનને ખાતરી મજદે અપવને માટે ગમાના ધર્મના વિદ્વાન અને આતિથાન માણુનોને પ દેશને મજદે ની અવગતતા છે

તમારા માથી કેટલાક પ્રતિનિધિઓએ બહાર પડવું જોઈએ અને હિંદુસ્થાનની બહાર જઈને દુનિયાની સમસ્ત પ્રજા આગળ તમારે એટલું તો માળીવ કરી આપવું જ જોઈએ કે, તમે તદ્દન જગત્વી માણસો નથી હિંદુસ્થાનના ધરમા બેઠાબેઠા સલામ છે કે, તમે આ વાત કદી સમજી ન શકો, પણ મારી વાતમા શ્રદ્ધા રાખજો કે, તમારી જાતિનું એમા ઘણું જ હિત સમાયલું છે, અને જે સન્યાસીના મનમા પોતાના ભાઈઓને માટે કંઈ પણ સારું કરવાની ઇચ્છા નથી તે સન્યાસી નથી પણ માત્ર પશુ જ છે

x   x   x   x

હું ધર્મની પરિવ્રજામાં જો-યો હતો અને તેનું શુ પરિણામ આવ્યું તે મારી પાસે અત્યારે અહીં કેટલાક વર્તમાનપત્રો અને માગિકો પડેલા છે તેના ઉતારા પરથી જણાવીશ જો કે આમાં હું ગાંડકાર કરતો નથી, પણ તમારો મારા તરફ એટલો બધો તો પ્રેમ છે કે મારે તમને સત્ય હકીકત જણાવવી જોઈએ બીજા કોઈ પણ હિંદુની એટલી અસર પડી નથી, અને જો મારા અહીં આવવાનું કંઈ પણ પરિણામ આવ્યું હોય તો તે એટલું આવ્યું છે કે, અમેરિકનોની એમ ખાતરી થઈ છે કે, અત્યારે પણ હિંદુસ્થાનમાં એવા માણસો પેદા થાય છે કે જેના પગ પાને બેસીને સુધારાના શિખરે પહોંચેલી પ્રજા પણ ધર્મ અને નીતિના પાઠો શીખી શકે છે તેમને એમ નથી લાગતું કે, આથી એક હિંદુ સન્યાસીને અહીં મોકલવાનો પૂરતો ગાંડો તેમને મળી ગયો છે સંપૂર્ણ હકીકત તમને વીરચંદ્ર ગાંધી જણાવશે

x   x   x   x
x   x   x   x

આથી વધારે ઉતારા હું તમને મોકલતો નથી, કારણકે કદાચ તમને એમ લાગશે કે, હું અભિમાની થઈ ગયો છું પણ આટલું તમને જણાવવાની જરૂર હતી કારણકે તમે દૂવામાના દેડકા જેવા બની ગયા છો અને બીજી બધી દુનિયા કેમ આવે છે તેનું તમને જ્ઞાન નથી આ હું તમને અગત કહેતો નથી, પણ આખી હિંદુ પ્રજાને સામાન્ય રીતે લાગુ પાડું છું

જેવા હું હિંદુસ્થાનમાં હતો તેવો જ હું અહીં આ છું, ફેર માત્ર એટલો જ છે કે, અહીંના ઉચ્ચ સસ્કાર પામેલા લોકો મને વધારે સારી રીતે સમજી શકે છે ત્યાં જમને સાધુઓને એક દોડવાનું બટકું આપતા પણ લોકોને કંઈ પ્રાણ આપતા હતા અને અહીંના લોકો એક વ્યાખ્યાનના રૂ ૧૦૦૦ સુધી આપવાને તૈયાર રહે છે અને વ્યાખ્યાન બદલ સદાને માટે તમારા આભારી બની રહે છે

હિંદુસ્થાનમાં મારી ઠાણ દિવસ નેટલી કદર ધર્મ નથી તેટલી અહીંના આ અજાણ્યા લોકો મારી કદર કરી શક્યા છે જો હું માત્ર આખું જીવન અહીં જ બીતીત કન્વા ધારૂ તો ઘણાજ એશઆરામથી હું અહીં આ રહી શકું એમ છું, પણ હું તો સન્યાસી છું અને “ઓ હિંદુસ્થાન” તારા બધા દોષો છતાં હું હજી પણ તને જ આહું છું” આથી થોડાકે માસમાં હું તે તરફ આવવાનો છું, અને જે પ્રમાણે પહેલાં એક શહેરમાંથી બીજા શહેરમાં ધર્મ અને ઉત્પત્તિના બીજ લોકોમાં વાવતો હતો, તેજ પ્રમાણે વાવવાનો છું જો કે કદર અને આભાર એ મુ રીજ છે તે લોકો મુદલ લાલુતા નથી

મારા જેવા અજાણ્યા પરદેશી, પરધર્મના પ્રતિનિધિ તરફ અમેરિકનોએ જે મદદ, સહાનુભૂતિ, કદરદાની, આભાર, પ્રેમ અને માન બતાવ્યા છે, તેનો જ્યારે હું આપણા લોકોની બીજારી વૃત્તિ, સ્વાર્થપરાયણતા, બેકદરદાની, અજ્ઞાન અને કૃતવ્યતાની વૃત્તિઓની સાથે સરખામણી કરૂ છું, ત્યારે મને મારી હિંદુ જાતિ માટે શરમ ઉત્પન્ન થાય છે છાપાઓની કાપલીઓ (કટિંગ્સ) વાંચીને હવે તમને લાગે છે કે, એક સન્યાસીને અમેરિકા મોકલવામાં કંઈક માલ હતો?

મહેરબાની કરીને એને પ્રસિદ્ધ કચ્છો નહિ, કા-બુદે હિંદુસ્થાનમાં પ્રખ્યાતિને હું નેટલી ધિક્કારતો હતો તેજ પ્રમાણે હજી પણ ધિક્કારૂ છું

હું તો પ્રબુદ્ધ કાર્ય કરી રહ્યો છું અને મને ત્યાં ત્યાં એ દારો લાય છે ત્યાં ત્યાં હું જાઉં છું

તે કે જે મૂંગાને વક્તા બનાવે છે અને જગણને પવંત

ઝોળંગાવે છે તે મને મદદ કરશે. માણસોની મદદની મને દરકાર નથી. જો તેને ઠીક લાગશે તો તે હિંદુસ્થાનમાં, અમેરિકામાં અને ઉત્તરધ્રુવમાં પણ મને મદદ કરશે અને જો તેની ઇચ્છા નહિ હોય તો મને કોઈ પણ મદદ કરી શકે એમ નથી. પ્રભુત્વ નામ સદા કીર્તિવંત રહે !

આશીર્વાદસહ તમારો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૩૩

ન્યૂયૉર્ક. ૩૦૬૫. હેઇલ એસ્કવાયરની મારફત,
ડિયરબોર્ન ૫૪૧ એવન્યુ, શીકાગો.
તા. ૨૮ મી. ડિસેમ્બર ૧૮૯૩

પ્રિય એય-

એ ઘણીજ નવાઇની વાત છે કે, મારાં શિકાગોમાં આપેલાં વ્યાખ્યાનોના સમાચાર હિંદુસ્થાનનાં છાપાંઓમાં આવે છે. કારણ કે હું જે કંઈ કહું છું તે પ્રસિદ્ધિમાં ન આવે તેને માટે બહુજ કાળજી રાખું છું. અહીં મને ઘણી વસ્તુ જાણવાની મળે છે. સામાન્ય રીતે એમ કહી શકાય કે, આ દેશમાં ગરીબાઇનું તો નામનિશાન પણ નથી. અહીંની સ્ત્રીઓ જેટલી કેળવાયેલી અને સંસ્કાર પામેલી છે તેટલી કેળવાયેલી અને સંસ્કાર પામેલી સ્ત્રીઓ મેં બીજા કોઈ દેશમાં જોઈ નથી. આપણા દેશમાં સારી રીતે કેળવાયેલા પુરુષો મળી આવશે, પણ અહીંના જેવી સ્ત્રીઓ તો તમને બીજે લાગ્યેજ મળે. ખરેખર એ વાત સત્ય છે કે “પવિત્ર માણસના ઘરમાં લક્ષ્મીજી પોતેજ દેવીતરીકે રહે છે. ખરફના જેવાં નિર્મળ અને નિષ્કલંક હૃદયોવાળી હજારો સ્ત્રીઓને મેં અહીંયાં જોઈ છે. અરે! તે કેવી સ્વતંત્ર છે! સામાજિક નાગરિકતરીકેની સર્વ વ્યવસ્થાનો કળજે અહીંયાં આ સ્ત્રીઓ જ રાખે છે. નિશાળો અને કોલેજો સ્ત્રીઓથી ચિકાર ભરાયેલી હોય છે, અને આપણા દેશમાં તો સ્ત્રીઓ સહીસલામત રીતે ઘરની બહાર રસ્તામાં ચાલી પણ શકે નહિ! મારા તરફ તેમનો પ્રેમ અનહદ છે. ન્યારથી હું આ દેશમાં આવ્યો છું ત્યારથી પોતાના ઘરમાં હમેશાં તેમણે મારો સત્કાર કર્યો છે. તેઓ મને ખોરાક પૂરો પાડે છે, મારાં વ્યાખ્યાનો માટે

વ્યવસ્થા કરે છે, મને ખબરમાં લઈ જાય છે અને મારી સગવડતા તથા આરામને માટે હરએક પ્રકારની કાળજી રાખે છે. મારાપર તેમના જે ઉપકાર થયા છે તે ઉપકારનો ખદલો મારાથી કદી વળી શકે એમ નથી.

તમને ખબર છે કે શક્તિનો ખરેખરો ઉપાસક કોણ છે? ખરેખરો ઉપાસક તો તેજ છે, કે જે એમ માને છે કે, દુનિયામાં એક ઈશ્વરજ સર્વવ્યાપક બળ છે, અને તે બળને સ્ત્રીભૂતિમાં મૂર્તસ્વરૂપ ધરેલું જુએ છે. અહીંના પુરુષોનો મોટો ભાગ સ્ત્રીઓ તરફ એજ દષ્ટિથી જુએ છે. ભગવાન મનુ મહારાજે પણ એજ કહ્યું છે કે, જે ગૃહોમાં સ્ત્રીઓને માન આપવામાં આવે છે અને જે ગૃહોમાં સ્ત્રીઓ મુખી છે ત્યાં ઈશ્વરના આશીર્વાદ ઉતરે છે. અહીં આગળ પુરુષો સ્ત્રીઓને જેટલી માનભરી રીતે અને ચારી રીતે રાખી શકાય એટલી માનભરી અને સ્ત્રી રીતે રાખે છે, તેથીજ તે લોકો આટલા શ્રીમંત, આટલા ઢેળવાયલા, આટલા સ્વતંત્ર. અને આટલા ઉદ્યોગી છે; અને આપણે ચા માટે આવા શુભામો જેવા, દુઃખી અને મૃતપ્રાય છીએ? આનો ઉત્તર દીવા જેવો સ્પષ્ટ છે.

અને અહીં આગળ સ્ત્રીઓ જેટલી પવિત્ર અને આદિત્ર વાન છે! ૫ વીસ પચીસ વર્ષની ઉંમર થતાં પહેલાં અહીં લાગ્યેજ ઠાંઈ છોકરી લગ્ન કરે છે અને તે સૌ હવામાં સ્વચ્છંદે ઉડતાં પંખીયાં જેટલી સ્વતંત્ર છે. તે ખબરમાં, શાળાઓમાં અને કૉલેજોમાં જાય છે. પેસા કમાય છે અને દરેક જાતનું કાર્ય તે કરે છે. એમાંથી જે પૈસેટકે મુખી હોય છે તે દીન અને દુઃખીઓની સેવા કરવામાં પોતાના સમયનો ઉપયોગ કરે છે; અને આપણે શું કરીએ છીએ? દીકરીઓ રૂબેને કુમાર્ગે ચઢી જાય, જાણે યાજ્ઞ જાય એવા લયથી આપણે તેમને અગ્નીચાર વર્ષની ઉંમર થતાં પહેલાંજ નિયમિતપણે પચ્છાપ્ત્યા જઈએ છીએ. પણ મનુ ભગવાન આપણને શ્રી આજ્ઞા કરે છે? “જે રીતે અને જેટલી ટાળજીથી પુત્રનું રક્ષણ કરવામાં આવે છે અને ઢેળવણી આપવામાં આવે છે, તેજ રીતે અને તેટલીજ કાળજીથી પુત્રીનું

પણ રક્ષણ કરવું જોઈએ અને તેને કેળવણી આપવી જોઈએ”
જે પ્રમાણે ત્રીસ વર્ષ સુધી પુત્ર પાસે બ્રહ્મચર્ય પળાવીને
પછીથીજ તેને પરણાવવો ઘટે છે. તેજ પ્રમાણે છોકરીઓને
પણ કેળવણી આપીને અને બ્રહ્મચર્ય પળાવીને તે પછીથી
માળાપે પરણાવવી ઘટે છે; પણ આપણે અત્યારે શું કરીએ
છીએ? તમે તમારી સ્ત્રીબતિની દશા સુધારી શકો એમ
છો? જો તેમ કરી શકો તોજ તમારી દશા સુધરવાનો
સંભવ છે. જો તેમ નહિ કરો તો જેમ અત્યારે ગુલામીમા
સડ્યા કરો છો, તેજ પ્રમાણે કાયમને માટે સડ્યા કરશો.

આપણા દેશમા જો કોઈ હલકી વર્ણમાં જન્મે તો તેને
વાસ્તે કોઈ પ્રકારની આશાજ રહેતી નથી અરે! આ તે
કેવો જુદમ છે! આ દેશમાં તો દરેકને માટે આશા, દરેકને
માટે તક છે આજે તે ગરીબ છે, પણ આવતી કાલેજ તે
શ્રીમંત, વિદ્વાન અને આબરૂદાર ગૃહસ્થ બની શકે છે.
ગરીબ અને દીનદુખીને મદદ કરવાને માટે અહીં દરેક જણ
તૈયાર હોય છે. હિંદુસ્થાનમાં “અમે ગરીબ છીએ, ગરીબ
છીએ” એવો પોકાર ચાલુ છે, પણ તેમને મદદ કરવાને માટે
કેટલી સંસ્થાઓ તમારા દેશમા છે? હિંદુસ્થાનમાં હજારો
અને લાખો ગરીબોને માટે કોના અંતઃકળમાં ખરેખરી
લાગણી છે? કોની આખમાં તેમને માટે ખરેખર આસુ
આવે છે? શું આપણે તે મનુષ્ય છીએ? તેમના જીવન
નિર્વાહને માટે, તેમને સુધારવા માટે આપણે શું કયું છે?
શું કરીએ છીએ? અરે આપણે તેમને અડતા પણ નથી,
આપણે તેમનાથી દૂર નાસીએ છીએ. શું આપણે ખરેખર
મનુષ્ય છીએ? જેલા હજારો પ્રાણીઓ, ગરીબો, પતિતો અને
હુંદાચેલાઓ માટે શું કરે છે? “અડશો મા” “અડશો
મા” એ એકજ બાપ તેમના મોઢામાથી નીકળે છે તેમને
હાથે આપણા મનાતન ધર્મની કેવી અધોગતિ થઈ છે! શું
હવે આપણો ધર્મ માત્ર “અડશો મા”માંજ આવી રહ્યો છે
અને બીજા કશામાં નહિ?

હું મારી કુતૂહલ વૃત્તિ સંતોષવાને માટે આ દેશમાં
આવ્યો નથી, તેમ કીર્તિ કે નામના મેળવવા પણ નથી
આવ્યો; પણ હું એ જોવાને માટે આવ્યો છું કે, હિંદુસ્થાનના

એ લાખો કરોડો ગરીબો માટે અહીંથી કેટલું મદદ મળી શકે એમ છે કે કેમ? અને જો ઈશ્વર મને મદદ કરશે તો થોડાજ સમયમાં તમે જોઈ શકશો કે એ સાધનો કયા કયા છે?

અધ્યાત્મવાદમાં તો અમેરિકનો આપણા કરતા ઘણાજ દીનતા છે, પણ સમાજવ્યવસ્થા અને ઐત્હિક વસ્તુઓમાં આપણા પ્રતા તે લોકો ઘણીજ ઉચી દશામાં છે આપણે તેમને અધ્યાત્મવિદ્યા શીખવીશું અને તેમના સમાજમાં જે કેટલું સુસ્સ અને સુદર હશે તે આપણે સ્વીકારી લઈશું.

પ્રેમ અને શુભેચ્છા સાથે તમારો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૩૪

લ્યોન્ ૩૦-યુ હેઇલ એસ્થાયરની મારફત
૫૪૧, ડર્બન એવન્યુ શીકાગો
તા ૨૪ મી જાન્યુઆરી ૧૮૯૪

પ્રિય મિત્રો,

તમારા પત્રો મને મળ્યા છે માતા વિષેના આટલા બધા સમાચાર તમને મળ્યા છે એ જાણીને મને નવાઇ લાગે છે તમે જે વર્તમાનપત્રની ટીકા બાબત લખો છો તે પત્રના મત જેવોજ મત આખી અમેરિકન પ્રજાનો છે એવું તમે માનતાજ નહિ એ પત્રને તો લગભગ ૧૫૫૦ કોઈ જોળખતું પણ નથી ખિન્તી ધર્મ બાબત બૂના પુણા અને - ત્યત ધર્માધ વિચારા ધગવનારા કેટલાક વર્તમાનપત્રો અહીં છે તેમાંજ એ એક છે આમ છતાં અહીં જે ધર્માધ મત ધગવનારા પત્રો છે તે બધા કેઈ એ મતના છે એમ માનશો નહિ, તેમ બધા પત્રો મુખ્યતાના નિયમે પણ મંત્રી કે છે એમ પણ માનશો નહિ અમેરિકન લોકો અને ઘણા પાદરીઓ માતા તરફ ઘણાજ માયાળુ છે અહીંના લોકો મને ઘણું માન આપે છે માટે મારી વિરુદ્ધ લખી માત્ર પ્રમિદિમાં આવવાની તેની આ યુગ્મિ છે અહીંના બધા લોકો આ યુગ્મની ખજાર છે અને તેથી તેની કેઈ અસર નથી નવગત, આપણા દિ દુઘાનના પાદરીઓ એનો પૂર્વે લાભ લેવાને બૂલવાના નથી પણ જો આનો તે તદ્દન ગેર ાલ દેવા વાલ્ય તો તેમને ઠહેરે કે “ઓ યહુદી! સાબગ તાન

દિવસ ભરાઈ ચૂક્યા છે. ” (કવિ શેક્સપિયરના મરચન્ટ ઓફ વેનીસમાંથી) તેમનું જરી પુરાણું મકાન પાયા માંથી હાલી ગયું છે અને તેને લૂછો લાગી ચૂક્યો છે. હવે તે લોકો ગમે તેટલી હાથપાય કરે તોપણ તે ટકી શકે એમ નથી. અહીં આગળ એક અતિ પ્રાચીન અને લગ્ય ધર્મનો (હિંદુ ધર્મનો) પ્રકાશ પડવાથી જો હિંદુસ્તાનમાં લોગવતા તે લોકોના જોશઆગમનો નાશ થાય તો મને ખરેખર તેમની હયાળ આવશે. તેમના પાદરીઓમાંથી આગે વાન એવો કેાઈ પણ પાદરી અહીં આગળ મારી વિરુદ્ધ નથી; અને જ્યારે હવે હું સરોવરમાંજ આવી પડ્યો છું તો મારે ખરેખર સ્નાન કરી લેવું ઘટે છે, એકલું આથ મન કરીને બહાર નીકળવાનો કશોજ અર્થ નથી. અહીં તેમની આગળ આપણા ધર્મ સંબંધી જે જે નિબંધ વાંચ્યો હતો તેનો ટુંક સાર છાપામાં છપાયેલો છે. તે કાપીને તેની કાપલી આ સાથે મોકલું છું. .... હિંદુસ્તાનમાંથી મને કેાઈ પણ પ્રકારની મદદની આવશ્યકતા નથી. મને અહીં આગળ દરેક વસ્તુ મળી રહે છે. તમારી પાસે જે પૈસા છે તે મારું બ્યાબ્યાન છાપવામાં અને પ્રસિદ્ધ કરવામાં વાપરો. દેશી ભાષાઓમાં તેનો અનુવાદ કરજો અને તેનો બહોળો પ્રચાર કરજો. એમ કરવાથી રાષ્ટ્રની શી ઇચ્છા છે તે હમેશાં આપણી નજર આગળ રહેશે; પણ એમાં આપણા શિક્ષણનું મુખ્ય સ્થળ અને ત્યાંથી ચારે બાજુ કરવાના કાર્યની યોજના બૂલી ન જશે. સખ્ત કામ કરો. x x x

મને ક-નો પત્ર મળ્યો છે. તેમાં પૂછેલો પ્રશ્ન જ્ઞાતિ ભેદ રહેશે કે જશે તે સાથે મારે લેવાદેવા નથી. હિંદુસ્તાનમાં અને હિંદુસ્તાનની બહાર મનુષ્યજાતિએ જે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું છે, જે ઉન્નત વિચારો કર્યા છે, જે પવિત્ર આદર્શો રચ્યા છે તેમને ગરીબમાં ગરીબ, અધમમાં અધમ માણસને આંગણે લાવીને મૂકવા એટલુંજ મારું કાર્ય છે. પછી જ્ઞાતિ રહેશે કે નહિ, શ્રીઓને સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા મળશે કે નહિ તેનો વિચાર તેમની મેળે પોતે કરી લેશે. એ સાથે મને કશોજ સંબંધ નથી. છંદગીનો, ઉન્નતિનો અને કટ્યાણનો એકજ માર્ગ છે; અને તે વિચારસ્વાતંત્ર્ય અને કર્મસ્વા-

ત'ચ. જ્યાં આ નિયમ નથી ત્યાં માણસ, પ્રજા કે દેશ ગમે તે હોય તેણે નાચ પામવું જ જોઈએ.

આખા જીવનમાં જો ગમે કંઈક પણ ઇચ્છા હોય. તો તે જો કે, જોકે એવી યોજના અમલમાં મૂકવી કે જેથી દરેકને આપણે ઉચ્ચ આદર્શ પહોંચાડી શકીએ. પછી માણસ હો કે સ્ત્રી તે પોતાની મેળે પોતાનું ભાવિ નક્કી કરી લેશે. જીવનમાં અણીના અને મહત્ત્વના પ્રસંગોએ આપણા પૂર્વજોએ તેમજ બીજી પ્રજાઓએ શું શું કર્યું છે તેટલું તેમને જાણવા દો, બીજી પ્રજાઓ અત્યારે શું કરી રહી છે તે તેમને જાણવા દો અને પછી તે પોતાની મેળે નિશ્ચય કરી લેશે. આપણે તેમના આગળ માત્ર સાધનોજ મૂકવાનાં છે. કુદરત પોતાની જરૂરીયાત પ્રમાણે તેનો ઉપયોગ કરી લેશે. પરિશ્રમપૂર્વક કામ કરો, નિયમિતપણે કામ કરો અને પ્રભુમાં શ્રદ્ધા રાખો. કામની શરૂઆત કરી દો. વહેવો મોટો હું ત્યાં આવવાનોજ છું. “ધર્મ”ને લેશ પણ હાનિ પહોંચાડયા વિના પ્રજાની ઉન્નતિ કરવાની છે” એ આદર્શને નજર આગળ રાખજો.

યાદ રાખો કે, પ્રજા તો ગામડામાં અને સુપડામાંજ વસી રહી છે; પણ તેમને માટે કોઈજો કશું કર્યું જ નથી. આપણા વર્તમાન કાળના સુધારકો વિધવાઓના પુનર્વિવાહને માટે બહુજ આતુર હોય છે અને અલગત, હું પણ દરેક વ્યક્તિના સુધારાનો પક્ષપાતી છું; પણ વિધવાઓને કેટલા પતિઓ મળે છે તેના પરજ કંઈ પ્રભાવું ભાવિ અવલંબી રહેલું નથી પણ સાધારણ વર્ગની કેવી દયા છે તે પરજ પ્રભાવું ભાવિ અવલંબી રહેલું હોય છે. તમે તેમનો ઉદ્ધાર કરી શકો એમ છે? તેમની આધ્યાત્મિક સંસ્કૃતિને હાનિ પહોંચાડયા વગર તેમનું મહેલું વ્યક્તિત્વ તમે તેમને પાછું આપી શકો એમ છે? અમાનતા, સ્વતંત્રતા અને કાર્યશક્તિમા તમે પરિશ્રમવાસીઓની બરોબરી કરી શકો એમ છે? અને તેનીજ સાથે સંસ્કૃતિમાં અને ધર્મિક માન્યતામા તમે સુરતમા પણ સુરત વિદુ ધર્મ શકો એમ હો? આપણે આજ કાર્ય કરવાનું છે અને આપણે તે કરીશું તમે બધાએ આજ કાર્યને માટે જન્મ્યા છો, તમે તમારા પોતાનામાં શ્રદ્ધા રાખો. મહાન નિશ્ચયોજ

મહાન કાર્યો કરી શકે છે. સહ આગળ ધસો. ગરીબ અને છુંદાયલાને માટે સહાનુભૂતિ એજ આપણો મુદ્દાલેખ છે.

બહાદુર યુવાનો ! આગળ વધો.

તમારો રનેહી

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૩૫ .

૫૪૧-ડિયરબ્રોન્ એવન્સુ

તા. ૨૯ જાન્યુઆરી '૯૪

પ્રિય દિવાનજી સાહેબ,

આપનો છેલ્લો પત્ર મને યોડાક દિવસ પર મળ્યો છે.

તમે મારા ગરીબ ભાઈઓ અને માતાજીને જોવા ગયા હતા, એ જાણીને મને ઘણો આનંદ થયો છે. મારા અંતઃકરણમાં જે એકજ સ્થાન સુલાયમ હતું તેનો તમે સ્પર્શ કર્યો છે. દિવાનજી ! તમારે જાણવું જોઈતું હતું કે હું કંઈ જેના અંતઃકરણમાં જરાય પ્રેમ નથી એવો પશ્ચરના અંતઃકરણવાળો જનાવર જેવો આદમી નથી. જો આ દુનિયામાં હું કોઈને પણ આહતો હોઉં તો તે મારાં માતાજી છે, અને છતાં મેં માન્યું હતું, અને હજી પણ હું માનું છું કે, જો મેં દુનિયાનો ત્યાગ કર્યો ન હોત તો એક મહાન ભવ્ય આદર્શ—જે મારા ગુરુદેવ શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસે બતાવેલો છે તેને દુનિયા જાણી શકત નહિ અને તે યુવાનો કે જેમણે પાર્થિવ વસ્તુઓના મોહ અને વૈભવવિલાસના પૂરની સામે ભારે કાર્ય કર્યું છે તે બધા ક્યાં હોત ? આથી હિંદુસ્થાનને ઘણાજ લાભ થયો છે, અને ખાસ કરીને બંગાળને તો થયોજ છે, અને પ્રભુની મદદથી તે લોકો જે કામ કરવાના છે કે જેને માટે દુનિયા યુગોના યુગો સુધી તેમને આશીર્વાદ દેશે તે કામની આ તો માત્ર હજી શરૂઆતજ છે. આથી મારે બે વાતમાંથી એકજ વાત પસંદ કરવાની હતી. એક બાબત હિંદુધર્મની અને સમસ્ત જગતના ધર્મની મારી ભાવિ આશા અને લાખો માણસો જે યુગયુગથી અધોગતિમાં ડૂબતાં જાય છે, અને તેમને મદદ કરનાર તો શું પણ તેમને માટે વિચાર સરખો કરનાર પણ કોઈ નથી—તેવાંને માટેનો મારો પ્રેમ અને ખીજ તરફ જે મારાં પ્રિય છે તેમને થતું અતિ દુઃખ.

આ બે વાતમાથી મારે એક પમદ કરવાની હતી અને પ્રથમની વાત મેં પમદ કરી બાકીનાની નબળા પ્રભુ લેશે મને સંપૂર્ણ ખાત્રી છે કે, પ્રભુ મારી માથે છે હિંદુસ્થાનમા ઘણા માણસો મને સમજી શકે એમ નથી જે ગરીબ બિચારાઓએ ખાવું અને પીવું એ બિચારા બીજી કશી વાતનો કદી વિચાર ન કર્યો નથી હોતો તે લોકો અને શી રીતે સમજી શકવાના હતા ?

હું જાણું છું કે, માત્ર તમામ જેવા ઠેઠલાક ઉદાર આત્માઓજ મને સમજી શકે છે પ્રભુ તમારું કાર્ય જ કરે. લોકો મને સમજી શકે કે ન સમજી શકે, પણ હું આ યુવાનોને વ્યવસ્થિત (ઓર્ગેનાઇઝ) કરવાનેજ જન્મ્યો છું. દરેક શહેરમા સેકડો યુવાનો મારી માથે જોડાવાને તૈયાર છે હું આ યુવાનોને વ્યવસ્થિત કરીને એક ન બાળી શકાય એવા પ્રચંડ પૂરની પેઠે હિંદુસ્તાન પર દેવાવા માણું છું, કે જેથી ગરીબ, નીચ, છેક ચામડાઈ ગયેલાના ઠાપર પણ આરામ, નીતિ, ધર્મ અને કેળવણી પહોંચી શકે હું આ કાર્ય પૂર્ણ કરીશ અથવા તેના પ્રયત્નમા જ મારો દેહ પાડીશ.

આપણા લોકો, માન પ્રભુ! મદર કરવાની તેમની શક્તિજ નથી ઉશ્કરું હજારો વર્ષની ગુલામીથી સ્વાભાવિક રીતેજ ઉદય પામેલી અદેખાઈ અને મંશયના હુશુવિથી તે લોકો દરેક નવા વિચાર અને નવા કાર્યમા વિશ્વ નાખી દુશ્મન થઈને ઉભા રહે છે પણ પ્રભુની ઇચ્છા બળવાન છે.

તમે આરતી અને બીજી જે લખ્યું છે તે બાબત માટે તો એટલુંજ કહેવાનું કે, એવી જીન કરવાનો તો હિંદુસ્થાનના દરેક મઠોમા રિવાજ છે ગુરુના ભક્તિ કરવાનું તો વેદમા સૌથી પ્રથમ કર્તવ્ય ભવમા જાણ્યું છે, બે કે આની પણ મારી અને નકારી બને બાબતોમાં છે.

પણ તમારે એક વાત ખામ ધ્યાનમા રાખવાની છે કે, આપણું મહાન એ એક અસામાન્ય મહાન છે આપણામાથી કોઈને પોતાના વિચારો બગાડકારે બીજાપર લાદવાનો અધિકાર નથી આપણામાના ધર્મ એ મૃતિપૂજામા માનતા નથી, પણ બીજા જે કોઈ માનતા લેાય તો તે વાતમા વાધો દાખવાનો તેમને જ ન પણ હક્ક નથી કારણ કે એમ કરવાથી

આપણા ધર્મના પહેલા નિયમનો ભંગ થાય છે. બીજું સાધનોદ્વારાજ પ્રભુને બાળી શકાય છે. પ્રકાશનાં મોજાં સર્વત્ર —ગાદા અંધારા ખૂણામાં પણ હોય છે, પણ એ તો ન્યારે દીવામાં સળગે છે ત્યારેજ માણસથી જોઈ શકાય છે. તેજ પ્રમાણે જો કે પ્રભુ તો સર્વત્ર છે, પણ આપણે તો એક મહાન પુરુષતરીકેજ તેનો ખ્યાલ કરી શકીએ. ઇશ્વર માટેના સર્વ વિચારો જેવા કે દયાળુ, રક્ષક, મદદગાર વગેરે સર્વ ગુણો માણસ તરફથીજ ઇશ્વરમાં આરોપિત કરવામાં આવ્યા છે, અને આ ગુણો શુરુમાં પણ રહેલાજ છે. પછી તમે તેને શુરુ કહો કે પયગંબર કહો કે અવતાર કહો. મનુષ્ય પોતાની પ્રકૃતિથી કદી પણ પર જઈ શકતો નથી. તમે જો તમારા શરીરમાંથી બહાર ફેંકેા મારી શકેા, તોજ તમે તમારી પ્રકૃતિથી પર જઈ શકેા; અને કોઈ માણસ જો પોતાના શુરુની ભક્તિ કરે તો તેમાં 'જોડું' શું છે? અને ખાસ કરીને તો ન્યારે એ શુરુ તમારા બધા ઐતિહાસિક પયગંબરોના એકઠા ગુણો કરતાં પણ વધારે પવિત્ર અને હિંયા દરજ્જાના હોય ત્યારે જો કાઈસ્તની, કૃષ્ણની અને બુદ્ધની પૂજા કરવામાં હરકત નથી, તો આ માણસ કે જેણે જીંદગીમાં કદી અપવિત્ર કાર્ય કર્યું નથી કે વિચાર્યું પણ નથી તેની પૂજા કરવામાં પાપ શું છે? જેની બુદ્ધિ બીજા બધા પયગંબરો કરતાં વધારે હિંચ હતી—આજ માણસે જગતને તે પદ્મ સત્યનો ખ્યાલ આપ્યો કે જે સત્ય દરેક ધર્મમાં છે, અને જગતપર જે પોતાનો કાણુ જમાવતું ગય છે, અને તે પણ વિજ્ઞાન કે તત્ત્વજ્ઞાનની કે બીજા કોઈ પણ સાધનની મદદ લીધા વગરજ, તેણે એ સત્યને પ્રાપ્ત કર્યું અને તેનો પ્રચાર કર્યો.

હતાં પૂજા કરવી એ કંઈ ફરજિયાત નથી. શુરુની પૂજા કરવીજ જોઈએ એવું મારા કોઈ ભાઈઓએ તમને કહ્યું નથી. ના, ના, ના, પણ ફરીથી હું એ કહું છું કે, જો કોઈ પૂજા કરતું હોય તો તેમાં વાંધો ઉઠાવવાનો આપણને કશોજ હક્ક નથી.....શા માટે? કારણ કે તેમ કરવાથી આપણી આ અસામાન્ય મંડળીનો નાશ થાય. દશ જુદા જુદા વિચાર અને આચારના માણસો એકઠા રહીને

સલાહસ પથી કાર્ય કરી શકે છે, એમ જતાવનારી આખી દુનિયામાં આપણી આ એક જ મહત્ત્વી છે પ્રભુ મહાન અને દયાળુ છે દિવાનજી! આપ જો સખુરી રાખશો તો હજી ધણુ નવું ભરશે.

અમે બીજા ધર્મી તરફ સહિષ્ણુતા રાખીએ છીએ, એટલું જ નહિ પણ અમે તેનો સ્વીકાર પણ કરીએ છીએ, અને જો પ્રભુ મદદ કરશે તો હું સમસ્ત જગતને એનો ઉપદેશ આપવાનો પ્રયત્ન કરનાર છું.

દરેક માણસને અને દરેક પ્રજાને મહાન થવાને માટે ત્રણ ગુણોની આવશ્યકતા છે -

૧-સારાપણાની શક્તિમાં વિશ્વાસ

૨-અદેખાઈ અને મશયની ગેરહાજરી

૩-જે કોઈ શુભ કાર્ય કરવાને પ્રયત્ન કરતું હોય તેને મદદ કરવી અને પોતાથી જાને તેટલું શુભ કાર્ય કરવું

હિંદુ પ્રજામાં આટલી અદ્ભુત બુદ્ધિ હોવા છતાં શા માટે અધોગતિને પાગી છે? હું તમને જવાબ આપીશ કે, અદેખાઈ હિંદુ જાતિના કરતા આપસ આપસમાં વધારે અદેખી અને વધારે ઝેરીલી કોઈ પ્રજા નથી અને અહીં પશ્ચિમના શુભકર્મા આ અદેખાઈ અને ઈર્ષ્યાની ગેરહાજરી તમને સૌથી પ્રથમ જગ્યાએ આવશે.

હિંદુસ્થાનમાં ખાસ મિનિટ પણ માણસો સુવેદનપથી કામ કરી શકતા નથી દરેક માણસ મત્તા હાથ કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે, અને પરિણામે આખી સરકારને ધકકો લાગે છે પ્રભુ! પ્રભુ! આપણે ઈર્ષ્યા કરવાનું ક્યારે છોડી દઈશું? આવી પ્રજામાં અને ખામ કરીને જ ગાળામાં એક યુવાનોની મહત્ત્વી ઉભી કરાવી, અને તેમનામાં જુદા જુદા મત દોવા છતાં પ્રેમના જ ધનથી જ ધાવું, એ શું અસામાન્ય નથી કે?

આ મહત્ત્વી અદ્ભુત ઉદારતાનો પ્રચાર કરશે અનંત શક્તિ અને પ્રચાલકાર્યથી આખા હિંદુસ્થાનમાં તેનો વિસ્તાર થશે વાચક જ્ઞાન, સાતિભેદ, ઈર્ષ્યા, તિરસ્કાર વગેરે જે શુભામ પ્રજાઓનો હિંમેશનો વારસો છે, તે હોવા છતાં પણ તે આખી પ્રજાના રોમરોમે વિજ્ઞાનીક જગતની પ્રેરણા કરશે.

પાણીમાંથી બહાર દેખાતા બડકોની માફક આ સર્વ-
વ્યાપી જડતામાંથી જે થોડાક ઉદાર આત્માઓ બહાર દેખાય
છે તેમાંના તમે એક છો. ઈશ્વર તમને હમેશાં સુખી રાખે.

સદા તમારો વિશ્વાસુ વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૩૬

ડરબન એવન્યુ, ૫૪૧

પ્રિય દિવાનજી,

આપનો પત્ર વાંચી ઘણોજ આનંદ થયો. અલબત્ત આ
તો માત્ર મળકેજ છે, તે હું સમજી શકું છું; પણ હું કંઈ
એવો બાળક નથી કે તેનાથી સમજી જાઉં. હવે આગળ સાંભળો.

પશ્ચિમની પ્રજાની સફળતાનું માત્ર એકજ કારણ છે,
અને તે કારણ તેમની વ્યવસ્થા કરવાની શક્તિ તેમજ
એકબીજા પ્રત્યેના વિશ્વાસથી કરવામાં આવતો સહકાર
અને મદદ; જ્યારે આપણે ત્યાં એથી તદ્દન ઉલટુંજ છે.
દાખલાતરીકે—સુબધવાળા વીરચંદ ગાંધી જૈન અહીં
આવેલા છે. આ માણસ આવા ભયંકર ઠંડા મુલકમાં પણ
અનાજ અને ફળ સિવાય બીજું કંઈજ ખાતા નથી અને
તનતોડ મહેનત કરીને પોતાના દેશબંધુઓ અને ધર્મને
માટે અહીં લડત ચલાવી રહ્યા છે. અમેરિકન લોકોનો
પ્રેમ તેમણે ઘણોજ સંપાદન કર્યો છે, પણ જે લોકોએ
(તેમનાજ જાતભાઈઓએ) તેમને અહીં મોકલ્યા છે, જેમના
ધર્મને માટેજ તે અહીં લડત ચલાવી રહ્યા છે તે લોકો
તેને ન્યાતબહાર મૂકવાનો પ્રયત્ન કરે છે એનું કારણ
શું? એનું કારણ આ એકજ છે કે, કુદરતનો એવો કાયદો
છે કે ગુલામોની પ્રજામાં હમેશાં અદેખાઈનો ગુણ ઉત્પન્ન
થાય છે અને આ અદેખાઈનો ગુણજ તેમને હમેશાં માટે
ગુલામીમાં દાખી રાખે છે.

અહીં મજમુદાર અને બીજા હિંદુઓ પણ હતા. આ
બધા વ્યાખ્યાનો આપીને તે દ્વારા પૈસા કમાવાનો પ્રયત્ન
કરતા હતા અને તે કાર્યમાં તેમને થોડે ઘણે અંશે સફળતા
મળી પણ ખરી; પણ તેમના કરતાં મને વધારે સફળતા

મળી છે કારણ કે પ્રભુની જેવી ઇચ્છા હશે એ લોકોની સફળતામાં વિવનરૂપ કે આડખીલી હું કદી થયો નથી, છતાં પણ જૈન ગાંધી મિલાયના બીજા બધાઓનો મારે માટે બચકર જુઠાણું ઉત્પન્ન કરીને તેનો આ દેશમાં પુકળ પ્રચાર કર્યો, અને તે પણ મારી પૂઠ પાછળ નીચતાની આટલી હદ સુધી અહીંના અમેરિકન લોકો કદી જતા નથી.

તમે તો કલકત્તામાં ઘટો વખત ગહેલા છો બંગાળીઓમાં આ ઈર્ષ્યારૂપી પાપ જોટલું પ્રમરેલું છે તેટલું હિંદુસ્થાનના બીજા કોઈ પણ ભાગમાં પ્રસરેલું તમે જોશું છ કે ?

x	x	x	x	x
x	x	x	x	x

માત્ર અમેરિકનો અને જાપાનીસોની સાથે આપણી સરખા મણી કરીને આ વાત કહેતો નથી, પણ ચીના લોકો મુઠાં મન અને દિલની ઉદારતામાં આપણા કરતા હજાર દગ્ગને સાન છે.

x	x	x	x	x
x	x	x	x	x

તમે હિંદુસ્થાનની બહાર નીકળો નહિ ત્યાંસુધી આ વાતનો ખ્યાલ તમને ગગનર આવવાનો નથી મોજ શોખને માટે જેમની પાસે પુકળ પૈસા છે, તેમને મન તો બધું જ ઠીક છે, પણ એવા લોકોને હું તો દેશદ્રોહી દગા બાજ કહીશ કાગળ કે હજારો બદલે લાખો ગરીબો અને દીનદુખીઓનું લોહી ચૂમીને તે વડે ચોતે વેશવ લોનવવા અને તે દીન દુખીઓનો-ને ગરીબ, લાચાર, જુદમથી છુંદાયેલા માનવીઓના સવાનો જન પણ વિચાર ન કરવો એ દેશદ્રોહ અને દગાબાજી છે ક્યારે તમારા શ્રીમતોએ, તમારા અમીરોએ, તમારા ધર્મશુરુઓને અને તમારા મોટા માણસોએ ગરીબોની દરકાર કે કાળજી કરી હતી ?

પણ તે દયાળુ પ્રભુ મહાન છે જુદમગારોને તેમના જુદમનો બદલો પાછળથી મળી ગયો. અને તે કે જોએ ગરીબોને પીમીને તેના લોહીથી ચોતે સુખી જીવગી જાળના હતા, જેમને કેળવણી પણ તે ગરીબોને લોભેજ મળતી હતી, અને ગરીબોની દીનતા અને કંગાવિયન ઉપરજ જેમની સત્તા ઉભી ગદી ચઢી હતી, તે લોકોને લાખો અને હજારોની

સંખ્યામાં શુદ્ધમોતરીકે વેચાણું પડ્યું. તેમની માલમીલકત લૂંટાઈ ગઈ, તેમની મા-દીકરીઓની આજરૂં ઈજ્જત લૂંટવામાં આવી. આ જુદામનો બદલો તમને ગયાં એક હજાર વર્ષથી મળી રહ્યો છે, અને શું તમને એમ લાગે છે કે, આ બધું કંઈ પણ કારણ વગરજ બન્યું છે?

હિંદુસ્થાનના ગરીબોમાં સુસલમાનોની સંખ્યા આટલી બધી મોટી શાથી છે? માત્ર તરવારની મદદથી તેમને વટાળવામાં આવ્યા એમ કહેવું બરાબર નથી. જમીનદારોના જુદામમાંથી અને ધર્મશુરુઓના પિશાચી અત્યાચારમાંથી ઉગરી જવા માટે પણ મોટો ભાગ સુસલમાન થઈ ગયો હતો, અને આથીજ બંગાળના ખેડુતવર્ગમાં મોટો ભાગ સુસલમાનોનો છે; કારણકે ત્યાં જમીનદારવર્ગ પણ મોટો છે.

આ પગતળે છુંદાયેલા ગરીબો અને દુઃખી લોકોને ઉન્નત કરવાનો અમે પ્રયત્ન કરીએ છીએ. થોડાક હજાર રૂબાયુએટો એ કંઈ પ્રજા અથવા પ્રજાનો સુખ્ય વગર નથી. થોડા સરખા શ્રીમંતો એ પણ કંઈ પ્રજા અથવા પ્રજાનો સુખ્ય ભાગ નથી. જો કે અમારી પાસે સામગ્રી થોડી છે, પણ આ ત્રીસ કરોડ માણસોને વધારે સુખી કરી શકાય એટલું તો હજુ છેજ. વસ્તીના નેણું ટકા માણસો કેળવણી પામ્યા વગરના છે. આ બાબુઓ અને કહેવાતા દેશભક્તોમાંથી આનો કોણ વિચાર કરે છે?

હવે મને એક બીજી વાત કહેવા દો કે, ધર્મર છે-હું મરકરી કરતો નથી-તે છેજ. અને હું બહુ છું કે, તે આપણાં જીવનોને દોરે છે. જો કે સાથે સાથે હું એ પણ બહુ છું કે, જે હાથ પ્રજાનો ઉદ્ધાર કરવા પ્રયત્ન કરે છે તે હાથને પણ પ્રજા અવશ્ય બચકાં બરે છે; પણ તમે કે જે દરેક સારાં અને મહાન કાર્યો તરફ ખરી સહાનુભૂતિ ધરાવો છે, ખરા ઉદાર સ્વભાવવાળા, સાચી સહાનુભૂતિવાળા અને ખરા પાણીવાળા એવા માત્ર લોકો તમે એકલા હો, તો એકલા પણ મારી સાથે પ્રાર્થના કરવા લાગો કે:—

“હે દયાળુ! આ અંધકારમાંથી તું અમને દોરવ.”

હું મારા ધર્મને અને મારા પ્રભુને ચાહું છું. મારા દેશને અને સર્વથી વધારે તો હું બીખારીઓને-ગરીબોને-
વિ. ૨૨

અજ્ઞાનીને અને ચગદાયેલાને સૌથી વધારે ચાહું છું, અને હું દેટલું ચાહું છું તે તો માત્ર પ્રભુજી જાણે છે, એ મને અવશ્ય રસ્તો બતાવશે. માણસોનાં વખાણ કે તેમની ટીકાની મને જરા પણ દરકાર નથી. મારે મનથી તેમાંનો મોટો ભાગ તો માત્ર અજ્ઞાન અને નાનાં છોકરાં જોવો છે. સહાનુભૂતિને અંતરભાગ કે જે તદ્દન નિર્ગળ પ્રેમ છે ત્યાંસુધી તેમની દૃષ્ટિ પહોંચેલી હોતી નથી. રામકૃષ્ણદેવના આશીર્વાદથી મને તે અંતર્દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થઈ છે મારી નાની સરખી ટોળીની મદદથી કે જેમાં મારા જેવા ગંરીળ લીખારીઓજ એકલા ધયેલા છે-તમે તેમને જોયેલા છે અને પ્રભુનું કામ તો હમેશાં ગરીબોનેજ હાથે ધયેલું છે. તમે મને આશીર્વાદ આપો કે જેથી મારા શુભા, મારા પ્રભુમાં અને મારી પોતાની જાતમાં મારો વિશ્વાસ દૃઢ કાયમ થાય.

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૩૭

૫૪૧ કિયરબોર્ન એવન્યુ,
શિકાગો-૩ ૯ માર્ચ ૧૮૯૪

વહાલા—

હું તમારી સાથે એટલો મગતો થાઉં છું કે, થકા એ એક અદ્ભુત વસ્તુ છે અને તેજ બચાવી શકે તેમ છે, પણ તેમાં જોખમ એ છે કે, કદાચ તેમાંથી ધર્મધર્મતા-અધર્મતા જન્મ પામે અને તેથી આગળ વધવાનો માર્ગ બંધ પડે.

જ્ઞાન-તે જાણીતર છે, પણ તેમાં શુદ્ધ બુદ્ધિ થકનો જાય રહે છે. પ્રેમ મહાત્મા અને ચરમઉચ્ચ છે, પરંતુ તે પણ અર્થહીન કલ્પનાના રૂપમાં પરિણમ પામી તેનો નાશ થવા સંભવ છે. આ વહેની-સહા, જ્ઞાન અને પ્રેમની એકવાક્યતા આવશ્યક છે. રામકૃષ્ણદેવમા આણુ ઐક્ય હતું. આવી વ્યક્તિ બહુ વિરલ હોય છે, પરંતુ તેને અને તેના ઉપદેશને આપણા આદર્શતરીકે રાખીએ તો આપણે પણ આગળ વધી શકીએ તેમ છીએ. આપણામાંનો દરેક જણ તેવી અંખૂર્ણતા ન પામે, છતાં આપણે જ્યાં મર્જાને એકબીજામાંથી વિદોષી તરવો કાઢી નાખી અનુકૂળપણે વર્તી સમાનતા થાય તેવી

સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરીને તેથી અપૂર્ણતા મેળવી શકીએ એવો સંભવ છે-અર્થાત્ ઘણા મનુષ્યો મળીને એકત્વ મેળવી શકીએ અને તેથી બીજા સુધીં પહોંચી જઈએ અને સંપ્રદાયો દ્વંદ્વો નિર્ણય હિતત થઈ શકીએ.

કેઈ પણ ધર્મને અસંગતકે જનાવવા માટે-હિંસાહીન બદલું જરૂર છે; પણ તેની સાથે સંપ્રદાયો ન વધે તેની પણ કાળજી રાખવાની જરૂર છે. આ સંપ્રદાયો ન વધે તેટલા માટે આપણે કેઈ પણ સંપ્રદાયવાળાની તાબેદારી રાખવી એમ કહેવાય નહિ. અને સંપ્રદાયથી થતા બધા કાલો જળવાઈ રહી સર્વવ્યાપી ધર્મની વિશાળતા આવે તેવું આપણે કલ્પાવું છે.

પરમેશ્વર સર્વ સ્થળે હોવા છતાં તેનું સાચું જ્ઞાન અને પૂજન તો આપણા હૃદય વર્તનથીજ થઈ શકે તેમ છે. જન-દૃષ્ટિના ભેદનું કારણ અને અપૂર્ણ વર્તન કોઈપણ બ્યક્તિનું હોતું નથી. આહો ! તેજ વર્તન આપણું કેંદ્રસ્થાન હોતું એમ કહે અને તેનીજ આગ્રહાસ આપણે રહેવું એમ કહે; તેની સાથે દરેકને તે મહાત્મ્ય બ્યક્તિને પોતાને તેમ ચેત્ય હાથે તેમ ઉધર, ઉદ્ધારક, ગુરુ, આદર્શ જગત મહાબ્યક્તિગીરિ કે પોતાને પશુદ પડે તેમ-જલુવાને છૂટ આપવી એમ કહે.

સામાજિક સમાનતા કે અસમાનતા એ ભેદાંથી એકે-નો આપણે ઉપદેશ આપતા નથી. પણ જે ઉપદેશ આપીએ છીએ તે એ છે કે, દરેક બ્યક્તિને સમાન હક્ક છે, અને તેથીજ દરેકને વિશ્વાસવાર્ત્થ અને દૃઢિશ્વર્ત્થ છે, એવો આગ્રહ રાખીએ છીએ.

આપણે કેમકેનો અનાદર કરતા નથી, પછી સહે તે ઈશ્વરવાદી, સર્વેશ્વરવાદી, એકેશ્વરવાદી, આદ્યેશ્વરવાદી, જદ-મતવાદી કે અગ્રીયવાદી હોય, શિષ્ય યજ્ઞની યોગ્યતા માટે એકજ હક્ક બહુ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે તેણે પોતાનું વર્તન વિશાળમાં વિશાળ અને હિંસાહીમાં હિંસાહી ધોરણ ઉપર ઘરવું એમ કહે.

આપણે એવો પણ આગ્રહ રાખતા નથી કે, અનુકૂળ આચાર, વર્તન કે નીતિના કાયદા હોવા એમ કહે. વાસ્તવમાં તે બીજાને હુકમનકારી ન હોય એવ જરૂરનું છે.

જે આગળ વધતાં અટકાય છે, અને અધોગતિએ અંતમાં

સહાય કરે છે તે દુર્ગુણ છે, અને જે ઉન્નત ધર્માત્મા અને એક-અવિરોધી બનવામા સહાય કરે છે તે મહાગુણ છે

આપણને દરેકને પોતાની મેળે બાણવામા, બાણીને પસંદ કરવામા અને જે પોતાને અનુકૂળ અને સહાયકારક ગણાય તેને આદરવામા સ્વતંત્ર ગણેલા છે x x x પોતાના વિશિષ્ટ સ્વભાવ પ્રમાણે વર્તવાને દરેક સુખત્યાર છે પણ બીજાના આચાર પર ટીકા કરવાનો તેને કયો હક નથી કાણુ કે બીજા જે ગીતે વર્તતા હોય તે ગીતે પોતે વર્તે તેા તુલ્યતાન થાય તેટલાજ ઉપરથી એવો માનક નાખવો નહિ કે, પોતાનો જે પેઠે બીજાએ વર્તવું તેમજે દાખલાતનીકે કેટલાક માણસોની લક્ષ કન્વાથી ઉન્નતિ યર્થ મળતી હોય, ત્યારે બીજાને તેમ કન્વુ તે ટેવગ હાનિકારક હોય, પણ અવિવાહિત યુવકને એવું કહેવાનો કયો હક નથી કે, વિવાહિત શિષ્ય ખોટો છે અને વગી પોતાના ખ્યાલ પ્રમાણે વર્તવાનો ખાસ આગ્રહ કરવાનો તેા એ કરતા પણ એકો હક છે

x x x x
x x x x

દરેકનુ દર્શવ્ય છે કે, સર્વને આત્મસ્વરૂપ ગણી કોઈ પ્રત્યે ટેવ, તિન્નન કે નિદા ન કરવી જોઈએ, અને તેમને હનત કરવી ન જોઈએ આ દર્શવ્ય દુષ્ટન ન્યાનીનુ છે એમ નથી, પણ બધા ત્રીપુત્રોનુ છે

x x x x
x x x x

માત્રી પાનેથી કંઈ પણ આશા ગણે નહિ, પણ લેમ લેમ તમોને લખનો ગયો છુ અને મરેનો ગયો છુ તેમ તેમ મને એ તો પ્રતીતિ યર્થ છે કે, દિલનો ઉદાર હિદવામીઓના હાથથીજ ધવાનો છે નો તમે કે જે માતૃ જમિના સુવંદા છો તેમાથી હનનપ્રથ પુરો આ નવીન જ વના ઉપર લગભગ ગાર બની મટો તેમ છે વિચાર કરી, સાધનો મેળવી નામદંત્રનુ જીવનચરિત્ર લખો, અને તેમના સર્વ ચમત્કારોને ખાસ દર્શાવ ગયા દાખલ કરો નહિ આ ચરિત્ર જે ત્રિદાને તેમજે ઉપદેશોવા દવા તેવુ દિદાહન થાય, તેવી રીતે લખાવું તેમજે

આમાં તેજ વ્યક્તિનું વર્ણન આવે-મને કે બીજા કોઈ હયાત વ્યક્તિઓને બિલકુલ દાખલ કરવી નહિ. આમાં મુખ્ય ઉદ્દેશ એ હોવો જોઈએ કે, તેણે જે બોધ્યું છે તે જગત સમીપ મૂકવું અને તે બોધના આદર્શરૂપ તેમનું જીવન હતું, તે સમજાવવું. જો કે હું અયોગ્ય છું તોપણ મારાપર એ ફરજ હતી કે, રત્નોની પેટી મારા હવાલે સોંપવામાં આવી હતી તે બહાર લાવી તમોને સ્વાધીન કરવી. તમોને શામાટે? કારણ કે જેઓ દસી, ઈર્ષ્યાવાન, શુભામ અને ખાચલા છે, જેમની જડ પદાર્થોમાજ માન્યતા છે એટલે જેઓ જડવાદીજ છે તેઓ કોઈ કાળે જરા સંપૂર્ણ પણ કાર્ય કરી શકવાના નથી અદેખાધ-ઈર્ષ્યા તે આપણા પ્રજાકીય વર્તનમા શાપસમાન છે, અને તે શુભામોમાજ સ્વાભાવિક રીતે દષ્ટિગત ધાય છે. આવી અદેખાધને લીધે સર્વ-શક્તિમાન પ્રભુ પણ કંઈ કરી શકે તેમ નથી. x x x

પોતાનું કર્તવ્ય બજાવી મરણ પામી આ જીવમાંથી ચાલી ગયેલ છે એવા પુરુષતરીકે મને ગણા. હવે કાર્ય તમારા ખલાપર આવેલું છે એવું વિચારો. માતૃભૂમિના તમે યુવકો છો, તે કાર્ય માટે નિર્મિત થયા છો, એવું લક્ષ રાખો; તે કાર્યમા નિયુક્ત થાઓ, અને પછી જુઓ કે, પ્રભુ તમને કૃપાર્થજ કરે છે. મને ત્યજી દો, તમારી દષ્ટિ માંથી મને તદ્દન મુક્ત કરો; અને તમેજ નવીન ભાવના, નવીન સિદ્ધાંતો અને નવા ચેતન્યનો ઉપદેશ કરો. ઉપદેશ કરતાં કોઈ વ્યક્તિ કે કોઈ રૂઢિથી વિરુદ્ધ ન જાઓ. જાતિ લેદની કે બીજા કોઈ સામાજિક ખગબ રિવાજની તરફેણમાં કે તેની વિરુદ્ધમાં ઉપદેશ કરશો નહિ. તેવાથી 'હર ગ્હો' એ સિદ્ધાંતને વળગી રહેજો, પછી સર્વ કાર્ય સ્વત. યોગ્ય રીતે બની રહેશે.

તમે મારા બહાદુર, નિશ્ચલ મનના અને પ્રેમ દાખવનાર આત્મા છો; તો તમે સૌને મારા આશીર્વાદ છે. તમારો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૩૮

(ખેત્રીના ના મહારાજા ઉપરના પત્રમાંથી)

અમેરિકા ૧૮૯૪

x x x x

એક સર્વત્ર કવિએ કહ્યું છે કે “ ન મૃદ મૃદમિત્યા
 હુંગ્રંથિણી મૃદમુન્યને ઝોટલે કે ઇટમાલીનુ ઘર તે ખરૂં
 ઘર નથી, ગૃહિણી એજ ખરૂં ઘર છે” આ વચન અહીં ।
 કેવુ સાચુ છે! જે ઘર ઠી, ગરમી અને વર્ષાથી તમારૂં
 રક્ષણ કરે છે તે ઘરના ગુણદોષ વિચારતા, તે જે યામવાના
 આધારપર રહેલું છે તેનેજ જોવાથી નહિ ચાલે-તે યામવા
 ભલેને ઉત્તમોત્તમ કારીગરીથી ભરપૂર હોય, તેથી શુ થઈ
 ગયું ? પણ ઘરની અદર જે સજીવ યામવો નહેવો છે, અને
 જે ઘરના ખરા આધારૂપ છે, તેનાજ ઉપરથી ઘરની ખરી
 કિંમત અકાય છે એ આધારસ્થળ તે નારી છે-ગૃહિણી ।
 એ દૃષ્ટિથી વિચારક તા અમેરિકાનુ કૌટુંબિક જીવન જગતના
 કાંઈ પણ દેશના કૌટુંબિક જીવન કરતા ઉતરે તેમ નથી

અમેરિકાના કૌટુંબિક જીવનવિષે મેં અનેક વાતો
 સામળી છે મેં સામગ્ર્ય છે કે, અમેરિકાની સ્ત્રીઓમા સ્ત્રી
 ઉચિત વર્તન નથી, સ્વાતંત્ર્યના નામે અમેરિકામા સ્વ-છેલ્લા
 વધતી જાય છે, સ્ત્રીઓના સ્વાભાવિક નક્ષણવિનાનો અટ્ટીનો
 સ્ત્રીમુદાય સ્વાતંત્ર્યમા ઉન્નત થઈને ગૃહજીવનની સકળ
 મુખશાંતિને પગ તળે છુટી નાખે છે, વગેરે કંઈ કંઈ
 વાતો સામળી છે પરંતુ અમેરિકાના કુટુંબો, અમેરિકાના
 ગૃહજીવન અને અમેરિકન નારીગણના મારા એકે વર્ષના
 અગત અનુભવ પછી હું જોઈ શકું છું કે, એ જનના
 કંઈનો કેવા ઓટા અને બ્રાન્તિમૂલક છે! હે અમેરિકન
 મહિલાગણ! તમારૂં જતું હું મો જન્મે પણ ફેરી શકું
 તેમ નથી તમારા પ્રત્યેની મારી કૃતજ્ઞતા દર્શાવવા માટે
 મારી પાને પૂતા શબ્દો નથાં x x x x

ગયા વર્ષના ઉન્નતાણમા હું દેટવે હોયી આ દેશમા
 આવ્યો હતો પાસે નામ, ક્ષિત્તિ, ધન વગેરે કંઈજ નહોતું
 સગા નહોતા, મિત્રો નહોતા, કાંઈ જનની સહાય નહોતી-

એવી કંગાળ સ્થિતિમાં એક પરિત્રાજક પ્રચારકરૂપે આ દેશમાં હું આવેલો, ત્યારે એ અમેરિકાના નારીગણ મને સહાય કરી હતી. આહાર અને આશ્રય આપ્યો હતો, પોતાને ઘેર લઈ જઈને સંભાવના કરી હતી, અને પેટના પુત્ર કે સગા ભાઈના જેવી મારી જરદાસ્ત કરી હતી તેમના પોતાના ધર્મના પાદરીઓ તેમને ત્યાં આવીને મારા જેવા એક “વિપજનનક વિધર્મી”ને ત્યજી દેવા માટે તેમને યત્નપૂર્વક સમજાવતા હતા તે સમયે, તેમજ તેમનાં અંતરંગ-સગાંશ-બધીઓ અને આમજનો આ “અજ્ઞાતકુલશીલ વિદેશી”-જેતું ચારિત્ર્ય કદાચ વિપજનનક પણ હોય-નો સંગ છોડી દેવાનો સતત ઉપદેશ આપ્યા કરતા હતા તે સમયે, પણ, તેમણે મારા પ્રતિ ખરો મિત્રધર્મ બતાવ્યો હતો. ત્યારે પણ તેઓ ચુસ્ત મિત્રરૂપે મારી પકળે ઉભી રહી હતી. મારા ચારિત્ર અને શીલ વિષે અનેક કુતર્કો દેશાવવામાં આવતા હતા, કિંતુ ચારિત્ર અને શીલની ખરેખરી બાહેશ પરીક્ષક તો એ ઉદારચિત્ત, નિઃસ્વાર્થ, પવિત્ર સમણીઓજ છે. કારણ કે નિર્મળ દર્પણમાજ સ્પષ્ટ પ્રતિબિંબ પડે છે. આહો ! કેટલાં બધાં સુદર કૌટુંબિક જીવનો મેં અહીં નજરે નિહાળ્યાં છે !

કેટલીયે માતાઓ મેં એવી જોઈ છે, કે જેના નિર્મળ ચારિત્ર્ય અને નિઃસ્વાર્થ અપત્યસ્નેહનું વર્ણન કરવાનું શાષામાં સામર્થ્ય નથી ! એવી કેટલીય કન્યકાઓ અને કુમારિકાઓ મેં દીઠી છે કે જે “દેવીના લલાટમાં બિરાજતી તુષારકણિકાના જેવી નિર્મળ અને પવિત્ર છે-અને તે પણ ઉત્તમ રીતે કેળવાયેલી તથા સર્વ પ્રકારની માનસિક અને આધ્યાત્મિક ઉન્નતિથી સંપન્ન સ્થિતિમાં ! ત્યારે શું અમેરિકાનો આખો નારીગણ દેવીસ્વરૂપ છે ? ના, તેમ તો નથી. સાડું-નરડું તો સર્વ ઠેકાણે હોય છે, કિંતુ કોઈ પણ જાતની કિંમત તે જાતિમાં રહેલા દુર્બળ અને દુષ્ટ વર્ગ ઉપરથી અંકાવી જોઈતી નથી. કેમકે એવા વર્ગ તો બધે નકામા કચરા જેવા અને પછાતજ હોય. માટે જાતિ પૈકી જે સારા, ઉદાર, સચ્ચરિત્ર અને પવિત્ર હોય તેમનાજ ઉપરથી જાતીય જીવનના નિર્મળ અને સુતેજ

પ્રવાહનું નિરૂપણ થવું જોઈએ

કોઈ એક શેઠકુળના ઝાડના કુળના શુભદોષનો વિચાર કરવો હોય ત્યારે જે કુળો કાચા, ખીવ્યા વગરના, છવજીવુ થી ખવાયલા અથવા તો હોયપર ગરેલા હોય-પછી ભલેને એમની સખ્યા કાંચે તેટલી મોટી હોય-તે પરથી તમે અનુમાન બાધશો, કે પછી જે કુળો પાકા અને પરિપુષ્ટ રિધિતિમાં ઝાડપર શોભી શોભાવી રહ્યા હોય તે શેઠવૃક્ષની યોગ્યતાનો તેના ઉપરથી ક્યાસ કરશો?—જે સેકડો કુળો નાના અને કાચા રહી ગયા છે તે પરથી તો ખચિત જ નહિ

હવે હું અમેરિકાના આધુનિક ઝીસમાજના ઉદાર મનની પ્રશંસા કરૂ છું આ દેશમાં મેં અનેક ઉદારચેતા પુરુષો પણ જોયા છે (તેમાના કોઈ કોઈ તો અત્યંત સફીર્થુ સમ્રદાયવાળા પણ છે), તથાપિ એ બનેમા એક મોટો ભેદ એ રહેલો છે કે, પુરુષવર્ગને ઉદારચેતા થવા જતા નિજ ધર્મ અને આધ્યાત્મિકતા જોઈ બેસવાની આશંકા રહે છે, ત્યારે નારીવર્ગ તો જે જે કંઈ સાડ અને હિતકારી હોય તેના પ્રત્યે ધર્મહાનિના કશા પણ ભય વગર સહાનુભૂતિ અને ઉદારતા બતાવી શકે છે—અર્થાત્ તેઓ ઉદારચેતા થવા જતા નિજધર્મથી હેશ માત્ર અવાયમાન થતી નથી

શિકાગો નગરનો એ જગત-મહા મેળો” ઢેવો અફળુત વ્યાપાર હતો! અને પેલો “ધર્મ-મહા મેળો” કે જેમા પૃથ્વીપટપરના સકળ દેશના પ્રતિનિધિઓએ આવીને પોતપોતાના ધર્મ મતનુ પ્રતિપાદન કયું હતું, તે પણ ઢેવો અફળુત! ડૉક્ટર બરેન્ડ નાને મિં બોનીના અનુમનથી મને પણ એ મહાપરિષદમાં આપણા ધર્મસિદ્ધાંતોનું સર્વ સમક્ષ મહાજ કરવાનો સુયોગ મળ્યો હતો મિં બોની એ ઢેવી અફળુત વ્યક્તિ છે! જેણે આ વિનંટ અનુષ્ઠાનની મનમા કટપના ધડી એટલું જ નહિ પણ તે કંપનાને વ્યવહારમાં ચોળને તેમા અતુલ સફળતા મેળવી, તે વ્યક્તિ ઢેવી અગ્રજ દરચેતા હશે તેના ખ્યાલ તમે પેતે જ કરી શકો! વળી, ખુબી તો એ છે કે, મિં બોના પોતે કોઈ પદવી કે ધર્માધ્યક્ષ નથી એક વકાલ હોવા છતાં તેણે જગત સમસ્તના ધર્મ સમ્રદાયના પરિચાલકાની પરિષદનું અધ્યક્ષ સ્થાન દીધાંયુ

હતું ! તેઓ મીઠા સ્વભાવના, વિદ્વાન અને સહેનશીલ છે. એમના હૃદયમાં રહેલા ગંભીર મર્મસ્પર્શી ભાવો એમના તેજસ્વી નયનચુગલ દ્વારા ઠીક જણાઈ રહે છે. બસ, હાલ એજ.

પત્રાંક ૩૧

ૐ નમો મગવતે શ્રીરામકૃષ્ણાય !

શીકાગો, તા. ૧૯ મી માર્ચ ૧૮૯૪

પ્રિય—

આ દેશમાં આવ્યા પછી મેં તમને એક પણ પત્ર લખ્યો નથી; પણ હરિદાસભાઈના પત્રથી મને સર્વ સમાચાર મળી ચૂક્યા છે. તમે અને જી. સી. ઘોષે તમને બોલ્ય સત્કાર કર્યો તે ધણું જ સારું કર્યું છે.

આ દેશમાં મને કેાઈ પણ જાતની ખાસ તકલીફ નથી; પણ શિક્ષાવૃત્તિને અહીં સ્થાન નહિ હોવાથી મારે જાતમહેનત કરવી પડે છે—એટલે કે જુદાં જુદાં સ્થાનોમાં વ્યાખ્યાનો આપવાં પડે છે. કલકત્તા કરતાં અહીંનો ઉનાળો કેાઈ રીતે ઉતરતો નથી, અને શિયાળાનું તો હું વર્ષન જ નથી કરતો. આખો પ્રદેશ બરફથી ઢંકાયેલો છે અને ત્રણ ત્રણ ચાર ચાર ફૂટના બરફના થર જામી જાય છે. ફેટલાંક સ્થળોમાં તો બરફના થર છથી સાત ફૂટ સુધી પણ હોય છે. દક્ષિણના પ્રદેશોમાં બરફ હોતો નથી; પણ અહીં આગળ બરફની કેાઈ વધારે હરકાર કરતું નથી. ત્યારે પારો ૩૨° હોય ત્યારે બરફ પડે છે. કલકત્તામાં તે ભાગ્યેજ ૬૦° થી નીચે આવે છે, અને ઇંગ્લાંડમાં કેવચિતજ શૂન્ય સુધી આવે છે. પણ અહીં આગળ તો પારો ૪° અથવા ૫° થી પણ નીચે જતો રહે છે. ઉત્તરના પ્રદેશ કેનેડામાં તો પારોજ તદ્દન ઠરી જાય છે. તે વખતે તેમને આફ્રોહોલનું થર્મોમિટર વાપરવું પડે છે. ત્યારે ઠંડી અતિશય પડે છે પારો ૨° થી પણ નીચે હોય છે ત્યારે બરફ પડતો નથી. હું એવું ધારતો હતો કે, જે દિવસે બરફ પડતો હશે તે વખતે ઠંડી પુષ્કળ લાગતી હશે; પણ તેવું કંઈ છે નહિ.

~જેઓ જૂનાગઢના દિવાન હતા.

x બંગાળના મોટામા મોટા એક્ટર અને નાટ્યકાર.

સામાન્ય રીતે તો ગરમીના દિવસોમાં જરૂર પડે છે અત્યંત ઠંડીથી તો આપણને એક પ્રકારનો નશો થઈ છે તે દિવસે ગાડીઓ કુત્તી નથી, માત્ર ઋત્યેએ ફરે છે દરેક વસ્તુ ઠરીને સખત બની જાય છે નહેરે, સરોવરો અને નદીઓ એવી તો ઠરી જાય છે કે હાથી પણ તેના ઉપરથી જઈ શકે પ્રચંડ શક્તિવાળો નયગરાનો ધોધ પણ ઠરીને આરસ પહોણ જેવો મખત બની જાય છે, પણ હું અહીં આગળ ઠીક ઠીક કાર્ય કરી રહ્યો છું પ્રથમ તો મને થોડોક ભય લાગ્યો હતો, પણ જરૂરિયાતને લીધે મારે એક દિવસ કેનેડાની સરહદ પર ફરવું પડે છે તો ખીજે દિવસે ઠક્ષિણ અમેરિકામાં વ્યાખ્યાન આપવું પડે છે તમારી પોતાની રૂમની પેઠે દૂનના રબાએને વગળથી ભરેલી નળીઓવડે ગરમ રાખવામાં આવે છે, અને તમારી આંત્રબાંત્ર તદ્દન સફેદ બરફના ઢગલા બની ગયા હોય છે તેમાં કંઈય ડાઘો ભેવામાં ગાવતો નથી-તેના સૌંદર્યનું વખાણ કરવું તદ્દન અશક્ય છે

ઠંડીથી મારા કાન અને નાક ખરી પડશે કે શું એવો ભય રહ્યા કરતો હતો, પણ અત્યાર સુધી તો તે સહીમલામત છે, છતાં મારે બહાર જતી વખતે પુષ્કળ ગરમ કપડા પહેવવા પડે છે, અને વળી તે બધાની ઉપર એક ફર-કોટ (ફવાટી નો ડગલો) પણ પહેરવો પડે છે ગરમ બકીટ, ચૂંટ વગેરે મારે પહેરવું પડે છે તમે શ્યામ મૂકો કે ત તજ તે તમારી દાઢી અને મૂંઝામાં નીમળતાજ ઠરી જાય છે આજે બધી ઠંડી છતાં અદ્યતન વાત તો એ છે કે, અહીંના લોકો પાણી પીએ છ તે કદી પણ અદર બાંધેનો કપડો નાખ્યામગર પીતા નથી આનું કારણ એ છે કે, ઘરની અદર ગરમી હોય છે દરેક હોલ, રૂમ અને દાફરાને (મીટીને) પણ વરાળથી ભરેલી નળીઓવડે ગરમ રાખવામાં આવે છે આ લોકો ક્યામાં અને મૌશ-ચમા મૌથી ન ગગ છે, ભોગવિલાસ અને મોજ મગમ સોધી આગળ છે, પેમા કમાવામાં અને ખર્ચ વામાં પણ આ લોકો સોધી આગળ છે એક મનુષ્યની

* પૈડા વગર નો નાદી નો બગડવાળા રોગમાં વાપરવામાં આવે છે આ માગો જરૂર કર નરતી ખેચવામાં આવે છે

મજૂરી પણ અહીંનાં તો છ રૂપિયાથી ઓછી હોતી નથી. તેજ પ્રમાણે નોકરોનો પગાર પણ ભારે હોય છે. તમે ત્રણ રૂપિયાથી ઓછે કોઈ ગાડી ભાડે કરી શકોજ નહિ. ચાર આન્ન થી ઓછે તમને સિગાર મળે નહિ. સાધારણ સારા ખૂટની જોડ લેવા જાઓ તો તમને ચચીસ રૂપિયા પડે. અને કપડાંની એક જોડ લેવા જાઓ તો રૂપિયા પાંચસો પડે. જે રીતે આ લોકો કમાય છે, તેવીજ રીતે ખર્ચે પણ છે. તમારું એક વ્યાખ્યાન તમને જસો રૂપિયાથી માંડી ત્રણ હજાર રૂપિયા સુધી કમાણી કરાવી આપે છે. પાંચસો સુધી હું ગયો છું. અલગત, હમણાં મારો સિતારો ખુલ્લું છે. તે લોકો મને ચાહે છે અને મારું વ્યાખ્યાન સાંભળવાને માટે હજારો લોકો એકઠા થાય છે.

પ્રભુની ઇચ્છાથી અહીં મારે મિ.....ની સાથે સુલાકાત થઈ ગઈ. પહેલાં તો તેઓ મારી સાથે ઘણાજ સત્કારથી વર્ત્યા હતા; પણ જ્યારે શિકાગોના અસંખ્ય લોકો મારી પાસે આવવા લાગ્યા ત્યારે તેમના મનમાં ઇર્ષ્યાના ભાવ ઉત્પન્ન થયો. x x x x સને ઉતારી પાડવાને પાદરીઓએ તેમનાથી બનતા સઘળા પ્રયત્નો કર્યા હતા; પણ મારાપર શુરુની કૃપા હતી, તેથી કોઈ શું કરી શકે એમ હતું! તદુપરાંત આખી અમેરિકન પ્રજા મને ચાહે છે, અને માન આપે છે. મારો ખર્ચ પૂરો પાડે છે, અને મને પૂજ્ય ગણે છે.....

.....તમારા પાદરીઓના હાથમાં મારી વિરુદ્ધ કંઈ પણ કરવાની કશીજ સત્તા ન હતી. આ ઉપરાંત અહીંની પ્રજા વિદ્વાન છે. “અમે અમારી વિધવાઓને પરણાવીએ છીએ” “અમે મૂર્તિપૂજા કરતા નથી” એવી અને એ પ્રકારની બીજી વાતો કર્યાથી અહીં કામ ચાલી શકે એમ નથી. તેમને જે વસ્તુની આવશ્યકતા હતી તે માત્ર વિદ્યા અને તત્ત્વજ્ઞાનની હતી. ખાલી વાતોથી અહીં કશુંજ કામ સરે એમ ન હતું.

હી- ઘણાજ સારો આદમી છે. તેનામાં જો કે ઘણી વિદ્યા નથી પણ તે ઘણાજ નમ્ર છે. આ દેશમાં તેણે ઘણીજ લોકપ્રિયતા પ્રાપ્ત કરી છે.

ભાઈ! હવે મારી આજો ખુલી ગઈ છે,.....કે

સામાન્ય રીતે તો ગરમીના દિવસોમાં જરૂર પડે છે. અત્યંત ઠંડીથી તો આપણને એક પ્રકારનો નશો ચઢે છે. તે દિવસે ગાડીઓ ફરતી નથી, માત્ર ટ્રસ્ટેલેન્સ ફરે છે. દરેક વસ્તુ ઠરીને સખત બની જાય છે. નહેરો, સરોવરો અને નદીઓ એવી તો ઠરી જાય છે કે હાથી પણ તેના ઉપરથી જઈ શકે. પ્રચંડ શક્તિવાળો નાયગરાનો પોષ પણ ઠરીને આરસ-પહાણુ જેવો સખત બની જાય છે, પણ હું અહીં આગળ ઠીક ઠીક કાર્ય કરી રહ્યો છું. પ્રથમ તો મને થોડોક ભય લાગ્યો હતો, પણ જરૂરિયાતને લીધે મારે એક દિવસ કેનેડાની સરહદ પર ફરવું પડે છે તો બીજે દિવસે દક્ષિણ અમેરિકામાં વ્યાખ્યાન આપવું પડે છે. તમારી પોતાની રૂમની પેઠે ટ્રેનના ડબ્બાઓને વળગથી બારેલી નળીઓવડે ગરમ રાખવામાં આવે છે; અને તમારી આંતુબાંધુ તર્ફન સફેદ બરફના ઢગલા જામી ગયા હોય છે. તેમાં ક્યાંય કાંચો જોવામાં આવતો નથી-તેના સૌંદર્યનું નજાણું કરવું તર્ફન અશક્ય છે.

ઠંડીથી મારા કાન અને નાક ખરી પડશે કે શું એવો ભય રહ્યા કરતો હતો; પણ અત્યાર સુધી તો તે સહીસલામત છે, છતાં મારે બહાર જતી વખતે પુષ્કળ ગરમ કપડાં પહેરવાં પડે છે, અને વળી તે બધાંની ઉપર એક ફર-કોટ (ફંવાટી નો ડગલો) પણ પહેરવો પડે છે ગરમ બકીટ, ગૂટ* વગેરે મારે પહેરવું પડે છે. તમે જ્યાં મૂકો કે તરતજ તે તમારી દાઢી અને મૂછમાંથી નીકળતાજ ઠરી જાય છે. આટલી બધી ઠંડી છતાં અદ્ભુત વાત તો એ છે કે, અહીંના લોકો પાણી પીએ છે તે કદી પણ અંદર ગરમીનો કટકો નાખ્યામગર પીતા નથી. આનું કારણ એ છે કે, ઘરની અંદર ગરમી હોય છે. દરેક હાલ, ટ્રમ અને હાઈવેને (સીડીને) પણ વરાળથી બારેલી નળીઓવડે ગરમ રાખવામાં આવે છે. આ લોકો કુળામાં અને કૌશલ્યમાં સૌથી આગળ છે, લોગવિલાસ અને મોજ-મજમા સૌથી આગળ છે, ચૈસા કમાવામાં અને ખર્ચવામાં પણ આ લોકો સૌથી આગળ છે. એક મજૂરની

* પૈંડા વગરનો ગાડી જે બરફવાળા દેશોમાં વાપરવામાં આવે છે. આ ગાડીઓ બરફ ઉપર સરતી જે થવામાં આવે છે.

મજૂરી પણ અહીં આં તો છ રૂપિયાથી ઓછી હોતી નથી. તેજ પ્રમાણે નોકરોનો પગાર પણ ભારે હોય છે. તમે ત્રણ રૂપિયાથી ઓછે કોઈ ગાડી ભાડે કરી શકોજ નહિ ચાર આન્સ-થી ઓછે તમને સિગાર મળે નહિ સાધારણ સારા બૃટની જોડ લેવા બબ્બો તો તમને પચીસ રૂપિયા પડે અને કપડા-ની એક જોડ લેવા બબ્બો તો રૂપિયા પાંચસો પડે. જે રીતે આ લોકો કમાય છે, તેવીજ રીતે ખર્ચે પણ છે. તમારું એક બ્યાખ્યાન તમને જસો રૂપિયાથી માડી ત્રણ હજાર રૂપિયાસુધી કમાણી કરાવી આપે છે. પાંચસો સુધી હું ગયો છું. અદ્ભુત, હમણા મારો સિતારો જુલહ છે. તે લોકો મને ચાહે છે અને મારૂ બ્યાખ્યાન સામળવાને માટે હજારો લોકો એકઠા થાય છે.

પ્રભુની ઇચ્છાથી અહીં મારે મિ... ની સાથે સુલાકાત થઈ ગઈ. પહેલાં તો તેઓ મારી સાથે ઘણાજ સત્કારથી વર્ત્યા હતા, પણ જ્યારે શિકાગોના અસંખ્ય લોકો મારી પાસે આવવા લાગ્યા ત્યારે તેમના મનમાં ઇર્ષ્યાનો ભાવ ઉત્પન્ન થયો. x x x x મને ઉતારી પાડવાને પાદરીઓએ તેમનાથી બનતા સઘળા પ્રયત્નો કર્યા હતા; પણ મારાપર ગુરુજીની કૃપા હતી, તેથી કોઈ શું કરી શકે એમ હતું! તદુપરાંત આખી રામેન્ડિન પ્રજા મને ચાહે છે, અને માન આપે છે મારો ખર્ચ પૂરો પાડે છે અને મને પૂજ્ય ગણે છે.....

.... તમારા પાદરીઓના હાથમાં મારી વિરુદ્ધ કંઈ પણ કરવાની કશીજ સત્તા ન હતી આ ઉપરાંત અહીંની પ્રજા વિદ્વાન છે. “અમે અમારી વિધવાઓને પરણાવીએ છીએ” “અમે મૂર્તિપૂજા કરતા નથી” એવી અને એ પ્રકારની બીજી વાતો કર્યાથી અહીં કામ ચાલી શકે એમ નથી તેમને જે વસ્તુની આવશ્યકતા હતી તે માત્ર વિદ્યા અને તત્ત્વજ્ઞાનની હતી. ખાલી વાતોથી અહીં કશુંજ કામ સરે એમ ન હતું.

હી- ઘણાજ સારો આદર્શ છે તેનામાં જો કે ઘણી વિદ્યા નથી પણ તે ઘણાજ નમ્ર છે આ દેશમાં તેણે ઘણીજ લોકપ્રિયતા પ્રાપ્ત કરી છે.

ભાઈ! હવે મારી આંખો ખુલી ગઈ છે,.....કે

“યે નિમ્નન્તિ વર્ગિનં નિર્ધનં તે દેન યાતીન્નદે।” —
 “જે હોકે વિનાશ પણ પડાના ભલામાં વિશ્વ નાણે છે તે
 હોકે દેવા છે તેની ચમત્તે સમજ પડતી નથી (ભવૃદ્ધિ)
 ભાઈ! આપણે દરેક વસ્તુમાંથી છૂટા થઈ યશ્વંત્રી બનીએ છીએ.
 પણ દંભમાંથી કદી છૂટા થઈ શકતા નથી... એ
 આપણું એક રાષ્ટ્રીય પાપ છે બીજાઓનું ભૂકું ભોક્તૃ અને
 બીજાઓની મહત્તા લેખને મનમાં ને મનમાં ભજ્યા કરવું
 એ એક આપણા હોકામાં મોટો દોષ છે આપણા હોકાની
 કંઈક એવી માન્યતા છે કે, મહત્તા તો માત્ર એકલાનીય છે
 અને તે કોઈ બીજાને પ્રાપ્ત થવી ન લેઈએ

દુનિયાના કોઈ પણ ભાગની સ્ત્રીઓ મહાની સ્ત્રી
 ઓની બરોબરી કરી શકે એમ નથી. મહાની સ્ત્રીઓ
 ભેટલી પવિત્ર, સ્વતંત્ર, આઘર્ષી અને ગાયત્રી છે કે ન પૂછો
 વાત! આ દેશનું જીવન અને આત્મા આ સ્ત્રીઓ છે
 સઘળી વિદ્યા અને સર્વેશ્વરિયુ તેમનાના સૈમ્ય ધરેલું છે
 “વા ઓઃ સ્વયં સુકૃતોના નેવનેષુ” — “પુણ્યભાગિની
 ધન્મા લક્ષ્મીજી પોતે વચ્ચી રહે છે એ કહેવન આ દેશને
 બરોબર લગુ પડે છે. જ્યારે બીજી બધું “વત્સના
 પાપાત્માના” “પાપાત્માઓના ધન્મા અલક્ષ્મી વસે છે”
 એ કહેવત આપણા દેશને બરોબર લગુ પડે છે તમે આ
 વસ્તુની જાનકરપના હો કરી છુલો! માન્ય પ્રભુ! અને સ્ત્રી
 ની સ્ત્રીઓ લેખને હું આ પ્રયત્નથી દિ નૂદ થઈ ગયો છું
 “ત્વં સ્ત્રીસ્વર્ગીયારી ત્વં હી” “વગેરે” તું જ સ્ત્રી દેવી
 (લક્ષ્મી) છે, તું મહેશ્વરી છે, તું પોતે સર્વશક્તિની મૂર્તિ છે
 “વા દેવી સર્વમૂલેષુ શક્તિરુપેન સંસ્થિતા” “દરેક ભૂત
 માત્રમાં સ્થિતિરૂપે જો દેવી રહેલી છે” આ સર્વ વાતો બરો
 બર અહીં આગળ લગુ પડે છે મહા સ્ત્રી એવી હજારો
 સીઓ છે કે જેમના મન અને હૃદય આ દેશના બન્ધ
 તોટલાજ સ્વેન અને પવિત્ર છે અને તમે આપણા દેશની
 બાલિકાઓને છુલો કે જેઓ માત્ર ભાગ્ય વસ્થા મધ્યમાં માત્ર
 બને છે!! આ મા. પ્રભુ! હવે હું એ ભણુ નેમ થઈ છું.
 ભાઈ! “યત્ર તાર્પત્તુ દુન્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતા” “આ
 સ્ત્રીઓને સત્કાર ધાય છે તે સ્થળના દેવતાઓ વાંચો કરીને

રહે છે. ”—એમ મનુ ભગવાન કહી ગયા છે. આપણે મહા-
પાતકી પ્રભુ છીએ. આપણી અધોગતિનું એક જ કારણ છે કે,
આપણે શ્રીઓને “નરકનું દ્વાર” અને “પામર પ્રાણી” ગણીએ
છીએ. અરે પ્રભુ ! અહીંજ સ્વર્ગ અને નરક નેટલો લેદ
રહેલો છે. “યયાતિવ્યતોડ્યાન્ વ્યદયાત્” — “યોગ્યને યોગ્ય
તે આપી રહેલો છે. ” શું મિથ્યા પ્રલાપથી તમે કહી પ્રભુને
છેતરી શકો એમ છો કે ? પ્રભુએ કહ્યું છે કે “ત્વં સ્ત્રી ત્વં
પુમાનસિ ત્વં કુમાર ઉત્તવા કુમારી” “તુંજ પુરુષ છે, તુંજ
સ્ત્રી છે, તુંજ કુમાર છે, અને કુમારી પણ તુંજ છે”
(શ્વેતાશ્વતરોપનિષદ્) અને આપણે તો યૂએ પાડીને કહીએ
છીએ કે ‘દૂરમપત્તર રે ચાળદાલ’ ‘રે ચંડાલ તું દૂર ખસ.’
‘કેતૈયા નિર્મિતા નારી મોહિની’ ‘નારીરૂપી મોહિની કાણે
ઉત્પન્ન કરી છે ?’ મારા ભાઈ ! દક્ષિણમાં ઉંચ વણું નીચ
વણું પર કેવા જીવન ગુજારે છે ? મંદિરોની અંદર કેવાં
નકટ ધર્મીઓ ચાલે છે ? શું જે ધર્મ ગરીબનાં હુખોને
દૂર કરવામાં અને માણસોને દેવતા બનાવવામાં નિષ્ફળ નાચ
છે તેને કહીએ ધર્મનું નામ આપી શકાય કે ? શું વમને એમ
લાગે છે કે, આપણા ધર્મને આપણે ધર્મનું નામ આપી
શકીએ ? આપણો ધર્મ તો માત્ર “અડશે મા” “અડશે મા”
માંજ આવી રહ્યો છે. અરે મારા પ્રભુ ! જે દેશના આગે-
વાનો આજે બે હજાર વર્ષ ધયાં “જમણે હાથે ખોરાક લેવો
કે હાથે હાથે ?” “જમણી બાણુએથી પાણી લેવું કે હાથી
બાણુએથી ?” એનીજ ચર્ચામાંથી નથી પરવાર્યા તે દેશની
અધોગતિ ન થાય તો બીજા કયા દેશની થાય ? “કાલઃ
સુષ્પેતુ જાગર્તિ કાલો દિ દુરતિક્રમઃ—” ત્યારે સર્વ ભૂતમાત્ર
ઉંઘતાં હોય છે ત્યારે પણ કાળ તો જાગતોજ હોય છે. કાળ
એ હમેશાં દુર્જય છે.” હે મિત્ર ! તેની આંખોમાં ધૂળ
નાખી શકે એવું કાણુ છે ? મતલબ કે કોઈ નથી.

જે દેશમાં અને જે ધર્મમાં કરોડો માણસો અર્ધાં બૂખે
મરે છે, અને જ્યાં લાખો સાધુઓ અને કરોડો બ્રાહ્મણો
ગરીબોનાં લોહી ચૂસીને પેટ ભરી રહ્યા છે, છતાં પણ તેમના
ઉદ્ધારનો જરા પણ પ્રયત્ન કે વિચાર કરતા નથી, એ તે દેશ
છે કે દોષજન ? એ તે ધર્મ છે કે સેવાનનું તાંડવ નૃત્ય ?
વિ. ૨૩

મારા ભાઈ! તમારે રોકજ વાત સંપૂર્ણ સમજી લેવાની જરૂર છે. મેં આખા હિંદુસ્થાનમાં પ્રવાસ કર્યો છે અને આ દેશને પણ જોયો છે-શું તમને એમ લાગે છે કે, કારણ વગર કાર્ય હોઈ શકે? શું તમને એમ લાગે છે કે, શુદ્ધ વગર સજ્જ હોઈ શકે?

સર્વશાસ્ત્રપુરાણેષુ વ્યાસસ્ય વચનં ધ્રુવમ્ ।

પરોપકારસ્તુ પુણ્યાય પાપાય પરપીડનમ્ ॥

“સર્વ શાસ્ત્રો અને પુરાણોમાં વ્યાસ ભગવાનના આ વચનને તું સદાય સાચાં બાંધીને કે, પરોપકારથીજ પુણ્ય-ભાગી થવાય છે અને ખીજાને પીડા કરવાથી પાપભાગી થવાય છે.” શું આ હકીકત સત્ય નથી કે?

મારા ભાઈ! આણું હોવાથી-ખાસ કરીને દેશની ગરીબાઈ અને અજ્ઞાન જોઈને મને જરા પણ નિદ્રા આવતી નથી. કેપ કોમોરિનમાં-માતા કુમારિકાના મંદિરમાં-હિંદુસ્તાનની સરહદના અંતિમ સ્થાનમાં-એક શિલા પર બેસીને મને એક માર્ગ જાયો છે. આપણે આટલા બધા સંન્યાસીઓ સમસ્ત દેશમાં પ્રવાસ કરી કરીને લોકોને ઉપદેશજ કર્યા કરીએ છીએ—એ તો તદન એક પ્રકારનું ગાંડપણ છે. આપણા શુરહેવ કહેતા હતા તે શું તને યાદ નથી કે “ભૂખ્યા ભજન ન ધાય” લોકો પશુના જેવું જીવન ગાળે છે તેનું કાંઈ માત્ર તેમનું અજ્ઞાન છે. કંઈક યુગોથી આપણે તેમનું લોહી વૃક્ષતા આપ્યા છીએ અને તેમને આપણા પગ તળે છુટી ન્યા છીએ.

x x x જે કેટલાક નિઃસ્વાર્થ સંન્યાસીઓ, જેઓને લોકોનું કલ્યાણ કરવાની અભિલાષા છે તેઓ ગામડે ગામડે જાય અને નકશા, મેનિક લેન્ટર્ન, કેમેરા વગેરેની મદદથી ચાંડાળથી માંડીને બ્રાહ્મણ સુધી સર્વમાં જ્ઞાનનો પ્રચાર કરવા માંડે તો શું તેમાંથી તેમનું જીવન ન ધાય કે?—આ બધી યોજના એકે દુકા પત્રમાં હું જણાવી શકું એમ નથી. દુકામાં એટલુંજ કે, જે પર્વત મહા મહા પામે ન આવે તો મહામદે પર્વત પાસે જવું જોઈએ. ગરીબ લોકો તો એટલા ગરીબ છે કે તે લોકો પાંડશાળાઓમાં અને વિદ્યાલયમાં આવી શકે એમ નથી તેમજ

તેમને માત્ર મોઢાના ઉપદેશ વગેરેથી ફાયદો પણ થાય એમ નથી આપણે પ્રજાતરીકેનું આપણું વ્યક્તિત્વ જોઈ નાખ્યું છે એજ આપણા દેશના હું જાનું ખરૂં કારણ છે પ્રજાએ જોઈ નાખેલું વ્યક્તિત્વ આપણે પ્રજાને પાછું આપી સમાજ ને જાગૃત કરવો ઘટે છે સ્વાર્થસાધકોથી ઉલ્લસાતા હિંદુઓએ, મુસલમાનોએ અને ખ્રિસ્તીઓએ સમાજને તદ્દન છુદ્દી નાખ્યો છે જાગૃતિ અને જોશ તેમના પોતામાથીજ નરદેવતાઓએ નીકળી આવીને પોતાના વર્તનવડે પણ ફેલાવેલો જોઈએ કોઈ પણ દેશની અવનતિ ધર્મથી થતી નથી, પણ તેની વિરુદ્ધ જવાથી-અધર્મથીજ થાય છે માટે ધર્મને દોષ આપવો એ તદ્દન નિર્થક છે દોષ તો અધર્મી માણસો નેજ આપવો ઘટે છે

આ કાર્ય કરવાને માટે સૌથી પ્રથમ આપણને માણસોની અને તે પછી પેસાની આવશ્યકતા છે આપણા શુરુદેવની કૃપાથી દરેક નગરમા આપણને એ કાર્ય માટે ૧૦-૧૫ માણસો મળીજ રહેશે, એવી મારી ખાત્રી છે એ ઉદ્દેશ સાધ્ય થાય તે માટે ફંડ એકઠું કરવા સારૂ મેં હિંદુસ્તાનમા પ્રવાસ કર્યો હતો પરંતુ સ્વાર્થની સાક્ષાત્ મૂર્તિસમા આપણા દેશના લોકો એવા કાર્ય માટે એક પણ પાઈ ખર્ચી શકે એમ છે ખરા કે ? એટલા માટેજ એ પેસા મારી જાતે કમાવાને હું અહીં અમેરિકા આવ્યો છું પછીથી દેશમા પાછા ફરીને મારું બાકી રહેલું જીવન એ એકજ ઉદ્દેશ પાછળ ગાળવાની મારી ઉમેદ છે

જે પ્રમાણે આપણા દેશ સામાજિક સદગુણોમા નિર્ધન છે, તેજ પ્રમાણે આ દેશ આત્મવિદ્યામા નિર્ધન છે હું તેમને આધ્યાત્મિક વિદ્યાનું જ્ઞાન આપુ છું અને તેના બદલામા તે લોકો મને પેસા આપે છે મને એ ખબર નથી કે, મારો ઉદ્દેશ સફળ થવાને માટે કેટલો સમય લાગશે x x અહીંના લોકો જરાય દક્ષી નથી અને ઈર્ષ્યાનો તો તેમનામા છાટો પણ નથી હિંદુસ્તાનમા કોઈની ઉપર હું આધાર રાખતો નથી માગ સમગ્ર જળથી હું મારો ઉદ્દેશ સફળ કરવાને માટે પ્રયત્ન કરીશ અથવા તે પ્રયત્નમા માગ પ્રાણનું અવિદાન આપીશ “ સદ્ધિમિત્તે વરં ત્યાગી વિનાશે નિયતે સતિ । ”

“જો મૃત્યુ આવવાનું જ છે તો પછી કોઈ સારા કાર્યમાં બલિ-
દાન આપવું એજ વધારે ઉત્તમ છે.”

તમને કદાચ એમ લાગશે કે, આ બધાં ચાં આરમાની
ગળ્યાં છે ? પરંતુ એમાં શું રહેલું છે તેની તમને ખબર નથી.
જો મારી યોજનામાં તમારામાંનું કોઈ મદદ કરશે તો તો
હીકંજ છે, નહિ તો ગુરુદેવ અવશ્ય મને માર્ગ બતાવશે. x x
આપણે કદીએ ઈર્ધ્યા ત્યજીને એકસંધ થઈ શકતા નથી, એ
આપણું મોટામાં મોટું રાષ્ટ્રીય પાપ છે. આ દેશમાં એ ઈર્ધ્યા-
નું નામ નથી તેથીજ આ લોકો બાવા સુખી થઈ શક્યા છે.

આપણી પ્રજા જેવી-ફવામાંનાં દડકાં જેવી-પ્રજા જગત-
માં મેં બીજી એકે હીઠી નથી. જગતમાંથી કોઈ પણ નવી
વસ્તુ આવી કે અમેરિકા તરતજ તેને ઝડપી લેશે. પરંતુ
આપણે ? આપણે તો એવા મિથ્યાભિમાની થઈ ગયા છીએ
કે આપણા જેવું જગતમાં કોઈ પણ નથી ! આપણે આર્થ
પ્રજાના વંશજ છીએ ! ! ખરું જોતાં આપણામાં વંશજપણું-
જ ઠ્યાં રહ્યું છે ? x x x x x

સદા તમારો
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૪૦

ન્યૂયૉર્ક, ૧૪ મી ફેબ્રુઆરી, ૧૮૯૪

પ્રિય શ્રીમતી જા—

આપની માતાસમી શિખામણુ માટે મારો અંતઃકરણ-
પૂર્વકનો આભાર સ્વીકારશે. x x x x

x x અત્યારસુધીમાં આપે મારે માટે અને મારા
કાર્ય માટે જે જે કર્યું છે અને આ વર્ષે કંઈ વધુ કરવાની
આપે જે માગણી કરી છે તેને માટે હું આપનો કયા
શબ્દોમાં આભાર માનું ? ખરેખર, હું આપનો હંમેશનો
આભારી છું. પરંતુ આ વર્ષે આપે આપની સઘળી મદદ
મિસ ક્રામરના ગ્રીન એકરના કાર્યનેજ આપવી જોઈએ એવું
મારું હૃદયપૂર્વક માનવું છે. ભારતભૂમિ આજ કેંક સૈકાથી
ચોલતી આવી છે તો થોડો સમય તે વધુ ચોલી શકશે; હાથ
ધરેલા તાત્કાલિક કાર્યને હંમેશાં પ્રથમ પસંદગી આપવી જોઈએ.

વળી મનુ લગવાન કહે છે તેમ ‘સારા કાર્યને માટે પણ પૈસા લેગા કરવા એ સંન્યાસીને માટે સારું નથી.’ અને એ પ્રાચીન ઋષિમુનિઓનું કહેવું સાચું છે, એવું મને લાગવા માંડ્યું છે. “આશાજ પરમ દુઃખ છે, નિરાશા પરમ સુખ છે.” “હું આ કરીશ ને હું તે કરીશ” એવા એવા બાલિશ ખ્યાલો મને હતા; પણ હવે તે ખ્યાલો મને ભ્રમ જેવા ખોટા લાગે છે; એમાંથી હું હવે મુક્ત થતો જાઉં છું.

“સર્વ કામનાને ત્યાગી શાંતિનો અનુભવ કર અને શત્રુ કે મિત્ર કોઈનો સંગ ન રાખતાં એકલો રહે.” એ રીતે અમે શત્રુમિત્રરહિત થઈને, સુખદુઃખરહિત બનીને, કામના કે અસૂચાથી પર રહીને, કોઈ પણ પ્રાણીને ઈર્ષ્ય ન પહોંચાડતાં, કોઈ પણ પ્રાણીને દુઃખનું કારણ ન બનતાં, એક પહાડપરથી બીજે પહાડે, એક ગામથી બીજે ગામે પ્રભુનો મહિમા ઉપદેશતા પ્રવાસ કરીશું.

“ઉચ્ચ કે નીચ કોઈની પણ પાસેથી, ઉપરથી યા નીચેથી, મદદની આશા રાખો નહિ. કશાંયની કામના કરો નહિ અને આ નાશવંત વિશ્વદૃશ્યતા સાક્ષીરૂપે રહીને તેને પસાર થવા દો.”

કદાચ મારી ગાંડી ઈચ્છાઓ મને આ દેશમાં લાવવા માટે જરૂરીજ હતી અને એ અનુભવ માટે હું પ્રભુનો પાઠ માનું છું.

હાલમાં હું ઘણો સુખીઓ છું. મિ. લ— અને હું થોડોક ભાત અને મસુરની દાળ અથવા તો જવ રાંધીને તે શાંતિથી ખાઈએ છીએ અને સધળોજ સમય કંઈ લખવા વાંચવામાં કે કંઈક શીખવા જાણવાની જિજ્ઞાસાવાળા ગરીબ લોકોની સુલાકાત સ્વીકારવામાં ગાળીએ છીએ; અને એવી રીતે જીવન ગાળતાં અમેરિકા છતાં હું અત્યારે વધારે સંન્યાસી છું એમ મને લાગે છે.

“ધનને દારિદ્ર્યનો ભય છે, જ્ઞાનને અજ્ઞાનનો, રૂપને ઘડપણનો, કીર્તિને નિંદાખોરાનો, જયને ઈર્ષ્યાનો અને શરીરને સુદ્ધાં મૃત્યુનો ભય છે. આ પૃથ્વીપરની એકેએક વસ્તુ ભયથી ગ્રસ્ત છે. માત્ર એજ મનુષ્ય એકલો ભયમુક્ત છે, કે જેણે સર્વસ્વનો ત્યાગ કર્યો છે.” x x x x

પત્રાંક ૪૧

ન્યૂયૉર્ક તા ૧૯ મી એપ્રિલ, ૧૮૯૪

પ્રિય અ—

એકેટની સાહેબ મને લખી જણાવે છે કે, મારે હિંદુ-સ્થાનમાં પાછા આવવું જોઈએ કા-લુકે મારે માટે એ કાર્યક્ષેત્ર છે, એમાં કંઈજ શકા નથી. પણ માગ લઈ ! આપણે એક એવી જ્યોત જગાવવાની છે કે જેનો પ્રકાશ મમસ્ત હિંદુસ્તાન પર પડે ઉતાવળ કરવાનું કંઈજ કારણ નથી. પ્રભુની કૃપાથી સૌ ધની ગહેશે. અમેરિકાના મોટા મોટા ઘણા શહેરોમાં મેં વ્યાખ્યાન આપ્યા છે..... અહીં આગળ મેં મિત્રો પણ ઘણા કર્યા છે, કે જેમાના ઘણા તો સાફી લાગવગવાળા અને આભરણ છે, અલબત્ત કેટલાક જૂના વિચારના પાદરીઓ માગે વિરુદ્ધ છે ત્યારે એમણે જોયું કે, સીધે રસ્તે મારી સાથે બાધ ભીડવી સહેલી નથી, ત્યારે તેઓ દરેક રીતે અને હેગન દરવાનો, ગાળો ભાંડવાનો અને વગોવવાનો પ્રયત્ન કરે છે .. ધર્મિયર તેમજ દૃષ્ટ્યાણુ કરે. માગ લઈ મિત્ર ! હુગ્ગતો અને મુફકેલીઓ વગર ડોઈ પણ સાફ કામ કરી શકાતું નથી તેને જોઓ છેક છે-લી ઘડી સુધી વળગી રહે છે તેઓજ અતે વિજય પામે છે..... ત્યારે એક જાતિ, એકજ વેદ, સંપ અને એકતા ઘણે ત્યારે સત્યયુગ પ્રવર્તશે, એવી મારી માન્યતા છે આ સત્યયુગનોજ વિચાર હિંદુસ્તાનનો પુરુષદાર કરે એમ છે-તેને પુનર્જીવન આપે એમ છે તેમાં શંકા રાખો x x x

યુવાનો ! જાગ્રત થાઓ, કામે લાગી જાઓ ! * *

હિંદુધર્મ સદા અમર રહો ! ... જાગો, જાગો !

માગ નિત્રો ! આપણો વિજય નક્કી છે x x x

આપણે એક વખત કાર્યની શરૂઆત કરીશું એટલે તે એની મેળે જગજાહેર ઘણે પણ કંઈ કામ કર્યા વગર માત્ર વાતોજ કર્યા કન્વી એ તો મને જ-ાય પસંદ નથી. * *

સર્વ આશીર્વાદસહ તમારો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૪૨

શિકાગો, તા ૨૮ મી મે ૧૮૯૪

પ્રિય અ—

હું તમને વહેલો પત્ર લખી ન શક્યો કારણ કે હું ન્યુયૉર્કથી બોસ્ટન અને બોસ્ટનથી ન્યુયૉર્ક કરીને મારા પગની પનોતી દિવારતો હતો હિંદુસ્તાન પાછો ક્યારે આવીશ તે હું કહી શકતો નથી જે પ્રભુ મને અત્યારસુધી હોરી રહ્યો છે તેના હાથમા સર્વ લગામ મૂકી દેવી એજ સર્વથી ઉત્તમ વાત છે જાણે હું કદી અસ્તિત્વમાં છું નહિ એ પ્રમાણે મારા વગર કાર્ય કરવાનો પ્રયત્ન કરો કોઈની કે કશાની પણ રાહ જોયા વગર કામમા લાગી જાઓ. તમારાથી જેટલું બને તેટલું કરવાનો પ્રયત્ન કરો તમારી આશાનો આધાર કોઈપર ગખશે નહિ * * *

અહીં આગળ મેં ઘણા બ્યાખ્યાનો આપ્યા છે . . અહીંના ખર્ચ લયકર છે જો કે હું જ્યાં જ્યાં ગયો છું ત્યાં ત્યાં આખરૂદાર અને મોટા મોટા કુટુંબોએ મારી દરેક કાળજી રાખી છે, છતાં પૈસા માન હાથમાથી પાણીની પેઠે સરી જાય છે આ ઉનાળામા હું અહીંથી કંઈ જઈશ કે નહિ તે હું કહી શકતો નથી ઘણે લાગે તો કંઈ જવાનું થાય એમ નથી તેટલામા આપણી યોજના બ્યવસ્થિત કરવાનું અને તેને આગળ ધપાવવાનું કાર્ય ચાલુ ગયો તમે દરેક કરી શકો એમ છે, એવી શ્રદ્ધા રાખો પ્રભુ આપણી સાથે છે એમ જાણીને, શૂર આત્માઓ ! તમે આગળ વધો * *

મારા દેશમા મારી પૂરેપૂરી કહર થઈ છે કહર થાઓ કે ન થાઓ પણ ઉઘમા ન રહો, ધીમા ન પડો તમારે યાદ રાખવું જોઈએ કે, આપણી યોજનાનો એક રજમાત્ર અશ પણ આપણે હજી અમલમા મૂકી શક્યા નથી ડેળવાયેલા યુવાનવર્ગપર તમારી અસર પાડો તેમને એકઠા કરો અને બ્યવસ્થિત કરો મહાન લોગ આપીનેજ મહાન કાર્યો કરી શકા ય છે સ્વાર્થ નહિ, નામ નહિ, કીર્તિ નહિ તમારી, મારી કે મારા ગુરુની (માસ્ટર-સ્વામી રામકૃષ્ણ પરમહંસની) પણ નહિ કામ કરો, કામ કરો તમારી યોજના માટે—તમારા આદર્શને માટે કામે વળગી જાઓ નામના, કીર્તિ કે એવા કોઈ ધતી ગ

માટે પાછા વળીને થોભ્યો નહિ મારા બહાદુર, ભત્રા, શૂરા આત્માઓ ! દરેક વસ્તુ વીસરી જાઓ અને કામે લાગો યાદ રાખો કે, સુતરના ઝીણા તાર પણ જ્યારે એકસાથે વણાય છે ત્યારે મોટા મોટા હાથીઓ પણ તેના વડે બાધી શકાય છે તમારા ચરધનના આશીર્વાદ છે અને તરફત તમારામા પ્રવેશ પામે વેદ કહે છે કે -“જાગો, અને જ્યાસુધી આદર્શ પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાસુધી થાઓ નહિ” જાગો, જાગો ! રાત્રિ પસાર થઈ ગઈ છે અને દિવસનો ઉદય થઈ ચૂક્યો છે સમુદ્રના મોજા ઉછળી રહ્યા છે અને બૂકપથી સમુદ્રે માઝા મૂકી છે, હવે તેને કાંઈ રોકી શકે એમ નથી મારા મિત્રો ! આત્મા-આત્માને ઝોળજો, મારા બાળકો ! પ્રેમ, વિશ્વાસ અને શ્રદ્ધા રાખો કદી ડરો નહિ કારણ કે ભય એજ મહાન પાપ છે

સર્વને મારા આશીર્વાદ છે આપણા કાર્યમા જે જે ઉદાર આત્માઓએ મદદ કરી છે તેગનો મારા તરફથી આભાર માનજો, પણ તે સાથે એટલું પણ જણાવજો કે, તેઓ દીલા ન પડે વિચારોનો બહોળો પ્રચાર કરજો કદી ગર્વિષ્ઠ થશો નહિ અને કશા પર અધશ્રદ્ધા રખાવવાનો પ્રયત્ન કરશો નહિ કશાનો વિરોધ કરશો નહિ, આપણે તો માત્ર સાધનોજ એકઠા કરવાના છે તેનો ક્યારે અને શું ઉપયોગ થશે એ તો પ્રભુનેજ માલમ છે સૌથી મહત્વનું તો એ છે કે, મારી અથવા તમારી કૃતેહથી અભિમાનમા તણાઈ જશો નહિ આથી પણ મહાન કાર્યો આપણે કરવાના છે જે મહાન કાર્ય આપણે અવિધ્યમા કરવાનું છે તેની સરખામણી મા અત્યારની આ નજીવી કૃતેહ કઈજ હિસાબમા નથી તમે એ ખાતરીથી માનજો કે, ઈશ્વરની આજ્ઞા અંધ ચૂકી છે તેની શક્તિનો સચ્ચાર થઈ ચૂક્યો છે હિંદુસ્તાને હવે ઉઠવું જ જોઈએ ગરીબો અને દીનડું ખીઆ સુખી થવાના છે, તે માટે આનંદિત થાઓ આધ્યાત્મિક શક્તિનો પ્રવાહ ઉલટયો છે તે અનંત, દરેકને ડુંભાવી દેતો, કોઈથી ન અટકાવી શકાય એવા પ્રબળ વેગથી પૃથ્વીપર ઘુમવતો આગળ ધસતો જાય છે દરેક માણસ આગળ આવે છે, તેની શક્તિમા દરેક ક'યાણુનો સમાવેશ થતો ચાલે છે, દરેક હાથ તેને માટે

માર્ગ સાફ કરે છે, પ્રભુની કીર્તિ મહાન હો! x x x
 મને કશી મદદની જરૂર નથી. ફેટલુંક ફટ એકલું
 કરવાનો પ્રયત્ન કરો તેમાથી મૈનિક લેન્ડર્ન x નકશાએ।
 વગેરે ખર્ચા પછી દરરોજ સાંજના ગરીબ લોકોને એકત્ર
 કરો, લગીઓ અને ઢેડને પણ લેગા કરો પ્રથમ તેમને ધર્મનો
 ઉપદેશ આપો અને તે પછી જડુઇ જ્ઞાનસ, નકશે। વગેરે જે
 કંઈ સાધનો તમારી પાસે હોય તે વડે તેમને ઇતિહાસ, ભૂગોળ
 વગેરેનું જ્ઞાન આપો આ જ્ઞાન દેથી ભાષામાંજ આપજો
 જુસ્સાદાર જુવાન માણસોને તાલીમ આપો તમારા પોતાના
 જુસ્સાને તેમવામા ફાખલ કરો અને એ મંડળનો ધીમે ધીમે
 વધારો કરો તમારાથી જેટલું બહું થઈ શકે તેટલું કરો
 નહીં જોળગવાને આટે તેનું બધું પાણી વહી જાય ત્યાંસુધી
 રાહ જોઈને બેસી ન રહો અલબત્ત, માસિકો છાપવાં, ચોપા
 નિયા છાપવાં વગેરે એક રીતે ઘણુંજ સારું છે, પણ અનંત
 કાળ સુધી બકબકાટ કરવો અને ઘસડખોરો કર્યાં કરવો તે
 કરતાં તો એકે રજમાત્ર થપ સળીન કામ કરવું એ વધારે
 સારું છે. જ—ને ત્યાં એકે મિરિંગ બોલાવજો થોડાક પૈસા
 એકઠા કરીને મે જે જે વસ્તુઓ ઉપર જણાવી છે તે ખરીદજો.
 પછી એકાદ બે પડી ખરીદીને કામની શરૂઆત કરી દેજો.
 માસિકો કાઢવા એ ગોણ વસ્તુ છે, પણ આ તો અગત્યની
 અને પ્રથમની વસ્તુ છે જનસમાજ પર તમારી અસર પડવી
 જોઈએ શરૂઆત તદ્દન નાની કરવી પઠે તેથી ઠરશે નહિ
 નાનીમાથીજ થોડી વસ્તુઓ ઉપર છે આગેવાન કે નેતા
 બનવાની રાજસિક ધુણથી ભારે બુદ્ધિશાળી માણસો પણ
 છંદગીના પ્રવાહમા ડૂબી ગયા છે, એ વાત ખાસ કરીને
 ધ્યાનમા રાખજો અતકાળ સુધી નિસ્વાર્થી સ્ત્રીનેજ કાર્ય
 કરજો મારે જે કહેવાનું છે તે બધું લખી શકતો નથી,
 પણ તે બધું સમજવાની પ્રભુ તમને શક્તિ આપશે મારા
 બહાદુર મુવાનો! કામે લાગી જાઓ તમારો સ્નેહાધીન

વિવેકાનંદ

x જે જ્ઞાનસવરે રત્રિને સમયે સરેદ ધોલેવી દિવાલ પર અથવા
 કાનપર ચિત્રો બતાવાય છે તે

પત્રાંક ૪૩

(રાવબહાદુર નન્સિહાચારીઅગ્ને લખેલો પત્ર)

શિકાગો ૨૩ જુન ૧૮૯૪

વહાયા સાહેબ,

મારા તરફ તમારો સ્નેહ છે, તેથી તેનો લાભ ઉઠાવવાની હું ધૃષ્ટતા કરું છું. મિસિસ પી યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ ના સૌથી આગેવાન સભ્યારી છે તેઓ જગતના મેળામા સ્ત્રીપ્રમુખતરીકે હતા સ્ત્રીવર્ગની—ઉન્નતિના કાર્યમા તેઓ ઘણોજ રસ લે છે સ્ત્રીઓ માટેની એક મોટી શાસ્થાના તેઓ આગેવાન પણ છે, અને દેહી રફીનના તેઓ ખાસ મિત્ર છે તેમના પૈસા તથા મોલાને લીધે યુરોપના રાજવંશીઓ પણ તેમનો સત્કાર કરે છે આ દેશમા તેમણે મારા તરફ ઘણીજ મમતા બતાવી છે હાલમા તેઓ ચીન, જાપાન, સિયામ અને હિંદના પ્રવાસે નીકળનાર છે અલબત્ત, હિંદુ સ્થાનમા ગવર્નરો તેમજ બીજા મોટા મોટા લોકો તરફથી તેમનો સત્કાર તો થયેજ, પરંતુ અગ્રેજ આફ્રિકાની મદદ વિના સ્વતંત્ર રીતેજ આપણો સમાજ જોવાની તેમની ખાસ ઇચ્છા છે હિંદની સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ માટેના તમારા પ્રયત્નો અને મૈસુરની તમારી અદ્ભુત કાવેજ બાબત મે તેમની સાથે વખતોવખત વાત કરી છે આ દેશમા આપણા લોકોનો જે સત્કાર અમેરિકન લોકો કરે છે, તેના બદલામા અમેરિકા ની એવી વ્યક્તિઓનો કંઈક સત્કાર આપણે અવશ્ય કરવો જોઈએ મને આશા છે કે, તમારા તરફથી તેમને ઘણોજ સત્કાર મળશે અને આપણા સ્ત્રીવર્ગને ખરી સ્થિતિમા જોવાના કાર્યમા તેમને તમારા તરફથી મદદ મળશે હું તમને ખાતરી આપુ છું કે, તે ખ્રિસ્તી મીશનરી નથી, તેમ ખ્રિસ્તી પણ નથી ધર્મના કંઈ પણ લેદલાવ વગર આખી દુનિયામાના સ્ત્રીવર્ગની ઉન્નતિ કરવાની તેમની ઉમેદ છે તેમને મદદ કરવાથી આ દેશમા મને પણ મોટી મદદ થશે ઇશ્વર તમારું કં યાણુ કરે.

તમારો સ્નેહાધીન

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૪૪

શિકાગો, ૨૬ મી જુન ૧૮૯૪

મહાન હિંદી કવિ તુલસીદાસ પોતાના રામાયણના મંગળાચરણમાં કહે છે કે “સજ્જન દુર્જન બન્નેને હું વંદન કરું છું. પણ અકસોસ કે મારે માટે તો તેઓ બન્ને સરખા પીડાકારી છે—દુર્જનો મારા સંસર્ગમાં આવતાંજ મને વેદના થવા માટે છે અને સજ્જનો મારે સંગ છોડી જતાજ મારા પ્રાણ લઈ જાય છે! (અર્થાત્ કે તેમના જવાથી મને પ્રાણ નીકળી જવા જેટલું દુઃખ થાય છે)”

આ મહાન માધુકવિના ઉપરોક્ત કથનને હું પુષ્ટિ આપું છું મને કે જેને પ્રભુના લાડીલા સજ્જનોને ચાહવા સિવાય આ સ સારમાં અન્ય કંઈ મમત્વ ગ્રંથું નથી તેને, તો તેમના એટલે કે સાધુજનોના વિયોગથી જીવલેણ કષ્ટ થાય છે. પરંતુ એવા પ્રકાર બનવાજ જોઈએ. માગ ખ્યારા પ્રભુજની ણંસરીના ઓ નાદ! તું મને દોર, હું તારી પાછળ પાછળ આવું છું. તમારા જેવા કુલીન, પ્રેમાળ અને ઉદાર સત્પુરુષોના સહવાસથી છૂટા પડતા મને જે દુઃખ-જે વેદના થાય છે તે વર્ણવવી અશક્ય છે બોહ! સ્ટોઇક થવામાં હું સફળ થયો હોત તો કેવું સારું?

આશા છે કે, તમે એ સુંદર શામ્યશ્રીનો પૂરો ઉપલોગ કરતા હશો. “દુનિયાના લોકો જે બાબતમાં બચત હોય છે તે બાબતમાં સંયમી જનો ઉઘતા હોય છે, અને જે બાબતમાં દુનિયા ઉઘતી હોય છે તે બાબતમાં સંયમી જાગતો હોય છે.”

આવી દુનિયાઈ સ્વાર્થની રજ સુદ્ધાં તમને કદી ના અડકે! કારણ કે કવિજનો પણ નિદાન કહે છે કે, પુષ્પ હારથી ઢાંકેલા સડેલા માસના ટુકડા જેવી આ દુનિયા છે જે બની શકે તો તેને ગડતાજ નહિ. આ દુનિયાડપી સડેલા બાળકવાને તમારા પગ અડકે તે પહેલાંજ ઓ દિવ્ય પક્ષીનાજ

* સ્વામીજી અને જંગળી દત્તકથામાંના “હુમો” પક્ષીને અનુપક્ષી કહે છે એ પક્ષી ઉંચે વાતાવરણમાંજ અદ્ધર રહેતું મનાય છે અને કહેવાય છે કે, એના ઇંડા પણ ઉંચે હવામાંજ મૂકાઈ ત્યાંથી નીચે જમીનપર પડતા પડતામાંજ પૂરેપૂરા સેવાઈ જાય છે, અને

બચ્ચાંઓ ! તમે ઉપર ચડો અને ઉચ્ચ ને ઉચ્ચ ઉડો.

“અરે ઓ લાભદા આત્મા ! કૃષ્ણે તું નિદ્રાવશ થતો નહિ.” “આ દુનિયા બીજા અનેકોને ચાહતો હતો પણ આપણો દો, પણ અમારો પ્રિય તો બસ એક જ છે-પ્રભુજી અમારો એક ખ્યારો છે. લોકો શું કહે છે તેની અમને પરવા નથી; પણ ત્યારે તેઓ અમારા એ પ્રાણપ્યારને ખોટી રીતે ચીતરીને તેનામાં કાચે તેવા રાક્ષસી ગુણો આરોપવાનું કરે છે ત્યારેજ અમને ખોટું લાગે છે. ભલે લોકો તેમને ગમે તેમ કરે, પણ અમારે મન તો તેજ અમારો પ્રાણપ્યારો છે-બસ એજ એક અમારો વહાલો, વહાલો અને વહાલો છે, બીજો કોઈ નહિ.”

“એનામાં કેટલી યત્નિ છે, કેટલા ગુણ છે-લાડું કરવાને પણ શક્તિ અને ચોગ્યતા કેટલી છે તે જાણવાની દરકાર શી છે ? અમે તો એકદમ કહી નાખીશું કે, અમે એને ચાહીએ છીએ તે કંઈ લોકોની લાખી લાખી થેલીઓ કે માન-બહાષ માટે ચાહતા નથી અમે એવી રીતે અમારો પ્રેમ કહી વેચતા નથી, અમારે એવું તેવું કશું જોઈતું નથી. અમે તો ઉલટા એવું છૂટથી આપીએ છીએ.”

“અરે ઓ ક્ષિતસૂક્ત ! તું અત્રે અમને એના સત્ત્વ, એની શક્તિ, અને એના ગુણ વિષે કહેવા આવે છે, પણ ઓ મૂઠ ! અમે તારા કદાચ વિના પણ એના સાક્ષાત્કાર માટે ટળવળીએ છીએ.”

“માટે ઓ ક્ષિતસૂક્ત ! તારું જે અધરંહિત ટાણણું તારે ઘેર પાણું લઈ બા અને મને તો મારા વહાલાનું મિલન (જો તારી પાસે હોય તો) મોકલ કેમ, એ મધુરું મિલન તારાથી મોકલાશે કે ?”

“મૂઠ ! તું કોના આગળ લડિત અને બધપૂર્વક તારા ખખળી ગયલા ઘુટણ વાળે છે ? મેં તો મારો ગળુબંદ

તેમાથી નીકળવા જન્મા તરતજ આકાશ તરફ ઉડતા દોચાથી તેમને કહી પણ પૃથ્વીને સ્પર્શ કરવો પડતો નથી સ્વીરામકૃષ્ણ પૂર્વના સાધનસપ્તન ઉત્તમ સાધકોને અને નિર્ભયસહોને આ પદ્ધતિના બચ્ચાંઓ સાથે સરખાવતા કેમકે તેઓ પણ તેમના ઐહિક જીવનમા મત્સાનો પાસે અડે તે પહેલાજ માયાથી દૂર લાગી ઉંડે ગમન કરે છે.

કાઠીને એની ડોકમાં નાખ્યો છે અને ગળપટાને દોરી ખાંધી-
એ તેમ એ ગળુખંદને દોરી ખાંધીને, રખેને એક કણમાં
એ કંઈ ભાગી બાંધ એ ધાસ્તીનો માર્યો હું એને મારી સાથે
ને સાથેજ ઘસડું છું. એ ગળુખંદ તે પ્રેમ અને ભક્તિનો પટો
છે, અને એ દોરી તે પ્રેમનો અત્યાનંદ છે, મૂઠાં તને ખરા
લેદની હુણ ખખર નથી-એ અનંત પ્રભુ, અનન્ય પ્રેમના
બંધનથી બંધાઈ મારી મુક્તિમાં આવે છે. વૃંદાવનની ગોપ-
બાળાઓના કંકણરવથી ઉત્પન્ન થતા સંગીતનાદને વશ થઈને
એ અનંત પ્રસાદનો નાથ, એ વિશ્વવિનાયક, કેવો નાચવા
મંડી જતો, એ વાત શું શું નથી બહુતો?"

એ અનિર્વચનીયનું વર્ણન કરવાના પ્રયત્નમાં મારા
આ માંડા ઘેલા લખાણ-મારા આ મૂર્ખાઈલયો ઘટવાદ
માટે અને માફ કરજો. એનું વર્ણન શાય તેમ નથી. એને
તો માત્ર અનુભવથીજ જાણી શકાય. જોજ.

પત્રાંક ૪૫

શ્રીનંદ્ર ઝીંકર ઈન, ઇલિયટ મેઇન,

૨૬ મી જુન ૧૮૮૪

x x આ એકે મોટી ઈન (ધર્મશાળા) અને કામ-
હાઉસ (ખેતર પરનું મકાન) છે અને અહીં આગળ ખ્રિસ્તી
વૈજ્ઞાનિકો પોતાના મંડળની ભેટક ભરે છે. ગઈ વસંત-
ઋતુમાં હું જ્યારે ન્યુયૉર્કમાં હતો ત્યારે એ સલામી એક
પ્રયોગિકા બાઈએ મને અહીં આવવાનું આમંત્રણ આપ્યું.
હવું, તેથી હું અત્રે આવ્યો છું. સ્થાન બહુ સુંદર અને
શીતળ છે. શિક્ષકોમાંના મારા ઘણા જૂના મિત્રો અહીં
આવેલા છે. મિસિસ...., મિસ.... અને બીજા અનેક ગૃહસ્થો
અને બાલુઓ નહીં જાસેતા જુદલા મેદાનમાં તંબુઓ ઠાકીને
રહ્યાં છે. એ લોકોનો વખત બહુ ગમ્મતમાં બાંધ છે અને
કેટલીક વાર તો તેઓ બધાં તમે જેને 'સાવન્ટિક્કિ ફેસ' કહી
ઓળખો છો તેવો ફેસ આપો દિવસ પહેરી રાખે છે. લગભગ
દરરોજ બ્યાબ્યાનો અપાય છે. ગોસ્ટનિવાસી મિ.....
નામનો એક ગૃહસ્થ અત્રે આવેલો છે, તેનું લાવણ દરરોજ થાય
છે અને લોકવદંતિ એવી છે કે, તે કોઈ દેવી સત્તાના
નિ. ૨૪

આશ્રય તો જોવા છે પરંતુ સપાદિકા અત્રે નિવાસ કરીને રહી છે એ બાઈ અત્રે પ્રાર્થના, પૂજા વગેરે ધાર્મિક ક્રિયા કરાવે છે અને સઘળી જાતના દરદો મટાડવાના વર્ગો ભરે છે આશા છે કે થોડાજ વખતમાં તેઓ આધ્યાત્મને આપો, બહેરાને ઠાન વગેરે આપતા થશે ! ગમે તેમ પણ આ એક વિચિત્ર મેળો છે એમાં ભાગ લેનારા લોકો સામાજિક કાયદાકાનુનેની ઝાઝી પરવા કરતા નથી અને બિલકુલ સ્વતંત્ર અને સુખી છે મિસિસ બહુજ પાણીદાર બાઈ છે બીજી અનેક બાઈઓ પણ તેવી છે ડિટ્રોઈટની એક સારી સુશિક્ષિત સ્ત્રી બાઈ, દરિયા વચ્ચે પહર માઈલના અંતરપર આવેલા એક દ્વીપમાં મને લઈ જવાની છે હું ધારૂ છું કે, અમારો વખત બહુ આનંદમાં જશે અહીંથી કદાચ હું ‘આમિરકવાન’ જઈશ આ સ્થાન બહુ રમણીય અને સુદર હોઈ નાહવાની સોઈ અહીં ઘણી મજાની છે એ મને નાહવા માટેનો ડ્રેસ કરાવી આપ્યો છે અને એક જાતકની માફક મને પાણીમાં તરવાની મજા પડે છે- ગામડાના એક ઝુપડાવાસીને પણ મજા પડે એવું છે

x   x   x   x

ખોસ્ટનના મિ. કે જે તમારા પથના એક મહાન દીપક જેવા છે તે અત્રે આવેલા છે પરંતુ તે મિસિસ બહુલ પૂજના પથના હોવાતું નકારે છે તે પોતાને આધ્યાત્મિક, રાસાયણિક, આધિભૌતિક, ધાર્મિક વગેરે જાણતોના માનસિક વૈધતરીકે જોળખાવે છે ! કાલે સજ્જડ વાવાઝોડું આવ્યું, તેણે તબીબોની બહુ સરસ સરભરા કરી ! જે મોટા શામી આનામાં તેઓ વ્યાખ્યાન આપત હતા તે શામીઆનાતું અધ્યાત્મજ્ઞાન એટલું બધું વિસવા પામ્યું હતું કે એ સરભરાના ચોજે તે આપો ને આપો (શામીઆનો) મર્થ માનવીના ચર્મચક્ષુથી તો સદતર અદૃશ્ય થઈ ગયો ! અને વળી બસેક ખુરશીઓ પણ અધ્યાત્મના અભ્યાસ દ્વારા આવી જઈ આમ તેમ નાચવા મડી પડી ! મિસિસ દરરોજ સવારના વર્ગ ભરે છે, અને મિસિસ આમતેમ બધે ફેફાફેફા કરી મૂકે છે ! તેઓ બધાજ એવા આવેશમાં છે હું ને માટે ખાસ રાજી થયો છું કારણ કે ગઈ શીતઋતુમાં તેમણે ઘણું વેઠ્યું

છે અને ઘોડીક ગમ્મતથી તેણીને બહુ ફાયદો થશે. અત્રે કેમ્પોમાં આ લોક જે છઠ્ઠ લોગવે છે તે જોઈને તો તમે ડઘાઈજ લાગો, પણ તેઓ બહુ લલા અને પવિત્ર છે—માત્ર જરા અનિયમિત છે એટલુંજ.

હું આવતા શનિવાર સુધી અહીંયાં રહીશ. ....એક રાત્રે કેમ્પના લોકો, જે પાઇનના ઝાડતળે દરરોજ સવારના હું હિંદુ ઠાઠમાં બેસીને તેમની સાથે સંભાષણ કરું છું તે પાઈનવૃક્ષ તળે સૂવા ગયા હતા. અલબત્ત, હું પણ તેમની સાથે હતો, અને તારક્ષીઆના આચ્છાદન તળે જૂમાતાના ખોળામાં સૂતાસૂતા આખી રાત અમે બહુ મઝામાં પસાર કરી. અલબત્ત મને પોતાને તો ખૂબજ મઝા પડી. તે રાતના ગૌરવ અને ખુબીઓનું વર્ણન મારાથી થઈ શકે તેમ નથી. એક વર્ષ પાશવજીવન ગાળ્યા પછી જમીનપર સૂવાનું, જંગલમાં ઝાડ તળે ચિંતન કરવાનું પ્રાપ્ત થવું, અહા ! એ કેવા આનંદની વાત ! 'ઇન'ના લોકો ઘણે ભાગે સાધનસંપન્ન હોય છે અને કેમ્પના લોકોમાં તાંદુરસ્ત, તરુણ, સહૃદય અને વિશુદ્ધ નરનારીઓ હોય છે. હું એમને શિવોડહમ્, શિવોડહમ્ શીખવાડું છું અને તેઓ બધાં નિર્દોષ, પવિત્ર અને બહુ ધીટ હોવાથી તેનો લાપ જપે છે; અને એ રીતે હું અહીંયાં મુખી અને યશભાગી છું. ધન્ય પ્રભુ ! કે તે મને નિષ્કિંચન બનાવ્યો, ધન્ય નાથ ! કે આ તંબુવાસી બાળકોને તે ગરીબ બનાવ્યાં ! દયાધન ! તારો ઉપકાર અમે કેટલો માનીએ ! લક્ષ્મીના મેલવાળાં દીલાંપોયાં સ્ત્રીપુરુષો અંદર હોટેલમાં છે, પણ લોહવત્ સ્નાયુવાળા, ત્રેવડા પોલાદ જેવા સંગીન અને અસિસમા તેજસ્વી આત્માઓ બહાર કેમ્પમાં છે. અર્ધ કાલે બ્યારે વરસાદની ઝડીઓ પડતી હતી અને વા-વંટોળ સઘળી સ્ત્રીજ અસ્તવ્યસ્ત કરી નાખતો હતો તે વખતનો તેમનો દેખાવ—તંબુઓની દોરીઓ પકડીને તેમને ઉડી જતા અટકાવવાને ઝંઝુમતાં, આત્મગૌરવ પર ઉભાં રહેલાં એ વીર નરનારીઓનો દેખાવ જો તમારા જોવામાં આવ્યો હોત તો તમારા હૃદયને કંઈ અનન્ય આનંદાનુભવ થાત. હું તો એવાંઓને જોવા સો સો માર્મલ નિઃશંક લઉં. પ્રભુ તેમનું કલ્યાણ કરો ! આથા રાત્રું છું કે તમે

તો તમારા આમ્ય જીવનનો સારી રીતે ઉપયોગ કરતા હશે. એક ઘડીભર પણ ચિંતા કરશે નહિ. મારી સલાહ લેવાશે જ અને નહિ તો હું જાણીશ કે, મારો સમય ભરાઈ ગયો છે અને હું ચાલતો થઈશ.

“પ્યારા પ્રભુજી ! અનેક જણ તને અનેક ચીજો અર્પણ કરે છે. હું ગરીબ છું, નિષ્કાયન છું, પણ મારી પાસે મારા શરીર, મન અને આત્મા છે તે હું તને અર્પણ કરું છું તેનો અંગીકાર કરવા હું નાથ ! હું પ્રભો ! હું જગતાત ! તું કૃપા કરજે, એનો અસ્વીકાર કરતો નહિ.” એ રીતે મેં મારા જીવ-પ્રાણ સહતરને માટે એને સમર્પી દીધા છે. બીજી એક વાત એવી છે કે, અહીંના લોકો શુધ્ધ જેવા છે અને શુધ્ધ ન હોય એવા લોકો તો દુનિયાભરમાં બહુ થોડાજ હોય છે. તેઓ “માધવ”ને પીછાનતા નથી તેઓ કા તો બુદ્ધિમાન હોય છે કે પછી શ્રદ્ધાળુ અને ધતરમ તરને માનનારા હોય છે. “પ્રેમ, જીવંતી અને સ્વાતંત્ર્ય” વિષે આ દેશના જેટલું અન્યત્ર કયાય પણ મારા સાક્ષગવામાં આવ્યું નથી, છતાં અહીંના જેટલું એણે તે બીજે કયાય પણ સમજાતું નહિ હોય. અહીં આ ઈશ્વરને કા તો ભયસ્વરૂપે, કા તો દરદ મટાડનાર શક્તિતરીકે, સ્ફૂરણતરીકે કે એવાજ કોઈ રૂપે માનવામાં આવે કે પ્રભુ તેમના આત્માઓનું વચ્ચાણ કરે ! આ પોષાળે બસ રાત ને દહાડો “પ્રેમ-પ્યાર”ની જ વાતો કર્યાં કરે છે.

હવે હું તમને કંઈક સારા વિચારો જણાવું છું તમે બધા અને ઉમમ છે. આત્માને જડમય બનાવવાને બદલે ચાને લોકો કરે છે તેમ અધ્યાત્મને જડતાની સપાટી પર ઘસાડી જવાને બદલે જડતત્ત્વનું અધ્યાત્મમાં પરિવર્તન કરે. એ અનંત સૌંદર્ય, શાંતિ અને પવિત્રતાની અધ્યાત્મદુનિયાની નિદાન એકાદ આખી તો દરજેજ કરે. અને અહોરાત્ર એમાં જ વસવાનો પ્રયાગ કરે. નશ્વર-જડ વસ્તુને હું ટો નહિ તમારા પગથી પણ તેને સ્પર્શો નહિ. જેનું સિદ્ધાસન તમારા પોતાનાજ હૃદયમાં છે એવા પ્રાંતમજીના પાદાબુજમાં કાચા તાંતણાની માફક આત્માને ગઠિદિવસ ઉચે ચઢવા દો અને બાકીના સધળાને-અર્થાત્ શરીરને અને દરેકને પોત

પોતાનું સભાગી લેવા દો જી હગી ક્ષણભગુરે—વહી જતા સ્વપ્નપત્ છે, યૌવન અને સૌંદર્ય ઘસાતા જાય છે, માટે નિશ્ચિન કહો કે “તું જ મારો બાપ છે, તું જ માગે મા છે, તું જ મારો સ્વામી છે, તું જ મારો વડલજ છે, તું જ મારો નાથ છે ને તું જ મારો પ્રભુ છે. તારા સિવાય બીજી મારે કંઈ ના જોઈએ તું મારી અદ્વિત અને હું તારી અદ્વિત, હું તે હું અને તું તે હું” ધનજયુ નહે છે, સૌંદર્ય નાશ પામે છે, આયુષ્ય ઉડી જાય છે, શક્તિઓ વહી જાય છે, પરંતુ પ્રભુ સદાસર્વદા રહે છે—પ્રેમ નિતર ટટે છે યત્રને સુવ્યવસ્થિત રાખવામાને ગૌરવ છે તો પછી શરીરની સગે આત્માને કદાતો અનુકાવવો એ તો વધારે ગૌરવભર્યું છે—તમે જડથી અવગ ધયા છો અને તમે જડ નથી એનું એજ એકમાત્ર પ્રમાણ છે

ધ્વિરનેજ વળગી નહો. દેહનું કે બીજી કશાનું શુ થાય છે તેની શી પરવા? અનર્થ અને અનિષ્ટના ત્રાસમા પણ કહો કે “મારો પ્રભુ, મારો વહાલો!” મૃત્યુ વખતની વ્યથામા પણ કહો કે “મારો પ્રભુ, મારો ખ્યારો!” પૃથ્વી પરના સર્વ સકટમા પણ કહો કે “મારો પ્રભુ, મારો પ્રીતમ!” (અર્થાત્ કે સર્વ સ્થિતિમા એનોજ ભરોસો રાખી એનેજ યાદ કરે.) કહો કે “તું અહીં જ છે હું તને જોઉં છું, તું મારી સાથેજ છે, હું તને સ્પર્શ કરું છું, હું તારો છું, મને સ્વીકાર હું દુનિયાનો નથી પણ તારો છું, તો પછી મને તરછોડ મા”

હીરાની ખાણ છોડીને કાચના મણકા પાછળ ભમતા ના! આ જી હગી એજ મોટું અહોભાગ્ય છે એમા સભા વ્યતા બહુ મોટી છે શુ તું મસારના સુખોપભોગોને શોધે છે? અરે! એ પ્રભુ પોતેજ સર્વ સુખોનો ઝરો છે માટે સર્વોત્તમ પરમાત્મદેવનેજ શોધો, એનાજ ઉપર નજર રાખો અને એ અવશ્ય તમને મળશે

પત્રાંક ૪૬

શુ સ્ટે અ તા ૧૧ મી જુલાઈ ૧૮૯૪

પ્રિય અ—

x x x કામ કરતા શીખો, વત્સ! હવે આપણે મહાન કાર્યો કરવાના છે ગયે વર્ષ તો મેં માત્ર બીજ વાંચ્યા હતા

આ વર્ષે તેનાં ફળ લેવાની ઉમેદ રાખું છું. તેટલા સમયમાં હિંદુસ્તાનમાં તમારાથી જેટલો ઉત્સાહ કાયમ રાખી શકાય તેટલો કાયમ રાખો. ક-ને જે રસ્તો પસંદ પડે તે રસ્તે તેને જવા દેજો. વખતસર એ ઠેકાણે આવી જશે. તેની જવાબ-દારી મેં માથે લીધી છે. ચોતાના અભિપ્રાયને અનુસરવાનો તેને સંપૂર્ણ હક છે. છાપાને માટે તેની પાસે લેખ લખાવતા રહેજો. એથી એનું મન આનંદમાં રહેશે. તેને મારા આશીર્વાદ છે.

x x x બોસ્ટનની હાર્વર્ડ યુનિવર્સિટીના પ્રાફેસર જે. એચ. રાઇટને છાપું મોકલજો અને અમેરિકામાં સૌથી પ્રથમ મારા મિત્ર થઈને મને મદદ કરવા માટે પત્ર લખીને તેમનો આભાર માનજો.

x x x ડીટ્રોઇટમાંના વ્યાખ્યાનના મને ૬૦૦ ડોલર મળ્યા. ખીજા એક વ્યાખ્યાનમાં માત્ર એકજ કલાકમાં ૨૫૦૦ ડોલર આવ્યા; પણ તેમાંથી મને માત્ર ૨૦૦ ડોલર મળ્યા. કારણ કે વ્યાખ્યાન કરાવનારી એક લુગ્ગી સંસ્થાએ મને છેતર્યો હતો. એ ઉપાધિમાંથી હવે હું મુક્ત થઈ ગયો છું.

આવતા વર્ષમાં મારે ઘણું છપાવવાનું છે. હું નિયમિત-પણે કાર્ય કર્યું જાઉં છું.....માત્ર ઇચ્છાશક્તિથી બધું કાર્ય થઈ શકશે.....નિયમિતપણે લેગા મળે એવી એક સંસ્થા સ્થાપવાની ખાસ આવશ્યકતા છે. તમારાથી બને તેટલો ઉત્સાહ ફેલાવજો. જુઠાણાથી ઘણાજ સાવધાન રહેજો. મારા મિત્રો ! કામની શરૂઆત કરો. એટલે શક્તિ આપોઆપ આવશે. વ્યવસ્થિતપણે કામ કરવાની આપણામાં બિલકુલ આવડત નથી, પણ તે શીખી લીધેજ છૂટકો છે. વિજયની ગુપ્ત આવી એકજ છે અને તે ઈર્ષ્યાનો અભાવ. તમારા ભાઈઓના અભિપ્રાયને હમેશાં માન આપજો અને ઐક્ય કરવાને સદા તત્પર રહેજો. બધી ક્ષતેહનું રહસ્ય એમાંજ સમાઈ બેસે છે. બહાદુરીથી તમારો સંઘામ ચાલુ રાખો. છંદગી ઘણી ટુંકી હોવાથી એને તો મહાન કાર્યમાં જ અર્પણ કરી દો.....આપણે કોઈ એક મંડળમાં ભળવાની જરૂર નથી, પણ તે દરેકની સાથે આપણે સહાનુભૂતિ રાખીને કામ કરવું આવશ્યક છે.....કાર્ય કરો અને દરેક પર પ્રેમથી વિજય મેળવો.

વિકાસ પામવાનો પ્રયત્ન કરો અને યાદ રાખો કે, પ્રયત્ન અને ઉન્નતિ પામવી એજ જીવંતીની નિશાની છે. ....મક્કમપણે આગળ વધો, આગળ વધો મારા શરા આત્માઓ ! વિજય આપણોજ છે. સંસ્થાઓની સ્થાપના કરો. તેને વ્યવસ્થિત કરો અને કામે લાગી જાઓ. કૃતેહનો એ એક સુંદર રસ્તો છે.

આ વર્ષે અભારની મોસમમાં કંઈ બ્યાખ્યાનો કરી શકાય એમ નથી. આથી હું મારો સમય લખવાના કાર્યમાં ગાળીશ. આ આખો સમય સખત કામ કરવાનો મારો વિચાર છે; અને પછી શિયાળો બેસવાથી ન્યારે લોકો બધાં શહેરમાં પાછા ફરશે ત્યારે હું મારું લાપણતું કામ શરૂ કરીશ. સાથે સાથે સોસાયટીઓ પણ સ્થાપન કરતો જઈશ.

સર્વને મારા પ્રેમ અને આથીવાંદ હો. જો કે હું વાર-વાર લખી શકતો નથી, છતાં હું કોઈને વીસરી ગયો નથી. વળી તે ઉપરાંત મારે હુમેશાં સતત પ્રવાસ કરવો પડે છે, અને મારા પત્રો પણ એક ઠેકાણેથી બીજે ઠેકાણે એમ અથડાઈ અથડાઈને મળે છે.

સખત કામ કરો. શુદ્ધ અને પવિત્ર બનો, એટલે તમારામાં જોવાલિ પ્રકટશેજ. તમારો સ્નેહાધીન

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૪૭

યુ. સ્ટે. અ. ૩૧ મી ઑગસ્ટ ૧૮૮૪

પ્રિય અ--

x

x

x

x

કેટલો એક પત્ર મને મળ્યો છે. પણ તેના દરેક સવાલોના જવાબ આપવા જતા તો આખું એક પુસ્તક રચવું પડે એમ છે. આથી હું માત્ર તમારી મારફતે મારા આશીર્વાદ મોકલું છું અને તમે તેને એવું જણાવજો કે દરેકને પોતાનો મત જુદો હોય તેમાં આપણને કંઈ વિરોધ નથી. કારણ કે જે વિરોધી દેખાતા મતલેદમાં પણ આપણે ઐક્ય બેઠી શકીએ છીએ. એટલે તે શેમાં માને છે અને શેમાં નથી માનતા તે સાથે લેવાદેવા નથી, પણ તે જેમાં માનતા

હોય તે પ્રમાણે તેમણે કાર્ય કરવાને મંડી જવું જોઈએ.

બી-, છ-, કે-, ડોક્ટર અને બીજા આપણા મિત્રો તેમજ મહાન અને પવિત્ર આત્માઓ કે જેમણે પોતાના દેશને ખાતર પોતાના મતલેદ અને વિરોધને ડૂબાવી દેવા જોટલી ઉદારતા અને બહાદુરી બતાવી છે તે દરેકને મારો પ્રેમ અર્પણ કરજો.

x x x તમે હવે એક નાની સરખી મંડળી સ્થાપન કરજો. .... એ આખી હિલચાલની વ્યવસ્થાની જવાબદારી તમારે પોતાને માથે લેવાની છે, અને તે તેના એક નેતાતરીકે નહિ પણ તેના એક સેવકતરીકે. તમને ખબર છે કે, નેતા-પણાનો જરા પણ દેખાવ કરવાથી ઈર્ષ્યા ઉત્પન્ન થાય છે અને તેથી બધી હિલચાલ કંથળી જાય છે. .... વિચારોનો ચારે દિશામાં બહોળો પ્રચાર કરોને કાર્યની ધીમે ધીમે શરૂઆત કરો. .... વખત જતાં મેસુર આપણી સંસ્થાનું મુખ્ય સ્થળ બનશે. .... મેસુર અને જ્યાંથી અને ત્યાંથી બીજા સ્થળેથી ફંડ એકઠું કરવાનો પ્રયત્ન કરો. કારણ કે મદ્રાસમાં એક મંદિર બાંધવાની જરૂર છે. આ મંદિરમાં લાયબ્રેરી અને ઑફીસને માટે તેમજ સંન્યાસી ઉપદેશકો અને યાત્રા કરતા કરતા આવી અઠે એવા વૈરાગીઓને માટે કેટલીક ચોરડીઓ હોવી જોઈએ.

આ રીતે આપણે એક એક ડગલું કરીને આગળ વધીશું. મારા બહાદુર યુવાન ! અત્યાર મુખીનું કાર્ય તે સરસ રીતે બજાવ્યું છે. તને દરેક રીતે સહાય મળશે. x x x

મારે જે કાર્ય કરવાનું છે તેને માટે આ એક મહાન ક્ષેત્ર છે. અને અહીં આગળ હું જે કાર્ય કરું છું તેથી ઇંગ્લાંડ-માં મારે જે કાર્ય કરવાનું છે તેનો રસ્તો ખુલ્લો થાય છે.

તમે જાણો છો કે, પૈસાને રાખવો અથવા તેનો સ્પર્શ પણ કરવો એ મારે મનથી મોટામાં મોટી મુશ્કેલી છે. એ કાર્ય ખરેખરું કંટાળાભરેલું અને અધોગતિએ લઇ જનારું છે. આથી પૈસા વિષેનો સર્વ વ્યવહાર સાચવી લેવાને માટે તમારે એક સોસાઈટી સ્થાપવાની જરૂર છે. અહીં આગળ તો મારે કેટલાક મિત્રો છે, તે લોકોજ મારા પૈસા સંબંધીના વ્યવહારની કાળજી રાખે છે. તમે આ સમજી શકો

છો ? આ ભય કંઈ નાણાપ્રકરણથી જો તમે મને મુક્ત રાખશે તો મને બહુજ આરામ અને શાંતિ મળશે આથી તમે જેટલી ઉતાવળે આ કાર્યમાટે સરથા સ્થાપશે, અને જેટલી ઉતાવળે તેના સેક્રેટરી અને ટ્રેઝરરીકેની જવાબદારી ઉપાડી મારા અહીંના મિત્રો અને સહાનુભૂતિ ધરાવનારાઓ જોડે સીધો પત્રવ્યવહાર શરૂ કરશે તેટલું તમારેમાટે તેમજ મારેમાટે પણ વધારે સારૂ છે જેમ અને તેમ એની ઉતાવળ કરજો અને મને લખી જણાવજો સોઝાઈટીને સામ્રદાયિક નામ ન આપતા બીજા નામ આપજો x x x

તમારે મારે લવિષ્યમા મહાન આશાએ રહેવી છે ધીમે ધીમે તમાગ કોલેજના કાર્યમાથી તમને તદ્દન મુક્ત અને સ્વતંત્ર કરવાની મને આગા છે, કે જેથી તમે તમારી જાતને તેમજ તમારા કુટુંબને ભૂખે માર્યા વગર આપણા કાર્યમા ધ્યાનપૂર્વક કામ કરી શકો. મારે કાર્ય કરે, મારા મિત્રો ! કાર્ય કરે કાર્ય કરવાના ખડખડો અને કટાણા ભરેલો માર્ગ હવે સરળ થઈ ગયો છે હવે તો દરેક વર્ષે વધારે ને વધારે સગળતાથી આગળજ વધવાનું આપણે માટે બાકી છે મારા હિંદુસ્તાન આવતા સુધી જો તમે ચળવળને ચાલુ રાખશો તો મારા આખ્યા પછી તે ફૂંદકે અને ભૂંડકે આગળ વધશે તમે આટલું બધું કરી ચક્રા છે તે માટે ખાનદ બ્યારે બ્યારે તમને નિરાશા આવે અને ઉદાસ થઈ જાઓ ત્યારે ગયા વર્ષમા તમે કેટલું બધું કરી ચક્રા છે તે યાદ કરજો આપણે કે જે કંઈ ચીજ ન હતા તે આગળ વધીને કેવી રીતે આજે આખી દુનિયાનું ધ્યાન ખેંચી ચક્રા છીએ અને માન હિંદુસ્તાનજ નહિ પણ તેની બહારની દુનિયા પણ આપણી પાસેથી કેટલી બધી આશા રાખે છે તેનો વિચાર કરજો

x x x સત્ય, પ્રેમ અને સન્માર્થની આડે આવવાની કોઈની તાકાત નથી તમે એકનિષ્ઠ છો ? મરણાત સુધી પણ તમે પ્રેમાળ અને નિસ્વાર્થી રહી શકશો ? તો તમે કદી ડરશો નહિ, મરણથી પણ ન ડરશો મારા મિત્રો ! આગળ વધો સમસ્ત જગતને પ્રકાશની બરૂં છે સઘળા તેની રહ જોઈ રહ્યા છે માત્ર હિંદુસ્તાન પાસેજ આ પ્રકાશ

છે, પણ એ કંઈ મત્રતત્રમ, જાદુમા કે પડિતોના મિથ્યા પ્રલાપમા નથી તે મહાન પ્રકાર તો હિંદુધર્મના મહાન, લગ્ય અને પવિત્ર સત્યોમા રહેલો છે એટલા માટેજ હિંદુભક્તિને પ્રભુએ ચઢવીપઢવીના કાળચક્રમાંથી બચાવી લીધી છે હવે સમય આવી લાગ્યો છે મારા બહાદુર યુવાનો! શ્રદ્ધા રાખો કે, તમે બધા મહાન કાર્યો માટેજ સર્જાયેલા છો કેરકુરિયાના બસવાથી તમે બહી ન જાઓ, અરે આસ્માનમાંથી વજ્ર પડે તોપણ ટટાર ઉભા રહો અને કામ ક્યો જાઓ!

તમારો સ્નેહાધીન
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૪૮

બોસ્ટન ૧૬ સપ્ટેમ્બર ૯૪

પ્રિય માતાજી સ—

હું તમને જરાએ વીસરી ગયો નથી હું એટલો બધો કૃતજ્ઞ થાઉં એવું તો તમે ધારતા નથી ને? તમે મને તમારે શિરનામું આપ્યું ન હતું, છતાં પણ મિસક્રિસિપ્સની મારફતે લેન્ડસબર્ગમાંથી હું તમારા સમાચાર મેળવતો હતો મદ્રાસથી મને મળેલું અભિનંદન કદાચ તમે જોયું પણ હશે તમને મોકલવાને મટે મેં કેટલાક લેન્ડસબર્ગ મોકલ્યા હતા

એ જ હિંદુપુત્ર માતાને કહી ઉછીતરીકે કોઈ વસ્તુ આપતો નથી, પરંતુ માતાનો પુત્ર ઉપર દરેક પ્રકારનો હક છે અને તેથીજ પુત્રનો માતા પર પૂર્ણ જેવા કેટલાક હોદ્દર તમે પાછા વાળવાની વાત કરી તેથી મને માહું લાગ્યું છે તમારો બદલો તો હું કદી વાગી શકું એમ નથી

બોસ્ટનના કેન્લાક સ્થાને મા હું અત્યારે બ્યાબ્યાન આપી રહ્યો છું બે કોઈ વસ્તુની મને આવશ્યકતા હોય તો માત્ર તે એક સ્થાનનીજ છે, કે જ્યાં બેસીને હું મારા વિચારો લખી શકું બોલી બોલીને હું ધરાઈ ગયો છું, હવે તો મારે લખવું છે મને લાગે છે કે, એ કાર્યને માટે મારે ન્યુયૉર્ક જવું પડશે મિસિસ ગુર્નસે મારા તરફ ઘણીજ માયાથી વર્ત્યા હતા અને મને મદદ કરવાને તે સદા તૈયાર છે રાને લાગે છે કે, હું ત્યાં જઈશ અને શાંતિથી પુસ્તક લખીશ

સ્નેહાધીન વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૪૧

યુ. સ્ટે. અ. તા. ૨૧ સપ્ટેમ્બર ૧૮૯૪

પ્રિય અ—

૬ * ૬ એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે અને બીજે સ્થળેથી ત્રીજે સ્થળે એ પ્રમાણે મારો પ્રવાસ સતત ચાલુ છે. તે સાથે વ્યાખ્યાનો આપવાનું, વર્ગો ચલાવવાનું વગેરે પણ અસંખ્યલિપિયો કચેરો જ નહીં છું.

જે પુસ્તક લખવાનો ઇરાદો હતો તેની હજી એક લીટી પણ લખાઈ નથી. કદાચ હવે પછી હું તે કામ હાથમાં લઈ શકીશ. અહીં આગળ ઉદાર મતના લોકોમાંથી મને ઘણા સારા મિત્રો મળ્યા છે અને જૂના વિચારનામાંથી પણ થોડાક મિત્રો મળ્યા છે. હવે થોડાજ સમયમાં હિંદુસ્તાન પાછા ફરવાની હું આશા રાખું છું. આ દેશમાં હું જેટલો સમય રોકાયો છું તે તદ્દન પૂરતો છે. અતિશય કામથી હું થાકી નહીં છું.....આથી તમે સમજી શકશો કે, હું થોડાજ સમયમાં પાછો ફરીશ. અલગત, એક એવો વર્ગ છે કે જેમની સંખ્યા ઘણી વધતી જાય છે અને જેમનામાં હું ઘણાજ પ્રિય થઈ પડ્યો છું. આ લોકોની તો એવીજ ઇચ્છા છે કે, હું કાયમને માટે અહીંજ રહું તો સારું. પણ વર્તમાનપત્રોના x x x થી હું ધરાઈ ગયો છું અને નહેરુજીવનના ધતીંગધી મને કંટાળો આવ્યો છે. મને એની હવે જરાય દરકાર નથી.

x x x માત્ર સહાનુભૂતિજી બતાવ્યાથી કોઈ પણ દેશના જનસમાજના મોટા ભાગને કશો લાભ થતો નથી. ખ્રિસ્તી લોકો જે કંઈ થોડું ઘણું દાન કરે છે તે તો માત્ર દોજખના લયને લીધે અથવા કોઈ ચુકિત માટેજ હોય છે. એટલે જંગાળીમાં જેમ કહેવત છે કે “ગાય મારીને તેમાંથી એક ભેડો જનાવીને તે બ્રાહ્મણને દાનમાં આપો” તેજ પ્રમાણે અહીંનાં અને સર્વ ઠેકાણે છે. વળી આપણા લોકોના કરતાં અહીંના લોકો ઘણાજ કંબુસ છે. હું ખાત્રી-પૂર્વક માત્રું છું કે, દુનિયામાં જ્યાં પ્રજા કરતાં એશિયાના વતનીઓ વધારે ઉદાર છે. માત્ર તે ઘણાજ ગરીબ છે.

હું ન્યુયૉર્કમાં યોડાકે મહિના નહેવાનો છું એ શહેર
મા દેશની બુદ્ધિ, શક્તિ અને લક્ષ્મી એકઠી થયેલી છે
અલબત્ત, યોસ્ટનને 'બ્રાહ્મણોનું નગર' કહેવામાં આવે
અને અહીં અમેરિકામાં હજારો અને લાખો માણસો માન
સાથે સહાનુભૂતિ રાખે છે ન્યુયૉર્કના લોકો ઘણા
સ્પષ્ટ છે ત્યાં હું શું કરી શકું એમ છું તે હું નોંધ
ત્યાં આગળ ઘણી લાગવગ ધરાવનારા મારા કેટલાક મિત્રો
છે પણ આખરે આ લાવણી આપવાથી હું કેટલી ગયો છું
ઉચ્ચ આધ્યાત્મિક જ્ઞાન શીખવાને માટે આ પશ્ચિમવાસીઓ
હજી ઘણો લાખો સમય લગશે તેમને માટે દરેક વસ્તુ
રૂપિયા આના અને પાઈડપ છે જો ધર્મથી તેમને ખેંસા, તો
સ્ત્રી, સૌન્દર્ય અથવા લાખો જીવંતી નળી શકે એમ હો
તોજ તે લોકો ધર્મની વાત તાલગશે, અને જે કાંઈ તેમ
લાગે કે તેમ ધાય એમ નથી તે કહ્યું આ યા જશે

બી— જી જી અને આપણા દરેક મિત્રોને મા । સ્નેહ
વદન કહેને સ્નેહાધીન વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૫૦

શુ રો ૫ ૨૧ મી મપ્ટેમ્બર ૧૮૮૮

વહાવા કે—

આટલો બધો, એકદમ આ સારને ત્યાં કરવાને
તમારો નિશ્ચય લાગીને હું ઘણો દિલગીર છું જ્યારે આઠપ
ફળ પ્રત્યે ધાય છે, ત્યારે તે પડે છે, તેવીજ રીતે યોગ
સમય આવી પહોંચે ત્યાંસુધી સખૂરી પકડો ઉતાવળ ન
કરો વળી મોક્ષના મૂર્ખાઈલરેલા કાર્યોથી બીજાને હુ ખ
કરવાનો કોઈને હક્ક નથી યોગો, ધૈર્ય । ખો, વખત આવે
સર્વ યોગ્ય થઈ રહેશે. x x

આશીર્વાદ સાથે આપનો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૫૧

ન્યુયૉર્ક ૨૫ સપ્ટેમ્બર ૧૮૯૪

પ્રિય—

તમાગ તરફથી પત્રો મળ્યા. આનંદ થયો. મ— અને બીજાઓએ કંઈક હિલચાલ કરવા માંડી છે એ જાણીને ઘણું જ આનંદ થયો. આપણે હિલચાલ કરવી જ જોઈએ. બોધામા બોધું એટલું તો કર્યું જ છૂટકો. તમારે તો આખા જગતમાં પવિત્રતા કરવું રહ્યું. શુદ્ધેત્વનો જય હો. તમને ખબર છે— “શ્રેયાસિ વહુવિમાનિ । મહાન કાર્યોમા હમેશાં મુશ્કેલીઓ હોય છે” એ મુશ્કેલીઓથી જ મહાન વ્યક્તિઓ ઘરાય છે x x થું બીજાનરીઓ અને તેમના સમાન બીજી વ્યક્તિઓમાં એ ધડકો ઝીલવાની તાકાત છે? x x ન્યા જ્ઞાનીઓ નિષ્ક્રિય ગયા છે ત્યા શું મૂર્ખાઓને જય મળશે? બીજા કંઈ જ ઉપાય નથી મારા આગળ. એ વિષયમાં નિશ્ચિત થા. દરેક પ્રયત્નમાં કોઈ એવા માણસો પણ હશે કે જેઓ વધાવી લેશે અને કંટલાક એવા પણ હશે કે જે તાળીઓ પાડશે તું તાડું કાર્ય કર્યું જા. કોઈ પણ પક્ષને જવાબ આપવાની તારે શી જરૂર છે? “સત્યમેવ જયતે નાનૃત, સત્યેનૈવ પન્થા વિતતો દેવયાન” — “સત્યનો જ જય છે, અસત્યનો નથી, સત્યથી જ દેવયાન માર્ગ પ્રમાય છે.” x x દરેક વસ્તુ ધીમે ધીમે પ્રાપ્ત થશે.

અહીં આગળ ઉનાળામાં મૌ લોકો દરિયાકિનારે જાય છે મે પણ તેમજ ક્યું હતું હોડી અને ચોટનો તો આ લોકોને મેનિયા લાગુ પડ્યો છે હલકા વહાણને આ લોકો ચોટ કહે છે નાના કે મોટા દરેક જેની પાત્રે સાધન હોય છે તે લોકો ચોટ વસાવે છે દરરોજ તેમાં બેસીને તે લોકો દરિયામાં ફરવા જાય છે અને ખાના—ધીના તેમજ નાચવાને માટે પાછા ફરે છે દિવસ અને રાત સંગીત ચાલુ જ હોય છે અને પિયાનાના અવાજથી તો ઘનમા રહેવું પણ મુશ્કેલ થઈ પડે છે.

તમે જેમને ચિરનામે મારા પત્ર મોકલાવો છે તેમને વિષે હું કંઈક કહીશ એ પવિત્રતાની વૃદ્ધ છે તેમને એ
 વિ ૨૫

પુત્રીઓ, બે ભત્રીજીઓ અને એક પુત્ર છે. પુત્ર કમાવાને માટે પરદેશમાં રહે છે. પુત્રીઓ ઘેર રહે છે. આ દેશમાં સગાઈનો સબંધ દીકરીઓ દ્વારા જ હોય છે. પુત્ર પરણે છે એટલે પછી કુટુંબ સાથે તેને કશોજ સબંધ રહેતો નથી પરંતુ જમાઈ તો અવારનવાર પોતાના સાસુ-સસરાને મળવાને માટે આવે છે. એ લોકો તો કહે છે કે - “પુત્રને પત્ની મળતાં સુધીજ તે પુત્ર છે, પરંતુ પુત્રી તો તેના જીવનપર્યંત પુત્રીજ છે.”

આ આરે યુવાન છે, પણ કુમારિકા છે. આ દેશમાં લગ્ન એ અનેક સુસ્કેલીઓનો વિષય છે. પ્રથમ તો દરેકને પોતાને મનપસંદ પતિ મળવો જોઈએ, બીજું તે શ્રીમંત પણ હોવો જોઈએ. x જ ધણું કરીને તો એ કુમારિકાઓજ રહેશે તે ઉપરાંત મારી સાથેના પરિચયથી તેમનામાં ત્યાગની કાવના ઉઠી જાય છે અને ધ્રુવવિચારમાં મશગુલ રહે છે.

બે પુત્રીઓ છે તેમના વાળ સુનેરી છે અને બે ભત્રીજીઓના માથાના વાળ કાળા છે. ઘણી જાતના ઉદ્યોગધધાના તેઓ જાણકાર હોય છે. ભત્રીજીઓ છે તે કંઈ શ્રીમંત નથી તેઓ કિન્ડરગાર્ટન શાળા ચલાવે છે, પણ તેમની દીકરીઓ કંઈ કમાતી નથી. આ દેશમાં ઘણીએ છોકરીઓ પોતાના ગુજરાનજોશું કમાઈને પેદા કરે છે. ડોઈ બીજા પર આધાર રાખતું નથી. લાખો પતિના દીકરાઓ પણ પોતાના ગુજરાન જોશું મહેનત કરીનેજ કમાય છે. પરંતુ એ લોકો લગ્ન કરે છે કે તરતજ જુદું ઘર માટે છે એમની દીકરીઓ મને લાઈ કહીને બોલાવે છે અને હું એમની માને મા કહીનેજ બોલાવું છું. મારી દરેક વસ્તુઓ એમને ત્યાજ છે અને હું ગમે ત્યા જાઉં, પણ તેની સંભાળ તેઓજ રાખે છે. પુત્રો તો નાની ઉંમરમાંજ કમાવાને માટે પરદેશ ચાલ્યા જાય છે અને છોકરીઓને યુનિવર્સિટીમાં ફેળવણી મળે છે. આથી તમે જાણો કે, મિટિગોમાં ૯૯ ટકા છોકરીઓજ હોય છે એમની સાથે સરખામણીમાં છોકરાઓ ઠંડાચે આવી શકે એમ નથી.

આ દેશમાં આત્મવિદ્યા બાળકોના દાવો કરનારા પણ પુષ્કળ છે. જે આત્માનો પ્રવેશ કરાવે છે તે વાહન (મીડિયમ) કહેવાય છે. એ માણસ પઠકા પાછળ જાય છે અને પછી ત્યાંથી

અનેક પ્રકારનાં અને અનેક રંગોનાં ભૂતાવળોની શરૂઆત થાય છે. મેં આવા કેટલાક પ્રસંગો જોયા છે, પરંતુ મને તો એ બધું એ ઢાંગ હોય એમજ લાગે છે. આમ છતાં અંતિમ નિર્ણય કરતાં પહેલાં હું હજી વધારે પરીક્ષા કરી જોઈશ. એ લોકોમાંના ઘણા લોકો મને માન આપે છે.

ખીજો વર્ગ ખ્રિસ્તી વિદ્યા(ક્રીશ્ચિયન સાયન્સ)નો છે. આ લોકોની લગવગ ઘણીજ વધારે છે અને સર્વત્ર એ લોકો જોવામાં આવે છે. એમનો પ્રચાર અત્યંત ત્વરાથી થતો જાય છે અને આથી જૂના વિચારવાળા ખ્રિસ્તીઓને ચિંતા થઈ રહી છે. એ લોકો વેદાંતી છે. એ લોકોએ અદ્વૈતના કેટલાક સિદ્ધાંતો પકડી લીધા છે અને પછી બાઈબલમાં તેને લાગુ પાડ્યા છે. આ લોકો “સોઝ્હં સોઝ્હં” કહીને માનસિક બળ-વડે રોગ પણ મટાડે છે. એ લોકો પણ ભારી ઘણીજ પ્રશંસા કરે છે.

અહીંના જૂના વિચારના ખ્રિસ્તીઓ મહદને માટે ખૂબે ભારી રહ્યા છે. “સેતાનની પૂજા” એ તો હવે ભૂતકાળનો વિષય બની ગયો છે. x એ લોકોને મારો ઘણોજ ઠર લાગ્યો છે. એ લોકો કહે છે કે “આ બધા ક્યાંથી આવી? હજારો સ્ત્રીપુરુષો એની પૂઠે ભમે છે! જૂના ખ્રિસ્તી ધર્મનો જરૂર એ નાશ કરશે!” ઠીક, શુરુદેવની કૃપાથી જ્યોત પ્રગટાવવામાં આવી છે અને જે પ્રકાશ થયો છે તેનો કદી નાશ થશે નહિ. વળત આખે દંલીઓનો દંભ જરૂર ઉઘાડો પડી જશે.

થિયોસોફિસ્ટોના હાથમાં કંઈ વધારે સત્તા નથી, પરંતુ જૂના ખ્રિસ્તી ધર્મના તો એ લોકો પણ કદા વિરોધી છે.

આપણે ત્યાં જેવો “કર્તાલજ” x નો વર્ગ છે, તેવોજ અહીંનો ખ્રિસ્તી વિદ્યા(ક્રીશ્ચિયન સાયન્સ)નો વર્ગ છે. એમ કહો કે “મને કંઈજ રોગ નથી” અને તમે તદ્દન નિરોગી બની જશો. અને કહો કે “સોઝ્હં” (હું તે છું) અને તમને શાંતિ પ્રાપ્ત થશે. આ પ્રદેશ તદ્દન જડવાદી છે. જો તમે

x જૂના વિચારના ખ્રિસ્તીઓ હિંદુઓને અને ખીજા ધર્મના લોકોને “સેતાનના પૂજક” તુ નામ આપે છે અને તેમના તરફ તિરસ્કારથી જુએ છે.

- વૈષ્ણવ સંપ્રદાયની એક શાખા

રોગો મટાડી શકે, અદ્ભુત કાર્યો કરી શકે અને લક્ષ્મીનાં
ઝરણા વહેવડાવી શકે, તોજ આ ખ્રિસ્તી પ્રદેશના લોકો
ધર્મમાં શ્રદ્ધા ગળે છે એ સિવાય બીજી વાતમાં તે લોકો
કંઈજ સમજતા નથી અલબત્ત, આમાં અપવાદતરીકે સાચા
દિવના માણસો પણ મળી આવે છે x x x

અહીંના લોકોમાંમાં એક જુદાજ પ્રકારનું મતુધ્યત્વ
જોઈ જ્ઞા છે જૂના સપ્રદાયના (ખ્રિસ્તી) લોકો પણ
પોતાની બધી જુદી વાપરી ચૂક્યા છે અહીંના લોકો મારા
તરફ પૂજ્યભાવથી જુએ છે મારા બાળક! પવિત્રતા અને
બ્રહ્મચર્ય જેવું કોઈ બીજું બળ છે ખરૂં ?

હાલમાં હું મદ્રાસના મારા માનપત્રોનો જવાબ આપ
વાના કાર્યમાં રોકાયો છું એ જવાબ અહીંના પત્રોમાં
પ્રસિદ્ધ કન્વામાં આવ્યો હતો અને તેથી ભારે હલચલ મચી
હતી જે સસ્તુ પડે એમ હશે તો હું છપાવીને ત્યાં મોકલીશ
અને નહિ તો ટાઇપ કરેલી નકલ તેમના તરફ રવાના
કરીશ તમારા તરફ પણ એક નકલ મોકલી આપીશ “ઈન્ડિયન
મીરર”માં તે પ્રસિદ્ધ કરાવજો અહીંની કુમારિકાઓ ઘણીજ
ભયી હોય છે અને તેમનામાં સ્વમાનની ભાવના પુષ્કળ હોય
છે x x અહીંની પ્રજા વિગેચનની x ઓલાદ છે શરીરની
કાળજી રાખવી એ તેમને મન અતિશય મહત્ત્વની વસ્તુ
છે તેને માલીશ કન્વામાં, તેવ-કૂલેલ લગાવવામાં તે લોકો
સંપૂર્ણ ધ્યાન આપશે નખ કાપીને સરખા કરવા માટે
હજાર જાતના સાધન, વાળ કાપવાને માટે દશહજાર સાધનો,
અને કપડાની ફેશનો, મુગ ધીંદાર વસ્તુઓ વગેરેને તો ગણીજ
ઠાણ શકે! * * આ લોકો સ્વભાવે ભવા, માયાળુ અને
પ્રમાણિક હોય છે એમને ટોઈ પણ પ્રકારની ઉણપ નથી
પરંતુ મોજશોખ એજ તેમનો ઇશ્વર છે ‘સૌન્દર્ય’ જેની
લહેરો છે અને “વિદ્યામળા” જેના મોજ છે તેવી લક્ષ્મીરૂપી
મરિતાનો પ્રવાહ પૂરબહારમાં અહીં આગળ વહી રહ્યો છે

x અનુરોનો મનરાજ અને ભક્ત પ્રદશાદનો પુત્ર તે આત્મ-
જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ માટે બ્રહ્મા પાસે ગયો હતો પરંતુ બ્રહ્માજીના
ઉપદેશનો અર્થ અવળો લવાથી તે જડવાદી બન્યો હતો

(જાદો-બોપનિપદ-પ્રકરણ ૮)

કાંક્ષન્તઃ કર્મણાં સિદ્ધિં યજન્ત રૂઢ દેવતાઃ ।

ક્ષિપ્રં હિ માનુષે લોકે સિદ્ધિર્મવતિ કર્મજા ॥

(ગીતા અ ૪, શ્લો. ૧૨)

“આ જગતમાં જે લોકોને કર્મના ફળની ઇચ્છા હોય છે તે લોકો દેવતાઓની ઉપાસના કરે છે, કારણ કે આ જગતમાં કર્મ કરવાથી તરત ફળની સિદ્ધિ થાય છે.”

ધૈર્ય અને શક્તિનો અહીં આગળ અદ્ભુત પ્રાદુર્ભાવ થયો છે. અહીં આગળ અજળ તાકાત, કાર્યકુશળતા અને મરદાનગી છે. મોટા મોટા હાથી જેવા ઘોડાઓ ઘર જેટલી મોટી ગાડીઓ ખેંચે છે આ એકજ દૃષ્ટાંતથી બીજી બાબતોમાં પણ ફેટલા વિશાળ પાયાપર કાર્ય થતું હશે તેનો તમને કંઈક ખ્યાલ આવશે. પ્રચંડ શક્તિનો અહીં આગળ પ્રાદુર્ભાવ થયો છે x x સ્ત્રીઓ તરફ આ લોકો પૂજ્ય ભાવથી જુએ છે, અને સ્ત્રીઓજ તેમના જીવનમાં મુખ્ય ભાગ ભજવે છે. દુકામાં એટલુંજ કે, આ પ્રકારની ઉપાસનાને અહીં આગળ સંપૂર્ણતા પ્રાપ્ત થયું છે પરંતુ મુદ્દાની વાત તો એટલીજ છે કે, અહીંઆની સ્ત્રીઓ જોઈને માફ મગજ સ્તબ્ધ થઈ ગયું છે જાણે હું નાનો બાળક હોઉં તે પ્રમાણે મને બહારમાં અને બીજે સર્વ ઠેકાણે નેઓ લઈ જાય છે. હરેક પ્રકારનું કાર્ય તેઓ કરી શકે છે એ લોકો જેટલું કાર્ય કરે છે તેનાથી ૧૬ મો ભાગ પણ મારાથી કરી શકાય એમ નથી. અહીંની સ્ત્રીઓ સ્વરૂપમાં લક્ષ્મીના અવતારસમી છે, અને ગુણોમાં સરસ્વતી સમાન છે દિવ્ય માતાજીના સાક્ષાત્ અવતાર જેવી તે છે, અને તેમની ઉપાસના કરવાથી સંપૂર્ણતા પ્રાપ્ત થાય એ તદ્દન સ્વાભાવિક છે. મારા પ્રભુ! શુ આપણી ગણતરી કદી મનુષ્યોમાં થઈ શકે એમ છે કે? જો હું માત્ર એક હજાર આવી સ્ત્રીઓ-સાક્ષાત્ દેવીના અવતાર સમી-કૃત્યન્ન કરી શકું તો હું શાંતિથી મરીશ. તોજ તમારા દેશના માણસો પોતાના નામને લાયક થશે. x x x

અહીંની સ્ત્રીઓ જોઈને હું તો આશ્ચર્યથી સ્તબ્ધ થઈ ગયો છું. માતાજીની તેમના ઉપર કેવી કૃપા છે! અતિ અદ્ભુત સ્ત્રીઓ! પુરુષવર્ગને સકંચામાં લેવાની તૈયારીમાં તેઓ છે હરિક્ષાઈમાં પુરુષવર્ગનો તેમણે લગભગ પરાજય

કર્યો છે એ સઘળું એ માતા ! તારીજ કૃપાને લીધે થયું છે x x x x નવં કંઈ આત્મસ્વરૂપ છે શરીર ભાવનાને તદ્દન ત્યાં કંગા અને ઉભા થઈને કહો કે, “અસ્તિ, અસ્તિ” = દરેક વસ્તુ છે ” નિર્ધારિત વિચારોમા તલ્લીન -હો “નાસ્તિ, નાસ્તિ” નો અતિશય વિચાર કંવા થી આપો. દેશ પાયમાલ થઈ ગયો છે “સોડહં, સોડહ શિવોડહ” — “હું તે છું । હું તે છું । હું શિવ છું ।” આવડી ઉપાધિ શી ? દરેક આત્મામા અનત શક્તિ ભરેલી છે, છતાં શું તમે નકારસૂચક વિચારો કરી કરીને તમારી જાતને જૂતરા બિલાડામા ફેરવી નાખ્યો ? નકા-ભાવનાનો ઉપદેશ કરવાની હિંમત ગોણું કરે છે ? કમતાકાત અને શક્તિહીન તમે કોને કહો છો ? “શિવોડહ શિવોડહ ” “હું શિવ છું, હું શિવ છું ” જ્યારે જ્યારે લોકોને હું નકાર ભાવનાના વિચારોનું સેવન કરતા જોઉં છું, ત્યારે ત્યારે મારા માથાપર વજાઘાત થતો હોય એવું મને લાગે છે એ રીતે આત્માને ઉતારી પાડવાની વૃત્તિ એ એક જાનનો રોગજ છે શું તમે એને નમ્રતા કહો છો કે ? એ તો એક જાતનો છુપો આડગર્જ છે । “ન લિજ્ઞ ધર્મકારણ, સમવા સર્વભૂતેષુ યત્નુક્તસ્ય લઠુણમ્—બહા ના છાપાતિવક એ કંઈ આત્મ વૃત્તિની સાખીતી નથી, પણ પ્રણીમાત્ર તત્ત્વે મમાનવૃત્તિ એજ મુક્ત આત્માનું લક્ષણ છે” “ અસ્તિ અસ્તિ, સોડહ સોડહ, ચિદાનન્દરૂપ શિવોડહ શિવોડહ” — “હું તે છું ।” “ ચિદાનન્દરૂપ એવા જે શિવ તે હું છું ।” “ નિર્ગ્છલિ જગ-જાલાત્ પિજરાદિવ કેસરી—જે પ્રમાણે વનરાજ કેસરી પિજરામાથી મુક્ત થાય છે તે પ્રમાણે જગતની જળમાથી તે પોતાની જાતને મુક્ત કરે છે ।” “નાડયમામા વલહીનેત લમ્બ —બળહીન માણસોને આત્માની પ્રાપ્તિ થતી નથી” x x વજાઘાત પ્રમાણે તમારી જાતને તમે જગત પર દેડો— તમારા ભારથી ધરતીના ચીરાઈને બે ટુકડા થવા દો । હું હું મહાદેવ । “ઉદ્ધરેદામનાત્માનમ્—આત્માવરેજ આત્મા નો ઉદ્ધાર કરો—સ્વપરાક્રમ વરેજ”

શું એવો કદીએ દિવસ આવશે કે બીજાના કલ્પ છુને ખાતર આ દેહનું વિસર્જન થાય ? આ જગત એટલે કે છ બાળકને

રમવાનો ખેલ નથી. પોતાનાં જૂન રેડીને ખીન્નઓનો માર્ગ જે સરળ કરી આપે છે તેજ ખરો મહાત્મા છે. યુગયુગથી એવું જ થતું આવ્યું છે કે, પોતાનું સ્વાર્પણ કરીને તે માર્ગ ખતાવે છે અને પછી ખીન્ન હબરો તે માર્ગે સુખરૂપ પ્રયાણ કરે છે.

મદ્રાસમાં હિલચાલની શરૂઆત થઇ છે, એ ખરેખર શુભ સમાચાર છે.

તમે એકાદ છાપું કે એવું જ કંઈક પ્રસિદ્ધ કરવાના હતા ને? તેનું શું થયું? આપણે સર્વમાં ભળવું જોઈએ અને કશાને બાતલ ન કરવું. હુન્ટ કામનાના સર્વ બળની સામે આપણે શુભ કામનાનું સર્વ બળ એકત્ર કરવું જોઈએ, આપણને અત્યારે એનીજ જરૂર છે. આપણા શુરુદેવમાં દરેકે માનવું જોઈએ એવો આગ્રહ કર્યો નહિ. x x તમારે એક માસિકનું તંત્રીપણું કરવું જ પડશે. તે માસિક અધું ખંગાળીમાં અને અધું હિંદીમાં—અને જો સંભવિત હોય તો બીજું એક અંગ્રેજીમાં. x x આદર્શ વગર ભટક્યા કરવાનું હવે બિલકુલ નહોતું. જે કોઈ ત્યજે તમે જાઓ ત્યાં ઉપદેશનું મધ્યસ્થળ તમારે નક્કી કરવું; ત્યારેજ સમાજની અંદર કંઈ પણ ફેરફાર થશે. હું હમણાં એક પુસ્તક લખું છું. એ પૂઠું થતાંજ હું ઘેર આવીશ! x x સદા સર્વદા એ વાત ધ્યાનમાં રાખજો કે, શ્રીરામકૃષ્ણનો જન્મ જગતના કલ્યાણને માટેજ હતો, નામ કે કીર્તિને માટે ન હતો. તેમણે જે ઉપદેશ આપ્યો છે તેનોજ તમે પ્રચાર કરજો, તેના નામની તમે ચિંતા કરશો નહિ—તેનો પ્રચાર તો આપોઆપજ થશે. જે ક્ષણે તમે તમારા શુરુદેવને સ્વીકારવાનો દરેકને આગ્રહ કરશો તેજ ક્ષણે તમે એક પંથનાજ બનશો અને દરેકનો નાશ થશે. માટે સાવધાન! દરેકને માટે માયાણ શબ્દ વાપરજો—મિત્રજ ખોવાથી કામ વણસી જાય છે. જગતને જે કહેવું હોય તે કહેવા દો, તમે તમારા સિદ્ધાંતોમાં અચળ રહેજો અને ખાત્રી રાખજો કે, જગત તમારે પગે પડશે. એ લોકો કહે છે કે “અમુકમાં અથવા તમુકમાં તમે વિશ્વાસ મૂકો.” પરંતુ હું કહું છું કે “પ્રથમ તમે તમારા પોતામાં વિશ્વાસ મૂકો.” એજ ખરો માર્ગ છે. તમે તમારા પોતામાં વિશ્વાસ રાખો. તમારામાં દરેક શક્તિ છે તેનો વિકાસ કરો. કહો કે

“હું સર્વશક્તિમાન છું” “જો તમે શ્રદ્ધાપૂર્વક ઇન્કાર કરો તો નાગનું હળાહળ એર પણ તમને અસર કરી શકશે નહિ” સાવધાન ! “નાસ્તિ, નાસ્તિ” કહેશો નહિ કહો કે — “સોડહ સોડહ” “હું તે છું ! હું તે છું !”

કિન્નામ રોદિપિ સચે ત્વયિ સર્વશક્તિ
આમન્ત્રયસ્વ મગબન્ મગદ સ્વરૂપમ્ ।
ત્રૈલોક્યમેતદસ્થિતં તચ પાદમૂલે
આત્મેવ હિ પ્રમવતિ ન જહ કદાચિત્ ॥

“હે સખા ! તું શાને માટે રડન કરે છે ? તારામાજ સર્વ શક્તિ સમાયેલી છે અહો મહાશક્તિશાળી ! તારા સર્વ શક્તિમાન સ્વરૂપને તું નિમ નણુ કર, એટલે આ અખિલ ત્રિલોક તારા ચરણકમળમા આવીને પડચે કારણ કે આત્માજ સર્વપર વિજય મેળવે છે, નહિ કે જડ”

અનંત શક્તિસહ કાર્ય કરવું ! શો ભય છે ? તને અલાય માન કરવાને કોણ શક્તિમાન છે !

કુર્મસ્તારકચર્વણ ત્રિભુવનમુ પાહ્યામ વલાત્ ।

કિં મો ન વિજાનાસ્યસ્માન્ રામકૃષ્ણદાસા વયમ્—

તારકેને બાગીને ચૂર્ણ કરી નાખીશું, અને ત્રિભુવનને ઉથલાવી મૂકીશું શું તમને ખબર નથી કે, અમે કોણ છીએ ? અમે તો શ્રીરામકૃષ્ણના હાસ છીએ ભય ! કોનો ભય ! સાચેજ—

ક્ષીણા સ્મદીના સકરુણા જહપન્તિ મૂઢા જના
નાસ્તિન્યન્તિવદન્તુ અહહ દેહાત્મવાદાતુરા ।

પ્રાપ્તા સ્મ વીરા ગતમયા અમય પ્રતિષ્ઠા વદા
આસ્તિક્યન્તિવદન્તુ ચિનુમ રામકૃષ્ણદાસા વયમ્ ।

પીત્વા પીત્વા પરમમમૃત ધીતધંસાગરાગા
હિત્વા હિત્વા સકલકલહપ્રાપિર્નો સ્વાર્થસિદ્ધિમ્ ।

ધ્યાત્વા ધ્યાત્વા ગુરુવરપદં સર્વકલ્યાણરૂપં
નત્યા નત્યા સકલમુવનમ્ પાતુ મામન્ત્રયામઃ ॥

પ્રાપ્તં યદૈત્વનાદિનિધન વદોદયિ મથિત્વા
વક્ત્ર યસ્ય પ્રચરણે હરિહરબ્રહ્માદિદેવૈર્બલ ।

પૂર્ણં યત્તુ પ્રાણસારૈર્મોમનારાયણાના
રામકૃષ્ણાસ્તનું ધત્તે તત્પૂર્ણપાત્રમિદ્ર મો ॥

“દેહાત્મવાદી મૂઢ લોકો કરણાપૂર્વક રડીને કહે છે કે, અમે તો નીચ છીએ, નિર્બળ છીએ” પરંતુ આ તો નાસ્તિક

પણું છે. પરંતુ જ્યારે અમે હવે નિર્ભય થયા છીએ અને અભયપદ પ્રાપ્ત કર્યું છે ત્યારે અમે કે જેઓ શ્રીરામકૃષ્ણના દાસ છીએ તે લોકો તો એવો આસ્તિકવાદજ્ઞ પસંદ કરીશું કે, અમે હવે કદી ભય પામીશું નહિ અને વીર બનીશું.”

“ સકળ સંસારનો રાગ જેનો નાશ પામ્યો છે એવા જે અમે, તે લોકો સંસારમાં સર્વ દુઃખોનું મૂળ એવી જે સ્વાર્થવૃત્તિ તેનો નાશ કરીને, સર્વ કલ્યાણનું સ્વરૂપ એવા ગુરુના ચરણકમળ ગ્રહણ કરીને, જે અમૃત અમને પ્રાપ્ત થયું છે તે પીવાને માટે સકળ જગતને આમંત્રણ કરીએ છીએ.”

“ વેદરૂપી સાગરનું મંથન કરીને જે અમૃત પ્રાપ્ત થયું છે; જેની અંદર બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, શિવ વગેરે દેવતાઓએ પોતાનું ઓજસ મીલાવ્યું છે અને દરેક અવતારોએ જીવનનું સત્ત્વ જેની અંદર ભરેલું છે તે અમૃત શ્રીરામકૃષ્ણમાં સંપૂર્ણપણે ભરેલું છે ! ”

કેળવાયેલા અંગ્રેજ યુવાનોમાં આપણે કાર્ય કરવું જોઈએ. “ ત્યાગનૈકે બમૃતત્વમાનશુઃ—ત્યાગથીજ કેટલાક માણસો અમરત્વ પ્રાપ્ત કરે છે. ” ત્યાગ ! ત્યાગ !—તમારે ત્યાગનોજ સૌથી પ્રથમ ઉપદેશ કરવો જોઈએ. જ્યાંસુધી ત્યાગ કરાયો નથી, ત્યાંસુધી કદી સાચું આત્મબળ પ્રાપ્ત થતું નથી.

શામાટે એટલું બધું સહન કરવું પડે છે ? કારણ એટલુંજ કે, એ લોકો “નાસ્તિ, નાસ્તિ” કહીને પોતાની બાતને હલકી પાડે છે. પોતાના મનોબળથીજ તેમને પોતાની બિમારી દૂર કરવાનું કહો અને એકજ કલાકમાં તે જતી રહેશે. હવે આત્મા ! શું મને દર્દ છે ! ફેંકી દો એવી વૃત્તિને ! તેમને એક કલાક સુધી ધ્યાન ધરવાનું કહો. “હું તો આત્મા છું, મને દર્દ હોયજ શી રીતે !”—અને દરેક દર્દ નાશ પામશે. પોતે અનંત શક્તિશાળી આત્મા છો એવું તમે દરેક જણ ધ્યાન ધરજો, અને પછી જોજો કે તેમાંથી તમને કેટલું બળ પ્રાપ્ત થાય છે. x x પોતાની બાતને હલકી ગણવી ? શું કરવા ? હું તો અનંતતાનો બાળક છું, સર્વશક્તિમાન માતાનો પુત્ર છું. જરૂરિયાત, રોગ, ભય વગેરે સાથે મારે શી લેવા દેવા છે ? “નાસ્તિ”વાદને રોગ હોય તે પ્રમાણે દૂર કરી દો અને સર્વ રીતે તમારું

સારૂ જ થશે. “નાસ્તિ”વાદ નહિ, “અસ્તિ”વાદજ—નિશ્ચય તમકપણ જ હું છું, ઇશ્વર છે, મારામાં સર્વ છે તદુસ્તી, પ્રવિત્તતા, જ્ઞાન જેની જેની મને આવશ્યકતા હશે તે સર્વ હું ઉત્પન્ન કરીશ આ પરદેશી લોકો માટે કહેવું શક્ય કરી શકે છે અને તમે લોકો તમારા નાસ્તિવાદને લીધે કે ખદ્દ લોગવી રહ્યા છો કેાણ કહે છે કે તમે ખિમાર છો ? તમને શો રોગ છે ? જાબુએ ફેફડો દો ? x x કાચ-માસિ વીર્ય, ચલમાસિ ચલં, જોજોડસિ જોજો, સહોડસિ સહો મયિ ધેદિ” —

“હું જ વીર્ય (શક્તિ) છું, હું જ ગળ છું, હું જ જીવન છું, હું જ ધૈર્ય છું” મહુતુ પૂજન કરવા આસન કરીને દરદેજ બેસતી વખતે તમે જે “આત્માનમચ્છિદ્રં આવપેત્” — “દરેક માણસે પોતાના આત્માને મહાગળવાન અને અલેધ માનવો” વગેરે જે વિધિ કરે છે તેનો અર્થ શો છે ? કહો કે “દરેક વસ્તુ મારામા છે અને મરણ પ્રમાણે હું તે ઉત્પન્ન કરી શકું છું” આત્મા અનત છે, તે આવો છે, તેને શી રીતે કંઈ પણ રોગ હોઈ શકે ? એ વાતનું તમે ફરી ફરીને પુનરાવર્તન કરો. કેટલાક દિવસો સુધી સતતપણે એક ઢાક તમે બોલુ પુનરાવર્તન કર્યા કરો, એટલે દરેક મુશ્કેલીઓ યન્યવત થઈ જશે

સદા તમારો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૫૨

શુ રહે અ ૨૭ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૯૪

વહાલા અ—

x x મારા બ્યાખ્યાનો અને વચનોના જે પુસ્તકો કેલ ક્તામા છપાયા છે તેના હું એક જાળવ બેઉ છું તેમાનાં કેટલાક એવી રીતે છપાયા છે, કે જેમાથી રાજદારી વિ ચારેનીજ ગધ આવ્યા કરે, જ્યારે હું રાજદારી પુરુષ નથી, તેમજ રાજકીય જાળતો, માટે ચળવળ કરનાર પણ નથી વસ્તુના હાઈ માટેજ ફક્ત હું દરકાર કરું છું. જ્યારે તે હાઈ યથાયોગ્ય હશે ત્યારે સમસ્ત વસ્તુ સ્વત યથાયોગ્ય થઈ

રહેશે...તેથી તમારે કલકતાવાળાઓને ચેતવણી આપી જણાવવું આવશ્યક છે કે, મારાં કંઈ પણ લખાણો કે કથનો ઉપર ખોટી રીતે રાજકીય અર્થ બેસાડી દેશો નહિ. આ કરવું તે ફેટલું બધું મિથ્યા છે !...મેં એવું સાંભળ્યું છે કે, રેવરંડ કાલિચરણ બેનરજીએ ખ્રિસ્તી મિશનરીઓ સંમુખ ભાષણ કરતાં એવું કહ્યું હતું કે હું રાજકીય પ્રતિનિધિ છું. જે આમ બહાર રીતે કહેવામાં આવ્યું હોય તો બહાર રીતે મારી વતી તે બાબુ પાસે માગણી કરવી કે, તે પ્રમાણે તેણે બંગાળનાં વર્તમાનપત્રોમાં લખી સાબીત કરી આપવું, નહિ તો તેનું મૂર્ખાઈભરેલું કથન તેણે પાછું ખેંચી લેવું. આ તેઓની હુશ્ચાઈ છે ! સામાન્ય રીતે ખ્રિસ્તી રાજ્યકર્તાઓ ઉપર પ્રમાણિક ટીકા કરતાં મેં થોડા કંઈશ થઈને કહ્યા છે, પરંતુ તે પરથી એમ ફલિતાર્થ નીકળતો નથી કે, રાજકીય બાબત કે એના જેવી બાબત સંબંધે મને કંઈ પણ દરકાર છે કે તેની સાથે કંઈ સંબંધ છે. જેઓ મારાં ઉક્ત ભાષણોમાંથી ઉતારાઓ કાઢી તેને પ્રગટ કરવા, તે મહાન ભવ્ય વાત છે એવું માને છે, અને તેથી-એવું સાબીત કરવા માગે છે કે, હું એક રાજકીય બાબતોનો ઉપદેશક છું, તો તેઓને હું કહું છું કે “મારા મિત્રોથી મને બચાવો.”

x x મને નીચો પાઠનારા પ્રત્યે જે મારો ઉત્તર છે તે ફક્ત એજ છે કે, સઘળો વખત એકસરખી ચૂપકીડી પકડવી, એમ મારા મિત્રોને કહેલો. હું જાઠું પ્રતિ જાઠવું કુર્યાત્-એટલે ‘જેસે કુ તૈસા’ એ સૂત્રાન્વયે તેમના પ્રત્યે વર્તું, તો તેથી આપણે પણ તેઓની સખટીએ આવીએ છીએ. મારા મિત્રોને કહો કે, સત્ય પોતાની દરકાર પોતાની મેળે કરશે, અને તેઓએ મારા માટે કંઈની સાથે સુદ્ધમાં ઉતરવાનું નથી. તે મારા મિત્રોને હજી ઘણું શીખવાનું છે અને ખરે, તેઓ ફક્ત નાના બાળકો છે. તેઓ માત્ર છોકરા હોઈ મૂર્ખાઈભરેલા સોનેરી સ્વપ્નામાં લૂલા પડ્યા છે.

x x બહાર દોઝસેવાના જીવનમાં આ મિથ્યાપ્રલાપ તથા વર્તમાનપત્રોમાં થતી વાળાવાળીથી હું સંપર્ષ કેંટાળી ગયો છું.

હું શાન્ત રીતે હિંમલય પાછો ફરવા તૈયારી રહ્યો છું.

આપનો સદાનો પ્રેમનિધિ વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૫૩

૨૮ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૮૪

પ્રિય—

મારા બહાદુર નિસ્વાથી બાલકો ! તમે બધાએ કાર્ય સારી રીતે કર્યું છે તમારા માટે હું મગફર છું આશામાં બૂલો, અને નિરાશાને ત્યજી દો આટલો સુધી આરભ કર્યા પછી જો તમે નિરાશ થશો, તો તમે મૂર્ખ ગણાશો.

આપણું કાર્યક્ષેત્ર હિંદુમાં છે, અને આપણા કાર્યની કદર વિદેશોમાં કરાવવાની હોય, તો આપણે હિંદુસ્તાનમાં જાગૃતિ કરવી જોઈએ તેમ થયું તો સર્વ થયું આપણે એવો મજબૂત પાયો નાખવો જોઈએ, જે પાયા ઉપર બધું મડાણ કરતા આગળ વધી શકીએ પછી સર્વ બાળત થયા સ્થિત થઈ રહેશે જગતને ગતિમાન કરનાર ઇચ્છાશક્તિ છે

મારા પુત્ર ! યુવાનો ખ્રિસ્તી થઈ જાય છે તેથી તમારે દિલ્લગીર થવાની જરૂર નથી હાનના સામાજિક બંધનો નીચે ખાસ કરીને મદ્રાસમાં આ સિવાય બીજા તેઓ કેવા બને ? વિકાસને માટે સ્વતંત્રતાએ તો મૂળ પાયો છે તમારા પૂર્વજોએ આત્માને કેવળ સ્વતંત્રતા આપી હતી, તેથીજ ધર્મ વિકાસ પામ્યો તેઓએ સમાજને દરેક બંધનમાં નાખ્યો, તેથી સમાજ વિકાસ પામ્યો નહિ પશ્ચિમમાં આથી ઉલટું જ છે ત્યાં સમાજને સર્વ બંધનની સ્વતંત્રતા છે, જ્યારે ધર્મની બાળતમાં તેમ નથી હવે દશા બદલાઈ છે પશ્ચિમ મા ધર્મના બંધનો તૂટવા લાગ્યા છે, તેવીજ રીતે પૂર્વમાં સમાજના બંધનો તૂટવા માડ્યા છે

હવેથી પૂર્વ અને પશ્ચિમ પોતાની મૂળ સ્થિતિમાં ફેરફાર કરશે હિંદની ધાર્મિક અથવા આત્મિક-લાવના મય સ્થિતિ છે અને પશ્ચિમમાં શાસ્ત્રીય વૈજ્ઞાનિક અથવા પ્રાદ્ય-ભૌતિક સ્થિતિ છે હવેથી પશ્ચિમને સામાજિક સુધારણાદ્વારા ધાર્મિક જ્ઞાનનો દરેક અંશ પોતામાં લાવવાની જરૂર લાગે છે અને પૂર્વને ધાર્મિક જ્ઞાનદ્વારા સામાજિક સત્તાના દરેક અંશની જરૂર લાગે છે આ રીતે એવું બન્યું કે હાલના સુધારકો કેવી રીતે સુધારો કરવો તેનો માર્ગ જોઈ

શક્યા નહિ, અને તેઓને એમ જણાયું કે હિંદમાંથી ધર્મનાં તત્ત્વનો નાશ કરવાથી ઉત્પત્તિ થશે. આમ ધારી તેઓએ જે પ્રયત્નો કર્યા તે બધા નિષ્ફળ ગયા. આનું કારણ એ છે કે, તેમાંના બહુજ થોડાએ પોતાના ધર્મનો અભ્યાસ કર્યો અને જેટલાએ કર્યો તેમાંથી એક પણ ‘સર્વ’ ધર્મોની માતા કોણ છે ?’ તે સમજવા જેટલું જ્ઞાન મેળવી શક્યો નહિ. હું એવો દાવો કરું છું કે, હિંદુ સમાજ સુધારવાને ધર્મનો નાશ કરવાની જરૂર નથી, અને સમાજની હાલની સ્થિતિ ધર્મને લીધે અસ્તિત્વ ધરાવતી નથી; પણ હાલની સ્થિતિનું કારણ એજ છે કે, ધર્મને સમાજમાં જે રીતે લાગુ પાડવો જોઈએ, તે રીતે લાગુ પાડવામાં આવ્યો નથી. આ હું આપણાં પ્રાચીન પુસ્તકોમાંથી તેના દરેક શબ્દોમાંથી સિદ્ધ કરવા તૈયાર છું. આનોજ હું ઉપદેશ કરું છું અને આ વાત સિદ્ધ કરવા માટેજ આપણે આપણી ‘લ’દગીપય’ત કાર્ય’ કરવાનું છે. પરંતુ આ કરવા માટે વખત જોઈશે, અને તેનો અભ્યાસ કરવાને પણ લાંબો વખત જોઈશે. ધીરજ રાખી કાર્ય કર્યા કરો. **ઉચ્છેદાત્મનાત્માનમ્—આત્માનો આત્મબળથી ઉદ્ધાર કરો.**

તમારો વિવેકાનંદ

તા. ૪. હાલનો હિંદુ સમાજ ધાર્મિક પુરુષો માટેજ વ્યવસ્થિત થયેલો છે, અને તે સિવાયના બધા માણસોને તે એવી રીતે કચડી નાખે છે કે તેમને માટે સારી આશા રહેતી નથી. આનું શું કારણ ? જે જગતમાં નકામાં તરવો રહેલાં છે, તેવા જગતનો ઉપભોગ થોડો પણ કરવા જેઓ ઇચ્છે છે, તેઓ ક્યાં જઈ રહેશે ? જેવી રીતે આપણો ધર્મ સર્વને પોતામાં સમાવે છે તેવી રીતે આપણા સમાજે કરવું જોઈએ. આના અમલ માટે, પહેલાં આપણે આપણા ધર્મનાં મૂળતત્ત્વો બરાબર સમજવાં જોઈએ; અને પછી સમાજની સાથે લાગુ પાડવાં જોઈએ. આથી બહુ ધીમું કાર્ય થશે, પણ જે થશે તે બહુ સચોટ થશે.

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૫૪

વૉશિંગ્ટન, ૨૩ મી ઑક્ટોબર ૧૮૯૪

વહાલા વ—

x x અત્યાર સુધીનો વખત જતાં હું તેઓનો એક શિક્ષક બન્યો છું. તેઓ જ્યાં મને અને મારા ઉપદેશોને ચાહે છે.... જેમ હિંદમાં મારી ટેવ હતી, તેમ ઉપદેશ કરતો અને શિક્ષણ આપતો એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે એમ આ આખા દેશમાં હું સુસાક્ષરી કરું છું. હજારો અને લાખો મનુષ્યોએ મારું લાઘણ ધ્યાનપૂર્વક સાંભળ્યું છે, અને મારા વિચારોને મમતાલયી સ્વરૂપમાં ગ્રહણ કર્યા છે. આ દેશ ખર્ચાળમાં ખર્ચાળ છે, પરંતુ પરમાત્મા મારા માટે જ્યાં જ્યાં જાય છે ત્યાં સર્વ પૂરું પાડે છે.

તમોને અને ત્યાંના મારા સર્વ મિત્રો પ્રત્યે પ્રેમ સન્મેત,
આપનો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૫૫

વૉશિંગ્ટન, ઑક્ટોબર, ૧૮૯૪

મી. કેટ્લીક ડગ્લાસ ઉપરનો ઓળખાણપત્ર મને મોકલાવી આપવા માટે હું આપનો બહુ ઉપકાર માનું છું. બાલ્ટિ-મોરના નીચળત હોટેલવાળાએ મારા પ્રત્યે ચલાવેલી ખરાબ વર્તણૂક માટે તમારે દિલગીર થવાની જરૂર નથી. એમાં દોષ મમન લાઈએનો હતો. હલકટ હોટેલમાં તેઓ મને લઈ શક્યા માટે ગયા ?

એટલે પછી જ્યાં ઠેકાણે જાય છે તેમ અમેરિકન બાનુઓ મારી મદદે દોડી આવી અને મને બહુ સારો પ્રસંગ મળ્યો.

વૉશિંગ્ટનમાં હું શ્રીમતી ઇ. ટાંટનનો અતિથિ છું. એ શ્રીમતી અહીં એક વગદાર બાનુ હોઈ માનસશાસ્ત્રની જાણકાર છે.....અહીંનું કામ સારું ચાલે છે. x x x

પત્રાંક ૫૬

વાંશિગટન, ૨૭ મી ઑક્ટોબર, ૧૮૯૪

પ્રિય—

x x જે હું હિંદમાં કગતો હતો તેમ બરાબર અહીં કર હું સર્વદા પ્રભુપર આધાર રાખુ છું, અને તેને ભૂલી જઈને કોઈ ચોખ્ખા ઘડતો નથી તે ઉપરાંત તમારે ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે, આ દેશમાં મારે અનહદ કાર્ય કરવું પડે છે, અને તે એટલું બધું કે મારા વિચારોને એક પુસ્તકના આકારમાં મૂકવા જેટલો વખત મને મળતો નથી, અને તે ઉપરાંત કામનો ભગવો હમેશાં એટલો રહે છે કે, તેથી મારા જ્ઞાનતત્ત્વો પ્રત્યક્ષ રીતે શિથિલ થયા છે જે શૈયપૂર્ણ કાર્ય મારા માટે કર્યું છે તેથી તમારો— અને —મા તમારા બધા મિત્રોનો મારાપર થયેલો ઉપકાર શબ્દદ્વારા હું વર્ણવી શકતો નથી હું અવસ્થાપક નથી, મારી પ્રવૃત્તિ વિદ્વતા અને ધ્યાન તરફ વળે છે હું ધારૂ છું કે, મેં પૂરતું કાર્ય કર્યું છે હવે હું વિશ્રામ લેવા અને જેઓ મારા ગુરુદેવ પાસેથી મારી પાસે આવ્યા છે, તેઓને ઉપદેશ આપવા માગુ છું તમે જે કરી શકો તે હવે તમે બાળી લીધું છે કારણ કે જેઓએ બધું કર્યું છે તે તમેજ, —ના યુવકોજ છો હું તો ક્ષત નામમાત્રનો આગેવાન છું હું ત્યાગી છું મારે ક્ષત એક ચીજની જરૂર છે જે ધર્મ કે ઈશ્વર, વિધવાના આસુ લૂછી ન શકે, અથવા માખાપવગરના નિરાધાર બાળકોના મુખમાં રોટીનો કટકો મૂકી ન શકે, તેવા ધર્મ કે ઈશ્વરમાં મને શ્રદ્ધા નથી ગમે તેટલા ઉમદા ધર્મતત્ત્વો હોય, ગમે તેટલું સુગંધિત તત્ત્વજ્ઞાન હોય—છતાં જ્યાંસુધી તે પુસ્તકો માજ છે, મુખમાત્રથી ચર્ચાના વિષયરૂપ છે—એટલે કાર્યમાં ઉતરેલ નથી, ત્યાંસુધી હું તેને ધર્મ કહેતો નથી આખો કપાળમાં મૂકેલી છે—તે પાછળ મૂકેલી નથી, એટલે આગળ જોઈ આગળ વધવાનું છે અને આજે તમે જેને ‘મારો ધર્મ’ એમ કહેવામાં તમે મગરૂરી ત્યો છો તે ધર્મને કાર્યમાં મૂકો પ્રભુ તમારું કલ્યાણ કરશે !

મારા તરફ દ્રષ્ટિ ન કરો, તમારા પોતા અસ્ત્રો રૂપે રાખો હું ઉત્સાહ-બળત કરવાનો પ્રસંગ લઈ ચૂકું છું તે

જાણી સુખી છું તે ઉત્સાહનો લાભ લ્યો, તે દ્વારા આગળ વધો, અને તેમ કરતાં સર્વ યથાસ્થિત મળી રહેશે મારા પુત્ર ! પ્રેમ કદી નિષ્ફળ જતો નથી આજે નહિ તો કાલે, કાલે નહિ તો કેટલાએક યુગો પછી પણ, તે ખરેખર વિજય મેળવશેજ પ્રેમ વિજય મેળવશે શું તમે તમારા જાતિભાઈઓપર પ્રેમ રાખો છો ? ઈશ્વરને શોધવા તમે ક્યા જાઓ છો ? શું ગરીબ, દુખી અને નિર્બળ બધુઓ બધા ઈશ્વરે નથી ? તેઓની પૂજા પહેલી શામાટે કરતા નથી ? ગંગાકિનારે ફૂલો શા માટે ખેડો છો ? પ્રેમની સત્તા સર્વશક્તિમાન છે એવી શ્રદ્ધા રાખો પૂમાડાના બાચકા જેવી નામની કીર્તિ માટે કેણુ દરકાર રાખે છે ? વર્તમાનપત્રો શું કહે છે તેની કાળજી કદી રાખ્યો નહિ તમારામાં પ્રેમ છે પ્રેમ હોય તો તમે સર્વશક્તિમાન છો તમે સંપૂર્ણ રીતે નિસ્વાર્થી છો ? જો હો તો તમને કેઈ અટકાવી શકનાર નથી આપણુ વર્તન આપણને બધે સ્થળે વિજય આપશે, પ્રભુ સચ્ચુદ્રના ઉડા ભાગમાં પણ પોતાના બાળકોનુ રક્ષણ કરે છે તમારા દેશને સૂરવીર પુત્રોની જરૂર હોવાથી સૂરવીર બનો.

હું હિંદમાં આવુ એમ સૌ કોઈ ઇચ્છે છે હું ત્યાં આવી વધારે ઉપયોગી કાર્ય કરવા શક્તિમાન થઈશ, એમ તેઓની ધારણા છે મારા મિત્ર ! તેમ માનવામાં તેઓની ભૂલ થાય છે હમણાનો ઉત્સાહ ફક્ત અકપકાળની દેશભક્તિ છે, તેની કિંમત કંઈ નથી જો તે ઉત્સાહ ખરો અને પ્રમાણુ ભૂત હોય તો થોડા વખતમાં સેકંડો સૂરવીરો આગળ આવી આ કામ ઉપાડી લેવા બહાર પડવા જોઈએ. આ પરથી સમજી લેવાનુ કે, તમે બધુ કયું છે, અને તમે આગળ વધો મારી રાહ ન જુઓ અહીં કાર્યક્ષેત્ર વિશાળ છે આ ‘ધર્મ’ કે તે ધર્મની સાથે મારે શું લેવાદેવા છે ? હું તો પ્રભુનો સેવક છું, અને સર્વ ઉચ્ચ વિચારોનો પ્રચાર કરવા માટે અહીંના કરતા ણીનુ કયું કાર્યક્ષેત્ર આખા જગતમાં વધારે ઉત્તમ છે ? અહીં જો એક માણસ મારી વિરુદ્ધ હોય તો તેની સામે મને મદદ કરવાને સેકંડો માણસો તૈયાર છે અહીં આ મનુષ્યોને માટે ખરી લાગણી છે, અને સ્ત્રીઓ તો દેવીઓ છે. જ્યારે બધુ સાફ

બનવાનું હોય છે ત્યારે મૂર્ખ માણસો પણ લોકકીર્તિ માટે લોકસેવા કરવા તૈયાર થઈ જાય છે, અને નિર્માલ્ય પણ શૂરવીર બની જાય છે; પણ ખરા શૂરવીરો તો સુપદ્મીથીજ પોતાનું કાર્ય કરે જાય છે. કેટલા બુદ્ધો મરી જાય છે, તેની કંઈ ગણતરી નથી ! મારા પુત્ર ! મને ઈશ્વરમાં શ્રદ્ધા છે, અને મનુષ્યમાં શ્રદ્ધા છે. હુઃખીને મદદ કરવામાં શ્રદ્ધા છે, અને બીજાને મદદ કરવા માટે નરકમાં જવામાં પણ શ્રદ્ધા છે. પશ્ચિમવાસી માટે કહું તો તેઓએ મને ધોરાક, આશ્રય, મિત્રપ્રેમ અને રક્ષણ આપ્યાં છે—અરે ! ધર્મચુરતમાં ધર્મચુરત ખ્રિસ્તીઓએ મને તે સર્વ આપેલ છે ! હિંદવાસીઓ તેઓના પોતાના સાધુઓ—ધર્મોપદેશકો વિદેશમાં જઈ હિંદમાં પાછા ફરે ત્યારે શું કરે છે ? તેઓ તેમને અડકતા પણ નથી, કારણકે તેઓ મ્હેનછા થઈ ગયા છે ! મારા પુત્રો ! કોઈ પણ માણસ, કોઈ પણ પ્રજા બીજાઓને તિરસ્કારી શકે નહિ, અને તેમ કરી નહીં શકે નહિ. જ્યારથી મ્હેનછાએ શબ્દ તેઓએ શોધી કાઢ્યો અને બીજાના સંબંધમાં આવવાનું તેઓએ બંધ કર્યું ત્યારથીજ હિંદના નસીબ આડું તાણું દેવાઈ ગયું છે. આ વિચાર તમે ત્યાં કેવી રીતે ઉછેરો છો તેની મંભાળ રાખજો. વેદાંતનો પોકારી પોકારીને ઉપદેશ કરવો એ સહેલું છે, પણ તેનું અંશતઃ પાલન કરવું બહુ મુશ્કેલ છે !

આશીર્વાદ સાથે આપનો વિવેકાનંદ
તા. ૬. સપ્તાહર પ્રીતિ અને ઇર્ષ્યા—આ બે ચીજો માટે
બહુ સાવધ રહેવાનું છે. આત્મશુદ્ધિનો સર્વદા વિકાસ કરો.
વિ.

પત્રાંક ૫૭

ન્યુયૉર્ક, ૧૮ મી નવેમ્બર ૧૮૯૪

વહાલા સાહેબ !

કલકત્તામાં ટાઉનહૉલમાં મળેલી સભાએ પસાર કરેલા ફરાવોની નકલ મને મળી છે, અને તેમાં મારા સ્વદેશી જનોએ જે માયાભર્યા શબ્દો ઉચ્ચાર્યા છે તે હું સ્વીકારું છું.

મારી ક્ષુદ્ર સેવા માટેની તમારી કદર માટે મારા અંતઃકરણપૂર્વક ધન્યવાદ આપ સાહેબ સ્વીકારશે.

મને મ'પૂર્ણ' પ્રતીતિ થઈ છે કે, દોઢ પછુ વ્યક્તિ કે પ્રજા, બીજી વ્યક્તિ કે પ્રજાનો સમાગમ ગળ્યા વગર પોતાનું અસ્તિત્વ બગચી શકે નહિ, અને જ્યારે જ્યારે તેવો પ્રયત્ન મહત્તા, રાજનીતિ કે ધર્મવિત્તા એવા અસત્ય જ્ઞાનોના નામથી કરવામા ગાજ્યો છે, ત્યારે ત્યારે તેનું પરિણામ એકલા પડી જવામા સર્વથા લાયક નીવડયું છે.

મારા વિચાર પ્રમાણે હિંદની પડતી, અને ઉત્તરોત્તર અધોગતિનું પ્રબળ કાણુ પ્રજાની આસપાસ ઊઠિશ્વી દિવાલ ઉભી કરી છે તેજ માત્ર છે તે ઊઠિનો પાયો બીજા પ્રત્યે નો તિરસ્કાર છે, અને પ્રાચીન મમયમા આ ઊઠિનો સ્વત્વ ઉદ્દેશ હિંદુઓને આસપાસની બૌદ્ધ પ્રજાઓના સમર્ગમા આવવા ન દેવા એજ હતો.

આ કથન ઉપર હાલનું તેમજ પ્રાચીન શબ્દપાઠિત્ય ગમે તેટલો પડદો નાખવા પ્રયત્ન કરે, પણ તેનું વાસ્તવિક પરિણામ 'દોઢ પછુ માણસ પોતાની જાનને હલકી પાડ્યા વગર બીજાને ધિક્કારી શકે નહિ' એ નૈતિક કાયદાના ન્યાય પ્રમાણે, એજ આવનાર છે કે, પ્રાચીન જાતિઓમા જે પ્રજા સૌથી અગ્રપદ ધન્યવતી હતી, તે પ્રજા હવે અન્ય પ્રજા જોમા તિરસ્કારણીય થઈ પડી છે જે કાયદાને શોધી કાઢવા મા, અને ઉઠી રીતે તપાસી જોવામા આપણા પૂર્વજો પ્રથમ હતા, તે કાયદાનું ઉલ્લંઘન કરનારવરીકે આપણે પોતેજ પદાર્થપાઠતરીકે બન્યા છીએ.

આપો અને ત્યો ! આપ-લે ફરી એ કાયદો છે, અને જો હિંદ પોતાને ફરી વાર ઉન્નત કરવા ચાહતું હોય તો તેણે પોતાના ખજાનાને બહાર લાવી પૃથ્વીની અન્ય પ્રજા જોમા દૂટથી ફેલાવવાની ઘણી જ આવશ્યકતા છે, અને તેમની પાસેથી શીખવા જેવું હોય તે ગ્રહણ કરવાની જરૂર છે વૃદ્ધિ એ જીવન છે, સકોચ એ મૃત્યુ છે પ્રેમ એ જીવન છે, તિરસ્કાર એ મૃત્યુ છે જે દિવસથી આપણે બીજાઓને ધિક્કારવા લાયા, તેજ દિવસથી આપણે આપણ મોત ઉણુ કર્યું છે, અને જ્યાંસુધી વૃદ્ધિ કે જે જીવનરૂપ છે, તેના તરફ આપણે ફરી વાર જઈએ નહિ ત્યાંસુધી આપણ મૃત્યુ દોઢ પછુ અટકાવી શકે તેમ નથી.

તેથી દુનિયાની સર્વ જાતો સાથે આપણે અવશ્ય લેણાવું જોઈએ. જે લાખો મનુષ્યો વહેમ અને સ્વાર્થનાં પૂતળાં રહી બીડના કૂતરાની પેઠે 'ન ખાય, ન ખાવા દે' એવી પદ્ધતિપર પોતાનું જીવન ગાળે છે, તેના કરતાં તો જે હિંદુ વિદેશોમાં મુસાફરી કરે છે તે ઘણું વધારે હિંત પોતાના દેશનું બળવે છે. પ્રજાકીય જીવનની અદ્ભુત ઘટનાઓ જેમના અણુઉન્નત ચારિત્ર પર આધાર રાખે છે, એવાં સંખ્યાબંધ માણસો જ્યાંસુધી આપણામાં ઉત્પન્ન ન થાય ત્યાંસુધી આ કે તે સત્તા સામે ગુસ્સે થવાથી કે બળાપા કાઢવાથી કશું વળવાનું નથી.

જેઓ બીજાને સ્વતંત્રતા આપવા તત્પર નથી, તેમાંના કોઈ પણ તે સ્વતંત્રતાને લાયક છે? મનુષ્યતરીકે આપણે શાંતિથી કાર્ય કરવા મંડી પડવું, અને ફેકેટના બળાપા અને ક્રોધવચનો કાઢવામાં આપણી શક્તિનો વ્યય ન કરવો, એજ સારી વાત છે. હું તો સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા એવી રાખું છું કે, આ વિશ્વમાં એવી કોઈ પણ શક્તિ-સત્તા નથી, કે જે મનુષ્ય જેને લાયક હોય છતાં તેને તે મળવા દે નહિ. ભૂતકાળ નિર્વિવાદપણે મહાન હતો, પરંતુ હું અંતઃકરણપૂર્વક માનું છું કે, ભવિષ્યકાળ તેના કરતાં પણ વધારે વિજયવંત થશે. ભગવાન શંકર આપણને પવિત્રતા, ધૈર્ય અને દઢાશ્રહમાં દઢ રાખે.

આપનો વિશ્વાસુ
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૫૮

૧૬ મી નવેમ્બર ૧૮૯૪

મારા બહોદ્ધર પુત્રો !

વ્યવસ્થિત સંસ્થાથી કામ ચાલવા હો.....પ્રેમ, શુદ્ધ અંતઃકરણપૂર્વકની લાગણી અને ધૈર્ય-આ ત્રણ વસ્તુ સિવાય બીજું કંઈ ઉપયોગનું નથી. આ ત્રણનાજ બળથી સર્વ કાર્યની સિદ્ધિ છે. વૃદ્ધિ એટલે ઉત્તરોત્તર વધવું. પ્રેમ એજ મનુષ્યજીવનનું રહસ્ય છે; અને તેથી પ્રેમ એજ જીવન છે. પ્રેમ એજ જીવનનો મુખ્ય નિયમ છે, અને બધી જાતનો સ્વાર્થ એજ જીવનનો અંત-મરણ છે. આ વાત આ લોક માટે તેમજ પરલોક માટે પણ સત્ય અને પ્રમાણભૂત છે.

બીજાનું સાફ કરવું એજ ખરું જીવન છે, અને સ્વાર્થ માટે જીવવું, એ જીવવું નહિ પણ મરવું છે આ સત્ય કદિથી તમે જોઈ શકશો કે, મનુષ્યજાતનો નેવું ટકા જેટલો ભાગ મુરદા છે-પિશાચો છે માટે ભાગ બાલકો! લાગણી દર્શાવો ! ગરીબ, અજ્ઞાની, દબાઈ ગયેલા એવાઓને માટે લાગણી રાખો ! જ્યાંસુધી એ લાગણી વડે તમારું હૃદય બંધ પડી જાય, મગજ બેચુક જની જાય અને તમને જણાય કે હવે હું ગાડો થઈ જઈશ, ત્યાંસુધી તમે તેઓ પ્રત્યે લાગણી બતાવો અને તેથી તમારી જીવી સ્થિતિ યાય, ત્યારે તમે તમને પ્રભુના ચરણે મૂકો, એટલે તમે અદ્ભુત આંતરિક શક્તિ, સહાયતા અને અતુલ કાર્યશક્તિ મેળવશો. છેલ્લાં દશ વર્ષોથી યયાં મારો મુદ્રાલેખ એ હતો કે, જ્યાંસુધી કાર્ય ન થાય ત્યાંસુધી તે પાછળ મંડયા રહેવું-પ્રયત્નો કર્યાજ કંવા, અને તમને પણ એજ કહું છું. જ્યારે સર્વત્ર અંધકાર સિવાય કંઈ દેખાતું ન હતું, ત્યારે પણ હું તેજ મુદ્રાલેખનો-મંત્રનો જાપ કરતો; અને હમણા જ્યારે જ્ઞાનના પ્રકાશનાં કિરણો અજ્ઞાનરૂપી અંધકારનો નાશ કરે છે, ત્યારે પણ હું તેજ કહું છું મારા બાલકો ! જાય બિલકુલ રાખશો નહિ. x x x સખૂરી પકડો ! થોડા કલાકમાં તે બધું અતુલ્ય થશે ધીરજ રાખો પેસો કે ક્ષીર્તિ કે બુદ્ધિવડે કશો લૌકિક લાભ મેળવશો નહિ પ્રભુપ્રેમજ સર્વ લાભ આપી શકે છે શુદ્ધ વર્તનજ વિઘ્નોની વજ્રમય દિવાલોને ભેદી પાતાનો માર્ગ કાપી શકે છે

હવે આપણી સમુખ જે પ્રશ્ન ઝડો છે તે એ છે કે, સ્વતંત્રતા સિવાય જીવનની વૃદ્ધિ કદી નથી. આપણા પૂર્વજોએ ધાર્મિક વિચારમાં સ્વતંત્રતા લીધી અને આપી, અને તેના ફળતરીકે આપણી પાસે અદ્ભુત ધર્મ છે, પણ પછી જેઓ એ સમાજના ધર્મમા ભારે જોડીઓ નાખી તેના ફળતરીકે આપણે સમાજ દુકામા કેહીએ તો જાય કર પ્રેતો સમાન બની રહ્યા છે x x x x

જીવનવૃદ્ધિને માટે પ્રથમ સ્વતંત્રતા અત્યંત આવશ્યક છે. જેવી રીતે મનુષ્યને વિચારવાની અને બોલવાની સ્વતંત્રતા જરૂરી છે, તેવી રીતે તેને-જ્યાંસુધી તે બીજાને નુકસાન કરતો

નથી ત્યાંસુધી-ખોરાક, પોશાક અને લગ્નમાં, તેમજ બીજી બધી બાબતમાં સ્વતંત્રતાની જરૂર છે.

ભૌતિક સંસ્કૃતિની વિરુદ્ધમાં આપણે મૂર્ખ બનીને બોલીએ છીએ, તેનું કારણકે દ્રાક્ષ ખાટી છે-એટલે તે મળી શકે તેમ નથી. આ મૂર્ખ વાત કબૂલ કરીએ, તો પણ આખા હિંદુસ્તાનમાં ધારો કે એક લાખ ખરાં ધાર્મિક-આધ્યાત્મિક સ્ત્રીપુરુષો હોય, તેમની આધ્યાત્મિક સ્થિતિ માટે ત્રીસ કરોડ માણસોની પ્રજાએ જંગલી દશામાં અને બૂખે મરતા પડી રહેવું? શા માટે તેમણે બૂખે મરવું? હિંદુઓને મુસલમાનોએ જીતી લીધા એનું શું કારણ? તેનું કારણ હિંદુઓનું ભૌતિક-જડવાદી સંસ્કૃતિનું અજ્ઞાન છે. મુસલમાનોએ તેઓને દરજીએ બનાવેલાં કપડાં પહેરવાનું શીખવ્યું. શેરીની ધૂળ ખોરાકમાં ન ભેળવી, શુદ્ધ-સ્વચ્છ રીતે ખાવાનું પણ મુસ્લીમો પાસેથી હિંદુઓ શીખ્યા હતા. ભૌતિક સુધારણા, બદકે મોજશોખ પણ જરૂરનાં છે. કારણકે તેથી ગરીબોની રાજી બજે છે. રાજી! રાજી! જે પ્રભુ અહીં મને રાજી-રાટલી ન આપે, પણ સ્વર્ગમાં શાશ્વત સુખ આપે તે પ્રભુને હું માનતો નથી. છટ્ટ! હિંદને ઉત્તત કરવાનો છે, તેના ગરીબ માણસોને બનાજ પૂરું પાડવાનું છે, કેળવણીનો પ્રચાર કરવાનો છે, અને સાધુઓથી ધત્તાં દુઃખોનો નાશ કરવાનો છે સાધુઓના પ્રપંચ મટે તો સર્વ સામાજિક જીવન મટે તેમ છે! જેમ વધુ રાજી મળે, તેમ દરેક માટે વધુ તક મળે છે. આપણા જીવાનો મૂર્ખા છે કે, અંગ્રેજો પાસેથી વધારે સત્તા મેળવવાને સલાહો લે છે. કેમકે અંગ્રેજો એ જોઈને ક્રૂર હસે છે. જેઓ ચેતાથી ઉતગ્તા લોકોને સ્વાતંત્ર્ય આપવા તત્પર નથી, તેઓ અદિયાતાઓ તરફથી સ્વતંત્રતા મેળવવા માટે પણ લાયક નથી. ધારો કે, અંગ્રેજો તેમને બધી સત્તા આપી દે; પણ તેથી શું થશે? એથી તો મેળવેલી સત્તાથી તેઓ ઉતસ્તા લોકોને ઉલટા વધારે દાખશે, અને તે લોકો સ્વતંત્રતા માગશે તે આપશે નહિ. આથી એમ બનશે કે, ગુલામોને સ્વતંત્રતા આપવાથી તે ગુલામો બીજા વધુ ગુલામો બનાવશે.

હવે સ્વતંત્રતાનો ધીમે ધીમે પ્રચાર કરવાની જરૂર છે,

અને આપણા ધર્મ ઉપર અસ્તાક રહી સમાજને સ્વાતંત્ર્ય આપે. સાધુ મહારાજોના પ્રપચ પ્રાચીન ધર્મમાં ધેમી ગયા હોય તેને નિર્મૂળ કરો, અને તેમ થતા આખા જગતમાં આપણે ધર્મ દોષી ઉઠશે. આ કહ્યું છું તે યથાર્થરૂપ તમે સમજી શકો છો? મારું કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે, હિંદના ધર્મનું મિલન કરી યુરોપીયન સમાજના ધોરણ ઉપર તમે તમારો સમાજ બનાવી શકો તેમ છે? મારી ઁહા છે કે, તે શક્ય છે, તે યવજ જોઇએ. ભવ્ય યોજના એ છે કે, મધ્ય હિંદમાં એક મસ્જાન એવું સ્થપવું કે જ્યાં તમે સ્વતંત્ર રીતે તમારા પોતાના વિચારોનું પાલન કરી શકો, અને પછી જે થોડું અમૃત છે તે બધાને અમૃતમય કરશે તે દરમિયાન એક દેન્દ્રસ્થાનરૂપ સરથા સ્થાપી તેની સાથાએ આખા આર્યાવર્તમાં ફેલાવો હમણા તો તેને ધર્મના પાયાએ ઉપર શરૂ કરો, અને એકદમ હથમથાવી નાખે એવા સાસારિક સુધારાનો ઉપદેશ કરશો નહિ. દુન મૂખ પહેમેને ઉત્તેજન ન આપે. શકરાચાર્ય, રામાનુજ અને રીતન્ય જેવા પ્રાચીન મહાત્માઓએ બોધેલા સર્વ વ્યાપક મોક્ષના અને સમાનતાના પ્રાચીન પાથ ઉપર સમાજને સજીવન કરવાના પ્રયત્નો કરો.

જુસ્સો રાખી તેને અર્ચન ફેલાવો. કાર્ય કરો, બસ કાર્ય કરો. બીજાને હોસ્વામાં તમે સેવક બનો, નિસ્વાર્થી રહે, અને એક મિત્રનું બીજાપર આસ્રેપ કરવું કયન ખાનગી મ કહી ન સાંભળો ખૂબ ધેર્ય રાખો. એટલે તમારો વિજયજ છે બીજાની નિહા ન થાય તેની ખાસ સાવધાની રાખો. હું માનું પત્રો તમને હમેશા મેં કહ્યું છું તેનું કારણ એ નથી કે, માન બીજા મિત્રો ઉપર તમે તમારું મહત્ત્વ દર્શાવવાનો પ્રયત્ન કરો. હું જાણું છું કે, તમે તેમ કરી કહી પણ મૂખ બનશો નહિ પણ તે છતાં તમને તે વિશે ચેતવણી આપવાની મારી દરજ છે કેમકે એવું થવાથી સર્વ વ્યવસ્થિત સરથાઓ મરણ પામી છે કાર્ય કરો, બસ કાર્ય કરો. કારણ કે બીજાના ભલા માટે કાર્ય કરવું એજ જીવનનું રહસ્ય છે—જીવન છે. હું માનું એજ માત્ર છે કે દલ, હૃદય, પ્રપચ હોવા ન જોઇએ મેં હમેશા પ્રભુપર વિશ્વાસ રાખ્યો છે,

સૂર્યના પ્રકાશસમાન વિશાળ જ્વલંત સત્યપરજ હમેશાં આધાર રાખ્યો છે. નામ અને કીર્તિ મેળવવાને, અરે બીજાનું ભણું કરવા માટે પણ તે મેળવવાને હું જેત્યુધીઝમ જેવો દંભ કરીને મારા હૃદય ઉપર કલંક લઈ મરવા માગતો નથી. અસદાચરણનો એક પણ શ્વાસ, ખરાબ કાવાદાવાનું એક પણ કલંક હોવું ન જોઈએ. બહારનો દેખાવ, આડંબર, દંભ, ડોળ, એ સર્વ મિથ્યા છે. એમાંનું કંઈ પણ ખૂણામાં રહીને કરવાનું નથી. ગુરુદેવ પ્રત્યે લોકો આગળ પ્રેમ બતાવવાનો નથી, અને કોઈ પણ ખરા ગુરુએ તે માટે કશી ઇચ્છા રાખી નથી. મારા બહાદુર પુત્રો! તમારે આગળ ધસવાનું છે. ધન મળે અગર ન મળે, મનુષ્યો મળે યા ન મળે, પણ આગળ ધસો. તમારામાં પ્રેમ છે? ઇશ્વર છે? તમે સામા શત્રુમાં ભંગાણુ પાડો ત્યાંસુધી આગળ વધો અને ધસો. પછી તમારી સામે કોઈ થઈ શકનાર નથી, તમારું નામ કોઈ લઈ શકનાર નથી.

થિયોસોફીનાં માસિકો કહે છે કે, મારા વિજયનો માર્ગ બધો તેઓએ કરી આપ્યો; એ કેટલું બધું બેઠું-અસત્ય-તદન મિથ્યાવચન છે! * *

સંભાળ રાખો, અને જે અસત્ય છે તે સર્વથી ચેતતા રહો. સત્યને વળગી રહો અને આપણે ધીમે ધીમે પણ સચોટપણે વિજય પામીશું. હું કદી હતોજ નહિ એમ ધારી કાર્ય કર્યા કરો. તમારામાંના દરેક ઉપર આપું કાર્ય રહેલું છે, એમ ધારી કાર્ય કર્યા કરો. પચાસ સૈકાંઓ તમારા પ્રત્યે દૃષ્ટિ ફેંકે છે, હિંદના લાવિધ્યનો તમારાપરજ આધાર છે. માટે કાર્ય આગળ ચલાવ્યે જાઓ. ક્યારે આવી શકીશ તે હું બાણતો નથી. હિંદમાં આવું તો હિંદીઓ મને બહુ બહુ તો ખૂબ વખાણે, પણ કોઈ કાર્ય માટે તેઓ (જૂઠ પ્રપંચ વિના) પાછ પણ આપવાના નથી. x x x x આથીજ તેઓએ લાંબા વખતથી લોકહિત કરવાની શક્તિ ખોઈ છે. માત્ર હમણાંજ તેઓ પ્રજાના, સમાજના વિચાર કરતાં શીખ્યા છે; તેથી મારે તેમને દોષ આપવાની જરૂર નથી. વધુ હવે પછી.

આશીર્વાદ સાથે તમારો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૫૯

૩૦ મી નવેમ્બર ૧૮૯૪

વહાલા અ—

x

x

x

x

શ્રીરામકૃષ્ણે શું કરવાને અને શું ઉપદેશવાને જન્મ લીધો હતો તે દર્શાવવાના વિચારથી તેમના સત્ય જીવનનું વૃત્તાંત જો કેઈ પણ લખી શકે તો તે જાણે, તેમ ન હોય તો તેમના જીવન અને ઉપદેશોને વિરૂપ કરવાની કઈ જરૂર નથી હવે જાણે કે— તેમનો પ્રેમ, જ્ઞાન, ઉપદેશો, તેમની આકર્ષક લબ્ધ મુદ્રા વગેરેને ભાષાતરમા મૂકે. આ તો હું વિષય આપુ છું શ્રીરામકૃષ્ણનું જીવન અસાધારણ રીતે સત્યરૂપી સૂર્યનો પ્રકાશ છે, કે જેના ઉદયથી કેઈપણ મનુષ્ય હિંદુધર્મનો સમગ્ર પ્રદેશ વાસ્તવિક રીતે સમજી શકે છે શાસ્ત્રમા આપેલ અનુમાનમૂલક સર્વ જ્ઞાનના પદાર્થપાઠ રૂપે તે હતા તેમણે ઋષિઓ અને અવતારી પુરુષો, જે ઉપદેશવાને વાસ્તવિક રીતે ઇચ્છા રાખે, તે ચોતાના જીવનથી પ્રદર્શિત કર્યું છે પુસ્તકો માત્ર અનુમાન હતા, જ્યારે તેઓ તેની ખરી પ્રતીતિરૂપ હતા આ મનુષ્યે ચોતાના જીવનના ચોપન વર્ષોના સમયમા પ્રજાકીય ધાર્મિક જીવનના પાત્રસો વર્ષોનું જીવન બાજુ છે, અને તેથી ચોતે લલિતની પ્રજાને પદાર્થપાઠતરીકે નીવડે એવી રીતે ચોતાનું જીવન ઉત્તતિમય બનાવ્યું હતું તેમના અવસ્થાવાદથી વેદોના અને શાસ્ત્રોના અસ્પર્શ વિરોધી તત્વોનું સમાધાન થાય છે આપણે ધીરજના મતો માટે ક્ષમતા રાખવી જોઈએ, એટલું જ નહિ પણ આપણે તેમને પ્રેમથી લેટવું જોઈએ કેમકે સત્ય એજ સર્વ ધર્મોનો પાયો છે હવે આવી વિચારશ્રેણીપર ધર્મજન અસરકારક અને સૌથી સુદર જીવનવૃત્તાંત લખી શકાય તેમ છે હીક, આ બધું વખત આવ્યે થઈ રહેશે તમે તમારું કાર્ય સ્વતંત્ર રીતે આગળ ચલાવ્યે જાઓ ધણા એવા હોય છે કે, ભોજન રધાઈ તૈયાર થાય ત્યારેજ ખાવા પધારે ! સલાજ રાખો અને કામ ચલાવ્યે જાઓ

આશીર્વાદ સાથે આપનો સદાનો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૬૦

૩૦ મી નવેમ્બર ૧૮૯૪

પ્રિય કે—

* * * શ્રીરામકૃષ્ણ સંબંધી અફળુત કથાઓ જે પ્રકટ થઈ છે તે સંબંધમાં લખવાનું કે, તેવી કથાઓથી અને તે લખનારા મૂર્ખાઓથી આપને સદંતર દૂર રહેવાની હું શિખા-મણુ આપું છું. તે કથાઓ સત્ય છે, પણ મને ખાતરી છે કે, મૂર્ખ લોકો બધી વાતને બગાડી નાખશે. શ્રીરામકૃષ્ણને જ્ઞાનની સર્વ ભૂમિ ઉપદેશવાની હતી, તે પછી અમત્કારો કે જે ખરી રીતે જોતાં નિરર્થક વસ્તુ છે, તે ઉપર શામાટે આગ્રહ રાખો છો ? તેમાંથી કંઈ નિર્ણયો આવતા નથી—તેઓ કંઈ પણ સિદ્ધ કરતી નથી. જે જડ છે તે ચેતન્યને સિદ્ધ કરી શકતું નથી. ઈશ્વર, આત્મા અથવા અમરત્વની, અસ્તિત્વની અને અમત્કારની અસર વચ્ચે એવો શું ખ્યાલ રહેલ છે ?....શ્રીરામકૃષ્ણના ઉપદેશ સંભળાવો. જે ખ્યાલાથી તમારી તૃષ્ણા છીપી છે, તે ખીલને આપો....અમાનુષિક નિરર્થક જાળની સાથે તમારું માથું ફેંકો નહિ, અને તમારી ધર્માધતાથી ખીલને ખોલેલ કરો નહિ.

આશીર્વાદ સાથે સદા આપને
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૬૧

૩૦ મી નવેમ્બર ૧૮૯૪

તારો સુંદર પત્ર મારા હાથમાં હમણાજ આવ્યો.
x x x તારા શુભ હેતુઓને હું ફતેહ ઈચ્છું છું પણ
વત્સ ! તેમાં આટલી ખૂંચો ધ્યાનમાં રાખવાની છે.

પ્રથમ તો કોઈ પણ મનુષ્યે કોઈ પણ કામમાં ઉના
વળું પગલું ન ભરવું. બીજું એ કે, તારી માતૃશ્રી તથા
પત્નીની લાણીઓને પણ તારે કંઈક માન આપવું લેઈએ.
કદાચ તું કહીશ કે, અમે—શ્રીરામકૃષ્ણના શિષ્યોએ—અમારાં
માતૃપિતાના મતો પ્રત્યે હમેશાં અહું માન દાખવ્યું નહોતું.
હું જાણું છું અને સારી રીતે સમજું છું કે, મહાન ચીજો
મહાન લોગો સિવાય કદી બની શકતી નથી, તેમજ એ
વિ. ૨૭

પણ ચોક્કસ માનું છું કે, હિંદુ માતાને તેના ઉત્તમોત્તમ અને ઉચ્ચામાં ઉચ્ચ પુત્રોના લોગોની જરૂર છે અને મારા સાચા દિલની ઉમેદ છે કે, એ લોગો પૈકી એક થવાને તું ભાગ્યશાળી થઈશ.

દુનિયાભરના ઇતિહાસમાં તમને જણાશે કે, મહાન પુરુષો મહાન લોગો આપી બાંધે છે અને તેનો ફાયદો સાધારણ જનસમાજ લોગવે છે તારી પોતાનીજ સુક્તિને અર્થે જો તું સર્વસ્વનો લોગ આપવા માગતો હોય તો કંઈજ નથી—એની ઝઝી મહત્તા નથી જગતના ભલા કાળે તારી પોતાની સુક્તિને પણ તિલાંજલિ આપવા તું તૈયાર છે ? જો એમ હોય તો પછી તું ઈશ્વર છે, એનો વિચાર કર મારી સલાહ તને એવી છે કે બ્રહ્મચારીનું જીવન જીવ—અર્થાત્ કે અમુક સમયને માટે સર્વ તરફના વિષયોને ગોત્યજીને તારા બાપીકા ઘરમાં રહે,—આનું નામ “કુટિચક્ર” ભૂમિકા (સંન્યાસનો એક પ્રકાર) છે જગતના કન્યાણુ માટે તે આપવા ધારેલા મહાન લોગમાં તારી પત્નીની અનુમતિ મેળવવાનો પ્રયત્ન કર, અને જો તારામાં ઉમ્મ શ્રદ્ધા, સર્વજિત પ્યાર અને પ્રબળ વિશુદ્ધતા હશે તો દુક મુદતમાંજ તને વિજય મળશે એમાં જરાયે સંશય નાહ શ્રીરામકૃષ્ણના ચરિત્ર અને ઉપદેશોનો પ્રચાર કરવાના કામમાં તનમનથી મન્યો—હે, કારણ ‘કર્મ’ એજ પ્રથમ ભૂમિકા છે સંસ્કૃતનો અભ્યાસ દક્ષતાપૂર્વક બારી રાખ તેમજ ભક્તિ પણ આચર

x x તારો નિઃશ્વય પવિત્ર અને શુભ છે તને એમાં નિર્વિઘ્ન ફતેહ મળે, પણ ઉતાવળ પગલું કોઈજ ભરતો મા પ્રથમ તો તારી પોતાની જાતને કર્મ અને ભક્તિથી વિશુદ્ધ કર હિંદુ ધર્મ સદ્ય છે, સનાતન ધર્મે પણ બહુ વેડ્યુ છે, કિંતુ પ્રભુ દયળુ છે ફરીને એક વાર તે પોતાના બાળકોને સહાય થવા આગ્યો છે પતિત ભારતને ઉન્નત થવાની તક ફરી એક વાર આપવામાં આવી છે

+ + + +

શ્રી-રામકૃષ્ણનો જુડો ઉઠાવીને જગતના ઉદ્ધાર માટે કોણ કંઈ કરશે ? નામ અને કીર્તિ, ધન અને લોગવિલાસ—અરે ! આ તેમજ પરલોકની સર્વ આશાના લોગે પણ અધો

ગતિની ભરતીને કાણ અટકાવશે ? થોડાક યુવકોએ છીદ્રમા પૂરાવાને અંપલાવ્યું છે, પોતાની જાતને હોમાવી છે તેઓ થોડા છે, એમના જેવા હજારોની જરૂર છે અને તે મળશે તેમાનો એક થવાની ખુદી પ્રભુએ તારા મનમા પ્રેરી છે, તે ભેધ મને ખુશી ઉપજે છે પ્રભુની પ્રસન્નતા જેના ઉપર ઉતરે તે જીવ ધન્ય છે તારો નિશ્ચય શુભ છે, તારી ઉમેદો ઉચી છે, તારો ઉદ્દેશ-અધારામા ગરક થયલા લક્ષ્યા વધિ જીવોને પ્રભુના પ્રકાશમા લાવવાનો તારો આશય, જગતમા ઉમદામ. ઉમદો છે

પતુ વત્સ ! એમા આટલી વત યાદ રાખવાની છે કંઈ પણ કાર્ય ઉતાવળથી કદી ન કરવું વિશુદ્ધિ, ધૈર્ય અને ખત, એ ત્રણ વિજય માટેની આવશ્યકતાઓ છે અને તે ઘઘાયને માથે પ્રેમ છે વખત બધોજ તારો છે, અચોક્ક્ય ઉતાવળની કંઈ પણ જરૂર નથી તુ જાતે જો શુદ્ધ અને સાચો હોઈશ તો સર્વ કંઈ યથેષ્ટ રીતે જાની આવશે તારા જેવા સમાજમા કામ કરનારા અને ન્યા જાય ત્યા જીવન, ભેમ અને જાગૃતિ પેદા કરનારા સેકડોની આપણને જરૂર છે તારો માર્ગ નિર્વિઘ્ન રહો, અને તને ફતેહ મળે

પત્રાંક ૬૨

શુ સ્ટે અમેરિકા, ૨૬ મી ડિસેમ્બર ૧૮૮૪
ધન્ય અને પ્રિય શ્રી,—

× × વાર વાર મારા સબધમા (મારા સાલજવા પ્રમાણે ખ્રિસ્તી મિશનરીઓના) વર્તમાનપત્રોમા મારાપર આક્ષેપો કરવામા આવે છે, પણ હું તે તરફ નજર નાખવા જેટલી પણ દરકાર કરતો નથી હિંદુસ્તાનમા આવા આક્ષેપો મારાપર થયા હોય, તે જો મને મોકલાવશે તો તો હું તેને કચરાની ટોપલીમા ફેંકી દઈશ આપણા કાર્ય માટે થોડા ખજાણાટની જરૂર હતી લોકો મારા માટે સારૂ કે નરતુ જો કહે, તેના તરફ ધિલકુલ લક્ષ આપતા નહિ તમે તમારા કાર્યમા આગળ વધતા જાઓ, અને સાથે યાદ રાખો કે “જે સારૂ કરવા પ્રયત્ન કરે છે, તેની કદી પણ અધોગતિ થતી નથી” (ગીતા)

અહીં ના લોકો મારી કદર કરતા રહે છે દરેક ચીજ

ધીમે ધીમે વધવીજ જોઈએ, મે આગળ લખ્યું હતું અને હવે પણ લખુ છું કે, વર્તમાનપત્રોમા આવેલ ટીકા કે વખાણ તરફ હું લક્ષ આપતો નથી તે અભિને સમર્પણ કરવામા આવે છે, અને તમે પણ તેમજ કરજો છાપાઓની મિથ્યા વાતો અથવા ટીકા તરફ ધ્યાન આપશો નહિ અત કરણપૂર્વક તમારું કર્તવ્ય બજાવો. ધીમે ધીમે બધા સારા વાના થઈ રહેશે સત્યનો વિજય થશેજ

ખ્રિસ્તી મિશનરીઓના ગેરસમજુતીભર્યા લખાણો તમારી દષ્ટિ આગળ નરહેવા જોઈએ સધું મૌનવ્રત તેને સરસમા સરમ પ્રત્યુત્તર છે, અને તે તમે જારી રાખો તો સાફ મિ સ-ને તમારી સભાના પ્રમુખ બનાવજો જે સૌથી વધારે સત્યનિષ્ઠ અને ઉત્તમ હૃદયવાળા મનુષ્યો મે જાણ્યા છે તેમાનો એક તે છે, અને તેનામા બુદ્ધિ અને હૃદયનું સુઠર મિશ્રણ થયેલું છે તમારું કાર્ય આગળ ચલાવો અને તેમા મારી મદદની અપેક્ષા રાખશો નહિ તમારા પોતાના મહાર ઉપર કાર્ય કર્યે જાઓ મારા વિષે પૂછતા હો તો હું ક્યારે પાછો ફરીશ, તે હું પોતે જાણતો નથી હું અહીં આ તેમજ હિંદુસ્તાનમા પણ કાર્ય કરું છું.

પ્રેમપૂર્વક આશીર્વાદસહિત આપનો સહાનો
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૬૩

શિકાગો, ૫૪૧ ડિસેમ્બર જોન એવે ૯૪

પ્રિય અ—

તમારો પત્ર હમણાજ પ્રાપ્ત થયો. આ દેશમા જે કે ત્રણ વર્ષ સુધી લાપણો કરવાથી પૈસા ઠીક મેળવી શકાય તેમ છે પણ મે બહુ યોગ્ય પ્રયાત્ન કર્યો છે, અને જોકે મારા કાર્યની પ્રજામા સારી કદર થાય છે, તોપણ તે મને તો પ્રતિકૂળ અને કર્તવ્યમાથી બ્રષ્ટ કરનારી છે x x x

તમે હિંદી પત્રો વિષે અને તેઓની સ્વાભાવિક ટીકા વિષે જે કહો છો તે મે વાંચ્યું શુભામગીરીમા રહેલી દરેક પ્રજામા ધર્મિયા એ મુખ્ય હુગુંલું છે, અને તે અદેખાઈ અને એકતાના અભાવને લઈનેજ શુભામગીરી આવી છે, અને

રહેવાની છે. બ્યાંસુધી હિંદની બહાર ન આવે. બ્યાંસુધી આ મારાં વાક્યોની સત્યતા તમને ખૂણેપણે સમજશે નહિ. પશ્ચિમવાસીઓના વિજયની મુખ્ય કુંઝી એક જ થવાની શક્તિ છે, કે જેના પાયે પરસ્પરના વિચાર અને ગુણ દરપર ચણાયેલા છે. પ્રજા જેટલી વધુ નબળી અને બાયલી તેટલું આ પાપ વધુ દર્શ્યમાન થશે.....પણ મારા વહાલા ! ગુલામગીરીમાં પડેલી પ્રજા તમ્મથી આશા રાખવી ફાગટ છે. એક સુદો ધણો સાહસિક છતાં મને તે તમારા બધાની પાસે મૂકવા હો. જે મૂત કલેવર છે—જે સર્વ નૈતિક મહત્ત્વાકાંક્ષા તરફ મૂતની મારફત ઉદાસીન છે—જે સર્વ બિવિધની શક્યતાઓ પ્રત્યે અચેતન છે, અને તેના માટે જે સાફ કરનારા છે તેના ઉપર હુમલો કરવાને જે સદા તત્પર છે, તેમનામાં તમે ચેતન્ય રેડી શકશો ? મરતી કરતું, અને કાણુમાં ન આવે એવું બાળક હોય તેના ગળામાં પરાણે હવા રેડી શકે તેવા વૈદ્યની ગરજ તમે સારી શકશો ? .....અમેરિકાવાસી કે યુરોપવાસી કોઈ પણ હોય તે વિદેશમાં તે પોતાના દેશ-બાંધવેને હમેશાં મદદ કરે છે—આધાર આપે છે.

હવે ફરી વાર તમને થાક દેવડાવું છું કે “તમને કાર્ય કરવાનો હક્ક—અધિકાર છે, નહિ કે તેનાં ફળનો—કમળ્લે-વાધિકારસ્તે મા ફલેષુ કદાચન।” (ગીતાવચન) ખડક જેવા દંઢ ખડા રહો. સત્ય સર્વદા વિજયવંત થનાર છે. શ્રીરામ કૃષ્ણની સંતતિ પોતાની જાતને વફાદાર રહેશે તો સર્વ યથા-યોગ્ય બની રહેશે. શું પરિણામ આવે છે તે જોવાને આપણે કદાચ જીએ નહિ; પણ જેટલી ખાત્રીથી અત્યારે આપણે જીએ છીએ, તેટલી ખાત્રીથી તે પરિણામ વહેલું કે મોટું આવવાતુંજ. હિંદને જેની જરૂર છે, તે વિદુન્મય અસિ છે, કે જેથી આપણી પ્રબલકીય નાડોમાં તાબે ઉત્સાહ જાગત થાય. આમ થવાનું તે હમેશાં ધીમે ધીમેજ થવાનું. કાર્યમાં સતીષી રહો, એટલુંજ નહિ પરંતુ સર્વ કરતાં વધુ તો એ કે, પોતાની જાતે સત્યનિષ્ઠ પવિત્ર, દંઢ અને હૃદયનિષ્ઠ બની રહો, એટલે સર્વ બાબત યોગ્ય રીતે બની આવશે. શ્રીરામ-કૃષ્ણના શિષ્યોમાં કંઈ પણ ખાસ લાક્ષણિક ચિહ્ન નિર્ધારી-ને જોયું હોય તો એજ જણાશે કે, તેઓ મર્માભાગ સુધી

હૃદયનિષ્ઠ છે જો આવા એસો હિંદના મનુષ્યોને કેળવીને કર્તવ્યક્ષેત્રમાં મૂકે તો મારું કાર્ય પૂરું થશે, અને પછી હું શાંતિપૂર્વક મનુષ્ય પામવાને સંતોષી જનીશ પ્રભુ આ બધું છે ભલે અજ્ઞાની લોકો મિથ્યાવચનો બોલે જાય આપણે બીજાની મદદ શોધતા નથી, તેમજ મદદ મળે તો તે સ્વીકારવાને ના પાડતા નથી—આપણે તે મહાન પરમેશ્વરના સેવકો છીએ છુદ્ધ માનવોના છુદ્ધ પ્રયત્નો તરફ આપણે આંકા કાન કરવા જોઈએ આપણે તો આગળ ધમવાનું છે અને એમ ને એમ આવા યુદ્ધના જમાના વહી જશે ત્યારે આરિત્ર્ય બધાં જ આશી નાસીપાસ ન થાઓ સત્યનો એક શબ્દ પણ કદી નષ્ટ થતો નથી જમાનાના જમાના થયા તે કાંઈવ નીચે છુપાઈ રહે, છતાં પણ તે વહેવો કે મોડો બહાર આવવા નોજ સત્ય અવિનાશી છે, સદ્ગુણ અવિનાશી છે, પવિત્રતા અવિનાશી છે અને તો જન જીવવાના મનુષ્યો આપણે પાછાં માને એવા માણસોનું ટોણું મારે જોઈતું નથી મારા પુત્ર! હું આશ્ચર્ય થાઉં તને બીજા મદદ કરશે, એવી કશી દરકાર કરતો નહિ મનુષ્યોની મદદ કરતા પરમેશ્વર અનંત ગણો મહાન નથી?—પવિત્ર જન, સર્વદા ઈશ્વરમાં શ્રદ્ધા અને બધા આધાર રાખ, એટલે તને ખરો રસ્તો અવશ્ય મળશે, અને તને કોઈ પણ રોકી શકશે નહિ

આપણે એજ પ્રાર્થના કરવાની કે ‘ત્રેમાળ જયોતિ, મને દોર—તમસો મા જ્યોતિર્ગમય ।’ આથી અધકારમાંથી પ્રકાશ તું એક કિરણ આવશે, અને તેમાંથી એક હાથ લાગેા થઈ આપણને દોરવશે હું તમારા માટે હમેશા પ્રાર્થના કરું છું, તમારે પણ મારા માટે પ્રાર્થના કરવી જોઈએ આપણામાના હરેકે, હિંદના જે કરોડો મનુષ્યો દારિદ્ર્ય, આચાર્યોના જુગ્મ અને કૂસતથી જકડાઈ ગયેલા છે, તેઓને માટે હમેશા પ્રાર્થના કરવાની છે—તેમને માટે દિવસ ને રાત પ્રાર્થના કરવાની છે હું ધનવાન અને અગીર લોકને ધર્મનો ઉપદેશ આપવા કરતા તેઓને ઉપદેશ આપવાની વધારે દરકાર કરું છું હું અધ્યાત્મજ્ઞાની નથી, તેમજ તત્ત્વવેત્તા કે સતપુરુષ નથી, પણ હું ગરીબ છું, અને ગરીબને આહું છું આ દેશના માણસો ગરીબ લોકો માટે શું કહે છે, અને તેમને

માટે કેટલી લાગણી ધરાવે છે, તે હું સારી પેઠે જાણું છું. ગરીબાઈ અને અજ્ઞાનમા હમેશને માટે કુખેલા વીસ કરોડ સ્ત્રીપુરુષો માટે ત્યા-હિ દુસ્થાનમા કેણુ લાગણી ધરાવે છે? તેઓને માટે તેમની અધમ અવસ્થામાથી બહાર આવવાનો શુ રસ્તો છે? તેઓને પ્રકાશ અથવા જ્ઞાન મળી શકતું નથી-તો કેણુ એક બાજુથી બીજે બાજુ તેઓને કેળવણી આપવા સુસાક્ષી કરશે? તમે તો આ લોકોજ તમારો ધ્યેય છે એમ માનો, તેઓનો વિચાર કરો, તેમને માટે કાર્ય કરો, તેમને મટે અતિશય પ્રાર્થના કરો—પ્રભુ તમને માર્ગ બતાવશે જેનુ હૃદય ગરીબોને માટે દ્રવે છે, તેનેજ હું મહાત્મા કહું છું, નહિ તો તે (બહારથી સાધુવેશ કે વાણી કૌશલ્ય સંપન્ન) તો દુરાત્મા છે તેઓના ભલા માટે આપણી બધાની ઈન્છાશક્તિઓ ચાલુ પ્રાર્થનામા એકત્ર થાઓ. કદાચ આપણે કંઈ ન જાણે તેમ, કંઈ દયા ન લાવે તેમ, કંઈ શોક ન કરે તેમ કંઈ પણ સાધ્ય કર્યા વિના મરી જઇએ તે બહેતર છે, પણ એક ઉત્તમ વિચાર છે તે કદી નષ્ટ થવાનો નથી તે વહેલો કે મોટો અમલમા આવવાનોજ મારુ હૃદય એટલું બધું ભરાઈ આવ્યું છે કે, મારી લાગણી ચબ્દદ્વારા બતાવી શકતો નથી જ્યાસુધી કરોડો માણસો બૂખ અને અજ્ઞાનમા જીવન ગાળશે, ત્યાસુધી જે માણસ તેઓના ખર્ચે જાણી કેળવાયેલ બન્યો હોવા છતાં, તેમના તરફ યોગમા થોડું પણ લક્ષ આપતો નથી, તેવા દરેક માણસને હું દ્રોહી ગણું છું જે ધનવાનો ગરીબોનો ઘણુ વાળી પેસા મેળવી પોતાના ઠાઠમાઠવાળા પોપાકમા આમ તેમ હરે દરે છે, જ્યાંસુધી તેઓ ભૂખે મરતા, જ ગલી કરતા જેની સ્થિતિ કંઈ પણ રીતે સારી નથી એવા વીસ કરોડ માણસોને માટે કંઈ પણ કરતા નથી, ત્યાસુધી તેમને—હું દુષ્ટો ગણું છું. મારા ભાઈઓ! આપણે ગરીબ છીએ, આપણે કંઈ વિસાતમાં નથી, પણ આપણા જેવાજ મહાન પ્રભુના કાર્યમા હમેશાં સાધનભૂત થવા છે પ્રભુ તમો સર્વને કૃતાર્થ કરો.

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૬૪

યુ સ્ટે અમેરિકા

વહાલા દ—

× × × આ શિયાળામા મખત ઠંડી હોવા છતાં આ દેશમા મે ખૂબ સુસાઈરી કરી છે મને લાગ્યું કે, આ હવા ભયકર નીવડશે, પણ છેવટે મને તે ભયકર નથી નીવડી હું આશા રાખુ છું કે તમારું ઉમદા કાર્ય દ્વેતહ પામશે જે પ્રભુ બહુ જનના હિતને માટે, બહુ જનના સુખ માટે —વદુત્તનહિતાય વદુત્તનસુસાય—આવે છે તેના તમે એક યોગ્ય સેવક છે.

ખ્રિસ્તી ધર્મનેા જે ઉપદેશ અહીં ધાય છે તે હિંદમા થતા ઉપદેશથી તદ્દન જુદો છે દ— તમે સાબલીને આશ્ચર્યચકિત થશો, કે આ દેશમા એપિસ્કોપલ અને પ્રેસિમ ટેરિયન ખ્રિસ્તી પાદરીઓ મારા મિત્રો થયા છે જેવા તમે તમારા ધર્મમા છો તેવા વિશાળ દષ્ટિવાળા, ઉદાર ચિંતવાળા અને ખરા જીવવાળા તે પછી છે જે મનુષ્ય ખરો ધાર્મિક હોય તે દરેક સ્થળે વિશાળ દષ્ટિવાળો જ હોય છે તેનો પ્રેમજ એવો હોય છે કે તે તેને તેવો થવા દબાવુ કરે છે જેઓને ધર્મ એ એક જાતનો ધર્મો થઈ પડ્યો છે તેનેજ પોતાના ધર્મમા જગતના સુખો અને સ્વાર્થો, બીજા ધર્મ સાથે હરિહાસ કરવા માટે લાવવા પડે છે, અને તેથીજ તેઓને સકુચિત વિચારવાળા અને હાનિકારક જનવાની કરજ પડે છે

આપનો સદા સાતુસ્નેહપૂર્વક
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૬૫

યુ સ્ટે અમેરિકા ૧૮૮૪

વહાલા આ—

×	×	×	×
×	×	×	×

મારા પુત્ર ! આ વાત તમે લક્ષમા રાખશો ? કાર્ય મા આગળ વધો, એટલે બાકીનું બધું એની મેજે આવશે. ગીતામા કહ્યું છે કે ' જે મનુષ્ય બીજા કોઈ ચીજમા નહિ,

પણ મારામાંજ શ્રદ્ધા રાખી મારું અવલંબન રાખશે, તેને હું તેની જે જે જરૂરિયાત હશે તે બધી પૂરી પાડીશ.” આ વાક્યો સત્ય છે, તેમાં સ્વપ્ન કે કલ્પના જેવું કશું નથી.

x x અત્યારે જે કરવાનું છે તે ઉપદેશ અને સેવા કરવાનું છે. એવું કોઈ સ્થળ પસંદ કરો કે જ્યાં તમે દર અઠવાડીએ લેગા થઈ પ્રાર્થના કરી શકો; ટીકાસહિત ઉપ-નિષદો વાંચી શકો; અને એવી રીતે ધીમે ધીમે શીખતા અને કામ કરતા રહી આગળ વધો. જો પૈસાને તમારા ખર્ચા-નું બળ આપશે તો ગાડું સુખેથી નિર્મિત થયે, પહોંચશે-બધું તમોને સિદ્ધ થશે.

x

x

x

x

હવે કામ કરવા તૈયાર થાઓ ! ચ-નો સ્વભાવ આ-વેશવાળો છે. તમારું મગજ સમતોલ સ્થિતિમાં છે; તો લેગા થઈ કાર્ય કરો, કાર્યરૂપી નદીમાં ફૂળકી મારો. આથી હજી તો શરૂ શરૂઆત થશે. હરેક પ્રજાનું કર્તવ્ય પોતાનું રક્ષણ કરવાનું છે. હિંદુ ધર્મના પુનરુદ્ધાર માટે અમેરિકા તરફથી નાણાંની મદદ માટે આપણે આધાર નજ રાખવો જોઈએ; કારણકે તે જામ છે. કેન્દ્રસ્થાન પ્રાપ્ત કરવું એ મોટી વાત છે; માટે તેમ કરવા મદ્રાસ જેવા મોટા શહેરમાં એવું કોઈ સ્થળ મેળવવાને પ્રયત્ન કરો, અને પછી સર્વ દિશામાં એક ચેતનમય બળને ફેલાવવાનું શરૂ કરો. પહેલાં શરૂઆત ધીમે ધીમે કરો. થોડા મિશનરીઓથી કામ ચલાવવાનું મંડાણ કરો; પછી ધીમે ધીમે બીજાઓ આવશે અને પોતાની સર્વ જાણી અર્પણ કરશે. સત્તાધારી થવાનો પ્રયત્ન કરશો નહિ. જે સારી સેવા બજાવે છે, તેજ ઉત્તમ સત્તાધારી છે. પ્રાણાંતસુધી સત્યનિષ રહો અને તેનીજ આપણ-ને જરૂર છે. આપણને પૈસો, નામ કે કીર્તિ જોઈતી નથી.....સંપૂર્ણ રીતે નિઃસ્વાર્થી રહો એટલે પછી વિજય મેળવવાની સંપૂર્ણ ખાત્રી છે.

x

x

x

x

મારા બાલકો એવા હોવા જોઈએ, કે કાર્યની સિદ્ધિને માટે અગ્નિમાં પડવાની જરૂર હોય તો તેમ કરવાને પણ તેઓ તત્પરજ હોય. હવે કાર્ય કરો, કાર્ય કરો, કાર્ય કરો.

પછી આપણે વિગમ લઈ, જે ટીકા થઈ હશે તે આગળ જતા તપાસીશું હમણા તો ધૈર્ય, દઢાગ્રહ અને પવિત્રતા રાખો.

x x હું હમણા હિંદુ ધર્મ સળાવી એક પણ પુસ્તક લખતો નથી હું મારા વિચારોનું જેમ આવે તેમ લખતો જાઉં છું તેને પ્રગટ કરીશ કે નહિ તે જાણતો નથી પુસ્તકો થી શું સંયુત ? જગત મૂર્ખતાભરેલી બાબતોથી બેહદ ભરપૂર છે જો તમે વેદાત્મિક વિષય પર એક માસિક કાઢી શકો, તો આપણા દેશ વધારે સારું તેમ છે હમેશા અતિપાદક રહેલી રાખો, બીજાના પર ટીકા કરવાનું કદી ન સ્વીકારો-નિરોધાત્મક શૈલીને ત્યજી દો તમારે જે કહેવાનું હોય તે કહો, શીખ વાંચવાનું હોય તે શીખવો, બાકી બીજું કંઈ નહિ બીજું બધું પરમેશ્વરને માટે રહેવા દો.

મને હવે કોઈ પણ છાત્ર મોકલતા નહિ, કારણકે મારા પરની ખ્રિસ્તી પાઠરીઓની ટીકાઓ હું ધ્યાનમાં લેતો નથી અને તેટલા માટે અહીંની પ્રજામાં મારું માન ઘણું સારું છે.

x x જો તમે મારા ખરા બાલકો હો તો કોઈથી જાણીશો નહિ, અને કાર્યના વેગ બાટકાવશો નહિ તમે કેસરી સિંહ સમાન રહેજો આપણે અવશ્ય હિંદને અને સર્વ જગતને જાગૃત કરવાની જરૂર છે ત્યાં નામદાઈ આલે તેમ નથી 'નહિ યાય' એ હું સ્વીકારતો નથી આ બધું તમે સમજી શકો છો પ્રાણતમુખી સત્યનિષ્ઠ રહો.

આ સર્વનું રહસ્ય ગુરુભક્તિ છે પ્રાણતમુખી ગુરુમાં શ્રદ્ધા તમારામાં તે છે હું અત્યંત અગ્રાધારક માનુ છું કે, તમારામાં તે છે અને તમે જાણો છો કે, મારો તમારામાં વિશ્વાસ છે—તો કાર્ય કરવા પ્રત્યે ગમન કરો અને જરૂર ફોટો પામશો મારી પ્રાર્થનાઓ અને આશિયો, તમે જે જે પગલા ભરો છો તે દરેકને માટે છે એકસ પે કાર્ય કરો, દરેકની સાથે સહનશીલતા-ધૈર્ય રાખો દરેક પ્રત્યે મારો પ્રેમ છે હું તમારા કાર્ય તરફ તપાસની નજરથી જોયા કરું છું આગળ વધો, આગળ વધો ! હવે તો આ ક્ષત શરીર છે અહીંનું મારું નાનું પણ કાર્ય હિંદમાં મહાન પડવો પાડે છે, તે આપ જાણો છો ?

અહીં આ કેઈ સ્થાયી કાર્ય કરવાનો છે, અને તેજ લક્ષ્યથી હું અહીં દિનપ્રતિદિન કામ કર્યા કરું છું હમેશા મારા ઉપર અમેરિકાવાસી પ્રજાનો ચાહ-વિશ્વાસ વધતો જાય છે તમારા અત કરણો તથા આશાઓનો વિસ્તાર જગતની વિશાળતા જેટલો કરો સસ્કૃત અને ખાસ કરી વેદાન પરના ત્રણે ભાષ્યનો અભ્યાસ કરો તૈયાર રહો, કારણકે ભવિષ્ય માટે આપણે ઘણી યોજનાઓ કરવાની છે લોક સુખક જેમ લોકને ખેચે છે, તેવી રીતે શ્રોતાઓને આ કર્મનાર વક્તા થવાનો પ્રયાસ કરો જો તમારામાં શ્રદ્ધા હશે તો દરેક વસ્તુ પ્રાપ્ત થઈ શકશે ક-ને, વસ્તુત ત્યાના માન સર્વ બાવકોને આ સદેશો કહેજો વખત આવ્યે તેઓ મહાન કાર્યો કરશે, કે જેથી આખું જગત આશ્ચર્યચકિત થશે ધૈર્ય ધરી કાર્ય કરો અને તમે શુ કરો છો તે હું જોતોજ બેઠો છું તમારા ઉદ્દેશને વળગી રહો તમારાથી આટલું થશે તો તમે ખીણ પણ સાફ કામ કરી શકશો આગળ વધે અને વધારે સાફ, એથી પણ વધારે સાફ કાર્ય કર્યા કરો

x x x લોક સાથે કલહમાં ઉતરશો નહિ કોઈની સાથે વિવાદમાં, વૈરભાવમાં જશો નહિ x x x વિવાદમાં તમે શા માટે ઉતરો છો ? દરેકના સિન્ન સિન્ન પ્રકારના વિચારો સાથે ક્ષમતા રાખો ધૈર્ય, પવિત્રતા અને દૃઢાગ્રહ આખર ટકવાના છે

તમારો ઇં ૦ ઇં ૦

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૬૬

ભગવાન ગમકૃષ્ણને નમસ્કાર હો !

૧૮૯૪

પ્રિય સ્નેહી,

શુ તમને એમ લાગે છે કે, હિંદુસ્તાનમાં હવે કશોએ ધર્મ બાકી રહ્યા છે ? જ્ઞાન, ભક્તિ અને યોગના માર્ગને બદલે હવે તો માત્ર “અડશો મા” નો એકજ ધર્મ બાકી રહ્યો છે “અડશો મા, અડશો મા !” આખું જગત ભ્રષ્ટ છે ! હુંજ એકમાત્ર શુદ્ધ અને પવિત્ર છું કેવું સરળ પ્રહાજ્ઞાન ! શાબાશ ! બહાદુર ! મારા પ્રભુ ! અત્યારે તો બ્રહ્મ અત કરણમાં નથી, ઉચ્ચ સ્વર્ગમાં પણ નથી,

સર્વ ભૂતમાત્રમા પણ નથી, પણ અત્યારે તો તે માત્ર રાધવાની તપેલીમાજ આવી પેહુ છે અસલના સમયમા ઉદાર આત્મા એનુ ચારિત્ર આવુ હતું કે “ત્રિમુવનમુવજારશ્રોણિભિ પ્રીયમાન” જુદા જુદા અનેક સેવાના કાર્યો કરીને જગતપર ઉપકાર કરવો. પણ અત્યારે શું છે ? અત્યારે તો “હુંજ એકલો શુદ્ધ છુ અને આખુ જગત અશુદ્ધ છે, જાઓ ! પૈસા લાવીને મારા ચરણોમા લેટ કરો.” x x જે શાળા સત અહીંનુ ઉપદેશકાર્ય પૂર્ કરીને પાછા ઘેર ફરવાનું મને લાગે છે તેમને કહેજો કે, x x આ દેશજ મારે મનથી તો ઘર સમાન છે—હિંદુસ્તાનમા શું છે ? ધર્મની કદર કોણ કરી શકે છે ? વિદ્યાને કોણ સમજી શકે છે ?

પાછા ઘેર જવુ ! ઘર ક્યા છે ? મને મુક્તિ કે ભક્તિની દરકાર નથી “વસન્તવલ્લોરુહિતં ચરન્તઃ—એક ઝરણુની પેઠે ગુપચૂપ લોકોની સેવા કરતે કરતે” હુ નરકમા પણ જવાનુ પસંદ કરીશ આ મારો ધર્મ છે એહી, નિષ્કુર, કૂર અને સ્વાર્થી માણસો સાથે મારે જરા પણ લેવા દેવા નથી જેનુ સદ્ભાગ્ય હશે તે મારા આ કાર્યમા મદદ કરશે.

x x કૃપા કરીને સર્વને મારા સ્નેહપૂર્વક પ્રણામ કહેજો મારે દરેકની મદદની જરૂર છે નામના, પૈસો, કીર્તિ કે ભણતર, એ કંઈજ કામનુ નથી સુફકેલીઓની વળ જોવી દિવાલોમાથી પસાર થવાને તમને તમારે ચારિત્રજ મદદગાર થઈ પડશે, એ ખાસ ધ્યાનમા રાખજો

સદા તમારો સ્નેહાધીન વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૬૭

પ્રુકિવન, ૨૮ ડિસેમ્બર ૧૮૯૪

હુ ન્યુયૉર્ક સુખરૂપ જઈને ત્યાંથી નીકળીને હું પરલાયો પ્રુકિવન વખતસર આવી પહોચ્યો છુ

સાજનો સમય અમારો ખહુ મજામા ગયો ‘એયિ કલ કટ્યર સોસાઇટી’ વાળા કેટલાકે ગૃહસ્થો અને મળવા આન્યા હતા

આવતે સ્વીવારે વ્યાખ્યાન થયો, ડૉ જેમ્સ એમના હમેશના સ્વભાવ સુજળ માયાળુ અને ભલા છે અને મી

હિગિન્સ સદંતર વ્યવહાર છે. બીજા કોઈ પણ શહેર કરતાં અહીંનાં ન્યુયૉર્કમાં જ મને પુરુષવર્ગ ધર્મની અંદર વધારે રસ લેતો જણાય છે અને અહીંનાં સ્ત્રીજન કરતાં પુરુષોમાં ધર્મભાવના વધારે કેમ છે તેનું કારણ મારા કળ્યામાં આવતું નથી.

મારા વિષે મિ. હિગિન્સે જે ચોપાનિયું પ્રસિદ્ધ કર્યું છે તેની એક પ્રત હું આ સાથે મોકલું છું. હવે પછી બીજી વધારે મોકલી આપીશ.

મિસ ફાર્મર તથા તમારા પવિત્ર કુટુંબનાં સર્વ કોઈને મારાં સ્નેહસ્મરણ.

પત્રાંક ૬૮

૫૪૧, ડિયરબોર્ન એવન્યુ—

ચિકાગો, ૩ જુન ૧૮૯૫

વહાલા સાહેબ—

આપને આ પત્ર લખવા માટે પ્રેમ, ઉપકાર અને વિશ્વાસપૂર્વકજ કલમ ઉપાડું છું. પ્રથમ તો આ વાત ઠહોશ કે, પોતાની પ્રતીતિમાં ચુસ્ત હોય એવા જે કોઈ કોઈ વિરલાંબનો મારા પરિચયમાં આવ્યા છે તેમાંના આપ પણ એક છો. આપમાં હૃદયની લાગણી અને જ્ઞાન એ બન્નેનું અદ્ભુત મિશ્રણ છે, અને તે સર્વવ્યાપી આત્મપ્રદેશ સાથે ભેડાયલું છે. એ ઉપરાંત જે જે વિચારો આપને સ્ફૂરે છે, તેને વ્યવહારિક રીતે આચારમાં મૂકવાની આપમાં કાર્ય-શક્તિ પણ છે. વળી સર્વથી ચઢે એવો હૃદયનિષ્ઠતાનો ગુણ પણ આપનામાં છે અને તેથીજ કેટલાક વિચારો જણાવવા માટે આપ પ્રત્યે મને વિશ્વાસ આવે છે.

હિંદમાં કાર્ય સારી રીતે શરૂ થયું છે, તે ચલચે જવું બેઠે; એટલુંજ નહિ પણ તે વિશેષ જુસ્સાથી આગળ વધાવાની જરૂર છે. પ્રાસ સંભોગોનો વિશાળ અને ઉદાર ખ્યાલ બાંધતાં મારી એકાગ્રતા હવે નીચેની યોજના-પર ચોંટી છે. પહેલાં તો, મદ્રાસમાં ધર્મસિદ્ધાંતમાટે કોલેજ (થિયોલોજીકલ કોલેજ) સ્થપાય તો ધણું સારું. એમ થવાથી વેદ અને જુદાં જુદાં ભાષ્યોનું તત્ત્વજ્ઞાન, કે જેમાં

જગતના બીજા ધર્મોના જ્ઞાનનો સમાવેશ કરવાનો છે, તેનું સંપૂર્ણ શિક્ષણ યુવકોને આપી શકાયે આની સાથે અંગ્રેજીમાં અને દેશભાષામાં આ કૌલેજના વાનિત્રતરીકે એક માસિક કાઢવું જોઈએ

આ પગલું પહેલું લેવા જેવું છે અને આવા શરૂઆતમાં નાના જણાતા કાર્યમાંથી વિશાળ કાર્યો ઉદ્ભવે છે... હમણાં અર્વાચીન અને પ્રાચીન જન્મે દૃષ્ટિબિંદુની કેદ કરવાનો ઉત્તમ માર્ગ મદ્રાસ સ્વીકારે છે

હિંદનો સુશિક્ષિત વર્ગ એમ કહે છે કે, સમાજને ખૂબ બારીકાઈથી જાણી દિશાએ તપાસી જોવાની જરૂર છે, એની સાથે હું પૂર્ણ સંમત છું, પણ તે કયી રીતે તપાસવી? સુધારકોની નાશકારક યોજનાઓ નિષ્ફળ નીવડી છે મારી યોજના આ પ્રમાણે છે-ભૂતકાળમાં આપણે ખગળ કયું નથી ખાતરીપૂર્વક નહિ આપણે સમાજ ખરાબ નથી, પણ સારો છે, ક્યારે તે હજુ પણ તેનાથી વધુ સારો થાય તેજ ઇચ્છું છું ભૂત ઘટ છે, અને સત્ય પામવાનું છે એમ નથી, તેમજ સમાજ ખરાબ હતો અને સારો કરવાનો છે તેમ પણ નથી પરંતુ જે મત્ય હતું તેમાંથી તેના કગ્તો વધારે ઉચ્ચ સત્ય તરફ પ્રયાણ કરવાનું છે, એટલે કે સમાજ સારો હતો, તેમાંથી તેને વધુ સારો, અને ઉત્તરોત્તર માંથી સરસ કરવાનો છે હું મારા સ્વદેશબાધવોને એજ કહું છું કે, અત્યાં સુધી તેમણે શાંત કયું છે, પણ હવે તેના કરતાં વધુ માડું કરવાનો વખત આવ્યો છે હવે નાતબાતનો સવાલ જોઈએ સમૃદ્ધ માનવજાતિનો અર્થ જગતની ઉત્પત્તિ સૂચવી આપે છે વેદોક્તિ એમજ કહે છે કે 'હું એક છું', હું બહુ થાકે છું', સૃષ્ટિ પહેલાં એકતા છે, વિચિત્રતા સૃષ્ટિ પોતે છે હવે જો આ વિચિત્રતાનો નાશ થાય તો સૃષ્ટિને એની મેળે નાશ થાય છે વ્યાંસુધી કોઈ પણ જાતિ જોસથી વહે છે, અને ઉત્પાદ દર્શાવ્યે જાય છે, ત્યાંસુધી તે જાતિએ વિચિત્રતાને હાકી કાઢવી જોઈએ જે વખતે લિંગતા ઉત્પન્ન કરવાનું જાતિ જાઘ કરે કે તન્તજ લિંગતાનો નાશ થાય છે. હવે જાતિનો મૂળ વિચાર એ હતો કે, દરેક વ્યક્તિને પોતાનું સ્વરૂપ, પોતાની પ્રકૃતિ, પોતાની જાતિ. પોતાની જ્ઞાતિ દર્શાવવાની સ્વતંત્રતા આપવી, અને તેથી તે

હજારો વર્ષોસુધી ટકી રહી. પ્રાચીનમાં પ્રાચીન પુસ્તકોમાં પણ પરસ્પર લોજનવ્યવહાર નિવેદ્યેલો નથી, તેમજ પુરાણ-ગ્રંથોમાં પરસ્પર લગ્નવ્યવહારની ના પાડી નથી. તો પછી હિંદની પડતીનું કારણ શું હતું ?—કારણ ફક્ત આ મૂળ વિચાર-નો ત્યાગ કરવામાં આવ્યો એજ છે. ગીતા કહે છે કે, જાતિના નાશથી જગતનો નાશ થશે. હવે શું આ લિન્નતાઓ બંધ પડે જગત નાશ પામશે, એ સત્ય હોય એમ જણાય છે? હાલની જ્ઞાતિ-જાતિ એ ખરેખરી જાતિ નથી; પણ તેની ઉન્નતિમાં પ્રતિબંધરૂપે છે. હાલનો જ્ઞાતિએજ ખરેખરી રીતે જાતિનું—એટલે જ્ઞાતિલેહનું સ્વતંત્ર કાર્ય અટકાવ્યું છે. જાતિ પોતાની સત્ય અને પૂર્ણ સત્તા જમાવી શકી નથી, તેનું કારણ ઘણા કાળથી સંકાંત દશામાં જડ ઘાલી બેઠેલી રૂઢિ, હક્ક કે વંશપરંપરાથી ચાલ્યો આવેલો વર્ગ તેની આડે આવે છે; અને જ્યારે જ્યારે કોઈ પણ પ્રજા આ મહાન વિચિત્રતા ઉપજાવતી બંધ રહે છે, ત્યારે ત્યારે તે મરણવશ થવી આવશ્યકજ છે. આથી મારે તમને જે કહેવાનું છે તે મારા દેશબંધવો ! એ છે કે, હિંદની પડતી થઈ તેનું કારણ એ છે કે, તમે જાતિને અટકાવી તેનો નાશ કર્યો. દરેક સંકાંત થયેલ અમીરવર્ગ, કે હક્ક ધરાવતો વર્ગ, જાતિ-ને એક ફટકાસમાન છે; અને પોતાને કોઈ જાતિ નથી. જાતિને પોતાની સત્તા રહેવા દો; અને જાતિની આડે આવતાં દરેક બંધનને તોડી પાડો તોજ આગળ વધી શકીશું. હવે યુરોપ પ્રતિ દષ્ટિ નાખો. જ્યારે તે દેશે જાતિને સ્વતંત્ર અવ-કાશ આપવામાં સફળતા મેળવી, અને વ્યક્તિઓના માર્ગમાં જે બંધનો ઉભાં હતાં તે લઈ લીધાં—કારણકે દરેક વ્યક્તિ પોતાની જાતનો વિકાસ કરતી હતી—ત્યારે યુરોપની ઉન્નતિ થઈ. અમેરિકામાં જાતિને પોતાનો વિકાસ કરવાનો અવકાશ રહ્યો છે, તેથીજ ત્યાંના લોકો મહાન છે. દરેક હિંદુ જાણે છે કે, આપણા જ્યોતિષીઓ પુત્ર કે કન્યા જન્મે છે કે તરતજ તેની જાતિનો નિર્ણય કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે. આ તેની વાસ્તવિક જાતિ-વ્યક્તિત્વ છે અને જ્યોતિષે તેનો સ્વીકાર કર્યો છે, અને તેને સંપૂર્ણ સત્તા ફરી આપીશું ત્યારેજ આપણે આગળ વધી શકીશું. આ

વિચિત્રતાનો અર્થ અસમાનતા કરવી કે કોઈ ખાસ હક્ક આપવો એમ થતો નથી. આ મારી પદ્ધતિ છે કે, હિંદુને એવું બતાવવું કે તેઓએ કંઈ પણ તણ દેવાનું નથી, પરંતુ જે પરમર્ષિઓએ માર્ગ બતાવ્યા છે તે માર્ગ પર ચાલવાનું છે; અને દાસત્વમાં સૈકાંઓ સુધી રહેલી જડતાને હાંકી કાઢવાની છે. અલબત્ત, મુસલમાન વંશની જીવમી રાજ્યનીતિથી આપણે તેઓના રાજ્યદરમિયાન આગળ વધતાં અટકી પડ્યા હતા. કારણ કે તે વખતે આગળ વધવાનો સવાલ ન હતો, પરંતુ જીવવાનું બનશે કે મરી જઈશું એ સવાલ હતો. પણ હવે તે દબાણ ગયું છે તો હવે આગળ ફરજ કરવી જરૂરની છે. પરંતુ તે નીચ, અકુક્ષીનો તથા મિશનરીઓએ જે નાશકારક યોજનાઓ રચી છે તેવા ધોરણ પર નહિ, પરંતુ આપણા પોતાના ધોરણ પર-આપણા પોતાના માર્ગ પર ફરજ કરવાની છે. દરેક વસ્તુ લયંકરતાનો દેખાવ દે છે, કારણકે આખી ઇમારત અપૂર્ણ છે. લયંકરતાનાં સેંકડો વર્ષો દરમિયાન આપણને ઇમારત બાંધતાં અટકી જવાની ફરજ પડી હતી. હવે તે ઇમારતને પૂરી કરો, અને તેથી દરેક વસ્તુ તેના યોગ્ય સ્થળે મુકે દેખાશે, એવી મને સંપૂર્ણ ખાતરી છે. દરેક પ્રજાને જીવનનો એક મુખ્ય પ્રવાહ હોય છે. હિંદુનો તે મુખ્ય પ્રવાહ ધર્મ છે. તે પ્રવાહને સુદૃઢ બનાવો એટલે જાને બાળુનાં પાણી તે પ્રવાહ સાથે વહેવા માંડશે. આ મારા વિચારોની શ્રેણીની એક આજી છે. વખત આવ્યે તે સર્વ વિચારોને ધરાબર બહાર લાવીશ, પરંતુ અત્યારે મને જણાય છે કે, આ દેશમાં પણ મારા નિર્દિષ્ટ કાર્યનું નિશાન છે. તે છતાં આ દેશમાં હું સહાયની આશા રાખું છું અને તે અહીં આંધીજ; પરંતુ અત્યારસુધી મારા વિચારો ફેલાવ્યા સિવાય બીજું કંઈ કરી શક્યો નથી. હવે આવોજ પ્રયત્ન હિંદમાં કરવામાં આવે તે હું ઇચ્છું છું.....હું ક્યારે હિંદમાં આવીશ તે હું જાણતો નથી. પરમાત્મા દોરે છે તેમ દોરાઉં છું. હું તેના હસ્તમાં છું.

“ આ જગતમાં ધનની શોધ કરતાં મને એમ માલૂમ પડ્યું છે કે, હે પ્રભુ ! તુંજ મહાનમાં મહાન રત્ન છે. હું મારી જાતને તારા ચરણમાં સમર્પું છું.”

“પ્રીતિ બાંધવા માટે કોઈની શોધ કરતાં મને માલૂમ પડ્યું છે કે, તુંજ એક પ્રીતિ કરવા યોગ્ય છે. હું તારામાં મારી જાતનો યજ્ઞ કરું છું.” (યજુર્વેદસંહિતા)

પરમાત્મા સર્વદા તમારું કલ્યાણ કરે !

આપનો સદાનો ઉપકૃત

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૬૯

શિકાગો, ૧૧ મી જાન્યુઆરી ૯૫

વહાલા ગ—

તમારો પત્ર હમણાંજ પ્રાપ્ત થયો.....જે સમસ્ત ધર્મસમાજ અહીં વ્યવસ્થિત કરવામાં આવ્યો છે તે એવા હેતુથી કે જગતના બીજા ધર્મો ઉપર ખ્રિસ્તીધર્મની શ્રેષ્ઠતા સિદ્ધ કરવી, પરંતુ તાત્વિક હિંદુ ધર્મ તે જતાં પણ પોતાનું ગૌરવ જાળવી રાખવા સમર્થ થયો હતો. ડૉક્ટર બ— અને તેની વિચારશ્રેણી પ્રમાણે ચાલનારાઓ પણ ઘણા ક્ષિતિચુસ્ત અને પ્રાચીનમતાવલંબી છે, અને હું તેમના તરફ સદાય મેળવવાની દૃષ્ટિ સુઢાં નાખતો નથી....પરમાત્માએ આ દેશમાં મારા માટે ઘણા મિત્રો મોકલ્યા છે અને તેઓ દિવસે દિવસે વધતા જાય છે....પ્રભુ તેઓનું કલ્યાણ કરે. આજ બોસ્ટન તો કાલે ન્યુયૉર્ક એમ બધો વખત દોડધામ કર્યા કરે છે, કારણ કે તે બે શહેરોજ આ દેશનાં મહાન મધ્યબિંદુ છે. તેમાં બોસ્ટનમાં વિદ્યતા-બુદ્ધિમત્તા વિસ્તરેલી છે, જ્યારે ન્યુયૉર્કમાં લક્ષ્મીસંપદા વસેલી છે, બંનેમાં મને સામાન્ય રીતે જે ક્ષતેહ મળવી જોઈએ તે કરતાં ઘણી વધુ મળી છે. વર્તમાનપત્રોમાં મારા માટે શું ખબરો આવે છે તે તરફ હું ઉપેક્ષા રાખું છું, તેથી તેમાંનું એક પણ હું તમોને મોકલું એવી આશા તમારે રાખવી નહિ. કાર્ય શરૂ કરવા માટે એક નાની ગર્જના જરૂરની હતી. તે હવે આપણે જોઈએ તે કરતાં વધુ કરી છે.

મેં મ—ને લખેલ છે અને તમને પણ મારે આપવાની સૂચનાઓ ક્યારનો આપી ચૂક્યો છું. હવે તો તમે શું કરી શકો તેમ છો તે કાર્યથી બતાવી આપો. હવે મૂખાઈલરેલી

વાતો કરવાથી સરવાનું નથી ખરી રીતે જે કાર્ય કરવાનું છે તે કરી બતાવો હિંદુઓએ પોતાની વાતોના ટેકારૂપ ખર્ચ કાર્ય કરવું નોંધ્યો, ને તેઓ તેમ ન કરી શકે તો તેઓ કંઈ પણ મેળવવાને લાયક નથી, આટલુંજ બસ છે મારા માટે પૂછો તો હું સત્ય શું છે તે જાણવા માગું છું; પછી તે અહીં હોય કે અન્ય કોઈ સ્થળે તેની દરકાર નથી.

ભવિષ્યમા લોકો મારી કે તમારી તરફેણમાં અથવા વિરુદ્ધમા જે કંઈ કહે તે તમ્મ તદ્દન હુલ્લસ રાખો. કાર્ય કરી આગળ વધો, સિદ્ધ યાઓ અને પરમાત્મા તમારું કલ્યાણ કરશે હું મરીશ ત્યાસુધી અટક્યા વગર કાર્ય કરીશ, અને દેહાન્ત પછી પણ જગતના હિત ખાતર કાર્ય કરીશ અસત્ય કન્તા સત્ય અનતગણુ વિશેષ મહત્ત્વ ધરાવે છે. તેજ પ્રમાણે જીવદાર્ધનું સમજી લેવું. ને તમે આ બે સદ્ગુણો ધરાવતા હો તો તેઓ પોતાની મહત્તાને લીધેજ પોતાનો માર્ગ કરશે અને તમોને કરી આપશે.

ઉત્તમમા ઉત્તમ એવા હજારો મનુષ્યો મારે માટે સંભાળ રાખે છે, એ તમે જાણો છો, તો પ્રભુમાં શ્રદ્ધા રાખો. મારા માટે બધા ન્યુસપેપરો મોટી મોટી સ્તુતિ કરી માફ માન-મેલો વધારે તેના કરતાં હું મારી જાતથી આ દેશમા ધણુ ગૌરવ વધારું છું.

આનું કારણ કર્તાવ્યનિષ્ઠાનું, પવિત્રતાનું અને સત્યતાનું એટલે દુકમા કહીએ તો વ્યક્તિત્વનું બળ છે ત્યાસુધી આ ત્રણ વસ્તુઓ મારી પાસે છે ત્યાસુધી તમે નિરાત રાખજો કે કોઈ પણ મારો વાળ વાકો કરી શકે તેમ નથી. તેમ કરવા તેઓ પ્રયત્ન કરશે તો તેઓ નિષ્ફળ જશે, એમ પરમાત્મા કહે છે...પુસ્તકો અને તેમાની 'ચિયરીઓ'થી શું સરવાનું છે? લોકોના હૃદયોને જાગ્રત કરવાનો ઉચ્ચમા ઉચ્ચ અને એકજ માર્ગ આપણુ શુદ્ધ જીવન છે-તેજ વ્યક્તિગત આકર્ષક લોકીયુંબક છે. પરમાત્મા દિનપ્રતિદિન મને ઉદાધી ઉડું દર્શન કરાવે છે કાર્ય કરો, કાર્ય કરો, બસ કાર્ય કર્યા કરો... મૂર્ખાઈભરેલ ખીજ વાતો તદ્દન છોડી દઇ પ્રભુનીજ વાતો કરો છળકપટની વાતો પાછળ વખત ગાળવા જેટલી આ જીવગી નથી તે બહુ દુકી છે.

તમારે સર્વદા એ સ્મરણમાં રાખવાનું છે કે, દરેક પ્રજાએ પોતાનો બચાવ પોતાની મેળે કરવો જોઈએ. દરેક મનુષ્ય વિષે પણ એમજ સમજી બીજા ઉપર આધાર રાખશે નહિ. અહીં ક્રૂર પરિશ્રમ કરીનેજ હું તમારા કાર્યને માટે થોડા પૈસા વારંવાર મોકલી શકીશ. તે સિવાય બીજી રીતે કશુંજ નહિ. જો તમારે તે સિવાય બીજાની જરૂર રહેતી હોય અને તેનીજ આશામાં રહ્યા કરતા હો, તો તમારે કાર્ય તુરંતજ બંધ કરી દેવું જોઈએ. વળી આ પણ જાણ્યો કે, મારા વિચારોનું મહાન ક્ષેત્ર આ દેશ છે; પછી તેઓ હિંદુ, મુસલમાન કે ખ્રિસ્તીઓ હોય તેની અને દરકાર નથી; જે કોઈ પ્રજા પ્રત્યે પ્રીતિ રાખે છે તેને મારી સેવા મળતીજ રહેશે.

x x x હું શાંતિથી અને મૌનપૂર્વક કાર્ય કરવા ચાહું છું, અને પરમાત્મા હમેશાં મારી સાથે છે. તમારી ઈચ્છા હોય તો અતિઉત્તમણે હૃદયનિષ્ઠ, સંપૂર્ણ નિઃસ્વાર્થી અને તે સર્વ ઉપરાંત સંપૂર્ણ પવિત્ર બનીને મારી પાછળ ચાલો. મારા આશીર્વાદો તમારી સાથેજ છે. આ દુનિયા જીવનમાં એકબીજાને ધન્યવાદ આપવામાં વખત ગાળવા જેવું નથી. આપણું યુદ્ધ પૂરું થાય ત્યારપછી આપણે એકબીજાનાં કામની નોંધો તપાસી એકબીજાને જે ધન્યવાદ ઘટતા હશે તે પેટ ભરીને આપીશું; પણ હમણાં તો મિથ્યાલાપ કરવાનો સમય નથી. કાર્ય કરો, કાર્ય કરો, બસ કાર્ય કર્યાં કરો! તમે હિંદમાં કંઈ પણ કર્યું હોય તેમાંથી સ્થાયી કાર્ય તો હું એક પણ જોતો નથી—તમે એક પણ સ્થાન કે દ્રિંત કરેલું જણાતું નથી—તમે એક પણ મંદિર કે મકાન બંધાવ્યું હોય તેવું પણ જણાતું નથી—કોઈ તમારી સાથે ને સાથે રહી કાર્ય કરતું હોય તેમ પણ જણાતું નથી. જ્યાં જુઓ ત્યાં ખુબખુબ વાતો વાતો ને વાતોજ કરવામાં આવે છે! (કે) આપણે મહાન છીએ! આ સૌ મિથ્યાલાપજ છે, અને આપણે બાયલા છીએ; એજ ખરી વાત છે. નામ તથા કીર્તિ માટે બહુ કથનો કરવાં અને તેવાં બીજાં અર્થહીન કારસ કરવાં—એ બધાથી મને શું પ્રાપ્ત કરી આપે છે? મને એ બધાંની શું દરકાર છે? હું તો એજ જોવા ચાહું છું કે, પરમાત્મામાં પોતાની જાતને અર્પણ કરનારા

સેકડો માણસો બહાર આવે આવા કયા છે? મારે તેની જરૂર છે, હું તેઓને જોવા ચાહું છું તમારે આવા માણસો શોધી કાઢવા આવશ્યક છે તમે મને કૃતા મોહ નામ તથા મોટો જશ આપો છો પણ જોવા નામ તથા જશ પર પૂજો મૂકો મારા બહાદુર વીરો! કાર્ય કરો, બસ કાર્યમાજ પરિ સમાપ્તિ છે તમારામા હજી મારો જીવસો-કાર્યોત્સાહ પ્રવેશવા પામ્યો નથી તમે હજી મને જોળખતા નથી! તમે તો આલસ્ય અને વિલાસેના જૂનાજ ચીલાઓમા ધસહાયા બન્યો છો આ સર્વ આલસ્ય ખખેરી નાખો, અને હમણાના તેમજ હવે પછીના ભોગવિવાસોપર પૂજો મૂકો, અને ઉત્સાહ ના અમિમા ફેદી પડી લોકોને પ્રભુ સમુખ લાવો

તમારામા મારો જીવસો પ્રવેશો, તમે ઉઘડીતે હૃદય નિષ્ઠ બનો, અને તમે સુદક્ષેત્રપર એક વીરતરીકે મૃત્યુ પામો-

એવી સદાની પ્રાર્થના કરનારો વિવેકાનંદ

તા ક જ- , ક- , ડ- , ડા- જ-—અને બીજા સર્વને એવું કહેજો કે માવજીભાઈ કે પેચોભાઈ આપણી તરફથીમા કે વિરુદ્ધમા જે કહે તે પર બિલકુલ માન્યતા તેઓ રાખે નહિ, પરંતુ કાર્ય ઉપર પોતાની સર્વ શક્તિને એકત્ર-એકાગ્ર કરે

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૭૦

૧૨ મી જાન્યુઆરી ૯૫

x x x રહાને માટે કૃતા આ એકજ વખત હમણા જાણી હયો કે, હું નામ કે કીર્તિ કે એવી કોઈ મિશ્યા વસ્તુની બિલકુલ ઈચ્છા કરતો નથી' હું તો જગતના હિતની ખાતર વિચારો દર્શાવવા માણુ છું તમે એક મહાન કાર્ય કર્યું છે, પરંતુ તેથી શું? એ કરવાથી મને કૃતા નામ તથા કીર્તિ મળેલ છે, પણ મારી જીવંત જગતના રતુતિગાન મેળવવામા ગાળવા કરતા વધુ કિમતી છે આ સૌ મૂર્ખવાદને માટે મને બિલકુલ અવકાશ નથી મારા વિચારો આગળ વધારી હિંદમા પદ્ધતિસર પ્રસારવા માટે તમે કર્યું કાર્ય કર્યું છે? કંઈ નહિ, અરે! લેશમાત્ર પણ નહિ

પરંપર સહાય કેમ આપવી અને એકબીજાના ગુણોની

કદર કેમ કરવી એ શીખવનારી એક વ્યવસ્થિત સંસ્થાની હિંદુઓને ઘણી જરૂર છે. અહીંના મારા કાર્યની કદર દર્શાવવા કલકત્તામાં મળેલી સભામાં પાંચહજાર માણસો ભેગાં થયાં હતાં—તે ઠીક છે; પણ જો તમે દરેકને એક આનો આપવાનું કહ્યું હોત તો શું તેઓ આપત ? આપણી પ્રજાની કર્તાવ્યનિષ્ઠા, એક બાલિશ પરાધીનતા જેવી છે. તેઓના મોં આગળ ખોરાક લાવીને ધરવામાં આવે, તો તેનો સ્વાદ લેવા તેઓ તૈયાર છે; અને કેટલાક તો એવા છે કે તેમને તે ખોરાક ગળે ઉતારી દઇએ તોજ ચાલે..... આમ જો તમે તમારી પોતાની જાતને સહાય નહિ કરી શકો, તો તમે જીવવાને માટે પણ લાયક નથી.

અત્યારે સામાન્ય પ્રજાવર્ગને કેળવવાની મારી યોજનાને મેં છોડી દીધી છે. તે યોજના ધીમે ધીમે પાર પડશે. હમણાં તો ઉત્સાહી મિશનરીઓની એક ટોળીની જરૂર છે. તુલનાત્મક રીતે ધર્મોત્તુ શિક્ષણ આપવા માટે મદ્રાસમાં એક કાલેજની આપણને અવસ્ય જરૂર છે. તેમાં સંસ્કૃત, વેદાંતનાં જુદાં જુદાં દર્શનો અને થોડી યુરોપીયન ભાષાઓ શીખવવી; તથા આપણી પાસે એક પ્રેસ હોવાની અને અંગ્રેજી તથા દેશી ભાષામાં પત્રો કાઢવાની અવસ્ય જરૂર છે. આટલું થયું એટલે હું જાણીશ કે, તમે કંઈક પણ કરી શક્યા છો. પ્રજાએ ખતાવી આપવું જોઈએ કે તેઓ કંઈ પણ કરવાને તત્પર છે. જો તમે આવા પ્રકારનું હિંદુસ્તાનમાં કંઈ પણ કરવા અશક્ત હો, તો પછી મને હું એકલો જો કરી શકું તે કરવા દો. મારે સંદેશો આપવો છે; પણ જો લોકો તેની કદર કરે છે અને જોએ તે પાર પાડશે તેનેજ ત સંદેશો આપવા દો. પછી તે ગ્રંથ કરનારગમે તે હોય તેની દરકાર નથી. “મારા પિતાની ઇચ્છા જો કોઈ પાર પાડશે” તેજ મારો પોતાનો છે.

મારું નામ બહુ બહાર પડે તેમ થવું જોઈતું નથી. જે બહાર પડી વાસ્તવિક રીતે કાર્યમાં મૂકાય તેવું હું ઇચ્છું છું. મારા આવા વિચારો છે. સર્વ ધર્મસંસ્થાપકોના શિષ્યોએ હમેશાં પોતાના ગુરુદેવના વિચારો સાથે અંગત સંબંધ કોઈ રીતે છૂટે નહિ તેમ જોવી દીધો છે અને અંતે તે અંગત સંબંધની ખાતરજ તે વિચારોનું ખૂન કર્યું છે. શ્રીરામકૃષ્ણના

શિષ્યોઃ આપુ ન કહે તે માટે ખાસ સાવધાન રહેવાનું છે
મૂળવિચાર માટે શ્રમ લઈ કાર્ય કરો, પણ અગત ભાત માટે
નહિજ પ્રભુ તમારૂં કવ્યાણુ કરો

આશીર્વાદ સાથે સદાનો આપને
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૭૧

ન્યુયૉર્ક, ૨૪મી જાન્યુઆરી ૧૮૯૫

પ્રિય શ્રીમતી—

x x x x
કેટલિક્સમા જમીન ઘોડે પૈસે મોટા દુકડાઓમા
મળી શકે છે ૧૦૧ એકરનો એક દુકડો ખસો ડૉવરમા મળે
છે પૈસા મારી ખાસે તૈયાર છે, પણ મારે નામે હું તે ખરીદી
શકું તેમ નથી મારો સપૂર્ણ વિશ્વાસ હોય એવો મિત્ર
આ દેશમા જો કોઈ હોય તો તે તમેજ છો તમારી સમતિ
હોય તો હું એ જમીન તમારા નામપર ખરીદું. ઉનાળામા
વિદ્યાર્થીઓ ત્યાં જઈને એનાપર ઝુપડા અથવા કેમ્પો-જે
એમને પસંદ પડશે તે બાંધશે અને તેમા રહી અભ્યાસ
આચરશે આગળ ઉપર જો તેઓ લડાણ એકઠું કરી શકે
તો પછી મકાન વગેરે બાંધવું હોય તો પણ ભલે બાંધે

x x x x
મેં મારૂં બનવું સઘળું ક્યું છે એમા જો સત્યનો
કંઈ પણ અકુર હશે તો તેમા ચેતન આવશે તેથી મને
કશા વિષે જરાપણ ચિંતા નથી હું પણ હવે તો વ્યાખ્યાનો
કર્યા કરીને અને વર્ગો લેઈ લેઈને કટાણવા આવ્યો છું
તેથી ઇન્ડિયામા ઘોડાકે મહિના કામ કરીને હું હિંદુસ્થાન
જતો રહીશ અને ત્યાં કેટલાક વર્ષ માટે કે પછી હમેશને
માટે હું ક્યાંક છુપાઈ રહીશ હું એક આળસુ સન્યાસી
નથી, એ વાતથી મને સતોષ થાય છે મારી ખાસે એક
નોંધપોથી છે તે હુનિયાભરના મારા પ્રવાસમા મારી સાથે
ને સાથેજ રહી છે તેમા આજથી સાત વર્ષ ઉપર લખાયલા
નીચેના શબ્દો મારી નજરે પડે છે—“ હવે એક પૂણે
ખોળી કાઢીને મૃત્યુની પ્રવીણા કરવા સૂવું ” છતાં આ

બધુ કર્મ કરવાનું નીકળ્યું મેં તે બધું પૂરું કર્યું છે એમ હું ધારૂ છું હવે પ્રભુ મને આ ઉપદેશન કાર્યમાંથી અને તે દ્વારા ઉમેરાતા શુભ ંધનોમાંથી મુક્ત કરશે એવી મારી ઉમેદ છે

“આત્માનેજ એક માત્ર વિદ્યમાનતાતરીકે તમે પીછાંચો હોય, અને આત્માસિવાય અન્ય કંઈ પણ અસ્તિત્વમાં નથી એવું જાણ્યું હોય, તો પછી કેને માટે, કયી ઇચ્છાને માટે માથાફાડ કરો છો ? માયાના યોગેજ આ પરોપકાર વગેરે કરવાનું મારા મગજમાં સૂઝ્યું-હવે મારી એ વૃત્તિ જતી રહે છે મારી વધારે ને વધારે ખાત્રી થતી જાય છે કે, અતરની વિશુદ્ધિ સિવાય કર્મમાં ખીજો કંઈજ હેતુ -હેલો નથી-જ્ઞાનને માટે એને યોગ્ય બનાવવું એજ માત્ર કર્મનો એક હેતુ છે આ દુનિયા એના ભલાખૂરા સાથે વિવિધ રૂપોમાં આલ્યાજ કરશે માત્ર એટલુંજ કે, એ ભલાખૂરા નવા નામો અને નવા સ્થાનો ધા-ણ કરશે મારો આત્મા સનાતન શાંતિ અને અનંત આરામ માટે તલસે છે

“ એકલા રહો, એકલા રહો એકલો રહેનારો ખીજાઓની સાથે કદી અથડામણમાં નથી આવતો, ખીજાઓને ખલેલ નથી કરતો કે ખીજાઓની યોતે ખલેલ નથી પામતો ”

કૌપિનધારણ, મુડિત મન્ત્રક, તરતલવાસ અને શિક્ષાવૃત્તિથી પ્રાપ્ત કરેલા ભોજન માટે મારૂં મન, અહા ! કેવું ઉત્સુક બન્યું છે ! એ બધા માટે અહો ! હું ઢેટલો બધો તલમી રહ્યો છું ! દોષો અને ખામીઓ ભરપૂર છતાં હિંદની જ ભૂમિ માત્ર એક એવી છે કે જ્યાં જીવાત્મા મુક્તિ મેળવી શકે છે-પન્થક પરમાત્માને પ્રાપ્ત થઈ શકે છે આ બધો પાશ્વ્રીત્ય ભપકો મિથ્યા જર્વ માત્ર છે તે આત્માર્થ માટે કેવળ બંધનકર્તા છે દુનિયાના મિથ્યાત્વનો આના કરતાં વધારે સચોટ અનુભવ મને મારી જીદગીમાં આ પહેલાં કદી પણ થયો નથી પ્રભુ બધાના બંધનો તોડો !-બધાજ માયાના પાશમાંથી છૂટો !-એજ નિત્ય પ્રાર્થના છે

પત્રાંક ૭૨

ન્યૂયૉર્ક, ૧ લી ફેબ્રુઆરી, ૧૮૯૫

તમારી સુંદર ચિઠ્ઠી મને હૃમણાંજ મળી....હીક, કામની ખાતર કામ કરવાની—અને તે પણ પોતાના ધર્મના ફળનો ઉપલોગ નહિ કરવા દેવા જોગીજ ફરજ પડવી, એ કેટલીક વાર સારું સંયમન છે....હું તમારી ટીકાઓથી બહુ ખુશી થયો છું અને મને તેથી જરા પણ દિલગીરી ઉપજી નથી. થોડાક દિવસપર મિસ ટ—ને ત્યાં એક પ્રેસ્બીટેરિયન ગૃહસ્થ સાથે મારે ગરમાગરમ વાદ થયો હતો. તેમાં એ ગૃહસ્થ, સાધારણ રીતે અને છે તેમ બહુ તથી ગયો હતો અને ચીડાઈને ગાળ ગલીચ કરવા જેટલી હદે પહોંચ્યો હતો. પણ આને માટે પાછળથી મને શ્રીમતી જ—એ સખત ઇપકો આપ્યો હતો અને કહ્યું હતું કે, એવા બનાવોથી મારા કામને થોડો પહોંચે છે. તમારો મત પણ એમના જેવોજ છે.

એના વિષે તમે અત્યારેજ લખો છો તેથી હું ઘણું રાજી થાઉં છું, કેમકે અત્યારે હું એનાપર સવિશેષ વિચાર ચલાવી રહ્યો છું. પ્રથમ તો હું કહીશ કે, હું આવા બનાવો માટે સુદૃઢ દિલગીર નથી. કદાચ આ કથનથી તમને અણ ગમો ઉત્પન્ન થયો—તેમ થાય તો છો થાય, મીઠાખોલા થવું એ સાંસારિક ક્ષાયદાઓ માટે સારું છે, એ હું અચ્છી રીતે જાણું છું અને મધુરભાષી થવાને માટે બનતું સધળું કંઈ છું; પરંતુ ત્યારે અંતરસત્યની સાથે લઘાવહ તોડજોડ કરવાનો પ્રસંગ આવે છે ત્યારે હું મજબૂત અને સ્પષ્ટભાષી બની નઉં છું, અને નમ્રતાને હું નથી માનતો. હું તો સમદર્શીત્વ માને તો બધાં પ્રત્યે એક ચિત્તવૃત્તિથી જોવું, એને માનનારો છું. પોતાના પ્રભુરૂપ ‘સમાજ’ના આદેશો—વ્યાવહારિક રીત-રિવાજો પાળવા, એ સામાન્ય મનુષ્યો માટે કર્તવ્ય હોઈ શકે, પણ જ્ઞાનીજનો તેમ નથી કરતા. આ એક સનાતન કાયદો છે. એક જણ પોતાની જાતને આસપાસની પરિસ્થિતિને અનુકૂળ બનાવી લઈને, સમાજ કે જે આવાં માણસોને સર્વ કંઈ સાચાં વાનાંનો આપનાર છે તેની પાસેથી સર્વ લાભો પ્રાપ્ત કરે છે; ત્યારે જીને માણસ પોતે એકલો અલગ

ઉભો રહીને સમાજને પોતાના તરફ ઉંચે આકર્ષે છે. (લેનાર માણસે પોતાનો હાથ નીચો ધરવો જોઈએ ખરો, પણ દાતાનો હાથ તો ઉંચોજ રહે; અને નહિ તો તે આપી શકે નહિ.) સંજોગોને અનુકૂળ થઈ વર્તનારાનો માર્ગ શુદ્ધાળ જેવો સુવાળો હોય છે, ત્યારે પરિસ્થિતિને વશ ન વર્તનારાનો માર્ગ કંટકમય હોય છે. પરંતુ તેની સાથે આ વાત પણ નક્કી માનજો કે “પંચ જોલે તે પરમેશ્વર.” જોવા માનનારાઓ-સમાજના અવાજને આધીન વર્તનારાઓ ધડીના છટ્ટા ભાગમાં સર્વતોમુખ નાશના મોંમાં જઈ પડે છે, ત્યારે સત્યનાં સંતાનો-સત્યનેજ પંથે પળનારાંઓ સદાસર્વદા અલિપ્ત રહે છે.

સત્યને હું અનંત હાહકેશજિતિવાળા પદાર્થ સાથે સરખાવીશ. વથમાં આવતા સર્વ પદાર્થને બાળી જળીને તે પોતાનો માર્ગ અવશ્ય કાઢે છે. પોતા પદાર્થને તે એકદમ બાળે છે તો ઝેનાઈટ જેવા કઠણ પદાર્થને ધીરેથી પણ બાળે છે તો અવશ્ય. મેં જે લખ્યું છે તે બરાબરજ લખ્યું છે, હું પોતાને સર્વપ્રિય નથી બનાવી શકતો અને હરેક પ્રકારના હડહડતા જૂઠાણાને અનુકૂળ નથી થઈ શકતો, તેને માટે બહેન ! હું લાચાર છું; પરંતુ તેમ તો મારાથી નહિજ બને. જીંદગીભર મેં મારા એવા ધોરણ માટે વેડ્યું છે, છતાં પણ તેમ તો નથીજ કરી શકતો. અનેક પ્રયત્ન કર્યા છતાં હું તેમ નથી કરી શકતો; તેથી અંતે મેં તે વાતજ પડતી મૂકી છે. પ્રભુ મહાન છે. તે મને દંભી નહિજ થવા દે. માટે હવે મારા આંતરભાવનેજ બહાર આવવા દો. બધાનાં મન ખુશ કરે એવો રસ્તો મને પ્રાપ્ત નથી થયો અને હું છું તેવોજ-મારી જાતને એકનિષ્ઠ-હોવા વગર મારો છૂટકોજ નથી. એના કરતાં ખીજી સ્થિતિ મારી ભાગ્યેજ હોઈ શકે. યોવન અને સૌંદર્ય નાશ પામે છે, જીવન અને ધન નષ્ટ થાય છે, નામ અને કીર્તિનો નાશ થાય છે, મોટા મોટા ગિરિરાજો પણ ધૂળમાં મળી જાય છે, સખ્ય અને દ્વેષનો પણ નાશ થાય છે, અને સત્યજ માત્ર એકલું ચિરંજીવ છે.” ભગવાન સત્યદેવ ! તુંજ મારો માર્ગદર્શક થા ! હું હવે મીઠી સાકર બનવા જેટલો (મીઠું મીઠું બોલી સર્વને રાજી રાખવા જેટલો) નાનો રહ્યો નથી. “ભય સિવાય-

હુકાનદારી સિવાય, શત્રુમિત્રની દરકાર કર્યા વગર હે સંન્યાસી ! તું સત્યનેજ વળગી રહે અને અત્યારે અબઘડીથી ' જ આ અને પેલી તેમજ હવે પછી આવનાર દુનિયાને-તેમના સુખોપલોભોને અને પતંગલુઓને ત્યજ દે હે સત્ય ! તુંજ એક મારો લોભિયો થા ”

બહેન ! મને ધન, નામ, કીર્તિ કે સુખલોભની લાલસા નથી-તેમને તો હું ધૂણસમાન લેખું છું મારા બધુઓને મદદ કરવાનીજ ઇચ્છા હતી ધન્ય છે પ્રભુ ! કે મારામા પૈસા પેઢા કરવાની વૃત્તિ નથી અતસ્તથ સત્યના અવાજને અવ ગણીને દુનિયાના ભ્રમોને આધીન મારે શામાટે થવું ? છતાં બહેન ! મન હજી પણ નબળું છે, કોઈ કોઈ વાર તે યત્રવત્ પાર્થિવ મદદને પકડવા જાય છે.

x

x

x

x

એ પ્રેરિશ્વરેચ્ચિન સાધુ સાથે થયેલા છેલ્લા કણઆચે અને ત્યાર પછી શ્રીમતી બ- સાથે થયેલા લાખા વાગ્યુદે સંન્યાસીને ઉદેશી બગવાન મનુષ્યે કહેલા “ એકલો રહે, એકલો રહે ” એ વચનનું સત્ય મને સ્પષ્ટ રીતે સમજાવ્યું છે બધી મેત્રી, બધા પ્રેમ, એ (સોનાની બેડીની પેઠે) બધન કર્તાજ છે એવી કોઈ પણ મેત્રી નથી કે જેમા પોતાની માન્યતાથી ઉલટા વર્તવાની ફરજ ન પડે—અને તેમા પણ સ્ત્રીજન સાથેની મેત્રીમા તો એવો પ્રકાર બન્યા વગર રહેતોજ નથી હે મહાન ઋષિમુનિઓ ! તમારું કહેવું સત્ય છે કે, જે માણસ બીજા કોઈને જરા જેટલો પણ વળગેલો છે તેનાથી સત્યદેવને પૂરેપૂરો સેવી શકાતો નથી, શાત થા મુજ આત્મા ! અળગો થા, એકલો થા ! અને જાણ કે, પ્રભુ તારી સાથેજ છે ! જીવન એ કંઈ ચીજ નથી ! મૃત્યુ પણ ભ્રમણાજ છે ! આ બધુ ચરાચર કંઈજ છે નહિ, માત્ર એકલો પરમાત્માજ છે ડર ના, આત્મન ! એકલો થા, મોખો થા બહેન ! પથ લાખો છે, સમય દુકો છે, સધ્યાસમય નજીક આવે છે મારે હવે જલદીથી સ્વદેશ પાછા ફરવું છે મારી રીનજાતને પૂર્ણ કરવા જેટલો મને વખત નથી મારો સંદેશ ફેલાવવાજ મને પૂરતો સમય નથી મળતો બહેન ! તમે સલા છો, માયાળુ છો, ગુસ્સો ન કરતા, હું તમને બધાને

માત્ર બાળકવત્ પેશું છું.

મુજ આત્મન! તું સ્વપ્નાં ન જો. એકજ શબ્દમાં કહું તો મારું કામ સંદેશનો પ્રચાર કરવાનું છે. દુનિયાને પ્રિય થવાનો યાને દુનિયાને પ્રિય લાગું તેવી રીતે વર્તવાનો મને સમયજ નથી અને એવી રીતે પ્રિય થવાનો પ્રત્યેક પ્રયત્ન મને ઢાંગીજ બનાવે. મારે હજારવેળા મરણ પડે તે કપૂલ, પણ એવું દ્વિધા જીવન જીવવાનું અને આ મૂર્ખ દુનિયાની પ્રત્યેક જરૂરિયાત પછી ભલેને તે મારા પોતાના દેશની હોય કે પરકીય દેશની હોય તેને તાબે થવાનું પસંદજ ના કરું. શ્રીમતી બ-ધારે છે તેમ જો તમારું પણ ધારણ હોય કે મારે કંઈ કાર્ય છે તો તેમ માનવામાં તમે જૂલ કરો છો-ગંભીર થાપ ખાઓ છો. મારે આ લોકમાં કે પરલોકમાં કંઈજ કાર્ય નથી. મારી પાસે તો માત્ર એક સંદેશ છે અને તે હું મારી પોતાનીજ ઢબે આપી શકીશ. હું તેને 'હિંદુપણા'નું કે 'ખ્રિસ્તીપણા'નું કે દુનિયાના બીજા કોઈપણાનું સ્વરૂપ નહિ આપું. હું તેને ખસ "માણપણા"નોજ સિદ્ધો મારીશ. મુક્તિ એજ મારું ધર્મસર્વસ્વ છે અને જે કંઈ તેનું વિરોધી હશે તેની સાથે લડીશ, ઝગડીશ યા તો તેનાથી દૂર ભાગીશ. હું, મારે શું એવા પાદરીઓને શાંત રાખવાનો પ્રયત્ન કરવો ? બહેન ! મારા આમ કહેવાનો ખોટો અર્થ ના કરતાં. પરંતુ તમે હજી બાળક છો અને બાળકો તો ગુરુજનો પાસેથી શિક્ષણ લેવાને તૈયાર હોવાં બોધએ. તમે હજી એ ઝરાતું પાન કચું નથી કે જે "બુદ્ધિને અબુદ્ધિ, મર્ત્યને અમર્ત્ય, આ જગતને ચૂન્ય અને મનુષ્યને ઈશ્વર બનાવે છે." આ 'જગત'ના નામથી જોળખાતી મૂર્ખતાની જાળમાંથી બને તો બહાર નીસરી આવો. ત્યારેજ હું તમને ખરેખર બહાદૂર અને સ્વતંત્ર કહીશ. તમારાથી જો તેમ ન થઈ શકતું હોય તો જે લોકો આ અસત્યરૂપ ઈશ્વરને યાને લોકસમાજના વિપુલ ઢાંગને પગ તળે કચડવાની હામ લીડતા હોય તેમની પીઠ થાબડી ઉત્સાહ આપો; અને તેમ પણ ન થઈ શકે તો મહેરબાની કરીને મૌન ધારો, પણ "તોડબોડ કરો, સારા થાઓ, પ્રિય થાઓ" એવા એવા મિથ્યા પ્રભાષોવડે તેમને

ફરી પાછા કીચડમાં ઘસડવાનો પ્રયત્ન તો નાજ કરો. હું આ સંસારને-આ સ્વપ્નને-આ ઘોર સ્વપ્નને ધિક્કારું છું. આ મઠમંદિરના નામવાળા છળપ્રત્યંયના અખાડાઓ, ધર્મશાસ્ત્રના નામે ચાલતી ધૂર્તતા અને ધંતરમંતર, સુંદર ચહેરાઓ નીચે હુપાયલાં જૂઠાં હૃદયો, પ્રમાણિકતાના નામ નીચે ચલવાતી પોલપોલ અને સૌથી વધારે પવિત્ર (પરમાત્માના) નામથી ચાલતી દુકાનદારીવાળી આ દુનિયાને હું ધૃષ્ટાની નજરે જોઉં છું. શું ! મારે પણ મારા આત્માનું માપ સંસારના ગુલામો કાઢે છે તેવી રીતે કાઢવું ? !

બહેન ! સંન્યાસીનો અર્થ તમે હજી જાણતાં નથી. “તે વેદોના મસ્તકપર બિરાજે છે” એમ વેદો કહે છે, કેમકે તે દેવો અને પંથો, ધર્મો અને વેગંબરો, પુરાણો અને શાસ્ત્રો વગેરેથી સ્વતંત્ર છે ! મિશનરી-અમિશનરી જેને બસવું હોય તે બલે લસો, મારાપર હુમલો કરવો હોય તો બલે કરો; પણ હું તો તેમને બતૃહરિ કહે છે તેમજ લેખીશ કે “સંન્યાસી ! તું તો તારેજ રસ્તે ચાલ્યો જ ! કોઈકે તેને ગાંડો માણસ કહેશે, કોઈકે ચાંડાલ કહેશે, ત્યારે કેટલાક ધીજી વળી ચોગી પણ કહેશે. સંસારીઓના આ પ્રલાપોથી તું રાજી પણ ન થા, અને દુઃખી પણ ન થા. જ્યારે તેઓ હુમલો કરે ત્યારે સમજજો કે, રસ્તામાંથી પસાર થતા હાથીની આજીબાજી હંમેશાં કૂતરાં ફરી વળે છે, પણ તેની તે દરકાર નહિ કરતાં સીધો પોતાને રસ્તે ચાલ્યોજ જાય છે. તેવીજ રીતે જ્યારે કોઈ મહાત્મા બહાર આવે છે ત્યારે અનેક જણ તેની પૂઠે બસવાનાં તો ખરાંજ.”

પ્રભુ સદા સર્વદા તમો સર્વનું કલ્યાણ કરો ! અને મહાન પ્રપંચમાંથી-આ સંસારમાંથી તે તમને સત્વર બહાર દોરો ! આ ઘરડી ઠાકણરૂપી દુનિયાથી તમે કદી ના અંતર્યો-કદી નજરબંદ ના થાઓ ! ભગવાન શંકર તમને સહાય કરો ! માતા ઉમિયા તમારે માટે સત્ત્વનો દરવાજો ખોલો અને તમારા સઘળાજ જામોને દૂર કરો ! જોજ મારા આશિષ.

પત્રાંક ૭૩

ન્યુયૉર્ક, તા. ૯-૨-૧૮૯૫

x x x પરમહંસદેવ મારા ગુરુ હતા, હું તેમને જેટલા ગણું, જેટલા માનું તેટલા દુનિયા શી રીતે ગણું અને માને ? એવી આપાચીપ કરવા જતાં બધુંજ ફસડી જાય. ગુરુપૂજનો ભાવ બંગાળા જેટલો અન્યત્ર નથી; તેમજ અન્ય લોકોમાં એવો ભાવ ઉત્પન્ન કરવાનું પ્રયોજન પણ નથી. x x x કોઈ કોઈ તો અમારું નામ લઈ વાતો કરવાને ખૂબ તૈયાર હોય છે અને હું પણ એમાંનોજ એક છું, એમ જણાવે છે; કિંતુ એમને જ્યારે કંઈ કામ કરવાનું કહું છું ત્યારે પાછી પાની કરે છે. “મતલબ કોં ગરજી જગ સારો”—અર્થાત્ કે જગત ગરજમતલબી છે x x x હવે પછી કાગળપત્ર લખો તે ઉપલે ઠેકાણે લખજો. હવેથી એજ ઠેકાણે અમારો અટ્ટો રહેશે. જે ખની શકે તો યોગવાસિષ્ઠ રામાયણના અંગ્રેજી અનુવાદની એક નકલ મોકલી આપજો. અગાઉ જે પુસ્તકો વિષે મેં લખ્યું છે—અર્થાત્ કે સંસ્કૃત નારદ અને શાહિઉદ્દય સૂત્ર તે બૂલતા ના.

“આશા હિ પરમં દુઃસં નૈરાદ્યં પરમં સુખમ્ |”

પત્રાંક ૭૪

૧૭ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૯૫

• વહાલા અ—

+ + કાર્ય પ્રચંડ રીતે ગહન છે, અને જેમ જેમ તે આગળ વધતું જાય છે, તેમ તેમ તે વધારે ગહન થતું જાય છે મને લાંબા વખતસુધી વિશ્રાંતિ લેવાની અતિશય જરૂર છે; છતાં ઇંગ્લંડમાં મારી સંખુબ એક મહાન કાર્ય ખડું છે.... મારા પુત્ર ધીરજ રાખ, તે કાર્ય માટે તું જેટલી આશાઓ રાખી શકે તે કરતાં પણ તે વધારે વિકાસ પામી વધશે. દરેક કાર્ય ક્ષેત્રમાં નિવડે તે પહેલાં તેને સેંકડો સુફેલીઓમાંથી પસાર થવું પડે છે. જેઓ અંતસુધી તેમાં મંડયા રહે છે, તે વિજયનો પ્રકાશ પહેલો યા મોટો જોઈ શકશે. x x ન્યુયૉર્ક કે જે અમેરિકાની સંસ્કૃતિનું આસ કેંદ્રસ્થાન છે, તેને જગૃતિમાં લાવવાને હમણાં હું ક્ષેત્ર પામ્યો છું,

પણ તેમ કે તા તેમા પ્રચડ શ્રમ લેવો પડ્યો છે આ ન્યુયૉર્કના કાર્યમા તેમજ ઇંગ્લેન્ડમા આને માટે મારી પાતે જે જે હતું તે સર્વનો લગભગ મે વ્યય કરી નાખ્યો છે હવે વર્તુસ્થિતિ એવા સ્વરૂપમા આવી ગઈ છે કે તે પોતે પોતાની જાતે આગળ ચાલી શકશે

હિંદુ વિચારો અંગ્રેજી ભાષામા મૂકવા, અને પછી નીરસ દિવસૂપી, અને ગ્રૂડ પુરાણ તથા વિચિત્ર રીતે વિસ્મયમા નાખનાર માનસશાસ્ત્રમાથી એક એવો ધર્મ બહાર લાવવો કે જે સરળ, સાદો, લોકપ્રિય અને તેની સાથે ઉચ્ચમા ઉચ્ચ બુદ્ધિમાન પુરુષોની આવશ્યકતાઓને પહોંચી વળે એ કાર્ય કેવું છે તે જેમણે તે માટે પ્રયત્ન કરેલ છે તેઓજ ક્રાંતિ સમજી શકે તેમ છે ભાવવાહી અદ્વૈત, હમેશના જીવનમા સજીવન-કાવ્યમય હોવું જોઈએ તત્ત્વજ્ઞાન જોડું બધું ગ્રૂડ છે કે તેમાથી સાગ પામવા માટે નિરાશાજનક દ્રશ્ય મારવા પડે છે, તોપણ તેમાથી બાણવા ચોખ્ખું નૈતિક સ્વરૂપો બહાર લાવવાજ જોઈએ, અને યોગવિદ્યાના અગમ્ય તત્ત્વમાથી સૌથી વધારે વૈજ્ઞાનિક અને વ્યવહારૂ માનસશાસ્ત્ર પ્રકટાવવું જ જોઈએ-અને આ સર્વ એવા સ્વરૂપમા મૂકવાની જરૂર છે કે તેને એક બાળક પણ ગ્રહણ કરી શકે આ મારા જીવનનું કાર્ય છે હું આમા કેટલો વિજય પામીશ તે ક્રાંતિ પરમાત્માજ જાણે છે કાર્ય કરવું તે આપણા અધિકારમા છે, પણ તેના ક્રાંતિ અધિકારમા નથી (કર્મણ્ય વાધિકારસ્તે મા ફલેષુ ક્વાચન-ગીતાવાક્ય) એ મારા પુત્ર ! કઠિન-ધણુ કઠિન કાર્ય છે ! કામકથનના વટોળિયામા પોતાને સ્થિર-અચલ રાખવો અને આપણા શિષ્યો ન્યાસુધી આપણી ભાવનાઓ-આદર્શોનો વિચાર કરી તેની સંપૂર્ણ પ્રતીતિ કરનાર અને કેવળ વિરાગી બને, ત્યાસુધી આપણા આદર્શોને વળગી રહેવું એ ખરેખર ગહન કાર્ય છે પ્રભુનો ઉપકાર માનો કે, આ કાર્યમા ક્યારનો મોટો વિજય મળી ચૂક્યો છે અને કેટલાક ખ્રિસ્તી મિશનરીઓ અને બીજાઓ સમજી શકતા નથી તેથી તેઓનો દોષ કાઢી શકતો નથી (કારણ કે) તેઓએ જેણે કામિની અને કાચનની દરકાર કરી નથી એવા મનુષ્યને ભાગ્યેજ જોયો હોય આવો પુરુષ હોય એવું પહેલાં તો

તેઓએ માન્યું નહિ. ક્યાંથી તેઓ માની શકે ? શિયળ-પ્રદાયર્થ અને પવિત્રતાના જેવા વિચારો આર્યોમાં છે તેવા પશ્ચિમવાસીઓમાં છે, એમ તમારે ધારવાનું નથી. તેઓની ભાષામાં તેનો થોડોક ભાવ બતાવનારા શબ્દો સહુશ્રુ અને હિંમત એ છે.....હવે મારી પાસે સંખ્યાબંધ લોકો એકઠા થાય છે. સેંકડોને પ્રતીતિ થઈ ગઈ છે કે, પોતાની શારીરિક ઇચ્છાઓ ખરેખરી રીતે કાબુમાં-નિયમમાં રાખી શકનાર મનુષ્યો પણ છે; અને આ નિયમોપ્રત્યે આદર અને માનની લાગણી વધતી જાય છે. જે સખૂરી પકડે છે તેને બધું આવી મળે છે. સર્વદા આપતું કલ્યાણ થાઓ. આપનો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૭૫

૧૯ ડિસેમ્બર. રટ્ટાટ—ન્યુયૉર્ક '૯૫

વહાલા અ—

x x જેને સામાજિક સુધારો કહેવામાં આવે છે તેમાં પડી મગજને કંટાળો આપતા ના. કારણ કે ત્યાંસુધી ધાર્મિક સુધારો થયો નથી, ત્યાંસુધી કોઈ પ્રકારનો સુધારો થઈ શકતો નથી....પ્રભુએ તે ઉપદેશ આપ્યો છે તે ઉપદેશ કરો-વહેમ અને અસતતા સંબંધમાં સારૂ યા નરસું કોઈ કથન કરતા ના....હિંમત હારશો નહિ, તમારા ગુરુપરની શ્રદ્ધા ખોશો નહિ, પ્રભુમાંની શ્રદ્ધા શુભાવશે નહિ. ત્યાંસુધી આ પ્રભુ તમારામાં હશે ત્યાંસુધી મારા બાલ ! તમારો કોઈ વાળ વાંકો કરનાર નથી. પ્રતિદિન હું વધારે દૃઢ-મજબૂત બનતો જાઉં છું. મારા બહાદુર પુત્રો ! કાર્ય કર્યાં જ કરો.

આશીર્વાદ સાથે સદાનો આપનો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૭૬

૬ ફી માર્ચ '૯૫

પ્રિય અ—

× × અમેરિકાવાસીઓ (યાકીઓ) ધર્મમાં વ્યવહાર છે એ તમે એક સ્પષ્ટ સ્વરૂપે જાણતા નહિ. તેમા તો ફક્ત હિંદુ ઓના વ્યવહાર છે, ત્યારે યાકીઓ તો ધનપ્રાપ્તિ કરનારા છે ... તેથી અહીંથી હું વિદાય થાઉં તે પહેલા સંગીન-પાકો પાચો તૈયાર થઈ જાય તે હું ઇચ્છુ છું. દરેક કાર્ય સંગીન કરવું જોઈએ. શ્રીરામકૃષ્ણના ઉપદેશો ઉપદેશવામા તમારે આશ્રિત ગણવાની જરૂર નથી તેના જે વિચારો છે તેને પ્રથમ તો ફેલાવો-વેરો-વિરતારો, જો કે હું જાણુ છું કે દુનિયા હમેશા બ્યક્તિને પહેલી જોવા ઇચ્છે છે, પછી તેના વિચારો તરફ વળે છે, છતાં હું ઉપર પ્રમાણે કહું છું. . પ્રથમ મોટી મોટી યોજનાઓ બહાર મૂકવાની નથી, પણ ધીમે ધીમે સરૂઆત કરો અને જોતા જાઓ કે કેટલા વધો છે.

× × માના બહાદુર પુત્રો! કાર્ય કર્યું જાઓ કોઈ દહાડો પણ આપણે પ્રકાશ જોવાના.

એકતા અને શાંતિ કાર્યોના વિકાસ ધીમે ધીમે થવા હો રામ શહેર કંઈ એક દિવસમા બધાઈ ગયું નહોતું, મૈસુરના મહાગજા કે જે આપણી મહાનમા મહાન આશાના કાન્ડુભૂત હતા તે ગત થયા છે ઠીક! પ્રભુ મહાન છે તે મહા કરવા માટે બીજાને મોકલશે

બની શકે તો થોડા કુશળા આમન મોકલાવશે

આશીર્વાદ સાથે આપનો સહાનો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૭૭

પ્રિય અ—

તમારો પત્ર હમણાજ પ્રાપ્ત થયો મને ઈબ્ત કરવા કોઈ પ્રયત્ન કરે તેથી તમારે બીવાનું કંઈ પણ પ્રયોજન નથી. ત્યાસુધી પરમાત્મા મારૂ રક્ષણ કરે છે, ત્યાસુધી હું અલેઘ ગ્રીશ અમેરિકા વિષેના તમારા જ્યાંવો બહુ અચોક્કસ-અસ્પષ્ટ છે. આ અમેરિકા એક વિશાળ દેશ હોઈ

વસ્તીનો મોટો ભાગ ધર્મવિષે ઝાઝી દરકાર કરતો નથી.....
ખ્રિસ્તી ધર્મ ટકે છે તો તે ફક્ત સ્વદેશપ્રેમની ખાતર,
ળીભું કાંઈ નહિ. હવે મારા પુત્ર ! ધૈર્ય છોડતો નહિ, વેદાંત-
સૂત્રો અને તે પરનાં સર્વ સંપ્રદાયનાં ભાષ્યો મને મોકલાવ.

હું પરમાત્માના હાથમાં છું. પાછા વળી હિંદમાં
આવવાથી શું સચું ? હિંદ મારા વિચારોને આગળ વધારી
શકનાર નથી. આ દેશ મારા વિચારોપર ભાયાળુપણું
દર્શાવે છે. જ્યારે હું બધું પરવારીશ ત્યારે પાછો ફરીશ,
તે દરમિયાન તમે સૌ ધીમેથી અને સહનશીલતાથી કાર્ય
કર્યા કરો. જો કોઈ મારા ઉપર આક્ષેપ-હુમલો કરે, તો તેના
પ્રત્યે ઉપેક્ષાજ કરો....તમે જોકે જોવી સમાજ સ્થાપો કે જ્યાં
હોઠાને વેદ અને વેદાંતોનું તેની ટીકાઓ સાથે શિક્ષણ
આપવામાં આવે. હમણાં આ માર્ગ પર કાર્ય કરો....જરૂર
લક્ષમાં રાખો કે, જે જે ઘડીએ તમને નિર્બંધ હોવાનું
ભાસે છે, તે તે ઘડી તમે પોતાની જાતને ફક્ત નુકસાન
કરો છો; એટલુંજ નહિ પણ આપણા કાર્યને-નિશાનને ઈજા
પહોંચાડો છો. વિજય પ્રાપ્ત કરવો હોય તો તેની પહેલાં
અનંત શ્રદ્ધા અને બળ એ જ અવશ્ય હોવાંજ જોઈએ.

આનંદી બનો....તમારા પોતાના આદર્શને વળગી રહો.
તે સર્વ ઉપરાંત, કદી પણ કોઈને દોરવાને કે કોઈના પર
શાસન ચલાવવાને પ્રયત્ન કરતા નહિ. સર્વના સેવક બનો.

સર્વંદા આશીર્વાદ સાથે

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૭૮

ન્યુયૉર્ક, ૨૧ મી માર્ચ ૧૮૯૫

પ્રિય બ—

૨—ની મંડળીઓ મારી બદનક્ષી કરવામાં આનંદ લે
છે એ સાંભળી મને આશ્ચર્ય થાય છે. કેવી નવાઈની વાત
છે કે, ગમે તેવું સાડું વર્તન ચલાવનાર વિષે પણ
હંકારતાં જૂઠાણાં ઉભાં કરનારા દુનિયામાં હોય છેજ !
શિકાગોમાં તો એવા પ્રસંગો મારી સામે દરરોજ ઉભા થતા !

x

x

x

x

મારા ગુરુદેવ કહેતા કે, આ હિંદુ, ખ્રિસ્તી વગેરે નામે મનુષ્ય મનુષ્ય વચ્ચેની બધુલાવની લાગણીઓના માર્ગમાં મહાન અંતરાયરૂપ છે તેમને તોડી પાડવાનો આપણે પ્રથમ પ્રયાસ કરવો જોઈએ તેમાંની સઘળી હિતકર શક્તિઓ જતી રહી છે અને અત્યારે તેઓ માત્ર ઝેરી અસરોરૂપે જ રહ્યાં હોઈને તેનાથી લોળવાઈ જઈ આપણામાંના ઉત્તમોત્તમ જનો પણ પિશાચની માફક વર્તે છે જુઓ, આપણે શ્રમ તો અખત કરવો પડશે, પણ જો અતરાયોને દૂર કરવામાં આપણે ફતેહ તો મેળવવીજ જોઈએ

ઐટલાજ માટે મધ્યસ્થાન રાખવાની મારી આટલી ઘણી ઇચ્છા છે. સંસ્થામાત્રમાં દોષો તો બેશક હોવાનાજ, પરંતુ તેના વગર કંઈ કામ પણ થઈ શકે તેમ નથી, અને અત્રે મને ધાસ્તી છે કે, મારે તમારી સાથે મતભેદ થશે અને તે એ મુદ્દાપર કે, કોઈ પણ મનુષ્ય સમાજને સરખી રીતે રાજી રાખીને કદી પણ મહાન કાર્યોમાં ફતેહમંદ નીવડે નહિ. પોતાનો અતરાતમા કહે તે મુજબ કાર્ય કરવું જોઈએ. પછી જો તે કાર્ય ચોખ્ખું અને સાફ જ હશે તો સમાજને તે વધાવી લીધા વિના છૂટકેજ નથી-પછી ભલેને તે એ મનુષ્યના મૃત્યુ પછી કે સેંકડો વર્ષ પછી કાં ન હોય, પણ તે સમાજને સ્વીકારવુંજ પડશે કાર્યની સાથે હૃદય, આત્મા અને શરીરથી તન્મય થઈ જવું જોઈએ અને જ્યાંસુધી આપણે બસ એક ને એકજ આદર્શ માટે ધીજી સર્વસ્વનો લોગ આપવા તૈયાર ન થઈએ ત્યાંસુધી આપણે કદી પણ પ્રકાશ જોઈ શકીશું નહિ

માનવજાતિને મદદ કરવાની જેમની ઇચ્છા હોય તેમણે પોતાનાં સર્વ સુખદુઃખ, નામકીર્તિ અને સર્વ તરેહના સ્વાર્થોનો શુદ્ધ પુડો કરી પ્રથમ સમુદ્રમાં દેહી દેવો જોઈએ અને ત્યારપછીજ પ્રભુ પાસે આવવું, એજ પ્રમાણે સઘળા સમર્થ આચાર્યોએ કહ્યું છે અને કયું છે

મિસ થ-ને ત્યાં હું ગયા શનિવારે ગયો હતો. મેં તેને કહી દીધું કે, એની મરણ મુજબ મારાથી એને ત્યાં વર્ગો લેવાનું બની નહિ શકે ધનવાનને હસ્તે કોઈ પણ મહાન કાર્ય થયાનું જગતના ઇતિહાસમાં કદી જોયું

છે ? જે જે મહાન કાર્યો થયાં છે અને થાય છે તે હૃદય અને મગજનાંજ પરિણામ છે અને નહિ કે પૈસાનાં. મતલબ કે, તાણું કામ કરતું નથી, પણ મગજ-શક્તિ અને હૃદયબળજ કરે છે.

મારા આદર્શને માટેજ માફ પાધું જીવન; અને સહાય સર્વશક્તિમાન પરમાત્માની; જીભ કોઈની અપેક્ષા નહિ ! ખસ એજ માત્ર વિજયની ખરી ચાવી છે. મારી ખાત્રી છે કે, આ બાબતમાં તો તમે મારી સાથે મળતાં થશો. ■ ■

પત્રાંક ૭૯

મિત્ર-એ—

૧૮૬૫

આપણી કંઈ અમુક સંસ્થા નથી, કોઈ એક ઉભી કરવાની ઈચ્છા પણ નથી. પોતાને બ્યાજળી લાગે તે શીખવવાને દરેક જણ સ્વતંત્ર છે. જેને જે ચોખ્ખા લાગે તેનો ઉપદેશ કરવાની તેને તફન છૂટ છે.

જે તમારામાં કંઈ પણ સત્ત્વ હશે તો તમે બીજાને આકર્ષવામાં નિમ્મળ જશો નહિ. ....ની પદ્ધતિ કદી આપણા ઉપયોગમાં આવી શકે એમ નથી. તેનું કારણ તફન સાહુ, સ્પષ્ટ અને સરળ છે કે, તેઓ એક વ્યવસ્થિત પંથ છે અને આપણે નથી.

વ્યક્તિત્વ સાચવી રાખવું એજ મારો મુદ્રાલેખ છે. વ્યક્તિઓને કેળવણી આપીને તૈયાર કરવી એટલીજ મારી આકાંક્ષા છે. માફ જ્ઞાન ઘણુંજ થોડું છે; પણ જે થોડું કંઈ છે તે હું બાકી રાખ્યા વગર શીખવું છું. જે વાતનું મને જ્ઞાન નથી તે વાત હું તરતજ કપૂલ કરી દઉં છું, અને જ્યારે જ્યારે લોકોને યિયોસોફિસ્ટ, ખ્રિસ્તીઓ અને મુસલમાનો અથવા જગતમાં બીજા કોઈ પણ મંડળ કે વ્યક્તિ તરફથી મદદ થતી જોઈ છે ત્યારે ત્યારે મને અત્યંત આનંદ થાય છે. હું તો માત્ર સંન્યાસી છું અને તે દૃષ્ટિથી હું જગતમાં મારી જાતને શેઠતરીકે નહિ પણ એક સેવકતરીકેજ લેખું છું.

.....જો લોકો મને આહતા હોય તો તે પણ ઠીક છે અને જો મને ધિક્કારતા હોય તો તે પણ ઠીક છે.

દરેક માણસે પોતેજ પોતાનું કલ્યાણ મેળવવાનું છે દરેકે પોતેજ પોતાનું કાર્ય કરવાનું છે હું કોઈની મદદ માગતો નથી, અને મદદ આવે છે તો હું તેનો અસ્વીકાર પણ કરતો નથી દુનિયામાં કોઈની પાસેથી મદદ માગવાનો મને કશોજ હક નથી જેમણે જેમણે મને અત્યાર સુધીના મદદ કરી છે અથવા ભવિષ્યમાં કરશે તે તો માત્ર મારા તરફ ની તેમની દયાને ખાતરજ, નહિ કે મારો હક હોતો માટે, અને એ રીતે હું તેમનો સહાને માટે ઋણી છું

જ્યારે હું સંન્યાસી થયો ત્યારે એ પાછું મેં બહુજ વિચાર કરીને જાણ્યું હતું જૂખમરણથી આ દેહનું અવસાન થશે એ વાતનું મને જાન હતું પણ તેથી શું ? હું તો માત્ર એક જિજ્ઞાસી છું ગરીબો મારા મિત્ર છે, હું ગરીબોને આહુ છું હું ગરીબોમણે સહાય કરું છું કોઈકેઈ વાર મારે જૂખમરો વેઠવો પડ્યો છે તેથી મને આનંદ છે હું કોઈની મદદ માગતો નથી માગવ ની શી જરૂર છે ? સત્ય પેતાની મેળેજ પોતાનો પ્રચાર કરશે મારી મદદવગર કેઈ સત્યનો નશ થઈ જવાનો નથી ! “સુખ-દુઃખને અને જય-પરાજયને સમાન માનીને તું સુખ કર્યો જા” (ગીતાણ) અનંત પ્રેમ, ગમે તેવી પરિસ્થિતિમાં સ્થિરતા, નિઃશલતા, સમતા અને અદેખાઈ કે છર્ચા નહિ હોવી, એ તેનાથીજ કેમ થશે, બીજા કોઈ રીતે નહિ x x x

તમારો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૮૦

અમેરિકા, ૧૧ એપ્રિલ, ૧૮૯૫

x

x

x તમે લખ્યું છે કે, તમને

હવે આરામ થયો, કિંતુ હવે પછી તમારે બહુ સાવધાન રહેવાનું છે અસ્વાસ્થ્યકર આહાર કિંવા બદ્ધીમત્ત સ્થાન માં વાસ કરવો જરૂરી રોગના લોચ થવાનો સંભવ છે તથા મેલેરિયાના હાથમાંથી બચવું દુષ્કર છે પ્રથમ તો એક નાનો સરખો ભાગ અને મકાન સાહે ક્ષેત્રની જરૂર છે ૩૦-૪૦ રૂપિયામાં એવું સ્થાન મળી શકશે બીજું એ કે, રાધવામાં અને ખીવામાં વપરાતું જળ ફિલ્ટર

કરીને (ગાળીને) વાપરવું. * * પાણીને ઉકાળવાથી તે શુદ્ધ થાય છે. સ્વાસ્થ્યપર બધાએ પ્રથમ નજર રાખવી જોઈએ. એક રસોઈચો, એક ચાકર, સ્વચ્છ શયનગૃહ અને નિયમિત લોજન—એ સ્વાસ્થ્ય માટે અતિ આવશ્યક છે. એ પ્રમાણે થાય તેવી વ્યવસ્થા કરો, એથી ઉલટું ન થવું જોઈએ. * * નિ—એ ઘર, આંગણું, બિછાનું વગેરે બરાબર સાફ રાખવાનો તથા પાણી ફિલ્ટર કરવાનો ભાર ઉપાડી લેવો. * સમસ્ત કાર્યની સફળતા તમારા પરસ્પરના સંપ અને પ્રીતિભાવ પર છે. દ્રેષ, ઈર્ષ્યા, અભિમાન જ્યાં લગી હશે ત્યાં લગી કોઈ રીતે કલ્યાણની આશા નથી. * * ખીન્ન આગળ પરસ્પર વિરુદ્ધ કાન કરડવા એ મહાપાપ છે, એમ માનજો. એને ત્યજ દો. x x મહોત્સવ ખૂબ ધામધૂમથી ઉજવાઈ ગયો એ બહુ સારી વાત થઈ ગઈ. આવતી વખતે એક લાખ લોક આવે એવો પ્રયાસ થવો જોઈએ. x x અનંત ધૈર્ય, અનંત ઉદ્યોગ જેની સહાયમાં હોય તેજ કૃતકાર્ય થાય છે. * *

રામકૃષ્ણ પરમહંસને માને કિંવા ન માને તે સર્વપ્રતિ સહાનુભૂતિ દાખવો. વૃથા તર્ક કરવા કોઈ આવે તો પોતે ભદ્રતાસહિત પરાવર્ત થઈ જવું. x x સકળ મતના લોકો પ્રતિ સહાનુભૂતિ પ્રકટ કરો. એ સઘળા મહાન શુભો જ્યારે તમારી અંદર આવશે, ત્યારે તમે મહાતેજથી કામ કરી શકશો. માત્ર “જયગુરુ, જયગુરુ” કર્યા કરવાથી કંઈજ કામ નહિ આવે. આ વખતનો ઉત્સવ તો ઉત્તમ રીતે પાર પડ્યો જણાય છે અને એને માટે તમે ખાસ પ્રશંસાને પાત્ર છો; હજી પણ તમારે આગળ ધમ્યા જવું જોઈએ, સમજ્યાને ? “હું શું સમજી શકું” “મારાથી શું બને” એમ બોલ્યા ને માન્યા કરવાથી તો ત્રણ ભવે પણ કંઈ જાણી શકાશે નહિ. ઠાકુરદાદાની વાતો—ને ગળગળા બનાવે છે એ વાત ખરી, પણ એવું કંઈ ઉચ્ચ પ્રતિભુ કરવું જોઈએ કે જે સુશિક્ષિત વર્ગની બુદ્ધિપર પ્રભાવ પાડે. ખાલી ડુગડુગી બજાવીને શોર કરવાનું પ્રયોજન શું છે ? આ મહોત્સવ એઓશ્રીના સ્મારકરૂપ નિવડશે, એટલુંજ નહિ પણ તેમના સિદ્ધાંતોના પ્રચારનું એક મુખ્ય કેન્દ્ર બનશે. x x બધું ધીરે ધીરે થશે; તથાપિ

સમયે સમયે ચિકારી કૂતરાને ચિતાર સામે ઘસવાની છૂટ ન મળે અને જેમ દોડધામ કરે તેવું મારું તો છે આગળ ધપો, આગળ ધપો, એ તો મારો પુરાણો પોકાર છે બસ, હાલ તો હવે આટલું જ મારી પ્રકૃતિ સારી છે x x

પત્રાંક ૮૧

ન્યુયૉર્ક, ૧૧ મી એપ્રિલ ૧૮૯૫

મિસ હ- મને ઘણી મદદ કરે છે હું તેનો બહુ આભારી છું તે ઘણી માયાળુ છે અને હું આશા રાખું છું કે, તે જ હૃદયથી અને સત્યનિષ્ઠ પણ છે તેમને “ખરી જાતના લોકો” સથે પરિચિત કરાવવા માગે છે x x x “ખરી જાતના લોકો” તો માન તેઓ જ છે, કે જેમને પ્રભુ પોતે ગ્રાહ્ય છે મારી છાદ્યોના અનુભવથી મને સમજાયું છે કે, તેઓજ માત્ર મને મદદ કરી શકે અને કરશે બાકી બીજાઓને તો પ્રભુ મદદ કરે અને મને તેમનાથી બચાવે !

મારા એકેએક મિત્રનું એવું ધારણું હતું કે, મારા આ ગરીબ લેખાઓમા રહેવાથી અને ઉપદેશ કરવાથી કંઈજ લેહાણું નીકળશે નહિ-બધીજ મહેનત પાણીમા જશે અને બાનુઓ તે કાંઈજ ત્યા નહિ આવે મિસ હ-નો ખાસ કરીને એવો ખાસ હતો કે “તે પોતે” અથવા તો “તેણીના ખરા લોકો” આવી જાતની વાતોથી બહુ પર હતા, એટલે કે જે માણસ પોતે ગરીબ વસવાટમા રહેતો હોય તેની પાસે જવામા કે તેનો ઉપદેશ સાંભળવામા તેમને નાનમ લાગે તેમ હતું આમ છતાં પરિણામે તો એ “ખરા લોકો” અને તેણી પોતે પણ દર વખત ત્યા આવતા હતા ગ્રહા પ્રણામ તારામા અને તારી કૃપામા શ્રદ્ધા રાખવી, એ મનુષ્યને માટે કેટલું કપરું છે ! શિવ શિવ ! “ખરી જાત” કયા છે અને ખોટીયે કયા છે ? સર્વ કંઈ પ્રભુજ છે ! વાઘમા ને મેઢામા, સાધુમા અને પાતડીમા બધાયમા એજ છે ! શરીર અને અત્ત કરણથી મે એનોજ આશરો લીધો છે મારી આખી છાદ્યો મને પોતાના હાથમા હુ-ગવીને હવે શું તેમને ત્યજી દેશે ? ના, ના પ્રભુ જો દયાળુ ન હોય તો સમુદ્રમા એકે રીપુ ન રહે, ગાદ જગવમા એક ડાબળી સરખી ન રહે, અને

ધનપતિ કુબેરના ઘરમાં પણ ખાવાને દુકડો સરખો ન રહે. અને જો એની મરજી થાય તો વેરાનમાં વહેળાઓ વહે અને ભીખારીને ત્યાં ઋદ્ધિસિદ્ધિ પાણી ભરે. x x x

છટ્ ! આ “ખરી જાતના લોકો” અને “ખોટી જાતના લોકો” એ વળી શું ? ભગવાન શિવ ! તુંજ મારો “ખરો” છે અને તુંજ મારો “ખોટો” છે. ભગવાન ! છેક બચપણથી મેં તારો આશ્રય લીધો છે. ઉષ્ણકટિબંધના પ્રદેશોમાં કે ધ્રુવપ્રદેશોમાં, હંથા ગિરિજાનેનાં શિખરોપર કે મહાસાગરોનાં ઉંડાણમાં તું મારી સાથે રહેજે. તું મારું રહેકાણુ છે, તું મારો જીવનનાયક છે, તું મારો આશ્રય છે, તું મારો મિત્ર છે, તું મારો ગુરુ છે, તું મારો પરમેશ્વર છે, તું મારો સત્ય આત્મા છે. તું મારો કદીજ ત્યાગ નહિ કરે, એવી મારી સંપૂર્ણ ખાત્રી છે. એકલે હાથે અનેકની સામે બાથ લીડતાં કેાઈ કેાઈ વાર હે પ્રભો ! હું હરખડી જાઉં છું અને મન નખશું પડતાં માનવીની મદદ લેવાનો વિચાર આવે છે. પણ હે પ્રભો ! આવી જાતની નબળાઈઓમાંથી તું મને સદા બચાવ અને તારા સિવાય બીજા કેાઈની પણ સહાય લેવાની મને બુદ્ધિ ન થાય એવું કર. એક માણસ જો બીજા કેાઈ સારા માણસમાં વિશ્વાસ મૂકે છે તો તેનો કદી વિશ્વાસઘાત થતો નથી કે કદી ત્યાગ પણ થતો નથી; તો પછી એ પુરુષોત્તમ ! હે તાત ! શું તું મારો ત્યાગ કરીશ ? આખી જીંદગીભર હું તારો અને તારો એકલાનોજ હાસ છું એવું જાણવા ખૂબવા છતાં શું તું મને તરછોડીશ ? શું તું મને બીજાઓના હાથમાં રમકડાંરૂપ જાનવા દઈશ, કે અનર્થાગારમાં તણાવા દઈશ ? અરે ! એમ બનેજ કેમ ?

માતા ! મારી ખાત્રી છે કે, તે મારો કદી પણ ત્યાગ નહિ કરે.

પત્રાંક ૮૨

ન્યુયૉર્ક, મે ૧૮૯૫

પ્રિય—

તમને પત્ર લખ્યા પછી મારા શિષ્યોએ મદદ કરી છે, અને વર્ગો સુદર રીતે ચાલુ થયે એમા કશીજ શકા નથી મને તેથી ઘણોજ આનંદ થયો, કારણ કે જે પ્રમાણે આવાનું અને શ્વાસ લેવાનું મારી જીવગીને માટે આવશ્યક બની રહેલ છે, તેજ પ્રમાણે તેને ટકાવી રાખવાને માટે જ્ઞાન પ્રચારનું કાર્ય પણ આવશ્યક થઈ પડયું છે તમારો વિવેકાનંદ

x x x x

ધર્મી ગોત્રી આ દુનિયા કેટલી સહેલાઈથી છેતરી શકાય છે, અને જ્યારથી સંસ્કૃતિનો ઉદય થયો ત્યારથી માણસોની શ્રદ્ધાપર જુઠાણું અને અસત્યતાનો કેવો મોટો ઢગલો બાંધ્યો છે !

પત્રાંક ૮૩

૬ ફ્રી મે ૮૫

વહાલા અ—

તમારો છે લો પત્ર તથા રામાનુજાચાર્યનાં લાખ્યનું પ્રથમ પુસ્તક મને આજ સવારે મળ્યા. જે હિંદુઓ બધા ઉધમા ઘોરતા હોય તો મારે તેઓના હિંદુ ધર્મનો અચાવ કરવા માટે, મારી શક્તિનો વ્યય નિર્થક સામાટે કરવો જોઈએ ? તમે કદોડો હિંદવાસીઓ, અને ખાસ કરીને જેઓ પોતાની વિદ્વત્તા માટે એટલા બધા મગફર છે તેઓ, ત્યાં બેઠા બેઠા શું કરો છો ? તમેજ શા માટે યુદ્ધ કરવાનું સ્વીકારતા નથી, અને મને ઉપદેશ તથા શિક્ષણ આપવા માટે અળગો રાખતા નથી ? વિદેશીઓની મધ્યમા હું અહીં દિવસ અને રાત ફાફા મારતો પડયો છું હિંદુસ્તાન મને શું મદદ મોકલે છે ? હિંદી પ્રજાના જેવી બીજી કોઈ પ્રજા આજ સ્વદેશપ્રેમવાળી તમે કદી બાળી છે ? જો તમે એક ડઝન સુશિક્ષિત દહાગ્રહી પુરુષોને યુરોપ અને અમેરિકામા ઉપદેશ આપવા અર્થે મોકલો અને તેનો નિશાવ થોડા વર્ષ સુધી માથે ઉપાડી લ્યો, તો

હિંદને નૈતિક અને રાજકીય મદદ અતિશય કરી શકશે. જે વ્યક્તિ હિંદ પ્રત્યે નૈતિક સહાનુભૂતિ રાખે છે, તે દરેક રાજકીય મિત્ર બનશે. પશ્ચિમવાસીઓમાંના ઘણા તમારાવિષે એવું ધારે છે કે, તમે અર્ધનમ્ર દશામાં જંગલીઓની બનેલી પ્રજા છો અને તેથી તમોને સંસ્કરણમાં લાવવા માટે તમારાપર બળજોરી થવી જોઈએ છે. આ ધારવું તફન ખોટું છે, એવું તમે તમારી વાલુથી કેમ બતાવી આપતા નથી? .....ઘણે દર પડેલા દેશમાં રહી એક માણસ શું કરી શકે? વળી જે મેં કયું છે તેને માટે પણ તમે લાયક નથી. x x x

જે હિંદુઓ અત્યારસુધી પશ્ચિમના દેશમાં આવી ચૂક્યા છે તેઓએ વખાણ અથવા પૈસા મેળવવા અર્થે પોતાના ધર્મ અને દેશજનોપર વારંવાર ટીકા કરી છે. તમે જાણો છો કે, હું અહીં નામ કે કીર્તિ શોધવા આવ્યો નથી. નામ-કીર્તિ મારાપર બળાત્કારે આવીને પડેલ છે. હું હિંદમાં પાછો શામાટે આવું? મને ત્યાં કોણ સહાય આપશે? પોતાનો ધર્મ ઉપદેશવા માટે મદ્રાસમાં એવા કયા પુરુષો છે, કે જે સંસારને તણુ દે? જેણે પોતાના દેશનો બચાવ કરવાની હિંમત કરી છે તે હું કદાચ એકજ વ્યક્તિ છું, અને અહીંના લોકોને મેં એવા વિચારો આપ્યા છે, કે જેની તેઓ એક હિંદુ પાસેથી કદી પણ આશા રાખી શકે નહિ. આ દેશમાં હજારો એવા છે, કે જે મારા મિત્રતરીકે રહે છે; અને સેંકડો એવા છે કે જે મરણપર્યંત મારી પાછળ આવે તેમ છે. દર વર્ષે તેઓ વધતા જશે અને જો હું વધારે આયુષ્યવાળો રહી તેઓની સાથે કાર્ય કરીશ તો મારા જીવનના તથા ધર્મના આદર્શો પાર પડશે. તમે સમજ્યા કે?

સર્વ પ્રજા માટેનું મંદિર કે જે અમેરિકામાં બંધાવવાનું હતું તે સંબંધી હમણાં હું કંઈ સાંભળતો નથી; છતાં અમેરિકાના કેંદ્રસ્થાનરૂપ ન્યુયૉર્કમાં મેં દઢ કાળુ મેળવેલ છે, અને તેથી મારું કાર્ય આગળ વધશે. હું મારા કેટલાક શિષ્યોને ઉન્નતામાં એક શાંત પ્રદેશમાં લઈ જઈ તેઓને યોગ, ભક્તિ અને જ્ઞાનનું શિક્ષણ પૂરું કરાવું છું અને પછી તેઓ કાર્ય આગળ લઈ જવા સંપૂર્ણ મદદ કરશે. હવે મારા પુત્રો! કાર્ય કરવામાં પ્રવૃત્ત થાઓ.

એક માસની અંદર તે પેપર કાઢવા માટે થોડા પૈસા મોકલવાની સ્થિતિમાં હું આવીશ. હિંદુ ગૃહસ્થ ભિખારીઓ પાસે જીખ માગવા જતા નહિ. હું તે કાર્ય મારા પોતાના મગજથી અને દૃઢ જમણા હાથથી મારી મેળેજ કરીશ. અહીં તેમજ હિંદમાં મને કોઈ માણસની મદદની જરૂર નથી...રામકૃષ્ણ અવતાર ઉપર ગહુ ઝાઝો ભાર મૂક્યો નહિ.

હવે મેં જે શોધ કરી છે તે કહું છું. સર્વ ધર્મ, વેદાંતમાં-એટલે વેદાંત ફિલસૂફીની ત્રણ ક્રમિક દશાઓ નામે દ્વૈત, વિશિષ્ટાદ્વૈત અને અદ્વૈતમાં સમાયેલ છે. એક બીજા પછી એમ ઉત્તરોત્તર છે. મનુષ્ય જેમ જેમ ધાર્મિક પ્રગતિ કરતો જાય છે, તેમ તેમ તેને આ ત્રણે દશાઓ ઉત્તરોત્તર આવે છે. ધર્મનું આ રહસ્યતત્ત્વ છે. વેદાંતને હિંદની ભિન્ન ભિન્ન મનુષ્યજાતો સંબંધી રૂઠિઓ અને સંપ્રદાયોની સાથે લાગુ પાડતાં જે બને છે તે હિંદુધર્મ છે. પ્રથમની અવસ્થા કે જે દ્વૈત છે, તેને યુરોપના ભિન્ન ભિન્ન સમાજોના વિચારો સાથે લાગુ પાડીએ તો ખ્રિસ્તીધર્મ બને છે. સેમેટિક પ્રજાઓને લાગુ પાડતાં બુદ્ધધર્મ પ્રાપ્ત થાય છે. અદ્વૈતને તેના યોગના સ્પષ્ટ સ્વરૂપ સાથે લાગુ પાડતાં જૌહ ધર્મ આદિ નીપજે છે. હવે ધર્મનો અર્થ વેદાંતથી સૂચવાય છે; તે વેદાંતને લાગુ પાડવું તે વિધવિધ પ્રજાઓની જરૂરી-આતો, આસપાસની સ્થિતિઓ અને બીજા સંજોગો ભિન્ન ભિન્ન હોવાથી ભિન્ન ભિન્ન થઈ શકે છે. તમે જોઈ શકશો કે, ફિલસૂફી એકજ હોવા છતાં શાકતો, શેવો આદિ તેઓના ખાસ વિશિષ્ટ સંપ્રદાયો અને મતોને જુદી જુદી રીતે તે ફિલસૂફી લાગુ પાડે છે. હવે તમારા માસિકમાં આ ત્રણ દર્શનો સંબંધે લેખો ઉપર લેખો લખ્યાં કરો અને તેમાં એમ બતાવો કે, એક દર્શન પછી બીજું દર્શન આવે છે અને તેથી ત્રણેમાં એકતા છે, અને તેની સાથે વિધિવાદને તદ્દન અડકતા નહિ. અર્થાત્ ફિલસૂફીના આધ્યાત્મિક ભાગને ઉપદેશ કરો, અને તે ઉપદેશને લોકો પોતાના મતો સાથે અનુકૂળ કરી લેશે. આ વિષયપર હું એક પુસ્તક લખવા માગું છું, તેથી મેં ત્રણ ભાષ્યોની જરૂર પડતાં મંગાવ્યાં, પણ હજી સુધી સમાનુજનું પહેલું પાલ્કુમજ મળ્યું છે.

x x હું પ્રસિદ્ધ લેખક નથી, એ તમે જાણો છો. ઘેર ઘેર બીજા માગવા જવાની મને ટેવ નથી. હું શાંત બેસું છું અને કાર્ય સ્વતઃ થતું જાય એમ થવા દઉં છું.... જો હું પણ એક સાંસારિક-દંભી હોત તો અહીં જબરી વ્યવસ્થા કરીને મહાભારત ફેરવે હું પણ ગ્રેજવી ચડ્યો હોત. અફસોસ ! કેમકે અહીં પણ ધર્મ એવું કંઈ જો મનાતું હોય તો તે બધું પૈસો અને કીર્તિ છે. અહીંના પાદરીઓ, પૈસાદારો અને વિષયમાં મચેલા પુરુષો પૈસો અને કીર્તિ માટેજ મચી પડેલા છે. હું અહીં એવા મનુષ્યોની નવી સંસ્થા ઉત્પન્ન કરવાનો છું, કે જે પ્રભુમાં અચલ હૃદયપૂર્વક શ્રદ્ધા રાખનાર હોય, અને હુનિયા માટે લેશમાત્ર પણ હરકાર કરનાર ન હોય. આ બધું થશે, પણ ઘણુંજ ધીમે ધીમે. તે હરમિયાન તમે તમારું કાર્ય ચલાવ્યાજ કરો અને તમારી હોડી સીધી સીધી આગળ હંકારો જાઓ. જે સામયિક પત્ર છે તે મિશ્યા દેખાવ કરનાર ન હોવું જોઈએ, પણ ગંભીર અને મહત્ત્વ, શાંતિપ્રદશક અને ઉચ્ચવિચારવાહી હોવું જોઈએ.... એક સુંદર અને મહત્ત્વ લેખકોનો સમાજ હાથ કરો.... સંપૂર્ણ નિઃસ્વાર્થી, અચલ કાર્ય કરનાર બનો. પછી કાર્ય ચલાવ્યે જાઓ, તો આપણે મહાન કાર્યો જાળવીશું. તે માટે બીજી ન રાખો. વિશેષ એક વાત એ કહેવાની કે, સર્વના દાસ બનો અને કોઈને કાળુમાં રાખવાની તલમાત્ર પણ કોશિષ ન કરો. તેમ કર્યો તો અદેખાઈ ઉત્પન્ન થશે અને સર્વ જાંગી પડશે....હૃદય કરો. અત્યારસુધીમાં તમે આશ્ચર્ય-કારક રીતે સાફ કર્યું છે. મારા પુત્ર ! તું આત્માવલંબી, વફાદાર અને સહનશીલ બન. આપણે બધું સાધી શકીશું. મારા બીજા મિત્રો સાથે શત્રુલાવ રાખીશ નહિ-વાદવિવાદ કરીશ નહિ. સર્વની સાથે સંપર્થી રહેજે. સર્વને મારા શાશ્વત પ્રેમ સાથે—

આપનો સદાનો આશીર્વાદસહ

વિવેકાનંદ

તા. ૬. જો તમે નેતાતરીકે આગળ વધ્યો તો તમને સહાય આપવા કોઈ આવશે નહિ. પ્રથમ તો અહંભાવનું નિકંદન કરો, ત્યારપછીજ વિજયની ધારણા સંપૂર્ણ પાર પડશે.

પત્રાંક ૮૪

ન્યુયૉર્ક, ૧૪ મી મે ૯૫

પ્રિય અ--

હવે મેં ન્યુયૉર્ક પર આધિપત્ય મેળવ્યું છે, અને મને આશા રહે છે કે, કાર્ય કરનારનો સ્થાયી સમાજ હું મેળવી શકીશ. તે સમાજ જ્યારે આ દેશથી વિદાય થઈશ ત્યારે, આપણે હાથ ધરેલું કાર્ય બંધવશે. મારા પુત્ર ! હું સમજે છે કે, વર્તમાનપત્રમાં જે બધી આતશવાળી બીનાઓ આવે છે તે સર્વ મિથ્યા છે. મારી ધારણા એજ છે કે, હું અહીંથી જ્યારે વિદાયગીરી લઉં, ત્યારે મારી પાછળ હું સ્થાયી અસર મૂકી જવા સમર્થ થાઉં, એમ થવું જ લેઈએ; અને પ્રભુના આશીર્વાદથી એમ ઘણું જલદી થશે.....આખા જગતના સમસ્ત ધન કરતાં લાયક મનુષ્યો વધારે કિમતી છે.

મારા વિષે ફિકરજિંતા કરવાની તમારે જરૂર નથી. પ્રભુ માફ હમેશાં રક્ષણ કરે છે. હું આ દેશમાં આવ્યો તો હવે મેં જે શ્રમ અહીં લીધેલો છે તે વ્યર્થ જવો ન જ લેઈએ.

પ્રભુ માયાળુ છે, અને જો કે મને કોઈ પણ રીતે ઈર્ષા કરવાને બને તેટલો પ્રયત્ન કરનારા ઘણા છે, છતાં મારી સાથેની મિત્રતા સાચવી મને અંતઃસુધી વળગી રહેનારા ખણુ ઘણા છે. મારા કાર્યમાં વિજય પ્રાપ્તિની કુંઝીરૂપ અનંત ધૈર્ય, અનંત પવિત્રતા અને અત્યંત ક્ષમતા છે.

આશિષ સાથે આપનો સહાનો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૮૫

યુ. સ્ટે. અ. ૨૦ મી મે ૧૮૯૫

મારા વહાલા સ--

× × હવે હું તમને એક વિલક્ષણ બીના કહું છું. જ્યારે જ્યારે તમારામાંથી કોઈ અજાણેશ્ય ગાય, ત્યારે તેણે પોતે પોતાને યા તમારામાંથી કોઈએ તેને (પોતાની દૃષ્ટિ) આગળ ખડો કરવો અને માનસિક એવું કથન કરવું અને દૃઢ રીતે એવી કલ્પના કરવી કે તે બરાબર આરોગ્ય છે. આથી તે ઝપાટામાં સાંજે થશે. તે માંદાને ન ઓળખતા

હો. અગર તે તમારાથી હજારો માઈલ દૂર હોય તે છતાં પણ તમે તે કરી શકો છો તે યાદ રાખો, અને હવે વધુ વાર માંદા ન બનો x x

શા માટે સ- પૌતાની દીકરીના લગ્નને લઈને એટલો બધો દુઃખી છે, તે હું સમજી શકતો નથી. ગમે તેમ હોય તે છતાં, તે પોતે જે સંસારમાથી મુક્ત થવા ઇચ્છે છે, તેજ દુર્ગંધી સંસારમાથી પૌતાની દીકરીઓને પસાર કરાવવા માગે છે. તેને માટે સંપૂર્ણ ધિક્કાર, એજ ફક્ત મારી પાસે અભિપ્રાય છે. પુત્ર કે કન્યાના સંબંધમાં લગ્નનું નામજ ધિક્કાર હું. મૂર્ખાઓ! શું તમે એમ ધારો છો કે, લગ્ન માટે અતુભોદન આપી હું કોઈને બધનમાં નાખવામાં સહાયમૂલ થાઉં? જો મારા બાઈ મ- પરણશે તો હું તેનાથી મારો સબધ છૂટો પાડીશ તે સબધે મેં ચાલ્લસ પાચે નિર્ણય બાંધ્યો છે.

સત્રેમ આપનો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૮૬

ન્યુયૉર્ક, ૨૨ મી જુન ૯૫

વહાલા કે—

અત્યારે એક સીટી લખવા કરતાં આખો મન તમને હું હવે પછી લખીશ તમે આજળ વધતા જાઓ છો. એ જાણી મને આનંદ હિપજે છે હું હિંદ તરફ પાછો વળવાનો નથી, એ માનવામાં તમારી જૂવ થાય છે હું નિષ્ક્રિયતાઓને કદી વશ થવાનો નથી. અહીં મેં બીજા રોપ્યું છે, અને તે ગ્રાહતરીકે ઉગવા લાગ્યું છે, અને તે ઉગવું જોઈએ. ભય માત્ર એટલોજ રહે છે કે, જો હું તેને ચોચ વખત પહેલાં ધણો જલદીથી છોડી દઉં તો તેના વિકાસને બાધ આવશે x x

મારા પુત્ર! કામ કર્યા કર રોમ શહેર એક દિવસમાં બધાયું નહોતું. (ઉતાવળે આંખા ન પાકે) હું પ્રભુના આદેશથી પ્રેરાયેલો છું અને તેથી આખરે સર્વ એની મેળે બરાબર પરિણામ પામશે.

તમારા પ્રત્યે સદાને માટે પ્રેમ સહવત્માન

તમારો હૃદયનિષ્ઠ વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૮૭

૧ હી જુલક ૬૫

x x x x x

તમોને (જ-ને) માટે કહેવું નેહજે કે, તમારો બચાવ તમારે બંદેજ કન્વાનો છે. સાચા બાળકની પેઠે શા માટે વર્તો છો ? તમારા ધર્મ પર કોઈ આક્ષેપ કરે તો શા માટે તને તેની સામે બચાવ કરી શક્તા નથી ? માગ વિશે પૂછો તો તમારે કોઈ પણ બાતની જીતિ નાખવાની નથી. જહી માગ શત્રુઓ છે તેના ક તા મિત્રો વધારે છે, અને આ દેશમાં ત્રીજો ભાગ ખ્રિસ્તીઓનો છે, અને શિક્ષિત વર્ગ-માંથી તો ઘણીજ જુજ ત્રાખ્યા ખ્રિસ્તી મિશનરીઓ માટે પન્વા ગયે છે બીજી વળી એ છે કે, જે વસ્તુ સામે મિશનરીઓ અક્ષાવ બતાવે છે, તેજ વસ્તુ ઇન્-ઓય હોવી જોઈએ, એમ શિક્ષિત વર્ગ માને છે તે મિશનરીઓની આગળની સત્તા હવે જહીથી ગદ્ય છે અને દિવસે દિવસે નાબુદ થતી લાયક તેઓના અણેપોથી તમને હુ બ થતું હોય તો શામાટે જહી બાળકની પેઠે તમે વર્તો છો ? અને તે વાત મને સજાગો છે. અને પૂછો છો ?.... એવું બાધલા પણ એ કોઈ સરુણુ નથી.

જહી મને અનુસન્નાના ઘણા પ્રતિષ્ઠિત પુરુષો સ્થાગના થઈ રૂમ્યા છે બીજે વર્ષે હું એવી બ્યવન્થા કન્નાર છું, કે તેને કાર્યગત એવીજ મૂઝી આપીશ અને પછી આપણું કાર્ય થાણુ થયા જશે, અને બ્યારે હું હિંદમાં આવવા જહીથી ઉપગ્રીશ, ત્યારે જહી આ એવા મિત્રો -હશે, કે જે મને અવલબન આપતા જહી હિંદમાં પણ મદદ કર્યા કરશે. તો તમારે કંઈ પણ બીજાનું નથી બ્યાનુધી તમે મિશનરીઓના પ્રયત્નો જેઈ રહ્યા ક-શે, અને તે માટે કંઈ પણ કન્વા શક્તિમાન થયા વગર કૂદકા માર્યા ક-શે. ત્યાનુધી હું તમાનાપ્રત્યે હાસ્યજ કરતો જહીય તમે નાની પુતળીઓ જેવા છો-અર્થાત્ તમે કોણ માગ છો ! ..

માગ મુજા હું બહુ છું કે, મારે આવીને તમારા ટોળામાંથી ખરા મનુષ્યોને ઉપબવવા પડશે હું સારી રીતે

જાણું છું કે, હિંદમાં ફક્ત સ્ત્રીઓ અને બાલકો જ વસે છે. આથી તમે સુરક્ષે થતા નહિ. ત્યાં કાર્ય કરવા માટે મને સાધનોનો ખર્ચ પડશે. હું નિર્વીર્ય પુરુષોના હસ્તમાં મને મૂકવા માગતો નથી. તમારે તે બાબતની ફિકર રાખવાની નથી. જે શ્રાવુ તમારાથી બને તે કર્યા કરો. મારે તો પહેલેથી તે છેડાસુધી પંડેજ કાર્ય કરવાનું રહ્યું છે.....“ આ આત્મા નિર્વીર્યને પ્રાપ્ત થવાનો નથી.” મારા માટેની ભીતિ તમારે રાખવાની નથી. પરમાત્મા મારી સાથેજ રહેલ છે. તમારે તો ફક્ત તમારો બચાવ કરવાનો છે, અને તેમ તમે કરી શકો છો એટલુંજ મને બતાવી આપશો તો મને સંતોષ થશે. અમુક મારા વિષે આમ કહે છે, એવું લખીને હવે વધારે વાર માફ માથું ખાશે નહિ. મારા વિષે મૂખ અમુક ચૂકાદો આપે છે તે સાંભળવાને હું રાહ જોતો નથી. તમે નાનાં બચ્ચાંઓ ! યાદ રાખો કે, મહાન પરિણામે મહાન ધૈર્ય, મહાન સહનશીલતા અને મહાન પ્રયત્નોથીજ પ્રાપ્ત થાય છે...કે-નું મન વખતોવખત બદલાતું જાય છે એવી બીક મને રહે છે.

મહાન કાર્યો માત્ર શૂરવીરોજ કરી શકે છે, નહિ કે બાલકો. તમે અબ્રહ્માણુ બચ્ચાંઓ ! છેવટનું એકી વખતે આટલું તો જાણી લ્યો કે, હું પરમાત્માના હસ્તકમળમાં છું. જ્યાંસુધી હું પવિત્ર છું, અને તે પરમાત્માનો હાસ છું, ત્યાંસુધી મારા માથાના એક વાળને પણ કોઈ અડકી શકનાર નથી—વાંકો કરી શકનાર નથી....દેશ-પ્રજા માટે કંઈ કરો, પછી તેઓ તમને મદદ આપશે અને ત્યારે આખી પ્રજા તમારી સાથેજ તમારી સહાયમાં રહેશે. બહાદુર બનો, વીર બનો, મનુષ્યનું મરણ માત્ર એક વખતજ થાય છે. મારા શિષ્યો બાલકો નજ હોવા જોઈએ.

પ્રેમપૂર્વક આપનો સહનો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૮૮

(ખેત્રાના મદાનનને લખેલ પત્ર)

૬ મી જુલાઈ ૮૫

x x દિલના માન પાઠા આવવાના ત્ર મધમા ખરી
 વાત આ છે આપ નાનદાન નાની રીતે બોલો છો. હે, હું
 જે કામ હું હું તેમા હું સુવી પહોચાડવા જેવી થી-જ
 વાગે છું આ દેશમા ને ખીજ વા સુ છે, તેમાથી ગયો
 ત્યાનો યથો છે, અને વૃક્ષ થોડા નુમયમા જલદી થવાની
 આશા નામુ હું મારી પાત્રે યોગ નહીંજો છે હું હેટ
 હું સન્યાસીઓ જાગીશ, અને પત્રી તેઓને લખું કાગળી
 હું દિલ પાઠા નીચે ક્રિષ્ણી પાદનીઓ જેમ જેમ મારી
 નામા થશે, તેમ તેમ વધાર ને વધાર નવાથી છાપ આ
 દેશપર હું નૃતો જઈશ હવેનમા નાન થોડા ઘણા
 નિત્રે ત્યાના થઈ નવા હું જોઈ-ની આખરમા હું ત્યા
 જઈશ. આ ક્રિય માનો થોગ લાન હવેનમા ગાગવો પછો
 અને થોડો લાન નુચો આ ગાગીશ પછી હું દિલમા
 અવધા માટે મો ગો થઈશ પ્રભુની કૃપા રશે તો આ
 શિયાળાના હવે પત્રી લખું જલાવવાને પૂવા મનુષ્યો મળશે
 દેશ કાયને ત્રણ અવધામાંથી પચાન થવું પડે છે-દાન્ય
 પાત્રવા, વિદ્વદવા અને પત્રી નવીનર્યતા જે બ્યમ્પિ પોતાના
 નુમયથી આગળ વધને વિચારે હું છે તેને નુમજવા અગાઉ
 હમેશા ખોળા ખ્યાલો દ પત્ર યાવ ડેશ તેથી વિદ્વદવા અને
 હુતમ પણ મને અલિનહનીય છે, કહા નાતે મહમ અને
 પવિત્ર નેત્રનું છે અને પ્રભુમા પૂર્વ શ્રદ્ધા નાખવાની છે
 તેમ થયે એ બધું નામ પામશે x x x x

પત્રાંક ૮૯

૬ મી જુલાઈ ૮૫

૧૮ ટા ન—

આ પત્ર વનને પાત્રે તે વખતે હું પાગિયા
 દેશમા આ જો ને ઘણું લખું થયું છે અને આ
 પત્રીના વખ ના તેથી હવે વધારે કામ ની આશામા હું
 મિત્રનીઓ ના નુમયમા દિલ નાખશે નહિ તેઓ ગુરુ

એ તો તદ્દન સ્વાભાવિક છે. જ્યાં ખોરાકની તંગી આવવા માંડે. ત્યાં કોણ નથી રડતો ? ગયાં બે વર્ષમાં મિશનરીઓના ફંડમાં જખરો ખાડો પડ્યો છે અને દિવસે દિવસે તે ખાડો મોટો થતો જાય છે. આમ છતાં હું તે મિશનરીઓની સંપૂર્ણ ફતેહ ધન્ય છું. જ્યાંસુધી તમારામાં પ્રભુ અને ગુરુપ્રત્યે પ્રેમભાવ છે, સત્યમાં શ્રદ્ધા છે ત્યાંસુધી મારા પુત્ર ! તમને કોઈ ઇનકાર કરનાર નથી. પરંતુ એમાંનો એક પણ ગુણ ન હોય તો તે બહુ જોખમભરેલું છે. તમારી ટીકાઓ સુસંગત છે કે મારા વિચારો હિંદમાં કાર્ય કરવા કરતાં પશ્ચિમમાં કાર્ય કરવા તરફ વિશેષ છે....હિંદે મારા માટે ક્યું હોય તેના કરતાં મેં હિંદ માટે ઘણું વધારે ક્યું છે. મને સત્યમાં શ્રદ્ધા છે. હું જ્યાં જ્યાં જઈ છું, ત્યાં પ્રભુ સંખ્યાબંધ કાર્ય કરનારા મને મોકલે છે—તેઓ માલખાઉ શિષ્યો જેવા નથી હોતા—તેઓ તો પોતાના ગુરુમાટે પ્રાણ અર્પણ કરવા તૈયાર રહે છે. સત્ય એ મારો પરમેશ્વર છે, વિશ્વ એ મારો દેશ છે. x x હવે આ શરીર ક્યાં જાય છે, ક્યાં જતું નથી એની મને શી હરકત છે ? તમોએ મને સારી રીતે મદદ આપી છે. તેનો બદલો તમને પ્રભુ આપશે. હિંદમાં કે અમેરિકામાં મારાં વખાણ થાય એ તપાસમાં હું કદી પડ્યો નથી, તેમજ એ પરપોટા સમાન સ્તુતિની શોધમાં પડનાર પણ નથી. હું પ્રભુનો બાળક છું અને મારી પાસે ખીજાને શીખવવા વાસ્તે સત્યજ છે, અને જેણે મને સત્ય આપ્યું છે તેજ દુનિયાના શ્રવણમાં શ્રવણ અને સરસમાં સરસ મારી સાથે કાર્ય કરનારાઓ મને મોકલાવશે. તમે હિંદુઓ થોડાં વર્ષમાં જોઈ શકશો કે, પશ્ચિમમાં પ્રભુ શું કરે છે. તમે જૂના સમયના ચંદુદી જેવા (અહીંના લોલી મારવાડીઓ જેવા) છો—ગંજના ફતરા છો. નથી પોતે ખાતા, તેમ નથી કોઈને ખાવા દેતા. તમારો કોઈ ધર્મ રહ્યો નથી, તમારો પરમેશ્વર રસોડું છે, (એટલે ખાઓ, પીઓ, લહેર કરો, એમાંજ તમારો પરમેશ્વર આવી ગયો છે,) તમારું બાઈબલ ધર્મશાસ્ત્ર તે રાંધવાનાં પાત્રો છે. તમારામાં થોડા બહાદુર કુમારો છે. પુત્રો ! હવે અટકો. મારાં બાલકોમાં બાયલાઓનું નામનિશાન હોવું ન જોઈએ....મહાન કાર્યો શું સહેલાઈથી કદી પણ થયાં

છે ? તેને માટે તો અવશ્ય સમય, સહનશીલતા અને
રાત્રિ ઇન્દ્રિયશક્તિ જોઈએ હું તમોને ઘણી વાતો કહી
શક્યો હોત કે જે સાલણી તમારા હૃદયો કંદકો મારી
ઉછળત, પણ હું તે કહીશ નહિ મારે તો લોહા જેવી
ઇન્દ્રિય અને લોહાના હૃદય ધનવન્તારા જોઈએ છે, કે જે કેમ
કાપણ તે તો બિન્દુ સમજતા ન હોય થોભો, પ્રભુ
તમાના પર આશીર્વાદ વન્સાવશે

આશિષમહ તમારો સહાનો
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૯૦

પારિસ, ૮ મી સપ્ટેમ્બર-૧૯૫૫

વહાલો આ-

જ ન મિશનરીઓના મિથ્યા પ્રવાપ માટે તમને બહુ
જાલીનપણે લાગી આવે છે એ જાણી હું આશ્ચર્યચકિત થાઉં
છું કિંદના લોકો હું કિંદુ ખોરાકનું લઉં એમ ઇન્દ્રિય
હોય તો તેઓને એક સેઇયો તથા તેના નિભાવ માટેના
પેસા મોકલવાનું કૃપા કરી કહેજો આ મૂર્ખાઓ મદદનો
એક કંકડો પણ આપ્યા વગર બંધનકાટ કરે છે, તેથી મને
હસવા આવે છે બીજી બાજુએ જો મિશનરીઓ તમોને એમ
કહેતા હોય કે, નન્ય સીના બે મહાન પ્રતો-પ્રદાયક અને
અકિંચનતા-નો મે ભગ કર્યો છે તો તેમને કહેજો કે,
તમા મહાન જૂઠા છે હું-મિશનરીને મહેત્તાની કરી પણ
લખી પૂછાવજો કે, તેઓએ મારાના જે રાસત વર્તનો
જેવા હોય તની એક વિભાવર યાદી લખી તમોને મોકલાવે,
અગર તને માગ વિષે કોણે કોણે ખબર આપી છે તેના
નામે મોકલાવે, તથા તે ખમરો એક ચેક્સ મનુષ્ય
તરફથી મી રી રીને આવી છે કે એક પાનેથી બીજા પાસે
અમ આવતા ચાલતા પસાર થઈને આવી છે ? આમ કરશે
તો આખા પ્રસંગ એની મેળે નિગકણ થઈ જશે, અને
માખો ઘટાડે એની મેળે ઉડી જશે

નાત વિષે પૂછા તો ચાહ રાખજો કે, કોણ મારો મુખ
ત્યાં નથી, હું કોણના કહેવા પ્રમાણે ચાલવા બધાયેલ

નથી. મારા જીવનનું મિશન-અંતિમ ઉદ્દેશ-હું સારી રીતે જાણું છું, અને મારી પાસે ચરીવળીના નિયમ નથી. જેમ હું હિંદનો વતની છું, તેમ આખી દુનિયાનો વતની છું; તો તે મંબંધે મિથ્યા પ્રલાપ કરવાનો નથી....મેં મારાથી બની શકી તેટલી મદદ તમોને આપી છે. હવે તમોને તમારી ચોતાની મદદ મળવી જોઈએ. એવો કયો દેશ છે, કે જેનો ખાસ હક્ક મારા પર પહોંચે છે? શું હું કોઈ પ્રજાનો દેવાયેલો શુભામ છું? તમે બેઈમાની નાસ્તિકો! હવે પછી એવો મૂર્ખ, અર્થહીન પ્રલાપ વધારે વખત કરતા નહિ.

મેં ઘણી સખત રીતે કાર્ય કર્યું છે અને જેટલો મારી પાસે પૈસો આવ્યો તે કલકત્તા અને મદ્રાસ જોડવાની આપ્યો છે, અને આ બધું કર્યું એટલા માટે શું હું તેઓના કહેવા પ્રમાણે ચાલવા પણ બંધાયેલ છું? તમે શરમાવા નથી? શું હું તેઓનો કોઈ રીતે દેવાદાર છું? તેઓ મારાં વખાણ કરે તેની હું લેશમાત્ર દરકાર કરું તેમ છું? અને તેઓ મને નિંદે તેથી શું હું ઠરું તેમ છું? મારા વહોલા પુત્ર! હું કોઈ વિદક્ષણ મનુષ્ય છું, અને તમે પણ મને હજી-સુધી સમજા શક્યા નથી. તમે તમારું કાર્ય કર્યા જાઓ, જો ન કરી શકો તો બંધ રાખો; પણ મને તમારો મિથ્યા પ્રલાપ કહી સતાવવાનો પ્રયત્ન કરતા નહિ મારી પીઠ પાછળ રહી સહાય આપનાર, મનુષ્યશક્તિ કરતાં મહાન શક્તિ, અથવા પ્રભુને અથવા કોઈ દેવને હું જોઈ શકું છું. મારી આખી જીવગીસુધી હું બીજાને મદદ આપતો આવ્યો છું.... જે દેશે મહાનમાં મહાન પુરુષ-રામકૃષ્ણ પરમહંસ-ને જન્મ આપ્યો છે તે દેશમાં તેના કાર્યને સહાય આપવા ઘોડા રૂપિયા પણ જેઓ એકઠા કરી શકતા નથી, અને મિથ્યા પ્રલાપ કરવો હોય તો તૈયાર રહે છે, અને જેને માટે તેઓ એ કંઈ કર્યું નથી પણ જેણે તેમને માટે બની શકે તેટલું બધું કર્યું છે તેને 'તું આમ કર, તારે આમજ કરવું જોઈ એ' એમ આદેશ આપી તેને તે પગાવવા માગે છે! આવી ઉપકાર વગરની-કૃતણી દુનિયા છે.

શું તમે એમ કહેવા ઇચ્છો છો કે, જે સાતિના દોરમાં દબાયેલા, વહેમી, દયાહીન, દાંષિક, નાસ્તિક, ખાપલાઓ,

કેળવાયેલા હિંદુમાં તમેને મળી આવે છે તેવામાના એક તરીકે જુદી ગુજારવા અને મરણ પામવા હું જન્મેલ છું? હું હીયકાગપણને ધિક્કાર છું હીયકાર કે રાજકીય મિથ્યા પ્રવાપ કરનારા સાથે મારે કંઈ પણ લેવાદેવા કે નિસ્ખલ નથી કેઈ રાજનીતિમાં મને શ્રદ્ધા નથી જગતમાં પ્રભુ અને સત્ય એ બે રાજ્યનીતિ છે, બાકીનું સર્વ મિથ્યા છે

હું કાલે લડન ઉપડી બાઉ છું x x x

આશિષ સાથે આપનો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૧

રીડીંગ, ઇંગ્લેન્ડ, ૧૭ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૮૫

મિ સ—ની અને મારી ઇચ્છા છ વડમાં સોસાઈટી માટે બળવાન અને બુદ્ધિમાન ઉત્તમ મનુષ્યો કેળવવાની છે અને તેથી જરા ધીમે પગલેજ કામ લેવું પડશે શરૂ આતની ભરતી ગમે તેવા ‘લાલીઆ જમાલીઆ’થી ન થાય તે માટે સલાહ લેવાવી જોઈએ અમેરિકામાં પણ મે એજ પદ્ધતિએ કામ લીધું હતું મિ સ—હિંદુસ્તાનમાં આપણા સન્યાસીઓના સહવાસમાં સન્યાસીઓની જ રીતિએ થોડો ભયત ગ્રહી આવેલા છે તેઓ બહુજ તેજસ્વી, પાણીદાર અને સુશિક્ષિત હોઈ સરકૃત પણ ઘણું સારું બાંહે છે

પવિત્રતા, ખત અને ઉદ્યમ—એ ત્રણની મારે જરૂર છે અને એ ગુણોવાળા માત્ર અર્ધો ડઝન માણસો મને અહીં મળી રહેશે તો મારું કામ આવશે એવા થોડાક મળવાની મને આશા છે

પત્રાંક ૧૨

રીડીંગ, ઇંગ્લેન્ડ, તા ૨૪ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૮૫

હાલમાં હું મિ સ—ના સરકૃત અધ્યયનમાં મદદ કરી રહ્યો છું હું જ્યારે અમેરિકા બાઉ ત્યારે પોતાને એવી જ રીતે મદદ કરવા સારું હિંદુમાના મારા ગુરુભાઈઓ પૈકી એક સન્યાસીને અહીં તેડાવી લેવાનું મિ સ—નું મને કહેવું થયું છે તે સુજબ મે એક સન્યાસીને

મોકલવા હિંદ લખી દીધું છે. .... અત્યારસુધી તો બધું બરાબર છે. હવે બીજા મોજની હું તક જોઉં છું, “આવે તેને તરછોટો નહિ અને ન હોય તેને માટે કાંઈ ન મારો-પ્રભુ પોતે જે કંઈ મોકલે તેનીજ માત્ર ધન્યા રાખો.” એ મારો મુદ્રાલેખ છે. .... હું લેખકતરીકે મંદ છું, પણ મારું અંતઃકરણ આભારથી પરિપૂર્ણ છે.

પત્રાંક ૧૩

રીડીંગ, ઇંગ્લંડ, ઓક્ટોબર ૪ થી ૧૮૯૫

x x x જીવંતી એ ઝગડા અને માયાવિભોચનોની પરંપરા છે. .... જીવનનું રહસ્ય મોજમજ નથી; પણ અનુભવજ્ઞાન અથવા અનુભવદ્વારા શિક્ષણ, એજ એનું ખરું રહસ્ય છે. પરંતુ અકસોસ કે, આપણે ખરેખર શીખવા માંડીએ છીએ, તેવામાંજ આપણને મોલાવી લેવામાં આવે છે; અને આ પ્રકાર ધણીને ભાવિ જીવનના પક્ષમાં મજબૂત દલીલ સમાન ભાસે છે. .... કાર્ય ઉપર એક વખત વાવાઝોડું ફરી વળે એ સર્વત્ર સાઈ છે, કેમકે એથી વાતાવરણ ફરજી થાય છે અને સ્થાનિક વસ્તુસ્થિતિનો આપણને ખરો ખ્યાલ આવે છે. તેની નવેસર શરૂઆત થઈ છે, પણ એ શરૂઆત હવે વજ્રસમાન મજબૂત પાયાપર થઈ છે.

પત્રાંક ૧૪

લંડન, ૨૪ મી ઓક્ટોબર ૯૫

x x મારું પ્રથમનું બ્યાખ્યાન મેં ક્યારનું આપી દીધું છે, અને તેણે લોકોનું કેટલું સરસ ધ્યાન ખેંચ્યું છે, તે “સ્ટાન્ડર્ડ” પત્રમાં આવેલ ખબરમાંથી જાણી શકશો. કોન્ગરેવેટિવ પત્રોમાં મોટામાં મોટી વગ ધરાવનાર પત્રોમાંનું “સ્ટાન્ડર્ડ” એક છે. હું લંડનમાં એક માસ રહેવાનો છું, પછી હું અમેરિકા ઉપડી જઈશ અને આવતા ઉનાળામાં હું ફરી પાછો ફરીશ. ત્યાંસુધીમાં તમે જોઈ શકશો કે, ઇંગ્લંડમાં મેં બીજા સારી રીતે વાળ્યું છે.

હિંમત ધરો અને કાર્ય કર્યા કરો. સખૂરી અને મદ્દમ કાર્ય એજ ફક્ત માર્ગ છે. ચાલુ રાખો અને સહનશીલતા,

પવિત્રતા, ધૈર્ય અને મહત્તમ કાર્ય એજ સ્મરણમાં રાખ્યાં જાયો.....જ્યાસુધી તમે પવિત્ર રહો છો ત્યાસુધી તમે કદી પણ નિષ્ફળ થશો નહિ. જનજનનની તમને કદી વીલા મૂકશે નહિ, અને તમારાપર બધા આશીર્વાદો આવશે.

તમારો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૫

લંડન, ૧૮ મી નવેમ્બર ૯૫

વહાલા—

* * * ઇંગ્લંડમાંનું મારું કાર્ય ખરેખર લગ્ય થયું છે. હું ચોતે તે તન્હ દષ્ટિ નાખતા આશ્ચર્યચકિત થયો છું. અંગ્રેજ લોકો વર્તમાનપત્રોમાં બાહ્યું બોલી દેખાવ કરતા નથી, પણ તેઓ મોનપણે કાર્ય કર્યા કરે છે. અમેરિકા કરતાં ઇંગ્લંડમાં હું વધુ કાર્ય કરી શકીશ, એની મને ખાત્રી છે. ટોળાનાં ટોળાં મારી પાસે આવે છે કે જેને માટે જગ્યા કરવાનું મારી પાસે રહેતું નથી, તેથી તેઓ બાનુઓ તેમજ ખીજ બધા નીચે પલાઠી વાળી બેસે છે. હું તેમને કહું છું કે, તેઓએ એવું કહ્યું કે તેઓ હિંદના આકાશ તળે જટાજૂટથી ફેલાયેલા વડના ઝાડનીચે છે અને તેઓને આ કહ્યું બહુ પસંદ પડે છે.....આવતા અઠવાડીયામાં મારે અહીંથી ઉપડી જવું પડશે, એ બધી તેઓ ધણા હિલગીર થાય છે. કેટલાક એવું ધારે છે કે, અહીં ના મારા કાર્યને, બે હું એકદમ ચાલ્યો જઈશ તો થોડો બાધ આવશે. હું તેવું ધારતો નથી. લૌકિક મનુષ્યો કે વસ્તુઓ ઉપર હું આધાર રાખતો નથી. એક પ્રભુનું જ મારે શરણુ છે—અને તે મારાદ્વારા કાર્ય ચલાવ્યેજ જાય છે.

x જ મહેરબાની કરી દરેક જણુ દાંભિક અને હીન-કારા ન બનેા. તમે તમારા વિચારોને બળ અને પવિત્રતાથી વળગી રહો અને તમારા માર્ગમાં હમણાં કેાઇ મુશ્કેલીઓ આવે તોપણ જતે દહાડે—છેવટે આખી દુનિયાને તમાગ પર લક્ષ ગાળી તમારું સાબળ્યા વગર છૂટકોજ નથી.

બંગાળીઓ કહે છે તેવી રીતે મરવાનો મને વખત મળતો નથી. હું કામ કરું છું, કરું છું તે કર્યાજ કરું છું અને

મારી રોટલી મેળવી મારા દેશને સહાય આપતો ગુહું છું. આ બધું ધાય છે તેટલાજ માટે શું મારે શત્રુઓ તરફથી ટીકાઓ સંભાળવા કરવી કે ? ! વારૂ, તમે હજુ નાનો બચ્ચાં જેવા છો. મારે આ બધું સહન કરવું પડ્યે.... મેં કલકત્તા-થી એક સંન્યાસીને બોલાવી મંગાવેલ છે, અને તેને લંડન-માંનું કાર્ય સોંપી દઈશ. હવે અમેરિકાને માટે એકની મને જરૂર છે તે માટે મારો પોતાનો મનુષ્ય મને જોઈએ છે. સર્વ આધ્યાત્મિક વિકાસ માટે શુભલક્ષ્મિ એ પાચે છે.

“ અતિશય કાર્ય કરવાથી ખરેખર હું થાકી ગયો છું. જેવું મારે સખત કામ કરવું પડ્યું છે એવું કોઈ પણ હિંદુએ કયું હોત તો તે ખરેખર મૃત્યુવશજ ધયો હોત....

.....લાંબી વિશ્રાંતિમાટે મારે હિંદ આવવાની જરૂર છે.

સત્યેમ અને સાશિષ આપનો સદાનો—

ચિત્તેકાનંદ

પત્રાંક ૧૬

ન્યુયૉર્ક, તા. ૮મી ડિસેમ્બર ૧૮૯૫

દશ દિવસની કંટાળાભરી સુસાફરી પછી ગયા શુક્રવારે હું અહીં આવી પહોંચ્યો છું. સમુદ્ર અતિશય તોફાની હતો અને મારી છાંટગીમાં આ પહેલીજ વાર મને આવો સખત દરિયો લાગ્યો છે. X X ઇંગ્લંડમાં હું ફેટલાક સમય મિત્રો મૂકી આવ્યો છું. તેઓ આવતા ઉન્હાળા માટે મારી અપેક્ષા કરતા મારી જોગવાઈની કામ કર્યે. અહીંના કામ માટે મારી યોજનાઓ હજી ગોઠવાઈ નથી, દરમિયાન ડેટ્રોઇટ અને શિકાગો જઈ આવવાનો મારો ઇરાદો છે. બહાર વ્યાખ્યાનની યોજના તદ્દન ત્યાજ દેવાનો મારો ઇરાદો છે; કેમકે બહાર વ્યાખ્યાનોદ્વારા કિંવા ખાનગી વર્ગોદ્વારા દ્રવ્યપ્રાપ્તિ કરવાના પ્રયત્નોથી બિલકુલ અલગ થઈ જવું એમાંજ મારો ઉત્તમોત્તમ સ્વાર્થ સમાયલો મને લાગે છે. કેમકે આગળ જતાં તે ગુકસ્તાનકર્તા નીવડે છે, એટલુંજ નહિ પણ એક ખરાબ દાખલો બેસાડે છે.

ઇંગ્લંડમાં મેં એ સિદ્ધાન્તપર કામ લીધું હતું અને લોકોએ સ્વેચ્છાપૂર્વક ભેગી કરેલી રકમ પણ મેં સ્વીકારી

નથી. મોટાં વ્યાખ્યાનલવનોમાં વ્યાખ્યાન કરવામાં થતા ખર્ચનો મોટો ભાગ મિ. સ્ટીડી ઉઠાવી લેતા અને બાકીનો હું જાતે વેઠી લેતો. એ રીત ચાલી પણ ચરણ રીતે, x x લોકોને જો મારી જરૂર હશે તો તેઓ પોતેજ વ્યાખ્યાનો ઉભાં કરશે. મારે પછી એ બાબત કંઈ ખટપટ કે ચિંતા કરવાની રહેશેજ નહિ મિ. ....અને મિ. ....ની સલાહ લઈ જો તમને એમ લાગે કે વ્યાખ્યાનક્રમ માટે મારે શિકાગો આવવું યોગ્ય થઈ પડશે તો મને તે મુજબ લખી જણાવજો. પૈસાનો સવાલ તો અલબત્ત બાબુએજ મૂકી દેજો.

મારો વિચાર એવો છે કે, જુદાં જુદાં સ્થળોમાં પોત-પોતાના સ્વતંત્ર કાર્યક્રમોવાળાં મંડળો ઉભાં કરવાં. તેઓ પોતે ભલે પોતાની મનગમતી રીતે કાર્ય કરે અને પોતાથી બની શકે તેટલું સારું કામ બજાવે. મારા પોતાના સંબંધ માં હું કહીશ કે, હું પોતે એવી કાંઈ પણ સંસ્થામાં મારી જાતને સંડોવવા માગતો નથી. x x

પત્રાંક ૧૭

૨૨૮ ડબ્લ્યુ ૩૬, ૨૦ મી ડિસેમ્બર ૯૫

વહાલા—

, * * સહિષ્ણુતા રાખો અને મરણપર્યંત શ્રદ્ધાવાન રહો. તમે અંદરઅંદર વિચિત્ર કરતા નહિ. ધનની લેવડ-દેવડમાં સંપૂર્ણ પવિત્ર રહો....આપણે મહાન કાર્યો કરીશું.... જ્યાંસુધી તમારામાં શ્રદ્ધા, પ્રમાણિકતા અને ભક્તિ છે ત્યાં-સુધી સર્વમાં વિજય મેળવી શકીશું.

x x સૂઝતોતું બાષાંતર કરવામાં બાહ્યકારોનાં વચનો-પર ખાસ લક્ષ રાખશો, અને પૂર્વ તરફના હુમલાંના રજાલરો જે કહે તે પર બિલકુલ ધ્યાન આપતા નહિ. તેઓ આપણાં શાસ્ત્રાનો કહી પણ સમજતા નથી. તત્ત્વજ્ઞાન અથવા ધર્મ સમજવામાં શુદ્ધ ભાષાશાસ્ત્રીઓનું કાર્ય નથી.... ઉદાહરણતરીકે ‘આનંદવાત્તમ્’ એ ઋગ્વેદમાં એક શબ્દ છે. તેનું બાષાંતર એવું કરવામાં આવ્યું છે કે “તે શ્વાસ વગર રહ્યો” હવે જેના સંબંધે આ કહેવામાં આવેલ છે તે મુખ્યત્વે મહાપ્રાણનેજ ઉદ્દેશીને છે, અને આનંદ ધાતુનો.

અર્થ અચલ—આંદોલન વગરનો એમ થાય છે. આથી એ સૂચિત થાય છે કે, આમાં કલ્પના આરંભ પહેલાંની વિશ્વમય સાર્વાત્રિક શક્તિનું વર્ણન છે. જુઓ, લાખ્યકારોએ—આપણા મહર્ષિઓએ જે કથ્યું છે તે પ્રમાણેજ અર્થ સમજવો. અત્યારના કહેવાતા યુરોપીય વિદ્વાનોના કહેવાપર આધાર રાખીને અર્થ કરશે નહિ કારણ કે તેઓ શું જાણે છે ?

× × ધૈર્યવાન અને ભયહીન બનો એટલે માર્ગ ખુલ્લો થશે....યાદ રાખો કે, થી....ઓ સાથે તમારે કંઈ પણ લેવા-દેવા નથી. તમે બધા મારી સાથે હરોળમાં ઉભા રહેશો, અને સહિષ્ણુતાનો ત્યાગ કરશો નહિ તો આપણે હજી મહાન કાર્ય કરી શકીશું, એની તમેને ખાત્રી આપું છું. આ મહાન કાર્ય મારા પુત્ર ! ધીમે ધીમે ઇંગ્લંડમાં બની રહેશે. મને લાગે છે કે, કેટલીક વખત તમે નિરાશ બનો છો, અને મને ભય છે કે થી—ઓના હાથમાં રમવાને લલચાઓ છો. તમે યાદ રાખો કે, ગુરુભક્તિ આખા જગતને જીતી શકશે—આ ઇતિહાસનાં સત્યોમાંનું એક છે....મનુષ્યને સિંહ જેવો પરાક્રમી બનાવનાર શ્રદ્ધા છે. તમારે હમેશાં એ યાદ રાખવું કે, મારે કેટલું બધું કામ કરવું પડે છે ! કેટલીક વખત એકે દિવસમાં બે કે ત્રણ લાખણો આપવાં પડે છે અને આવી રીતે ચારે બાજુ સુરકેલી છતાં, સખત કામ છતાં, હું મારો માર્ગ કરી લઉં છું. નબળો સબળો માણસ તો મરણપથ થાય તેમ છે.

× × શ્રદ્ધા અને બળ સાથે વળગ્યા રહો; સત્યનિષ્ઠ બનો, પ્રમાણિક બનો, પવિત્ર બનો અને એકબીજામાં વિશ્વહન કરો. ઈર્ષ્યા એજ આપણી પ્રજામાં મહાન કંટકરૂપ છે.

આપણા સર્વ મિત્રોપ્રત્યે પ્રેમપૂર્વક—

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૮

ન્યુયૉર્ક, ૨૬ મી ડિસેમ્બર ૧૮૯૫

આ વિશ્વમાં કે જ્યાં કંઈજ નાશ પામતું નથી, જ્યાં જીવતાં છતાં આપણે મૃત્યુની મધ્યમાંજ વસીએ છીએ, ત્યાં જાહેરમાં કે ખાનગીમાં, ભરણજરમાં કે ગાદ જંગલની

ધનઘટામા વિચારેલો એકે એક વિચાર જીવત રહે છે એ વિચારો સ્વત સઘટિત થવાનો નિરતર પ્રયત્ન કર્યો જાય છે, અને જ્યાંસુધી એમનું એવું એવું સઘટન સિદ્ધ થતું નથી ત્યાંસુધી તેઓ સ્ટેટ પામવાનો પ્રયત્ન કર્યાજ કરશે અને તેમને દાળી દેવા માટે કરેલો ગમે તેટલો પ્રયત્ન પણ તેમનો નાશ કરી શક્યો નહિ કશું પણ નાશ પામતું નથી—જે વિચારોએ ભૂતકાળમા અનર્થ ઉપજાવ્યો હતો તે વિચારો પણ સઘટનનો, વખતોવખતના પરિસ્થિતિથી શુદ્ધ થવાનો અને અતે સંપૂર્ણ શુભતામાં રૂપાન્તર પામવા નો પ્રયાસ આદરે છે

એજ પ્રમાણે અત્યારે પણ વિચારનો અમુક જથ્થો પરિસ્થિતિ પામવાને મથી રહ્યો છે આ નવો વિચાર આપણુ ને કહે છે કે “દૈતના સ્વપ્નાને, તત્ત્વમા સારાનરસાની ખોટી ભાવનાને અને એના કરતા પણ વધારે ખૂબ ‘અવરોધ’ના સ્વપ્નાઓને ત્યજ દો” એ વિચાર આપણને એવું શીખવાડે છે કે, ઉચ્ચતર સ્થિતિ એજ કામઠો છે, વિનાશ નહિ એ આપણને શીખવાડે છે કે, દુનિયા ખરાબ અને સારાની બનેલી નથી, પણ સારા અને વધારે સારાની અને તેથીયે વધુ સારાની બનેલી છે અર્થાત્ કે દુનિયામા જે કંઈ છે તે સારાનેજ વાસ્તે છે સર્વ સ્થિતિનો સ્વીકાર કરવાનું તે શીખવે છે તે કહે છે કે, કોઈ પણ સ્થિતિ નિરાશાજનક નથી, અને જેમ હોવાથી હરેક પ્રકાર નો માનસિક, નૈતિક કે આધ્યાત્મિક વિચાર જ્યાં જ્યાં અસ્તિત્વમા છે તે તે દરેકનો તે સ્વીકાર કરે છે, અને તુચ્છકાર કે અનાદરનો એક પણ શબ્દ ઉચ્ચાર્યા સિવાય તે તેને જણાવી દે છે કે ‘તે આટલું સાફ ક્યું છે, હવે વધારે સાફ કરવાનો સમય આવી લાગ્યો છે’ પ્રાચીન કાળમા જેને ખરાબના ઉચ્છેદતરીકે માનવામા આવતું હતું તેને આ નૂતન વિચાર ‘ખરાબમાથી સારામા રૂપાન્તર પામવા’ તરીકે પ્રજોષે છે વળી સૌથી વિશેષ તો એ શીખવે છે કે, જે આપણે મેળવી શકીએ તો સ્વર્ગનું સામ્રાજ્ય ક્યારનુયે અસ્તિત્વમા છે તથા મનુષ્ય જો જોઈ શકે તો સંપૂર્ણતા તેનામાં પ્રથમથીજ જાહેરી છે

ગમે ઉન્હાણે ત્રીન એકરની સલાઓ આવડી હેરત ભરી નીવડી તેનું કારણ ક્રા એટલુંજ કે, તમે એ નવા વિચારને સંપૂર્ણ રીતે પોતાનામા ઘગવી લીધો હોઈ એનુંજ તમે સમર્થ રીતે પ્રતિપાદન કર્યું હતું, અને તેમાયે વળી આ નવા વિચારના “સ્વર્ગનું સામ્રાજ્ય મૂળ ઘડી છે” એ સર્વોત્તમ તત્ત્વપર તો તમે તમારો પગ દોડીક જમાવ્યો હતો.

બહેન! આ વિચારને મૂર્ત સ્વરૂપમા આણવા કાળે સાધનતરીકે પ્રભુ તરફથી તમે નિર્માણ થયા છો અને જે જે કોઈ આ અદ્ભુત કામમા તમને સહાય કરશે તે પ્રભુ નીજ સેવા કરે છે એમ સમજવું—પ્રભુ તેનાપર પ્રસન્ન રહેશે.

અમારી ભગવદ્ગીતાનો ઉપદેશ છે કે, પ્રભુના દાસોની જે સેવા કરે છે તે એના પરમભક્તો છે તમે પ્રભુના દાસ (ભક્ત) છો, તેથી તમારા આ દિવ્ય કાર્યમા હું જ્યાં હોઈશ ત્યાંથી મારાથી બનતી મદદ આપીશ, એટલુંજ નહિ પણ ગીનાકાર શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના એક શિષ્યતરીકે એવા પ્રસંગ ને હું મર્વાઈ બહુ માન અને સેવારૂપજ મમજીશ.

પત્રાંક ૧૧

પ્રિયવર—

૧—પક્ષપાતનેજ સઘળા અનિષ્ટનું મૂળ કાગળું બાણુજો, અર્થાત્ જો તમે કોઈના પછુ પ્રતિ બીજા કંતા અધિક રનેહ દેખાડો તો તેથી ભાવી વિવાદનું મૂળ ઉત્પન્ન થશે.

૨—તમારી પાસે આવીને કોઈ ભાઈ બીજા ભાઈની નિંદા કરે તો તે બિલકુલ કાને ધરવી નહિ—એ સાભળવામા પણ મહાપાપ છે—ભાવિ વિવાદનું મૂળ એમા જોડેલું છે.

૩—વિશેષમા એ કે, સઘળાના દેખ સહન કરવા, લાખો અપરાધ ક્ષમા કરવા સર્વ કોઈને જો તમે નિસ્વાર્થપણે આહુશો તો ધીરે ધીરે સઘળા પગરૂપને આહુવા લાગશે એકનો સ્વાર્થ બીજાના ઉપર ગાધાર રાખે છે, એ વાત વિશેષરૂપે સમજતાજ સઘળા જહાઈપ્યાનો એકીવારે ત્યાગ કરશે દશ જણ મળીને એકાદુ કાર્ય કરવું એ તો આપણા બતીય ચરિત્રમા હવે દેખાતુંજ નથી, તેથી તે ભાવને આપણા લોકમા આણવા માટે આપણે અનેક ચત્નો, પ્રયાસો અને વિવિધ બો સહેવા પડશે તમારી અદર હું નાનામોટાનો લેદ

નિહાળી શકેતો નથી કામની વખતે બધાય જણ મહાશક્તિ પ્રકટ કરી શકે છે એમ મેં જોયું છે શ- પોતાના સ્થાને કેવો બેસી રહે છે ! તેની દૃઢ નિષ્ઠા એક જળરજ્જુ દિવાલ સ્વરૂપ છે ક- અને ય-એ ટાઉન હોલની મિટિંગ કેવી ઉત્તમરૂપે પાર પાડી ! કેવું મહાન કાર્ય નિ-એ સિલોન આદિ સ્થાનોમા કર્યું છે ! સ-એ કેટલું બધું દેશપર્યટણ કરી મોટા મોટા કાર્યના ખીજ વાળ્યા છે ! હ-નો વિચિત્ર ત્યાગ, સ્થિર બુદ્ધિ તથા તિતિક્ષાનો હું જ્યારે પણ વિચાર કરું છું, ત્યારે મારામા નતન એમ આવે છે ત- વગેરે સઘળામા એકે એક મહાશક્તિ છે જુઓ, આ દેશમા સેકડો નરનારી પ્રભુના સઘળા અવતારોને એક માનીને પૂજવા લાગ્યા છે ધીરે ધીરે, મહાકાર્ય ધીરે ધીરે થાય છે x x

તમે અનત શક્તિમાન છો-સામાન્ય ઈર્ષ્યાબુદ્ધિ તથા અહંબુદ્ધિનું દમન કરતા તમને કેટલા દહાડા લાગે ? જ્યારે પણ એ બુદ્ધિ ઉદ્ભવે ત્યારે પ્રભુનું સરણ લ્યો શરીર તથા મન એને સોપી દો અને પછી જુઓ કે, બધું કેવું એકદમ સરળ અને સુગમ થઈ જાય છે ! x x x

દરરોજ સવારે તથા સાંજે ક- વગેરે વાદવિવાદ કરે, કે જેથી કંઈક શાસ્ત્રચિંતન થાય સાંજે પાછું કરીને પાઠ, ધ્યાન, ધારણા, સંકીર્તાનાદિ રાખવું એક દિન યોગ, એક દિન ભક્તિ, એક દિન જ્ઞાન ઇત્યાદિ વિભાગ કરી લેવા પડશે એ પ્રમાણે એક વાર ‘ફિટિન’ (પાઠનો ક્રમ) કરી નાખો તો ઘણું જ મજેનું થાય સાંજના પાઠ વગેરે વખતે સર્વસાધારણ લોકોને આવવાની છૂટ રાખવી વળી દરેક રવિવારે દશ વાગ્યાથી તે મધરાત સુધી ક્રમ પ્રમાણે પાઠસંકીર્તાનાદિ રાખવાનું ઉચિત થઈ પડશે તે પણ પબ્લીક(સર્વસાધારણ)ને માટે ખુલ્લું રાખવું એ પ્રકારના નિયમ વગેરે કરી થોડા દહાડા જરા પરિશ્રમપૂર્વક ચલાવવામા આવશે તો પછી એ ગાડુ આપોઆપ સરળ રીતે ચાલવા લાગશે એ આરડામા તબાકુ ખાવા-પીવાની મનાઈ રાખવી એને માટે એક અલાયદી જગ્યા રાખવી આ વ્યવસ્થા જો તમે પરિશ્રમ કરીને ધીરે ધીરે અમલમા લાવી શકો તો હું સમજી કે, તમારે હાથે અનેક કામ એ રીતે થશે

પત્રાંક ૧૦૦

૧૮૯૫

× × × ×
દેશમાં શું માણસો વસે છે? શ્મશાનપુરી જેવી એની હાલત છે. કહેવાતી નીચ વર્ણના અજ્ઞાન લોકોમાં ઉપયોગી જ્ઞાન ફેલાવવાની જોઈવલુ થાય તોજ એનો ઉપાય થઈ શકે. જ્ઞાનભળ કરતાં અધિક ભળ બીજું કયું છે? કહેવાતા બહેબાંઓ ક્યા દેશમાં અને ક્યાં કંઈ પણ સંગીન ઉપકાર કરે છે? મહાન કામો તો સર્વ દેશમાં ગરીબોજ કરી શકે છે. પૈસા આવતાં શી વાર? માણસોજ ક્યાં છે? દેશના લોકો બાળક જેવા છે તેથી એમની સાથે બાળક જેવોજ વ્યવહાર કરવો જોઈએ. * *

કોઈ પણ સાથે ઝગડો કર્યા વગર હળીમળીને આજ્ઞા બાંધો. આ દુનિયા બહુજ ભયાનક છે, કોઈનો પણ વિશ્વાસ નહિ. છતાં પણ ભયનું કારણ નથી, કેમકે માતાજી આપણી સહાયે છે. હવે એવું કામ થશે કે તે જોઈને તમે અવાજ થઈ જશો.

ભય કેવો? કેનો ભય? છાવી વજ કઢીને મંદી પડે.

પૂરવણી:— સ- એક બંજાળી યવ કાઢવાનું કહે છે. તેને વિશેષ સહાય કરજો, એની મતલબ સારી છે. કોઈનો પણ ઉત્સાહ ભંગ કરતા નહિ. (વિરુદ્ધ સમાલોચના) કરવાનું તદ્દન ઓડી દેજો. ત્યાંસુધી જેનો હેતુ સારો લાગે ત્યાંસુધી તેવા બધાને બનતી સહાય આપવી. ત્યાં સાફ ન લાગે ત્યાં ધીરે રહીને સમજ આપવી. એકબીબની ટીકા કરવી એ તો સર્વનાશનું જ મૂળ છે અને દળમાં ભંગાણ પાડવાનું એક સાધન છે. “એ શું જાણે?” “એને શી સમજ?” “તારાથી શું થવાનું છે?” વગેરે વાક્યપ્રયોગો તથા ઉપહાસ કરવાની વૃત્તિ એ સર્વ ઝગડા અને ટંટાક્રીસાદનું મૂળ સૂત્ર છે.

પત્રાંક ૧૦૧

૧૩ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૯૬

× × × ×
વૈરાગ્ય, અપ્રતીકાર, અહિંસા ઇત્યાદિ આદર્યોવડેજ આપણે કંમલ: અસંસારિત્વ, અપ્રતીકાર અને અહિંસાના વિ. ૩૨

માર્ગે પહોંચીએ છીએ માટે આદર્શને સર્વદા ચક્ષુ સમીપ રાખી એક એક પગલું કરી તેના તરફ પ્રગતિ કરે. બિલકુલ પ્રતીકારરહિત, હિંસારહિત અને વાસનારહિત તો આ સસારમા કોઈ પ્રાણી બની શકે નહિ એ આદર્શને પ્રત્યક્ષ કરી શકાય એવી અવસ્થાએ જગત હજી પહોંચ્યું નથી જે અશુભોના સમુદાયમા થઈને જગત પોતાની પ્રગતિ કરવા મથી રહ્યું છે, તેના પરિણામે તે ધીરે ધીરે, પણ નિશ્ચિતભાવે આદર્શ તરફ આગળ વધતું જાય છે જગત માના ઘણાખરા પ્રાણીઓ એજ ધોરણે ક્રમશઃ ઉન્નતિ કરી શકશે વિશેષ શક્તિમાન લોકોએ પણ વર્તમાન અવસ્થાના અવલંબનપૂર્વક આદર્શને પહોંચવાની યથાશક્ય શ્રેષ્ઠા કરવી જોઈશે.

“સમયોચિત કર્તવ્યમાધન” એજ શ્રેષ્ઠ માર્ગ છે, અને કાર્યાકાર્યને સમજીને કાર્ય આદરવાથી તે બંધનરૂપ નીવડતું નથી.

“સંગીત” એ સર્વશ્રેષ્ઠ લલિતકળા છે અને જેઓ તે કળાને સમજી ખૂલ શકે છે તેમને માટે તો તેજ સર્વથી શ્રેષ્ઠ ઉપાસના છે.

અજ્ઞાન અને અશુભનો નાશ કરવા કાળે આપણે યથાસાધ્ય પ્રયત્ન આદરવો જોઈએ આપણે શીખવું જોઈએ કે, શુભની વૃદ્ધિદ્વારાજ અશુભનો નાશ થશે.

x x કાર્ય કરીને શીઘ્ર શરૂ કરીશ બે અઠવા રિયાની અદરજ હું પળખ જઈશ અને લાહોર તથા અમૃત સરમા બેએકે વ્યાખ્યાનો કરી કરાચી, ગુજરાત, કન્નડ વગેરે સ્થાને જઈશ કરાચીમા હું નિશ્ચય તમને મળીશ.

આ કાશ્મીર ખરેખરજ પૃથ્વીપરનું સ્વર્ગ છે આવો મનોહર દેશ પૃથ્વીપટ પર બીજો કોઈજ નથી જેવા રમણીય પહાડ છે, તેવાજ રમણીય જળ, જાડપાન, સ્ત્રીપુરુષ અને પશુપક્ષી છે આટલા દિવસ મેં આ દેશને ત નિહાળ્યો તેથી મનમા દુખ યાય છે x x x

સર્વદા તમારું કન્યાણુ વાન્ધ હું, એ નિશ્ચય જાણુને

પત્રાંક ૧૦૨

બોસ્ટન, ૨૩ મી માર્ચ ૬૬

વહાલા અ—

x x મારા સંન્યાસીઓમાંનો એક સંન્યાસી ખરેખર એક સ્ત્રી છે....ખીજા પુરુષો છે. ઇંગ્લંડમાં ખીજા વધારે કરવાનો છું, અને તેમને મારી સાથે હિંદમાં લઈ આવવાનો છું. આ 'શ્વેત' ચહેરાઓની અસર હિંદમાં હિંદુઓ કરે તેના કરતાં વધુ થશે. તે ઉપરાંત તેઓ ઉત્સાહી છે, ન્યારે હિંદુઓ અચેતન છે. હિંદની મુખ્ય આશાઓ ગરીબ પ્રજાવર્ગ ઉપર છે. ઉચ્ચવર્ગ તો શરીરથી તેમજ મનથી અચેતન—જડ—મૃત સમાન છે. x x

મારી છૂત મારી પ્રજાપ્રિય શૈલીને લઈને છે—ઉપ-દેશકેતુ' મહાનપણુ' તેની ભાષાની સરળતામાં રહેલ છે.

x x આવતા માસમાં હું ઇંગ્લંડ જવાનો છું. મને લાયક છે કે, મેં જોઈએ તે કરતાં વધુ કામ કર્યું છે; મારા જ્ઞાનતાંત્રુઓ આ લાંબા સમયસુધી જારી રાખેલા કામથી લગલગ તૂટી ગયા છે. આ માટે તમે સહાનુભૂતિ દર્શાવો એ ઇચ્છા નથી, પણ આ જે હું લખું છું તે ફક્ત એટલા માટે કે, તમે મારી પાસેથી ઘણાની આશા ન રાખી શકો એ સમજાવવું. અને તેટલી સરસ રીતે કાર્ય કર્યાં કરો. હવે મહાન કાર્યો કરવાની મને ઘણી થોડી આશા છે; છતાં મારાં ભાષણોની ચંત્ર મારફતે કરેલી નોંધપરથી જે સાહિત્ય તૈયાર થઈ શક્યું છે તે જાણી ઘણું ખુશ થાઉં છું. આનાં ચાર પુસ્તકો તૈયાર છે....વારૂ, મને સંતોષ છે કે, સારું કરવાને માર્ગથી અને તેટલું મેં કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે અને આ કાર્યથી મુક્ત થઈ ગુફામાં બેસીશ ત્યારે મારું અંતઃકરણ શુદ્ધ—નિર્મળ રહેશે.

સર્વના પ્રેમ અને આશિષ સાથે

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૦૩

માર્ચ ૯૬

વહાલા અ—

x x કાર્ય આગળ ધકેલો. મારાથી બનશે તેટલું હું કરીશ. પ્રભુએ એ ઇચ્છ્યું હશે તો પીતૃપત્રધારી સંન્યાસીઓ અહીં અને ઇંગ્લંડમાં સામાન્ય થઈ પડશે. મારા પુત્રો ! કાર્ય કર્યા કરો.

યાદ રાખો કે, ત્યાંસુધી તમારા ગુરુમાં તમારી શક્તિ છે ત્યાંસુધી તમારા પયમાં મુરકેલી નાખવા કોઈ પણ સમર્થ નથી પશ્ચિમવાસીઓની દૃષ્ટિમાં તે ત્રણ ભાષ્યોનાં ભાષાતરો મહાન કાર્યતરીકે લેખાશે.

x x મારા બાલકે ! તમે સંપુરી પકડો, રાહ પકડો, થાલો. સહિષ્ણુતા, સહિષ્ણુતા....યોગ્ય સમયે હું પ્રજાગન સમક્ષ એકદમ આવી ચઢીશ. x x આપનો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૦૪

ન્યુયૉર્ક, ૧૪ મી એપ્રિલ ૯૬

ડોક્ટર—યોગ્ય,

આજ મારે પત્ર મળ્યો કાલે હું ઇંગ્લંડના પ્રવાસે ઉપડી જાઉં છું બાલકો માટેનું પત્ર કાઢવામાં મારી સંપૂર્ણ સહાનુભૂતિ છે, અને તેને સહાય આપવા હું બનશે તેટલું બધું કરીશ. તમારે તેને બ— જેવી રીતે ચાલે છે તેજ કોટિ ઉપર ચલાવી સ્વતંત્ર કરવું જોઈએ તે સિવાય કશું તેમાં શેણી અને વિષય વધારે લોકોપયોગી બને તેમ કરવું જોઈએ ઉદાહરણતરીકે, તમે સ્વપ્ને પણ ધારો તેના કન્તાં પણ વધારે અલ્પિત લોકનેવા. પ્રાચીન સંસ્કૃત સાહિત્યમાં અહીં તહીં અર્વાચીન જણાતી ઉત્તમ વાર્તાઓ ફરી લખી પ્રજાપ્રિય બનાવવાના નહેવાં છે તમારા પત્રમાં ખાત્ર ખીછ બાબતો માથે એ પણ આપવાની જરૂર છે. વખત મળતાં બનશે તેટલી એવી વાર્તાઓ હું પણ લખી મોકલીશ; પણ એ પત્રને તમે વિદ્વલોચ્ય બનાવવાના સર્વ પ્રયત્નો છોડી

દેને વિદ્વદ્ભોજ્ય પત્રની ગજ્જ અ-સારી રીતે સાગશે અને મને ખાત્રી છે કે, તમારૂં પત્ર ધીમે ધીમે સર્વ જગત માં પોતાનો માર્ગ કરી દેશે તેના લાપા જેમ અને તેમ સાદી રાખો, એટલે તમે તમા કૃતેલ પામશો આ પત્રનો પ્રધાન ઉદ્દેશ મૂળ તત્ત્વોને વાતાઢાગ બહાર પાડવાનો હોવો જોઈએ અને છેક આધ્યાત્મિક ધ્વનાવશે નહિ જેની હિંદમાં ખોટ છે તે ઔચ્ચશક્તિ, વ્યવસ્થાશક્તિની છે અને તે શક્તિનાં પહેલી કુચી આસાધારકતા છે

x x બહાદુરીથી આગળ વધો એક દિવસ કે એક વર્ષમાં કૃતેલ મળવાની આશા રાખશો નહિ ઉચ્ચ નિશાનો નેજ હમેશ વળગી રહો મક્કમ રહો ધૃધ્યા અને સ્વાર્થી પણાનો ત્યાગ કરો સત્ત્વ, મનુષ્યદયા અને તમારો દેશ, એના હિતના દાસ અને અનવકાળ સુધી તના શ્રદ્ધા રાખનાર રહો, એટલે જોઈ શકે કે તમે માખા જ તને કેવું હવ મચાવી નાખો છો એ અમરણમા ગળજો કે, શક્તિની કુચી વ્યક્તિ-જીવન (ચેતના) છે, ખીજી એકેય વસ્તુ નથી આ પત્ર નખી મૂકો અને તમો યાકી ગયા છો કે ધૃધ્યા ખોર ધયા છો એવું જ્યારે જ્યારે તમને લાગે ત્યારે ત્યાર આ પત્રની છેત્રી લીટીઓ વાચજો અદેખાઈ એજ સર્વ શુવા મોને માટે મહાન તુકમાતકારક છે તમો પર સર્વ આશીર્વાદ અને સર્વ વિનય વગર છે

આપનો પ્રેમનિધ

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૦૫

ન્યુયૉર્ક, ૧૪ મી એપ્રિલ ૧૮૯૧

તમારો પત્ર મળ્યો વાચી મમાત્યાં બહુયા શ-ના પહોચ્યાની ખખખ બણી તમે મોકલેલું “ઇડિયન મિગર” છાપુ થલુ મળ્યું લેખ ઉત્તમ લખાયો છે, ગરોખ્ખ લખ્યે લખ્યો દોષ જોવા તો બહુ સહેલ છે, પરંતુ ગુણ જોવા એજ મહાપુરુષનો ધર્મ છે, એ વાત કહી જૂવતા ના x x

હવે તમારે સધળદ્ધ થવાની જરૂર છે એને માટે સપૂર્ણ આજ્ઞાધારકતા તથા થમમ વિભાગની આવશ્યકતા છે હું તે વિશે સવિસ્તર ઇગ્ગડથી લખી મોકલીશ આવતી કાલે

હું ઇચ્છુંકે માટે ઉપકુ છું તનેને સધાયો-અ મારું કન્નારા
તથા સંઘબદ્ધ કન્નારા મેં ચાકો ૧ ૫ કર્યો છે

અમુક પુનઃકલ્પ હંધર છે, સમય ન છે-એ બધું
આ દેશમાં ન ચાહે એવા સાધ સર્વ કોઈના ગળે બગાડોને
હિતારણ તુ વલણ રાખવાથી આપણી પ્રવૃત્તિ એક છુદ્ધ ન પ્ર
દાયમાં ફેરવે છે જવની સીતિ રહે છે માટે તને એવી
જાતના સર્વ પ્રયત્નોથી અલગ રહેજો. x x x x
સાધારણ લોક સર્વદા બ્યમિનેજ ચકુરો પણ દુઃખદેહીના
લોક તો સદા શિદ્ધિ(બિધ)ન મહત્ત્વ કર્યો. આપણને એ
બનેની જરૂર છે x x x સાર્વભૌમિક તો શિદ્ધિજ
છે, બ્યમિ નહિ. માટે શિદ્ધિનેજ દલસાવથી વળગી રહે.
તેઓ શિદ્ધિ (બિધ) આપી ગયા છે, તેમના બ્યમિત્વ વિષે
લોકે સહે ખુશીમાં આવે તેમ ધારે

પત્રાંક ૧૦૬

(અમેરિકાથી લખેલે)

x x પ્રમણિકા એજ સર્વથી સન્ન નીતિ છે અને તેથી
સદગુણી માણસને અતે હલજ ચાપ છે- .....વત્સ !
આટલું તો તું હમેશા યાદ રાખજે કે, હું ગમે તેવા અને
ગમે તેટલા કામમાં રોગાયો હેઉ છું કે ગમે તેમ્હો દુઃ-
ગમે તેટલા મોટા બટોખાઓના સગમાં વસતો હોઉં છું,
તોપણ નિચે હું આ । એકે એક નિતરને-કંગાળમાં કંગાળ
મિત્રને પણ સન્ન સહૃદય છું, તેમને માટે પ્રકુલને
પ્રયુ છું અને તેમનું ધુભ વાન્નુ છું

પત્રાંક ૧૦૭

હર્ષ ૦૨ એવ-શામ-નીડીંગ

તા ૦૭ મી એપ્રિલ ૯૬

પ્રિય—

* * * આજે તમને બધાને હું દમક લખીશ અગત
સત્તા મેગવવાને માટે હું આ કમ લખતો નથી પણ તમા ૧૪
બધાને માટે અને જે ઉદ્દેશને લીધે લગવાન ગમદુખ્તે જન્મ
ધારણ કર્યો હતો તેર ઉદ્દેશને માટે હજુ છું તેમલે મને

તમે બધાની લલામણુ કરી છે અને જગતના મહાન કલ્યાણમાં તમારે ભાગ આપવાનો છે; આ વાતની તમારા-માંના ક્રેટલાકને ખબરજ નથી, તેથી મારે તમને લખવું પડે છે. જો તમારામાં ઇર્ષ્યા અથવા અહંભાવની જરા પણ અસર આવવા પામે તો તે મહાદુઃખની વાત છે. શું જે લોકો માંહોમાંહે ગમે તેટલા લાંબા સમય સુધી પ્રેમપૂર્વક રહી શકતા નથી; તેવા લોકો કદી જગતમાં ભાતુ-ભાવની સ્થાપના કરી શકશે ખરા? કાયદાઓથી બંધનમાં રહેવું એ હાનિકારક છે, એમાં કંઈજ શંકા નથી; પણ અપરિ-પક્વ હથામાં નિયમોથી દોરાવું એ પણ આવશ્યક છે. બીજા શબ્દોમાં, જે પ્રમાણે ગુરુદેવ કહેતા હતા તે પ્રમાણે “નાના છાંડવાઓને તો વાડ કરવીજ ઘટે છે.” બીજી આગસ્ટ અને નવરા માણસોને તો ગખાં મારવાં અને તરકટો રચવાં, એ તદ્દન સ્વાભાવિક હોય છે. આથી હું તમને નીચેની થોડીક સૂચનાઓ કરીશ. જો તમે તેને અનુસરશો તો જરૂર ફાવશે, પણ જો તમે તે પ્રમાણે નહિ કરો તો આપણી બધી મહેનત બ્યર્થ જવાનો પૂરેપૂરો સંભવ છે.

પ્રથમ હું મઠની વ્યવસ્થા શી રીતે કરવી તે બાબત લખીશ:-

૧-મઠનો ઉદ્દેશ સિદ્ધ કરવાને માટે એક સગવડ-ભરેલું મકાન અથવા બાગ ભાડે રાખવો જોઈએ. આ મકાન-માં અથવા બાગમાં દરેકને રહેવાને પોતાની નોખી નોખી ઓરડીઓ મળી શકે એવી વ્યવસ્થા હોવી જોઈએ. એક બીજો મોટો હાલ હોવો જોઈએ, કે જેની અંદર પુસ્તકો રાખી શકાય. મુલાકાતે આવનારને મળવા માટે એક બીજો નાનો હાલ હોવાની પણ આવશ્યકતા છે. તે ઉપરાંત જો બની શકે એમ હોય તો એક બીજા મોટા હાલની પણ આવશ્યકતા છે, કે જેમાં બહાર પ્રવ્વને માટે ધાર્મિક પુસ્તકોનું વાચન અને પ્રવચન થઈ શકે.

૨-જો કોઈને મઠમાંના કોઈ માણસને મળવું હોય તો તેણે માત્ર તેનીજ મુલાકાત લેવી જોઈએ અને બીજાઓને કોઈ પણ પ્રકારનું ખલેલ કર્યા સિવાય તેની મુલાકાત પૂરી થતાં વિદાય થઈ જવું જોઈએ.

૩-જો કોઈ બહારનું માણસ આવે અને કંઈ ખુલાસો

અથવા હકીકત પૂછે તો તેને સમાધાનકારક જવાબ મળી શકે તે માટે અનુક્રમે વારા ફરતી ડોઇએ હાલમાં થોડોક સમય નિર્ધારિતપણે હાજરી આપવી જોઇએ

૪-દરેકે પોતાનાજ રૂમમાં રહેવું જોઇએ અને ખાસ કારણ સિવાય બીજાના રૂમમાં જવું નહિ દરેક જણ જેની ઇચ્છા થાય તે લાયબ્રેરીમાં જઇને વાંચી શકે છે, પણ ત્યાં જઇને બીજાઓની સાથે વાત કરવાની અથવા તમાકુ પીવાની સખત મનાઈ હોવી જોઇએ અને વાથવાતુ કામ મનમાજ થવું જોઇએ

૫-એક રૂમમાં એકઠા બસાઇને આજો દિવસ વાતો કર્યા કરવાની અને તેમાં બહારના ગમે તે માણસોને આવીને જોડાવાની સખત મનાઈ હોવી જોઇએ

૬-જે લોકો ધર્મની શોધમાં હોય તેમનેજ ત્યાં આવવાની રજા હોવી જોઇએ તેઓએ આવીને મુલાકાતના રૂમમાં શાંતિથી જેને મળવા માગતા હોય તેને મળીને વિદાય થવું જોઇએ, અથવા તેમને જો કંઈ સામાન્ય પ્રશ્ન પૂછવાના હોય તો તે માટે જેને નીમેલા હોય તેમને પૂછવું અને ઉત્તર મળે એટલે ચાલ્યા જવું જોઇએ

૭-ચાડીચુગલી, છાની ખટપટ અને કોઈની બદનક્ષી વગેરેનો એકદમ અનુકાવ થવો જોઇએ

૮-જો ફીસતરીકે એક નાની ઓરડીનો ઉપયોગ કરવો આ ઓરડીમાં કાળ, કવચ, શાહી વગેરે લખવાના માધન રાખવા સેક્ટેરીઓ પણ આજ રૂમમાં રહેવું તેણે આવક બચકનો બસબર હિસાબ રાખવો બધી ટપાલ તેનેજ મળવી જોઇએ અને તેણે સૌ સૌની ટપાલ ખોલ્યા વિના પહોંચાડી દેવી પુસ્તકો અને છાપા વગેરે લાયબ્રેરીમાં મોકલી દેવા

૯-તમાકુ પીવાને માટે એક બુદ્ધી ઓરડી હોવી જોઇએ, અને આ ઓરડીની બહાર કોઈને પણ તમાકુ પીવાની રજા આપવી નહિ

૧૦-જે કોઈને આની વિરુદ્ધ કરવું અથવા કહેવું હોય, અથવા કોઈ કંઈ હોય તેણે મઠની હદ બહાર જઇને તે પ્રમાણે કરવું આમાં એક રજમાત્ર પણ ટૂંછાટ કરવી ઘટતી નથી

વ્યવસ્થાપક મંડળ

૧-દરેક વર્ષે મતની બહુમતી પ્રમાણે પ્રમુખની ચુંટણી કરવી. આ વર્ષે એક, બીજે વર્ષે બીજો એ પ્રમાણે.

૨-આ વર્ષને માટે બી—ને પ્રમુખ બનાવજો. તે પ્રમાણે બીજાને સેક્રેટરી બનાવજો, અને ત્રીજાને પૂજતા કાર્યનો મુપ્રિન્ટેન્ડન્ટ બનાવજો; તેજ પ્રમાણે ખાવા કરવાની વ્યવસ્થા જાળવનારની પણ નિમણુક કરજો.

૩-સેક્રેટરીએ એક બીજું કામ પણ સંભાળવાનું છે અને તે આરોગ્ય ખાતું. આ જાળવતમાં મારે ત્રણ સૂચનાઓ કરવાની છે:—

(અ) દરેકની ઝોરડીમાં એક પ્લાટ અને ચટાઈ વગેરે હોવું જોઈએ. દરેકે પોતાની ઝોરડી સ્વચ્છ રાખવી જોઈએ.

(બ) પીવાના અને રાંધવાના કાર્ય માટે સ્વચ્છ અને શુદ્ધ પાણી લાવવાની વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ. કારણકે ધાર્મિક વિધિ પ્રમાણે બનતી રસોઈને અસ્વચ્છ અને અશુદ્ધ જળથી બનાવવી તે ભયંકર પાપ છે.

(ક) સ—ને માટે તમે જેવો જબલો બનાવ્યો છે તેવા બે જબલા દરેકને આપજો—અને કપડાં તદ્દન સ્વચ્છ રહે તેની કાળજી રાખજો.

૪-જેને સંન્યાસીતરીકે દાખલ થવું હોય તેણે પ્રથમ તો બ્રહ્મચારીતરીકેજ દાખલ થવું જોઈએ. તેણે એક વર્ષ મઠમાં અને એક વર્ષ બહાર રહેવું જોઈએ અને તે પછીથીજ તેને સંન્યાસ આપવો.

૫-પૂજાવિધિને સંભાળવાનું કાર્ય આવા બ્રહ્મચારીને સોંપવું અને વારાફરતી તેમને બદલવા.

ખાતાંઓ

મઠમાં નીચે પ્રમાણે ખાતાઓ રહેશે:—

૧-અભ્યાસ, ૨-પ્રચારકાર્ય અને ૩-ધાર્મિક ક્રિયા.

૧-અભ્યાસ:—આ ખાતાનો ઉદ્દેશ એવો છે કે, જેને અભ્યાસ કરવાની ઇચ્છા હોય તેમને માટે પુસ્તકો અને શિક્ષકો પૂરા પાડવા. દરરોજ સવારે અને સાંજે શિક્ષકોએ તેમને માટે તૈયાર થઈને રહેવું.

૨-પ્રચારકાર્ય:—મઠમાં તેમજ બહાર આ કાર્ય

કરવાનું છે. મઠની અંદર ઉપદેશકોએ શાસ્ત્રો વાંચી સંભળાવી-
ને અને પ્રશ્નોના વર્ગો ઉઘાડીને શીખવવાનું છે. બહાર-
ની બાહ્ય પ્રયાત્નકાર્ય કરનારાઓએ ગામેગામે ફરીને ઉપદેશ
કરવાનો છે અને બીજાં સ્થળોમાં ત્યાં ત્યાં જની શકે ત્યાં
ત્યાં આવા મઠ સ્થાપવાનો પ્રયત્ન કરવાનો છે.

૩-ધાર્મિક ક્રિયા.—જેને જેને ધાર્મિક ક્રિયાની
આવશ્યકતા હશે તેને આ ખાતા તમ્મથી તેવી સગવડ કરી
આપવામાં આવશે; પણ કોઈએ ધાર્મિક ક્રિયા કરવા માંડી
છે માટે બીજાના અવ્યાસમાં અથવા ઉપદેશના કાર્યમાં
તેને હરકત કરવા દેવામાં આવશે નહિ. જે કોઈ આ નિયમ-
નો ભંગ કરશે, તેને એકદમ મઠમાંથી રજા આપવામાં
આવશે. આ નિયમમાં કદી શિથિલતા કરવામાં આવશે નહિ.

મઠની અંદર જે ઉપદેશકો હોય તેમણે ભક્તિ, જ્ઞાન
અને યોગ ઉપર ઉપદેશ આપવો, અને વારાફરતી કાર્ય
કરવું. આ કાર્યને માટે દિવસો અને સમય નક્કી કરી સમય-
પત્રકને વર્ગની બહાર લટકાવી રાખવું, કે જેથી ભક્તિની
શોધ કરનાર જ્ઞાનના દિવસે આવે નહિ અને તેની લાગણીઓ
દુઃખાય નહિ.

વામાચારની ક્રિયાને માટે તમામમાંથી કોઈ પણ
લાયક નથી, તેથી કોઈ પણ રીતે તેને મઠમાં દાખલ કરવી
નહિ. આવી વૃત્તિવાળો જે કોઈ માણસ હોય તેણે આ
મંડળમાંથી નીકળી જવું આ ક્રિયાનું કોઈએ મઠમાં નામ
પણ લેવું નહિ. જે દુષ્ટ માણસ વામાચારને પોતાના માર્ગ-
માં લેજવે છે તેનો તો આ લોકમાં તેમજ પરલોકમાં પણ
નાશજ છે.

કેટલીક સામાન્ય સૂચનાઓ

૧-જે કોઈ શ્રી, સંન્યાસી સાથે વાતચીત કરવા આવે
તો તેણે મુલાકાત લેવાના હોલમાંજ તેની સાથે વાતચીત
કરવી. પૂજના હોલ સિવાય બીજા કોઈ રૂમમાં શ્રીઓને
દાખલ કરવામાં આવશે નહિ.

૨-કોઈ પણ સંન્યાસીને શ્રીઓના મઠમાં રહેવા
દેવામાં આવશે નહિ, અને જે કોઈ આ નિયમનો ભંગ
કરશે તેને મઠમાંથી એકદમ રજા આપવામાં આવશે. “મંદિર

માં અસુરની મૂર્તિ બેસાડવા કરતાં ખાલી મંદિર વધારે સારું.”

૩-ખરાણ ચારિત્રવાળા માણસોને સખત રીતે બહાર-
જ રાખવામાં આવશે. કોઈ પણ કારણસર તેમનો પડછાયો
પણ મારા આંગણમાં ચડશે નહિ. જો તમારામાંનો કોઈ
પણ માણસ ખરાણ નીકળે તો તરતજ તેને રજા આપજો,
પછી ભલે તે ગમે તે હોય. આપણને કાળાં મેંઢાંની જરાય
જરૂર નથી. ધધિર અનેક સારા માણસો આપણી પાસે મોકલશે.

૪-ઉપદેશના હાલમાં અથવા વર્ગમાં કોઈ પણ સ્ત્રી
આવી શકે છે, પણ તે ઉપદેશ ચાલતો હોય ત્યાંસુધીજ ત્યાં
રહે. તે કાર્ય પૂરું થતાંજ તેણે આદ્યમાં જવું જોઈએ.

૫-કોઈ દિવસ ગુસ્સો કરતા નહિ અથવા મનમાં
અદેખાઈ રાખતા નહિ, અને પીક પાછળ કોઈની નિંદા
કરતા નહિ. પોતાના દોષો ન સુધારતાં બીજાની ખામીઓ
જોવી એના જેવી કૂરતા અને નિષ્કુરતા બીજા એકે નથી.

૬-જમવાને માટે સમય નક્કી કરેલો હોવો જોઈએ.
જમવા બેસવાને માટે દરેકને માટે એક નીચું આસન અને
તેનાજ પ્રમાણમાં એક જમવાનો પાટલો હોવો જોઈએ. રાજ-
પૂતાનામાં જે પ્રમાણે નિયમ છે તે પ્રમાણે તેણે નીચેના આસ-
નપર બેસીને પોતાની થાળી પેલા પાટલાપર મૂકવી જોઈએ.

અધિકારીઓ

લગવાન બુદ્ધની આજ્ઞા પ્રમાણે અધિકારીઓની નિમ
ણુંક ચુંટણી કરીને કરવી. એટલે કે અમુક એક માણસ
દરખાસ્ત કરે કે દ્રક્ષાણને આ વર્ષને માટે પ્રમુખતરીકે
નીમવા. પછી દરેકે કાગળની કાપડીઓ પર “હા” અથવા
“ના” લખીને તે કાપડીઓને એક ઘડામાં નાખવી. જો તેમાં
“હા”ની ચિઠ્ઠીઓ વધારે નીકળે તો તે વર્ષને માટે તેની
પ્રમુખતરીકે નિમણુંક કરવી. જો કે તમારે અધિકારીઓની
નિમણુંક આ પ્રમાણે કરવાની છે, છતાં હું સૂચના કરું છું
કે, આ વર્ષને માટે બી-બી પ્રમુખતરીકે, એન-બી સેક્રેટરી
અને ખજાનચીતરીકે તથા સ-બી લાયબ્રેરિયનતરીકે નિમણુંક
કરવી. આર-એચ-એ- અને ય-એ વારાફરતી શિક્ષણ
અને ઉપદેશનું કાર્ય કરવું.

માસિક કાઢવાનો ટી-નો ઉદ્દેશ સારો છે, પણ જો તમે

એકસ પ અને સહકારથી કાર્ય કરવાનું કળૂન કરો તોજ હું
એ વાતને મળુરી આપીશ

સિદ્ધાંતો અને માન્યતાઓની બાબતમાં મારે આટલું જ
કહેવાનું છે કે, જો કોઈ પરમહંસદેવને અવતારતરીકે
માને તો ઠીક છે અને માને નહિ તોપણ ઠીક છે એ
બાબતમાં માત્ર સત્ય એટલું જ છે કે, ચારિત્રની બાબતમાં
પરમહંસદેવની બરોબરી પહેલાનું કોઈ કરી શક્યું નથી,
અને ઉપદેશની બાબતમાં તો તેમની પહેલાના અવતારો કરતા
તેઓ વધારે ઉદાર, વધારે વિકાસક્રમવાળા અને અપૂર્વ
હતા બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો પહેલાના ઉપદેશકો એક
દેશીય હતા, જ્યારે આ નવા અવતાર અથવા ગુરુદેવના
ઉપદેશમાં યોગ, જ્ઞાન અને ભક્તિના ઉત્તમમાં ઉત્તમ તત્ત્વોનું
ઐક્ય થયું હતું, અને તેથીજ નવી સમાજની સ્થાપના છે
x x પહેલાના ઉપદેશકો ઉત્તમ હતા એમાં શંકા નથી,
પણ આ યુગનો તો આજ નવો ધર્મ છે કે - યોગ, જ્ઞાન,
ભક્તિ અને કાર્યનું ઐક્ય હલકામાં હલકી વર્ણને પણ ઉમર
કે જાતિના ભેદવગર જ્ઞાન અને ભક્તિનું દાન આપવું, એ
આ યુગનો ધર્મ છે પ્રથમના અવતારો સારા હતા, પણ
શ્રીરામકૃષ્ણમાં તે સર્વ અવતારોનું ઐક્ય હતું શરૂઆત
કરનાર અને સામાન્ય માણસને માટે પોતાના આદર્શ પ્રત્યે
દૃઢ નિષ્ઠા હોવી એ બહુ અગત્યની અને જરૂરની વાત
છે આથી તેમને શીખવો કે, દરેક મહાન વ્યક્તિઓને
યોગ્ય માન આપવું જોઈએ, પણ હવે પૂજા તો ભગવાન
રામકૃષ્ણનીજ થવી જોઈએ ભક્તિ અને શ્રદ્ધા વગર શક્તિ
પ્રાપ્ત થતી નથી તેના વગર મહાવીર(હનુમાન)ની પેઠે જીવસા
થી કોઈ આદેશ આપી શક નહિ તે ઉપરાંત પહેલાના અવ
તારો હવે જરા જૂના થઈ ગયા છે અત્યારે તો આપણી
સામે નવું હિંદુસ્તાન તેના નવા દેવતાઓ અને નવા વેદ
સાથે ઉભું છે ક્યારે-ઓ મા ! પ્રભુ ! આ અમારો દેશ
સદા જૂતકળમાળ જીવવાની આદતમાંથી ક્યારે મુક્ત થશે ?
અસ્તુ થોડાક પદ્મપાતની પણ આવશ્યકતા છે, પણ તેથી
આપણે બીજા તરફ ઈર્ષ્યાભાવ રાખવાની જરાપણ જરૂર નથી
જો તમને મારા વિચારો પ્રમાણે કાર્ય કરવાનું વાજબી

લાગે, અને જો તમે આ નિયમોનું પાલન કરો તો એ કાર્યને માટે જોઈતા પૈસા હું તમને આપી શકીશ. x x વળી આ પત્ર તમે માતાજીને તેમજ...વજેરેને પણ બતાવજો, અને તેમનાદ્વારા સ્ત્રીઓના એક મઠની પણ સ્થાપના કરજો. આ વર્ષને માટે માતાજીને પ્રમુખ બનાવજો; પણ તે સ્થાનની મુલાકાત લેવાની તમને કોઈને રજા મળશે નહિ. તે લોકો પોતાની મેજેજ પોતાના કાર્યની વ્યવસ્થા કરી લેશે. તમારી સૂચના પ્રમાણે તેમણે કાર્ય કરવાનું નથી. એ કાર્યને માટે પણ જરૂરનો ખર્ચ હું પૂરો પાડીશ.

પ્રભુ તમને સત્યનો માર્ગ બતાવે ! જે માણસો જગન્નાથજીનાં દર્શન કરવાને ગયા હતા. તેમાંના એકને પ્રભુનાં દર્શન થયાં અને બીજાને તેના મગજમાં કંઈક બૂસું ભરાયું હતું તેથી દર્શન થયાં નહિ.

મારા મિત્રો ! ઘણા માણસોએ ગુરુદેવની સેવા કરી છે એમાં શંકા નથી; પણ જ્યારે કોઈને એમ લાગવા માંડે કે, પોતે કોઈ અફળુત બક્ષિ છે ત્યારે એમ સમજવું કે, તેણે રામકૃષ્ણનો સત્સંગ કરવા છતાં પણ તેના મગજમાં જે કંઈક ભરાયેલો હતો તેનાંજ તેને દર્શન થયાં છે. જે તેમ હોત નહિ તો તો પરિણામજ બતાવી આપત. ગુરુદેવ પોતે ઘણી વાર કહેતા હતા કે “ તે લોકો પ્રભુનું નામ લઈને ગાશે અને નાચશે, પણ અંતે દુઃખી થશે.” આ અધોગતિનું કારણ અહંભાવ છે—પોતે પણ બીજાના જેવોજ મહાન છે એવી માન્યતાજ દુઃખનું કારણ છે. ખરેખર ! તે કહેશે કે “ તેઓ મને પણ ચાહતા હતા. ” પણ અકસોસ ! ભલા આદમી ! તેમની કૃપા સિવાય તમે આવા હોત ખરા ? શું આવો માણસ બીજા સાથે તકરાર કરે અને પોતાની જાતને અધોગતિમાં નાખે ? તમે ધ્યાનમાં રાખજો કે જ્યાં જ્યાં તેની દયાનું ટીપું માત્ર પડશે ત્યાં ત્યાંથી માણસો દેવતા બનીને નીકળશે. x x સૌથી પ્રથમ એ છે કે, આજ્ઞાનું પાલન કરવું. અસ્તુ. મેં તમને જે કંઈવાનું કહ્યું છે તે જલદીથી અને હુંશિયારીથી કરો; આ નાની વાત તમે કેટલે દરજ્જે કરી શકો છો તે મને બતાવો; અને ધીમે ધીમે મહાન કાર્યો બનશે. તમારા વિવેકાનંદ વિ. ૩૩

તા. કે.—કૃપા કરીને આ પત્ર બધાની આગળ વાંચી બતાવજો અને મને જણાવજો કે, એમાંની વાત અમલમાં મૂકવા જેવી છે કે કેમ ? કૃપા કરીને બી—ને કહેજો કે, જે દરેકનો સેવક છે, તેજ તેમનો ખરો શેઠ છે. જેના પ્રેમમાં ઉંચનીચનો ભેદ છે તે કદી ખરો આગેવાન બની શકતો નથી. જેનો પ્રેમ અનંત છે, અને આ ઉંચ છે કે નીચ છે તેનો વિચાર કરવાને જે કદી થોભતો નથી તેના ચરણોમાં સમસ્ત જગત પોતાનું મસ્તક ઝુકાવે છે.

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૦૮

પ્રિય એ—

ગયા અઠવાડીયામાં મેં તમને બ્રહ્મવાદીન વિષે લખ્યું હતું; પણ ભક્તિનાં વ્યાખ્યાનો માટે લખવાનું હું ભૂલી ગયો. તે બધાં વ્યાખ્યાનો એકસાથે પુસ્તકરૂપે પ્રસિદ્ધ થવાં જોઈએ. અમેરિકામાં જી—ને એમાંથી કેટલાંક પુસ્તકો મોકલી શકાશે. નીસેક દિવસમાં હું ઇંગ્લંડ માટે ઉપડી જઈશ. કર્મયોગ, રાજયોગ અને જ્ઞાનયોગ ઉપર મારી પાસે મોટાં પુસ્તકો છે. કર્મયોગ પરનું પુસ્તક તો પ્રસિદ્ધ થઈ ચૂક્યું છે. રાજયોગનું પુસ્તક ધણુંજ મોટું થશે અને તે પ્રેસમાં પણ જઈ ચૂક્યું છે. વળી મને લાગે છે કે, જ્ઞાનયોગનું પુસ્તક ઇંગ્લંડમાં છપાવવું પડશે.

બ્રહ્મવાદીનમાં તમે કે—નો જે પત્ર પ્રસિદ્ધ કર્યો છે તે ઠીક થયું નથી. ....એ જે ચાખકા કે—ને લગાવેલા છે તે તેને ચમચમી રહ્યા છે. એ પત્ર અસહ્ય અને દરેકને ખૂંચે એવો છે. બ્રહ્મવાદીનની જે ચદ્ધતિ છે તેની સાથે તેનું સામ્ય નથી. આથી ભવિષ્યમાં જ્યારે જ્યારે કે— લખે ત્યારે એમાં ગમે તેવી આડકતરી રીતે અથવા બારીકીથી કોઈ પંથ કે સંપ્રદાય પર હુમલો કર્યો હોય તોપણ તેમાં સુધારો કરજો. કોઈ પણ પંથ કે સંપ્રદાયની વિરુદ્ધનું પછી તે સારું હોય કે નહીં હોય તે બ્રહ્મવાદીનમાં આવવું જોઈએ નહિ. અલબત્ત, તેથી કંઈ આપણે દંભ કે જૂઠુંને ટેકો આપવાનો છે એમ તો નથીજ, વળી હું ફરીથી યાદ

દેવડાણું છું કે, એ છાપુ એટલું જળું તો પારિલાષિક છે કે અહીં આગળ તેના ગ્રાહકો થવાં મુશ્કેલ છે. પશ્ચિમના લોકોનો મોટો ભાગ જડખાંતોડ સંસ્કૃત શબ્દોને સમજતો નથી અને સમજવાની દરકાર પણ કરતો નથી. છાપુ હિંદુસ્તાનને માટે વધારે લાયક છે-હું તો એટલુંજ સમજી શક્યો છું. તંત્રીના લખાણમાંથી ખાસ અપીલ(નિર્નતિ)-નો દરેક શબ્દ કાઢી નાખવો જોઈએ; અને તમારે હિંમેશાં ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે, તમે એકલા હિંદુસ્તાનને માટે નહિ, પણ આખી દુનિયાને માટે લખો છો, અને આ દુનિયા તમારે જે કહેવાનું છે તેનાથી તદ્દન અજાન છે. દરેક સંસ્કૃત શબ્દનો અનુવાદ બહુજ કાળજીપૂર્વક કરવો અને તમારાથી જેટલું બની શકે તેટલું સરળ અને સહેલું કરવો.

આ પત્ર તમને મળશે તે પહેલાં હું ઇંગ્લંડ પહોંચી ગયો હોઈશ. માટે ઈ. ટી. સ્ટર્લી-એસ્કવાયરની મારફત હાથ ધરું-કેપરશામ, ઇંગ્લંડ એ સરનામા પ્રમાણે મને પત્ર લખજો. તમારો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૦૧

૬૩ સ્ટ્રીટ, ન્યોર્થ રોડ, લંડન-મે ૧૮૮૬

પ્રિય ભગિની,

હું લંડનમાં આવી પહોંચ્યો છું, ઇંગ્લંડનાં હવા-પાણી હાલમાં શીતળ અને સુંદર છે. હાલમાં આખો દિવસ સગડી સળગતી રાખવામાં આવે છે. તમને ખબર છે ? આ વખતે આખું મકાન અમને સોંપી દીધું છે. જો કે મકાન નાનું પણ સગવડતાલરેલું છે, અને તેને માટે અમેરિકામાં જેટલો ખર્ચ કરવો પડે છે તેટલો ઇંગ્લંડમાં કરવો પડતો નથી. તમારાં માતાને માટે હું કેવું ધારતો હતો તેની શું તમને ખબર નથી કે ? મેં હમણાંજ તેમને એક પત્ર લખ્યો છે અને મનરો એન્ડ કું-૭ રૌ, સ્કીળા, પારીસ એ સરનામે ટપાલમાં નાખ્યો છે. કેટલાકે પુરાણા મિત્રો પણ અહીંયાં છે અને મિસ એમ- પણ બહારથી ઇંગ્લંડમાં આવી પહોંચ્યાં છે. તે સુવર્ણસમ સારાં અને પહેલાંના જેટલાંજ માયાળુ છે. હિંદુસ્તાનથી એક નવીન સાધુ

આવેલો છે ધરમા એક નાનું સરખું સુદર કુટુંબ હોય
એવું બની રહ્યું છે આ નવીન સાધુ તદ્દન સરળ છે ભવે
માણસ ! મારામા જે સાહસ વગેરે છે તે બાદ કરતા એ
તાદરસ હિંદુના નમુનારૂપ છે હમેશા નમ્ર, તેમજ મધુર
રહે છે અને કટપનાસુષ્ટિમાજ વસી રહે છે પણ તે કંઈ ચાલશે
નહિ. મારે તેનામા યોદ્ધીક પ્રવૃત્તિ દાખલ કરવી પડશે અહીં
જે વર્ગોનું કામ શરૂ થઈ ચૂક્યું છે, અને તે ચારપાચ
માસપર્યંત ચાલશે પછી હું હિંદુસ્તાન આવીશ,
પણ મારું મન તો અમેરિકા તરફ જ યેચાય છે અમેરિકા
માટે મારા મનમા પ્રેમ વસી ગયો છે નવી વસ્તુઓ જાણવા
નો મને શોખ છે જરીપુરાણ ખડિયેરોમા ભટકવાની
અને જૂના ઇતિહાસો પાછળ આળસુ છાંદગી ગાળી પ્રાચીન
ને મટે નિસાસા નાખ્યા કરવાની મને જરા પણ ઈચ્છા
નથી એ કાર્યને માટે મારી નસોમા જોઈએ તે કરતા વધારે
ગરમ લોહી વહે છે અમેરિકાના લોકો, દરેકને ત્યાં મળતી
તક, એ વગેરે કારણોને લઈને અમેરિકા એ એક જ દેશ
લાયક છે હું તદ્દન મૂળમાથી સુધારો કરવા માણુ છું
પ્રાચીનતામા પડી રહેલા ગદા છાણના પોદરા જેવા હિંદુ
સ્તાનના જનસમાજમા હું કંઈ કરી શકીશ કે નહિ
તે જોવાને માટેજ હું ત્યાં આવવાનો છું તદ્દન નવેસરથીજ
કામની શરૂઆત કરવાનો મારો વિચાર છે x x x જ
અમર, અનંત, સર્વશક્તિમાન અને સર્વવ્યપક એ તો માત્ર
એક નિયમ છે, એ કંઈ વ્યક્તિ નથી હું, તમે અને બીજા
બધા આ નિયમના મૂર્ત સ્વરૂપો છીએ, અને જે વ્યક્તિમા
આ નિયમોનું જોટણ વધારે પ્રમાણે એકત્રિય થયું છે તેટલી
તે વ્યક્તિ મહાન છે દરેક માણસ અતે તો આ નિયમોનું
સંપૂર્ણ મૂર્ત સ્વરૂપ બની રહેશે, અને જે પ્રમાણે અત્યારે
મૂળમા એક છે તે પ્રમાણે સર્વ વાત એક જનશે ધર્મનું
રહસ્ય માત્ર આદ્યજ છે અને તેને ક્રિયામા મૂકવાનો એકજ
રસ્તો છે - અને તે રસ્તો એકતાની લાગણીદ્વારા અથવા જેને
આપણે પ્રેમ કહીએ છીએ તે દ્વારાજ છે અસહના દરેક
અસ્પષ્ટ વિધિઓ એ તો માત્ર મૂઠ વિશ્વાસ છે હવે એ મૂઠ
વિશ્વાસથી સરેલા વિધિઓને (એજ રૂપમા વગર સમજાયે, ચાલુ

રાખવાનો પ્રયત્ન શું કરવા કરવો ? જ્યારે સત્ય અને જીવનથી ભરેલી સરિતા પાસેથીજ વહેતી હોય તો તસ્સ્યા હોડોને શા માટે ખાખોચિયાનુ પાણી પાવું જોઈએ ? એ તો માત્ર માણસોની સ્વાર્થપરાયણતાજ છે, બીજું કશું નથી. જીવની દુકી છે—કાળ સપાટાળધ વહી જાય છે જે દેશના હોડોમાં અને જે સ્થળમાં જેના વિચારો વધારે અનુકૂળ આવતા હોય તેજ તેનો દેશ છે, તેજ તેનું સ્થાન છે, અને તેજ હોડો તેના દેશબંધુઓ છે પરંતુ શુદ્ધ, વિશાળ અને બહાદુર એવા થોડાક આત્માઓનેજ આ વાત લાગુ પડે છે

હું સર્વ વાતે કુશળ છું, અને ઘણાજ આનંદમાં છું.

સદા તમારો સ્નેહાધીન વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૧૦

હાઇ વ્યુ, જેવરશામ રીડીંગ ૧૮૬૬

પ્રિય—

આ લંડન શહેર માણસોના સમુદ્ર જેવું છે દશ પંદર કલકત્તાને લેગાં કરીએ એટલું મોટું છે. લંડનના ખારામાં ઉતરતી વખતે જો કોઈ લેવા આવનારની વ્યવસ્થા કરી ન હોય તો આ ધમાલમાં બૂલા પડવાનો પૂરેપૂરો સંભવ છે. x x ગમે તેમ પણ કે—ને ત્યાંથી એકદમ મોકલી દેજો. સ—ની પેઠે જો તે આવતાં મોટું કરે એમ હોય તો કોઈ ન આવે એજ વધારે સાફ છે. ભટક્યા કરવા માં અને સુલતવી રાખ્યા કરવામાં કશોજ ફાયદો નથી. આ કામ એવું છે, કે જેમાં નજસવૃત્તિની (પ્રવૃત્તિની) પરાકાષ્ઠાની આવશ્યકતા છે.....આપણો આખો દેશ તામસ વૃત્તિમાં ડૂબી ગયેલો છે અને સૌથી પ્રથમ આપણે બીજા કથાની નહિ પણ સજસ વૃત્તિની આવશ્યકતા છે. સત્ત્વ પછીથી આવશે, કે જે વસ્તુ હવ્વુ ઘણીજ—ઘણીજ દૂર છે.

તમારો સ્નેહાધીન વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૧૧

નેટ લયોજનો - ન્તો, ૩૦ મી મે ૧૮૯૬

પન્થ દહાડે મારે પ્રોફેસર મેન્થમૂલ્સની સુદર મુઠાકાત ધઈ હતી. તે એક સાધુપુરુષ છે અને તેનું વય ૭૦ વરસનું હોવા છતાં તે હજી જુવાનજોષ જણાય છે એના ચહેરાપર હજી એક ક સહી સુંદા નથી હું ઇ-છુ છું કે, હિંદુમૂર્તિ અને વેદાત મારેના એના પ્રેમનો અર્ધભાગ પણ જાન્યે માગમા હેય વળી તે યોગવિદ્યાનો હિમાયતી હોઈ તેને માને છે પણ ખરો માત્ર જોટા નપાષ્ટકોને તે સહન કરી શકતો નથી

વિશેષમા એ કે, શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસ માટે તેમને અત્યંત આદરબુદ્ધિ છે અને તેઓશ્રીના જીવનપર તેમણે એક લેખ પણ 'નાઇ-ટીન્થ સેન્ટુરી' નામના માસિકમા લખ્યો છે તેમણે મને સવાલ કર્યો કે 'તેઓશ્રીનું નામ જગતને જાણીતું કરવા માટે તમે શું કરો છો?' રામકૃષ્ણે તેમને ધણ વર્ષ ધયા મુ ધ કર્યા છે આ શું શુભ સમાચાર ન હોવાય ? * *

અહીં આ કામ જરા મહુ પણ મહત્તમ ચાલે છે આવતા રવિવારથી જાહેર વ્યાખ્યાનો શરૂ કરવાનો છું

પત્રાંક ૧૧૨

લડન, ૫ મી જૂન ૧૮૯૬

'રાજયોગ' ગ્રંથ બહુ સારી રીતે ચાલે છે શારદાનંદ થો ૧૪ સમયમા અમેરિકા તરફ જવાનો છે

મારા પ્રિયજનો પૈકી કોઈ પણ વકીલ બને એ મને પસંદ નથી, જો કે માગ પિતાશ્રી એક વકીલજ હતા મારા ગુરુદેવ એની વિરુદ્ધ હતા, અને હું પોતે એમ માનું છું કે, જો કુટુંબમા અનેક વકીલો હોય તે કુટુંબને મોટું વટેણું ખાચત પસ્તાવું પડે છે આપણો દેશ વમીર ખારિ સ્ટ્રેટથી ઉજરાઈ ગયો છે, વિશ્વવિદ્યાવયો (યુનિવર્સિટીઓ) પ્રતિવર્ષ સેકંડોની સંખ્યામા વકીલો બનાવે છે આપણા

ખૂંને-આપણી પ્રાન્તને-જેની ખરી જરૂર છે તે વ્યવહાર ચાતુર્ય અને વૈજ્ઞાનિક બુદ્ધિની છે તેથી મારો વિચાર મને વિદ્યાવિજ્ઞાન અભિજ્ઞ (ઇલેમિન્ટરિયન) બનાવવાનો છે જીવન

વ્યવહારમાં તે નિષ્કળ નીવડશે તોપણ મને એટલો તો સંતોષ થશે કે, તેણે મહાન બનવાનો અને પોતાના દેશને વાસ્તવિક રીતે ઉપયોગી થવાનો નિદાન પ્રયત્ન તો કર્યોજ. અમેરિકાની હવામાંજ કાંઈ એવો ચમત્કાર છે કે તે પ્રત્યેક મનુષ્યની અંદર રહેલા ઉત્તમોત્તમ ગુણોને બહાર કાઢે છે.... તે સાહસી અને ધીર થાય તથા પોતાને માટે અને પોતાના સમૂહને માટે એક નવો ચીલો પાડવાને મંથન કરે એવી મારી ઇચ્છા છે. ઇલેક્ટ્રિકલ ઇજનિયરને હિંદમાં રોકેલો તો મળીજ રહેશે.

તા. ૬. અમેરિકામાં એક ચોપાનિયું કાઢવા સંબંધમાં શુદ્ધિન તમને આ મેલમાં કંઈક લખવાનો છે. હું 'ધાર્મ' છું કે, કામને એકત્રિત રાખવાને માટે આવી ભાતના કશાકની જરૂર તો છે અને તેથી એની સૂચવેલી દિશાએ જો કામને સદૃઢ કરવા હું 'માર્ડ' બનતું સમજું કરીશ.....ધાર્યા પ્રમાણે શારદાનંદ સાથે તેના આ તરફ આવવાનો પૂરા સંભવ છે.

પત્રાંક ૧૧૩

૬૩ રફાટ, બચોજ રોડ,
લંડન તા. ૭ મી જૂન ૧૮૯૬

પ્રિય મિસ નોબલ,

મારો આદર્શ ખરેખર થોડાજ શબ્દોમાં મૂકી શકાય એમ છે, અને તે એજ કે, મનુષ્યોને તેમની દિવ્યતાનું જ્ઞાન કરાવવું અને જીવનની દરેક પ્રવૃત્તિમાં, દરેક કાર્યમાં તેના શી રીતે અમલ કરવો તે શીખવવું.

આ આખું જગત મૂઢતાની સાંકળમાં જકડાયેલું છે. જે કોઈ સ્ત્રી કે પુરુષ છુંદાયેલાં છે તેમની મને દયા આવે છે અને છુંદનારની મને વધારે દયા આવે છે.

એક વિચાર જે મને દીવા જેવો સ્પષ્ટ દેખાય છે તે એ છે કે, બીજા કશાથી નહિ પણ અજ્ઞાનતાથીજ હુ:ખનું કારણ ઉત્પન્ન થાય છે. આ જગતને પ્રકાશ કેાણુ આપશે? ભૂતકાળમાં તે પ્રકાશ આપવાને માટે એકજ નિયમ હતો અને તે આત્મભોગ. અરેરે! ભવિષ્યના કંઈ કંઈ અનેક યુગો માટે પણ એજ એક નિયમ કાયમ રહેશે. જગતના

ઉત્તમમા ઉત્તમ અને બહાદુરમા બહાદુરોએ ઘણાના કલ્યાણને માટે, દરેકના મુખને માટે આત્મલોગની વેદીમા પોતાનું બલિદાન આપવું પડશે અને ત પ્રેમ અને દયાથી ભરેલા એવા મેકડો બુદ્ધની આવશ્યકતા છે

દુનિયાના ધર્મો તો એક મશ્કરી જેવા અને પ્રાણહીન બની ગયા છે જગતને જેની આવશ્યકતા છે તે માત્ર ચારિત્ર છે જગતને તો તેમની જરૂર છે, જે જેમના જીવન પ્રેમના તપની એક જીવંત જ્યોતિ જેવા હોય, જેઓ સ્વાર્થગ્રહિત હોય જગતપર વિજળીના વજ્રાવાળ જેવી અસર પ્રેમથીજ થશે

તમારામા અધઝડા નથી, પણ તમારામા ઠોઠ એવું તરવ છે, કે જેમાથી જગતને હલાવી નાખે એવી શક્તિ ઉત્પન્ન થઈ શકે એમ છે મને એ વાતની ખાતરી છે, અને બીજાઓ પણ આવશે બહાદુર શબ્દોની અને તે કરતા પણ વધારે બહાદુર કાર્યોની આપણને આવશ્યકતા છે જાગ્રત થાઓ, જાગ્રત થાઓ! ઓ બહાદુરો! દુનિયા દુ ખથી સળગી રહી છે અને શું તમે નિદ્રા લઈ શકશો? ત્યાસુધી દેવતાઓ જાગ્રત થાય નહિ ત્યાસુધી તેમને બોલાવ્યાજ કરો, ત્યાસુધી આપણી હાકથી અનન્નો આત્મદેવ જવાબ ન આપે ત્યાસુધી તેને બોલાવ્યાજ કરો જીવનમા એથી વધારે શું છે? એથી વધારે મહાન કાર્ય કયું છે? હું કહી પડેલેથી યોજનાઓ કરતો નથી જેમ જેમ હું આગળ વધુ છું, તેમ તેમ મને વિગતો મળતી જાય છે યોજનાઓ પોતાની મેળે ઘડાવી જાય છે અને કાર્યો વધના જાય છે હું તો માત્ર જોટલું જ કહું છું કે, જાગ્રત થાઓ, જાગ્રત થાઓ!

તમારું સદા સર્વદા કલ્યાણ થાઓ! તમારો સ્નેહાધીન

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૧૪

લંડન, ૬ ફી જુલાઈ ૧૮૯૬

x	x	x	x
x	x	x	x

ઇંગ્લંડમાં મારો વ્યવહાર બહુ સારી રીતે ચાલે છે.

રવિવારનાં વ્યાખ્યાનો તેમજ વર્ગો બિલકુલ ફતેહમંદ નીવડ્યાં છે. સીઝન હવે ખલાસ થઈ છે અને હું પણ હવે થાકી ગયો છું. તેથી મિસ મૂલરની સાથે હું સ્વિટ્ઝર્લેન્ડની મુસાફરીએ જવાનો છું. ગ- બહુજ માયાળુ થયા છે. જ-એ તેમને બહુ ખુબીભરી રીતે ઠેકાણે આપ્યા. અહા ! શું એ જ-નું બુદ્ધિચાતુર્ય અને શું તેણીની શાંત રીત ! એના ચાતુર્ય અને કામ કરવાની હથોટીપર ખરેખર હું દીઠા છું. તેણી એક રાજ્યકાર્યધુરંધર નારી છે. તે એક આખું રાજ્યતંત્ર ચલાવી શકે તેમ છે. એ બાઇનામાં છે તેવી જાતની સંગીન અને સારી બુદ્ધિ મનુષ્યમાં મેં લાગ્યેજ ભેઈ હશે. આવતી પાનખર ઋતુમાં હું અમેરિકા પાછો ફરીશ અને ત્યાંનું કામ સંભાળીશ.

વિશેષ કે, ઇંગ્લંડનું કામ શાંત પણ સંગીન રીતે વધતું જાય છે. ઘણાં સ્ત્રીપુરુષો આવીને મારી સાથે તે સંબંધમાં વાતો કરે છે. આ બ્રિટિશ શહેનશાહત, ગમે તેટલા તેના દોષો છતાં, દુનિયામાં અત્યારસુધીમાં અસ્તિત્વમાં આવેલા કોઈ પણ રાજ્યતંત્ર કરતાં, વિચારોના ફેલાવા માટે બહુ જખરજસ્ત યંત્ર છે. એ યંત્રના કેન્દ્રમાં હું મારા વિચારો મૂકવા માગું છું, કે જેથી દુનિયાભરમાં તે પ્રસરે. અલબત્ત, સઘળાંજ મહાન કાર્યો ધીમાં હોય છે અને તેમની સિદ્ધિના માર્ગમાં વિટંબણાઓ ઘણી હોય છે. તેમાં પણ આપણા લોકના સંબંધમાં તો સવિશેષ તેમ હોય છે; કેમકે આપણે હિંદુઓ એક છતાંયલી પ્રજા છીએ. પણ એથી તો ઉલટી કાર્ય કરવાની આપણી વિશેષ ફરજ છે. યાદુદી લોકોએ રોમન સલ્તનતને તેમના આધ્યાત્મિક આદર્શોવડેજ મહાત કરી હતી. તમે બાણીને ખુશી થશો કે, હું પણ રોજ સહનશીલતા અને અનુકંપા(સહાનુભૂતિ)ના કંઈ ને કંઈ

પાઠ શીખું છું. ઉંચા દરજ્જાના જળવાન ઔગ્ર્યો ઇંડિયનોમાં પણ હવે પ્રભુને નિહાળવા માંડતો હોઉં એમ મને લાગે છે. વળી એમ પણ લાગે છે કે, ધીરે ધીરે હું એવી સ્થિતિએ પહોંચવા લાગ્યો છું કે જ્યારે હું, જે “સેતાન” જેવી પણ કોઈ વિભૂતિ હયાત હશે તો તેને પણ ચાહી શકીશ.

મારી વીસ વર્ષની ઉંમરે હું છેકજ સમભાવરહિત, હઠીલો અને અનુની હતો; ત્યારે કલકત્તામાં હું થિયેટર જાણુના લક્ષ્માં ફૂટપાથ ઉપર કદી ચાલતો નહિ. પણ આજે તેત્રીસ વરસની ઉંમરે હું વેશ્યાઓની સાથે એકજ ઘરમાં રહી શકું; અને તેમને તિરસ્કાર કે ઠપકાનો એક પણ ખોલ કહેવાનો વિચાર સુધ્ધાં મને નહિ આવે. આ શું અધોગતિનું પરિણામ છે કે પછી હું વિશ્વપ્રેમ કે જે સ્વયં પ્રભુ છે તેમાં વિકસિત થતો જાઉં છું તેનું પરિણામ છે? મેં એમ પણ સાંભળ્યું છે કે, મનુષ્યને જે પોતાની આસપાસ અનર્થ ન જણાય તો તે સુકૃત કરી શકતો નથી અને કંમે કંમે એક જાતના પ્રારબ્ધવાદને વશ થઈ જાય છે. મને તો તેવું નથી જણાતું. ઉલટી મારી કામ કરવાની શક્તિ વધતી જાય છે અને પરિણામે પણ તે બહુ અસરકારક થતી જાય છે. કોઈકોઈ દહાડો હું એક પ્રકારના અત્યાનંદમાં ડબી જાઉં છું; ત્યારે મને એમ થઈ આવે છે કે જાણે હું પ્રત્યેક મનુષ્ય અને વસ્તુને આશીર્વાદ આપું. જાણે તે એકેએકને ચાહું અને લેહું. ખરેખર તે વખતે મને એમજ લાગે છે કે, પાપ અને અનર્થ એ કેવળ ભ્રમ છે. વહાલા ફ-! અત્યારે હું એવીજ એક અત્યાનંદની અવસ્થામાં હોઈ મારા પ્રત્યેના તમારા અને શ્રીમતી લ-ના સ્નેહ અને મમતાના વિચારથી મારી આંખો ખરેખર આનંદાશ્રુથી ઉભરાઈ જાય છે. મારા જન્મને હું કૃતાર્થ માનું છું. અહીંઆં હું અત્યંત સ્નેહ અને પ્રેમનો ભાગી થયો છું અને જે અનંત પ્રેમે, જે પ્રેમઘન પ્રભુએ મને જન્મ આપ્યો છે તેણે મારા એકેએક ભલા કિંવા ખૂરા કૃત્યની સંભાળ લીધી છે (ચમકતા નહિ); કારણ કે હું તે કોણ માત્ર? જેની સેવા માટે-જેની પ્રીતિ અર્થે મેં મારાં પ્રિયજનો, મારા આનંદો, મારી જીંદગી વગેરે સર્વસ્વનો ભોગ આપ્યો છે તેના હાથમાંના એકાદ

હથિયાર સિવાય બીજી રિયલિટી મારી ક્યારે-કયી હતી ? એ લીલામય પ્રભુજી મારો પ્રાણપ્યારો છે અને હું તેનો સખા છું. વિશ્વમાં તાલ કે તંત જેવું કંઈ નથી ! કેયું તંત એને બાધે છે ? એ અદ્ભુત જોલાડીજ એનાં લીલાક્ષત્રનાં સર્વ સ્થળોમાં આ હાસ્ય અને રહનની રમત રમ્યા કરે છે-ઘડીમાં ટોઇને રડાવે છે અને ઘડીમાં ટોઇને હસાવે છે, એ કેવળ એની લીલાજ છે ! જ- કહે છે તેમ એ એક મોટી રમુજ છે.

આ દુનિયા બહી રમુજ છે અને તેમાં સૌથી રમુજ બૂલકું જેવું હોય તો તે એ પોતે-એ પ્યારો પ્રાણસખા-એ અનંત પરમાત્માજ છે ! રમુજ નહિ તો બીજું શું ? બાતુ-ભાવ કહો કે સખાભાવ કહો, પણ બાણે મસ્તીખોર છોકરાં-એની એક મોટી શાળાને આ સંસારના કીડાંગણમાં રમવા છોડી મૂકી હોય ને ! એના જેવો જેલ છે ! કેમ નહિ વાર ? વખાણ કેનાં કરવાં ને દોષ દોને દેવો ? કેમકે એ બધી એનીજ લીલા છે. લોકો એના વિષે સમજૂતી અને ખુલાસા માગે છે, પણ એના વિષે તે શી સમજૂતી આપી શકાય ? તે જ્ઞાનરહિત (એટલે કે જ્ઞાનવાળો નહિ પણ જ્ઞાનમય) છે. એને તર્કશક્તિ પણ નથી; છતાં એ નહિ જેવા જ્ઞાન અને તર્કવટે પણ તે આપણને કેવા મૂર્ખા બતાવે છે ! પરંતુ આ વખતે તે મને ઉઘટો નહિ જુએ.

‘પ્રેમ’ એ તર્કબુદ્ધિ, લૌકિક ભણતર અને વાણીથી પર છે; અને એજ પ્યારો પરમાત્મા છે. આહા ! એ પ્રભુપ્રેમનો ખ્યાલો પીને ચાલો આપણે તેમા ચક્રવૂર થઇએ.

પત્રાંક ૧૧૫

લંડન, તા. ૮ મી જુલાઈ ૧૮૯૬

અંગ્રેજ લોક કેવા ઉદાર ! આવતી ચરફતુના કામ માટે નવા મકાનની સગવડ કરવા સાડે એક સાંજે માત્ર ત્રણ મિનિટમાં મારા વર્ગમાં દોઢસો પાઉન્ડ જરાઈ ગયા ! મરણ હોત તો એજ સમયે લોકોએ પાંચસો પાઉન્ડ પણ બરી આપ્યા હોત, પણ અમે ધીમે ધીમેજ ચાલવા માગી એકદમ અર્ચમાં ઉતરવા ઈચ્છતા નથી. કામ માટે અહીં આં

અનેક લાયક મનુષ્યો મળી આવશે, તેમજ અત્રેના લોકો 'ત્યાગલાવના' વિષે પણ કંઈક સમજે છે આગળ પ્રજાનુ એ પણ એક ખાસ લક્ષણ છે

પત્રાંક ૧૧૬

૧૪ મી જુલાઈ ૯૬

વહાલા ડૉક્ટર ન—

x x x x

કોઈ પ્રકારની વિદેશી સહાય ઉપર તમે કદી આધાર રાખતા નહિ વ્યક્તિઓની પેઠે પ્રજાઓએ પણ ચોતાના બળ ઉપર આધાર રાખવો જોઈએ એજ ખરેખર સ્વદેશાભિમાન છે જો કોઈ પ્રજા એમ ન કરી શકે, તો તેને માટે ઉન્નતિનો સમય નથી આવ્યો, એમ સમજીને તેણે થોડાં જોઈએ નવીન પ્રકાશ હિંદુભૂમિ પર બધે અવશ્ય વિસ્તારવો જોઈએ આવાજ ઉદ્દેશથી તમારે કાર્ય કરવાનું છે

કમળ એ પુનરુદ્ધાગતુ ચિહ્ન છે આપણે કલામા અને ખાસ કરી ચિત્રકલામા અતિશય પાછળ છીએ ઉદ્ધારણ તરીકે એક વન કરીને તેમા વસતનનું જાતલ થઈ હોય એવો થોડોક દેખાવ બતાવો, અને તેમા પાદડા અને કળીઓ ફરી થી ફેવી રીતે દેખાવ દે છે તે બતાવો ધીમે ધીમે આગળ વધો આવા સેકડો વિચારો આપણે બહાર મૂકવાના છે

આવતા રવિવારે હું રિવટૂઝર્વેન્ડ જવાનો છું અને ત્યાંથી આવતી પાનખર ઋતુમા લડન પાછો ફરીશ અને આપણુ આ કાર્ય પાછુ હાથમા લઈશ તમે જાણો છો કે, મને વિશ્રાંતિની ઘણીજ જરૂર છે

સર્વ આશીર્વાદ ઈત્યાદિ સાથે આપનો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૧૭

સાન્સએન્ડ, રિવટૂઝર્વેન્ડ, જુલાઈ ૨૫ મી ૧૮૯૬

આવતા બે મહિના માટે તો નિદાન હું દુનિયાને તદ્દન વિસારી મૂકીને ગાઢ તપ આચરવા માગુ છું એજ મારો આરામ છે પહાડો અને જરફો મારાપર કંઈ અજબ જેવી પ્રચાલ અસર કરે છે અને અત્રે મને, આટલો સમય નહોતી આવતી એવી સરસ ઉધ આવે છે

પત્રાંક ૧૧૮

લંડન, ૫ મી ઑગસ્ટ ૧૮૯૬

વહાલા સાહેબજી-

આપની મમતાભરી મુખારકબાદી માટે અનેકશઃ ઉપકાર માનું છું. મારે એક તપાસ કરવાની છે. મારે જે હકીકતની જરૂર છે તે મોકલાવી આપવા કૃપા કરશો તો હું ધણું ઉપકૃત થઈશ.

મારી મરજી આલ્મોરામાં કિંવા આલ્મોરાની નિકેટમાં એક મઠ સ્થાપન કરવાની છે. સાંજળ્યા પ્રમાણે આલ્મોરાની નજીકના એક જંગલમાં રામસે નામનો એક ગૃહસ્થ રહેતો હતો અને તે જંગલની આસપાસ ફરતો જાગીચો પણ હતો. એ જંગલો આપણને વેચાણ ન મળે? એની કિંમત શું છે? જો વેચાણ મળે તેમ ન હોય તો નિહાન બાડે મળી શકશે કે કેમ?

વિશેષ તમારી જાણમાં એવું કોઈ સ્થાન આલ્મોરા નજીક છે કે જ્યાં આગળ હું જાગીચા વગેરેની સગવડ સાથે મારો મઠ બાંધી શકું? કોઈ આખી ટેકરીની ટેકરી આપણે મેળવી શકીએ તો વધારે સારું.

પત્રાંક ૧૧૯

સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ, ૬ ઠી ઑગસ્ટ ૧૮૯૬

વહાલા અ-

x x લય રાખશો નહિ. મારા બાલક! મહાન કાર્યો કરવાનાં છે, ધૈર્ય રાખો. x x

તે (મેકસમૂલર) ઘણા મજેના પત્રો મને લખે છે, અને શ્રીરામકૃષ્ણના જીવનચરિત્રપર એક પુસ્તક રચવા માટેનાં સાધનો મંગાવે છે. x x

વર્તમાનપત્રમાં રંગીન ટીકાઓથી હદ વળી ગઈ છે. ગમે તેમ હોય, પણ હું તેનાથી બહુ કંટાળી ગયો છું. આપણે આપણા માર્ગ તરફ ચાલવું એજ ઉત્તમ છે. બાકી મૂર્ખાઓને બંકવા દો. સત્યની સામે કોઈ પણ અટકાવ કરી શકે તેમ નથી.

હમણાં તમે જાણો છો કે, હું સ્વિટ્ઝર્લેન્ડમાં છું, અને હમેશાં ગતિમાન રહ્યાંજ કરું છું. લેખ લખવા તેમજ બહુ વિ. ૩૪

વાચવાસ બધે પશુ હું કંઈ કરી શકું તેમ નથી તેમ મારે
કંઈ કરવું પશુ નજ નોંધએ આવતે મહિનેથી લડનનું મહાન
કાર્ય પાર પાડવાનું મારે માથે તૈયારજ પડેલું છે શિયાળામાં હું
હિંદ તરફ પાછો ફરવાનો છું ત્યારે તે કામ હું તેઓનાજ
ઉપર નાખી શકીશ

સર્વને મારો પ્રેમ આપજો બહાદુર અતકરણ
વાળાઓ ! તમે કાર્ય કર્યાજ કરો, નિષ્ફલ ન થાઓ 'ના' એ
શબ્દ કદી કહોજ નહિ, કાર્ય કર્યાજ કરો—પરમાત્મા
આપણા કાર્યની સહાયમાજ છે મહાન શક્તિ તમારી સાથેજ છે
પ્રેમ અને આશીર્વાદ સાથે આપનો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૨૦

૮ મી ઑગસ્ટ ૧૮૯૬

વહાલા અ—

x x x x
ઘણી બાબતો યવાની જરૂર છે પ્રથમ તો હઠ પ્રાપ્ત
શુદ્ધતા હોવી જોઈએ આથી એવી જરાપણ સૂચના હું
કરવા માગતો નથી કે એવી પ્રાપ્તશુદ્ધતા તમારામાના કોઈમાં
નથી, અથવા તેનાથી તમે વિચુખ્ત છો પણ કહેવાનું એ છે
કે, સામાન્ય રીતે હિંદુઓજ એવા છે કે તેમનામાં વ્યાવહારિક
કાર્યમાં કોઈ વિલક્ષણ જાતનું આલસ્ય રહેલું છે અને
તેથી તેઓ હિંસાબ રાખવા વગેરેમાં બરાબર પદ્ધતિસર
અને હઠ રહેતા નથી

ખીજી, ઉદ્વિગ્ધ કાર્યમાં દેવળ નિષ્કામ લક્ષિત જોઈએ,
અને તેથી તમારે જાણવું જોઈએ કે, બ— પત્રને એક વિજયી
પત્ર બનાવવામાં તમારી સુક્તિનો આધાર રહેલો છે એ
પત્રને તમારો ઇષ્ટદેવ માનો, અને પછી જુઓ કે, વિજય
આપેઆપજ તમારી પાસે આવે છે કે નહિ ! મેં હિંદમાંથી
અલેદાન દને ક્યારના બોલાવેવ છે યાદ રાખો કે, સંપૂર્ણ
પવિત્રતા અને શુરુપ્રત્યે નિસ્વાર્થ આદ્યાધીનપણુ એજ
સર્વ વિજયની કુચીરૂપ છે

x x x x
એક ધાર્મિક પત્રનો જબરો ફેલાવ વિદેશમાં થવો

અશક્ય છે. હિંદુઓમાં સદ્ગુણ અને પરોપકાર શી વસ્તુ છે, એ સંબંધી બે કંઈ પણ લાવના રહી હોય તો તો તેઓએજ આ પત્રને ટેકો આપી નિભાવવું જોઈએ.

વેદાંતનો ઉપદેશ કરવા ઉપરાંત આ પત્રનો આદર્શ, ધર્મ ઉપરજ હિંદીઓની શોધકબુદ્ધિ અને વિદ્વત્તા બતાવનાર પત્રતરીકે બહાર પડવામાં છે.

ધીમે ધીમે, મિસિસ ઍની બિસેન્ટે મને તેણીના લોજમાં 'ભક્તિ' ઉપર વ્યાખ્યાન કરવા આમંત્રણ આપ્યું હતું. મેં ત્યાં એક રાત્રે વ્યાખ્યાન આપ્યું ત્યારે કર્નલ ઑલકોટ પણ હતા. આ વ્યાખ્યાન આપવાનું કારણ મારી સર્વ સંપ્રદાયો પ્રત્યે સહાનુભૂતિ છે તે દર્શાવવાનું હતું..... આપણા સ્વદેશબંધુઓએ ખાસ લક્ષમાં રાખવાનું છે કે, આધ્યાત્મિક વિષયોમાં આપણે વિદેશીઓના શિક્ષકો છીએ અને વિદેશીઓ આપણા શિક્ષકો નથી; ત્યારે વ્યાવહારિક બાબતોમાં આપણે વિદેશીઓ પાસેથી શીખવાની જરૂર છે.

મેં મેક્સમૂલરનો લેખ વાંચ્યો. તે તેણે છ મહિના પહેલાં લખ્યો છે અને તે વખતે તેની પાસે મજ્જમહારના નિબંધ સિવાય બીજું એકે સાધન ન હતું, છતાં તે લેખ તેમણે લખ્યો છે એ વાત જોતાં તે લેખ સારો છે. હવે તે મને એક લાંબો અને મજબૂત પત્ર લખીને જણાવે છે કે, તે શ્રીરામકૃષ્ણપર એક પુસ્તક લખવા માગે છે. મેં તેને માટે ઘણું સાહિત્ય પૂરું પાડ્યું છે, પણ હજી ઘણું વધારે સાહિત્ય હિંદમાંથી તેને મળવાની જરૂર છે.

કાર્ય કરો ! વળગીજ રહો ! બહાદુર બનો ! કોઈ પણ કાર્ય અને સર્વ કાર્ય કરવાની હિમત બતાવો !

x x તમે જાણતા નથી કે, આ સસાર દુઃખમાત્ર છે !

આશિષો અને પ્રેમસહિત આપનો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૨૧

સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ, ૨૬ મી ઑગસ્ટ ૧૮૯૬

વહાલા ન-

તમારો પત્ર મને હમણાજ પ્રાપ્ત થયો. હું મુસાફરીમાં છું. આત્મિક પર્વતમા ગિરિપર ચઢવું, બરફના ઢગલા ઓળંગવા, વગેરે ઘણું કર્યું હવે જર્મનીમાં જઈ છું. કારણ કે પ્રોફેસર ડયુસેન તરફનું કીલમાં મુલાકાત લેવાનું આમત્રણ મળ્યું છે ત્યાંથી પાછો ઇંગ્લંડ આવીશ, અને બનશે તો શિયાળામાં હિંદુસ્તાન આવીશ.

તે-ની ડિઝાઇન (રૂપરેખા) મોકલી, તે વિષે મારો વિરોધ તેની સુલકતા માટે છે, એટલું જ નહિ પણ તેમાં સખ્યાબંધ પાત્રોનું વૃથા એકીકરણ કર્યું છે. ચિત્રરેખા હમેશા સરળ, ચિહ્નસૂચક અને અનેક ભાવો પ્રકટાવનારી હોવી જોઈએ.

આપણું કાર્ય ઘણું સુંદર ચાલે છે, એમ કહેતા મને આનંદ થાય છે.

x x છતાં હું એક શિખામણ તમને આપીશ. હિંદમાં જે બધા પ્રયત્નો છે, તેમાં એક મોટો દોષ એ છે, આપણામાં જે વ્યાવહારિક ધંધાદારી તરતે ખાસ હોવા જોઈએ તેની ઘણી ઓછાઈ છે. 'ધ ધો' એ જાહું ઉચ્ચ અર્થમાં ધ ધો હોવાથી તેમાં મિત્રતા કે જેને હિંદની કહેવતમાં 'આખની શરમ' કહેવામાં આવે છે તે તો નજ હોવી જોઈએ. જેટલી વસ્તુઓ અને બાબતો પોતાના હવાલામાં હોય તેના બરાબર ચોખ્ખો હિસાબ કરેકે રાખવો જોઈએ, અને એક બાબતનું ફેડ બીજું કેાઈ પણ વપરાશમાં નજ લેવું જોઈએ. પછી તે લીધા વગર તે માણસ જૂએ મરી જતો હોય તોપણ જે બાબતનું ફેડ છે તે તેમાંજ વપરાવું જોઈએ. આનું નામ તે ધંધાદારી પ્રામાણિકતા બીજું એ કહેવાનું છે, આપણું બળ કદી પણ મહાત્મ્ય થવું જોઈએ નહિ જે જે કાર્ય તમે કરો ત્યારે ત્યારે તેજ તમારી પૂજનું પાત્ર હોવું જોઈએ. આ વખતે આ પત્ર તમારો ઇશ્વર બનો, અને તેમ થતા અનૂક તમે વિજયવતી છો.

એ પત્ર ફતેહગંદ રીતે તમે ચલાવ્યું તો પછી તામિલ, તેલુગુ, કાનરી ઇત્યાદિ પ્રાંતિક ભાષાઓમાં પણ તેજ શ્રેણીપર પત્રો કાઢો. મદ્રાસીઓ લલા અને હિસાહી છે એ બધું ખરૂં, પણ શકેરાચાર્યનોતે ભૂમિએ ત્યાગની સાવના ગુમાવી હોય એમ જણાય છે.

મારાં બાલકોએ સેવા-સ્મરણરૂપી સરિતામાં સાહસથી ફેદી પડવું નોંધ્યે, આ જગતનો ત્યાગ કરવાજ નોંધ્યે- અને પછી નોંધ લ્યો કે આપણે દૃઢ પાયો નાખ્યો છે.

બહાદૂરીથી આગળ વધો-અત્યારે ચોજનાઓ કે એવી બીજી બાબતોની પરવા ન ગમે-“ઘોડાની સાથે તેવું ચોકડું પણ આવશે.” દેહાંતસુધી કાર્ય કરો, હું તમારી સાથેજ છું અને દેહ છૂટેથી પણ મારો આત્મા તમારી સાથે રહી કાર્ય કરશે. આ જીવન આવે ને જાય છે-સંપદા, કીર્તિ, લોગવિલાસ કદાચ થોડા દિવસો માટે છે. જનતમાં એકાદ છુદ્દ કીડાની માફક મરવા કરતાં સત્ય પાળતાં-પ્રચારતાં કર્તવ્યભૂમિ પર મરવું એ અત્યંત વધારે સાડું હોવાથી એજ રસ્તો આગળ વધો!

ગ્રેમ અને આશિષો સહિત આપનો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૨૨

દિ. ૧૭ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૯૬

તમારા બહુ આવકારદાયક સમાચાર હમણાં સ્વિડ જલેન્ડથી પાછા ફરતાં મળ્યા. “ઓલ્ડ મેઈડ્સ હોમ” (વૃદ્ધ કુમારિકામૃદ)ના કલ્યાણ વિષે તમારો મત બદલવાતું અતે તમે ચોખ્ખા થાઈું છે, એ જાણી મને બહુ આનંદ થયો છે. હવે તમે સર્વથા સાચા માર્ગ પર વળ્યાં છો. લગ્ન એ માનવજાતિ પૈદી લલ ટકાવું અતિ આકર્ષક લક્ષ્યનિંદુ છે. આપણે સહેવા અને માફ કરવા બંધાયેલાં છીએ. અને જીવન એ દરેક સમાધાનરૂપ હોવું નોંધ્યે; એ શાશ્વત પાઠને જાણી તથા સમજીને તેને અનુસરવા તૈયાર થતાંજ તેઓ સુખીમાં સુખી જીવન ગાળવા લાગ્યશાળી થશે.

પ્રિય હ-! ખરૂં માનવે કે “સંપૂર્ણ જીવન” એ તો શબ્દોનો નિરોધાલાસ માત્ર છે. માટે બધી ચીજોને આપણે

પોતાના ઉત્તમ આદર્શ મુજબની જોવાની આશા જ ન રાખવી જોઈએ આટલું જાણ્યા પછી પ્રત્યેક ચીજને તેના ઉત્તમ અર્થરૂપે જોવાને અને તે ઉત્તમ અર્થનો જાને તે જોવો વિશેષ લાભ ઉપાવવાને આપણે જ ધ્યાય લીએ આ ટાકણે અમારા એક અધ્યાત્મી યોડાકે વચન ટાકવા ચોખ્ખું થઈ પડ્યું—“જે જે વસ્તુસ્થિતિ ઇષ્ટ હોય, તે મેળવવામા પતિને સહાય કરવી થકી તું પતિનો અખંડિત પ્રેમ નિરતર લોગવ અને ઇકારા ના ઇકારા જોતા થકી જીવનનાટકના અતલાગમા તમે દેવતી, જ્ઞાનચેતન અને આનંદના અનંત સાગરકે પરમાત્મા કે જેના દર્શનમાત્રથી સઘળા લોકભાવ નાશ પામી જઈને આપણે સદા સર્વદા માટેની એકતા પ્રાપ્ત કરીએ છીએ, તેને પ્રાપ્ત કરવામા એકબીજાને અને તેટલા વધારે સહાયભૂત થાઓ.”

મને તમારો જેટલો અનુલવ છે તે ઉપરથી કહી શકું છું કે, તમારામા મોટે અંશે સહેલા અને દુઃશુદ્ધ કરવાની પ્રયાત શક્તિ છે અને તેથી તમારૂં પરિણીત જીવન બહુ કુખી નીવડશે એવું ભવિષ્ય હું બેધડક ભાખી શકું છું

તમે દેવતીનું સર્વ રીતે કવ્યાણ થાઓ.

દેવી ઉમાના જેવા જીદગીલર તમે પતિપરાયણ અને પવિત્ર થાઓ ભગવાન શિવ કે જેનું જીવન ઉમામય છે તેના જેવા તમારા પતિ થાઓ

પત્રાંક ૧૨૩

(અમેરિકાથી લખેલો)

x

x

x

x

શુરહેવની કૃપાથી કંઈ પણ છાતું રહી શકે તેમ નથી, તોપણ તેને સમ્રાદાય કરવો હોય તો ઇને કરે, એમા હાનિ જેવું શું છે? શિવા વ સન્તુ પન્થાન (તમારો માર્ગ મગજ મય થાઓ)

બીજું કે તમારા પત્રનો મર્મ હું બનાવર સમજી શકતો નથી હું અર્ધસૂચક કઢીને આપણે મઠ બાધુ તેમા જો લોકો નિદા કરે તો તેથી આપણને શી હાનિ થાય તેમ છે, તે વાત મને નથી સમજાતી તમે તમારી ખુદિ નિર્મળ અને સ્થિર રાખો, એટલે પછી કશીજ હાનિ થનાર નથી

તમે તમારે માંહોમાંહે નિરતિશય પ્રેમ રાખો. અન્ય સર્વ-સાધારણ માટે તો ઉપેક્ષાજ રાખવી ઠીક છે. ક-ખાણુ બહુ પ્રેમી અને મહાન વ્યક્તિ છે. એમને મારા સવિશેષ સ્નેહવંદન કહેજો. ત્યાંસુધી તમે પરસ્પરમાં લેખબુદ્ધિ નહિ ધરો, ત્યાંસુધી પ્રભુકૃપાથી “રણ વને પર્વતમસ્તક વા” તમને કોઈ જાતનો લય નથી. ‘ભેયાંસિ વહુ વિમ્બાનિ’ યાને ‘સારા કામમાં સો વિઘન’ એ પ્રકાર તો હોયજ. તમે તમારી બુદ્ધિ બહુ ગંભીર બનાવો. ખાણકબુદ્ધિનાં છવો તમારે માટે ગમે તેમ હવે તેની જરા-પણ પરવા ન કરો. ઉપેક્ષા, ઉપેક્ષા ને ખસ ઉપેક્ષાવૃત્તિજ સેવો. આ વિષયમાં....ને મેં આ પહેલાં સવિસ્તર લખ્યું છેજ. સમાચારપત્રો, પુસ્તકો વગેરે કંઈજ મોકલતા નહિ. બંગાળીમાં કહેવત છે કે “મૂશળ સ્વર્ગમાં જાય તો ત્યાં પણ ધાનજ છડયા કરવાનું” તેમ મારે સાચ્ય તો અહીં પણ એનું એજ છે. ઉલટો કેટલોક પારકો બોલે ઉમેરાયો છે. આ દેશમાં લોકોનાં પુસ્તકોનાં ઘરાક હું કેવી રીતે મેળવી ચકું વાડું? હું અહીં એક સાધારણ મનુષ્ય છું, વિશેષ કંઈ નથી. આ દેશનાં છાપાંઓ વગેરેમાં મારેવિષે જે કંઈ લખાઈ આવે છે તે બધું હું અગ્નિનારાયણને હવાલે કરું છું. તમે પણ તેમજ કરો. એજ ખરી વ્યવસ્થા છે.

શુરુશ્રીના કામને માટે એક હંગામાની જરૂર હતી તે થઈ ગયો છે અને તે ઠીક થઈ ગયું. હવે લોકો યદ્વા તદ્વા ગમે તેમ બકે તે તરફ તમે જરાયે લક્ષ આપતા નહિ. હું ધંધા માંડી બેઠો છું, કે હું-ફલાણું કરું છું ને લીંકણું કરું છું, એવી રેંછપેંછ લોકોની વાતો અને નિંદાઓથી શું હું તેઓશ્રીનું કામ પરતું મૂકી દઉં? બાઈ! તું હજી ખાણક છે અને મને તો પળિયાં આવવા માંડ્યાં છે. રેંછપેંછ લોકોની વાતો તથા મતામતપર મને કેટલી આસ્થા છે તે આ ઉપરથીજ સમજી જાણે. ત્યાંસુધી કેડ કસીને તું મારી પાછળ ઉભો છે ત્યાંસુધી આખું-જગત લેખું થઈને સામે આવે તોપણ શો લય છે? ખાફી આટલું તો હું સમજી ગયો છું કે, મારે અતિ ઉચ્ચ આસન સ્વીકારવું જોઈશે. તારા સિવાય ખીજને પત્ર પણ મારે નહિ લખવો જોઈશે. કહે જોઈશે નિધિ ક્યાં છે? ખોળ કરીને તેને આદરપૂર્વક

મકમાં લાવવા પ્રયત્ન કરજે. એ માણસ અત્યંત નિષ્કપટ (સરળ) અને ભારે વિદ્વાન છે. જમીનના બે ટુકડા મેળવવા પ્રયાસ જરૂર કરજે. લોકોને જેમ બોલવું હોય તેમ ભલે બોલે. છાપાઓ આપણા વિષે અથવા સામાવાળાઓ વિષે લે કંઈ લખવું હોય તે ભલે લખે, એ પર વરા પણ લખ આપતો નહિ. ભાઈ રે ! વારંવાર છાપાઓના ઘોડકા મને મોકલતો નહિ. વિદ્યામની વાત હમણાં ક્યાં કરે છે ? વિદ્યામ તો આપણને આ શરીર છોડીશું ત્યારેજ મળશે; તે પહેલાં વિદ્યામની આશાજ કચી નહિ. ભાઈ ! એક વાર એવો તો મહોત્સવ કરી બતાવો, કે જેથી દેશભરમાં વાહ વાહ ચર્ચ રહે ને જ્યાં ત્યાં ઉત્સાહ ઉત્સાહ આપી ગહે હં ! શાખાશ છે ! રંગ છે ! * પ્રેમનાં મોખવડે તો નિંદકો અને હાંસી ખોદોનાં ઝુંડના ઝુંડ હશે તોપણ ક્યાંનાં ક્યાંય ઘસડાઈ જશે કે તેનો પતો પણ નહિ મળે. તમે તો હાથી જેવા છો, તમને વળી નાનીશી કીડીના ચટકાનો ભય કેવો ! *

* * * *

આ વાત મનમાં રાખજે કે, આપ્યો બે છે, કાન બે છે, પણ સુખ તો એકજ છે, તેથી ઉપેક્ષા, ઉપેક્ષા ને ઉપેક્ષા !

નહિ કલ્યાણદત્ કાશ્ચિદ્ દુર્ગતિ તાત ગચ્છતિ ।

અર્થાત્ કલ્યાણ કરનાર કશીએ દુર્ગતિ પામતા નથી, એવું ગીતાવચન છે, તો પછી ભય શેનો ? રે ભાઈ ! કહે તો ખરો કે તને કાનો ભય લાગે છે ? અહીં આં મિથનરી-ફિથનરીઓ ચેચે પેપે કરીને હવે ચૂપ ચર્ચ ગયા છે; અને એવીજ રીતે આશુ જગત પણ શાંત ચર્ચ જશે.

તિન્યન્તુ નીતિનિપુણા યદિ વા સ્તુવન્તુ

હૃદયીઃ સમપ્રવિશન્તુ ગચ્છન્તુ વા ચપેદન્તુ ।

અર્થેવ વા મરણમસ્તુ શતાન્તર વા

ન્યાય્યાત્ પથઃ પ્રવિચલન્તિ પદં ન ધીરાઃ । *

વિશેષ શુ કહું ? એવા રે'ભપે'ભ સાથે તારે ભગવાની

* નીતિનિપુણ લોકો ભલે નિદા કરે કે વખાણ કરે, હૃદયી આવે કિવા એને જનુ હોય ત્યાં જાય, મરણ આવે કિવા સોકડો વર્ષ પછી આવે; પરંતુ ધીર જનો ન્યાયમાર્ગમાયી એક ઝગણ પણ ચળના નથી

સર્વદરિ

પણ જરૂર નથી. તેમની પાસે કશી યાચના પણ કરવી નહિ. શુરુદેવે અત્યાર સુધી બધી જરૂરિયાતો પૂરી પાડી છે અને પાડશે. ભય શો છે ભાઈ ? બધાંય મોટાં કામોને એવી રીતે મોટાં વિઘ્નોમાંથી પસાર થવું પડે છે. હે વીર ! કુરુ પૌરુષમાત્મનઃ ઉપેક્ષિતવ્યાઃ જનાઃ સુરુપણાઃ કામકાન્નવ-શગાઃ । + હવે આ દેશમાં x x x x મને સહાયતાની કશી જરૂર નથી, કિંતુ સહાયતા માટે આવવા બ્રાતૃસ્નેહને લીધે તમારામાં જે પુરુષાર્થ જાગી ઉઠ્યો છે તેને પ્રભુના કાર્યમાં ચોળો, એવી તમો સર્વને વિનંતિ છે. બોલવાથી વિશેષ ઉપકાર થાય તેવું છે એવી ખાત્રી ત્યાંસુધી થાય નહિ, ત્યાંસુધી મનોભાવ દર્શાવવા કરતાં કંટા હૃદયમન સાથે પણ પ્રિય હિતકારી વચનજ વહવાં. હે ભાઈ ! નામ, યશ, ધન અને ભોગની ઇચ્છા તો જીવમાત્રને સહજ હોય છેજ; અને તેથી જો સ્વાર્થ અને પરમાર્થ બંને સરતાં હોય તો તો પછી સર્વ કંઈ બંનેને આગ્રહપૂર્વક વળગી રહે. અર્થાત્ એ બંને એકસાથે સરવાં બહુ કઠિન છે. પરગુણપરમાણું પવતીકૃત્ય, અવિચ ત્રિભુવનોપકારમાત્રઃ* એવા ભાવથી તો મહાપુરુષોજ કાર્ય કરી શકે છે. માટે વિમૂઢમતિ, અના-ત્મદર્શી અને તામસિક બુદ્ધિવાળાઓનેજ તેમની નાદાની-ભરી બાળચેષ્ટા કરવા દો. તાપ ન સહેવાયાથી એવાઓ તો આપોઆપ ભાગી જશે ! ચાંદા તરફ તેઓ થુ થુ કરતા હોય તો ભલે કરે ! એમનું થુંક એમનાજ મોઢાપર પાછું આવી પડશે ! “શુભં ભવતુ તેષામ્”—તેમનું ભલું થાઓ ! તેઓમાં કંઈ પણ માલ જેવું હશે તો તેમને રોકી પણ કંઈ શકનાર છે ? જો ઇર્ષ્યાવશ થઈને માત્ર બખાળાજ કરતા હશે તો તે વૃથા જશે.

હ-એ માળા મોકલી આપી એ ઠીક થયું; પણ આ દેશમાં ત્યાંના જેવી ધર્મપ્રથા ચાલી શકે નહિ. અહીંના લોકોને ભાવે તેવુંજ જોઈએ. આ લોકોને જો હિંદુ થઈ

+ હે વીર ! સ્વીય પૌરુષ પ્રકાશ કર; હીનબુદ્ધિ, કામકાંચના-સક્ત લોકોની ઉપેક્ષા કરવીજ ઉચિત છે.

* પારકાના પરમાણું જેવા અલ્પ ગુણને પણ પર્વત જેવો મોટો લેખીને, તથા ત્રિભુવનનું ભલું કરવાનીજ માત્ર દાનતથી વર્તવું.

જવાનું કહીએ તો તો તેઓ બધા પલાયન કરી બચ અને આપણે જેમ ખ્રિસ્તી મિશનરીઓને ધિક્કારીએ છીએ, તેમ તેઓ આપણા તરફ ધિક્કારપૂર્વક જુએ. હિંદુધર્મશાસ્ત્રના ઠેકઠાકે સિદ્ધાંતો તેમને રૂચે છે એટલું જ બસ છે; વિશેષ પંચાત ન કરવી. પુરુષો તો મોટે ભાગે ધર્મ જર્મની માયા-ફટમાં પડતાજ નથી. સ્ત્રીઓ પૈકી કોઈ કોઈ ધર્મની વાતોમાં ઠેકઠાકે રસ લે છે એટલું જ; એથી વિશેષની વાતજ ન કરવી. બે ચાર હજાર મનુષ્યોની અદ્વૈતમતપર આસ્થા બંધાઈ છે; પરંતુ તેમની આગળ પણ જો તમે પોથી, બતિ, સ્ત્રીજન વગેરે સંબંધી વાતો કરવા માંડો તો તેઓ પણ તુરત તમારી પાસેથી પલાયન કરી બચ. આસ્તે આસ્તે સર્વ કંઈ થશે. ધૈર્ય, પવિત્રતા, પરિશ્રમ, એજ.

પત્રાંક ૧૨૪

વિગ્નલેડન, ઇંગ્લંડ-૨૨ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૯૬

વહાલા અ—

x x જર્મનીમાં પ્રાંત ડયુસેન સાથે ગાળેલો વખત ઘણો સુંદર હતો. ત્યારપછી તે અને હું લંડન સાથે આવ્યા, અને અમો ક્યારના ખાસ મિત્રો બની રહ્યા છીએ.

x x હજી એક વિશાળ અસ્પષ્ટ ક્ષેત્ર આપણે માટે છે; અને તે તુલસીદાસ, કેળીર, નાનકે અને દક્ષિણહિંદુસ્તાનના સર્વ સંતોનાં જીવનચરિત્રો અને કૃતિઓ લખી બહાર પાડવાનું છે. તે ઢંગધડા વગરની લેવી તેવી શૈલીમાં નહિ, પરંતુ બારીક ચોકસાઈથી સર્વલોગ્ય શૈલીમાં લખાવાં ઈષ્ટ છે.

+ + સર્વ કોઈ બળપૂર્વક કાર્ય કર્યા કરો,

સર્વમત્યે પ્રેમસહિત આપનો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૨૫

વિગ્નલેડન, ઇંગ્લંડ-૭ મી ઑક્ટોબર ૧૮૯૬

x

x

x

x

મારી સ્વાભાવિક વૃત્તિ કોઈ ગિરિગૃહવરમાં જઈ શાંત જીવન ગાળવાની છે, પણ પ્રારંભ મને આગળને આગળ ધકેલે છે ને હું ધકેલાઉં છું. ૬૬ પ્રારંભને કોણ જીવી શક્યું છે?

માઉન્ટ ઉપરની પ્રાર્થનામાં કાર્મસ્ટે આવું કેમ ન કહ્યું હોય કે “જેઓ સર્વદા ખુશમિનજી અને આશાવંત છે તેઓ ધન્ય છે, કેમકે સ્વર્ગનું રાજ્ય તેમનું જ છે” ? મારી ખાતરી છે કે, તેણે એમજ કહેલું હોવું જોઈએ-તે કે જેના હૃદયમાં દુનિયાભરનાં દુઃખો ખટકતાં હતાં અને જે પવિત્ર આત્માને બાળકની સાથે સરખાવતો હતો તેણે જરૂર એમજ કહ્યું હશે, પણ તેની કોઈએ નોંધ નહિ લીધી હોય. હજારો વાતો ટપકાવી લેવામાં આ વાત કદાચ તેઓ વિસરી ગયા હશે!

x

x

x

x

પત્રાંક ૧૨૬

વિગ્નલેડન, ૮ મી ઑક્ટોબર ૧૮૯૬

x x જર્મનીમાં પ્રોફેસર ડયુસેનને મળ્યો હતો. કીલમાં હું એમનો મહેમાન હતો અને ત્યાંથી લંડન સુધી અમે સાથેજ સુસાફરી કરી. અહીં આવ્યા પછી પણ અમારે ફેટલીક બહુ મજેની સુલાકાતો થઈ છે.....ધાર્મિક અને સામાજિક કાર્યની વિવિધ શાખાઓ પ્રતિ જો કે હું સંપૂર્ણ સહાનુભૂતિ ધરાવું છું, તોપણ મને લાગે છે કે, કાર્યની વિશિષ્ટતા હોવાની ખાસ જરૂર છે. અમારી ખાસ શાખા વેદાંતનો ઉપદેશ કરવો તે છે. બીજા કાર્યમાં મદદ કરવી એ તો અમારા આ ધ્યેયને એક સાધનભૂતજ છે. આ સત્ય સન્ના મનમાં તમે બહુ મજબૂત રીતે ઠસાવશો એવી મને આશા છે.

શ્રીગમકૃષ્ણના જીવનપરનો પ્રોફેસર એક્સમૂલરનો લેખ તમે વાંચ્યો ?.....અત્રે ઇંગ્લંડમાં કામ બહુજ અનુકૂળ રીતે ચાલે છે, અહીંનું કામ લોકપ્રિય થયું છે; એટલુંજ નહિ પણ તેની કદર પણ ખૂબાય છે.

પત્રાંક ૧૨૭

વિગ્નલેડન, ઑક્ટોબર ૧૮૯૬

* * * સ્વિટ્ઝર્લેન્ડમાં મને સરસ આરામ મળ્યો અને પ્રોફેસર પૉલ ડયુસેન સાથે મારે બહુ સારી

મિત્રાચારી થઈ માત્ર યુરોપનું કામ બીજા કોઈ પણ કામ કે ત્યાં વસ્તુના મને વધુ ને વધુ સતોષકારક થતું લાગે છે અને એની અગર હિંદુસ્થાનમાં થતી સારી ધાય છે લગનના ઠગાનોનું કામ ફરી શરૂ થયું છે અને આજ એનું પહેલું વ્યાખ્યાન છે હવે એ કામ ચાલે જતો અથવા તેથી કંઈક વધારે માણનો માઈ ચકેતેવે હાલ મને સોપવામાં આવ્યો છે

x   x   x

અગ્રજ લોકોની દૃઢતા અને મક્કમતા વિષે તો તમને ખબરજ છે સુધર્મી પ્રજાઓમાં અગ્રજ પ્રજાજ માત્ર એક એવી છે કે જેના લોક ચોતપોતાનામાં જાતી દુર્બળા ધગવતા નથી. તેઓ આખી દુનિયાપર સોગે ચલાવી શકે છે તેનું પણ એજ માણ છે ખુશામતરહિત આજ્ઞાધારકતાનું અને કાયદાપ્રતિ અપૂર્વ માનસહિત મહાન સ્વાત થતું ગુહ્ય તેઓએજ અનુભવ્યું છે

એ તરુણ ૨— વિષે મને જાતી માહિતી નથી મારો નિશ્ચિત સિદ્ધાંત તો તમને જાણોજ છે ‘કામ અને મયન’ની લોહપના જેવું નથી જીવી એવા કોઈનો પણ હું ભગેનો કંતો નથી અનુમાનસિદ્ધ યાને સૈદ્ધાંતિક વિષયોમાં એને અજમાવી લેવો ટોચ તો લહે અજમાવો, પણ રાજયોગના શિક્ષણમાથી એને ખાતલજ કરાને નિયમિત પદ્ધતિપર દેખવાયલાઓ સિવાય બીજાઓને મારે એ રમત-એ કામ ભયાવહ છે સ-ના સખધમાં એટલુજ કહેવાનું કે, અર્વાચીન હિંદુધ્યાનના મોગમાં મોટા ચેગી વરની એનાપર દુષાદષ્ટિ છે, આનીર્વાદ છે-એને મારે કોઈજ લાય નથી તમે શીખવવાનું શરૂ કેમ નથી કરતા ? આ આજકાલના ૨- કરતા તો તમારામાં હજાર દરજ્જે વધારે જ્ઞાન છે વર્ગના સભ્યેને જાહેરાત મોકલી આપી નિયમિત સભાપણું અને વ્યાખ્યાનોનું કામ શરૂ કરો x x x x ઉત્તમ કરો ! ઉત્તમ કરો !

પત્રાંક ૧૨૮

લંડન, ૨૮ મી ઑક્ટોબર ૧૮૯૬

વહાલા અ—

x x કયા મહિનામાં હું હિંદમાં આવી પહોંચીશ તેને માટે હજી સુધી હું અચોક્કસ છું. તે સંબંધે હું પછી લખી જણાવીશ. નવીન થયેલા સ્વામીએ એક મિત્ર-વર્ગની થયેલી સભામાં કાલે પોતાનું પહેલવહેલું જ (કૌમાર) વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું તે સાફ હતું અને મને ગમ્યું હતું. મને ખાતરી છે કે, તે એક સારા વ્યાખ્યાનકાર નીવડશે.

x x—ને હજી સુધી મેં છપાવી પ્રકટ કરેલ નથી. વળી હિંદમાં મોટું વેચાણ થાય તેને માટે પુસ્તકોની કિંમત બહુ સોંધી હોવી જોઈએ; પ્રજા સંતોષ પામે તેવા મોટા કદના ટાઇપથી તે છપાવાં જોઈએ.....તમે —ની સસ્તી આવૃત્તિ ઘણી સારી રીતે કઢાવી શકશો. તેને આથી વધુ વહેલાં છપાવી બહાર ન પાડવામાં તમે એક સારી તક શુભાવી છે; પરંતુ આપણે હિંદુઓ એવા ધીમા છીએ કે જ્યારે આપણે કાર્ય-પૂર્ણ કરીએ તો અગાઉ ખરી તક ક્યારની શુભાવેલી હોય છે, અને તેથી આપણે નુકસાન ખમીએ છીએ. તમારું ....એ નામનું પુસ્તક એક વરસ સુધી તે સંબંધે વાતચીત કર્યા પછી બહાર પડ્યું! શું તમે એવું ધારતા હતા કે, પશ્ચિમના લોકો ઠેક ક્યામતના દિવસ સુધી તેની 'રાહ જોઈને બેસી રહેશે? આ વિલંબથી તમે ત્રણચતુર્થાંશ જેટલું વેચાણ ખોયું છે..... તે હ—એક મૂર્ખ છે અને તમારા કરતાં પણ ધીમા છે, અને તેનું પ્રિન્ટિંગ બહુ ખરાબ હોય છે. આવી રીતે પુસ્તકો પ્રગટ કરવાં નકામાં છે; તેથી લોકને છેતરવા જેવું થાય છે, તો તેમ ન થવું જોઈએ. ઘણું ખર્ચું હું મિ. અને મિસિસ સેવિયર, મિસ મૂલર અને મિ. ગુડવિનને સાથે લઈને હિંદમાં આવીશ. મિ. અને મિસિસ સેવિયર ઓછામાં ઓછું થોડા વખતને માટે પણ આદમોરામાં આવી વસવાનો સંભવ છે. ગુડવિન સંન્યાસી બનવાના છે, આપણાં બધાં પુસ્તકો પ્રગટ થયાં છે તે તેને લીધે છે. તેણે મારાં વ્યાખ્યાનોની ટુંકાક્ષરી નોંધ લીધી હતી વિ. ૩૫

તેથીજ હું તે પુસ્તકો પ્રગટ કરાવી શક્યો. આ બધાં વ્યાખ્યાનો કશી પણ તૈયારી કર્યા વિના તુરતજ અપાયાં હતાં. શુદ્ધિનને મારી સાથે રહેવું પડ્યો. તે દહાશહી વેલ્ટેરિયન (અન્નાહારી) છે. સત્રેમ આપનો ઇત્યાદિ

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૨૯

લંડન, ૧ લી નવેમ્બર ૧૮૯૬

“ સુવર્ણ અને ચાંદી ” પ્રિય મેરી ! “ મારી પાસે નથી; પરંતુ મારી પાસે જે છે તે હું તને મુક્ત હસ્તે આપું છું.” અને તે બીજું કંઈજ નહિ, પણ સુવર્ણની સુવર્ણતા, ચાંદીનું ચાંદીપણું, પુરુષનું પુરુષપણું, સ્ત્રીનું સ્ત્રી પણું-હુંકમાં “ પ્રત્યેક વસ્તુનું વસ્તુપણું ” યાને સત્ય સ્વરૂપ-કે જે પ્રભુ પોતે છે ” એવું જ્ઞાન છે; અને એજ પ્રભુને આ સંસારમાં મેળવવાનો અનાદિકાળથી આપણે પ્રયત્ન કરીએ છીએ; અને એ પ્રયત્નમાં આપણે પુરુષ, સ્ત્રી, બાળક, મન, પૃથ્વી, સૂર્ય, ચંદ્ર, તારા, જગત, પ્રેમ, દેવ, ધન, માલ તેમજ જીન, ખવીસ, ફિરક્તા, દેવતાઓ, ઇશ્વર ઇત્યાદિની વિચિત્ર કલ્પના-સૃષ્ટિ પેદા કરીએ છીએ.

પ્રભુ આપણી અંદર છે તેથી આપણે તે છીએ, નિત્ય છીએ, અજોચર પરબ્રહ્મ છીએ. એને દ્રશ્ય વિષયરૂપે ધનાવ-વાની ભાષાદ્વાર કરવી એ સમય અને બુદ્ધિનો અપવ્યય કરવા સિવાય બીજું કંઈ નથી. પ્રાણીને જ્યારે આ બાબતનું જ્ઞાન થાય છે, ત્યારે તે એને દૃષ્ટિનો વિષય ધનાવવાનો પ્રયત્ન મૂકી દઈ અંતરમાંજ એને અનુભવવાનો વધુ ને વધુ પ્રયાસ કરે છે. આનુંજ નામ ઉત્ક્રાન્તિ છે. રક્ષણ વિષયોમાં ઘટતા જવું અને સૂક્ષ્મમાં વધતા જવું એનુંજ નામ ઉત્ક્રાન્તિ કિંવા વિકાસ છે. મનુષ્ય એ પ્રાણીઓમાં સૌથી ઉંચામાં ઉંચું પ્રાણી છે. સંસ્કૃતમા એનો અર્થ માનસ (વિચાર) થાય છે-એટલે કે એવું પ્રાણી કે જે વિચારી શકે છે અને કેવળ ઇન્દ્રિયજન્ય જ્ઞાનપર આધાર નથી રાખતું વેદાન્તમાં જેને “ ત્યાગ ” કહે છે તે આ છે. સમાજબંધારણ, લગ્નવ્યવસ્થા, વાત્સલ્યભાવ, આપણાં શુભ કાર્યો, નીતિ

અને નૈતિક શાસ્ત્ર-એ બધાંય “લાગ”નાંજ સિત્ત સિત્ત સ્વરૂપો છે. ...વાસના અથવા તો મિથ્યા અહંભાવ ધાને બાણે પોતાની અંદરથી બહાર ફેલી પડવાની ઈચ્છા-આબ્યંતર વિષયને દબાવેર કરવા માટેનું હજી પણ મથન-એનો અનિશ્ચય એજ માત્ર આ જગતમાં એકે દ્રશ્ય છે અને આ સર્વ સમાજો અને સામાજિક ઘટનાઓ તે એજ દ્રશ્યના વિવિધ પ્રકારો અને ભૂમિકાઓ છે. ‘આત્મનિશ્ચય’ કિંવા ‘વાસના’ના નિયંત્રણ માટે “પ્રેમ” એજ સૌથી સારામાં સારો અને સુગમમાં સુગમ રસ્તો છે અને “દ્વેષ” એ તેથી વિરુદ્ધ છે. સ્વર્ગ અને નરક તથા આકાશ ઉપરના અધિષ્ઠાતાઓની વિવિધ વાતો અને વહેમોથી ફેાસલાવી ફેાસલાવીને આત્મનિશ્ચયના ઉપદેશ દ્વેષ તરફ અણુસમભુ લોકોને વાળવામાં આવે છે. ફિલસૂફે યા તત્ત્વજ્ઞાની એજ બાબત, વિના વહેમે, વાસનાઓના પરિત્યાગ અને સમજણપૂર્વક કહે છે.

તેથી બાહ્ય સ્વર્ગ કિંવા નરકનું અસ્તિત્વ, માત્ર કલ્પનામાંજ છે; પરંતુ એનું માનસિક કિંવા આંતરિક અસ્તિત્વ તો છેજ. સુગંધને માટે આમતેમ મિથ્યા ફાંફાં માર્યા પછી કસ્તૂરી મૂગને તે અંતે તો એની પોતાની અંદરજ બોળવી પડશે.

ભૌતિક સમાજમાં હમેશાં સારા નરસાનું મિશ્રણ રહેશેજ. ભૌતિક જીવનની પાછળ તેના પડછાયારૂપ મૃત્યુ પણ આવવાનુંજ અને જીવન જેમ વધારે લાંબુ તેમ તેનો પડછાયો પણ વધારે લાંબો. સૂર્ય જ્યારે બરાબર આપણે માથે આવે છે, ત્યારેજ માત્ર પડછાયો હોતો નથી; તેમ જ્યારે સર્વ શુભનો સાગર સર્વાત્મા સર્વવ્યાપક પરમાત્મા કે જે આપણા પણ અણુઅણુમાં વ્યાપી રહ્યો છે, તેને જ્યારે આપણે આપણામાં રહેલો બાણીએ-અનુભવીએ છીએ, ત્યારે બાહ્યજગતમાં પણ આપણે માટે કોઈ ભતનો અનર્થ કે અપકાર હોઈ શકતો નથી. બાકી ભૌતિક જીવનમાં તો દરેક શુભની પૂંઠે અશુભ પણ પડછાયારૂપે રહેલુંજ હોય છે. આમ હોવાનું કારણ એ છે કે, શુભ અને અશુભ એ બે સિત્ત વસ્તુઓ ન હોતાં એકજ છે. તકાવત માત્ર તેના આવિષ્કારમાંજ રહ્યો છે અને તે પણ અંશનો, નહિ કે બીજનો.

આપણાં અત્યંત જીવનો બીજાઓના મૃત્યુ ઉપરજ
અવલોકેલાં છે-પછી કાં તો તે બીજાં જીવનો વનસ્પતિનાં
હોય, પ્રાણીઓનાં હોય કે ઝીણા સૂક્ષ્મ જંતુઓના હોય !
બીજી જે એક મોટી ચૂક આપણે ઘણી વાર કરીએ છીએ
તે એ કે, 'શુભ'ને નિગ્તર વધતી જતી ચીજતરીકે ગણ-
વામાં આવે છે, ત્યારે 'અશુભ'ને મર્યાદિત લેખવામાં આવે
છે એ પૃથ્વી એવી દલીલ ઉપજાવવામાં આવે છે કે,
'અશુભ'નું પ્રમાણ દરરોજ ઘટતું જતું હોવાથી એક સમય
એવો આવશે, કે જ્યારે એકલા 'શુભ'નું જ માત્ર અસ્તિત્વ રહેશે
આ માત્ર જામ છે શુભ એ વધતું જ જાય છે તો અશુભ
પણ તેવીજ રીતે વધે જાય છે મારી વૃષ્ટાઓ, મારી
જાતિના સામાન્ય જનસમૂહની વૃષ્ટાઓ કરતાં બહુ વધારે
છે. મારા આનંદો અને મારા હર્ષો તેમના આનંદ અને હર્ષ
કરતાં મોટા છે પરંતુ મારા કહેયો પણ તેમના કરતાં કેં
લાખોગણ વધારે મોટા છે જે શરીરરૂઢિ તમને 'શુભ'ના
મંદમા મંદસ્પર્શનું જ્ઞાન કરાવે છે, તેજ શરીરરૂઢિ 'અશુભ'
ના પણ મંદમાં મંદજ સ્પર્શનું જ્ઞાન કરાવે છે. જે ધમનીઓ
સુખની લાગણીઓનું વહન કરે છે, તેજ ધમનીઓ દુઃખની
લાગણીઓનું પણ વહન કરે છે અને એકજ મન એ જન્મે
લાગણીઓ અનુભવે છે દુનિયાની પ્રગતિનો અર્થ વધારે સુખ
તેમ વધારે દુઃખ પણ ધાય છે આ જીવન-મૃત્યુ, શુભ-અશુભ,
જ્ઞાન-અજ્ઞાનનું જે મિશ્રણ તેજ માયા અથવા વિશ્વવૈશિષ્ટ્ય
આ જાળની અદર એકલા સુખનેજ માટે ફાફાં મારતા તમે
અનતકાળ સુધી ચાલ્યા જાઓ તોપણ એકલા સુખ તો તમારે
હાથ નહિ આવે તે નહિજ આવે. સુખની સાથે દુઃખ પણ વધુ
ને વધુજ આવતું જણાયે સારૂ જોઈએ અને નરતુ ન જોઈએ,
એમ કહેવું એ બાવિશતાલયો બકવાદ માત્ર છે. બેચેનતા
ખુલ્લા છે-એક તો એ કે, દુનિયાને જેવી છે તેવી સ્વીકારી
દેવાની બધી આશા છોડી દઈને અવાસ્તવવાર સુખના
દુકાની આશામા દુઃખ અને કહેયો સહેવા. બીજો એ કે,
સુખ તે બીજા રૂપમા દુઃખજ છે એમ જાણી સમજીને
સુખને માટે બાધોડીઆ માત્તવાંજ છોડી દેવાં અને સત્યને
ચોધવું જેઓ સત્યની ખોળ માટે પ્રયાસ કરવા હામ ભીડે

છે, તેઓને તે સત્ય સદાસર્વદા પોતામાં જ હસ્ટી ધરાવતું અનુભવવાનું ભાગ્ય પ્રાપ્ત થાય છે; અને પછી તે એક જ સત્ય આપણા જ્ઞાન અને અજ્ઞાન બંનેમાં કેવી રીતે આવિર્ભૂત થાય છે તે પણ આપણને સમજાય છે. વળી આપણને એમ પણ જણાય છે કે, તે સત્ય ‘સુખ’ પણ છે અને તે સત્ય જ ‘શુભ’ અને ‘અશુભ’, સારા અને માઠામાં અવિભાવ પામે છે અને તેની સાથે આપણને જીવન અને મૃત્યુ બંનેમાં જોતપ્રોત રહેલું સત્ય અસ્તિત્વ (બ્રહ્મ) પણ સમજાય છે.

એ રીતે આપણી પ્રતીતિ થાય છે કે, આ બધાં દૃશ્યો, આ બધા પ્રપંચો તે એક જ અસ્તિત્વ યાને પરબ્રહ્મનાં ભિન્ન ભિન્ન કિંવા નાનાવિધ પ્રતિબિંબો છે અને તે સત્ય—તે આનંદ—તે એકચળ—માફે તેમજ ચરાચર સર્વતું સત્ય સ્વરૂપ છે. આ અલૌકિક પ્રતીતિ થાય છે ત્યારે જ ભૂંડાના પાશરહિત ભલું મેળવવાનું—અનુભવવાનું શક્ય બને છે. કેમકે ભલું અને ભૂંડું અથવા શુભ અને અશુભ એ બે પદાર્થનાં બનેલાં છે તે પદાર્થને એવા આત્માએ બાંધ્યો હોય છે અને તેના ઉપર કાણુ પણ મેળવ્યો હોય છે. આવો શ્રેષ્ઠાત્મા જ એક યા બીજી ચીજને પોતાની ઇચ્છાનુસાર વ્યક્ત કરી શકે છે અને તે જ દેવળ ‘શુભ’નો આવિર્ભાવ—અનુભવ કરી શકે છે. આવો મનુષ્ય જ જીવન્મુક્ત છે અને એવી જીવન્મુક્ત હશા પ્રાપ્ત કરવી એ જ વેદાન્તનું તેમજ બીજી બધી દ્વિવસૂત્રીઓનું અંતિમ લક્ષ્ય બિંદુ છે.

પત્રાંક ૧૩૦

૩૯ વિક્ટોરિયા સ્ટ્રીટ, લંડન એસ. ૩૦૯યુ.
૨૦ મી નવેમ્બર ૯૬

વહાલા અ—

x x મિ. સેવિયર અને તેમની પત્ની હિમાલયમાં આવેલ આદમોરા પાસે એક સ્થાન બનાવવાનાં છે, અને હું તેને માફે હિમાલયમાંનું કાર્યસ્થાન કરનાર છું; એટલું જ નહિ પરંતુ ત્યાં પશ્ચિમના ભારા શિષ્યોને બ્રહ્મચારી અને સંન્યાસીતરીકે જીવન ગાળવા સખીશ. શુડવિન એક

અપરિણીત યુવક છે અને તે મારી સાથે પ્રવાસ કરવા તેમજ રહેવા માગે છે તે ખરેખર એક સંન્યાસી નેવોજ છે.

. શ્રીરામકૃષ્ણના જન્મોત્સવની તિથિ પહેલાં હું કલકત્તે આવી પહોંચ્યું એવી જહુ ઇચ્છા રહે છે. કાર્ય કરવાની હુમણાંની મારી યોગના, એક કલકત્તે અને બીજી મદ્રાસમાં એમ બે સેન્ટર (કેંદ્રસ્થાન) સ્થાપવાની છે, કે ત્યાં યુવાન ઉપદેશકોને શિક્ષણ આપી શકાય કેલકત્તા એ શ્રી રામકૃષ્ણના જીવનકાર્યની ભૂમિ હોવાથી ત્યાં આવું સ્થાન સ્થાપવા માટે માફ પ્રથમ લક્ષ બેસાય છે અને તેને પૂરતાં નાણાં મારી પાસે છે મદ્રાસ માટે ફૂંડ મેળવવાની આશા હિંદ ઉપર રહે છે.

આ સેન્ટરોથી આપણે આપણા કાર્યનો આરંભ કરીશું અને સમય જતાં સુખઈ અને અલ્લાહાબાદ સેન્ટર સ્થાપી શું અને આ સીમાઓથી પ્રભુઈચ્છા તો આખા હિંદ પર હલ્લો લઈ જઈશું, એટલુંજ નહિ પણ જગતના સર્વ દેશોમા આપણા ઉપદેશકોની દુકડીઓ મોકલાવીશું આ આપણું પ્રથમ કર્તવ્ય હોવાનું જોઈએ ધૈર્ય પૂર્વક કાર્ય કર્યા કરો.

x x હવે આપણને અગ્રેજી ભાષામા ચાલતું એક હિંદી માસિક ચર્ચ ગમ્ય છે વળી દેશીય ભાષામા થોડા પત્રો સ્થાપી શકીશું....આ પ્રકારના પત્રો આપણા અનુયાયીઓના નાના ભાગથી નહો છે....હિંદી પત્રોનો નિભાવ હિંદીઓથી થવાનો છે સર્વ પ્રજાઓને સરળી રીતે પ્રિય અને અનુકૂળ થાય તેવું પત્ર કરવા માટે સર્વ પ્રજાના લેખકો મેળવવા જોઈએ, અને તેમ કરતાં દર વર્ષે એાછામા એાછા એક લાખ રૂપિયા જોઈએ.

x x તમારે ભૂકણ ન જોઈએ કે, હું જે લાલો જોઉ છું તે દરેક પ્રજા સળધી છે અને ફક્ત હિંદીઓ માટેનાજ નથી * *

વિમ્બેડેડનવાસી મિસ એમ નોબલ એક મહાન કાર્ય કરનાર છે x x

સમસ્ત પ્રેમ અને આશીર્વાદ સમેત વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૩૧

લંડન, ૨૮ મી નવેમ્બર ૧૮૮૬

x x હું હિંદુસ્થાન ઉપડી જઈ તે પૂર્વે તમને કંઈક લખવાની મને અંતરસ્કુરણ થતી લાગે છે. લંડનમાંની કામગીરી અત્યંત યશસ્વી નીવડી છે. અંગ્રેજ પ્રજા અમેરિકનોના જેટલી તેજ નથી, પણ એક વાર જોતેમના હૃદયને સ્પર્શી શકાય, તો તે હમેશને માટે તમારું જ થઈ રહે છે. અહીંયાં મારું કામ મંદ ગતિએ ચલુ છે અને તમને નવાઈ લાગશે કે, છ મહિનાની કામગીરીમાં મારો વર્ગ એકઠાં ૧૨૦ મનુષ્યોનો થયા જશે; આ સિવાય બહાર બાપ્તિસ્ટોનાં ભાઈ. અહીંયાં પ્રત્યેક જણ કામમાં મગ્ન જણાય છે—કામગરતું કોઈજ દેખાતું નથી—એવી અંગ્રેજ આલમ બચકારક્ષ છે. કેપ્ટન સેવિયર અને તેમનાં પત્ની તથા મિ. ગુડવિન મારી સાથે કામ કરવા હિંદ આવવાનાં છે અને તેની પાછળ ચોતાનો પૈસો ખર્ચવાના છે એવીજ લાવનાવાળાં બીજાં પણ કોડીબંધ મનુષ્યો અહીં છે. અમુક આદર્શની એક વાર પ્રતીતિ થતાં તેને માટે ચોતાના સર્વસ્વનો ભોગ આપવાને તત્પર, એવાં અનેક ઉચ્ચ વર્ગનાં નરનારીઓ અત્રે છે; અને છેલ્લી—પણ મહત્વની—વાત એ છે કે, હિંદુસ્થાનમાં 'કામ' શરૂ કરવાને દ્રવ્યરૂપમાં મદદ આવી ગઈ છે અને બીજી વધુ આવશે. અંગ્રેજો વિધેના મારા વિચારોમાં બારે ફેરફાર થયો છે. હવે મને સમજાય છે કે, જગતની બીજી પ્રજાઓ કરતાં તેમના પર પ્રભુની મહેરબાની શા કારણથી વિશેષ છે? તેઓ દંડ, અત્યંત એકનિષ્ઠ અને બહુ લાગણીવાળી પ્રજા છે. માત્ર એ પ્રજાની સપાટીપર સ્ટોઈક સિદ્ધાંતનો કંઈક થર છે ખરો, પરંતુ તે દૂર થતાંજ ખરો મનુષ્ય બહાર પડે છે.

હવે એક કેન્દ્ર કલકત્તામાં અને બીજું એક હિમાલય-માં હું સ્થાપના માગુ છું. હિમાલયનું કેન્દ્ર આશરે ૭૦૦૦ ફીટની ઉંચાઈએ એક સ્વતંત્ર ટેકરીપર રહેશે. એ સ્થાન ઉન્હાળામાં શીતળ અને શિયાળામાં ઠંડુ હશે. સેવિયર દંપતી ત્યાં રહેશે અને યુરોપીયન કાર્યકર્તાઓનું તે મધ્ય બનશે. કેમકે હું તેમને હિંદી પાટીપર હિંદના ઉચ્ચ સપાટ

પ્રદેશમાં રહેવાની ફરજ પાડી મારી નાખવા નથી માગતો. મારી યોજના એવી છે કે, સભ્ય ગુણકોમાં ઉપદેશ અર્થે સખ્યાબંધ હિંદુ ગુણકોને મોકલી આપવા અને બહારમાં હિંદુસ્થાનમાં કામ કરવા માટે પગદેશમાંથી સ્ત્રીપુરુષો મેળવવાં આ બદલો બહુજ સારો થશે આ કેન્દ્રો સ્થાપ્યા પછી 'બુક ઓફ લેબ'માં વધુવેલા ગૃહસ્થની માફક હું પણ આમ તેમ ઉપર નીચે વિચરીશ.

મેણને પકડવા માટે મારે અત્રે થોડાં જોઈએ, મારાં સ્વપ્નાની સિદ્ધિનો માર્ગ ખુલતો જોઈ મને આનંદ થાય છે અને હું બહુ ધું દે, તમને પણ ખુશી ઉપજશે.

પત્રાંક ૧૩૨

વિક્ટોરિયા સ્ટ્રીટ, ૬ મી ડિસેમ્બર ૧૮૯૬

આપના અત્યંત ઉદાર પ્રસ્તાવ માટે મારે આભાર પ્રદર્શિત કરવો બીનજરૂરી છે.

શરૂઆતમાંજ મોટી ગકમની લુભ્એદારી ઉઠાવવા હું નથી માગતો, પણ જેમ જેમ કાર્યની પ્રગતિ થતી જશે, તેમ તેમ તે રકમને હું બહુ ખુશીથી કામે લગાડીશ *

મારો વિચાર બહુજ નાના પાયાપર શરૂઆત કરવાનો છે. હજી એ બાબત હું કંઈ પણ નક્કી કરી શકતો નથી. હિંદુસ્થાનમાં ગયા પછી ખરી પરિસ્થિતિનો અને મારી કાર્યદિશાનો મને જરાબર ખ્યાલ આવશે. મારી યોજનાઓ અને તેને પ્રત્યક્ષ કરવાના બ્યવહાર માર્ગ વિષેની વધુ વિગતો હું તમને હિંદથી લખી જણાવીશ.

* નાણાની મોટી રકમ આપનાર મળવા છતાં, તેના મહુ-પયોગમાં જે અનેકગણ મહત્ત્વ અને જવાબદારી ગ્રહેલી છે, તેના સ્વામી વિવેકાનંદજી જેવાને આવો ક્ષમદા ખ્યાલ હોવોજ નોંધ્યે કોઈની કંઈક અર્થવા કંવાની શક્તિ જણાતાજ તેને બક્ષીસ થા દસ્તરૂપે ઝડપી લેનાર સ્થળોનો આ દેસમાં ટોટો નથી. એમાં પણ મૂળ રકમને જરા પણ અસર ન લાગવા દેતા માત્ર વ્યાજનોજ ઉપયોગ કરવા કરાવવાની યોગ્યતા તો પરિણામ એજ હોઈ શકે કે, તે મૂળ ગકમ કોઈએક ઉચ્ચપાયેજ જેને વખતે ખાતવજ જવાની.

સંપાદક

પત્રાંક ૧૩૩

(એક અમેરિકન બાનુને લખેલ પત્ર)

લંડન ૧૩ મી ડિસેમ્બર ૧૮૯૬

પ્રિય શ્રીમતી,

નીતિના સંક્રમણનો વિચાર ફક્ત આપણે ગ્રહણ કરવાનો છે, અને તેમ થયે સર્વ આપોઆપ સ્પષ્ટ થશે.

ત્યાગ—અવિરોધ—નાશ નહિ કરવો તે—આ ભાવનાઓ, જેમ જેમ સંસારભાવના ઓછી કરીએ, જેમ જેમ વિરોધ કરવાનું દૂર કરીએ, અને જેટલો જેટલો નાશ ન કરીએ તેટલા તેટલા પ્રમાણમાં આપણને પ્રાપ્ત થાય છે. આ ભાવના દષ્ટિ સામી ખડી સખો, અને તે પ્રત્યે શક્તિ સ્ફૂરવા કદાચ વિરોધ વગર, નાશ વગર, તૃષ્ણા વગર, જગતમાં ફેાઈ રહી શકે તેમ નથી. જગતને હવે તે સ્થિતિએ આવવાનું છે અને ત્યારેજ તે ભાવનામય આદર્શ, સમાજમાં પ્રાપ્ત થઈ શકશે.

જગતની તેનાં સર્વ દુઃખોમાંથી ઉત્થતિ, આ ભાવનામય આદર્શને માટે—જો કે ધીમેંધી પણ મહમપણે—તેને યોગ્ય બનાવવાથી થઈ શકે તેમ છે. જગતના મોટામાં મોટા ભાગને આ ધીમા વિકાસથી આગળ જવું પડશે—જે વિરલાઓ છે તેમને હાલની સ્થિતિમાં તે ભાવનામય આદર્શ પ્રતીત કરવો પડશે.

આ સમયનું કર્તવ્ય બળવનું તે સરસમાં સરસ માર્ગ છે, અને તે ફક્ત એક કર્તવ્યતરીકે થશે તોપણ આપણે બીજામાં આસક્ત થઈશું નહિ.

સંગીત એ ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ કલા છે, અને જેઓ તેને સમજે છે તેને મન તે ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ પૂજા છે.

અજ્ઞાન અને અસતનો નાશ કરવામાં આપણી સર્વ શક્તિઓનો ઉપયોગ કરવાની જરૂર છે. આપણે માત્ર એજ બચવાનું છે કે, સતના વિકાસથી અસતનો નાશ થાય છે.

આપનો પ્રેમનિષ્ઠ વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૩૪

વેસ્ટમિન્સ્ટર, લંડન ૧૮૯૬

વહાલા અ—

સ્વિટ્ઝર્લેન્ડથી લગભગ ત્રણ અઠવાડિયાં થયાં અહીં પાછો ફર્યો છું.....લંડનમાં ઉદ્દિષ્ટ કાર્ય અતિશય આગળ વધતું જાય છે, કાઢેલા વર્ગ પ્રતિદિન વધારે સંખ્યાવાળા થતા જાય છે....અમેરિકામાં વેદાંત અને યોગ ઉપર વ્યાખ્યાન આપનારા વીસ માણસને માટે અવકાશ છે....હહ અને હૃદય-પૂર્વક કાર્ય કરનારની પૂરતી સંખ્યા હોય તો યુનાઈટેડ સ્ટેટસને અર્ધો ભાગ દસ વર્ષમાં છૂટી શકાય; પણ તેવા કાર્ય કરનારા ક્યાં છે ? તમે બધા અજ્ઞાન ભયમાં જેવા ત્યાં નીવડો તેમ છે. કારણ કે તમે સ્વાર્થી જાયલાઓ છો, અને જે કંઈ સ્વદેશપ્રેમની વાતો કહો છો તે બધી હોઠથી બહાર નીકળે છે એટલુંજ. અને જે ધાર્મિક લાગણીઓ બતાવો છો તે પણ સર્વ મિથ્યાપ્રભાવ માત્ર છે !! મદ્રાસી-ઓમાં આગળ વધવાપણું અને મહત્તમપણું વધારે છે, પણ તેમાંના દરેક મૂર્ખ બનીને ચરણેલા છે.....અપરિમિતી ગૃહસ્થાશ્રમી થવાની મહત્ત્વાકાંક્ષા રાખવી એ ઘણું સાફ છે; પણ મદ્રાસમાં આપણે જેની અત્યારે જરૂર છે તે એવા ગૃહસ્થાશ્રમીની નહિ પણ બ્રહ્મચારીની છે. x x

મારા બાલક ! જેની મારે જરૂર છે તે લોખંડ જેવા સ્નાયુ, અને પોલાહ જેવા જ્ઞાનતંતુઓની છે, કે જેની અંદર જે વસ્તુનું વજન બનેલું છે તે વસ્તુનું બનેલું મન રહેલું હોય. બળ, પુરુષત્વ, દ્વાત્રવીર્ય અને બ્રહ્મતેજ. આપણા સ્વરૂપવાન આશાવંત કુમારોમાં બધું ભરેલું છે, પણ તે ક્યારે કે જ્યારે તેઓ હાલમાં લગ્નને નામે ખરું કહેતાં પશુતત્ત્વના યજ્ઞમાં કરોડોને હોમી, તેઓની કતલ કરવામાં આવે છે તે કતલ ન થતી હોય તો. અરે ભગવાન ! મારાં શોકરુદ્ધનો સાલળ ! જ્યારે મદ્રાસના ખરા જીગરના લોહીથી બનેલા ઓછામાં ઓછા એક સો સુશિક્ષિત યુવક જનો સંસારત્યાગ સેવીને પોતાની કમર કસશે અને સત્યનું ઝુંઘ એક દેશથી બીજા દેશમાં ફેરવી કરીને લડવા

તત્પર રહેશે, ત્યારેજ મદ્રાસ નિદ્રામાંથી જાગત યશે. ભારતની બહાર એક ઘા મારવામાં આવ્યો હોય તો તે તેની અંદર મારેલા એક લાખ ધાની બરોબર છે. (એટલે કે હિંદમાં એક લાખ ધા કરીને જેટલી અસર કરી શકીએ, તેટલી અસર હિંદની બહાર એકજ ઘા કરવાથી થાય છે. એટલે હિંદ અને હિંદની બહારના દેશમાં આટલું બધું મહદ્ અંતર છે.) ઠીક, પ્રભુની ઇચ્છા હશે ત્યારે બધું થઈ રહેશે.

એકસમૂહર મારી સાથે મિત્રીમાં વધુ આવતા જાય છે. એકસકૂડમાં હું બે બ્યાખ્યાનો તુરતમાં આપવાનો છું.

વેદાંત તત્ત્વજ્ઞાન ઉપર એક મહાન પુસ્તક લખવા હમણાં પ્રવૃત્ત થયેલો છું. જુદા જુદા વેદોમાંથી જે ઉલ્લેખો વેદાંતને તેની ત્રણે અવસ્થામાં લાગુ પડે છે તે ઉલ્લેખોનો સંગ્રહ કરવામાં હું રોકાયેલો રહું છું. પહેલો અદ્વૈતવાદ, બીજો વિશિષ્ટાદ્વૈતવાદ અને ત્રીજા દ્વૈતવાદને લગતા ફકરાઓ સંહિતા, બ્રાહ્મણો, ઉપનિષદો અને પુરાણોમાંથી એકઠા કરનાર ઠાંઈ એકને મેળવી તમે મને સહાય કરી શકશો. આ ફકરાઓનું વર્ગીકરણ કરવું જોઈએ, અને તે ફરકને તે તે પુસ્તકના નામ અને પ્રકરણ સાથે સ્પષ્ટતાથી લખવા જોઈએ. ફિલસૂફીને કંઈક પુસ્તકાકારમાં આરૂઢ કર્યા સિવાય મારે પશ્ચિમને છોડી જવું એ અફસોસકારક લાગે છે.

મૈસુરમાં તામિલ ભાષામાં એવી એક ચોપડી પ્રસિદ્ધ થઈ છે કે જેમાં ૧૦૮ ઉપનિષદોનાં નામો આપ્યાં છે. મેં તેને પ્રાદેશર ડયુસેનના પુસ્તકાલયમાં જોઈ હતી. દેવનાગરી લિપિમાં છપાવેલી એવી ચોપડી બહાર પડી છે ? તેમ હોય તો એક પ્રત મને મોકલાવશો. તેમ ન હોય તો તામિલ ભાષામાંની એક પ્રત મોકલો અને તેની સાથે એક પાનામાં તામિલ લિપિના અક્ષરો અને બોડાક્ષરો લખી તેની સાથેજ તેને નાગરી લિપિમાં લખી મને મોકલો, કે જેથી હું તામિલ લિપિ શીખી લઉં.

x ■ મિ. સત્યન્ધનને લંડનમાં કાલે મળ્યો હતો. તેણે કહ્યું કે મદ્રાસના એક મુખ્ય એજંટો ઇડિયન વર્તમાનપત્ર નામે 'મદ્રાસ મેલ'માં મારા રાજયોગ નામક પુસ્તકનું અવલોકન પ્રશંસા સાથે કરવામાં આવ્યું છે. અમેરિકાનો અશ્રણી

ભાષાશાસ્ત્રી મારા કલ્પનામય સિદ્ધાંતોથી મુન્ધ બની ગયો છે. તેની સાથે ઇગ્ગંડમાં મેં એવા પણ જોયા છે, કે જેણે મારા વિચારોને હસી કાઢ્યા છે. વારુ, મારા તરફો અલગત બહુ હિંમતથી બહાર પાડ્યા છે, અને તેમાંનો ઘણો ભાગ હમેશ માટે અર્થહીન જેવો રહેશે; પરંતુ તેની અંદર એવી સૂચનાઓ છે કે જે અત્યાર પહેલાં ભાષાશાસ્ત્રીઓએ ઉપાધી લીધી હોત તો સારું હતું. છતાં પણ આતું જે પરિણામ જોઈ છે તેથી મને સંતોષ થયો છે. 'તેમને ગમે તો, ભલે તેઓ મારા વિષે ખરાબ જોયે, પણ તે જોલવા જેટલોજ હલે હોવું જોઈએ'—એ મારો સુદ્રાવેષ છે.

x x દહાશહી જની મારા બહાદુર પુત્રો ! વળગ્યા રહો. હજી આપણે શરૂઆત હમણાંજ કરી છે. તો કદી પણ નિરાશાને વશ થયો નહિ. કદી પણ કહેયો નહિ કે 'આટલું બધું છે—પૂરતું છે !....કોઈ મનુષ્ય પશ્ચિમમાં આવે છે અને જુદી જુદી પ્રજાને જુએ છે કે તરતજ તેની આંખો ખુલી જાય છે. આ રીતે હું હિંદમાં આપણી પાસે થું છે અને થું નથી એ માત્ર જાણીનેજ નહિ, પણ બરાબર વ્યાવહારિક રીતે બતાવીને દૃઢ કાર્ય કરનારાઓ મેળવું છું. એક દશલાખ હિંદુ-ઓએ આખી દુનિયાની ખુસાફરી કરી હોય તો ફટકું બધું સારું ! હું ઓછામાં ઓછું એટલું તો ઇચ્છું છું !

સપ્રેમ સદાનો આપનો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૩૫

માનવસમાજ વારાફરતી ચાર વર્ષોથી શાસિત થાય છે—પ્રાદ્યલુ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર. આ દરેક પ્રકારના અમલની પેતાની ખુબીઓ તેમજ ખામીઓ હોય છે. પ્રાદ્યલુના અમલમાં વંશપરંપરાગત કારણોને લીધે અન્ય જાતિઓપ્રત્યે પ્રતિબંધો અતિશય હોય છે; જેમકે પ્રાદ્યલુ અને તેમના વંશવારસોને સર્વ જાતનાં સ્પર્શલુથી રક્ષિત કરવામાં આવે છે; પ્રાદ્યલુ સિવાય જ્ઞાનપ્રાપ્તિનો અધિકાર કોઈને હોતો નથી; તે જ્ઞાન અન્યને આપવાનો અધિકાર પણ તેમના સિવાય કોઈને હોતો નથી. બીજા હાથપર પ્રાદ્યલુ-અમલની મહત્તા એ છે કે, એમની કારકિર્દીમાં વિજ્ઞાન અને

શાસ્ત્રોના પાયા સ્થાય છે તેઓ પોતાના મનને બહુ કેળવે છે, કેમકે માનસિક બળથીજ તેઓ સત્તા લોગવે છે

ક્ષત્રિય અમલ બુલમી અને કૂર હોય છે, પરંતુ તેઓ મા પ્રાદ્વલ્લો જેવી પ્રતિબંધક ભાવના બીજાઓ પ્રત્યે નથી હોતી અને તેમની કાન્કિદીર્ઘા કલાકૌશલ્ય અને સમાજ-સંસ્કૃતિને પરાકાષ્ઠા પ્રાપ્ત થાય છે

તે પછી વૈશ્યોનો અમલ આવે છે એ અમલમા મૂળી રીતે શાંતિથી કચડી મારવાની તથા લોહી ચૂસી લેવાની શક્તિ બહુજ હોય છે એનો ફાયદો એ છે કે, વેપારી પોતે સર્વત્ર જતો હોવાથી પહેલાના બે શાસનના સમયમા એકત્ર થયેલા વિચારોનો તે સર્વત્ર ફેલાવો કરે છે પ્રતિબંધક ભાવના તેમનામા ક્ષત્રિયો કરતાં પણ ઓછી હોય છે, પણ તેમના અમલમા લોભવૃત્તિ વધીને ઉત્તમ સંસ્કૃતિ ઘટવા માટે છે

છેલ્લે શૂદ્રો અથવા મજૂરોનો અમલ આવે છે એ અમલના ફાયદો એ છે કે, શારીરિક સુખાકારીના સાધનો ની સરખી વહેચણી થવી, અને એના ગેરફાયદો એ છે કે, કદાચ એ અમલમા સંસ્કૃતિની વધારે અધોગતિ થાય સામાન્ય શિક્ષણનો ફેલાવો બહુ મોટા પ્રમાણમા થાય, પણ અસામાન્ય બુદ્ધિમત્તા ઓછી ને ઓછી થતી જાય

હવે જો એવી કાંઈ રાજ્યવ્યવસ્થા શક્ય હોય કે જેમા પ્રાદ્વલ્લુઅમલનું જ્ઞાન, ક્ષત્રિયઅમલની સંસ્કૃતિ અને સમૃદ્ધિ, વૈશ્ય અમલનો પ્રચારનો ઉત્સાહ અને શૂદ્રઅમલની સમ ભાવવૃત્તિ-એ બધાનું સંગઠન થાય ચાને પ્રત્યેકના હોયને ટાળી એ આરેની એકત્ર જમાવટ થાય, તો તે અમલ-તે રાજ્યવ્યવસ્થા એક આદર્શરૂપજ નીવડે પણ એમ થવું શુ શક્ય છે ?

અત્યારસુધી પ્રથમના ત્રણ (પ્રાદ્વલ્લુ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય) અમલોના સમય આવી ગયો છે હવે શૂદ્રોનો વારો આવ્યો છે તમે હવે તેમનાજ હાથમા જવા જોઈએ અને જશે કોઈથી તે ખાળી શકાય તેમ નથી સોના અને ચાંદીના ધોરણોની સર્વ સુશીલતા અને ધુન્યોની મને માહિતી નથી, પરંતુ એ'ણુ તો જોઈ શકું છું કે, સોનાનું ધોરણ ગરીબને વધારે ગરીબ અને શ્રીમતને વધારે શ્રીમત બનાવતું ચાલે જાય છે, અને તે જોતા “સોનાની ચૂળીએ ચંદીને પ્રાણુ વિ ૩૬

ત્યાગવાનું અમે નકારીએ છીએ " એવું કહેતી વખતે પ્રાયન સાવ સાચો હતો. ચાલીનું ધોરણ ગરીબોમાટે ઠીક લાગે છે હું સમાજવાદી છું પણ તે એક સંપૂર્ણ વ્યવસ્થા સમજીને નહિ, પણ જૂએ મરવા કરતા અર્ધો રોટલો પણ સારો, એવી ભાવનાથી.

બીજી વ્યવસ્થાઓની અજમાયશ અત્યારસુધીમા દેવાઈ ચૂકી છે અને તે યોડખાપણુભરી માલમ પડી છે હવે આની અજમાયશ થવા દો. બીજા કશાને માટે નહિ તો એ ચીજની નવીનતામાટે પણ અજમાયશ થવા દો. એકના એકજ માણસો સુખ કે દુઃખ નિત્ય ભોગવ્યા કરે તેના કરતા સુખદુઃખની હેરફેર થયા કરે એજ સાચું છે. શુભ-અશુભનો સરવાળો તો દુનિયામા સદા એકસરખોજ રહ્યા કરે છે. ફેર એટલો કે, નવી અને તાજી વ્યવસ્થાઓથી સુખદુઃખની ધુસરી પડેવાની ખાધ બદલાતી રહે છે.

આ દુનિયામા પ્રત્યેક ક્ષતરાને પણ સારો દિવસ (સુખ અને ઉત્તતિના દહાડા) આવી જવા દો, કે જેથી આ કહેવાતા સુખના અનુભવ પછી તેઓ બધાય ધીરરિને શરણુ આવે અને દુનિયા, રાજ્યવ્યવસ્થા, ખટપટ અને જ જાળોનો આ મિથ્યા ગર્વ છોડે.

પત્રાંક ૧૩૬

કલકત્તા, ૨૬ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૮૭

હિંદુસ્થાનમા હુકાળસકટનિવારણના કામમા ઉપયોગ મા લેવા સ- ૨૦ પાઉંડની રકમ મોકલે છે, પરંતુ તેના પોતાના ઘરમાજ હુકાળ હોવાથી, જૂની કહેવત છે તેમ, તેનેજ પ્રથમ નિવારવાનું મને ઉત્તમ લાગ્યું તેથી તે રકમ નો તેવો ઉપયોગ થયો છે.

લોકો કહે છે તેમ મને મરવાને પણ કુરસદ નથી. દેશભરમા સરઘસો, સભાઓ અને બીજી એવીજ સત્કારની વિધિઓમા હું રોકાયલો રહું છું, તેથી મારી સ્થિતિ મરણ તોલ થઈ રહી છે. 'જન્મોત્સવ' પૂરો થતાજ હું ટેકરીઓ પર ભાગી જઈશ.

હવે, મારે એક કલકત્તામાં અને એક મદ્રાસમાં એમ બે મઠો સ્થાપવા છે. મદ્રાસી લોકો વધારે ગહન અને વધારે સહૃદયી છે. અને મારી ખાત્રી છે કે, તે કામને માટે બેઠતાં નાણાં તેઓ મદ્રાસમાંથીજ ભેગાં કરી શકશે. કલકત્તાના જમીનદાર અને ધનવાન વર્ગને ઉદ્દેશી હું કહું છું કે બહુધા સ્વદેશાભિમાનના યોગેજ તે ઉત્સાહી છે અને તેમની સહાનુભૂતિ કાર્યનું રૂપ કદી નહિ લે. ત્યારે ખીલ તરફ ખારીલા, દેખીલા અને દયાહીન મનુષ્યો દેશમાં ભરપટ્ટે છે, જેઓ મારા કામનો તોડી ફેાડીને ભૂકો કરી નાખવા માટે આકાશખાતાળ એક કરવા નહિ ચૂકે.

પણ તમને ખબર છે તેમ, મારી સામે વિરોધ જેમ વધારે ઉભો થાય છે તેમ મારી અંદરનો ગુસ્સો વધારે ઉછળે છે. એક સંન્યાસીઓને માટે અને એક સાધ્વીઓને માટે એમ બે મઠ સ્થાપ્યા સિવાય જો હું મરી જાઉં તો મારું કર્તવ્ય અધુરુંજ રહ્યું ગણાય.

✽

✽

✽

✽

પત્રાંક ૧૩૭*

દાજલિંગ, તા. ૧૬ મી માર્ચ ૧૮૬૭

ૐ નમો મગધતે રામકૃષ્ણાય ।

તમારું શુભ થાઓ! આશીર્વાદ અને પ્રેમાલિંગનસહ આવતા આ પત્રથી તમને આનંદ થાઓ. પંચભૂતોથી બનેલું આ ટેકપિંજર હાલમાં કંઈક ઠીક છે. જેને લોકો મૃતપ્રાય સમજે છે એવાને પણ, જેનાં શિખરો ઘરફથી ઠંકાયેલાં છે અને જે પર્વતોમાં મુખ્ય છે એવો આ હિમાલય પુનર્જીવન આપે છે એમ મને લાગે છે; અને પ્રવાસનો યાક પણ કંઈક અંશે દૂર થયો હોય એમ લાગે છે. મુક્ત ચવાની ઇચ્છા કે જે હૃદયમાં ઉચ્ચપાયલ કરી નાખે છે અને જે તમે અનુભવી રહ્યા છો એમ તમારા પત્રમાં જણાવે છે, તે હું અનુભવી ચૂક્યો છું. અનંત પ્રદાપર

x શ્રી. ચરત્યદ્ર ચકવર્તી બી. એ. ને સંસ્કૃતમાં લખેલા પત્રોનો અનુવાદ

ધીમે ધીમે મનની ઓમશ્રુતિ કરાવનારી જે સાવના છે તે આજ સાવના છે, એ સિવાય એને મારે બીજો નથી. નથી તમારા ભૂતકાળના કર્મ અને ભવિષ્યની વૃત્તિઓનો તદ્દન નાશ ન થઈ જાય ત્યાંમુધી આ ભાષ તમામ વધારે ને વધારે પ્રસ્થાપિત થાઓ. એ યશ છે ત તજ તમને બ્રહ્મ દર્શન થશે, અને જગતની સર્વ લાલમાઓ નાશ પામશે. જીવંતની આ સ્વતંત્રતા તમાન કબ્જાણને મારેજ તમને પ્રાપ્ત થાય છે એનું અનુમાન તમાગ ઉત્સાહના બગ, પરથી મહેન્ટે થઈ શકે એમ છે. આખા વિશ્વના અધ્યનો ઉપદેશ કરનાર જગદ્ગુરુ શ્રી ભદ્રજીની હું પ્રાર્થના કરું છું કે, તમાગ હૃદયપ્રદેશમા તેમનો પ્રકાશ પડે, જે જેથી તમારી તૃષ્ણાઓ મટય પછી આ બધક મોહમાયાના સાગરમા ફસાયેલા બીજા જીવોને બચાવવા તમે શૌર્યપૂર્વક તમારાથી બનતો બધો પ્રયત્ન કરો. તમે સદા ઓમસુથી ભરપૂર બની રહો. બીજા પુણ્યો મારેજ મુખિ હસ્તકમલવત્ છે, કાયદોને મારે નથી હે વીર! તું કમળ કસીને તૈયાર થઈ જા કારણ કે તારી મામે મહામોહાદિક શત્રુઓ ઉભેલા છે એવાં સિંહાસન વિદ્યુત્પાનિ (શ્વાણુનું કામ વિદ્યોથી ભરેલું છે) એમા કઈજ શકા નથી, છતાં પણ ધ્યેયની પ્રાપ્તિ અર્થે તમારે બનવું કરવાનું છે જુઓ, મોહકથી નગ ના મુખમા લોકો કેવા જઠકાઈ ગયા છે! અરે! તેમના હૃદયભેદક આત્માનો તમે સાલજો. આગળ વધો! ઓ વીરઓ! આગળ વધો. બધનમા જે બધાયેલા છે, એવા ભરથી લદાયેલા દીનજનોના હુખ ઓછા કરવા મારે, અને જેમના હૃદયરૂપી ફૂલો આ ધકાંથી ભરેલા છે તે અજ્ઞાનીઓને પ્રકાશ આપવા મારે તમે આગળ વધો! જુઓ, વેદાત ડિમગ્નિ નાદ કરીને ઘોષણા કરે છે કે “નિર્ભય થાઓ” આ ગણી નિનાદથી જગતવાસીઓના હૃદયબધન છટી જાઓ!

તમારો શુભેચ્છક વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૩૮

ૐ સત્ સત્ ।

રોઝ બેંક, બર્ધવાનના મહારાજાનું ગૃહ,
દાહોલિંગ-૬ ટી એપ્રિલ ૧૮૯૭

‘ભારતી’ની સંપાદિકા યોગ્ય—

માનનીય શ્રીમતિ,

આપે મોકલાવેલ ‘ભારતી’ માટે હું આપનો ઘણો આભારી થયો છું; અને જેને માટે મેં મારી આખી છાંદગી સમર્પણ કરેલી છે, તે કાર્ય આપના જેવી ઉચ્ચ વિદ્વાન સ્ત્રીઓ તરફથી પ્રશંસા મેળવી શક્યું છે, એ બાબત હું પોતાને ખરેખર ભાગ્યશાળી માનું છું.

જીવનના સુદમાં નવીન વિચારનો પ્રવેશ કરાવનારને ઉત્સાહ આપનારા જવલ્લેજ મળે છે, ત્યારે તેને ઉત્તેજન આપનાર સ્ત્રી મળવાની તો વાતજ શી ? આ હુલ્લીગી દેશમાં તો ખાસ કરીને આવી વસ્તુસ્થિતિ હોવાથી અહીંના પુરુષોનાં મોટાં મોટાં વખાણો કરતાં સુશિક્ષિત બંગાળી સ્ત્રીની પ્રશંસા વધુ કિંમતી છે.

આપના જેવી ઘણી સ્ત્રીઓ આ દેશમાં જન્મે, અને તેઓ જન્મભૂમિની સુધારણામાટે જીવન સમર્પણ કરે, એવી પ્રભુ પ્રત્યે પ્રાર્થના છે.

‘ભારતી’માં આપે મારા વિષે જે લેખ લખ્યો છે તે વિષે મારે થોડું કહેવાનું છે કે, જે ધાર્મિક ઉપદેશ પશ્ચિમમાં આપવામાં આવ્યો છે અને હજી આપવામાં આવશે તેમાં હિંદનું પણ હિત રહેલું છે. મારી હિમેશાં પ્રતીતિ થઈ છે કે, જે પશ્ચિમના લોકો આપણી મદદે નહિ આવે તો આપણે ઉન્નતિ મેળવી શકવાના નથી. આ દેશમાં ગુણની કદર હજી સુધી થયેલી નથી, તેમ-પૈસાનું પણ મેળવી શક્યા નથી; અને સૌથી શોકકારક તો એ છે કે, વ્યવહાર કાર્ય કરવાની શક્તિઓનો અંશ પણ નથી.

ઘણાં કાર્યો કરવાનાં છે, પણ તે માટેનાં સાધનોની આ દેશમાં બહુ ખોટ છે. આપણામાં સારાં ભોળાં-વિચારકો-છે, પણ સારા હાથ-વ્યવહાર કાર્ય કરનારા નથી. આપણી

પાસે વેદાતના સિદ્ધાંતો છે, પણ તેને અમલમાં લાવવા બેટલી શક્તિ આપણી પાસે નથી આપણા પુસ્તકોમાં સમાનતાનો સર્વદેશીય સિદ્ધાંત છે, પણ આપણા આચારમાં મહાન ભેદો જણાય છે હિંદમાં નિસ્વાર્થપણે પદોપકાશાર્થે ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ કોટિના કાર્ય કરવાનો ઉપદેશ અપાયો છે, પણ આચારમાં આપણે લય કર રીતે કૂર થયા છીએ, લય કર રીતે હૃદયશૂન્યપણે વર્ત્યા છીએ અને તે બેટલે સુધી કે, આપણા શરીરોમાં માત્ર ભરવા સિવાય બીજી બાબતનો વિચાર કરવા અશક્ત રહ્યા છીએ

છતાં પણ વર્તમાન સ્થિતિમાંથીજ આપણે કાર્ય કરી આગળ વધવાનું છે, એ સિવાય બીજો રસ્તો નથી ફરકને સાફ શું અને ખોટું શું ? એ પારખવાની શક્તિ છે, પણ તેઓમાં જે મનુષ્ય ભૂલો, કપટ અને દુષ્ટી ભરપૂર એવા સંસારના તરંગો સામે ધીરજ છોડ્યા વિના એક હાથે પોતાના આત્મ ભૂલે છે, અને બીજા હાથવડે કાંઈ પણ થડકા વગર સુક્તિનો માર્ગ બતાવે છે, તેજ ખરો વીર છે એક બાજુ પ્રાચીનજ સાફ એમ ચૂસ્તપણે માનનાર અને વર્તનાર સમાજ જડ પદાર્થના ઢગલાની પેઠે પડી રહ્યો છે, બીજી બાજુએ અધ્યાત્મ, અધીરો અને ઉત્સાહ આપતો સુધારક ઉભો છે, જ્યારે ખરૂં કટ્યાણુ આ બંનેની વચમાં રહેલું છે એ જાપાનમાં સાબળ્યું કે, તે દેશની કન્યાઓમાં એવી માન્યતા છે કે તેઓની પૂતળીઓ-દિગલીઓને પૂર્ણ હૃદયથી ચાહવા મા આવે તો તેઓમાં પણ પ્રાણ આવે આથી જાપાનની કન્યાઓ પોતાની પૂતળીને કહી ભાગતી-તોડતી નથી અરે મહાભાગ્યશાળી શ્રીમતિ ! હું પણ એમ માનું છું કે, કોઈ પણ પોતાના સંપૂર્ણ હૃદયથી ચાહશે તો હિંદ પણ ફરી વાર જાગશે, આત્મિક સંપત્તિ વમરના, ક્ષીણ ધનવાળા, જ્ઞાન વિનાના, દબાઈ રહેલા, હમેશા બૂજે મરતા, કલ્યાણ કરતા અને ઇર્ષ્યાખેર એવા હિંદના લોકો ફરી પાછા જરૂર જાગશે પણ જ્યારે ઉદાર ચિત્તવાળા સેકડો સ્ત્રીપુરુષો મોજશોખ માણવાની સર્વ ઇચ્છાઓ તણ કરોડો નીચી કોમોના સ્વદેશભક્તો કે જે દિનપ્રતિદિન ધીમે ધીમે નિરાધાર અને અજ્ઞાની થતા જાય છે, તેઓના કેટલાક માટે

સર્વ કાંઈ કરવાને-સમર્પવાને કટિબદ્ધ થશે, ત્યારેજ આ ભારતની ઉન્નતિ થશે. મારા અલ્પજીવનમાં પણ મેં અનુભવ્યું છે, શુભ ઉદ્દેશો, હૃદયનિષ્ઠા અને અનંત પ્રેમ જગતને જરૂર પડતી શકે છે. એકજ જીવમાં જો આ સફળતા હોય તો તે એક કરોડ મિથ્યાદર્શનોનો અને વિશાળ માનવોની શુભ યોજનાઓનો નાશ કરી શકે છે.

પશ્ચિમમાં મારે ફરીથી જવાનું હજી અનિશ્ચિત છે. જો હું જઈશ તો તે પણ હિંદને માટેજ, જો યોદ્ધા સમ-જનો. આ દેશમાં માનવોનું બળ ક્યાં છે? ધનનું બળ ક્યાં છે? ત્યારે પશ્ચિમમાં પુષ્કળ સ્ત્રીપુરુષો, હિંદી, પોશાકમાં રહીને, તથા હિંદના ધર્મનો ઉપદેશ આપીને, અને અધમમાં અધમ આંડાલોની પણ સેવા કરીને હિંદનું કલ્યાણ કરવા તૈયાર છે! આ દેશમાં આવા કેટલા છે? અને નાણાં જોઈએ તો? (તે માટે તો અફસોસ છે.) મારો સત્કાર કરવાના પર્થ માટે કલકત્તાની પ્રજાએ મારી પાસે બાપણુ દેવડાવ્યું, અને ટિકિટો વેચી! આ માટે હું કોઈની નિંદા કરતો નથી, તેમ હોય કાઢતો નથી; પણ એમ બતાવવા માણું છું કે, પશ્ચિમમાંથી માણસો અને ધન આવ્યા વિના આપણું કલ્યાણ અશક્ય છે.

આપનો હમેશનો આભારી, અને આપના કલ્યાણ માટે પ્રાર્થના કરતો—

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૩૯

ડે. એમ. એન. મુકરજીની મારફત
હાલ્ડિંગ, ૨૪ મી એપ્રિલ ૧૮૯૭

પ્રિય શ્રીમતી,

+ + + + +
કાર્ય કયી રીતે કરવું એ સંબંધી આપે પૂછ્યું, તે વિષે કહેવાનું કે, અગત્યમાં અગત્યનું જો છે કે, જે પરિણામે મારી સમ્પ્રદાય હોય તેને અનુકૂળ થાય તેવા પ્રમાણ ઉપર કાર્ય ચલાવવું જોઈએ. મારા મિત્ર મિસ મૂલર તરફથી આપના ઉદારચિત્ત, સ્વદેશાભિમાન અને દૃઢ કાર્ય-હમતા વિષે મેં ઘણું સાંભળ્યું છે, અને આપની વિદ્વત્તા તો પ્રગટ રીતે જોઈ શકાય છે. આ અલ્પજીવ જે ક્ષુદ્ર આરંભ

કરી શક્યો છે તે બાબત આપ ઈચ્છાતુર છો, તે હું મોટા ભાગ્યની વાત સમજી જાની શક્યો તેટલું આ ટુંક પત્રમાં હું લખું છું. પણ જોઈએ તો મારી પુખ્ત પ્રતીતિઓ તમારી સમક્ષ મૂકીશ, કે જે પર તમે પાકો વિચાર કરી શકો. આપણે સદાને માટે ગુલામો છીએ, એટલે કે હિંદની પ્રજાને વારસામાં મળેલો આંતરિક પ્રકાશ પ્રકટાવવાનો અવકાશ કદી પણ આપવામાં આવ્યો નથી. છેલ્લાં ચોડાં શતકોમાં પશ્ચિમ, સ્વતંત્રતા તરફ બહુ ઝડપથી આગળ વધ્યું જાય છે. હિંદમાં - તો કુલીન કોણ છે, તે માણસે શું ખાવું અને શું ન ખાવું તે દરેક માટે નિયમો રાખી દેવાનો હતો. અને પશ્ચિમના દેશોમાં લોકો દરેક બાબત પોતેજ કરી લે છે.

હમણાં કેાઈ પણ સાંસારિક બાબતપર કહેવાનું રાજાની પાસે કંઈ રહ્યું નથી. બીજી બાબતોએ હિંદની પ્રજામાં પોતાના ઉપર ચોડો પણ વિશ્વાસ હજી આવ્યો નથી, ત્યાં આત્મ-શ્રદ્ધાની તો વાતજ શી કરવી ? આત્મશ્રદ્ધા કે જે વેદાંતનો પાયો છે, તે અમલમાં અંશમાત્ર પણ મૂકાયો નથી. આદીજ પશ્ચિમની રીતિ કે જેમાં પ્રથમ તો ઈષ્ટ ઉદ્દેશ ઉપર ખૂબ ચર્ચા ચલાવાય છે, અને પછી બધાં બળોને એકત્ર કરી તે બળોથી તે ઉદ્દેશ સાધવાના પ્રયત્નો થાય છે. એ પશ્ચિમની રીતિ આ દેશમાં હમણાં પણ કારગત થઈ શકે તેમ નથી. આથી જ વિદેશીય રાજ્ય નીચે આપણે આટલા બધા પ્રાચીનમતા-વલંબી દેખાઈએ છીએ. આ કથન સત્ય હોય, તો પછી બહાર રીતે લોકસંસ્થાદ્વારા ખૂબ ચર્ચા કરી કેાઈ મહાન કાર્ય કરવું એ તો મિથ્યાજ પ્રયત્ન છે. ‘જ્યાં માથું ન હોય ત્યાં માથું દુઃખવાનો પ્રસંગજ ક્યાંથી આવે ?’ એની પેઠે આપણી પાસે લોકસંસ્થાજ ક્યાં છે ? (એટલે કે લોકસંસ્થા હોય તોજ તે સંસ્થાદ્વારા ચર્ચા થાયને ?) આ ઉપરાંત આપણે નિર્ભળ પણ એટલા બધા છીએ કે, આપણે કેાઈ બાબતની ચર્ચા કરવાનું માથે લઈએ તો આપણી બધી શક્તિ તેમાંજ ખાલી થઈ જાય છે, અને કાર્ય માટે શીલકમાં જરાપણ રહેતી નથી. હું ધારું છું કે, એજ કારણથી આપણા દેશમાં વાચાળપણું બહુ જણાય છે, અને કામ બહુજ ચોધું જણાય છે. બીજું એ કે, અગાઉ લખ્યા પ્રમાણે મને હિંદના

ધનવાન માણસો પાસેથી કંઈ પણ મળવાની આશા નથી. માટે જે યુવાનોમાં આપણી આશા છે તેઓમાંજ ધીરજથી, ચીવટાઇથી અને કશા દેખાવો કર્યા વિના મૌનપણે કાર્ય કરવું એજ સાચામાં સાચું છે.

x x x x અહીં સદીથી સામાજિક સુધારા વિષે બહુ ઘટાટોપ-ધાંધલ મચી રહ્યું છે. છેલ્લાં દશ વર્ષે હિંદમાં જુદે જુદે સ્થળે અસાફરી કરતાં મેં જોયું તો આખો દેશ સંસારસુધારાની સભાઓથી ભરપૂર છે, પણ મેં એક પણ સભા કે સંસ્થા, જે લોકોનાં લોહી ચૂસીને હાલના ગણાતા 'ગૃહસ્થ' પોતે 'ગૃહસ્થ' બન્યા છે, અને તેવા ચાલુ રહેવા માગે છે, તે લોકોને સુધારવા માટે યચેલી નેઈ નહિ. મુસલમાનો અહીં આખા ત્યારે કેટલા સિપાઈઓ પોતાની સાથે લાવ્યા હતા? અત્યારે પણ કેટલા અંગ્રેજો અહીં છે? હિંદુસ્થાન સિવાય એવું બીજું કયું સ્થળ છે કે જ્યાં કરોડો મનુષ્યો હોય અને વળી તે પણ એવા કે માત્ર છ રૂપરૂા માટે પોતાના બાપ અને ભાઈઓનાં ગળાં કાપે? મુસલમાની રાજ્યનાં સાતસો વર્ષમાં છ કરોડ મુસલમાનો થયા અને ખ્રિસ્તી રાજ્યનાં સો વર્ષમાં વીસ લાખ ખ્રિસ્તીઓ હિંદમાં થયા, તેનું કારણ શું? આર્થોનું મૂળ આર્થતંત્ર આ દેશને તલન છોડી ગયું છે તેનું શું કારણ? કુશળ હસ્તથી કામ કરતા કારીગરો યુરોપીયનો સાથે હરિફાઈ કરવા અશક્ત બની દેશમાંથી નાશ પામતા નાથ છે તે શા કારણથી? અંગ્રેજ મજૂરોએ પોતાની મજબૂતી વણા શતકોથી સ્થાપિત કરી હતી તેને તોડી નાખી જમન મજૂરો કરીવાર કયી શક્તિથી ફતેહમંદ થયા?

કેળવણી, કેળવણી, માત્ર કેળવણીથીજ યુરોપનાં ઘણાં સહેરોમાં સુસાફરી કરી તેઓમાં રહેલું મુજબેન, અને તેના ગરીબ માણસોમા રહેલી કેળવણી નેઈને, માત્ર મનમાં આપણા ગરીબ લોકની સ્થિતિ હમેશાં તરી આવતી; અને હું તેથી અંતર પાડતો આ સંબંધમાં આટલો બધો લોક હોવાનું શું કારણ? એ વિચારતાં મને એજ ઉત્તર મળતો કે 'કેળવણી'—શિક્ષણથી, આત્મામાં શ્રદ્ધા રાખવાથી અને આત્મ-શ્રદ્ધાથીજ (તેમનામાં રહેલ) પ્રજ્ઞા જાગી ઉઠે છે; ત્યારે

આપણામાં રહેલો પ્રહ્લન ધીમે ધીમે સુષુપ્ત થતો જાય છે. ન્યુયૉર્કમાં આઈન્સ્ટાઇન સંસ્થાનવાસીઓ આવતા તેમને જોતો સ્વારે મને જેવું જણાતું કે, તેઓ ખરાબ સ્થિતિ નીચે કચરાયેલા માવકોંગલા જેવા, પોતાના દેશમાં વફા નિગાહર થયેલા, વધા દરિદ્ર અને કઠોર મગજવાળા છે, જોટલું જ નહિ પરંતુ તેઓની પાસે સુઘીમાં જોકે માત્ર હાકડી અને તેને છેડે વળગાડેલું ચીંચરાંતું પોટકું હતું. તેઓ પગલાં જાડી જાડીને ભરતા, અને આંખોમાં પણ ભય ભરેલો જણાતો હતો. પણ જોતો ત્યાં છ મહિના રહેતા, અને પછી જોઈ લ્યો તેઓમાં વફાવત! પછી તો તેઓ ટટાર ચાલતા, તેઓનો પહેરવેશ પણ સુઘીજ દબનો થતો. તેઓની આંખ અને ગતિમાં ભય જેવું નામ પણ નહોતું. આતું શું કારણ? આપણું વેદાંત કહે છે કે, તે આયત્વેન્ડનો રહેવાસી પોતાના દેશમાં તિસ્કારથી ઘેરાયેલો રહેતો, અને ત્યાં આખી કુદ્દત તેને એમજ કહેવી હોય નહિ કે ‘ભલા આદમી! તારે માટે સ્વામી આશા છેજ નહિ, તું ગુલામવરીકે જન્મેલો હેઈ ગુલામ-વરીકેજ રહેવાનો’ એમ જણાતું. આતું જન્મથીજ તેને કહે-વામાં આવતું, તેથી તે બિચારો તેમાં સલા રાખી પોતાને એવો મંત્રમુગ્ધ કરી નાખતો કે ‘તે ઘણો અધમ છે, અને તેનામાં રહેલ પ્રહ્લન તેનાથી દૂર છે’ એમ માનતો. પણ અમેરિકામાં પણ મૂંઝેલો કે વગ્વજ તેની ચોતરફ એજ ધ્વનિ ચાલતો કે “ભલા આદમી! એમ અને મનુષ્યો છીએ, તેમ તું પણ મનુષ્ય છે; અને જો મનુષ્યેજ અધું કયું છે, તો પછી મારા અને તારા જેવા માણસો પણ અધું કરી શકશે, માટે હિંમત ધર.” આથી આ માણસ પોતાનું ‘માધું’ હિંમત કરી જોઈ શકતો કે તે ખરી વાત છે, અને તેનામાં રહેલ પ્રહ્લન બ્રહ્મવ થયેલ છે કુદ્દત જાણે પોતેજ કહેવી હોય નહિ તેમ બોલી ઉઠતો કે ‘ઉલો યા, બ્રહ્મત યા—ઉત્તિષ્ઠત

કુંચીરૂપા શ્રદ્ધા કે જેણે નચિઠેતાને ચમની સામે થઈ તેની સત્તાનો નિષેધ કરવા શક્તિવાન કર્યો; તે શ્રદ્ધા કે જે આખા જગતને ગતિમાન કરે છે, તે શ્રદ્ધાનો અરે નાશ ! અજ્ઞાનશ્રદ્ધાનશ્ચ સંશયાત્મા વિનશ્યતિ (ગીતા)—અજ્ઞાની અને અશ્રદ્ધાવાળો તેમજ જેનો આત્મા સંશયવાળો બન્યો છે તે નાશ પામે છે ! આથીજ આપણે શ્રદ્ધારહિત અને નાશની સંમુખ થયા છીએ. હવે ઉપાય એ છે કે, કેળવણીનો પ્રસાર કરો. એમાં સૌથી પહેલું આત્મશિક્ષણ છે. આત્મશિક્ષણનો અર્થ માથે જટા, હાથમાં દંડ-કમંડલુ રાખવાં અને શુદ્ધમાં રહેવું એ નથી. ત્યારે શું ?—તેનો જે અર્થ હું કરું છું તે એ છે કે, જે જ્ઞાનથી આ સંસારી અવસ્થાના બંધનથી મુક્તિ મેળવાય છે, એ જ્ઞાન શું સામાન્ય ઔદિક સંપત્તિ આપી શકતું નથી ? ચોક્કસ રીતે તે આપી શકે છે. સ્વતંત્રતા, રાગદ્વેષનો અભાવ અને ત્યાગ—આ બધા બહુજ ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ આદર્શો છે, પણ સ્વરૂપમવ્યસ્ય ધર્મસ્ય ત્રાયસ્વે મહતો મયાત્ ॥ આ ધર્મનું સ્વરૂપ પણ પાલન મહાભયને નિવારે છે. દ્વૈતવાદી, વિશિષ્ટાદ્વૈતવાદી, અદ્વૈતવાદી, શૈવ, વૈષ્ણવ, શાક્ત અરે બૌદ્ધ, જૈન અને ખીજા પણ—દુકામાં જે જે સંપ્રદાયો હિંદમાં થયા છે, તે બધા આ બાબતોમાં એકજ માન્યતા ધરાવે છે કે, આ જીવાત્મામાં અનંતશક્તિ ગુપ્ત રહેલી છે; પછી તે કીડીનો જીવ હોય કે સંપૂર્ણતા પામેલા મનુષ્યનો જીવ હોય, પણ દરેકમાં એકજ આત્મા રહેલો છે. લોક માત્ર એટલોજ કે, તેનું પ્રકટીકરણ જુદી જુદી રીતે છે. તે કેની પેઠે ? જેવી રીતે (પાણીના માર્ગમાં) આવતી અડચણો ખેડુત તોડી નાખે છે તેવી રીતે. (પાતંજલ યોગસૂત્ર કેવલ્ય-પાઠ ૩) આત્મશક્તિ તો યોગ્યતા સમય અને સ્થાન ત્યાં પણ મળે ત્યાં પ્રકટ થાય છે. ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ દેવતાથી તે ક્ષુદ્રમાં ક્ષુદ્ર તૃણસુધી—દરેકમાં એકજ જાતની શક્તિ વિદ્યમાન છે—પછી તે પ્રકટ હો કે અપ્રકટ હો. આપણે આજ શક્તિ ઘેરેઘેર જઈને બહાર લાવવી જોઈએ.

આ સાથે બીજું એક શિક્ષણ હજી આપવાનું છે. શિક્ષણ આપવાનું કહેવું તો બહુ સહેલું છે, પણ તે આપવાનું અમલમાં લાવવું બહુ મુશ્કેલ છે. આપણા દેશમાં જેણે

સમથું તણ દીધું છે એવા નિઃસ્વાર્થી, માયાળુ પુરુષો હજારો છે. જેમ તેઓ સુસાક્ષરી કરતાં કરતાં કંઈ પણ બહોલી લીધા વગર ધર્મોપદેશ આપતા બંધ છે; તેઓમાંના ઓછામાં ઓછા અડધા જણાઓને જે શિક્ષણની આપણે સૌથી વધારે જરૂર છે તે શિક્ષણ આપનારા શિક્ષકોતરીકે કેળવવાના છે. તેને માટે આપણે સૌથી પહેલાં દરેક ઈલાકાની રાજધાનીમાં એક કેંદ્રસ્થાન સ્થાપવું, કે જ્યાંથી ધીમે ધીમે આખા હિંદુસ્થાનમાં એવા ઉપદેશકોને ફેલાવી શકાય. આવાં કેંદ્રસ્થાનો હુમણાંજ મદ્રાસ અને કલકત્તામાં સ્થાપવામાં આવ્યાં છે, અને બીજાં થોડાં તુરતમાં સ્થપાવા સંભવ છે. પછી ઘણુંબધું શિક્ષણ ગરીબોને મોટેથી આપવું જોઈએ, કારણ કે નિશાળો સ્થાપવાનો હજી વખત પરિપક્વ થયો નથી. આ શુભ્ય સેન્ટરોમાં ધીમે ધીમે ખેતીવાડી, ઉદ્યોગ-કળા વગેરે શીખવવામાં આવશે, અને કળા ખીલવવા માટે કળાભવનો સ્થાપવામાં આવશે. આ કળાગૃહોમાં બનેલી વસ્તુઓ યુરોપ અને અમેરિકામાં વેચવાને હમણાં જે એસોસીએશન છે તેના જેવી એસોસીએશનો સ્થાપવામાં આવશે. પુરુષોને માટે છે તેવાંજ સ્ત્રીઓને માટે પણ કેંદ્રસ્થાનો સ્થાપવાનું જરૂરી થઈ પડશે. પણ તમે બાણો છો કે, આ બધું આપણા દેશમાં કરવું કેટલું બધું મુશ્કેલ છે ? વળી ‘જે સર્પ કરડે છે તે સર્પનું ઝેરજ કાઢી નાખવું જોઈએ’-એવું કરવાની મારી દૃઢ પ્રતીતિ થતી બંધ છે. આ કાર્યો માટે જોઈતાં નાણાં પશ્ચિમમાંથી આવવાં જોઈએ; અને તેથી પણ યુરોપ અને અમેરિકામાં આપણે ધર્મનો ઉપદેશ આપવો જોઈએ. ખ્રિસ્તી-ધર્મના પાયા પણ હાલના વિજ્ઞાનશાસ્ત્રે તોડી પાડ્યા છે. આ ઉપરાંત મોજરોખને લીધે પણ ધાર્મિક પ્રેરણા આપોઆપ નાશ પામતી બંધ છે, તેથી યુરોપ અને અમેરિકા આશાપૂર્ણ દૃષ્ટિથી હિંદ તરફ જુએ છે. માટે આજ પરોપકાર કરવાનો સમય છે-શત્રુના કિંદલા છુતવાનો આજ રૂઠો પ્રસંગ છે.

પશ્ચિમમાં સ્ત્રીઓ રાજ્ય લોગવે છે. તેઓની પાસે બધી સત્તા અને અધિકાર રહેલાં છે. જો તમારા જેવી ધૈર્યવાન અને વિદ્વાન સ્ત્રીઓ વેદાંતમાં નિષ્ણાત થઈને ઇંગ્લંડમાં

ધર્મોપદેશ કરવા બાબતે, તો મને ખાતરી છે કે, દર વર્ષે સેંકડો ઓપુરુષો ભારતભૂમિનો ધર્મ સ્વીકારી સુખી થશે. જે એક સ્ત્રી આપણા દેશમાંથી ત્યાં ગઈ છે તે રમાબાઈ છે. તેણીનું અંગ્રેજી ભાષાનું, પશ્ચિમના વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર અને કળાનું જ્ઞાન મર્યાદિત હતું; છતાં પણ તેણીએ બધાને ચક્રિત કરી નાખ્યા છે; તો પછી જો તમારા જેવી એક પણ સ્ત્રીમતી ઇંગ્લંડમાં જાય તો તો ઇંગ્લંડ આજીવન બની જાય; તો પછી અમેરિકાનું તો શું કહેવું? હિંદી યોગાકમાં સમજ થઈ કોઈ હિંદી સ્ત્રી, જે ધર્મ હિંદના ઋષિઓના મુખમાંથી નીકળ્યો છે તેનો ઉપદેશ કરે તો-આવું બને એવું લવિષ્ય હું જોઈ શકું છું કે, એવું મહાન મોજું ઉછળશે કે જે આખી પશ્ચિમની ભૂમિને પાણી પાણી કરી નાખશે. શું મૈત્રેયી, ખત્રા, લીલાવતી, સાવિત્રી અને ઉલ્લસભારતિની ભૂમિમાં આવા કાર્યની હિંમત ધરાવનાર કોઈ સ્ત્રી નહિ જ બને ? પ્રભુ બાણે છે કે, આપણે ઇંગ્લંડને છોડીશું. ઇંગ્લંડને ધાર્મિક તત્ત્વથી આપણે હાથમાં લઈ શકીશું-નાન્ય પંથના વિષય-ચિંતા-મોક્ષનો આ સિવાય બીજો કોઈ માર્ગ નથી. શું સલાહો અને મિટિંગો ભર્યા કરવાથી મુક્તિ કદી મળી જવાની કે ? આપણને છોડનારાઓને આપણા ધાર્મિક તત્ત્વ-વડે દેવ જેવા બનાવી દેવા જોઈએ. હું તો એક નમ્ર શિક્ષક છું, ભમતો સાધુ છું. હું અસહાય અને એકલો છું. પરંતુ તમારી પાસે તો લક્ષ્મી, બુદ્ધિ અને કેળવણીની સત્તા છે. શું તમે પણ આ તક ગુમાવશો ? ઇંગ્લંડ, યુરોપ અને અમેરિકાપર છોડ મેળવવી-એ તો આપણો અત્યારે મહાન મંત્ર હોયો જોઈએ. એ મંત્રમાં આપણા દેશનું કદ્યાણ છે. વૃદ્ધિ એ જીવનનું ચિહ્ન છે, અને આપણે પૃથ્વીતલ ઉપર આપણી ધાર્મિક ભાવનાઓથી વધવું જોઈએ. અફસોસ ! આ દેહ ગરીબીમાં છે, ઉપરાંત એક બંગાળીનું શરીરબળ છે. વળી આ પશ્ચિમના અસાધ્ય દરદે આ શરીરપર હુમલો પણ કર્યો છે, પણ એ આશા જાળવત છે કે—

સંપત્સ્યતેઽસ્તિ મમ કોઽપિ સમાનધર્મા ।

કાલોક્ષયં નિરવાધિર્વિપુલા ચ પૃથ્વી ॥ (ભવભૂતિ)

‘ મારા જેવો સમાનધર્મી આ છેડાવગરના કાળમાં અને વિશાળ પૃથ્વીમાં કેઈ પણ આ કાર્ય સાધવાને જાગશે.’

x

x

x

x

શ્રીમતી સરલા ઘોસલ બી. એ. યોગ્ય વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૪૦

દાઈલિંગ, ૨૮ મી એપ્રિલ ૧૮૯૭

જ x મારો સત્કાર કરવાને આપો દેશ એક માણસની માફક તૈયાર થયો હતો. જ્યાં ત્યાં વધાર્થની ખૂંટો પાડતા અને જયજયકાર કરતા લક્ષાવધિ લોકો, મારી ગાડી જે ચતા રાજઓ, નગરોના રાજમાર્ગોમાં ઠેરઠેર ઉત્તમોત્તમ મુદ્રાલેખોવાળી કમાનો, ઇત્યાદિ!!! એ વિધેની બધી હકીકત થોડા વખતમાં પુસ્તકરૂપે બહાર આવશે અને તેની નકલ તમને તુરત મળશે. પરંતુ ઇંગ્લંડની સખત કામગીરીથી દુર્ભાગ્યવશાત હું બિલકુલ શ્રમિત થઈ ગયો હતો. તેમાં દક્ષિણ હિંદની સખત ગરમીમાં આ બહોળા પરિશ્રમે મને બિલકુલ પથારીવશ બનાવ્યો. હિંદના બીજા ભાગોની સુઝાકાત લેવાનો વિચાર મારે અદ્યતન ત્યાગી દેવો પડ્યો, અને અત્યારે હું દાઈલિંગની શીતળ ટેકરીપર ભાગી આવ્યો છું. હવે તબિયત ઘણી સુધરતી જાય છે અને બીજો એક મહિનો આદમોરામાં રહેવાથી બરાબર ઠેકાણે આવી જશે. સહજ જાણવા આતર લખું છું કે, સુરોપ આવવાનો એક લાગ મેં હમણાંજ શુભાવ્યો છે. રાજા અન્નિતસિંહ અને બીજા રાજાઓ આવતા રાત્રિવારે ઇંગ્લંડ આવવા ઉપડે છે. તેમની મરજી મને ચોતાની સાથે તેડી જવાની જાહેજ હતી; પણ ડોક્ટરોએ હમણાં મને કેઈ પણ જાતનો શારીરિક કે માનસિક પરિશ્રમ લેવા દેવાની ચોખ્ખી ના પાડી, તેથી ઘણી નાખુશી અને ખીજવટ સાથે મારે તે વિચાર છોડી દેવો પડ્યો છે અને નજીકના જાવેબ્ય માટે તેને મુલતવી રાખવો પડ્યો છે.

આશા રાખું છું કે.....હવે અમેરિકા આવી પહોંચ્યા હશે. ગરીબ બિચારો! તે અહીંનાં ધર્મીધ

ક્રિશ્ચિયાનિટિનો ઉપદેશ કરવા આવ્યો અને તેનું પરિણામ હમેશાં બને છે તેમ એ થયું કે, કોઈએ તેને સાંભળ્યોજ નહિ. અલબત્ત, લોકોએ તેનો સત્કાર બહુ મમતાથી કર્યો હતો; પણ તે તો મારા કાગળને લીધેજ એમ થયું હતું. તેની અંદર મગજશક્તિ હું મૂકી શક્યો નહિ. વળી તે વિચિત્ર પ્રકારનો મનુષ્ય લાગે છે. સ્પર્દેશ પાછો ફરતાં મારે જે પ્રજાકીય રીતે સન્માન થયું તે જોઈને તો એ ગાંઠાજ બની ગયો લાગે છે. ગમે તેમ હોય, પણ તમારે જરા વધારે ચોક્કસ લેખના માણસને મોકલવો જોઈતો હતો. કારણ કે ધર્મમહાપરિવર્તને.....એણે હિંદુઓના મનમાં ફારસરૂપ ઠસાવી દીધી છે. આધ્યાત્મિક વિષયોમાં પૃથ્વીની કોઈ પણ પ્રજા હિંદુઓના ગુરુતરીકેનું માન ખાટી શકે તેમ નથી; અને વળી વિચિત્ર વાત તો એ છે કે, ખ્રિસ્તી મુલકમાંથી અત્યારસુધી અહીં જે જે પ્રચારકો આવ્યા છે તે બધાય એક એવી મૂર્ખાઈભરેલી દલીલ કરતા આવ્યા છે કે, ખ્રિસ્તીઓ શક્તિશાળી અને શ્રીમંત છે અને હિંદુઓ તેમ નથી, તેથી ખ્રિસ્તીધર્મ હિંદુધર્મ કરતાં સારોજ હોવો જોઈએ. આ દલીલનો ઘરાળર જવાબ આપતાં હિંદુઓ કહે છે કે “તેથીજ તો હિંદુધર્મ તે ધર્મ છે અને ક્રિશ્ચિયાનિટી ધર્મ નથી.” કારણ કે આ પાશવ દુનિયામાં પાછપણુંજ તરત ફાવી લાય છે અને સફળતાને શોધવું પડે છે. વૈજ્ઞાનિક ક્ષેત્રમાં પાશ્વત્ય પ્રજાઓ ગમે તેટલી આગળ વધી હોય; પણ આધિભૌતિક અને આધ્યાત્મિક વિદ્યામાં તો તેઓ હજી કેવળ બાળક જેવીજ લાગે છે. ભૌતિક શાસ્ત્રો માત્ર સાંસારિક જરૂરતજ આપી શકે છે, ત્યારે આધ્યાત્મિક શાસ્ત્ર શાશ્વત જીવન આપે છે. શાશ્વત જીવન જેવું કંઈ ન હોય તોપણ આદર્શતરીકે આધ્યાત્મિક વિચારોનો ઉપલોગ અને આનંદ બહુ વધારે સતેજ હોઈ મનુષ્યને વધારે સુખીયો બનાવે છે; ત્યારે ભૌતિકવાદની વિકંબના હરિક્ષાઈ અને અમર્યાદ લોભને જન્મ આપી પરિણામે વૈયક્તિક તેમજ રાષ્ટ્રીય મૃત્યુ નીપજાવે છે.

આ દાહલિંગ અતિ રમ્ય સ્થાન છે. વાદળાં કે ધુમસ ન હોય ત્યારે અહીંથી રજપણ-પ્રીટની ઉંચાઈએ આવેલી

પવિત્ર કાચનગ જાનો લબ્ય દેખાવ ચંદુને અવારનવાર આનંદ
આપે છે, તેમજ નવદીકની ટેકરી ઉપરથી ૨૬૭૦૦ ફી.ની
ઉંચાઈવાળા લબ્ય ગૌરીશકરનો દેખાવ પણ બહુ ચંદુપ્રિય
લાગે છે. વળી અહીંની વસ્તી પણ બહુ ચિત્રવિચિત્ર છે
ટિબેટીઓ, નેપાલીઓ અને વિશેષતઃ સુદર પચાગનાઓ.
હરકોઈનું ધ્યાન એ ચે છે x x x x x x x x
x x x x

મને હવે અપાટાખંધ પળિયા આવવા માડ્યા છે,
આખા ચહેરા ઉપર કેન્ચલીઓ પસ તી જાય છે x x હું
એક બ્રાહ્મણ કુટુંબ લેણો રહું છું વાદરાની માફક એક
ખડકપરથી બીજા ખડક ઉપર ફૂટવા અથવા તો પહાડી
રસ્તાઓ પર સઘળા જોરથી ઉપરનીએ ફાળ જરતા ને તમે મને
જુઓ તો તમે એક વાર તો ખરેખરા આશ્ચર્યમય થઈ જાઓ!

મને અહીં ઘણું સારું ફાવે છે અને તબિયત પણ
મજાની રહે છે કારણ કે નીચે સપાટ પ્રદેશનું જીવન
મારે માટે ત્રાસદાયક થઈ પડ્યું છે જહાર મહે દાઓમા
તો નિંતે મારાથી ફરી શકાયજ નહિ, કુતહલપૂર્ણ ટોણ
તુરંત મારી આશ્રપાસ ફરી વળે છે! લોકકીર્તિમા પણ કંઈ
લાડવો ખાવાનો નથી! હવે હું લાળી દાદી રાખવાનો છું,
વાળ તો સફેદ થયેલાજ છે એનાથી પૂન્ય દેખાવ ગ્રાસ
યાય છે અને અમેરિકન કુથલીખોરોથી -ફણ મળે છે
અહોહો! પળવા, ચો તારો પ્રતાપ! x x

ટપાલનો વખત થઈ જવા આવ્યો છે, તેથી હું
અત્રેજ સમાપ્ત કરું છું શુભ વિચારો, શુભ આરોગ્ય અને
સર્વ મુખો તમને પ્રાપ્ત થાઓ!

પત્રાંક ૧૪૧

આલમખજાર મંડ, કલકત્તા-તા ૫-૫-૬૭

પ્રિય—

તદુરસ્તી તુધારવાને એક 'માસથી' હું દાઈલિંગમા
હતો હવે ત જવત મુધરી બઈ રોગ ગયો છે હવાદે તુ
બીનુ પહાડી મયક ના મોરા હોઈ સપૂર્ણ સુધારા માટે
ત્યા જઈ છું

ને કે આખી પ્રજાએ એકજ વ્યક્તિ હોય તેમ મારો સત્કાર કર્યો અને લોકો લગભગ ગાંડા જેવા બનતા હતા, તે છતાં મેં તમને લખ્યું છે તેમ વસ્તુસ્થિતિ બહુ આશાજનક જણાતી નથી. અમલમાં મૂકાય એવું કાચું હિંદુસ્તાનમાં થવું મુશ્કેલ છે. તે ઉપરાંત કલકત્તાની નજદીકમાં જમીનના ભાવ ઘણા વધી ગયા છે. હાલ તુસ્તમાં મારો વિચાર એવો છે કે, હિંદુસ્તાનનાં ત્રણ મુખ્ય શહેરોમાં ત્રણ ઠેકાણે આપણે સંસ્થા ખોલવી. આ આપણી સામાન્ય શાળાઓ થશે. તે ઠેકાણે રહીને આપણે હિંદુસ્તાનપર હુમલો કરવો.

હું થોડાંક વર્ષો વધારે જીવું કે ન જીવું, છતાં પણ હિંદુસ્તાન એ તો રામકૃષ્ણનું જ છે.

પ્રો. જેમ્સનો ઘણોજ માયાળુ પત્ર આવ્યો. તેમાં તેમણે અધોગતિ પામેલા બુદ્ધધર્મ વિષે મેં જે ટીકા કરી હતી તે બાબત માફ ધ્યાન ખેંચ્યું છે. ડી- પણ એથી ઘણા શુરસે થવાનું તમે પણ લખ્યું હતું. મિ. ડી— ઘણા સારા માણસ છે અને હું તેમને આહું પણ છું; પરંતુ હિંદુસ્તાનની દરેક વસ્તુ માટે ખેંચી પકડવું એ તેમને માટે વાજબી નથી.

‘મારી સંપૂર્ણ ખાત્રી થઈ ગઈ છે કે, જેને એ લોકો હિંદુધર્મ કહે છે તે પોતાની બધી ખામીઓ અને દોષો- સહિત બ્રહ્મ થયેલા બૌદ્ધધર્મ સિવાય બીજું કશું જ નથી. ને હિંદુ લોકો આટલી વાત સ્પષ્ટપણે સમજી જાય તો કંઈ પણ બડબડાટ વગર તણ દેવાનું તેમને સહેલું થઈ પડે. બુદ્ધ ભગવાને પોતે અસલ જે બૌદ્ધધર્મનો પ્રચાર કર્યો હતો તેને માટે મને ઘણુંજ માન છે, તેમજ તેમની જાત માટે પણ ઘણુંજ માન છે. અને તમે એ વાત પણ સારી પેઠે જાણો છો કે, અમે હિંદુઓ તેમને પ્રભુના એક અવતારતરીકે માનીએ છીએ. સીલોનમાં જે બૌદ્ધધર્મ ચાલી રહ્યો છે તેમાં પણ કશો ભલીવાર નથી. સીલોનના મારા પ્રવાસથી તે બાબત વિષે મારી આંખો ખુલી ગઈ છે. અને ત્યાં ને કોઈ પણ જીવંત પ્રજા હોય તો તે માત્ર હિંદુઓ જ છે. બધાજ બૌદ્ધો લગભગ યુરોપીયનો બની ગયા છે. મિ. ડી- અને તેમના પિતાનાં નામ પણ યુરોપીયન હતાં, કે જે તેમણે ત્યારથી બદલેલાં છે. તેમનો મોટામાં મોટો સિદ્ધાંત

જે અહિં સાનો છે તેને તો તે લોકો ઠેકાણે ઠેકાણે કસાઈની દુકાનો ઉઘાડીને માન આપે છે, એટલું જ નહિ પણ એ કાર્યમાં સાધુઓ તેમને ઉત્તેજન આપે છે! મને એક વખત એમ લાગ્યું હતું કે, કદાચ અરેબરા બૌદ્ધધર્મથી આપણને ઘણો ફાયદો થશે, પણ એ વિચારનો હવે મેં ત્વન ત્યાગ કર્યો છે વળી હું એ પણ સ્પષ્ટ જોઈ શક્યો છું કે, ચામાટે બૌદ્ધધર્મને હિંદુસ્તાનમાંથી હાકી કાઢવામાં આવ્યો. જો સીલોનવાસીઓ તેમની બેડોળ અને ભયંકર મૂર્તિઓ તેમજ બીભત્સ વિધિઓ સાથે બાકી રહેલા ધર્મના અવશેષો અહીંથી લઈ જશે તો વળી અમને ઘણાજ આનંદ થશે.

સ- અને બૌદ્ધો વિષે તમારે એ વાત યાદ રાખવાની છે કે, હિંદુસ્તાનમાં તેઓ માત્ર શૂન્યવત્ છે. તેઓ માત્ર યોડાંકે છાપાઓ બહાર પાડે છે અને કીલ્લખીલાટ કરીને પશ્ચિમના લોકોનું ધ્યાન ખેંચવા મથે છે. x x x x x

હું અમેરિકામાં એક માણસ હતો અને અહીંનાં બીજા માણસ છું. અહીં આખી પ્રજા મને તેના એક પ્રતિ નિધિતરીકે ગણે છે, જ્યારે ત્યાં અમેરિકામાં હું એક ઉપદેશક માત્ર હતો, જેની પુષ્કળ નિંદા થતી હતી. અહીં રાજકુમારો મારી ગાડી ખેંચે છે, જ્યારે ત્યાં આગળ ઠોધ સારી હાટેલમાં પણ મને હાખલ કરવામાં આવતો ન હતો. માટે અહીં આગળ માન ઉઠ્ઠાવો મારા લોકના અને મારી જાતિના જવાને માટેજ હોવા જોઈએ. પછી બીજા યોડાંકે માણસોને ભલે તે ગમે તેટલા કડવા અને અપ્રિય લાગે. સ્વીકાર, સહિષ્ણુતા અને પ્રેમ, એ દરેક પ્રમાણિક અને સાચી વસ્તુને માટે હેંધ શકે, પણ દંભ અને અસત્યને માટે તો કદીજ નહિ. સ-એ મારી ખુશામત કરીને મને સાફ લગાડવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો, પણ અત્યારે હું હિંદુસ્તાનમાં એક પ્રમાણભૂત વ્યક્તિ હોવાથી મારા કાર્યથી તેમના કંઈ પણ ફલ અને અસત્યને ઉત્તેજન ન મળે તેટલા માટે યોડાંકે સ્પષ્ટ અને નિડર શબ્દોની આવશ્યકતા હતી, અને તે પ્રમાણે કરવામાં આવ્યું છે, તેથી અને ઘણાજ આનંદ થયો છે. જો મારી વહુત્તવી બરાબર સારી હોત તો આ નવા ધર્મીજ અને હંભગમાંથી હિંદુસ્તાનને અત્યારસુધીમાં

મેં મુક્ત કરી દીધું હોત. કંઈ નહિ તો મેં મારું બનતું બધું કર્યું હોત. x x x તેમને કહેવા દો કે, હિંદુસ્તાન એ તો રામકૃષ્ણનું જ છે અને શુદ્ધ હિંદુ ધર્મના પ્રચારમાટે અહીં મેં મારા કામની થોડીક યોજના અને વ્યવસ્થા કરી છે.

તમારો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૪૨

આદ્યમોરારા, ૩૦ મી મે ૧૮૯૭

સાંભળ્યું છે કે, આપના ઉપર એક અનિવાર્ય સાંસારિક દુઃખ આવી પડ્યું છે. આપ પોતે જ્ઞાનવાન છો, તેથી દુઃખ આપને શી રીતે સ્પર્શી શકે ? માટે માત્ર વ્યાવહારિક કર્તાવ્ય અનુસાર જ એ વિષે કંઈક ઉદ્વેગ કરે છું. આવા વિવિધ પ્રસંગો અનેક વાર ઉચ્ચ અધ્યાત્મજ્ઞાન આપનારા બને છે અને ત્યારે થોડાક સમયને માટે તો બાંહેધરી વાદળ સરકી જઈને સત્યરૂપી સૂર્યનો પ્રકાશ નીકળ્યો હોય તેવું જ થાય છે. દેટલાંકનાં તો વળી અડધાં પડધાં બંધનો પણ એથી કરીને ખુલી જાય છે. બધાં બંધનો કરતાં મનતું બંધન બહુ જબરું છે—લોકાપવાદનો ભય યમરાજના ભય કરતાં પણ માનવહૃદયપર ઘણો વધારે છે; પરંતુ થોડી વારને માટે તો તે ભય પણ એથી શિથિલ થઈ જાય છે. અને બાંહેધરી એમ જ જણાય છે કે, લોકોની વાતો અને વિચારો કરતાં અંતર્યામી પ્રભુની જ વાત સાંભળવી બહેતર છે. પણ વળી પાછાં વાદળ ફરી વળીને હાલું તેમજ થઈ રહે છે. માયા આતું જ નામ છે.

જોકે લાંબા વખતથી આપ મહાશયની સાથે મારો પ્રત્યક્ષ પત્રવ્યવહાર નથી, તોપણ બીજાઓની પાસેથી આપની ખબરો મને વખતોવખત મળતી જ રહી છે. વચમાં મહાશયે કૃપા કરીને ગીતાણનો એક અંગ્રેજી અનુવાદ મને ઇંગ્લંડ મોકલી આપ્યો હતો. તેના પૃષ્ઠા ઉપર મહાશયના હસ્તની માત્ર એક લીટી હતી. તેના પ્રત્યુત્તરમાં મેં પણ થોડુંક જ લખ્યું હતું. તેથી મહાશયના મનમાં આપ પ્રત્યેના મારા અનુરાગ વિષે કંઈક સંદેહ આવ્યો હતો, એમ મારા સાંભળ્યામાં આવ્યું છે.

પરંતુ મહાશય! એ સંદેહ બીનપાયાદાર માનજો.

ચોડુ કંજ લખવાનું કાગળ એ કે, ચાર પાચ વરસના અરસામા ગીતાજીના અંગ્રેજી અનુવાદના પૂઠાપર આપ મહાશયના હસ્તની માત્ર એકજ લીટી મારા જોવામા આવી, તેથી મને એમ લાગ્યું કે, અધિક લખવાનો જ્યારે આપને અવકાશ નથી તો પછી અધિક વાચવાનો અવકાશ તો ક્યાથીજ હશે ? ખીજું એમ સાલજ્યું છે કે, ગોરી ચામડીવાળા હિંદુ ધર્મપ્રચારકોને આપ પ્રેમભાવે જુઓ ડો અને કાળી ચામડીવાળા દેશી પ્રચારકોની આપને સૂગ છે, તેથી એ પણ વધુ લંગાણથી ન લખવાનું એક કારણ હેતુ ત્રીજું એ કે, હું રહેશ્શ છું, ચંદ્ર છું, અહીં તહીં ગમે તેવું ખાઈ લઉં છું અને તે પણ ખુલ્લી રીતે, છનેમાને નાહ વળા એ વાત બાળુ રખાય તોપણ હું નિશુણ્ય પ્રદાને પણ માનનારો હોઈ જગતમા જે કેન્દ્રીક વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓમા તનો વિશેષ પ્રગણ જોઈ છું તે વ્યક્તિઓનું નામજો ઈશ્વર કહેવાતું હોય તો તે વાત પણ મારી સમજમા જરાબર ઉતરે છે x x x

જોવા પ્રકારનો ઈશ્વર, જીવનમા મેં જોયો છે અને તેનાજ આદેશાનુસાર હું થઈ છું રમુનિપુરાણાદિ ગ્રંથો x x x મા જે કાંઈ ઘણું ઉદાર અને પ્રીતિપૂર્ણ હોય તેજ માત્ર થાહ હોઈ બાકીનું બધું ત્યાજ્ય છે ઉપનિષદ અને ગીતા એ યથાર્થ શસ્ત્રો છે, અને રામકૃષ્ણ, બુદ્ધ, ચૈતન્ય, નાનકે, કબીરવગેરે યથાર્થ અવતાર છે કારણ એમના હૃદયો આકાશ જેવા વિશાળ-અનંત હતા x x x x x

ખીજો એક મોટો વિરોધ એ છે કે, દિવસાનુદિવસ મારી એવી દૃઢ ધારણા થતી જાય છે કે, ભતિભેદની બુદ્ધિ બહુ વધારા પડતો ભેદ ઉત્પન્ન કરનારી છે કોઈ કોઈ બધું સલાહ આપે છે કે “મનની અદર જાવે અભેદભાવ રાખો, પણ વ્યવહારમા તો એવો ભેદ વગેરે આવશ્યકજ છે” # #

વાહ, કેવી સલાહ ! અતરમા અભેદબુદ્ધિ અને બહાર પિશાચ નૃત્ય ! એક તરફ ગરીબ અને અજ્ઞ વર્ગોપર અત્યાચાર, ઉત્પીડન, ગરીબોનો ઘાણ કાઢવો અને ખીજી તરફ જો ચાડાલ પણ પૈસો કે સત્તાવાળો હોય તો તે ધર્મનો સ્તંભ નક્ક ! !

તેમા વળી મેં એમ પણ સાલજ્યું છે, વાચ્યું છે અને

વ્યવહારમાં જોયું છે કે, ધર્મકર્મ એ ચક્રોને માટે નથી. તે જો ખાવાપીવાના સંબંધમાં કિંવા પરદેશગમનાદિના સંબંધમાં વિચાર કરે તો તેનું કંઈ ફળ નહિ હોઈ માત્ર વૃથા પરિશ્રમજ છે ! હું ચક્ર છું—સ્વેચ્છ છું—મને એ બધી નાહકની માથાફટ શી ? મારે સ્વેચ્છાનું અન્ન હોય તોયે શું અને આંગણનું હોય તોયે શું ? વિશેષ એ કે, જાતિ ઇત્યાદિનું ગાંડપણ પ્રાણભોના લખેલા શ્રયોમાંજ મળી આવે છે; ઇશ્વર-પ્રણીત અંશમાં તેનું નામ નથી. પ્રાણભોના પૂર્વજોની કીર્તિ પ્રાણભો ભલે ભોગવે, હું તો મારે ઇશ્વરની વાણીનુંજ અનુસરણ કરીશ; એનાથીજ મારું કલ્યાણ થશે.

ખીજી એક વાત મારી ખુદ્દિમાં ખુંખી ગઈ છે. તે એ કે, “પરોપકાર” એજ ખરો ધર્મ છે, બાકી યાગ-યજ્ઞ સઘળું તૂટ છે. પરોપકારવૃત્તિ આવ્યા અગાઉ પોતાની મુક્તિની ઇચ્છા રાખવી એજ અઘટિત છે. પરને અર્થે જેણે સર્વસ્વ અર્પી દીધું છે તેજ મુક્ત થઈ શકે છે. બાકી જેઓ “મારી મુક્તિ” “મારી મુક્તિ” એમ કરતાં દિનરાત માથાફાડ કર્યા કરે છે તેઓની સ્થિતિ તો “इतो नष्टस्ततो अष्टः” જેવી થાય છે અને તે અનેક વાર મેં અનુભવ્યું છે.

આ પાંચ મતભેદની બાબતોને લીધે પણ આપ તરફ પત્ર લખવાની હિંમત નહોતી થતી. એ સઘળી વિરોધી વાતો છતાં પણ જો આપની પ્રીતિ મારા ઉપર કાયમ રહેશે તો તેથી મને ઘણો આનંદ થશે. એજ.

પત્રાંક ૧૪૩

આલ્મોરા, ૧ લી જૂન ૧૮૯૭

વહાલા મિ.—

વેદો વિષે તમે જે વાંધા બતાવો છો તે જો વેદોનો અર્થ સંહિતા થતો હોય તો સત્ય છે. વેદ એ શબ્દમાં ત્રણ ભાગો એટલે સંહિતા, પ્રાણભો અને ઉપનિષદોનો સમાવેશ થાય છે, એમ હિંદમાં સર્વેએ માન્ય રાખેલો મત છે. આમાંના પહેલા બે ભાગમાં વિધિવિચાર હોવાથી લગભગ તેમને ઉપેક્ષવામાં આવેલા છે. ફક્ત ઉપનિષદોનેજ આપણા સર્વ તત્ત્વજ્ઞાનીઓ, અને ધર્મસ્થાપકોએ સ્વીકારેલાં છે,

સંહિતા એજ વેદ છે, એ ખ્યાલ તો હમણાંજ ઉત્પન્ન થયેલો હોઇને તે સ્વામી દયાનંદ સર્વસ્વતીએ પ્રતિપાદિત કરેલ છે આ મતે ગ્રામીન મતાવલંબીઓના અભિપ્રાય ઉપર બિલકુલ અસર કરી નથી.

આ મતનું કારણ એ હતું કે, સ્વામી દયાનંદે એમ વિચાર્યું કે તેથી સંહિતાને નવો અર્થ કરી તેના મંડાણ ઉપર સમગ્ર વેદ સંગત કરી શકાયે, પણ તેમ કરવામાં પણ સુરકેલી-ઓ તો તેજ ઉભી રહી, તેથી તેઓને પ્રાણણ નામના વેદના ભાગનો આશ્રય લેવો પડ્યો અને નવીન અર્થ અથવા કોષકે કરેલ છે એવા સિદ્ધાંત કાઢવા છતાં પણ હંજી ઘણું બાકી રહે છે.

હવે જો સંહિતા ઉપર એકસંગત ધર્મ રચવો શક્ય હોય તો ઉપનિષદોનો પાયો શખી ધણોજ એકસંગત અને એક ધ્વનિવાળો ધર્મ રચવો એ તેના કરતાં હંભાગલું ચોક્કસ છે, અને તે ઉપરાંત તેમ કરતા, આખી પ્રલભાં જે મત સ્વીકારાયે છે તેની વિરુદ્ધ પણ જવું પડતું નથી આમ કરવાથી પૂર્વના સર્વ આચાર્યો તમારી તરફેણમાં લઈ શકાયે, અને નવીન પ્રગતિ કરવાને વિશાળ સ્થાન તમને મળયે

એ તો ચોક્કસ છે કે, ગીતા હિંદુધર્મના બાઈલબતરીકે ક્યાની પ્રસિદ્ધ ધર્મ ચૂકી છે, અને તેવી થવાને તે સંપૂર્ણ લાયક છે, પરંતુ કૃષ્ણનું વ્યક્તિત્વ એટલા બધા અનિર્ણીત તરવથી હકામતુ છે કે તેના જીવનમાંથી જીવન ને રસાયનરૂપ અતપ્રેરણા હમણાં મેળવવી અશક્ય છે. એ ઉપરાંત હમણાનો જમાનો નવીન વિચાર, રીતિઓ અને નવીન જીવન માગે છે આ શ્રેણીપર વિચાર કરવામાં તમને કંઈ પણ સહાય આ થત આપણે એમ ધારી

આશીર્વાદ સમેત સદા આપનો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૪૪

આદ્યમોરત, તા ૩ જુન ૧૮૯૭

મારા પોતાના વિષે તો હું કહીશ કે, મને બિલકુલ સંતોષ છે એ આપણા લોકમાંથી ઘણાં જણને લાગત કંઈ છે અને એટલેજ મારે બોધતું હતું. વસ્તુઓને એમને

પોતાને રસ્તે જવા દો અને કમને પોતાનો અધિકાર હોવા દો. મારે આ જગતમા કોઈ બંધન નથી. જીવંતો મેં ઘણાઓની જોઈ છે અને તે બધી સ્વાર્થનેજ માટે જણાઈ છે. આયુષ્ય, પ્રેમ, માન, આખરે—એ બધું માન સ્વાર્થ માટેજ છે હું મારૂં પાછલું જીવન તપાસું છું તો કોઈ પણ કાર્ય મેં પોતાના સ્વાર્થને કાગળે કર્યું હોય એવું મને ભાગ્યે લાગે છે. મારા નિષ્ક્રમ ગયેલા કૃત્યો પણ મારા સ્વાર્થને માટે નહોતા, તેથીજ મને સંતોષ છે, નહિ કે મેં કંઈ ખાસ સારૂં કે મહાન કાર્ય કર્યું તેટલા માટે થાય છે. દુનિયા એટલી નાની છે, જીવંતો એવી કુતવક વસ્તુ છે અને હયાતિ જોટલી બધી બંધનરૂપ છે કે મનુષ્યોરૂપી બુદ્ધિમાન પ્રાણીઓ આ સ્વાર્થની પાછળ—આ નાથ અને ધિક્કારવાળેમ સ્વાર્થની પાછળ—આમ દોડાદોડ કર્યા કરે છે, તે જોઈને મને બહુ આશ્ચર્ય થાય છે અને હસવું આવે છે.

આજ ખરૂં સત્ય છે આપણે કદામા કદામા છીએ અને તેમાથી જેમ જલદી બહાર નીકળી શકાય તેમ વધારે સારૂં છે મેં તે સત્ય જોયું છે. શરીર ભલે ઉપર તરે કે નીચે ડૂબે તેની પરવાજ કેને છે ?

હું હાલમા જ્યાં રહું છું તે એક રમણીય પહાડી બગીચો છે. ઉત્તર દિશામા દક્ષિમર્યાદા સુધી પથરાયલા દ્વિમંડિરિના ઉત્તમ દ્વિમંડિરિ શિખરો અને પુષ્કળ ગહન અરણ્યો આવેલા છે. અહીંની હવા બહુ શીત નથી, તેમ બહુ ઉષ્ણ પણ નથી. પ્રભાત અને સંધ્યાના સમય ખરેખર બહુ મનોહર હોય છે. આ આખો ઉન્હાળો હું અહીંજ રહીશ અને ચોમાસું બેસતાં નીચેના પ્રદેશમા કામ કરવા જઈશ.

મારો જન્મ વિદ્યાર્થીતરીકેનું એકાકી, શાંત અને પુસ્તકોમા મશ્ગુલ રહેવાનું જીવન ગાળવાને થયો હતો. પરંતુ માતાજી તેને બીજી દિશામા વાળે છે, બાકી મારૂં વલણ તો હજી પણ તે તરફ છે.

પત્રાંક ૧૪૫

આદ્યોરા, ૨૦ મી જૂન ૧૮૯૭

શુ-એ લખ્યું છે કે, અભ્યાસમાં “ફૂડોક્સ પ્રેક્ટિસ ઓફ મેડીસીન” આવે છે. એ બધું કેવું ‘નોનસેન્સ (અસાર બાબતો) કલાસમાં શીખવાય છે ? એક સેટ ‘પદાર્થવિદ્યા’ તથા ‘રસાયન’નાં સાધારણ ચત્રો, એક ‘ફૂરબીન’ તથા એક ‘સૂક્ષ્મદર્શક’ ૧૯૦ થી ૨૦૦ રૂપિયાની અંદર એ સઘળું આવી શકે. શ-બાળુ અઠવાડિયામાં એક દહાડો આવી “કેમીસ્ટ્રી પ્રેક્ટીકલ” (ફલિત રસાયન) ઉપર લેક્ચર આપી શકે તથા હ-શ્રીઝીકસ વગેરે ઉપર આપી શકે. આ સિવાય, બંગાળી ભાષામાં જે જે ઉત્તમ વિજ્ઞાનવિષયક પુસ્તકો છે તે બધાંય બહુવધાં. એજ.

પત્રાંક ૧૪૬

આદ્યોરા, ૬ મી જુલૈ ૧૮૯૭

x

x

x

x

અમેરિકન સીઓવિયેના મારા ઉદ્ગારોપર આડી ને અવળી ટીકા કરનારાં જુદાં જુદાં અમેરિકન છાપાંઓની અનેક કાપલીઓ (કટિંગ્સ) પણ મને મળી છે. તેમાં વળી એવી પણ વિચિત્ર ખબર છપાઈ છે કે, મને જ્ઞાતિબહાર કરવામાં આવ્યો છે ! જાણે કેમ મારે સંન્યાસીને કોઈ જ્ઞાતિબાતિ હોય ! !

મારા પશ્ચિમના પ્રવાસથી જ્ઞાતિને કંઈ ધકો પહોંચ્યો નથી, એટલુંજ નહિ પણ ઉલટી સમુદ્રયાન સામેની વિરુદ્ધતા બહુ પાંગળી થઈ ગઈ છે. મને જે જ્ઞાતિબહાર કરવામાં આવે તો મારી સાથે હિંદના અડધોઅડધ દેશી રાજ્યકર્તાઓ અને લગભગ આખા શિક્ષિતવર્ગને પણ એવે બહિષ્કાર કરવો પડે. એમાંનું કંઈજ થયું નથી. ઉલટું મારા પૂર્વાશ્રમની જ્ઞાતિના એક આગળ પડતા રાજાએ મારા માનમાં એક ખાણું આપ્યું હતું, અને તેમાં તે જ્ઞાતિના ઘણા ખરા બહેખાંઓએ ભાગ લીધો હતો. x x x x

એટલુંજ કહેવું બસ થશે કે, હું જ્યારે બહાર રસ્તામાં નીકળું છું ત્યારે બંદોબસ્ત બજાવવા પોલીસની જરૂર

પડે છે. (એટલી બધી લોકની ઠઠ ભમે છે.) જ્ઞાતિબલિષ્ઠકાર
 એ આતુ'જ નામ હોય તો કોણ બાણે!! અલગત, આથી
 મિશનરીઓના ચેટમાં દુઃખી આગ્યું છે, પણ અહીં આં
 તેમને કોણ ગણે છે? તેમની અહીં કંઈજ વિસાત નથી.
 અહીં તો એ વર્ગના અસ્તિત્વનો ખ્યાલ મુદ્દાં નથી
 એટલા અમે સુખીઆ છીએ. મારા એક સાપણમાં હું
 મિશનરીઓ વિષે તથા 'ઇંગ્લીશ ચર્ચ જેન્ટલમેન'ના અપ-
 વાદપૂર્વક એ વર્ગના મૂળ વિષે કંઈક જાણ્યો હતો અને
 તે દરમિયાન અમેરિકાની ધર્માધ સાધુડીઓ તથા ફ્રેજુ
 ખોળી કાઢવાની તેમની શક્તિ વિષે મેં ઉલ્લેખ કર્યો હતો.
 એ વાતને આ મિશનરીઓ અમેરિકન સ્ત્રીસમાજપરના
 હુમલાતરીકે જણાવી ઢાલકી ફેટે છે અને એ રીતે અમેરિકા-
 માંના મારા કામને ઉતારી પાડવાનો તેઓ પ્રયાસ આદરે
 છે; પણ તેમને પ્રતીતિ થશે કે, તેમના પોતાના વિરુદ્ધતા
 કથનથી અમેરિકન લોકને ઉલટી ખુશીજ ઉપજે છે. પ્રિય
 મ- ખારો કે એ લોકો કહે છે તેવી બધીજ બયંકર વાતો
 તેમના વિરુદ્ધ મેં કહી હોય, તોપણ અમારી મા-બહેનો
 વિષે એ લોકો જે ચક્ષુ તક્ષુ બંધે છે તેના એક દશલાખમા
 ભાગ જેટલું પણ તેથી વળી રહેતું નથી. બન્ને જાતિ-
 નાં ક્રિસ્તિયન સાધુડાંઓ અમારી સામે-એમના પોતાના
 શબ્દોમાં કહીએ તો “હિંદી કાફરો-મૂર્તિ પૂજકો” પ્રત્યે ધિક્કાર
 અને દેવની જે લાગણી ધરાવે છે તે ‘વરુણદેવના જળ’થી
 પણ ધોઈ ધોવાય તેમ નથી. અમે એમના બાપતું શું બગા-
 ડ્યું છે? એ લોકો સામાની ટીકા કરવા નીકળે તે પહેલાં
 પોતાપર થતી ટીકા સહેતાં શીખે એજ મારું તેમને કહેવું
 છે. માનસશાસ્ત્રનો એ તો એક જાણીતો સિદ્ધાંત છે કે, જે
 લોકો બીજાને ગાળો બાંડવાને અને સામાની નિંદા-કુધલી
 કરવાને સદા સર્વદા તૈયાર હોય છે, તેઓ બીજાઓના મોઢે
 થતી પોતાની લેશ પણ ટીકા સહી શકતા નથી. વળી મારે
 એમનું શું જલ છે? તમારું કુદુંબ, શ્રીમતી બ-, લેગેટો
 અને બીજા લોકો સિવાય મારા પ્રતિ આચાર્યમતા પણ
 કોણે દાખવી છે? મારા વિચારોને કૃતિનું રૂપ આપવાના
 કામમાં મને મદદ આપવા કોણ બહાર આગ્યું હતું? મરણ-

તોલ સ્થિતિને પ્રાપ્ત થયો ત્યાંસુધી મારે કામ કરવું' પણુ અને તે પણુ લગભગ બધોજ સમય અમેરિકામાં, તે શા સારૂ? એટલાજ માટે કે, તેઓ વધારે વિશાળ હૃદયના અને વધારે ઉન્નત વિચારના થાય. ઇંગ્લંડમાં ફક્ત છજ મહિના મેં કામ કર્યું; તેમાં એક અષવાદ સિવાય ત્યાં મારાપ્રત્યે ક્ષણ કે નિંદાનો શબ્દ સુદ્ધાં નહોતો નીકળ્યો અને જે એક નીકળ્યો હતો તે એક અમેરિકન સાધુડીની બલેસ્ફેમીજન પરિણામ હતું. મારાપર કોઇ જાતના ત્યાં હુમલા ન થયા; એટલુંજ નહિ પણુ અંગ્રેજ દેવળના સારામાં સારા અનેક પાદરીઓ મારા મોટા મિત્રો બન્યા. વળી મારા કાર્યને અંગે વગરમાગ્યે મને ત્યાંથી પુછળ મદદ મળી અને હજી બીજી વધુ મળવાની મને ખાત્રી છે. આ સિવાય મારા કાર્યની તપાસ રાખવાને ત્યાં એક મંડળ સ્થપાયું છે. તે કાર્યની દેખરેખ રાખવા ઉપરાંત તેને માટે મદદ પણુ મેળવે છે. તે ઉપરાંત મારા કાર્યમાં મદદ કરવા સારૂ ચાર પ્રતિષ્ઠિત સ્ત્રીપુરુષો મારી પૂઠે હિંદુસ્થાન આવ્યાં છે, બીજાં ડઝન-ગાંધ આવવાને તૈયાર છે અને જ્યારે બીજી વાર હું ત્યાં જઈશ ત્યારે સેંકડો બીજાં તૈયાર થશે.

વહાલા મ—! મારે માટે તું જરાકે ધારતી રાખતો ના. મ x મ હુનિયા મોટી છે, બહુજ મોટી છે અને તેથી અમેરિકન મિશનરીઓની ગમે તેટલી હાયવરાળ છતાં મને કોઇ ને કોઇ સ્થાન તો અવશ્ય મળશેજ. એ ગમે તેમ હોય પણુ મને તો મારા કામથી બિહકુલ સંતોષ થયો છે. મેં કોઇ પણુ કામની પહેલેથી યોજના કદી ઘડીજ નહોતી. દરેક વાત જેમ જેમ આવી, તેમ તેમ મેં હાથ ધરી હતી. ફક્ત એકજ વિચાર મારા મગજમાં ગુંચવાયા કરતો હતો, તે એ કે, હિંદુભૂમિની જનતાના ઉદ્ધાર માટેનું 'યંત્ર ઉભું કરવું'; અને એમાં અમુક અંશે મને યશ પણુ મળ્યો છે. દુષ્કાળ, વ્યાધિ અને દુઃખોની મધ્યમાં રહી 'પટ્ટાઓ' ડેવું કામ કરી રહ્યા છે, એ જોઈને તમારા હૃદયને ખરેખરા હર્ષજ થાય. કૉલેરાથી પટકાયલા અત્યજની પથારી પાસે બેસીને સારવાર કરતા, કે ભૂખે પીડાતા આંડાલોને સોજન કરાવતા, નૂતન હિંદના નવયુવકોને જોઈ તમોને ખચિતજ

હર્ષ થશે પ્રભુજી પોતે મને તેમજ તેમને બધાયને સહાય મોકલો રહ્યો છે. “મનુષ્યો તે કોણ માત્ર?” તે મારો પ્રાણુ-પ્યારો મારી પડ્યો છે. અમેરિકામાં પણ તે મારી સાથેજ હતો. હિંદમાં અપ્રસિદ્ધ સ્થિતિમાં હું એક સ્થાને-થી બીજે સ્થાને બટકતો હતો ત્યારે પણ તે મારી સાથે નો સાથેજ હતો. તેઓ જે બકવાદ કરે છે તેની મને શી ખરવા છે? તેઓ માત્ર બચ્ચાંજ છે, બચ્ચાં કરતાં કોઈ પણ રીતે તેમની સ્થિતિ ચઢતી નથી. તો પછી હું કે જેણે પાર્થિવ પ્રપંચના મિથ્યાત્વની ખાત્રી કરી આત્માનો સાક્ષાત્કાર કર્યો છે તે બાળકોના બકવાદથી માર્ગશ્રદ્ધ થઈશ? શું હું એવો નબળો છું?

મારા પોતાવિષે મારે આટલી બધી વાત લખવી પડી; કારણ મારે એટલું તમારું ઋણ હતું. મને લાગે છે કે, કાર્ય પૂરું થયું છે—હવે બહુ બહુ તો ત્રણ ચાર વર્ષ જેટલું મારું આયુષ્ય બાકી રહ્યું છે. મોક્ષ માટેની બધી ઇચ્છા લય પામી ગઈ છે. પાર્થિવ લોભોની સ્પૃહા તો મેં કરીજ નથી. મારા કાર્યચંત્રને દૃઢ રીતે કામ કરતું જોવું એજ મારી ઇચ્છા છે; અને પછી જનસમાજના કલ્યાણ માટે—આખી દુનિયાના નહિ તો નિદાન હિંદુસ્થાનના મનુષ્યોના કલ્યાણ માટેનું યોગ્ય ઉચ્ચાલન (લીવર) સ્થાપન કર્યું છે અને કોઈ પણ શક્તિ-કોઈ પણ બળ તેને અલાયમાન શકે તેમ નથી, એવી ખાત્રી થયા પછી હું નિરાંતે સૂઈશ. ભવિષ્યમાં શું થશે તેની દરકાર કર્યા વિના હું સુખેથી સોડ તાણીશ; અને હું ઇચ્છું છું કે, મારો ફરી ને ફરી જન્મ થાય અને મારે હજારો દુઃખો સહેવાં પડે, કે જેથી મારી જેમાં શ્રદ્ધા છે એવા એકમાત્ર ઇશ્વરનીજ હું પૂજા કરી શકું, સર્વ આત્માઓનો સરવાળો જે “પરબ્રહ્મ” તેનેજ પૂજા શકું અને તેમાંયે “સકળ જાત અને વર્ગના હૃદય, હૃન્મી અને દરિદ્રીઓ તો મારી પૂજાનાં ખાસ પાત્રો છે.”

“જે ઉચ્ચ અને નીચ, સાધુ અને પાપી, દેવ અને ક્રીટ બધુંજ છે; તેમજ જે દશ્ય, સ્પૃશ્ય, સત્ય અને સર્વ-વ્યાપક છે એનેજ પૂજો; બીજી બાળતો જવા દો.”

“જેને જૂત જીવન નથી કે જાવિ જન્મ નથી, જેને મૃત્યુ નથી કે જવા આવવાનું નથી, જેમાં આપણે નિરંતર છીએ અને હોઈશું, તેનેજ પૂજો. બીજી બાબતો જવા ઘો.”

વખત થોડો છે. બીજાંઓને ચલ્ચલ્ચાટ ઉપજશે કે બીજવાટ થશે તેની પરવા વગર જે જે કહેવાનું છે તે કહી નાખી મારે હૃદય ખાલી કરવાનું છે. માટે પ્રિય મન-મારા સુખમાંથી જે જે નીકળે તેથી ગલરાઈશ નહિ કેમકે મારી પાછળની સત્તા તે વિવેકાનંદ નથી પણ પરમાત્મા પોતે છે, કે જેને બધી વાતોની સૌ કરતાં વધુમાં વધુ અને સાચામાં સાચી ખબર છે. મારે જે દુનિયાને ખુશ કરવાની હોય તો દુનિયાને તેથી તુકસાનજ સાચ. દુનિયામાં બહુમતીનો અમલ ચાલવા છતાંજે દુનિયાની સ્થિતિ શોચનીય છે, તે જોતાં તો એ બહુમતીનો અવાજ પણ ખોટો છે. ફરેક નવીન વિચારની સામે વિરુદ્ધતા તો જાગવાનીજ-સભ્ય લોકો નારાજીદર્શક નરકોરાં ફૂલાવવાની સભ્ય રીતિથી અને અસભ્ય લોકો ધુરકાધુરકી અને ગાળગલીયથી; પરંતુ વિરુદ્ધતા તો નવા વિચાર સામે જાગવાનીજ.

x	x	x	x
x	x	x	x

પત્રાંક ૧૪૭

આલ્મોરા, તા.૧૧ મી જુલાઈ ૧૮૯૭

પ્રિય સ—

તમારો છેલ્લો મોકલેલો રિપોર્ટ વાંચીને મને ધણોજ આનંદ થયો છે. તમારે અહારો આથી જરા વધારે ૨૫૫ કાઢવા જોઈએ એ સિવાય મારે બીજી કશી ખાસ ટીકા કરવાની નથી.

અત્યારસુધીમાં જે કાર્ય થયું છે તેનાથી મને સંપૂર્ણ સંતોષ થયો છે; પણ હવે આપણે એ કાર્યને આગળ વધારવું જોઈએ. રાસાયણીક (કેમીકલ) અને પદાર્થવિજ્ઞાન (ફીઝીકલ) માટે જોઈતાં સાધનો એકઠાં કરીને રસાયણ તેમજ પદાર્થવિજ્ઞાન અને ખાસ કરીને પ્રાણીવિજ્ઞાન(પ્રીએમ્-લોજી)ના કેટલાક પ્રયોગના વર્ગો શરૂ કરવાની મેં સૂચના કરી

હતી, તે બાબતનું શું થયું એ કંઈ હજી મારા બાલ્યવામાં આવ્યું નથી.

જે જે વિજ્ઞાનનાં પુસ્તકોનો બંગાળીમાં અનુવાદ થયો હોય તે દરેક પુસ્તકો ખરીદવાની મેં એક બીજી સૂચના કરી હતી તે બાબતમાં તમે શું કયું ?

મને હવે એમ લાગે છે કે, ત્રણ જુદાં જુદાં ખાતાં ચલાવવાને માટે બોલામાં બોલા ત્રણ મહંતની એકસાથે ચુંટણી કરવી આવશ્યક છે. એક ઉદ્યોગ ખાતાની સંભાળ રાખે, બીજો પ્રયોગશાળાની સંભાળ રાખે અને ત્રીજો બુદ્ધિવિષયક ખાતાની સંભાળ રાખે.

પણ કેળવણી ખાતાને માટે મંત્રી મેળવવાની મુશ્કેલી છે. બી— અને ટી— બીજાં બે ખાતાં બધે સંભાળે. હું સાંભળીને દિલગીર છું કે, મુલાકાતને માટે માત્ર કલકત્તાના બાબુઓજ આવે છે. “ એ લોકો કશાજ કામના નથી. ” આપણે જરૂર છે તે બહાદુર યુવાનોની છે કે જે લોકો કામ કરે છે, અને નહિ કે બેવકૂફોની.

બી—ને કહેલો કે, તે એ— અને સ—ને લખી જણાવે કે, તેમણે નિયમિતપણે પોતાનો અઠવાડિક રિપોર્ટ મંત્રપર મોકલી આપવો. અને જે પેપર પ્રસિદ્ધ થવાનું છે તેને માટે બંગાળી લેખો અને બીજી વસ્તુઓ પણ મોકલી આપે. ઇ. સી. થોડે પેપરને માટે વસ્તુઓ એકઠી કરવા માંડી છે? ઉત્સાહ અને ઉમંગથી કામ કરો અને તૈયાર રહો.

મહુલામાં એ અદ્ભુત કામ કરી રહેલ છે; પણ તે જે પદ્ધતિથી કામ કરે તે ઠીક નથી. એમ લાગે છે કે, તેઓ પોતાની શક્તિ માત્ર એક નાના સરખા ગામડામાં બંધાઈ વેરી રહ્યા છે અને તે પણ માત્ર ચોખા વહેંચવામાંજ. એવી મદદ આપવાની સાથે સાથે કંઈ ઉપદેશકાર્ય પણ થયું હોય એવું સાંભળ્યું નથી. જો એ નાના ગામડાને પોતાના પગ પર ઉભું રહેતાં શીખવાય નહિ, તો આખા જગતની દોલત પણ એ ગામને ખરી મદદ કરી શકશે નહિ. આપણું કામ તો મુખ્યત્વે શિક્ષણવિષયક હોવું જોઈએ. નીતિનું અને બુદ્ધિનું બંને શિક્ષણ. આ બાબતમાં મને કશાજ સમાચાર મળ્યા નથી—માત્ર આટલા સિપાઈઓને અનાજની મદદ

આપવામાં આવી છે એટલું જ ! બી—ને કહેજો કે, જુદા જુદા જીવ્હાઓમાં એવી શાખાઓ ઉઘાડે કે જેથી આપણા ઘોડા સાધનોથી પણ વધારેમાં વધારે કાર્ય કરી શકાય

અમુક પ્રમાણમાં તેમનું કાર્ય નિષ્ફળ ગયું છે, કારણ કે તે સ્થળના લોકોને બચત કરી તેમની પાસે લોકોને ફળવણી અપાવવાને માટે સ્થાઓ સ્થાપન કરવામાં તેમને સફળતા મળી નથી, કે જે ફળવણીથી લોકો સ્વાધીન અને કરકસરીઆ થતા શીખે, લાભ કરતા અટકે, અને એવી રીતે તેઓ પોતાની જાતને ભવિષ્યમાં દુષ્કાળમાંથી બચાવી શકે જાન કરવા થી અત કરણ ખુલ્લે છે, પણ આપણે કાંઈ એટલું જ અટકવાનું નથી આપણે તો તે દ્વારા આગળ મજબૂત કામ કરવાનું છે

સહેલામાં સહેલો રસ્તો એ છે કે, એક જુ પડી લેવી અને તેને ગુરુદેવનું મંદિર બનાવવું અહીં આગળ ગરીબોને મદદને માટે તેમજ પૂજા કરવાને માટે આવવા દેવા ત્યાં આગળ સવાર-સાજ કથા કરવાનો પણ રિવાજ રાખવો એ દ્વારા તમારે લોકોને જે ઉપદેશ આપવાનો હશે તે આપી શકશો, ધીમે ધીમે લોકો તેમાં રસ લેતા થઈ જશે, અને મંદિરનો નિભાવ લોકોજ પોતાની મેળે કરશે વળી સભવ છે કે, એ જુ પડીનું મંદિર ઘોડા વર્ગોમાં એક મોટી સંસ્થા રૂપે વિકાસ પામે જે કોઈ દુ ખનિવારણના કાર્યમાં બચ તેમને પ્રથમ એક મધ્યસ્થળ નક્કી કરવાનું કહેજો આ પ્રમાણે દરેક જીવામાં મધ્યસ્થળ નક્કી થાય, ત્યાં એક જુ પડીમાં મંદિરની સ્થાપના કરવામાં આવે, અને એ મંદિરમાંથીજ આપણા દરેક કાર્યની શરૂઆત થાય

મૂખમાં મૂર્ખ માણસ પણ પોતાને ગમતું હોય તે કાર્ય પાર ઉતારી શકે છે, પણ બુદ્ધિશાળી માણસ તો તેજ છે, કે જે દરેક કાર્યને પોતાના મનપસંદ કાર્યમાં ફેરફાર કરી શકે છે કોઈ પણ કાર્ય નજીવું નથી જગતમાં દરેક વસ્તુ વડના બીજ જેવી છે તેને કે તાઇના દાણા જેવડું ઝીલું હોય છે, છતાં તેના અંતરમાં વિશાળ વડનું ગાડ છુપાયેલું હોય છે એજ માણસ બુદ્ધિશાળી છે, કે જે આ વસ્તુ જોઈ શકે છે અને દરેક કાર્યને મહાન બનાવવા માં સફળતા પ્રાપ્ત કરે છે

એ ઉપરાંત તેમણે એ પણ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે, હુમ્મ્યા લોકો ગરીબોનો ખોરાક લઈ જાય નહિ. એટલી બદ-માસેથી હિંદુસ્તાન સરપૂર લારેલું છે અને નવાઈ તો એ છે કે, તે લોકો જૂખથી મરી પણ જતા નથી. એ લોકો હમેશાં કંઈ નહિ ને કંઈ મેળવી શકે છે. ખી-ને કહેલો કે, સંકટનિવારણના કાર્યમાં ગયેલા દરેકને આ હકીકત લખી જણાવે. માલવગરના માણસો માટે તેમને કદી પૈસા ખર્ચવા દેવા નોંધએ નહિ. થોડામાં થોડું રોકાણ કરીને કાયમને માટે વધારેમાં વધારે સાફ કામ કરવાની આપણી ઇચ્છા છે.

તમે હવે સમજી શક્યા હશે કે, તમારે હવે નવા નવા વિચારો કરવાનો પ્રયત્ન કરવોજ નોંધએ; નહિ તો જે ક્ષણે હું આ લોકમાં નહિ હોઉં તેજ ક્ષણે દરેક વસ્તુ માટીમા મળી જશે. ઉદાહરણતરીકે તમે એક મિટિંગ સરજો અને તેમાં “થોડામાં થોડું” રોકાણ કરીને કાયમને માટે વધારેમાં વધારે સાફ ખાંડામ શી રીતે લાવી શકીએ” તેનો વિચાર કરજો. દરેકને થોડાક દિવસ આ વાતનો વિચાર કરવાની મુક્તિ આપજો. પછી દરેક જણને સૂચના કરવાનું કહેજો. તે પર ચર્ચા ચલાવજો, ટીકા કરજો અને પછી મને તેનો વિગતે રિપોર્ટ મોકલજો.

અતે એટલુંજ કહેવાનું છે, તમે એક વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખજો કે, મારા બાઈઓ કરતાં મારાં બાળકો ખાસેથી હું વધારે આશા રાખું છું. હું કદીએ જોટલો મહાન ધર્મ શકું તેના કરતાં મારાં દરેક બાળકો હજારોગણાં મહાન થાય એવી હું આશા રાખું છું. તમારામાંના દરેકે મહાન વ્યક્તિ બનવુંજ નોંધએ-નોંધએજ, એ મારા શબ્દો છે તે યાદ રાખજો. આજ્ઞાપાલન, તૈયારી અને ધ્યેયને માટે પ્રેમ-આ ત્રણ વાનાં જો તમારામાં હશે તો કોઈ પણ તમને અટકાવી શકે એમ નથી. પ્રેમ અને આશીર્વાદ સાથે

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૪૮

આત્મોચ્ચાર, તા ૨૩ મી જુલાઈ ૧૮૯૭

પ્રિય મિત્ર નોબલ,

x x x પૂર્વદેશીય વિવેકની મારામા રહીસહી અસરને ન્યાયુદ્ધ કરીને એક કુદરતના બાળકતરીકે બોલી શકુ તેને માટે હું ગમે તે કિંમત ભરવાને તૈયાર છું. અરે! એક દિવસ માટે પણ સ્વતંત્રતાના પૂર્ણ પ્રકાશમાં રહેવું. સરળતા અને સાદાઈની સ્વતંત્ર હવાનો આસોઈનાંસ લેવો એ શુ ઉત્તમ પવિત્રતા નથી?

આ દુનિયામાં આપણે હમેશા ઊભાના ભયમાં રહીને કાર્ય કરીએ છીએ, વાત પણ ભયમાં ને ભયમાં કરીએ છીએ અને વિચારો પણ ભયમાં ને ભયમાં કરીએ છીએ અફસોસ! આપણે દુશ્મનનીજ દુનિયામાં જન્મ ધારણ કર્યો છે જાણે દરેક માણસ તેનાપર ખાસ દેખરેખ રાખવાને જામ્મુસ મુકાયો હોય ને! એવી ભયની લાગણીમાંથી સદતર કેાણ દૂટી શકયુ છે? અને જે માણસ આગળ વધવા મથે છે તેના ઉપર તો દુખ, આપત્તિ અને ઇર્ષ્યાનો સાગરજ બસ ઉવટી પડે છે! શુ કહી પણ આ દુનિયા મિત્રોથી ભરેલી બની શકશે? એ વાત કેાણ કહી શકે એમ છે? આપણે તો માત્ર પ્રયત્નજ કરવો રહ્યો

કાર્યની શરૂઆત થઈ ચૂકી અને હાલમાં દુષ્કાળ-સંકટ નિવારણનું કાર્ય ચાલુ કરવામાં આવ્યું છે કેટલાકે મધ્યસ્થજો ખોલવામાં આવ્યા છે અને ત્યાંથી કામની શરૂઆત કરવામાં આવી છે. દુષ્કાળ-સંકટનિવારણ, ઉપદેશ અને થોડુંક શિક્ષણનું કાર્ય કરવામાં આવે છે અલબત્ત, જો કે કામ હળુ છેક સાધારણજ આવે છે એમ કહેવાય જે છોકરાઓ તાલીમ લઈ રહ્યા છે તેમને જેમ જેમ તક મળે છે, તેમ તેમ બહાર લેવામાં આવે છે. હાલ તુરતને માટે મદ્રાસ અને ઠલકત્તાને કાર્યપ્રદેશતરીકે નક્કી કરવામાં આવ્યા છે. મિ ગુડવીન મદ્રાસમાં કાર્ય કરી રહ્યા છે એક જણ કેાલ બો પણ ગયો છે જો તમને પહોંચી ચૂક્યો નહિ હોય તો આવતા અઠવાડીઆથી એક માસિક હેવાલ તમને નિયમિત

મોકલાતો રહેશે. કાર્યના મધ્યસ્થળથી હું દૂર ગયો છું, તેથી કાર્ય જરા ધીમું ચાલે છે; છતાં પણ તમે જોઈ શકશો કે, એકંદરે કામ સંતોષકારક રીતે થયે જાય છે.

અહીં આવવા કરતાં ઇંગ્લંડમાં જ રહીને તમે અમારે માટે ઘણું કાર્ય કરી શકશો. ગરીબ હિંદુઓને માટે તમે જે ભોગ આપ્યો છે તે બદલ ઈશ્વર તમારું કલ્યાણ કરે.

હું ઇંગ્લંડમાં રહું તો કામ વધારે દીપ્તી નીકળશે, એવા તમારા મત સાથે હું તદ્દન મળતો થાઉં છું; પણ તે છતાં જ્યાંસુધી અહીંનું કાર્ય ઠીકઠીક ચીલે પડ્યું નથી તે પહેલાં હિંદુસ્તાનથી મારે છેટે ખસવું એ ઠીક લાગતું નથી. મારી એટલી તો ખાતરી છેજ કે, કાર્યની ખરોખર બ્યવસ્થા થઈ ગયા પછી તેની સંભાળ રાખી આગળ દોરવનાર ઘણા માણસો મળી રહેશે. x x x x

અનંત પ્રેમ અને આશીર્વાદસહ
તમારો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૪૧

આલ્મોરા, તા. ૨૯ મી જુલાઈ ૧૮૯૭

પ્રિય મિસે નોબલ,

મને સ—નો કાગળ ગઈ કાલે મળ્યો. તેમાં તે જણાવે છે કે, હિંદુસ્તાન આવીને અહીંની પરિસ્થિતિ નજરે લેવાનો તમે નિર્ણય કર્યો છે. તેનો જવાબ મેં ગઈ કાલે આપી દીધો છે; પણ તમારી યોજના બાબત મિસ..... તરફથી મને જે ખબર મળી છે તેથી આ બીજો પત્ર લખવાની આવશ્યકતા ઉભી થઈ છે, અને એ પત્ર સીધો તમને લખવો એજ વધારે વાજબી છે.

મને સ્પષ્ટપણે જણાવવા દો કે, હવે મારી ખાતરી થઈ ચૂકી છે કે, હિંદુસ્તાનને માટે કાર્ય કરવામાં તમારે માટે બહુજ ઉંચું ભાગ્ય સરજાયેલું છે. જો કશાની પણ આવશ્યકતા હતી તો તે પુરુષની નહિ પણ સ્ત્રીનીજ હતી ખાસ કરીને હિંદુસ્તાનની સ્ત્રીજાતિ માટે કાર્ય કરવાને એક શુદ્ધ વીરાંગનાની આવશ્યકતા હતી.

હજી હિંદુસ્તાન મહાન સ્ત્રીઓ ઉત્પન્ન કરી ચક્રે એમ

નથી; તેથી તેણે બીજી પ્રજાઓમાંથી તે વસ્તુ પ્રાપ્ત કરી લેવી જોઈએ તમારું શિક્ષણ, શુદ્ધ નિષ્ઠા, પવિત્રતા, અત્યંત પ્રેમ, દૃઢ નિશ્ચયાત્મકતા અને સૌથી વધારે તમારી નસોમાં વહેતું સેન્ટીકેમ્ રક્ત એ સર્વ જોતાં તમેજ આ કામને માટે વધારેમાં વધારે યોગ્ય સ્ત્રી છો, અને તમારા જેવીજ સ્ત્રીની આવશ્યકતા હતી.

છતાં મુશ્કેલીઓ અનેક છે. અહીં આગળ જે કુ:ખો, જે વહેમો, જે ગુલામી છે તેનો તમને ખ્યાલ આવવો પશુ મુશ્કેલ છે તમે અહીં આગળ ન્યાતજાતના અદ્ભુત ખ્યાલો વાળાં, અને સ્પર્શ્યાસ્પર્શની વિચિત્ર બાવનાવાળા અર્ધનસ સ્ત્રીપુરુષોનાં ટોળાંની વચ્ચે આવી પડશો. આ લોકો સદૈવ આમડી તરફના ભય અથવા તિરસ્કારને લીધે તેમનાથી દૂર નાસે છે અને તેમના તરફથી અત્યંત ધિક્કારાય છે. બીજી બાજુએ ગોરા લોકો તમને મૂર્ખ ગણશે અને શંકાથી તમારી હરેક હિલચાલપર દેખરેખ રાખવામાં આવશે.

એ ઉપરાંત અહીંની આબોહવા ઘણીજ ગરમ છે. અમારે અહીંનો શિયાળો ઘણાં સ્થળોમાં લગભગ તમારે ત્યાંના ઉનાળા જેવોજ હોય છે, અને દક્ષિણમાં હમેશાં બડકાજ બળતા હોય છે.

મોટાં શહેરોની ગહાર મુરોપના જેવાં આરામનાં કેાઇ પણ સાધનો મળતાં નથી. આવી સર્વ મુશ્કેલીઓ અને આફતો હોવા છતાં પણ જો તમે અહીં આગળ કાર્ય કરવા જેટલું સાહસ કરી શકતાં હો તો તે ઘણાજ આનંદની વાત છે. જેમ બીજે ઠેકાણે તેમ અહીં પણ હું કશી ગણતરીમાં નથી, માત્ર એક સામાન્ય સંન્યાસી છું; છતાં પણ મારી જે થોડી ઘણી લાગવગ છે તેનો તમારે માટે સંપૂર્ણ ઉપયોગ કરવામાં આવશે.

તમે આ કાર્ય હાથમાં લો અને તેમાં પડો તે પહેલાં તમારે સંપૂર્ણ વિચાર કરી લેવો ઘટે છે. તમે આ કાર્યમાં નિષ્ફળ જાઓ કે તેનાથી કંટાળી જાઓ, તમે હિંદુસ્તાનને માટે કંઈ કરો કે ન કરો, તમે વેદાંતમાં રહો કે તેનો ત્યાગ

x એક પ્રાચીન પ્રજા કે જેમાંથી આધરીસ, વેલ્સ, ખીટન્સ વગેરે પ્રજાઓ ઉત્પન્ન થઈ છે.

કરો, છતાં પણ મારા તરફથી હું તમને વચન આપું છું કે, મરણાંતે પણ હું તમારી પડખે ઉભો રહીશ. “હાથીનાં દંતશૂળો બહાર આવે છે, પણ પછી અંદર પાછાં કદી જતાં નથી” તેજ પ્રમાણે પુરુષનું વચન કદી પાછું ફરતું નથી, એ વાતની હું તમને ખાતરી આપું છું. વળી મારે તમને એક બીજી પણ સૂચના કરવાની છે કે, તમારે તમારાજ પગપર ઉભા રહેતાં શીખવું જોઈએ, અને તમારા ....ના કે કોઈના પણ આશરો હેઠળ રહેવું ન જોઈએ. ....એક રીતે ભલી બાઈ છે, પણ કમનસીબે તે જ્યારે બાળક હતી ત્યારથી તેના મગજમાં એક એવો ખ્યાલ ઘૂસી ગયો છે કે તે એક જન્મ-સેદ્ધ લોકનેતા છે; અને દુનિયામાં પૈસાથી સર્વ કંઈ કરી શકાય છે; પરંતુ દુનિયાને હલાવી મૂકવામાટે પૈસા ઉપરાંત પણ બીજી કેટલાક વાતો આવશ્યક છે, એ વાતનો તેને ખ્યાલ નથી. તેના સઘળા પ્રયત્નો છતાં પણ આ વાત ઘણી વાર સ્પષ્ટ થઈ જાય છે અને તેથી તેની સાથે લાંબા વખત સુધી નિલાવ કરવો તે તદ્દન અશક્ય છે, એમ તમને થોડાજ દિવસોમાં જણાઈ આવશે. પોતાને માટે, તમારે માટે અને બીજા જે જે અમેરિકન મિત્રો આવે તેને માટે કલકત્તામાં એક મકાન લેવાનો તેનો ઇરાદો છે.

તેમનો આ વિચાર ઘણાજ સારો અને માયાળુ છે; પણ બે કારણોને લઈને તેમની યોજના કદી અમલમાં મૂકી શકાવાની નથી. પ્રથમ તો તેમનો આકળો સ્વભાવ અને અભિ-માંની પ્રકૃતિ, અને બીજું તેમના મનની ભયંકર અસ્થિરતા. કેટલાક સાથેની મિત્રતા દ્વંદ્વીય સારી હોય છે અને જે માણસ સદા પોતાના પગપર ઉભો રહે છે તેનું હંમેશાં ભલું થાય છે.

મિસિસ.... એ તો સ્ત્રીબલિષ્ઠ એક રત્નસમાન છે. તે એટલાં ભલાં અને દયાળુ છે કે ન પૂછે વાત. સ- એ એકજ એવા અગ્રેજ છે, કે જે દેશીઓને ધિક્કારતા નથી..... સ્વીકાર થયો નથી-માત્ર મિ..... અને મિસિસ....જ અમને મદદગાર થવાને આવ્યાં નથી; પણ હજી તેમણે પોતાની યોજના નક્કી કરી નથી. જ્યારે તમે આવો ત્યારે તમારી સાથે તેઓ કામ કરે એવું કરજો. આથી તમને અને તેમને ઘણીજ સારી અને ઉપયોગી મદદ થશે; પણ અંતે પોતાનાજ

પગ ઉપર ઉભાં રહેતાં શીખણું' એ અતિશય આવશ્યક છે.

મને સમાચાર મળ્યા છે કે, અમેરિકાથી મારાં બે મિત્રો બોસ્ટનવાળાં મિસિસ....અને મિસ....શિયાળામાં હિંદુસ્તાનની સુલાકાત લેવાને આવનાર છે. મિસ ....ને તમે જાણખોજ છે. પાંદીસની દેશનનાં કપડાંમાં સજ્જ થયેલી જે અમેરિકન સ્ત્રી તમને લંડનમાં મળી હતી તે જ મિસિસ.... ની ઉંમર આશરે પચાસ વરસની છે; અને જ્યારે હું અમેરિકામાં હતો ત્યારે તેમણે મારા એક અત્યંત માયાળુ મિત્રની ગરજ સારી હતી.

એ લોકો પણ મુરોપને રસ્તેથી આવનાર છે; તેથી અને લાગે છે કે, જો તમે તે લોકો સાથે જોડાશો તો મુસાફરીનો કંટાળાભરેલો વખત કંઈક વધારે જલદીથી પસાર થશે.

આખરે આટલા લાંબા સમયે મને સ-તરફથી પત્ર મળ્યો છે અને તેથી આનંદ થયો છે. એ પત્ર ઘણું જ અતડો અને ઠડો હતો; તેથી મને લાગે છે કે, લંડનનું કાર્ય અટકી પડ્યું છે અને તે નિરાશ બની ગયો છે.

અમર રહેલ સાથે સદા તમારો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૫૦

લાહોર, તા. ૧૫ મી નવેમ્બર ૧૮૯૭

મ   મ   મ   મ   મ   મ   મ   મ

મારી તબિયત હવે લથડી ગયેલી હોવાથી હવે મારા જીવનનો ભરોસો નથી કલકત્તામાં એક મઠ સ્થાપવાનો મારો ઉદ્દેશ હજી પણ હું સિદ્ધ કરી શક્યો નથી. વળી દેશના લોક અમારા મઠને પૂર્વે જે મદદ આપતા હતા તે પણ બંધ પડી છે. તેમની પાસેથી એવી છે કે, હું ઇંગ્લેંડથી પુસ્તકો દ્રવ્ય લાવ્યો છું ! ! અધુરામાં પૂરું વળી આ વખત મહોત્સવ થવો પણ અસંભવ છે; કારણ રાસમણિના મંદિર-વાળા મને વિલાયત જઈ આવેલો કઠી ઉદ્ધાનમાં પેસવાની મના કરે છે ! ! તેથી મારું પ્રથમ કર્તવ્ય એ છે કે, રાજ-પૂતાના વગેરે કથળામાં જે બે ચાર મિત્રો છે તેમને મળી કરી કલકત્તામાં એક સ્થાન ઉભું કરવાનો જીવંતોડ પ્રયાસ કરવો. આ બધાં કારણોને લઈને અત્યંત દુઃખની લાગણી

સાથે મારે સિંધની મુસાફરી પડતી મૂકવી પડી છે. રાજપૂતાના તથા કાઠિયાવાડ થઈને તે તરફ આવવાની ખાસ ચેષ્ટા કરીશ. તમે માહું લગાડશો મા. એક દહાડો પણ હું તમને બૂલી શકતો નથી; તોપણ કર્તાવ્યને પ્રથમ સ્થાન આપવું ઉચિત છે. કલકત્તામાં એક મઠ થઈ જાય એટલે પછી હું નિશ્ચિંત થઈશ. x x x

પત્રાંક ૧૫૧

(રામકૃષ્ણની ગીતાનાં પૃષ્ઠાસંગ્રહે મ-ને લખેલ પત્ર)

દેહેરાદૂન, ૨૪ મી ડિસેમ્બર ૧૮૯૭

મારા પ્રિય મ—

તમારા બીજા નિબંધ માટે ઘણા ઘણા આભાર દર્શાવું છું. તે ખરેખર આશ્ચર્યજનક છે. તે સંગ્રહે તમે જે વલણ લીધું છે તે તદ્દન પ્રતિભાશાળી છે, અને મહાન ગુરુત્વ આવું જીવનવૃત્તાંત આજકાલ જે લેખક પોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે લખે છે અને તેથી જે દોષો આવે છે, તે દોષથી વેગળું તમે જે લખ્યું છે તેવું જીવનવૃત્તાંત જનસમાજ આગળ કદી પણ રજુ થયું નથી, તેની ભાષા પણ સર્વથા પ્રશંસનીય છે; અને એવી નૂતન, એવી અણીશુદ્ધ અને તે ઉપરાંત વળી એવી સરળ અને સ્પષ્ટ છે કે કંઈ પૂછાજ નહિ.

મને તે વાંચીને જે આનંદ હોયો છે તેને પૂરતા શબ્દોમાં હું દર્શાવી શકું તેમ નથી. જ્યારે જ્યારે તે વાંચું છું ત્યારે ત્યારે આ લોકથી કેાઈ અન્ય દિવ્ય લોકમાં હોઉં એમ મને લાગે છે. તમને એમ નથી લાગતું કે, આ બધું વિલક્ષણ થાય છે? આપણા ગુરુદેવ, પરમાત્માના અંશી, એવા પ્રતિભાશાળી હતા કે તેમના જેવા આપણામાંના દરેકે પ્રતિભાશાળી થવું પડશે, અને જો તેવા નહિ થઈએ તો આપણામાં કંઈ નથી. અત્યાર અગાઉ આપણામાંના કેાઈએ તેમનું જીવનચરિત્ર લખવાનો પ્રયત્ન નહિ કર્યો તેનું કારણ હવે હું સમજી શકું છું. આ મહાત્મ કાર્ય ઈશ્વરે તમાસ માટેજ ખાસ રાખેલું હતું.

સર્વ પ્રેમ અને નમસ્કારસહિત

વિવેકાનંદ

તા. ૬. સોફીસ્ટિકા સંવાદોમાં સર્વત્ર પ્લેટોજ પ્રત્યક્ષ રહેલો. જાણે છે, બ્યારે તમે (ઉપલબ્ધ જીવનવૃત્તાંતમાં) વદન ગુપ્ત રહ્યા છો: તે છતાં નાસ્તિક આપનાર જ્ઞાન અતિશય સુંદર છે. જહીં તેમજ પશ્ચિમમાં દરેકને તે ગમે છે.

પત્રાંક ૧૫૨

(નિનિતાલના એક મુસદ્દામાન ગૃહસ્થને લખેલો)

અલ્મોન્ડ, તા. ૧૦ જૂન ૧૮૮૮

તમારા પત્રની હું બહુ કદર કરું છું અને અપૂર્ણ માતૃભૂમિ માટે સુદાતાલા અજળ સામગ્રી ગુપ્તગુપ્ત રીતે તૈયાર કરે છે તે બાબી બહુ જાનંદ થયો છે.

આપણે જોને વેદાન્તવાદ કે ગમે તે વાદના નામથી જોગખીએ, પણ ખરી વાતજ એ છે કે, અદ્વૈતવાદ એજ ધર્મનો અને વિચારનો છેલ્લો યજ્ઞ છે અને એજ માત્ર એક એવી હકીકત છે, કે જેમાં રહીને મનુષ્ય સર્વ ધર્મો અને પંથોને પ્રેમપૂર્વક નિહાળી શકે. અમારું માનવું છે કે, તે ભવિષ્યની અગ્રણ્ય માનવસૃષ્ટિનો ધર્મ, હિંદુસ્થાન અને હીન્દુ દ્વિવા જ્ઞાન બલિ ક્રાંતિ વધારે પ્રાચીન હોવાથી બીજી બલિઓ કરતાં એ અદ્વૈતભાવને વહેલો પ્રાપ્ત કરવાનું માન હિંદુઓ સહે ખાટે, તોપણ અવહાર અદ્વૈતવાદ કે જે સમગ્ર માનવજાતિને પોતાનો આત્મા ગણે છે અને પોતાકૃષ્ણ દેખે છે અને વદનુભાવ વર્તે છે, તે જાણ તો હજી હિંદુઓમાં પણ સામાન્ય રીતે ખીલવવાનો જાણીજ છે.

બીજા હાથપર અમારો અનુભવ અમને એમ કહે છે કે, વ્યાવહારિક અચરણના દેવતા કંઈ પણ જણી યજ્ઞાય એટલે અંશે આ સમભાવને જો બીજા દોષ પણ ધર્મના અનુયાયીઓ પ્રાપ્ત થઈ શકે તેમ હેય તો તે કેવળ ઉચ્ચાન અને ઇશ્વારનાજ અનુયાયીઓ છે—સહે પછી અર્વાચનના વર્તનનો ગૂઢ અર્થ અને અંદરનો સિદ્ધાંત કે જે હિંદુઓ એક સામાન્ય નિયમવરીકે સ્પષ્ટ બોધ—સમજી શકે છે તેનાથી તેઓ એક અબ્ધુધા પણ હેય.

આથી અમારી એવી હક સમજ છે કે, વેદાન્તના સિદ્ધાંતો અને તેના સરસ અને અજળ હોય તોપણ ઇશ્વારની

વ્યવહાર મદદ વગર તેઓ વિશાળ જનસમૂહને ઉપયોગી નહિ થાય. આપણે માનવપ્રજાને એવે રચણે લઈ જવા માગીએ છીએ કે જ્યાં નથી વેદો, નથી બાઈબલ કે નથી કુરાન; છતાં એ કામ આપણે વેદ, બાઈબલ અને કુરાનનો એકરાગ સાધીનેજ કરવાનું છે. માનવીમાત્રને શીખવાડવું જોઈએ કે, આ બધા જુદા જુદા ધર્મો છે, તે એકતારૂપી ખરા ધર્મના વિવિધ આવિર્ભાવોજ માત્ર છે અને તેથી દરેક જણ લહે પોતાને મનગમતો માર્ગ પસંદ કરે.

આપણી માતૃભૂમિમાટે તો હિંદુ અને ઈસ્લામ એ બે મહાન ધર્મપથોનું-વેદાંતરૂપી મગજ અને ઈસ્લામરૂપી શરીર-નું સંધાન થવામાંજ આશા છે, તેમાંજ લક્ષીવાર છે.

વેદાંતરૂપી મગજ અને ઈસ્લામરૂપી શરીરની સહાયથી વર્તમાન અસ્તવ્યસ્તતા અને ઘમસાણમાંથી કીર્તિમંત, અલ્પ-ત્વ અને સંપૂર્ણ એવા ભાવિ ભારતની મૂર્તિને ઉદય પામતી હું મારા દષ્ટિપથમાં જોઉં છું.

સમસ્ત માનવજાતિ અને ખાસ કરીને આપણી ગરીબડી માતૃભૂમિના ઉદ્ધારના કામમાં તમે એક મહાન હથિયારરૂપ બનો, એજ સર્વેશ્વર પ્રત્યે પ્રાર્થના.

પત્રાંક ૧૫૩

બેલૂર મઠ, તા. ૧૬ મી એપ્રિલ ૧૮૯૬

શ્રીમતિ-

તમારો પત્ર મળ્યો છે અને વાંચીને ઘણાજ આનંદ થયો છે. જો મારા અથવા મારા શિષ્ય-બંધુઓના કોઈ પણ પ્રિય ઉદ્દેશનો લોગ આપવાથી શુદ્ધ અને સાચા એવા ઘણા દેશભક્તો અમારા કાર્યમાં મદદ કરવાને આવી શકે એમ હશે તો તમે ખાતરી રાખજો કે, જરા પણ આનાકાની વગર કે આંસુનું એક પણ ટીપું પાડ્યા વગર અમે તે લોગ આપી શકીશું. આ વાત માત્ર શબ્દોમાંજ નહિ પણ કાર્યમાં પરિણામ પામેલી તમે જોઈ શકશો. પણ આ રીતે અત્યાર સુધીમાં અમને મદદ કરવાને કોઈ બહાર આવેલું અમે દીડું નથી. માત્ર કેટલાકોએ અમારે બદલે પોતાનીજ ધૂન ઠસાવવા માગેલી એટલુંજ. જો

ખરેખરી રીતે અમારા દેશને અથવા મનુષ્યજાતિને કંઈ પણ લાભ થતો હોય, તો તમે ખાત્રીથી માનજો કે, ગુરુપૂજા મૂકી દેવાની વાત તો એક બાબત રહી, પણ અમે ગમે તેવી ભયંકર દુષ્ટતા કરવાને અને ખ્રિસ્તી લોકોના શાસ્ત્રમાં જણાવેલી અનંત આગની ભયંકર સજા સહન કરવાને પણ તૈયાર છીએ.

પણ માનવસ્વભાવનો અભ્યાસ કરતાં કરતાં મારા વાળ ઘોળા થવા આવ્યા છે. આ જગત એક સખત સ્થાન છે અને સીસના તત્વજ્ઞાનીની ચેઢે હાથમાં ફાનસ લઈને હું ભટક્યા કરું છું. મારા ગુરુદેવ એક લોકપ્રિય ગીત ગાતા હતા તે મને અત્યારે યાદ આવે છે.

(ગીત)

મનેર માનુષ હય લે જના*

નયને તાર જાય ગો જાના,

સે દુઈ એકે જાના,

સે રસેર માનુષ ઉજાન પથે કરે આનાગોના.

મારે આટલુંજ કહેવાનું છે. તમે ખાત્રીથી માનજો કે, આમાં એક પણ શબ્દની અતિશયોક્તિ કરેલી નથી. ....કે લે હકીકત તદ્દન સાચી છે એમ તમને તસ્તજ માલમ પડી આવશે.

પણ લે દેશભક્તો એમ કહે છે કે, જો અમે ગુરુપૂજા કરવી છોડી દઈએ તો તે લોકો અમારી સાથે ભેડાઈ શકે; તે દેશભક્તોને માટે મારા મનમાં થોડીક ચાંકા છે. ઠીક, દેશસેવા કરવા તેમનો પ્રાણ એટલો બધો તલપાપડ થઈ રહ્યો છે, કે જાણે તેમના શરીરમાંથી આત્મા નીકળી જશે, એવો એ લોકો દાવો કરે છે; તે વાત જો સાચીજ હોય તો ગુરુપૂજા જેવો એકાદ નજીવો પ્રસંગ તેમને દેશસેવા કરતાં શી રીતે અટકાવી શકે છે, તે મને જરાજો સમજાતું નથી.

ધસમસતાં મોટાં મોળાંવાળી આ પ્રચંડ સરિતા, કે જે મોટા મોટા પહાડો અને પર્વતોને પણ પૂરમાં ખેંચી જઈ શકે એમ છે; તેને શું ગુરુભક્તિ જેવું એકાદ નાનું

* જે માણસો મરજવા હોય છે, તેમની આંખોમાં એક એવો પ્રકાશ હોય છે કે તે લોકો આજખાત આવે છે; પરંતુ આવા માણસો બહુ વિરલ હોય છે. એ રસિક લોકો વેરાન માર્ગેજ વિચરે છે.

જેવું તણખણું હિમાલયમાં પાછી મોકલી શકે, એ સંભવિત છે ? હું તમનેજ આ વાત પૂછું છું.

શું તમને એમ લાગે છે કે, આ પ્રકારની દેશભક્તિમાંથી કંઈ પણ મહાન પરિણામ લાવી શકાય, અથવા આવી મદદથી કંઈ પણ સંગીન શુભ કાર્ય નીપજી શકે ? તમેજ આનો જવાબ આપો. હું તો આમાં કંઈજ સમજી શકતો નથી. જો માણસ ભૂખે મરવા પડ્યો હોય, અને તેને ખોરાક આપવામાં આવે ત્યારે તે સારો છે અને નહારો છે એમ વિચાર કરવો, મોઢું મરડવું, અથવા જે માણસનો તરસથી પ્રાણ જતો હોય અને તેને પાણી આપતાં આ સ્વચ્છ છે અને આ અસ્વચ્છ છે એમ વિચાર કરવા બેસવું, એ ઠીક નથી. અરુ. કપાળે કપાળે જીદી મતિ. પણ મને તો લાગે છે કે, આવાં માણસોને કાયના કખાટમાં મૂકીને પ્રદર્શનમાં ગોઠવવાં એજ વધારે ઠીક છે. કાર્યના પ્રદેશથી એ લોકો જેટલા છેટા રહે તેટલુંજ વધારે સાફ છે.

“કયી જાતમાં જન્મ થયો છે એ પૂછવાની વાટ પ્રેમ જોતો નથી; તેજ પ્રમાણે ભૂખ ‘આ ખોરાક સારો છે કે નહારો છે’ એમ પૂછવાને રોકતી નથી.”

હું તો આટલુંજ સમજ્યો છું, પણ સંભવ છે કે, મારી ભૂલ પણ થતી હોય. જો આ ગુરુભક્તિથી કોઈનો પ્રાણ જતો હોય તો તેને તેમાંથી મુક્ત કરવો એ વધારે સાફ છે.

આ બાબત ઉપર તમારી સાથે વિગતે વાત કરવાની મને ઘણીજ ઇચ્છા છે.

આ વિષે વાતચીત કરી લેવાને માટેજ રોગ, પીડા અને મૃત્યુએ મને અત્યારસુધી મુક્ત રાખ્યો છે; અને મને આશા છે કે, હજી પણ જ્યાંસુધી હું એનાપર વિગતે ખુલાસો ન મેળવી શકું ત્યાંસુધી મને મુક્ત રાખશે.

આ નૂતન વર્ષે તમારી સર્વ અભિલાષાઓ પૂર્ણ થાઓ !

તમારો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૫૪

રિજલી, ૨ જી સપ્ટેમ્બર ૧૮૯૯

X X X X

જી હજી એ કલહ અને માયાવિમોચનોની પરંપરા છે

X X સુખોપભોગ એ જીવનનું ખરૂં રહસ્ય નથી,
કિંતુ અનુભવદ્વારા મેળવેલું શિક્ષણ એજ ખરૂં જીવન-
રહસ્ય છે X X

કોઈ પણ કાર્યને માથે એક વખત ઝઝાવાત આવી
જાય એ સર્વત્ર સારૂં જ છે એથી કરી વાતાવરણ સ્વચ્છ બને
છે અને ખરી પરિસ્થિતિથી ચથાર્યાં વાકેફ થવાનું બની
આવે છે એથી આપણને નવેસરથી મંડાવું કરવું પડે છે,
પણ તે મંડાવું વજ જેવા મજબૂત પાયાપર થાય છે

X X X X

પત્રાંક ૧૫૫

રિજલી, તા. ૧૮ મી નવેમ્બર ૧૮૯૯

X X X X

X X હુ ખ એ તો જગતના સારામા સારા અને બહા
દુરમા બહાદુર મનુષ્યોના નક્ષીબમા પણ લખાયેલું હોય છે

X X X X

નિદાન એ એક એવું નિયમન છે, કે જે સ્વપ્ન અથવા
ભ્રમણાને તોડે છે મારે વેડવા પડેલા હુ ખો મારે મને તો
આનંદ જ થાય છે જગતમા કોઈએ તો હુ ખ લોનવવુ-
જ ભેધે, અને કુદરતના એવા બલિદાનો પેઠી હુ પણ
એક છું એ ભેધ મને આનંદ થાય છે

પત્રાંક ૧૫૬

લોસ એન્જેલેસ, તા. ૬મી ડિસેમ્બર ૧૮૯૯

પ્રિય મ-

તમારી તા. ૬ મી આવી પહોંચી, પણ તે છતાં હજી
મારા તકલીફમા કંઈ ફેરફાર થયો નથી શું તમને એમ લાગે
છે કે, ફેરફારથી કંઈ સારૂં પરિણામ આવી શકશે? કેટલાક
માણસોની પ્રકૃતિ જ એવી હોય છે કે, હુ ખી થઈને ચાહવું.

જે લોકોમાં હું જન્મ્યો છું તેમને ખાતર જો હું મારા પ્રાણ પાથરતો ન હોત તો કેઈ બીજાનેજ માટે પાથરત, એ વાતમાં મને જરા પણ શંકા નથી. કેટલાકના તકલીફમાંજ એવું હોય છે, એ વાત હું સમજવા લાગ્યો છું. આપણે હરેક જણ સુખની પાછળ લાગેલા છીએ, એ વાત ખરી; પણ કેટલાકને દુઃખી થવામાંજ સુખ મળે છે.... વિચિત્ર, ખરું? પણ જો દુઃખ અને સુખ એ બે વસ્તુઓ એપી ન હોત તો તેમાં કંઈજ હચ્ચત ન હતી. ઇગરસોલે એક વખતે પોતાના વ્યાખ્યાનમાં કહ્યું હતું કે “જો હું ઇશ્વર હોત તો રાગોને એપી બનાવવાને બદલે તંદુરસ્તીનેજ એપી બનાવત.” પણ તેને ખબર ન હતી કે, વધારે નહિ તો રાગ જેટલી તો તંદુરસ્તી પણ એપી છેજ. માત્ર આજ બધું કારણ છે. હું સુખી હોઉં અથવા દુઃખી હોઉં, પણ જો તે વસ્તુઓ એપી ન હોય તો દુનિયાને તેથી કશુંજ મુકસાન નથી. આ વસ્તુમાંજ ખરું મહત્ત્વ રહેલું છે. x x x

x x x x જો જગતનો બોલો પોતાને માથે લેવો હોય તો ખુશીથી લે; પણ તમારા નિસાસા અને સાપે અમને સંભળાવશે નહિ. x x x x જે માણસ ખરી રીતે જગતનો બોલો ઉઠાવી લે છે, તે તો જગતને આશીર્વાદ આપતો થકો પોતાને રસ્તે શુભચુપ ચાલ્યો જાય છે. તે કોઈને ધિક્કારતો નથી કે કોઈની ટીકા કરતો નથી. જગતમાં હુદતા ન હતી તેટલા માટે તે એવું તેવું નથી કરતો, પણ એણે જગતનો બોલો રાહજીવની ઉઠાવી લીધો હોય છે. અલબત્ત, આર્નલ્ડ કંતા કરતા પોતાને માર્ગે જવું એ તો ઉદ્ધારકને માટેજ હોય છે; નહિ કે સાધકને માટે.

આજે સવારે મને આટલી પ્રકાશ પ્રાપ્ત થયો છે અને જો તે કાયમને માટે રહે અને મારા જીવનમાં ચોત-ત્રોત યાય તો તેટલું બસ છે.

અરે! તમે જે કારે બોલાયી સદાયલાં હો તે સૌ મારી પાસે આવો અને તમારો સઘળો બોલો મારે માથે મૂકી જઈને આર્નલ્ડ કરો અને હું આ જગતમાં કદીએ હતો એ વાતને બૂલી જાઓ. સદા રોહ સાથે તારો પિતા વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૫૭

૧૨ મી ડિસેમ્બર ૧૮૯૯

× × વિદ્યાર્થીઓ પ્રત્યે મારાથી કંઈક ભાષા વપરાઈ જાય છે તેને માટે હું બહુ દિલગીર છું, કિંતુ તેઓ એ પણ સારી પેઠે જાણે છે કે, મારા જેટલું તેમને આ પૃથ્વીપર બીજું કોઈ આહવાન પણ નથી. જેની મદદ મને જાણે મળી પણ નહોતી; પણ આહ ! એ જેની મદદ મને કેવી વિધાતક નીવડી છે ! એવી મદદ વગર હું વધારે મુખીયો અને વધારે સારો થયો હોત. વર્તમાન ખરેખર બહુ અધિકારમય ભાસે છે, પણ હું એક લડવૈયો છું અને લડવૈયાને છાત્રો તેવીજ રીતે મારે મરણશય્ય થવું જોઈએ-પાછા પગ ભરવાની કે આધીન થવાની વાત નહિ-અને તેથીજ હું છાત્રોઓ સામે ખીજવાઈ જાઉં છું. એમને હું કંઈ લડવાનું કહેતો નથી, પણ માત્ર મારા માર્ગમાં અંતરાયરૂપ ન થવાનું કહું છું. × × ×

× × એ રસ્તે હિંદ પહોંચતાં એક મહિનો લાગશે. હિંદની પ્રવૃત્તિઓને સરળ રીતે વ્યક્તિયવાને કિંવા વધારે સારા પાયાપર લાવવાને કાળે-નિદાન જ્યાં હાલ મુસ્તી અને નફરતપણું છે તેને દૂર કરી જાગૃતિ લાવવાને કાળે કંઈક રકમ તો હું હિંદમાંથી ઉભી કરી શકીશ, એમ મને લાગે છે. શેષભાગ બહુ અધિકારમય અને ગોટાળાભર્યો થતો જાય છે; એમ થશે એ મેં પહેલેથી ધારેલુંજ હતું. હું એક દાણુભર પણ પરવશ થઈશ એમ તો તમે ધારતાજ ના. પ્રભુ તમારું કહ્યાણુ કરે;-પ્રભુની જો એવી મરજી હોય કે મારે એના એક વેતરાતરીકે કામ કરતાં રસ્તામાંજ મરવું, તો જાણે તેમ થાઓ. તમારો કાગળ મળ્યા પછી અત્યારે હું પૂર્વે કદી નહોતો એટલો ખુશમિજાજમાં છું-વાહ ગુરુકી પતેહ ! ગુરુજીની જય હો ! વાહ મહારાજ, વાહ !! બસ હવે તો એજ, જાણેને આખું જગત સામે આવે, નરક આવે, દેવતાઓ આવે કે સ્વયં જગદંબાજી આવે, પણ હું તો હવે લડવાનો તે લડવાનોજ; પાછો પગ કદી નહિ ભરવાનો. સ્વયં પરમાત્મા સાથે લડતાં રાવણને ત્રણજ જન્મમાં મુક્તિલાભ

ધમે હોતો ! માતાજી સાથે લડવું એ પણ કીર્તિલયુત છે.
તમારું અને તમારા આત્મવર્ગનું સદા સર્વદા કેલ્યાણ
હો ! તમે મારે માટે મારી ચોખ્ખતા કરતાં ઘણું, ઘણું
વધારે કર્યું છે.

પત્રાંક ૧૫૮

કલિકાનિયા, તા. ૨૪ મી જાન્યુઆરી ૧૯૦૦

મને ઠર રહે છે કે, જે આરામ અને શાંતિને હું હુંડું
હું તે મને કદી પ્રાપ્ત નહિ થાય. પરંતુ માતાજી મારા-
દ્વારા ખીજાઓનું-નિદાન મારી માતૃભૂમિનું-કંઈક કેલ્યાણ
કરે છે, તે બેભાં મારા ચોખ્ખા બાળ્ય માટે મનને કંઈક
દિવાસો મળી શકે તેમ છે. આપણે બધાંય ચોતપોતાની
રીતે યાજકો છીએ. મહાન પૂજા ચાલીજ રહી છે—એનો
મર્મ કોઈથી સમજાતો નથી, સિવાય કે તે એક મહાન યજ્ઞ
છે. જેઓ તેમાં રાજપુત્રીથી સામેલ થાય છે, તેઓ ઘણાં
દુઃખમાંથી બચી જાય છે, અને જેઓ સામે થાય છે તેમને
તાબે યજ્ઞની દ્રવ્ય પછી વધારે સહેવું પડે છે; તેથી મેં
તો હવે રાજપુત્રીથી તાબે યજ્ઞનોજ નિશ્ચય કર્યો છે.

પત્રાંક ૧૫૯

સાન ફ્રાન્સિસ્કો, ૪ થી માર્ચ ૧૯૦૦

હું કામ કરવા નથી માગતો, મારે આરામ અને શાંતિ
જોઈએ છે. એ સંબંધી દેશકાળની પણ મને ખબર છે, પણ
પ્રબળ પ્રારબ્ધ મને કાર્ય તરફજ ધસડી જતું લાગે છે. કેસાઈ-
ખાના તરફ હુંકારાઈ જતાં ઠારોના જેવાં આપણે છીએ—
તેઓ જેમ ઉપરથી આબખાનો માર ખાતાં જાય ને આગળ
ચાલતાં જાય, ને વળી સ્ત્રીની બાબતોએ હિંમેશા ધાસમાં મોહું
પણ મારતાં જાય; તેવી આપણી પણ સ્થિતિ છે. અને x x
એમાંજ ક્લેશ, રોગ વગેરેની શરૂઆત છે x x x x x

આપણી આસપાસ આપણે કેટલાં બધાં નીરસ વૃત્તો
હતાં કરીએ છીએ ! તેથીજ દુ.ખ કલેશાદિને આપણે ટાળવા
મથીએ છીએ તે તરફ આપણને તે વધારે ધસડી લઈ જાય છે.

અહા ! નિર્ભય થવું, સાહસી થવું અને બધી વાતમાં
નિરપૂરક થવું એ કેટલું સારું છે ! x x

પત્રાંક ૧૬૦

સાન ફ્રાન્સિસ્કો, ૨૫ મી માર્ચ ૧૯૦૦

x x છેલ્લાં એ વર્ષનાં કપોટાં ઘણી રીતે ઘડાફનીવડયાં છે. વ્યાધિ અને આફન વ્યારે આવે છે ત્યારે તો આપણને એમજ લાગે છે કે, બાલે એના ભાર તણે આપણે સદાને માટે અગદાર્થ જવાના, પરંતુ અતે તો તે આપણાં હિતકારીજ નીવડે છે. હું આ અનંત આશ્રય છું; વાદળાં મારાપર ભરેને ફરી વળે, પણ હું તો છું તેવો ને તેવોજ અનંત રહેવાનો.

શાંતિ કે જે મારો તેમજ બીજાં બધાંનો સહજ ભાવ છે, તેનો આસ્વાદ લેવા હું મથું છું. આ હાડયામનાં પૂતળાં અને મુખદુખનાં મૂર્ખાઇલયાં સ્વપ્નાં એ શું છે? એમની ઉપયોગિતા ને વિચાર કેટલી ?

માગં એ સ્વપ્નાનો ભંગ થતો બધ છે. ઈ તત્ સત્

પત્રાંક ૧૬૧

કેલિફોર્નિયા, ૧૮ મી એપ્રિલ ૧૯૦૦

x x x x

મિ — એ અધ્યક્ષના હોદ્દાતું રાજીનામું આપ્યાની વાત જાણી મને બહુ દિલગીરી થઇ છે.

પણ રખેને એને વધુ કંઈ થાય, એ કંઈ હું ચૂપ રહું છું. મારી રીતો અચંત કડક છે, એ તો તમને ખબરજ છે. અને તેથી હું કહેવા બેઠો એટલે પછી માગથી એટલું બધું કહેવાઈ બધ કે તે બિચાગની શાંતિમાટે બહુ ભારે થઇ પડે.

મેં કદા એને એટલુંજ લખ્યું છે કે — ના વિષેના એના વિચારો આવ ખોટા છે

માનસિક આરોગ્યની દૃષ્ટિએ તો હું બહુજ સારો છું. શરીર કળ્તાં આત્માનો આગમ હું વિશેષ અતુલ્ય છું. છંદગીના રણક્ષેત્રમાં મેં જય મેળવ્યા છે તેમ હાજ પણ ખાધી છે હવે માગં ગાંસડાં પોટલાં બધાઈ ગયાં છે અને હું એ મહાન ઉદ્ધારક(માતા)ની માર્ગપ્રતીક્ષા કરું છું.

“લગવાન શિવ ! માગ નાવને સામે કિનારે લઇ જાલે.”

ગમે તેમ પણ, હજી હું એક વિદ્યાર્થીજ છું. દક્ષિણે-શ્વરના વટવૃક્ષ તળે બિરાજેલા ગુરુદેવ શ્રીરામકૃષ્ણના સુખ-માંથી ઝરતા અદ્ભુત વચનામૃતનું પાન જેવા વિસ્મિત ચિત્તે હું કરતો હતો, તેવીજ સ્થિતિમાં અત્યારે પણ હું છું. એજ મારો ખરો સ્વભાવ છે. કાર્યો અને પ્રવૃત્તિઓ, હિત કરવું વગેરે સઘળી વાતો જગતને ઠગવાની બાજી છે. અત્યારે પાછો તેઓશ્રીનો સૂર મારે કાને આવે છે; એ અસલ અવાજ મારા આત્માને બ્યાપી કાઢે છે. બંધનો તૂટતાં જાય છે, મોહ ક્ષીણ થતો જાય છે, કામ નીરસ બનતું જાય છે, જીવનપ્રકાશ અંખે થતો જાય છે. ગુરુશ્રીની હાકલ નો ધ્વનિજ માત્ર ઠેલુંપટપર અથડાય છે—“આઓ પ્રભુ ! હું આઓ.”—“મૂવેલાંને મુઠકાં દાટવાનું સોંપી તું તારે મારી પૂંઠે આવ્યો આવ.” “આઓ, મારા વહાલા ! આઓ.”

ને ખરે ! હું આવુંજ છું. નિર્વાણ મારી સમક્ષ છે. તરંગ કે ઉર્ધ્ધ્વાસરહિત શાંતિના અનંત મહાસાગરતરીકે કોઈ કોઈ વાર હું તેને અનુભવું છું—તન્મય બનું છું.

ધન્ય કે હું આ જગતમાં જન્મ્યો, ધન્ય કે મેં કબોટો વેઠ્યાં, ધન્ય કે મેં જૂલો કરી ને ધન્ય કે હું શાંતિના સામ્રાજ્યમાં પ્રવેશું છું. કોઈને હું બંધન આપી જતો નથી, કે સાથે હું કોઈ જાતનાં બંધનો લઈ જતો નથી. આ દેહનું પતન થયે હું મુક્ત બનીશ કે પછી સદેહેજ મુક્ત બની ચૂક્યો હોઈશ. પણ પહેલાંનો માણસ તો હું મટીજ ગયો; ગયો તે ગયોજ, ફરી તેનું પુનરાગમન નહિજ થવાનું !

માર્ગદર્શક કહો, ગુરુજી કહો, નેતા કહો કે આચાર્ય-દેવ કહો, જે કહો તે જતા રહ્યા છે; ને બાળક, શિષ્ય, દાસ એવો જે હું તે પાછળ રહ્યો છું.

x x x x ના કામમાં હું માથું મારવા કેમ નથી માગતો તે તો તમે સમજો છો; અને કોઈના કામમાં માથું મારનાર હું તે કોણ ? નેતાતરીકેનું સ્થાન તો મેં ક્યાર-નુંયે છોડી દીધું છે. અવાજ ઉઠાવવાનો મને કોઈ પણ જાતનો હક નથી. આ વર્ષના આરંભથીજ મેં હિંદુસ્તાનમાં કોઈને કંઈ પણ કરવાનું અધિકારપૂર્વક કહ્યું નથી. તમને એ વાતની ખબર પણ છે. ભૂતસમયમાં તમે અને શ્રીમતી

બ—એ મારે માટે જે જે કંઈ કંઈ છે તેને માટે હું તમે બનેને અનેક ધન્યવાદ આપુ છું તમારૂં સર્વત્ર સર્વ રીતે શુભ થાઓ ! તરવાની મોજ એ મારા જીવનની સુખીમા સુખી પગો હતી, અત્યારે પણ હું એ મોજ ફરીથી માણી રહ્યો છું માથાપર સૂર્યનારાયણ તપી રહ્યો છે, આસપાસ ભાતભાતની હરિયાળી વનસ્પતિ ખીલી રહી છે અને યોગદ દમ એવું તે શાંત અને સ્થિર છે કે જાણે સઘળી સૃષ્ટિ નિર્જીવ ન હોય ! આવી શાંતતામા, આવી સ્થિરતામા, સૂર્યનારાયણના સુદર તડકામા નદીના હું કાળા હૃદયદેશ પર હું લહેરથી તરી રહ્યો છું આ અનંત શાંતિ, જેને અતુલવતા તમને પ્રચિત જ લાગે કે આ જગત કેવળ પ્રપચ છે—માયા છે, તેનો રષ્ટ્રોને લગ થાય એ બીકથી પાણીમા મારા હાથ પગ પછાડવાની પણ હું હિંમત કરી શકતો નથી !

મારા કાર્યની પાછળ લોભ હતો, મારા પ્રેમની પાછળ વ્યગ્નિત્વ હતું, મારી પવિત્રતાની પાછળ લય હતો, મારા નેતૃત્વની પાછળ સત્તાની લેણપતા હતી. હવે તે સર્વ અદૃશ્ય થતા જાય છે ને હું તરૂં છું આંખો માતાજી ! આંખો, તારી હું કાળી સોડમા લપાવા હું આ આંખો નિસ્તબ્ધ, અજબુયા, અલૌકિક સ્થાનમા ત્યાં તું મને લઈ જઈશ ત્યાં હું એક પ્રેક્ષકતરીકે—નાયકતરીકે નહિ હો !—તરતો તરતો આવીશ.

અહોહો ! શુ એ શાંતિ ! શુ એ નીરવતા ! મારા વિચારો મારા સકલપો મારા પોતાના દૃઢ્યના છેક ઉડાણુ માથી, જહું આંખેથી આવતા હોય એમ લાગે છે તેઓ આંખેથી આવતા મદ ઈન્નિ જેવા ભાને છે અને સર્વ કંઈ શાંતિનું—એ મીઠી મધુરી શાંતિનું આનંદાદન અવી ગયું છે એ શાંતિનો હું તમને ટેવી રોતે ખ્યાલ આપુ ? પણ—પણ નિદ્રાવશ થતા પહેલાની યોડીક પગોમા કે બ્યારે બધી વસ્તુઓ જાતે અદૃશ્ય થઈ જઈ માત્ર છાય રૂપ જણાય છે તથા ભય, પ્રેમ વગેરે લાગણીઓ અનંતગત થઈ જાય છે ને તે વખતે જે શાંતિનો અનુભવ થાય છે તેના જેવીજ કંઈક આ શાંતિ છે આજીઆજી સિત્રો ને પૂનગા હોવા છતાં એ શાંતિ પોતે એકલોજ અનુભવે છે—આંખો, મારા નાથ ! હું આ આંખો.

જગત છે ખરું, પણ તે નથી સુંદર કે નથી કદ્દુર.
વિકાર હોવા છતાં લાગણી ન ઉરકેરાય તેના જેવી જગતની
સ્થિતિ છે આહ ! એ સુખ તે હું તમને શું કહું ! મને
એકેએક વસ્તુ સારી અને સુંદર જણાય છે, વસ્તુઓનું
સારાસાર પ્રમાણ મારે માટે નાશ પામતું જાય છે—તેમાં
સૌથી પ્રથમ મારા શરીરનું. ઔત્તસ્ય.

લાંડન અને પારિસમાં તમને બધાને મહદ્દ યશ મળે,
એમ હું ઇચ્છું છું. નવા નવા આનંદો અને નવા નવા
શારીરિક-માનસિક આરોગ્યના લાભો તમને પ્રાપ્ત થતા રહો !

પત્રાંક ૧૬૨

ન્યુયૉર્ક, ૨ જુલાઈ ૧૯૦૦

* * * *

હું હંમેશાં કહેતો આવ્યો છું તેમ જગદંબા સઘળું
જાણે છે માણને પ્રાર્થા નેતા થવાનું કામ બહુ કપરું છે—
પોતાના અંગત સ્વાર્થને પ્રથમ જનતાના પગતળે કચડી
નાખવો જોઈએ

x x x x

પત્રાંક ૧૬૩

પારિસ, તા. ૨૮ મી ઑગસ્ટ ૧૯૦૦

હવેની એવીજ છે—દુઝેજ જાઓ, અને બીજું આપણે
કરવાના પણ શું હતા ? હજો, ખસ હજો ! કંઈક પણ નિષ્પત્ત
થશે—કોઈક માર્ગ ઉઘડશે જો તેમ નહિ થાય—કે જે કદાચ
કદીયે નહિ થાય—તો પછી ? તો પછી શું ? આપણા બધાજ
મરતો મૃત્યુને દૂર કરવા માટેજ છે ! પણ એ મૃત્યુદેવ !
તું ના હોત તો આ દુનિયાની શી વહે થાત ! તું તો દુનિ-
યાઈ દર્દોનો મહાન ધન્યતરી છે !

* * * *

સ્વપ્ના, અહા ! સ્વપ્ના ! મધુરાં સ્વપ્ના અનુભવો !
સ્વપ્ન, સ્વપ્નનો બહુ એજ આ હવેની—આ જન્મમરણનું
કારણ છે, અને વળી તેના નિવારણનો ઉપાય પણ તેજ છે !
અનુભવો, ખસ સ્વપ્નો અનુભવો ! સ્વપ્નને સ્વપ્નથીજ વિદારો !

હું ક્રેન્ચ શીખવાનો પ્રયત્ન કરું છું ની સાથે અહીં વાતો કરું છું એમાના કોઈ કોઈ તો એ વાતોની બહુ કદર કરના થઈ ગયા છે એ શાશ્વત કોયડા વિષે, પ્રારબ્ધની એ શાશ્વત શીરડી વિષે આખા જગતને કહો એ પ્રારબ્ધ કિંવા નસીબની શીરડીના દોરાનો છેડો ખરી રીતે કોઈને પણ જડતો નથી, છતાં પ્રત્યેક જણ પોતાને તે જડયો હોય એમ માને છે અને એ માન્યાતાથી નિદાન એક વાર તો સતોષસૂચક “હાથ” નો ઉદ્ગાર કાઢે છે, પણ બીજી-૪ ખળે પોતાને બની ગયેલો જીએ છે કેમ ખરું ને?

* * * *

આ શરીર વિષે વિચાર કરવાનો મને ઝાઝો વખત નહોતો. એટલે તે સારું જ હોય જોઈએ વસ્તુતઃ તો પ્રભુ શિવાય કશું પણ બરાબર સારું કદી હોતું નથી, માટે આપણે કોઈ કોઈવાર એ પૂછું શુંબને માટે આ અપ શુંબને વીસરી જઈએ છીએ, એ રીતનું વિસ્મરણ થયું એનું જ નામ સારા થયું, સારું હોયું, અને સારું કર્યું છે !

* * * *

હુનિયામા આવી આપણે આપણો ભાગ ભજવીએ છીએ-પછી તે સારો હેય કે નરસો હોય સ્વર્ગનું ભયારે ખલાસ થશે ને આપણે રગભૂમિને છોડી જઈશું ત્યારે એ બધા પ્રતિ આપણે પેટ લરીને હસીશું મને કોઈ વાતની જો ખાતરી હોય તો તે બસ આની

પત્રાક ૧૬૪

(એક અમેરિકન સીશિધ્યને લખેલું.)

ચેરાઝ ગોર્સિ-એટર્ની, તા ૨૨-૯-૧૮૦૦

માતાનું હૃદય, વીરની સાવના,
કોમળમા કોમળ પુષ્પની મીઠામા મીઠી મૃડતા,
યશના અગ્નિની ભણકતી જ્વાળામા રહેલી લબ્યતા
અને મત્રશક્તિ,
વિજેતાનું બળ અને પ્રેમીની આધીનતા,
દુગ્ધામી કંપનાઓ અને ધૈર્યશુકલ ડગવા,
આત્મવ્રતા અને સર્વમા, અદ્યમા અને મહાનમા,

રહેલી દિવ્ય જ્યોતિ પ્રત્યે અમર શ્રદ્ધા,

આ સર્વ અને એથી પણ વધારે જે હું ન પણ જોઈ
શકતો હોઉં તે સઘળું,

માતા દુર્ગા! આજે તને અર્પો

હૃમેશના તારા વિવેકાનંદના

આશીર્વાદ અને સ્નેહ.

પત્રાંક ૧૬૫

બેલૂર મઠ, ૧૧ મી ડિસેમ્બર ૧૯૦૦

હું પરમહિવસે રાત્રે અહીં આજ્યો છું. અકસોસ! મારી
ઉતાવળ કંઈજ કામ ન આવી.

કેટલું સ-એ થોડાજ દિવસપર ટેક મૂક્યો હતો—આ
પ્રમાણે બે મહાન અગ્નિજ્વળે અમારા લોકને માટે—હિંદુઓને
માટે બલિદાન આપ્યું છે. સ્વધર્માર્થે પ્રાણપાપુ જેવી કોઈ
ચીજ હોય તો તે આ છે.

x

x

x

x

પત્રાંક ૧૬૬

બેલૂર મઠ-હાવરા, તા. ૧૬ ડિસેમ્બર ૧૯૦૦

સાત સમુદ્રની પેલીપારથી હું તમારી ખબર પૂછું છું.
તમને અન્યથા નથી થતી? ખરેખર! મારું જીવન એક
ઉડતા પંખી જેવું છે. રોનકદાર ઉઘોગી પારિસ, ઝાંખું
પાંખું જરીપુરાણું ઇસ્તંબુલ, ઝખૂકા મારતું નાનકડું એથેન્સ,
અને પીરામીડની કીર્તિવાળું પ્રખ્યાત કેરો નગર હવે ક્યાંયે
પાછળ રહી ગયાં છે ને અત્યારે હું ગંગાકાંઠે બેલૂર
મઠમાંના એક ખંડમાં બેઠો બેઠો લખી રહ્યો છું! અહીંની
શાંતિ ને નિસ્તબ્ધતા કંઈ જોર છે! પડખે વિશાળ નદી
સૂર્યના તેજસ્વી પ્રકાશમાં આનંદે પણ નીરવપણે નૃત્ય
કરી રહી છે. તેમાં આવી ચઢતા વેપારી મહાવાનાં હલેસાંથી
એ પૂર્ણ શાંતિને કોઈ કોઈ વાર ભંગ થાય છે તે સિવાય
આ સ્થાનમાં શાંતિનું અબાધિત સાગ્રાન્ત્ય છે. હાલમાં અહીં
શીતઋતુ ચાલી રહી છે, છતાં પણ બપોરે તો રોજ ગરમી
પડે છે ને સૂર્ય અબાધિતપણે પ્રકાશે છે. અહીંનો શિયાળો

દક્ષિણ દેલીફાનિયાના શિયાળાને મળતો છે સર્વ કંઈ
લીલુછમ ને ચકચકિત છે. ઠેકઠેકાણે મળમલ સંખુ મૃદુ
ધાસ ઉગેલું છે, તથાપિ હવા ઠંડી, દિલ્લુશ અને ત દુરસ્ત છે

પત્રાંક ૧૬૭

(એક બંગાળી સન્નારીને લખેલ પત્રમાંથી ભાષાંતર)

ઠે બાળુ પ્રિયાનાથ મુકરજીની મારફત
દેવગઢ વૈદનાથ, ૨૩મી ડિસેમ્બર ૧૯૦૦

પ્રિય માતૃશ્રી !

આપનો પત્ર મળવાથી ઘણો આનંદ થયો. આપ જે
સમજ્યા છો તે વાસ્તવિક છે 'સ ર્દશ અનિર્વચનીય પ્રેમસ્વરૂપ-
તે પ્રભુનું સ્વરૂપ અનિર્વચનીય પ્રેમ છે' નારદે બતાવેલું
પ્રભુનું સ્વરૂપ-લક્ષણ પ્રકટ છે, અને સર્વને માન્ય છે,
એવી મારી એ સંબધમાં હૃદ પ્રતીતિ ૩ બહુ વ્યક્તિ
એનો સમૂહ તે સમષ્ટિ (આપુ) કહેવાય છે, અને દરેક
વ્યક્તિ વ્યષ્ટિ (ભાગ) કહેવાય છે તમે અને હું-એ દરેક
વ્યષ્ટિ છીએ અને સમાજ સમષ્ટિ ૩ તમે, હું, એક પ્રાણી,
એક પક્ષી, એક કીટ, એક જીવડું, એક ઝાડ, એક લતા,
પૃથ્વી, ગ્રહ, તારો એ દરેક વ્યષ્ટિ છે, ત્યારે આ વિશ્વ
સમષ્ટિ છે તેને વેદાંતમાં વિરાટ, હિરણ્યગર્ભ અથવા
ઈશ્વર કહેવામાં આવે છે, અને પુરાણોમાં બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, દેવી
વગેરે નામથી વર્ણવવામાં આવે ૩ વ્યષ્ટિને વ્યક્તિગત
સ્વાતંત્ર્ય છે કે નહિ ? જો હોય તો તે કેટલા પ્રમાણમાં હોય
જોઈએ ? વ્યષ્ટિએ સમષ્ટિને માટે ચોતાની ઇચ્છા અને
સુખનો સંપૂર્ણ રીતે ભોગ આપવો જોઈએ કે નહિ ? એ
દરેક સમાજની સમક્ષ સિદ્ધ કરવાના સ્થાયી પ્રશ્નો છે આ
પ્રશ્નોનું નિરાકરણ શોધવામાં દરેક સ્થળે સમાજ પ્રવૃત્ત
થઈ રહી છે. આ સવાલો વર્તમાન પશ્ચિમની સમાજને
મહાન મોજાની માફક ઘુમ્મસ કરી રહ્યા છે. સામાજિક
હિત વધારે મહાન હોય, તેની ખાતર વ્યક્તિગત સ્વાતં
ત્ર્યનો ભોગ આપવાના સિદ્ધાંતને સોશિયાલિઝમ-સમાજ
વાદ કહેવામાં આવે છે, ત્યારે જે સિદ્ધાંત વ્યક્તિના
હિતનું પ્રતિપાદન કરે છે તેને ઇન્ડિવિડ્યુએલિઝમ-વ્યક્તિ

વાદ કહેવામાં આવે છે.

સમાજના હિત માટે વ્યક્તિત્વનું શાશ્વત જલિદાન આપવું, અને તે અમલમાં લાવવા સારૂ સંસ્થા અને નિયમો બાંધી બજાટકારે આત્માર્પણ કરાવવું, એનાં જે પરિણામો અને અસરો થઈ તેનું જવલંત ઉદાહરણ આપણી જન્મ-ભૂમિ છે. આ દેશમાં મનુષ્યો x x x x અમુક-નિર્ણીત ધોરણ પ્રમાણે ખાય છે, પીએ છે; તેવીજ રીતે તેઓ વિવાહ-પદ્ધતિ અને ખીજાં કાર્યોમાંથી પસાર થાય છે. દુકામાં તેઓનું મરણ પણ શાસ્ત્રવિધિ પ્રમાણે થાય છે. આવા શાસનમાં એકજ સુંદર લાલ રહેલ છે. તે સિવાય તેનાં પરિણામો પણ છે. તે સુંદર લાલ એ છે કે, માણસો પેઢીઓની પેઢીઓ-સુધી હમેશાં એક કે બે કાર્યો સુંદર રીતે આચરીને તે કામો તેઓ બહુ સારી રીતે અને થોડા પ્રયાસથી કરી શકે છે. આ દેશનો રસોઇઓ થોડાકે છાણું અને લાકડાંથી જે સ્વાદિષ્ટ ભાત અને કઢી બનાવી શકે છે તેવું કોઈ સ્થળે બની શકતું નથી. એકાદ રૂપિયાની એક પ્રાચીન સાળની સાઠી ચાંત્રક ક્રિયાથી અને ખાડામાં પગ રાખીને વીસ રૂપિયાના વારની કીનખાબ બનાવવી તે આજ દેશમાં શક્ય થઈ શકે છે. એકાદ તૂટેલી સાદડી, માટીનો અને તે પણ એરંડીઆના તેલથી બળતો દીવો, આવાં અતિઅદ્ય સાધનોથી અદ્ભુત સમર્થ વિદ્વાનો ફક્ત આજ દેશમાં પાક્યા છે. વિરૂપ પત્ની પ્રત્યે સર્વ પ્રેમ, અને અયોધ્ય પતિ પ્રત્યે જીવન-પર્યંત ભક્તિ હોવી, એ માત્ર આજ દેશમાં શક્ય છે.

પરંતુ આવી બધી બાબતો લોકો નિર્જીવ યંત્રોની માફક કયાં જાય છે-તેમનામાં માનસિક ચપળતા, હૃદયનો વિકાસ, જીવનનો ધ્વનિત વેગ કે આશાનો આવિર્ભાવ નથી; ઇચ્છાશક્તિની દૃઢ ઉત્તેજકતા કે તીવ્ર આનંદનો અનુભવ તેમજ તીવ્ર શોકનો સ્પર્શ તેમનામાં નથી; શોધક બુદ્ધિનો ચળકાટ, ગહન અથવા નવીન તત્ત્વો અને પદાર્થોની ઇચ્છા તેમજ કદર તેમને નથી. એમનાં મન એવાં છે કે તેમની આસપાસ રહેલાં વાદળ (આવરણો) વીખરાતાં નથી. તેઓનાં હૃદય એવાં છે કે પ્રભાતના સૂર્યથી પ્રકાશિત ભયંત્રમાં તેમને સૌંદર્ય દેખાતું નથી. પોતાની ચાલુ સ્થિતિ

કરતાં વધારે ચઢિયાતી સ્થિતિ થાય તો સાફ, એવું તેમના મનમાં કદી આવતું નથી, અને કદી આવે તો તે બાળતની પ્રતીતિ થતી નથી. કોઈ બાળતની દૃઢ પ્રતીતિ થાય, તો તે કરવાનો પ્રયાસ જિલકુલ થતો નથી; અને જ્યાં પ્રયાસ થાય છે ત્યાં ઉત્સાહનો અભાવ હોય છે તેથી તે પ્રયાસ મિથ્યા બને છે.

જો અમુક નિયમ અનુસાર જીવન ગાળવાથી જીવન ઉત્તમ બનતું હોય, જો પેદીની પેદી સુધી પરંપરાએ આપ્યા આવેલા નિયમો અને રૂઢિચિવાજોને દૃઢ રીતે પાળવામાં સફળ સમાઈ જતો હોય, તો પછી કહો કે, એક વૃક્ષ કરતાં વધારે સફળથી કોઈ પણ હોઈ શકે? એક રેલ્વેગાડી કરતાં વધારે ભક્ત અને વધારે પવિત્ર સંત કોઈ હોઈ શકે તેમ છે? કુદરતી કાયદાનું ઉલ્લંઘન કરનાર પશ્ચરનો કકડો કોઈએ જોયો છે? ટારને પાપ કરતાં કદી કોઈએ જાણ્યું છે?

વિશાળ આગબોટ, રેલ્વેનું પ્રબળ એન્જીન, એ તરફ નજર કરો. તેઓ બુદ્ધિરહિત છે તેઓ ગતિ કરે છે, ફરે છે, દોડે છે, પણ બુદ્ધિવગર. અને બીજી તરફ એક અદ્ભુત ક્રીડો કે જે રેલ્વેગાડી પોતાની પાસે આવવી જોતાંજ બાજુએ ખસી જઈ પોતાની જાંઘની બન્ધ રવા ચાલી રહ્યા છે તે જુઓ. આનું શું કારણ? કારણ એ કે, તેનામાં બુદ્ધિ છે. તે ગાડીના ચંત્રમાં ઈન્જા કરવાની શક્તિજ નથી. તે વિશાળ ચંત્ર કુદરતી કાયદાનું ઉલ્લંઘન કરવાની ઈન્જા કદી કરી શકતું નથી; પણ પેલો છેક નાનકડો ક્રીડો કુદરતી કાયદાની સામે થવાની ઈન્જા ધરાવે છે. તે કાયદા સામે થાય છે; પછી તેમાં ફોલ્ડમંદ થાય છે કે નહિ તે જુદો સવાલ છે. આ કારણથી તેનામાં બુદ્ધિ છે એ સાબીત થાય છે. નેટલા પ્રમાણમાં આ ઈન્જાશક્તિ પ્રકટ થઈને વિજયવંત થાય છે, તેટલા પ્રમાણમાં વધારે સુખ છે, તેટલા પ્રમાણમાં તે જીવની વધારે ઉચ્ચ દશા છે ઈશ્વરની ઈન્જા સંપૂર્ણ વિજયવતી છે, તેથીજ તે ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ દશા છે.

શિક્ષણ એ શું છે? શું પુસ્તકને પઢી જવું તે શિક્ષણ છે? નહિ. તે જુદા જુદા પ્રકારનું જ્ઞાન છે? ના, તે પણ નહિ. જે કેળવણીથી ઈન્જાશક્તિનો પ્રવાહ અને તેનું પ્રકટી

કરણ કાળમાં લાવી ઉન્નત અને વિશ્વવ્યાપક કરી શકાય છે, તેજ શિક્ષણ છે. હવે ધ્યાનમાં લેવો કે, જેના પરિણામે ધર્મસાક્ષિતને પેદીઓની પેદીઓથી બળાત્કારે વારંવાર ગુંગળાવી નાખવામાં આવે છે, અને મૂલપ્રાય કરી નાખવામાં આવે છે તે શું કૃત્રણણી છે? જેની સત્તા નીચે-નવા તો એક બાળુએ રહ્યા, પણ જૂના અતિ ઉત્તમ આચાર વિચારો એક પછી એક નાશ પામતા જાય છે અને જે ધીમે ધીમે મનુષ્યને પોતાનો સ્વાર્થ સાધવાના એક યંત્રસમાન બનાવે છે તે શું કૃત્રણણી છે? x x x x વળી જે માણસો માદીના દુકા જેવા, નિશ્ચંદ્ર યંત્ર જેવા, પથ્થરના કકડા જેવા છે તેના માણસોના સમૂહથી બનેલી સમાજને આપણે શું ખરી રીતે સમાજ કહી શકીશું? જ્યાં એવી અયોગ્ય સમાજ હોય ત્યાં તે રૂઝ પ્રકારે તો ક્યાંથીજ ચાલી શકશે? જો એવીજ સમાજથી સાફ થઈ શકતું હોત તો તે પછી સેંકડો વર્ષોથી આપણે મુત્તામગીરીમાં રહ્યા છીએ, તેને બદલે આપણે આખા જાતમાં મહાનમાં મહાન પ્રભા બની શક્યા હોત; અને આ ભારતભૂમિ મૂર્ખતાની એક ખાણ થઈ પડી છે તેને બદલે જ્ઞાન મેળવવાની શાન્વિત નદી નીવડી હોત.

ત્યારે હવે આત્મલોભ એ શું સફળ નથી? શું પોતાનું સુખ, પોતાનું કલ્યાણ, પધારે વ્યક્તિઓના સુખ માટે અર્પણ કરી તેનો લોભ આપવો, એ સફળણી કાર્ય નથી? ઉજ. પણ બગાળી કહેવતમાં કહ્યું છે કે 'ધસવાથી અને મસળવાથી શું રૂપ આવતું હશે?' શું પરાણે પ્રીત ધર્મ શકે? તેજ પ્રમાણે જે જન્મથીજ લિખાવી હોય તે ત્યાગીનો લેખ લે, તેમાં શું વળ્યું? જ્યાં શક્તિજ ન હોય ત્યાં ઇદ્રિયનિગ્રહ નાખવો એમાં કશો સફળુ છે? જેના વિચારશૂન્યતા, હૃદયશૂન્યતા, મહસ્ત્કાંક્ષાનો અભાવ અને સમાજનું બધારણ કેવું હોવું જોઈએ તે વાતનું જ્યાં અજ્ઞાન છે ત્યાં સ્વાર્થત્યાગ પણ ક્યાથી હોઈ શકે? વિધવાને બળાત્કારે સતી કરીએ તેમાં પતિપ્રત્યેની અનન્ય ભક્તિ ક્યાં આવી? વહેમે દુસાડીને સફળણી કાર્યો લોકો પાસે દ્રશ્ય વામાં શું સચું? હું કહું છું તે એ છે કે, જેટલું તમારથી બની શકે તેટલું લોકોને સ્વાર્થ-ચ આપવા, વધા તેની

બેઠીઓ તોડી પાડવા માટે કરો કાદવથી શુ કાદવને ઘોઈ શકાયે? શુ બેઠીઓ બેઠીથી તોડી શકાયે? આવો દાખલો ક્યાય દીકો છે? ત્યારે તમે સમાજની ખાતર મુખની સર્વ ઈ-છાનો લોગ આપવા શક્તિમાન થયો, ત્યારેજ તને ભુદ્ધ થયો, ત્યારેજ તમે મુખ થયો, પણ એ બધુ હજુ થઈ દૂર છે વળી તે મેળવવાનો ત્તો શુ જુડમ છે એમ તમે ધારો છો?

અરે આપણી વિધવાઓ તો આત્મત્યાગના ઉદાહરણ રૂપ છે! અરે બાળકો કે જે બધુ મુખદાયક છે! બીજે ક્યાય આવી રૂઢિ શક્ય છે? આવા લક્ષ્મી પતિ અને પત્ની વચ્ચે પ્રેમ સિવાય બીજુ શુ હોઈ શકે તેમ છે! આવો મિથ્યા બકવાદ તો હમણા ત્યારે બાણીએ (સનાતન ધર્મનો આલોચનો) નેવામા આવે છે પરંતુ જે પુરુષો સ્થિતિ મુખ વા માટે અમણી છે તેમને પણ શુ આત્મત્યાગની જરૂર નથી? બીજાની સેવા કરવા કરતા બીજો કેાઈ ચલિયાતો ત્રાશુણ છે? પણ આ શુષ્ક પ્રહાર કરવાનું પ્રાણલોને જરાય લાગુ નથી પડતું, તેથી એ તો બીજાઓ કરે તેને માટે કંઠી બંધે એટલું જ છે! સત્ય વત તો એ છે કે, આ દેશમા મ બાપો અને સગાઓ કરે થઈને પોતાના બાળકોના અને બીજાના લાલોનું બલિદાન આપવામા ચરા છે, અને તે પોતાના સ્વાર્થી હેતુ માટે સમાજ સાથે કેઈ પણ રીતે વાધો પતાવી દઈ પેતને બચાવી લે છે આ બધુ પેટીઓની પેટીઓથી મનને નિર્ભંબ બનાવી દેવાના મળેલા શિશુને લીધે તેઓમા બહુ ત્રહેણુ થઈ ગયુ છે તે ખરેખરે બહાદૂર હોય તેજ પોતાનો સ્વાર્થ તજી શકે છે બાકી બાધાને તો સમજણ હોય તોપણ સ્વાર્થ તજવાથી બહીતો હોય છે એટલે, તે તો એક હાયથી પોતાની આખો લૂછે છે, અને બીજા હાયથી પોતાના પુત્રપુત્રીઓને કુમર્યા મુજબ ચલાવવા તારૂં ચાણુકે મારે છે! આવાઓ બહુ તો રડતાના આસુ લૂછી બાપે, પણ આવી બલિતોથી શુ થયુ? વિશ્વ તરફ પ્રેમ રાખવાનો નેવાઓનો જે બકવાદ, એ તો અવ્યયરૂદન છે કુમળા છોડને તો વાડ બાધીને ઉઠાડે સારી રીતે પોષવો એઈએ, તેને બદલે શુ આવા બાળકો હોય! એ કોઈને સર્વ વિશ્વપ્રત્યે પ્રેમ રાખવો હોય તો તે

કમે કમે અને પોતાને આંગણેથી આગળ વધી શકે છે. એક માણસ ને એક નજીકની વસ્તુને નિઃસ્વાર્થપણે આહતાં શીખે તોજ તે અનેકા પ્રત્યે અને છેવટે વિશ્વપ્રત્યે પ્રેમ રાખવાની સ્થિતિ સુધી જઈ શકે છે. ને એક અમુક ઇષ્ટદેવ પ્રત્યે પૂર્ણ ભક્તિ રાખવાનું બની શકે છે, તોજ સર્વ વિશ્વ-પ્રત્યે-વિરાટ પ્રત્યે ભક્તિ રાખવાનું કમે કમે શક્ય બની શકે છે. માટે જ્યારે એક વ્યક્તિ માટે એક માણસ સ્વાર્થ-ત્યાગ કરવાને શક્તિમાન થાય ત્યારેજ તેણે સમાજ માટે સ્વાર્થ-ત્યાગ કરવાની વાત કરવી ઘટે. તે પહેલાં બોલવાનું નથી. ઇચ્છાસહિત કાર્ય (સકામ કર્મ) કરી શકે, તેનાથીજ પરિણામે ઇચ્છારહિત (નિષ્કામભાવે) કાર્ય કરવાનું બની શકે છે. ને શરૂમાં ઇચ્છાજ અસ્તિત્વ ધરાવતી હોય નહિ તો તો એવા મનુષ્યથી ઇચ્છાનો ત્યાગ થવો શું શક્ય છે ? અને તેનો અર્થ પણ શું થઈ શકે ? ને અંધકારજ ન હોય તો પ્રકાશનો કંઈ પણ અર્થ થઈ શકે તેમ છે ?

આટલા માટેજ નિષ્કામ કર્મ ભક્તિ કરવા જોટલી ચો-ચતા અને પ્રેરણા પૂર્વસંસ્કારના બળથી જેનામાં ન આવેલી હોય તેમને સકામ ભાવે પણ શુભ કર્મ અને ભક્તિ-પૂજાદિ પ્રથમ કરવાનું કહેલું છે. તેમાં સગુણની પૂજા પ્રથમ કરશો, તોજ નિશુણ નિરાકારની સાચી પૂજા-ઉપાસના અને સાક્ષાત્કાર કરવાનું એની એળે આવશે. (નહિ કે વગર સાધન-સાધનાએ અહંબ્રહ્માસ્મિનો બકવાદ કરી શિશ્નોદર-પરાયણ બનવાવાળા અનીતિવર્ધક સ્વાર્થસાધુઓને અને હરામખોર ગુરુધંટાલોને.)x

માતૃશ્રી ! ચિંતાતુર થતાં નહિ. પ્રબળ વાયુ વાય છે એ મોટા ઝાડની સામે વાય છે. ‘અગ્નિને સળિયાથી હલાવવાથી તે અગ્નિ વધારે સારી રીતે બળે છે.’ ‘સપને મસ્તકે ટકોરો મારવાથી તે દેણ ચઢાવે છે.’ અને એવી રીતે બધું. જ્યારે હૃદયને દુઃખ થાય છે, જ્યારે શોકનું તોફાન ચોતરફ ચાલી રહ્યું હોય છે, અને પ્રકાશ બિલકુલ હવે દેખાશે નહિ એવું જણાય છે, જ્યારે આશા અને ધૈર્ય લગલગ જતાં રહ્યાં હોય છે, ત્યારે અને ત્યારેજ આ મહાન

x ઉપલી કાઉસમાની લીટીઓ આ ખરાબ ભિક્ષુની છે. અખંડાનદ

ધાર્મિક તોફાનમાં પ્રહારનો અંતગંગ પ્રકાશ જગતી ઉઠે છે. મોજશોષમાં ઉછરીને, શુદ્ધાબની શય્યાપર સૂઈને, અને દીન દુખી માટે આંસુ આવવાનું તો રહ્યું પણ લાગણી સુધાં જેના હૃદયમાં ન જાગી હોય, એવો કયો માણસ કોઈ પણ વખતે મહાન થઈ શક્યો છે? કે એવા કોઈએ પણ અંતરમાં રહેલ પ્રહારને પ્રકટાવ્યો છે? આપ શામાટે દીનદુઃખીઓ માટે રડવામાં શરમ અથવા બીક રાખો છો? છૂટથી રડો ! રડવાથી આંખ શુદ્ધ થાય છે, અને ઉત્તમ આંતરિક પ્રેરણા જાગે છે; અને પછી માર્ગ ખુલ્લો થઈ ક્રમે ક્રમે અનુધ્ય, પ્રાણી, વનસ્પતિ-વગેરે વિવિધતાઓનું જ્ઞાન ધીમે ધીમે નાશ પામી હરેક સ્થળે અને હરેક વસ્તુમાં પરબ્રહ્મ પરમાત્માની અનંત પ્રતીતિ પણ આવે છે. અને તેમ ચતાં

સમં પર્યન્ત્ હિ સર્વગ્ર સમવસ્થિતમીશ્વરમ્ ।

ન હિનસ્ત્યારમનાત્માનં તતો યાતિ પરાં ગતિમ્ ॥ (ગીતા)

તે પરમેશ્વરને સર્વત્ર સમાન રહેલો જોઈને (સર્વને પોતાસમાન સમજીને) કોઈના અંતરાત્માને જ્યારે તે પોતાના આત્માવડે હચુતો નથી-ઇજા કરતો નથી, ત્યારેજ તે પરમ-ગતિ-મોક્ષને પામે છે.

હમેશાં આપનો શુભચિંતક વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૬૮

બેંગ્લૂર મઠ-હાવરા, તા. ૨૬ મી ડિસેમ્બર ૧૯૦૦

x

x

x

x

માગ અત્રે આવી પહોંચતાં પહેલાંજ પરમસ્નેહી સ— મહાશય આ ક્ષાની દુનિયાનો ત્યાગ કરી ગયા હતા. એમના મૃતદેહને “આ-લા-હિંદુ” એ નામથી ઓળખાતા એમના પોતાના આશ્રમને પહોંચે થઈને વહેલી પવિત્ર ગંગાજના પુનિત તટપર અમિદાહ કરવામાં આવ્યો હતો. પુષ્પદારોથી આચ્છાદિત થયેલા એમના શબને આશ્રમમાંથી રમશાનમૂર્તિ સુધી પ્રાદક્ષિણ ઉચકી લઈ ગયા હતા અને તેની આગળ પાછળ શિષ્યસમુદાય વેદમંત્રોની ધૂન ચલાવી રહ્યો હતો.

અત્રેના કાર્ય માટે આ સાથે બે ધર્મવીરોના લોગ અત્યારસુધીમાં અપાઈ ચૂકયા છે. આથી ઠરી આંગલભૂમિ અને તેનાં બહાદુર બચ્ચાંઓ માટેનો મારો ખ્યાલ વધે છે. ભાવિ હિંદના છોકવાને જગદંબાજી આવી રીતે આંગલભૂમિના ઉત્તમોત્તમ લોકોથી સિચે છે. જય હો, જગજ્જનનિ !

પરમરનેહી શ્રીમંત સ—શાંતચિત્ત છે. પારિસને સરનામે મારાપર એમણે લખેલો કાગળ આ મેલમાં મને મળ્યો છે. આવતી કાલે હું તેમની મુલાકાતે જવાનો છું, એ પ્રિય-ધીર આત્માનું પરમાત્મા કલ્યાણ કરે !

અત્રેની ઋતુ હાલ બહુ પુશનુમા છે. શિયાળો ચાલે છે. બરફવાળા હિમાલયની શોભા હજી પણ વૃદ્ધિગત થશે.

મિ. જ- નામનો જે તરુણ ન્યુયૉર્કથી અત્રે આવ્યો હતો તેણે બ્રહ્મચર્યવ્રતની દીક્ષા લીધી છે અને હાલ માયાવતી રહે છે.

મઠવાસી ભાઈઓએ પોતાની શક્તિ અનુસાર સઘળું કાર્ય યથાયોગ્ય ચલાવ્યું છે, એ જોઈને મને ખુશી ઉપજે છે; અને ખોટી ધાસ્તીથી તેમને ઠપકો આપવામાં મારી કેવળ મૂર્ખાઈજ થઈ હતી એવું હવે મને લાગે છે.

x x x x

અત્રે નિદાણું, પૃષ્ઠે નિદાણું, બધેજ તે સત્ય વિલસેલું બાણું;
ગમગીની ગાઢી ગમે તેવીમાથે, નિજાતમજ્યોતિ ઝળકે રસાણું.

x x x x

પત્રાંક ૧૬૯

બેલૂરમઠ, ૭ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૦૧

આપણે બધા કકડે બચકે કામ કરીએ છીએ, નિદાન આ કામમાં તો એમજ છે.

હું કમાનને દાખી રાખવાનો પ્રયત્ન કરું છું, પણ કંઈ ને કંઈ એવું બનતું રહે છે, કે જેથી કમાન છટકી જાય છે; એટલે પછી પિચારો, ચાદગીરીઓ, બોલંબોલા અને કાગળોપર કાગળો ચીતરવાનું કામ ચાલે છે !

વર્ષાઋતુ આ તરફ હવે ખરેખરી ચરૂ થઈ છે બાણે કેમ પ્રલય થવાનો હોય તેમ રાત ને દહાડો મુશળ-

ધાર વરસે બાય છે નદી પાણીથી ભરાઇ બાય છે, ઠાઠા બધા રેલાઇ ગયા છે, તળાવો, ટાકાઓ ભરાઇ ગયા છે, મઠના વાદામાં ભરાઇ ગયેલાં પાણીનો નિકાલ કરવા માટે જરૂરી ઉઠી ગટર ખોદવાના કામમાં મદદ કરીને હું હજી હમણા આદ્યો આવ્યો છું કોઇ કોઇ ઠેકાણે તો મથોડા મથોડાપૂર પાણી ભરાયા છે મારી પાનેની પ્રચંડ જળ કુકડી તેમજ બતકો અને હસો આનંદથી મલકાઇ ગયાં છે. મારો પાળેલો મૃગ થોડા દહાડાપર મઠમાંથી છટકી ગયો હતો, તે પાછો કેટલાક દહાડાના પરિશ્રમે મળ્યો છે. દુર્ભાગ્યવશાત્ મારી એક બતક ગઈ કાલે મરી ગઇ, એક અઠવાડિયાથી તે મરૂ મરૂ કરી ગઈ હતી મારો એક વિનોદી સંન્યાસી કહે છે કે “મહારાજ! આ કલિયુગમાં હવે જીવવામાં મજાજ નથી, કેમકે બતકોને પણ લેજ અને વરસાદથી ચરદી થાય છે ને દેડકા પણ છીંકે છે!”

એક હંમના પીછા ખરી પડતાં હતા. બીજો ઉપાય હું જાણુનો નહિ હોવાથી મેં એને લઇને મંદ કાર્મોલિક એસિડમિશ્રિત પાણીના કુંડામાં ઝળોળ્યું. મેં ધારેલું કે ચાલ તો એને એ ઉપાયથી મટી જશે, ને નહિ તો પછી તે મરી જશે, અને જણાવતા આનંદ થાય છે કે, તેને હવે તદ્દન સાફ થઇ ગયું છે

સમાપ્ત

વિવેકાનંદના જાણવા જેવા 'થોડા' વિચારો

(આ પુસ્તક તથા ખીજા ભાગો ઉપરથી)

પોતાના પંડ વિષે

“જગતમા પ્રભુ અને સત્ય એ બેજ સંન્યનીતિ છે, ખાકીતુ સર્વ મિથ્યા છે.”

× × × ×
“શુ તમે એમ કહેવા ઇચ્છો છો કે, કેળવાયેલા દિ દુઓમાથી સાતિના દોરમા દયાયેવા, વહેમી, દયાહીન, દામિક, નારિતક અને ખાયલા જેવાઓ તમેને મળી આવે છે; તેવામાનાજ એક તરીકે હું જીવવા અને મરવા જન્મ્યો છું ?”

× × × ×
“ભગવાન સત્યદેવ ! તુજ મારેા માર્ગદર્શક યા હવે હું મીડી સાકર બનવા (મીઠું મીઠું બોલી સર્વને રાજી રાખવા) જેટલો નાનો રહ્યો નથી. બધ સિવાય, દુઃખાનદારી સિવાય, શત્રુમિત્રની દરકાર કર્યા સિવાય હે સંન્યાસી ! તુ તો માત્ર સત્યનેજ વળગી રહે.”

× × × ×
“હું પોતાને સર્વપ્રિય બનાવી નથી શકતો અને × × જીવકાળુને અનુકૂળ નથી થઈ શકતો તેને માટે સાચાર છું × × ■ ફગીબર મેં એવા ધોરણુ માટે વેદ્યુ છે, છતા તેમ તો નથીજ કરી શકતો.”

× × × ×
“મુક્તિ એજ મારૂ ધર્મસર્વસ્વ છે અને જે કાષ્ઠ તેવું વિરોધી હશે તેની સાથે લડીશ-ઝગડીશ, યા તો તેનાથી છંદો રલીશ.”

× × ■ ×
“મારૂ કામ સદેશનો પ્રચાર કરવાનું છે; દુનિયાને પ્રિય સાથું તેવી (રજોશુણી) રીતે વર્તવાનો અને સમય પણ નથી, અને એવી રીતે પ્રિય થવાનો પ્રત્યેક પ્રયત્ન અને ઢોળીજ બનાવે મારે દગ્ગર વેળા મરણ પડે તે કળૂન, પણ એવું દિવા જીવન જીવવાનું અને આ મૂર્ખ દુનિયાની પ્રત્યેક જરૂરીઆત-પગી ભયેને તે મારા દેશની હોય કે ખીજા દેશની હોય તેને તાબે થવાનું પસંદજ ના કરે.”

× × × ×
“મારી પાસે માત્ર એકજ મદેશ છે અને તે હું મારીજ હોએ આપી શકીશ. હું તેને દિંદુપણાનું, ખ્રિસ્તીપણાનું કે ખીજા કોઈપણનું રૂપ નહિ આપું.”

“હું” સંન્યાસી થયો તે પગલુ બહુજ વિચાર કરીને બધું
 હતું x x x હું તો માત્ર એક ભિખારી છું મરીખો મારા મિત્ર
 હું ગરીબોને આહુ છું હું મરીખાઇનો સત્કાર કરે છું કોઇ
 કોઈ વાર મારે જૂખમરો વેઠવો પડ્યો છે તેથી આનંદ થાય છે”

x

x

x

x

“પ્રભુ મહાન છે તેમને દબી નહિજ થવા દે માટે હવે
 મારા આતરભાવનેજ બહાર આવવા દો બધાના મન ખુશ કરે
 એવો (મનમાં એક ને મોટે ખીણ એવો રાજસિક) માર્ગ મને
 પ્રાપ્ત નથી થયો અને જેવો છું તેવોજ મારી જાતને વફાદાર
 રથા વગર મારે છૂટકો નથી”

x

x

x

x

“મહાન પૂજા ચાલીજ રહી છે—એનો મર્મ કોઇથી સમજાતો
 નથી, સિવાય કે તે એક મહાન યજ્ઞ છે જેઓ તેમાં રાજપુત્રીથી
 સામેન થાય છે, તેઓ ઘણા દુ ખમાથી બચી જાય છે, અને જેઓ
 સામે થાય છે તેમને તામે યવાની ફરજ પડી વધારે સહેવું પડે છે,
 તેથી મેં તો હવે રાજપુત્રીયા તામે યવાનો નિશ્ચય કર્યો છે”

x

x

x

+

“લક્ષ્મેને આપુ જગત સામે આવે, નરક આવે, દેવતાઓ
 આવે કે સ્વયં જગદબાજ આવે, પણ હું તો હવે લડવાનો તે
 લડવાનોજ, પાછો પગ કદી નહિ ભરવાનો”

x

x

x

x

“હું એક લડવૈયો છું અને લડવૈયાને જાજે તેવીજ રીતે મારે
 મરણશરણ થવું જોઈએ—પાછા પગ ભરવાની કે આધાન યવાની
 વાત નહિ—અને તેથીજ હું દાકરાઓ સામે ખીજવાઇ જાઉં છું
 એમને હું કોઇ લડનાવું કહેતો નથી, પણ માત્ર મારા માર્ગમાં
 અતરાપર ન ચલાવું કહું છું”

x

x

x

x

“વિદ્યાર્થીઓ પ્રત્યે મારાથી કડક ભાષા વપરાઈ જાય છે તેને
 માટે હું બહુ દિનગીર છું, કિન્તુ તેઓ એ પણ સરી પેડે જાણે છે
 કે, મારા જેટલું તેમને આ પૃથ્વીપર ખીજી કોઇ આદ્યનાર પણ નથી

x

x

x

x

“મારી રીતો અત્યંત કડક છે, x x x અને તેથી
 હું કહેવા બેઠો એટલે પછી મારાથી એટલું બધું કહેનાઈ જાય કે
 તે બિચારાની શાંતિ માટે બહુ ભારે થઇ પડે”

x

x

x

x

“હું પ્રભુનો બાળક છું અને મારી પાસે શીખવવા વારતે
 સત્તજ છે અને જેણે મને સત્ય આપ્યું છે, તેજ દુનિયાના યરવીરમાં

શૂંવીર અને સારામા સારા કાર્ય કરનારાઓ મોકલશે.”

X X X X

“યાદ રાખજો કે કોઈ મારો મુખિતવાર નથી, હું કોઈના કહેવા પ્રમાણે ચાલવા બંધાયેલો નથી મારા જીવનનો ઉદ્દેશ હું સારી રીતે જાણુ છું, અને મારી પાસે ‘ચેરીમેરી’ ની રીત નથી”

X X X X

“હમણા વિશ્રામની વાત ! વિશ્રામ તો શરીર છૂટે સારે મળશે”

X X X X

“મારા બ્યાખ્યાનો અને વચનોના જે પુસ્તકો કલકત્તામા છપાયા છે તેમા હું એક બાબત જોડે છું. તેમાના કેટલાક એવી રીતે છપાયા છે કે જેમાથી રાજદ્વારી વિચારોનીજ ગંધ આવ્યા કરે, પણ હું રાજદ્વારી પુરુષ નથી, તેમજ રાજકીય બાબતો માટે ચળવળ કરનાર પણ નથી. વસ્તુના હાઈ માટેજ ફક્ત હું દરકાર કરે છું - જ્યારે તે હાઈ યથાયોગ્ય હશે ત્યારે સમસ્ત વસ્તુ સ્વતઃ યથાયોગ્ય થઈ રહેશે”

X X X X

તેમની મહેનત અને સહાય લેવાઆપવા વિષે

“હું નિર્વીર્ય પુરુષોના હાથમા મને મૂકવા માગતો નથી તમારે તે બાબતની ફિકર રાખવાની નથી. જે થોડું તમારાથી અને તે ક્યાં કરે! મારે તો પહેલેથી તે છેડા સુધી પડેજ કાર્ય કરવાનું રહ્યું છે.”

X X X X

“હિંદુસ્થાનના આ ગૃહસ્થ ભિખારીઓ પાસે બીજા માગવા જતા નહિ હું તે કાર્ય મારા પોતાના મનજથી અને મનજૂત જમણા હાથથી મારી મેળેજ કરીશ”

X X X X

“બીજા માગવા જવાની મને ટેવ નથી... ...જો હું પણ એક સામાનિક-દલી હોત તો અહીં જળારી વ્યવસ્થા કરીને મહા-ભારત ફતેહ મેળવી શક્યો હોત”

X X X X

“ધન્ય છે પ્રભો ! કે મારામા પૈસા પેદા કરવાની વૃત્તિ આપી નથી, સત્યના અવાજને અવગણીને દુનિયાના ધ્રમોને આધીન મારે શા માટે થવું ? છતાં મન હજી નબળું છે, કોઈ કોઈ વાર તે યત્રની પેઠે પાર્થિવ મદદને પકડવા જાય છે.”

X X X X

“મારા આદર્શને માટેજ મારે બધું જીવન અને સહાય સર્વ-શક્તિમાન પરમાત્માની, ખીજા કોઈની આપેક્ષા નહિ બસ એજ

માત્ર વિજયની ખરી આવી છે.”

“હું કોઈની મદદ માગતો નથી માગવાની શી જરૂર છે ? સત્ય પોતેજ પોતાનો પ્રચાર કરશે. મારી મદદ વગર કંઈ સત્યનો નાશ થઈ જવાનો નથી !”

“‘ખરા સદાયક મનુષ્યો’ તો માત્ર તેઓજ છે, કે જેમને પ્રભુ પોતે મોકલે છે આખી જીંદગીના અનુભવથી મને સમજાય છે કે, તેઓજ મનુષ્ય માત્ર મને મદદ કરી શકે અને કરશે બાકી બીજાઓને તો પ્રભુ મદદ કરે અને મને તેમનાથી બચાવે !”

“મારી પીઠ પાછળ રહી સદાય આપનાર, મનુષ્યશક્તિ કરતા મહાન શક્તિને-પ્રભુને અથવા કોઈ દેવને હું જોઈ શકું છું. મારી આખી જીંદગી હું બીજાને મદદ આપતો આવ્યો છું.”

“અમારી જગવદ્ગીતાનો ઉપદેશ છે કે, જેઓ પ્રભુના દાસોની સેવા કરે છે તે તો પ્રભુના પરમલકડો છે તમે પણ પ્રભુના દાસ હોવાથી તમારા આ દિવ્ય કાર્યમાં હું જ્યાં હોમરા ત્યાંથી બનતી મદદ આપીશ, એટલુંજ નહિ પણ ગીતાકાર શ્રીકૃષ્ણજીવગવાનના એક શિષ્યતરીકે એવા પ્રત્યેકને હું સર્વદા બહુ માન, અને સેવા રૂપ સમજીશ.”

“અમે એને ચાહીએ છીએ, તે કંઈ લોકોની લાખી લાખી થેલી-ઓ કે માનવગાઈ મારે ચાહતા નથી, અમે એવી રીતે અમારો પ્રેમ કદી વેચતા નથી, અમારે એવું તેવું કશું જોઈતું નથી, અમે તો ઉનઠા એવું છૂટથી આપીએ છીએ.”

“એકલે હાથે અનેકની સામે બાય બીડતા કોઈ કોઈ વાર હે પ્રભો ! હું હરમડી જાઉં છું અને મન નબળું પડતા માનવીની મદદ લેવાનો વિચાર આવે છે, પણ હે પ્રભો ! અ રી નબળાઈથી તું મને સદા બચાવ અને તારા સિવાય બીજા કોઈની સદાય લેવાની શુદ્ધિ ન થાય એવું કર માણસ પણ માણસનો વિશ્વાસઘાત કરતો નથી, તો ઓ પુરુષોત્તમ ! હે તાત ! શું તું મારો ત્યાગ કરીશ ?”

તેમના ટીકાખોરો અને ગુરુ થવા માગનારાઓ વિષે

“હિંદના લોકો હું હિંદુ ખોરાકજ લઉં એમ ઇચ્છતા હોય

તો તેઓને એક રમેછયો તથા તેના નિભાવ માટેના પૈસા મોકલવાનું કૃપા કરી કહેજો આ મૂખ્યાઓ મદદનો એક કકડો પણ આપ્યા વગર બકાનકાટ કરે છે, તેવા મને હસવું આવે છે.”

“અમુક મારા વિષે આમ કહે છે, એવું લખીને હવે વધારે વાર મારું માથું ખાશે નહિ મારા વિષે મૂખ અમુક ચુકાદો આપે, તે સાબળવાને હું રોકાતો નથી x x”

“મેં ઘણી સખત રીતે કાર્ય કર્યું છે અને જેટલો મારી પાસે પૈસો આપ્યો તે કનકતા અને મદાસ મોકલી આપ્યો છે, અને આ બધું કર્યું એટલા માટે શું હું તેઓના કહેવા પ્રમાણે ચાલતા પણ બધાયે જો છું ? તમે રાગમાતા નથી ‘ શું હું તેઓને કોઈ રીતે દેવાદાર છું ? તેઓ મારા વખાણ કરે તેની હું દરકાર કરું તેમ છું ? અને તેઓ નિદે તેથી ડર તેમ છું ? મારા વડાતા પુત્ર ‘ હું કોઈ વિલક્ષણ મનુષ્ય છું, અને તમે પણ મને હજી સુધી સમજી શક્યા નથી. તમે તમારું કાર્ય કર્યા જાઓ, જો ન કરી શકો તો બંધ રાખો; પણ મને તમારો મિથ્યા પ્રલાપ કહી સતાવવાનો પ્રયત્ન કરતા નહિ”

“જે દેશે મહાનમા મહાન પુરુષ-રામકૃષ્ણ પરમહંસને જન્મ આપ્યો છે તે દેશમાં તેના કાર્યને સદાય આપવા થોડા રૂપિયા પણ જોએ એકલા કરી શકતા નથી, મિથ્યા પ્રલાપ કરવા હોય તો તેવા રહે છે, અને જેને માટે તેઓએ કંઈ કર્યું નથી પણ જોયું તેમને માટે બની શકે તેટલું બધું કર્યું છે તેને ‘તું આમ કર, તારે આમજ કરવું જોઈએ’ એમ આદેશ આપી પળાવના માગે છે ! આવી કૃતક્રો દુનિયા છે !”

“મને તેવું સાદું વર્તન ચલાવનાર વિષે પણ હડહડતા જુઠાણા ઉભા કરનારા તો આ દુનિયામાં હોય છેજી ! શિકાગોમાં તો એવા પ્રસંગો મારી સામે દરરોજ ઉભા ચતા !”

વિવેકાનંદજીના આત્મનિરીક્ષણ અને દેહાંત વિષે

“x x સં-વાસીને ઉદ્દેશી લગવાન મનુએ કહેલા ‘એકવો રહે, એકલો રહે’ એ વચનનું સત્ય મને સ્પષ્ટ સમજાયું છે. બધી મૈત્રી, બધા લૌકિક પ્રેમ, એ (સોનાની બેડીની પેડે) બંધનકારક છે. એવી કોઈપણ મૈત્રી નથી, કે જેમાં પોતાની ચોચ માન્યતાથી ઉલટી વર્તવાની દરજ્જા પડે નહિ.” x x x “હું ત્રપિમુનિઓ !

તમારે કહેવું સત્ય છે કે, જે માણસ ખીજ કાઢને જરાપણ વળગેતો છે, તેનાથી સત્યદેવને પૂરા સેવી શકતો નથી.”

× × × ×

“મારી વધુ ને વધુ ખાત્રી થતી ચાલે છે કે, આંતરિક શુદ્ધિ સિવાય કર્મયોગમા ખીજ કાઢ હેતુ રહેતો નથી. જ્ઞાનને માટે (પરોક્ષ જ્ઞાનમાથી અપરોક્ષ જ્ઞાનને માટે—પરમાત્મસાક્ષાત્કારને માટે) અનુબંધને યોગ્ય બનાવવો, એજ માત્ર એક કર્મનો હેતુ છે.”

× × × ×

“બંધનો તટતા જાય છે, મોડ દાણ થતો જાય છે, કામ નીરસ બનતું જાય છે, જીવનપ્રકાર ઝાંખો થતો જાય છે. શુરુશ્રીની દાક્ષિણી જ્વનિજ માત્ર કર્ણપટપર અથાગ છે—‘આવ્યો પ્રભુ ! હું આવ્યો.’—‘જૂનેલાને મુઝા દાટવાનું સોંપી તું તારે મારી પૂઠે ચાલ્યો આવ.’ ‘આવ્યો મારા વહાણ ! આવ્યો.’”

× × × ×

“ધન્ય કે હું આ જગતમા જન્મ્યો ધન્ય કે મેં કષ્ટો વેળાં, ધન્ય કે મેં જૂનો કરી ને ધન્ય કે હું શાંતિના સમ્રાજ્યમા પ્રવેશું છું ક્ષુધને હું બંધન આપી જતો નથી કે સાથે હું કોઈ જાતના બંધનો લઈ જતો નથી.”

× × × ×

“મારા કાર્યની પાછળ લોભ હતો, મારા પ્રેમની પાછળ વ્ય કિત્તવ હતું, મારી પવિત્રતાના પાછળ ભય હતો, મારા નેતૃત્વની પાછળ સત્તાના લોહપતા હતી હવે તે સર્વ અદૃશ્ય થતા જાય છે ને હું તર છું. આવ્યો, માતાજી ! આવ્યો, તારા હૃદયના સોડમા લપાવા હું આવ્યો. નિસ્તબ્ધ, અગ્રણ્ય, અશોકિક રથાનમા બધા તું મને લઈ જઈશ ત્યાં હું એક પ્રેક્ષકતરારે—નાયકતરારે નહિ હો !—તરતો તરતો આવાશ.”

× × × ×

ગરીબો, પતિતો અને તેમની સેવા વિષે

“દિંદના ગરીબ અને પતિત લોકોની રિયતિ માટે આપણે શું કરું છું ? એનો વિચાર કરતા ચિત્તમા દારુણ દુઃખ થાય છે, તે બિચારાઓને સંકટમાથી બહાર નીકળવાના બારી, રસ્તો કે જરા સરખો પણ સંજોગ નથી. દિંદના ગરીબ, પતિત કે પાપાત્માઓનો કોઈ મિત્ર નથી—કોઈ સહાયક નથી—તેઓ ગમે તેટલો મયત્ન કરે તો પણ આગળ વધી શકે એવું રહ્યું નથી. તેઓ દરેકજ ઉત્ત રેાતર નીચી ક્રેણીમા પડતા જાય છે; આપણા દૂર લોકો તેઓના પર કારી ધા મારતા જાય છે, અને તે એવી છુપી રીતે મારે છે

કે કયી દિશાએથી તે ધા આવે છે તેની સમજ પણ તેઓને પડતી નથી; અને તેઓ મનુષ્યજાત છે એવું પણ જ્ઞાન તેઓને રહેવા દીધું નથી. આનાજ પરિણામે જ્યા ત્યા ગુવામગીરી છે.”

* * * *

“...ગરીબાઈ અને અજ્ઞાનમા હમેશને માટે ફેબેલા વીસ કરોડ આપુરુષો માટે હિંદમા કોણુ લાગણી ધરાવે છે ? તેઓને માટે તેમની અધમ અવસ્થામાંથી બહાર આવવાનો શું રસ્તો છે ? તેઓને પ્રકાશ અથવા જ્ઞાન મળી શકતું નથી, તો કોણુ એક બારણેથી બીજે બારણે તેઓને કેળવણી આપવા મુસાફરી કરશે ? આ લોકોજ તમારો ઈશ્વર છે એમ માનો, તેઓનો વિચાર કરો, તેમને માટે કામ કરો તેમને માટે અનિશ્ચય પ્રાર્થના કરો—પ્રભુ તમને માર્ગ બતાવશે. જેનું હૃદય ગરીબોને માટે દ્રવે છે, તેનેજ હું મહાત્મન કહું છું, નહિ તો તે દુરાત્મન છે.”

* * * *

“આજસ, અજ્ઞાન અને અનાચારથી દેશની આવી દુર્દશા થયેથી જોઈને કયો છુદ્ધિમાન સ્થિર થઈને બેસી રહી શકે ?”

* * * *

“મનુષ્યને રીબાતા જોઈ જેઓનું અત કરણ કંઈક ઉઠે નહિ, તેઓ શું માણસના નામને યોગ્ય છે ?”

* * * *

“જે કોમેને અત્યારસુધી નીચ ગણવામા આવતી તેમને પોતાના હક્કો પાછા અપાવવા પ્રયત્ન કરવો એમાજ હવે ઉચ્ચ કોમનું કલ્પણ છે.”

* * * *

“નીચ લેખાતો જનસમાજ જગત થઈને તમારો જુલમ સમજવા લાગશે ત્યારે તેમની એક પુ કમાવથી તમે ઉડી જવાના.”

* * * *

“સુવર્ણમયી બારતજૂમિમા આજે અન્નને માટે કેટલો હાહા-કાર થાય છે, તે જરા આખો ઉવાડીને જુઓ. તમારા સુશિક્ષિત-પણાથી એ હાહાકાર દૂર થઈ શકે તેમ છે ? કદી નહિ પાશ્ચાત્ય વિજ્ઞાનની સહાયથી તું પોતે ખેતી કરવા અને માટી ખોદવા મંડોળા. ચાકરી બાકરીયા કાઢજ દિ વળવાનો નથી.”

* * * *

“જે ધર્મ કે ઇશ્વર વિધવાના આસુ લૂછી ન શકે, અથવા માખાપ વગરના નિરાધાર બાળકોના મુખમા રોડીનો કટકો મૂકી ન શકે, તેવા ધર્મ કે ઇશ્વરમા મને શ્રદ્ધા નથી અને તેટલા ઉમદા ધર્મતરવો હોય, ગમે તેટલું સુગંધિત તત્ત્વજ્ઞાન હોય—જતા

જાસુડી તે પુરુષોમાજ છે, મુખમાત્રથી ચર્ચાના વિષયરૂપ છે-
એટલે કાપેમા ઉતરેલ નથી ત્યાસુધી હું તેને ધર્મ કહેતો નથી'

* * * *

“ઈશ્વરને શોધવા તમે ક્યા જાઓ છો? શુ ગરીબ, દુખી
અને નિર્બળ બધુઓ બધા ઈશ્વરો નથી? તેઓની ખૂબ પહેરી
શામાટે કરતા નથી? ગંગાકિનારે કુવો શા માટે ખોદો છો?”

* * * *

‘લોકોને ઘેર જઈ કહો કે — ‘હિંદો, જાગો, ઉધમા પડ્યા રહેવા-
નો આ સમય નથી દરેક જાતની દરિદ્રતા તથા દરેક જાતના દુખો
દૂર કરવાનું સામર્થ્ય તમારા પોતામાજ રહેતું છે એવો લોકોને
વિશ્વાસ બેસાડી તેઓની ઠંડી પડી ગયેલી શક્તિઓને જાગ્રત કરો”

* * * *

“પ્રથમ સ્ત્રીઓનેજ ઉન્નત કરો, આ ગરીબમા ગરીબ જન
વર્ગને જાગ્રત કરો ત્યારેજ તમારા દેશનું કલ્યાણ થશે’

* * * *

“ગરીબમા ગરીબ અને નીચમા નીચથી માડીને બ્રેહ્મા બ્રેહ્મ
અને શ્રીમતમા શ્રીમતસુધીના એકેએક માણસના હૃદયમા ઈશ્વર
ના મહિમાનો સંચાર કરો”

* * * *

“જેમ દેશમા ધર્મનો, અને ઈશ્વરનો પ્રચાર વધારે તેમ
દેશનું કલ્યાણ પણ વધારે”

* * * *

“જે સમાજ અથવા પ્રજા આધ્યાત્મિક ભાવોમા જેટલી
આગળ વધે તેટલે અરેજ તે સુધરેલી લેખાય જે પ્રજા અનેક
જાતના કારખાના તથા યત્રો નીપજાવવા છતા, સામાજિક જીવનની
સ્વચ્છતાઓ અને વિવાસ વધાર્યા જતી હોય તેને હું સુધરેલી
પ્રજાનું નામ આપતો નથી”

* * * *

“તમારામા સર્વ પ્રકારની શક્તિ છે ચારો ઉભા ચાઓ અને
તમારામા ગુપ્ત રહેલી તે અનંત વિશૂતિને પ્રકટ કરો”

* * * *

“શક્તિનો કુનારો તમારા પોતામાજ રહેલો છે તેને માર્ગ
આપશો એટલે તે આપોઆપ વહેવા લાગશે”

* * * *

“મારા બાળકો! લાગણી દર્શાવો! ગરીબ, અસાની, દબાઈ
ગયેલા, એવાઓને માટે લાગણી રાખો! જ્યાસુધી એ લાગણીવડે
તમારું હૃદય બંધ પડી જાય, મગજ બેશુદ્ધ બની જાય અને તમને

જણામ કે હવે હું -ગાડો થઈ જઈશ, સાસુથી તમે તેઓપ્રત્યે
લાગણી બતાવો અને તમારી એવી સ્થિતિ થાય, સારે તમને પ્રભુના
ચરણે મૂકો; એટલે તમે વળી પાછી અદ્ભુત આતરિક શક્તિ,
સદાયતા અને કાર્યશક્તિ મેળવશો.”

X

X

X

X

“દિશમા શું માણુમો વસે છે ? સ્મશાનપુરી જેવી એની દાક્ષત
છે. કહેવાતી નીચ વર્ણના અજ્ઞાન લોકોમા ઉપયોગી જ્ઞાન ફેલાવવાની
ગોઠવણ થાય તોજ એનો ઉપાય થઈ શકે. જ્ઞાનબળ કરતા અધિક બળ
ખીજું કયું છે ?”

X

X

X

X

“ધર્મસિદ્ધાંત માટે ચિંચોલ્લોચકલ કૌલેજ સ્થપાય તો સાફ;
તેમ થયેથી (૧) વેદ અને જુદા જુદા બાળ્યેનું તથા જે તત્ત્વજ્ઞાનમા
જગતના ખીજા ધર્મોનું જ્ઞાન સમાવવાનું છે, તે તત્ત્વજ્ઞાનનું
સંપૂર્ણ શિક્ષણ સુવકાને આપી શકાશે. (૨) સામાન્ય પ્રજા-
જનોની ઉન્નતિ કરવાના વિચાર એક સેન્ટ્રલ કૌલેજદ્વારા પાર પડશે.
અને ગરીબને ધરઆગળે કેળવણી અને ધર્મનું જ્ઞાન આપવાનું
ઉક્ત કૌલેજમા કેળવાયેલા શિષ્યગણોરૂપી મિશનરીઓથી પાર પડશે.”

X

X

X

X

સેવાધર્મનાં થોડાં રહસ્યો અને માર્ગો

“શું તમે આર્ય છો ? શું તમે હિંદી છો ? શું તમને આર્ય
સંસ્કૃતિ પ્રિય છે ? જે હોય તો આગળ આવો; નમાસ્તી આશાઓ
અને નિર્માત્ર્ય લાવનાઓનો ત્યાગ કરો; અને તમારા હિંદુસ્તાનને
માટે, તમારી આર્ય-દિદુજ્જાતિને માટે, અરે ! સમસ્ત માનવ-
જાતિના કલ્યાણને માટે, વધારે ઉંચા આદર્શને માટે, અને વધારે
પવિત્ર કાર્ય માટે પ્રયત્ન કરો, યુદ્ધ કરો; જે જે ભોગ આપવા
પડે તે આપો; અને પ્રિયમા પ્રિય વસ્તુ માટે પણ પાછું વાળીને
નહિ જોતાં ખસ આગળ વધો, આગળ વધો ! આગળ વધો !”

X

X

X

X

“નાનામા નાનું કાર્ય પણ જે હૃદયપૂર્વક મથાર્ય રીતે
કરવામા આવે તો તેનું અદ્ભુત પરિણામ આવે છે”

X

X

X

X

“દીન-દરિદ્ર લોકોની પાસે પ્રકાશ લાવો અને ધનવાન લોકોની
પાસે એથી પણ નિશેષ પ્રકાશ લાવો ગરીબ કરતા ધનવાનને
જ્ઞાનના પ્રકાશની વિશેષ જરૂર છે, કારણ કે તેમના હૃદયમા
વિશેષ અધિકાર હોય છે માટે અશિક્ષિત અજ્ઞાન મનુષ્યોને જ્ઞાન-
રૂપી પ્રકાશના દ્વારો આપો અને સુશિક્ષિત વિદ્વાન ગણાતા

મનુષ્યોને માટે એથી પણ વિશેષ પ્રકાશ આપો, કારણ કે આજ-કાલના ભણેલા લોકોમાં વિદ્યા અને જ્ઞાનનું મિથ્યાભિમાન બહુ ભયંકરરૂપે ધા-ણ કરી બેઠું છે.”

X X X X

‘જો કોઈ અસત્ય તરફ જતો હોય તો તેનું ખરું કારણ એજ છે કે, તેને કશું સત્યની પ્રાપ્તિ થઈ નથી માટે જો કોઈ અસત્ય હોય તેને દૂર કરવાનો ખરો ઉપાય એજ છે કે અસત્યને ઠેક રો સત્યની રચાવના કરતા રહો. જસ એટલુંજ કરો એટલે સત્યનો અને અસત્યનો મુકામલો તે પોતાની નેજેજ કરી બેસો તમે માત્ર તેને સત્ય બતાવી દો એટલે તમારું કાર્ય પૂર્ણ થયું સમજજો’

X X X X

‘જો જો બાબતો આપણને સર્વને એકસરખી રીતે માન્ય છે તેમતોજ સર્વત્ર પ્રચાર કરો અને જો જો બાબતોમાં મતભેદ છે તેને બાજુ રહેવા દો સમય આવના એ મતભેદ આપોઆપ ઓગળી જશે”

X X X X

“અધિકાર છે । અધિકાર છે । એમ જુઓ પાડવા કરો તેથી શું એ અધિકાર દૂર થશે ? પ્રકાશ લાવો એમ્મે અધિકાર તરતજ ચામો જશે માણસોને સુધારવાની એજ ખરી ચાવી છે કે તેમની આગળ વધારે ઉચ્ચ બાબતો-વધારે ઉચ્ચ બાવનાઓ ધરો’

X X X X

“તમે સ્વપ્ને પણ ધરો તે જગતા ધણી વધારે લોકસેવા પ્રાચીન સંસ્કૃત સાહિત્યમાં આવી તહી સર્વત્ર જણાતી ઉત્તમ વાર્તાઓ ફરીથી લખી પ્રજાપ્રિય બનાવવામાં રહેતી છે પણ એ પત્રને તમે વિદ્વદ્ભોજ બનાવવાના સર્વ પ્રયત્ન છોડી દેજો - * * * બાપા જેમ બને તેમ સાદી રાખો, એટલે તમે તેમાં રૂતબ પામશો આ પત્રનો મૂળ ઉદ્દેશ તરવેને વાર્તાદ્વારા બહાર પાડવાનો હોવો જોઈએ”

X X X X

“હજી એક નિશાળ અરુદ્ધ ક્ષેત્ર આપણે મારે છે કે, તુનસી-દાસ, કળીર, નાનક અને દક્ષિણ તરફના સર્વ સતેના જીવનચરિત્રો લખી બહાર પાડવાનું છે તે જેવી તેવી શૈલીમાં નહિ પણ ખારીક ચોકસીથી અને સર્વજોગ્ય શૈલીમાં લખાવા ઇચ્છુ છે”

X X X X

‘હું કહું તે પ્યાનપૂર્વક સાબળજો જો તમે રનરેશનું દિત કરવા ઇચ્છતાહો તો તમારે દરેકને એક એક ગુરુ ગોવિંદાસદ થવું પડશે’

X X X X

“ખીજમાં જો મદજી કરવા જેવું હોય તે અવસ્ય લેજો પણ

આંધળું અનુકરણ તો કદીએ કરતા નહિ.”

* * * * *

“બહાદૂરીથી આગળ વધો, એક દિવસ કે એક વર્ષમાં ફતેહ મળવાની આશા રાખશો નહિ. ઉચ્ચ નિશાનોનેજ હમેશા વળગી રહો. મક્કમ રહો. ઈર્ષ્યા અને સ્વાર્થીપણાનો ત્યાગ કરો; સત્ય, મનુષ્યદયા, અને તમારો દેશ-તેના હિતના દાસ અને અનંત કાલ-સુધી તેમા શ્રદ્ધા રાખનાર રહો; એટલે જોઈ સ્વો કે તમે આખા જગતને કેવું હયમચાવી નાખો છો !”

* * * * *

“હવે જો એવી કોઈ રાજવ્યવસ્થા સક્ય હોય કે જેમા પ્રાણીશુ અમલનું જ્ઞાન, ક્ષત્રિય અમલની સંસ્કૃતિ અને સમૃદ્ધિ, વૈશ્ય અમલનો પ્રચારનો ઉત્સાહ, અને શૂદ્ર અમલની સમભાવ વૃત્તિ, એ બધાનું સંગઠન થાય, યાને પ્રત્યેકના દોષોને ટાળી એ ચારેની એકત્ર જમાવટ થાય, તો તે રાજવ્યવસ્થા એક આદર્શરૂપ નીવડે.”

* * * * *

“ભૂલો, કપટ અને દુઃખથી ભરેલા સંસારના તરંગો સામે ધીરજ છોડ્યાવિના જે મનુષ્ય એક હાથે પોતાના આસુ લૂછે છે, અને બીજા હાથે કાંઈ પણ ચડકાવગર સુકિતનો માર્ગ બતાવે છે, તેજ ખરો વીર છે.”

* * * * *

“મારા અપ્પ જીવનમા પણ મેં અનુભવ્યું છે કે, શુભ ઉદ્દેશો, હૃદયનિષ્ઠા તથા અનંત પ્રેમ જગતને જરૂર જતી શકે છે; એક મનુષ્ય મા જો આ સદ્ગુણો રહેલા હોય તો તે એક કરોડ મિથ્યા આડંબરીઓ અને પિશાચ માનવોની શુભ યોજનાઓનો નાશ કરી શકે છે.”

* * * * *

“જગતમાં કોઈ પણ વસ્તુ સંપૂર્ણ ખરાબ અથવા સંપૂર્ણ સારી હોઈ શકેજ નહિ.”

* * * * *

“આયુષ્ય ટુંકું છે; આત્મા અવિનાશી અને અનંત છે; અને મૃત્યુ થશે એ ચોક્કસ છે, માટે તૈવાર ચાઓ. એક ઉત્તમ આદર્શ લઈને તેમા આપ્તું જીવન હોમી દેવું એજ આપણો દૃઢ સંકેપ ચાઓ.”

* * * * *

“એક વાર ફરીથી જાગૃત થાઓ. ત્યાગની સાચી ભાવના વગર તમે એક પણ મદરવનું કાર્ય કરી શકશો નહિ. જો તમારે બીજાઓને મદદ કરવી હોય તો તમારી જાતને ભૂલી જાઓ.”

* * * * *

“જગતમાના તમામ પ્રકારના જૈવિક ઉપભોગો ભોગવ્યા છતાં પણ તેનાથી તમને સદાની શાંતિ થશે નહિ, અને ઉણપની ઉણપજ રહેશે જ્યારે એમ થશે ત્યારેજ તમે જ્યાંથી આવ્યા હતા તે દિશા તરફ-તમારા મૂળ સ્વરૂપ તરફ પાછા ફરવા માડશો, અને એવું વલણ થવું એનું નામજ વૈરાગ્ય”

X X X X

“સંભોગને અનુકૂળ વર્તનારાનો માર્ગ ગુલામ જેવો સુવાળો હોય છે, ત્યારે પરિસ્થિતિને વશ નહિ વર્તનારાનો માર્ગ કટકમય હોય છે, પરંતુ તેની સાથે આ વાત પણ નહીં માનજો કે “પથ ખોલે તે પરમેશ્વર” એવું માનનારાઓ-એટલે કે સમાજના અવાજને આધીન વર્તનારાઓ ઘડીના છઠ્ઠા ભાગમાં સર્વતોમુખ નાશના મોખા જઈ પડે છે ત્યારે સત્યના સત્તાનો-સત્યનેજ પથે પળનારાઓ સદા સર્વદા જીવતા રહે છે”

X X X X

“કાર્યની સાથે હૃદય, આત્મા અને શરીરથી તન્મય થઈ જવું જોઈએ અને જ્યાંસુધી આપણે બસ એક ને એકજ આદર્શ માટે સર્વસ્વનો ભોગ આપવા તૈયાર ન થઈએ ત્યાંસુધી આપણે કદી પણ સાચો પ્રકાશ જોઈ શકીશું” નહિ”

X X X X

“દરેક કાર્યને ત્રણ રિથિતિઓ પસાર કરવી પડે છે દારૂ પાત્રના, વિરુદ્ધતા, અને પછી સ્વીકાર્યતા જે મનુષ્ય વર્તમાન સમયથી આગળ વધીને વિચાર કરે છે, તે મનુષ્યને સમજવા અગાઉ હમેશા ખોટા ખ્યાલો ઉપજે છે”

X X X X

“માનવજાતિને મદદ કરવાની જેમની ઇચ્છા હોય તેમણે પ્રથમ તો પોતાના સર્વ સુખદુઃખ, નામકીર્તિ અને સર્વ સ્વાધીનો ગુડો પુડો કરી સમુદ્રમાં ફેંકી દેવો જોઈએ અને તે પછીજ પ્રજા પાસે આવવું બધા સમર્થ આચાર્યોએ એમજ કહ્યું છે”

X X X X

“આ ‘જગત’ના ન્યામથી એટલજાતી મૂર્ખતાથી ભરખાતી બહાર ન સરી આવે, ત્યારેજ હું તમને ખરેખરા બહાદૂર અને સ્વતંત્ર કહીશ તમારાથી જો તેમ ન થઈ શકતું હોય તો જેલોકો આ અસત્યરૂપ ઈશ્વરને-યાને લોડ સમાજના વિપુલ દોષને-પગતળે કચડવાની દામ બીડતા હોય તેમની પીઠ ચાળાડી ઉત્સાહ આપો, અને તેમ પણ ન થઈ શકે તો મહેરબાની કરીને મૂગા રહો પણ ‘તોડજોડ કરો, સારા થાઓ, પ્રિય થાઓ’ એવા ભરખા-

પ્રજાપોથી તેમને પાછા કીચડમા નાખવા તો નજ મથો.”

X X X X

“જ્યારે બહુ સારું બનવાનું હોય ત્યારે તો મૂર્ખ માણસો પણ લોકકીર્તિ માટે લોકસેવા કરવા તૈયાર થઈ જાય છે, અને નિર્માણ પણ શરૂ કરી જાય છે, પણ ખરા શરૂઆત તો સુખકી-થી પોતાનું કાર્ય કર્યેજ જાય છે.”

X X X X

“વેદાંતનો પોકારી પોકારીને ઉપદેશ કરતો એ સહેલું છે, પણ તેનું પાલન કરવું બહુ મુશ્કેલ છે !”

X X X X

“જ્યાંસુધી તમે પવિત્ર રહો છો ત્યાંસુધી તમે કદી પણ નિષ્કૃષ્ણ થશો નહિ. જગજગનની તમને કદી વીણા મૂકશે નહિ, અને તમારા પર બધા આશીર્વાદો આવશે.”

X X X X

“આ ઘરડી ડાકણરૂપી દુનિયાથી તમે કદી ના અંજાઓ-કદી નજરખાંદ ના ચાઓ ! ભગવાન શંકર તમને સદાય કરો ! માતા ઉમિયા તમારે માટે સત્યનો દરવાજો ખોલો અને તમારા સમજના ભ્રમ દૂર કરો ! એજ મારી આશિષ !”

X X X X

દુઃખોનું કારણ ધર્મ નથી પણ ધર્મનાં ધતિંગ છે.

“દુર્દેવની વાત છે કે આ સર્વ અનર્થોનું કારણ હિંદુધર્મ છે, એવું તેઓએ તર્કથી જાહેર કર્યું. હિંદુમા જેટલા સુધારકો થયા તે બધાએ મંભીર બૂચ એજ કરી છે કે, ધર્મોચારોના ધર્મદોષ, અને અવનતિથી પ્રાપ્ત થતી બધી બચ કરતાઓમાટે ધર્મને જવાબદાર મણેલ છે.”

X X X X

“ધર્મનો મુદ્દલ દોષ નથી, એટલુંજ નહિ પરંતુ આપણો ધર્મ તો માથે એવું પુકારી કહે છે કે, ‘સર્વે સ્વલ્લિદ્વં બ્રહ્મ’, દરેક આત્મા તે તારા પોતાના આત્માને ઉત્તરોત્તર વધારતા જે આવે તેજ છે. મારા મત પ્રમાણે તો આ અનર્થના કારણ (૧) હિંદુ ધર્મતત્ત્વના વ્યાવહારિક સ્વરૂપનો અનુપયોગ, (૨) સહાનુભૂતિ-અનુકંપાની ઉણપ, અને (૩) હૃદયમત ગુણોનો અભાવ છે.”

X X X X

“કોઈ પણ દેશની અવનતિ ધર્મથી થતી નથી, પણ તેની વિરુદ્ધ જવાથી-અધર્મથીજ થાય છે; માટે ધર્મને દોષ આપવો વિ. ૪૨

એ તદ્દન નિરર્થક છે. દોષ તો અધર્મીઓનેજ આપવો ધટે છે.”

x

x

x

x

“ધર્મના ધતિ ગોથી આ દુનિયાને કેવી સહેવાઈથી છેતરી શકાય છે ! જ્યારથી સરકૃતિ ઉપજી, ત્યારથી માણસોની શ્રદ્ધા પર જૂઠું પ્રપંચનો કેવો મોટો ચર જામ્યો છે !”

x

x

x

x

ધર્મને નામે ચાલતા છળપ્રપંચના અખાડા

“હું આ મહામદિરના નામે ચાલતા છળપ્રપંચના અખાડા, ધર્મશાસ્ત્રોના નામે ચાલતા ધૂર્નવેડા અને ધતરમંતર, આ સુદર ચહેરાઓ નીચે છુપાવવા જુઠ્ઠા હૃદયો, આ પ્રમાણિકતાના નામ નીચે ચલવાતી પોલપોલ, અને આ સૌથી વધારે પવિત્ર (પરમાત્માના) નામથી ચાલતી દુકાનદારીવાળી દુનિયાને હું ધિક્કારતી તજરે જોઉં છું શું ? મારે પણ મારા આત્માનું માપ, આ સંસારના ગુનાઓ કાઢે છે તેવીજ રીતે કાઢવું ?”

x

x

x

x

“આવો, મિત્રો ! એક વાર મરદ જનો તમારી ઉત્તિમા, તમારા કલ્યાણમા આડે આવતા આચાર્યોને, બટાચોર સાધુઓને અને મહંતોને ઉચકાંને ફેંકી દો. કારણ કે તે લોકો કદી સુધરવાના નથી તેમના હૃદયો કદી વિશાળ ચવાના નથી. તમારા વહેમ અને તમારા અજ્ઞાનપરજ એ સાકો સહેવસપાટા કરે છે, તેથી તમને શુષ્ક વેદાત, ગુરુધંડાઓની સેવા, અને વામમાર્ગની ભક્તિ કરવાનું શીખવે છે, અને ખરા સાધન, સાધના કે ઉત્તમ ચારિત્રનું ‘રાયાશૂન’ જ્ઞાન તમને મળે એમ તેઓ કદી ઈચ્છતા નથી. માટે એ આચાર્યોને, એ ધર્મને નામે ધતીંગ ચલાવનાર સેતાનેને પ્રથમ જડમૂળથી ઉખાડીને ફેંકી દો.”

x

x

x

x

ખરો ધાર્મિક મનુષ્ય કેવો હોય ?

“જેણે ઈશ્વરનો સાક્ષાત્કાર કર્યો છે, જેણે તેનું દર્શન કર્યું છે, તેજ વાસ્તવિક રીતે ધાર્મિક મનુષ્ય છે.”

x

x

x

x

“કોઈપણ મનુષ્યને વિપત્તિથી ઘેરાયેલો જોતા તમારું હૃદય દ્રવી જાય અને તમારો ચોતાનો પુત્ર કે ભાઈ સંકટમા હોય તેથી તમને જેવી લાગણી યાય તેવીજ લાગણી જ્યારે તમને તેના માટે યાય ત્યારેજ તમે હિંદુ કહેવાઈ શકો.”

x

x

x

x

સમાજસેવક કેવા જોઈએ ?

“આપણને નીડરપણે સ્વનત્ર વિચાર બાધે એવા વીરોની જરૂર છે તાણુ અને ઉઠાળાં મારતુ રુધિર, મજબૂત જ્ઞાનતંત્રુઓ અને લોખંડ જેવા દઢ સ્નાયુઓવાળા મદોની જરૂર છે નિર્વાર્ય અને દુર્ઘળ, દીવાદમ અને પોચાપચ મુદોવાની આપણને જરૂર નથી.”

X X X X

“દુર્ઘળ અને નિર્વાર્ય શરીરવડે ગીતાનો અભ્યાસ કરવા કરતાં તો પુટખોલની રમતથી તમે સ્વર્ગની વિશેષ નજીક જઈ શકશો.”

જ X X જ

“તમારું શરીર મજબૂત હશે તોજ તમે ગીતાને સારી રીતે સમજી શકશો.”

X X X જ

“તમારા શરીરનું લોહી તાણું, મજબૂત અને વધારે તેજસ્વી હશે તોજ કૃષ્ણ ભગવાનનું અતુલ બળ અને તેમની પ્રબળ પ્રતિભા તમે વધારે સારી રીતે સમજી શકશો.”

જ X X X

આવા ભણેલાઓ કરતાં તો ગરીબોજ સારા છે.

“યુનિવર્સિટીની થોડી ધણી ડીગ્રીઓ મેળવી, અથવા સભામાં સારા ભાષણો આપતા આવડ્યા એટલે શું સુશિક્ષિત બની ગયા ? જે વિદ્યાના પ્રતાપથી જનસમાજનો મોટો ભાગ જીવનસંગ્રામમાં સમર્થ દર્દી શકે નહિ, જે વિદ્યાના પ્રકાશથી મનુષ્યોનું ચારિત્રબળ કેળવાય નહિ, અને જે જ્ઞાનની પ્રાપ્તિથી મનુષ્યો સિંહસમાન બળધારી-પરાક્રમશાળી-પરહિતતત્પર બને નહિ, એને વિદ્યા કે જ્ઞાનનું નામ આપવું વાજબી નથી.”

X X X X

“તમારા દેશના ખેડૂતો, મજૂરો તથા ફેરીઆઓમાં પણ તમારા જેવા ભણેનાઓના કરતા વિશેષ ઉદ્યમ અને આત્મનિર્દા જણાઈ આવે છે કેમકે તેઓ બિચારા મૂંગે મોઢે આખી જીદગી કર્મ કર્યો કરે છે; દેશમાં ધનધાન્ય ઉત્પન્ન કરે છે; અને મોંઢામાંથી એક સજ્જ પણ બહાર કાઢતા નથી યાદ રાખજો કે, એક વખત તેઓજ તમારા કરતા આગળ વધી જશે અને તમે આખો ફાફીને જોઈ રહેશો!”

X X X X

“તમારી માફક તેઓએ થોડા પુસ્તકો વાંચ્યા ન હોય, અથવા ખમીશ કે કોટ પહેરતા ક્ષીખ્યા ન હોય, એટલે શું તેઓ તમારાથી હલકા બની ગયા ? ખરૂં પૂછો તો તમારા દેશના આધારરૂપ જો કોઈ

પણ હોય તો તેજ વર્ગ છે”

“આપણા બાળકો જે જાતનું શિક્ષણ મેળવે છે, તેવું ક્યાંય નથી શાળામાં જતો વિદ્યાર્થી ખરું શિક્ષણ તો પામતો નથી જ. પણ હનગી તેનામાં જે જે દૈવી સપ્તિ હોય છે, તે પણ જતી રહી જાય. પરિણામે અશ્રદ્ધા આવે છે વેદ અને વેદાતની કુચીરૂપ જે આત્મશ્રદ્ધા કે જેણે નવિકેતાને યમની સામે યજ્ઞ તેની સત્તાને નિષેધ કરવા શક્તિવાન કર્યો હતો, તે આત્મશ્રદ્ધા કે જે આપ્તા જગતને ગતિમાન કરે છે તે આત્મશ્રદ્ધાનોજ અરે! નાશ !”

“અરે! શુ સમુદ્રમાં એટલું પાણી નથી કે તમારા (કૌલેજના) પુરતકોને, તમારા યુનિવર્સિટીના અધ્યાપકોને, ટીપ્પોગ્રાફરો અને તમને બધાને ડૂબાવી શકે? જાઓ, જે એટલું પાણી હોય તો ડૂબી મરો.”

ધનવાનો અને સમાજસુધારકો વિષે

“હિંદુસ્થાનના શ્રીમંતો કરતા ગરીબો નીતિ વધારે સાચા છે.”

“ધન્ય પ્રભુ! કે તે મને નિષ્ક્રિય બનાવે, ધન્ય નાથ કે આ કેમ્પવાસી બાળકોને તે ગરીબ બનાવ્યા! દયાધન! તારે ઉપકાર અમે કેટલો ખાતીએ! લક્ષ્મીના મેનવાળા ઢીલાપોયા અંતિ પુરખો અદર હોટેનમાં છે, પણ સોદા જેવા રનાપુવાળા, ત્રેવડી પોલા જેવા સગીન અને અગ્નિસમા તેજસ્વી આત્માઓ તો બદાર કેમ્પમાં છે.”

“અર્ધી સદી થયા ‘સામાજિક સુધારો’ એ સંજ્ઞા બહાર પડી-ધાધલ મચી રહેલ છે, પણ આ છેલ્લા દશ વર્ષ દિલ્લો જુદા જુદા સ્થાનોમાં મુસાફરી કરતા મે જેવું તો આપો દેશ સસારસુધારાની સલામોથી ભરપૂર છે, પરંતુ મે એક પણ સલામ સસ્થા એવા સોડોમાટે થોડી જોઈ નહિ કે, જે સોડોના સોડો ચૂસીને દાલના ગણાતા ‘ગૃહસ્થ’ ‘ગૃહસ્થ’તરીકે બન્યા છે, અત્યંત તેવા ચાલુ રહેવા માગે છે.”

“બલ્લે તમે યુરોપિયન સોડોના, તેમના સમાજના, તેમના સલામોના અનુકરણ કર્યા કરો પણ જ્યાંસુધી તેમના હૃદયના ભાવનું અનુકરણ નહિ કરો ત્યાંસુધી કશું વળવાનું નથી.”

“તમે અંગ્રેજનું અનુકરણ કરીને તેમના જેવી સમર્થ પ્રજા”

બનવાની મોઠી મોટી વાતો કરો છો પણ તમારા પાયાજ ક્યા છે? આપણે તો રેતી ઉપરજ ધમારત બાધીએ છીએ એટલે તે થોડાજ વખતમા કડક બુસ થઇ જાય એમા હી નવાઈ.”

* * * *

“જ્યારે તમારામા કાઠપણ શક્તિ જોશે ત્યારેજ દુનિયાની પ્રભ તમારો સત્કાર કરશે; તમાર બોલવું પણ ત્યારેજ તેઓ સાંભળશે. કામ તો કાઠ કરવું નહિ અને મોટા મોટા મકાનો ભરીને બાપણે આપવા, એથી શું વળવાનું હતું?”

* * * *

“મારો નિશ્ચિત સિદ્ધાંત તો તમે જાણોજ છો કે ‘કનક-કાન્તાની લોબુપતા જેણે નથી છૂતી, એવા કાંઈનો પણ હું ભરોસો કરતો નથી.”

* * * *

“જેને સામાજિક સુધારો કહે છે, તેમા પછી મગજને કઠાબો આપતા નહિ. કારણ કે ધાર્મિક સુધારો થાય નહિ ત્યાંસુધી કોઈ પણ પ્રકારનો સુધારો થઈ શકતો નથી.”

* * * *

“ધનવાનને હાથે કોઈ પણ મહાન કાર્ય થયેલું જગનના ઇતિ-હાસમા કદી જોયું છે? જે જે મહાન કાર્યો થયા છે અને થાય છે તે હૃદય અને મગજના પરિશ્રામ છે, નહિ કે પૈસાના. x x કહેવાતા બહેખાઓ ક્યા દેશમા અને ક્યારે કંઈ પણ સગીન લોકોપકાર કરે છે? મહાન કામો તો સર્વ દેશમા ગરીબોજ કરી શકે છે પૈસા આવતા હી વાર? માણસોજ ક્યા છે? દેશના લોકો બાળક જેવા હોવાથી તેઓ સાથે બાળક જેવોજ વ્યવહાર કરવો જોઈએ.”

* * * *

“કહેવાતા શ્રીમ તો અને મોટા માણસો તરફથી કશી આશા ન રાખશો જેમના હૃદયો મરી ગયા છે, અને જેઓ માત્ર શુષ્ક છુરિપરજ જીવન ધારી રહ્યા છે, એવા અત કરણવગરના છાપાઓ અને માસિકોના પ્રાન્થ ભરનારા લેખોપર પણ વિશ્વાસ ન રાખશો. શ્રદ્ધા અને સહાનુભૂતિ-જીવત શ્રદ્ધા અને જીવત સહાનુભૂતિની જરૂર છે.”

* * * *

“જોજશોખને માટે જેમની પાસે પુષ્કળ પૈસા છે, તેમને મન તો બધુંજ ઠીક છે, પણ એવા લોકોને હું તો દેશદ્રોહી દગાબાજ કહીશ. કારણ કે હમરો બધું લાખો ગરીબો અને દીનદુખીઓના લોહી ચૂસીને તે વડે પોતે વૈભવ ભોગવવા અને તે દાનદુખીઓના-તે ગરીબ, લાચાર, લુન્મથા છુદાયેના માનવાઓના ભલાનો જરા પણ વિચાર ન કરવો એ દેશદ્રોહ અને દગાબાજીજ છે.”

* * * *

“તમે જૂના યહૂદી (અહીંના મારવાડી) જેવા છે. મંજુના કુતરા છે. નથી ખાતા કે નથી કેઈને ખાવા દેતા. તમારો કોઈ ધર્મ રહ્યો નથી. તમારો પરમેશ્વર રસોડું અને ધર્મશાળા રાંધવાનાં વાસણો છે.”

X X X X

“જે દેશમાં અને જે ધર્મમાં કરોડો માણસો અર્ધાં મૂખે મરે છે અને જ્યાં લાખો સાધુઓ અને કરોડો બ્રાહ્મણો ગરીબોનાં લોહી ચૂસી પેટ ભરી રહ્યા છે; છતાં પણ જ્યાં તેમના ઉદ્ધારનો જરા પણ પ્રયત્ન કે વિચાર થતો નથી, એ તે દેશ છે કે દોષખ ? એ તે ધર્મશાળા છે કે સેવાનું તાંડવ નૃત્ય ?”

X X X X

હિંદુ ધર્મ અને ઇસ્લામ વિષે

“આપણે માનવમત્તને એવે સ્વર્ગે લઇ જવા માગીએ છીએ કે જ્યાં નથી વેદો, નથી ખાષ્ઠખંડ કે નથી કુરાન; જ્યાં એ કામ આપણે વેદ, ખાષ્ઠખંડ અને કુરાનનો એકરાગ સાધીનેજ કરવાનું છે.”

X X X X

‘માનવીમાત્રને શીખવાડવું જોઈએ કે, આ બધા જુદા જુદા ધર્મો છે, તે એકતારૂપી ખરા ધર્મના વિવિધ અવિભાવોજ માત્ર છે અને તેથી દરેક જણુ બધે પોતાને મનગમતો માર્ગ પસંદ કરે.”

X X X X

“અદ્વૈતભાવને વહેતો પ્રાપ્ત કરવાનું માન હિંદુઓ બહે ખાટે; તોપણ વ્યવહાર અદ્વૈતભાવ કે જે સમગ્ર માનવમત્તિને પોતાનો આત્મા ગણે છે ધાને પોતારૂપ લેખે છે અને તદનુમાર વર્તે છે, તે ભાવ તો હજી હિંદુઓમાં સામાન્ય રીતે ખીલવવાનો બાકીજ છે.”

X X X X

“આચરણના ક્ષેત્રમાં કંઈ પણ ગણ્યો સકાય એટલે અંશે આ સમભાવ જો ખીજા કોઈ પણ ધર્મવાળાઓ પ્રાપ્ત કરી શકે તેમ હોય તો તે કેવળ ઇસ્લામનાજ અનુયાયીઓ છે.”

X X X X

“આપણી માનુષ્યમિ ખાટે તો હિંદુ અને ઇસ્લામ એ બે મહાન ધર્મ પોતાનું—વેદાતરૂપી મગજ અને ઇસ્લામરૂપી શરીરનું—સંધાન ધરામાજ આપ્યા છે, તેમાંજ લક્ષીવાર છે.”

X X X X

“વેદાતરૂપી મગજ અને ઇસ્લામરૂપી શરીરની સદાયથી વર્તમાન અસ્તવ્યસ્તતા અને ધમસાણમાથી કોર્નિમંત અજીઝ અને સંપૂર્ણ એવા ભાવિ ભારતની મૂર્તિને ઉત્પામતી હું મારા દર્શિયમાં જોઉં છું.”

સ્વામી વિવેકાનંદના સદુપદેશ

ગ્રંથ ૧ લો-ભાગ ૧, ૨, ૩.

પાનાં પૃષ્ઠ ૫૭૫, મૂલ્ય રા

આમાંના કેટલાક વિષયો:-ધર્મ એટલે શું? તત્ત્વજ્ઞાનનાં પદ્યવિદ્યા, અનુભવનો માર્ગ અમેરિકાની સર્વધર્મ પરિષદમાં બ્યાન આપનાર અનંત માનવનો અને તેના બેલગ્રંથ ઉત્તરે ભારતની જડતાનું કારણ-આત્માપ્રતિ અવિચાર, તમારામાં અનંત સ્વમર્થ છે. મદાભારતના કૃષ્ણની પૂજા, પ્રાચીન સંસ્કૃતિની વિશેષતા, ધાર્મિક ઉત્સવોની આસ્થા, રાષ્ટ્રજાતિની રૂપરેખા, સંઘર્ષિત એજ મદાશક્તિ, સંઘર્ષિત ક્રિયાઓનું સામર્થ્ય, અવગતી પુરુષોના અનુભવ સેવાધર્મનો ઉત્તમતા બોગ અને યોગ સાથે બને નાહ, સંન્યાસનો મહિમા અને કર્તવ્ય, અમેરિકાની વિજયકથા, શક્તિ મનનું સામર્થ્ય પાશ્વર્યોનો ઉદ્ધાર, પ્રેમોપાનિનુ અસ્તિત્વ, એક પ્રેતાત્માનો ઉદ્ધાર શક્તિ ખીજવનો માર્ગ ઈશ્વરના કૃપાપાત્ર કેમ બનાવ? મનને વશ કરાવનો માર્ગ.

ગ્રંથ ૨ જો-ભાગ ૪ અને ૫

૬૦૦ પાનાં પૃષ્ઠ ૬૦૦, મૂલ્ય રા

આમાંના કેટલાક વિષયો:-વેદાન્તનું મહાન કાર્ય, મારા શુદ્ધતા વ્યુદ્ધરચના ભરતખડના મહાન પુરુષો ભારતખડનું અવિચાર, શ્રી કૃષ્ણના સામાન્ય મૂળ તત્ત્વો, સંન્યાસના આદર્શ અને તેનું વ્યવહારિક સ્વરૂપ શું શીખ્યો છું? વર્તમાન દિવસના મહાન પ્રસન્ન નિરાકરણ પોદારો જાગૃત પુણ્યત પદોપકાર કર્મબંધનને તોડી શકે છે, પદોપકાર પાતાના કલ્યાણમાટેજ કરવાનો છે કર્મબંધનનો આદર્શ.

ભાગ છઠો તથા સાતમો

૪૬૩ પાનાં પૃષ્ઠ ૪૬૦, રૂ. ૧)

આ ગ્રંથમાં સ્વામીજીના પત્રો, મુવાકાતો, સવાદો ઇત્યાદિરૂપે અનેક બેલગ્રંથ વિષયો સમાવ્યા છે જેમકે-બાળકમાં જન્મથી જોડે કોના પાપથી આવે છે? મૃત્યુ પછીના દશા બાળમનનિવેધ, દુષ્કાળોનાં શબ્દ સવાય સ્વાત્માપણ કરનારા કાર્યકર્તાઓ, દરેક જણ વિવેકાનંદ થઈ શકે, અભ્યર્થ એજ બળના આવી, પૂર્વજનોનું જ્ઞાન શુદ્ધિની પ્રાચીન પ્રથા રાષ્ટ્રીય શિક્ષણની અમલ, ખત્તજાતિની પત્ની, ત્યાગીએ નહિ જાતિનું શિક્ષણ પાલકજાતિનાં કૌટુંબી રીતે તેજાર મેરના? જ્ઞાનની મદત નુ રક્ષ અધિકારીવાદના અનર્થો,

—भाग आठमो—

પ્રજ્ઞાનાં પૃષ્ઠ ૫૮૦, ૩. ૨)

આમાંના થોડા વિષયો:-પૂર્વ અને પશ્ચિમ ભાક્તયોગ.
મૂર્તિપૂજા. વૈદિક ધર્મના આદર્શો. ચિયોસોરી વિષે, વિચારો. જડ-
ભરતની વાર્તા જગતના મહાન આચાર્યો.

भाग ९ मो-संपूर्ण जीवनचरित्र

પ્રજ્ઞાનાં પૃષ્ઠ ૭૪૦, ૩. ૨૧

આમાં સ્વામી વિવેકાનંદજીના જીવનની તમામ માહિતી જેવી
બાબતો સમાયેલી છે થોડી બાબતોનાં નામ:-બાલ્યાવસ્થા,
વિદ્યાર્થીવસ્થા પહેલી વિપત્તિઓ જાગૈશી સત્યની જિજ્ઞાસા. પરમ-
હંસદેવ સાથે સમાગમ સાધકદશા નિર્વિકલ્પ સમાધિ. હિમાલયમાં
અને દેશના જુદા જુદા ભાગોમાં પ્રવાસી સાધુતરીકેનું જીવન.
અમેરિકાનો પ્રવાસ અને મુસ્કેગેરિઓ સર્વ ધર્મ પરિવહના સર્વોપરિ
ધર્મવક્તા અને વેદાન્તના અદ્વૈત ઉપદેશક બેલૂર મઠ અને રામકૃષ્ણ
મિશનની સ્થાપના ભગિની નિવેદિતા વગેરે સાથેની ચર્ચાઓ.
મરડી, દુબકાજી વગેરે પ્રસંગે તેમની સેવાઓ. અનાથાશ્રમો, સેવા-
શ્રમો વગેરેની સ્થાપના ઇ. ૦ ઇ. ૦

भाग १० मो-राजयोग

કેન્થ પ્રજ્ઞાનાં પૃષ્ઠ ૩૦૦, મૂલ્ય ૧૧

આમાં રાજયોગ ઉપરના આઠ મહત્વપૂર્ણ લાપણો ઉપરાંત
યોગદર્શનના તમામ સૂત્રો અર્થ તેમજ વિવેચન સાથે આપેલા છે,
જેમાં યોગશાસ્ત્રના અનેક રહસ્ય તથા ખુલાસા આવી ગયા છે.

भाग ११ मो-ज्ञानयोग

પ્રજ્ઞાનાં પૃષ્ઠ ૪૮૦, મૂલ્ય ૩. ૧૧

આમાં જ્ઞાનયોગ ઉપર આપેલા વ્યાખ્યાનોનો સમાવેશ છે.

भाग १२-१३-देववाणी तथा पत्रो

પ્રજ્ઞાનાં પૃષ્ઠ ૫૧૬ મૂલ્ય ૧૧

આમાં અમેરિકામાં અપાયેલા કેટલાક ઉપદેશો, તથા અસરકારક
અને બોધદાયક ૧૬૬ પત્રો સમાયેલા છે

સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય { અમદાવાદ અને મુંબઈ નં. ૨

વિજ્ઞાન, યુક્તિ અને અનુભવનાં' પુષ્કળ દ્રશ્યોંતો સાથે ઉત્તમ
સિદ્ધાંતો સચોટ રીતે સમજાવી મળુબને અસાધ્યગુ જ્ઞાન,
ઉત્સાહ અને મનોબળથી ભરપૂર બનાવી મૂંઝાર તથા
અનેકોનાં જીવન પલ્લભી નાખનારા ઉત્તમ ગ્રંથો.

સ્વામી રામતીર્થના સદુપદેશ

ગ્રંથ ૧ લો-ભાગ ૧ થી ૫

કદ ૫૧૧X૮, પૃષ્ઠ ૫૮૦, મૂલ્ય ૨)

આમાંના કેટલાક વિષયો -આત્મકૃપા, બ્રહ્મચર્ય, નગદધર્મ,
ભારતનો બવિધ્યકાળ, હિંદની જરૂરીઅપ્રતો, યજ્ઞનું રહસ્ય, રાષ્ટ્રીય ધર્મ,
ઉત્કર્ષનું રહસ્ય, પાપનું નિદાન, આપણું સાત્ત્વ સ્વરૂપ, ધર્મનું દ્વિત્ય
નિદુ, માનસિક શક્તિઓ, સ્વર્ગનું રાજ્ય, પવિત્ર પ્રણામ, હૃદયરથ દરિ,
સાક્ષાત્કારનો વિધિ, પ્રારબ્ધ અને પુરુષાર્થ, સર્વ ધર્મનું સમાધાન

ગ્રંથ ૨ જો-ભાગ ૬ થી ૯

કદ ૫૧૧X૮, પૃષ્ઠ ૫૮૦, મૂલ્ય ૨।

આમાંના કેટલાક વિષયો -સર્વ ઇચ્છા પૂર્ણ કરવાનો
માર્ગ, વિજયા આધ્યાત્મિક શક્તિ, હજારો મૂસાનો દડ, જગત ક્યારે
અને શામાટે? કુટુંબ શી રીતે સુખી કરવા? કુખમાથી ઈશ્વરમા,
રામનો સદેશ આર્પવર્તની પ્રાચીન દિવ્ય દૃષ્ટિ, જગતપર હિંદનું
ઝલ્લુ, હિમાચલના દરેયો, સ્વામીશ્રીતા પત્રો ૪૦૬૦

ગ્રંથ ૩ જો-ભાગ ૧૦ અને ૧૧

કદ ૫૧૧X૮, પૃષ્ઠ ૬૪૦, મૂલ્ય ૨)

આમાંના કેટલાક વિષયો -આનંદ, જીવતો કોણુ?
લોકોને વેદાત - તત્ત્વના માર્ગ, અદ્વિત, પત્રમ જૂષા,
સુનેહ કે જગ - જગતરગ, સુધારણા, વિદેશના અનુભવ ઇત્યાદિ.

ગ્રંથ ૪ થો-માગ ૧૨ અને ૧૩

કદ ૫૧૧X૮, પૃષ્ઠ ૬૪૦, મૂલ્ય ૨)

આ ગ્રંથમાં સ્વામી રામતીર્થના વિસ્તૃત અને અસરકારક
અરિત્ર કિપરાત બોધપ્રદ ૧૫ લેખો અને ભાષણો છે

સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય } અમદાવાદ અને સુવલ્લ-૨

आ संस्थाना उत्तम ग्रंथो

धार्मिक ग्रंथो

भूदय

શ્રીમહાભારત-સંપૂર્ણ ભાષાંતર-૭ ભાગમાં... ૩૬)
 શ્રી વાલ્મીકિ રામાયણ-૩૨ ચિત્રો સાથે ... ૬)
 શ્રીતુલસીકૃત રામાયણ-નવી આવૃત્તિ, ૩૨ ચિત્રો ૩૩
 શ્રીગિરધરકૃત શુદ્ધ રામાયણ ૨૧
 શ્રીયોગવાસિષ્ઠ મહારામાયણ-બે ભાગમાં..... ૧૦)
 મહાભારતનું શાંતિપર્વ-નવી આવૃત્તિ.... ૫)
 શ્રીમદ્ભગવતી ભાગવત-(નવી આવૃત્તિ) ૪૩
 શ્રીમદ્ભાગવત-નવી આવૃત્તિ ૩) બે ભાગમાં ૩૩
 શ્રીજ્ઞાનેશ્વરી ભગવદ્ગીતા-નવી આવૃત્તિ ૨)
 શ્રીરામકૃષ્ણ કથામૃત-બંને ભાગ ભેગા ... ૨૩
 મહાભારત અને રામાયણવિષે વિચારો(સાદુ) ૦૧૮
 શ્રીમહાભારતવિષે-અણુવાજ્ઞેય વિચારો ... ૧૩
 ધર્મતત્ત્વ-બેન્ડિમચરિત્ર સાથે ૦૩૩, યોગતત્ત્વ... ૧૧
 સ્વામી રામતીર્થ-ચાર ગ્રંથોમાં ૧૩ વિભાગ છે. ૮)
 ભાગ ૧ થી ૫... ૨) | ભાગ ૧૦-૧૧, ૨)
 ભાગ ૬ થી ૮... ૨) | ભાગ ૧૨-૧૩... ૨)
 સ્વામી વિવેકાનંદ-આઠ ગ્રંથોમાં ૧૩ વિભાગ છે.
 ભાગ ૧-૨, ૩, ૪-જ્ઞાનસેવ્ય ૨૩
 ભાગ ૫-૬ ૪૮૦, મૂલ્ય રૂ. ૧૩૦ ભાગ ૧)
 ભાગ ૬-૭ ... ૨) | ભાગ ૮-૯-૧૦-૧૧-૧૨-૧૩-૧૪-૧૫-૧૬-૧૭-૧૮-૧૯-૨૦-૨૧-૨૨-૨૩-૨૪-૨૫-૨૬-૨૭-૨૮-૨૯-૩૦-૩૧-૩૨-૩૩-૩૪-૩૫-૩૬-૩૭-૩૮-૩૯-૪૦-૪૧-૪૨-૪૩-૪૪-૪૫-૪૬-૪૭-૪૮-૪૯-૫૦-૫૧-૫૨-૫૩-૫૪-૫૫-૫૬-૫૭-૫૮-૫૯-૬૦-૬૧-૬૨-૬૩-૬૪-૬૫-૬૬-૬૭-૬૮-૬૯-૭૦-૭૧-૭૨-૭૩-૭૪-૭૫-૭૬-૭૭-૭૮-૭૯-૮૦-૮૧-૮૨-૮૩-૮૪-૮૫-૮૬-૮૭-૮૮-૮૯-૯૦-૯૧-૯૨-૯૩-૯૪-૯૫-૯૬-૯૭-૯૮-૯૯-૧૦૦-૧૦૧-૧૦૨-૧૦૩-૧૦૪-૧૦૫-૧૦૬-૧૦૭-૧૦૮-૧૦૯-૧૧૦-૧૧૧-૧૧૨-૧૧૩-૧૧૪-૧૧૫-૧૧૬-૧૧૭-૧૧૮-૧૧૯-૧૨૦-૧૨૧-૧૨૨-૧૨૩-૧૨૪-૧૨૫-૧૨૬-૧૨૭-૧૨૮-૧૨૯-૧૩૦-૧૩૧-૧૩૨-૧૩૩-૧૩૪-૧૩૫-૧૩૬-૧૩૭-૧૩૮-૧૩૯-૧૪૦-૧૪૧-૧૪૨-૧૪૩-૧૪૪-૧૪૫-૧૪૬-૧૪૭-૧૪૮-૧૪૯-૧૫૦-૧૫૧-૧૫૨-૧૫૩-૧૫૪-૧૫૫-૧૫૬-૧૫૭-૧૫૮-૧૫૯-૧૬૦-૧૬૧-૧૬૨-૧૬૩-૧૬૪-૧૬૫-૧૬૬-૧૬૭-૧૬૮-૧૬૯-૧૭૦-૧૭૧-૧૭૨-૧૭૩-૧૭૪-૧૭૫-૧૭૬-૧૭૭-૧૭૮-૧૭૯-૧૮૦-૧૮૧-૧૮૨-૧૮૩-૧૮૪-૧૮૫-૧૮૬-૧૮૭-૧૮૮-૧૮૯-૧૯૦-૧૯૧-૧૯૨-૧૯૩-૧૯૪-૧૯૫-૧૯૬-૧૯૭-૧૯૮-૧૯૯-૨૦૦-૨૦૧-૨૦૨-૨૦૩-૨૦૪-૨૦૫-૨૦૬-૨૦૭-૨૦૮-૨૦૯-૨૧૦-૨૧૧-૨૧૨-૨૧૩-૨૧૪-૨૧૫-૨૧૬-૨૧૭-૨૧૮-૨૧૯-૨૨૦-૨૨૧-૨૨૨-૨૨૩-૨૨૪-૨૨૫-૨૨૬-૨૨૭-૨૨૮-૨૨૯-૨૩૦-૨૩૧-૨૩૨-૨૩૩-૨૩૪-૨૩૫-૨૩૬-૨૩૭-૨૩૮-૨૩૯-૨૪૦-૨૪૧-૨૪૨-૨૪૩-૨૪૪-૨૪૫-૨૪૬-૨૪૭-૨૪૮-૨૪૯-૨૫૦-૨૫૧-૨૫૨-૨૫૩-૨૫૪-૨૫૫-૨૫૬-૨૫૭-૨૫૮-૨૫૯-૨૬૦-૨૬૧-૨૬૨-૨૬૩-૨૬૪-૨૬૫-૨૬૬-૨૬૭-૨૬૮-૨૬૯-૨૭૦-૨૭૧-૨૭૨-૨૭૩-૨૭૪-૨૭૫-૨૭૬-૨૭૭-૨૭૮-૨૭૯-૨૮૦-૨૮૧-૨૮૨-૨૮૩-૨૮૪-૨૮૫-૨૮૬-૨૮૭-૨૮૮-૨૮૯-૨૯૦-૨૯૧-૨૯૨-૨૯૩-૨૯૪-૨૯૫-૨૯૬-૨૯૭-૨૯૮-૨૯૯-૩૦૦-૩૦૧-૩૦૨-૩૦૩-૩૦૪-૩૦૫-૩૦૬-૩૦૭-૩૦૮-૩૦૯-૩૧૦-૩૧૧-૩૧૨-૩૧૩-૩૧૪-૩૧૫-૩૧૬-૩૧૭-૩૧૮-૩૧૯-૩૨૦-૩૨૧-૩૨૨-૩૨૩-૩૨૪-૩૨૫-૩૨૬-૩૨૭-૩૨૮-૩૨૯-૩૩૦-૩૩૧-૩૩૨-૩૩૩-૩૩૪-૩૩૫-૩૩૬-૩૩૭-૩૩૮-૩૩૯-૩૪૦-૩૪૧-૩૪૨-૩૪૩-૩૪૪-૩૪૫-૩૪૬-૩૪૭-૩૪૮-૩૪૯-૩૫૦-૩૫૧-૩૫૨-૩૫૩-૩૫૪-૩૫૫-૩૫૬-૩૫૭-૩૫૮-૩૫૯-૩૬૦-૩૬૧-૩૬૨-૩૬૩-૩૬૪-૩૬૫-૩૬૬-૩૬૭-૩૬૮-૩૬૯-૩૭૦-૩૭૧-૩૭૨-૩૭૩-૩૭૪-૩૭૫-૩૭૬-૩૭૭-૩૭૮-૩૭૯-૩૮૦-૩૮૧-૩૮૨-૩૮૩-૩૮૪-૩૮૫-૩૮૬-૩૮૭-૩૮૮-૩૮૯-૩૯૦-૩૯૧-૩૯૨-૩૯૩-૩૯૪-૩૯૫-૩૯૬-૩૯૭-૩૯૮-૩૯૯-૪૦૦-૪૦૧-૪૦૨-૪૦૩-૪૦૪-૪૦૫-૪૦૬-૪૦૭-૪૦૮-૪૦૯-૪૧૦-૪૧૧-૪૧૨-૪૧૩-૪૧૪-૪૧૫-૪૧૬-૪૧૭-૪૧૮-૪૧૯-૪૨૦-૪૨૧-૪૨૨-૪૨૩-૪૨૪-૪૨૫-૪૨૬-૪૨૭-૪૨૮-૪૨૯-૪૩૦-૪૩૧-૪૩૨-૪૩૩-૪૩૪-૪૩૫-૪૩૬-૪૩૭-૪૩૮-૪૩૯-૪૪૦-૪૪૧-૪૪૨-૪૪૩-૪૪૪-૪૪૫-૪૪૬-૪૪૭-૪૪૮-૪૪૯-૪૫૦-૪૫૧-૪૫૨-૪૫૩-૪૫૪-૪૫૫-૪૫૬-૪૫૭-૪૫૮-૪૫૯-૪૬૦-૪૬૧-૪૬૨-૪૬૩-૪૬૪-૪૬૫-૪૬૬-૪૬૭-૪૬૮-૪૬૯-૪૭૦-૪૭૧-૪૭૨-૪૭૩-૪૭૪-૪૭૫-૪૭૬-૪૭૭-૪૭૮-૪૭૯-૪૮૦-૪૮૧-૪૮૨-૪૮૩-૪૮૪-૪૮૫-૪૮૬-૪૮૭-૪૮૮-૪૮૯-૪૯૦-૪૯૧-૪૯૨-૪૯૩-૪૯૪-૪૯૫-૪૯૬-૪૯૭-૪૯૮-૪૯૯-૫૦૦-૫૦૧-૫૦૨-૫૦૩-૫૦૪-૫૦૫-૫૦૬-૫૦૭-૫૦૮-૫૦૯-